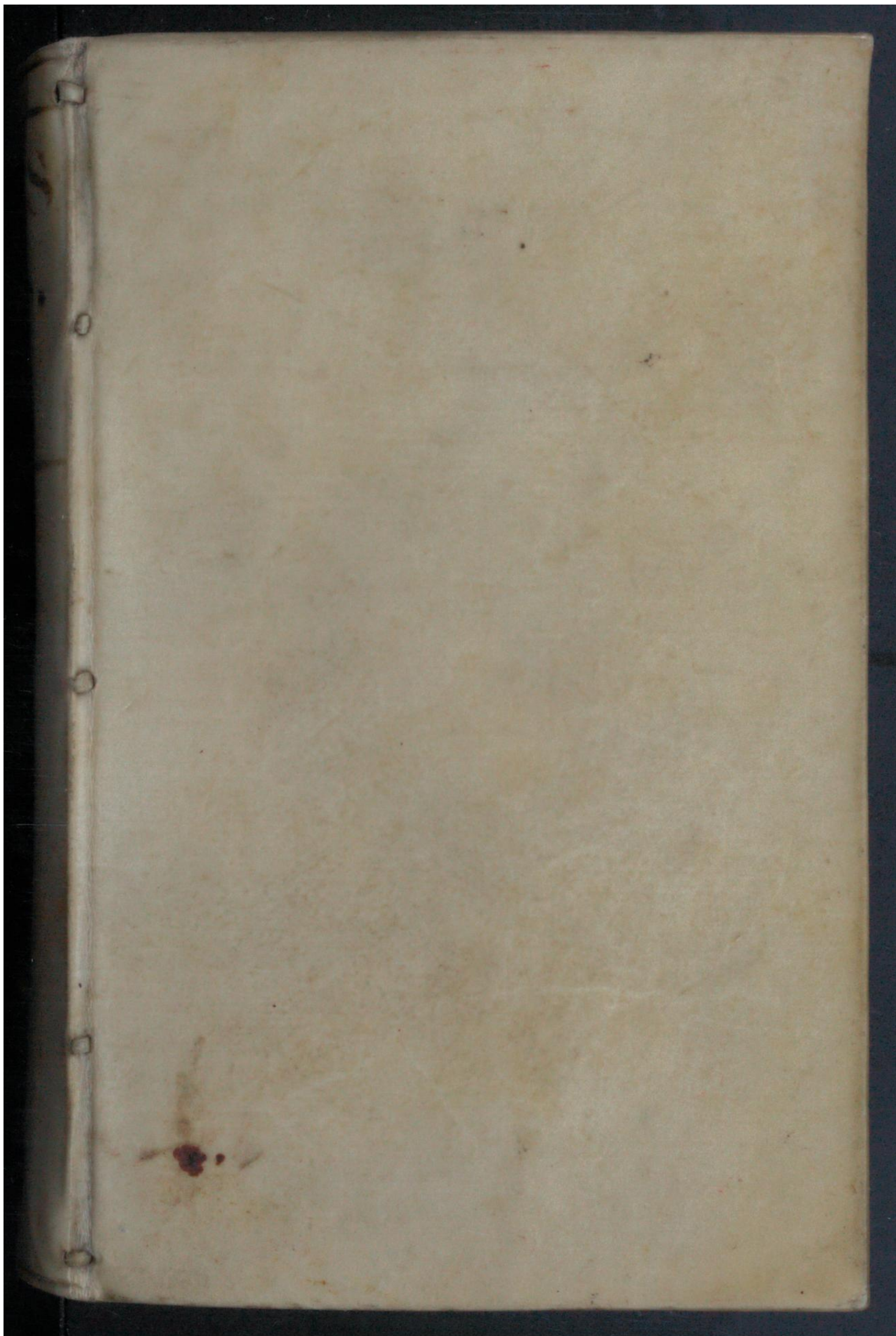
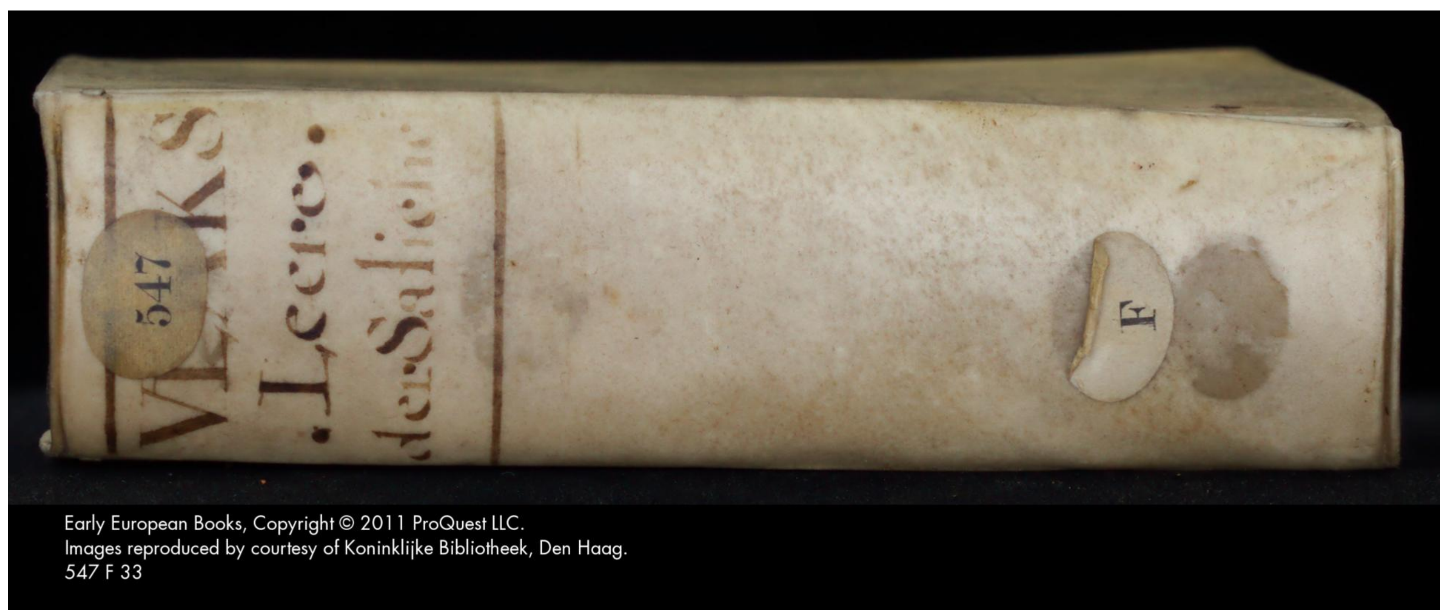
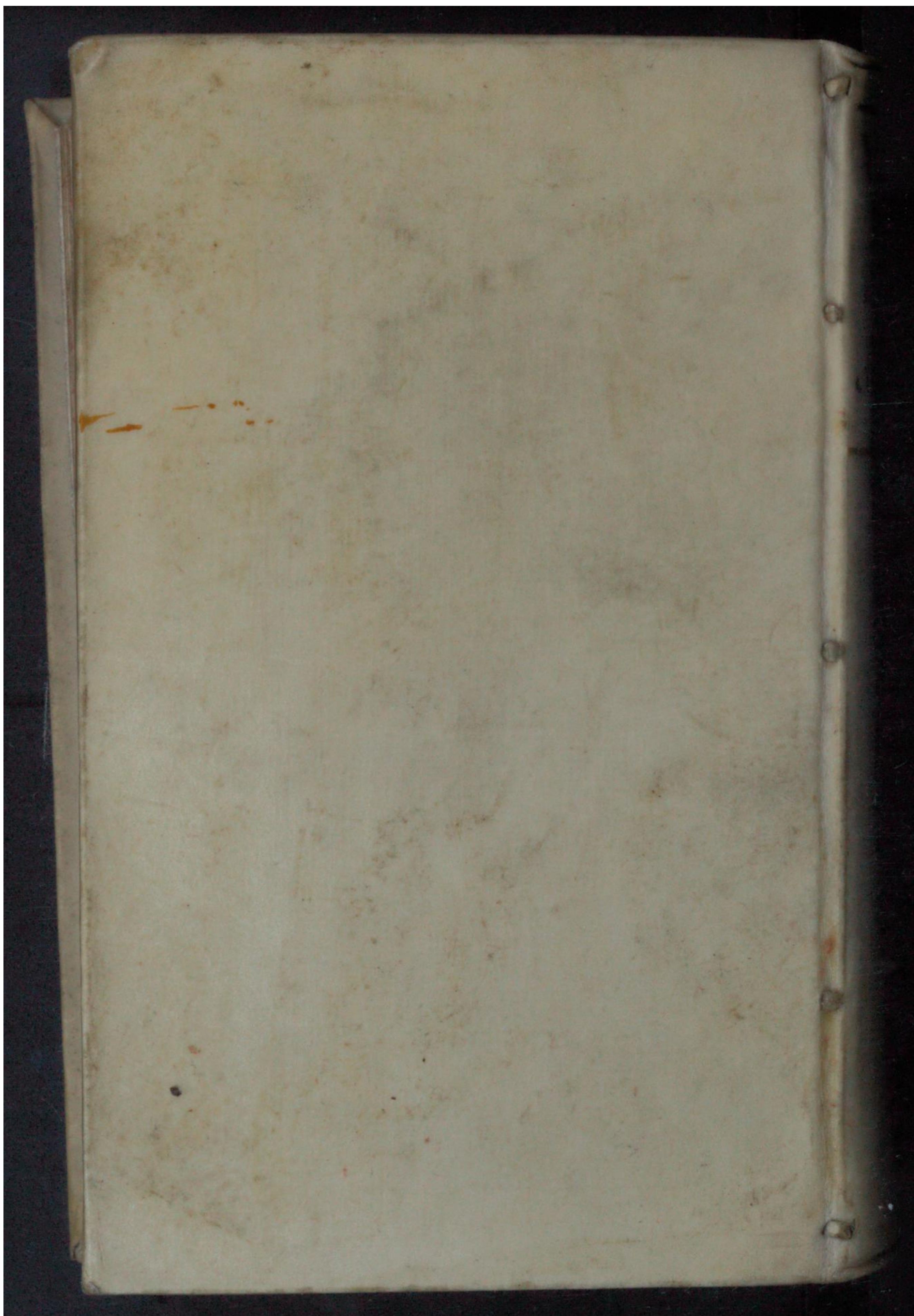
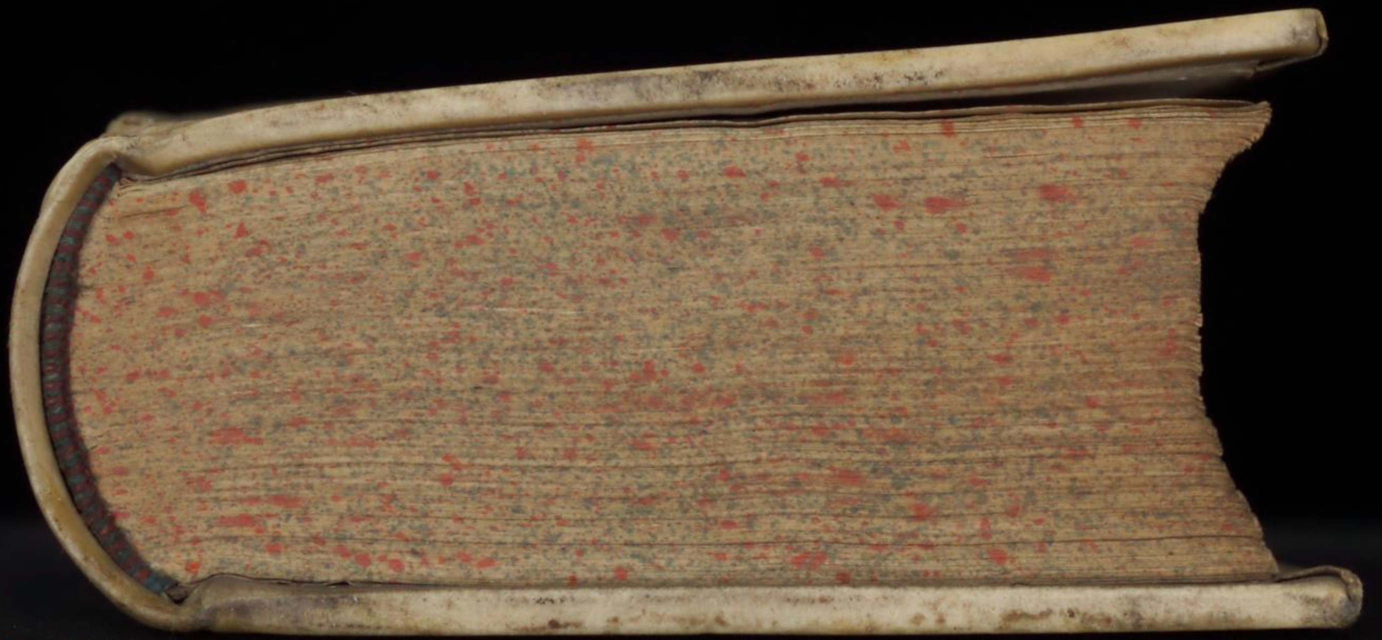

547
F

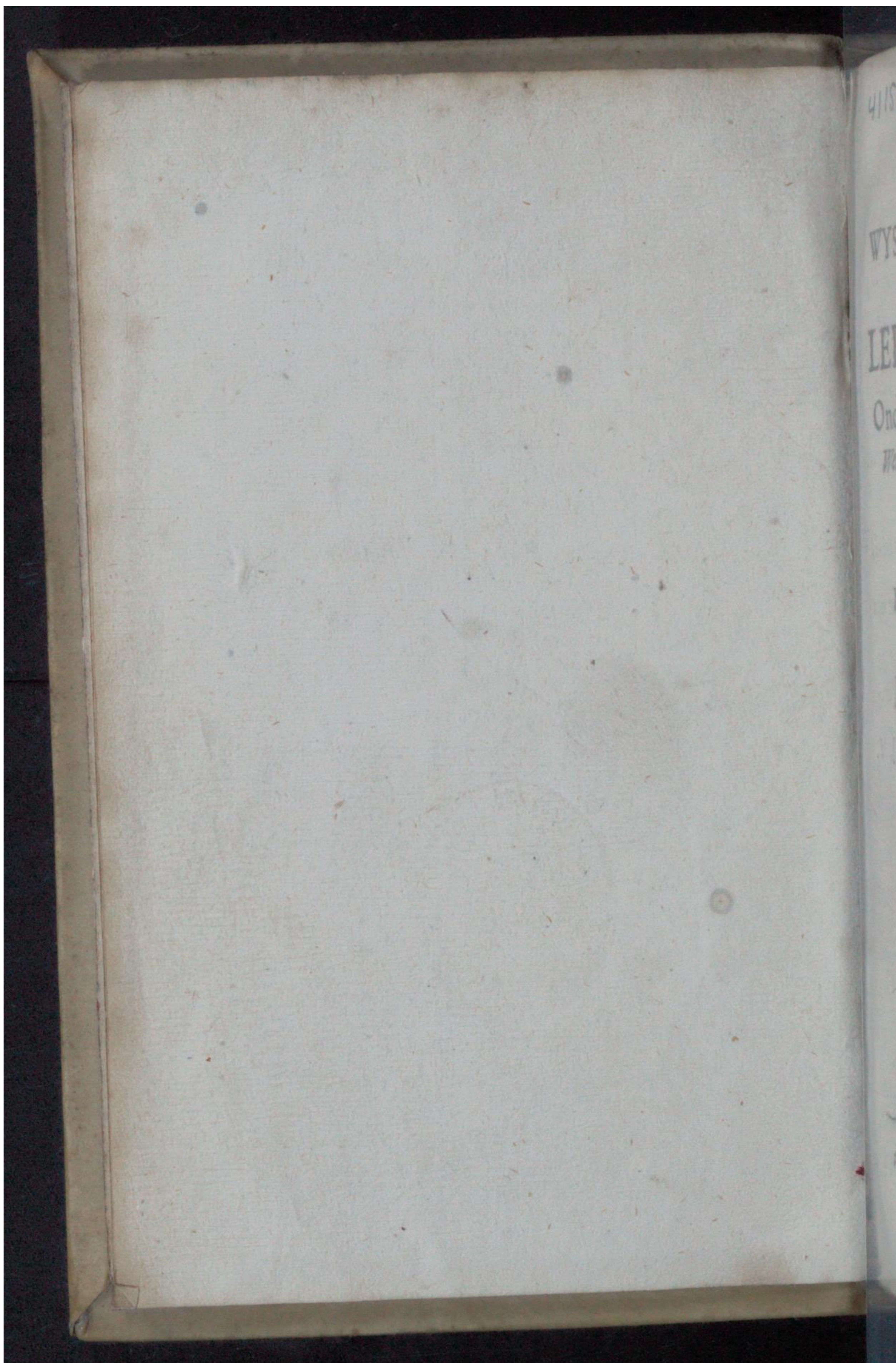

Hy heeft te Utrecht gestudeerd uit te
Amsterdam tot commendatus plaets
aangenomen 3 April 1656.

OEFFENING
In
WYSHEID tot MATIGHEID,
Over de
LEERE der ZALIGHEID,
Onder de *Beloften* aan de Vaderen, *Wet* van Moses, ende het *Euangelium* van Christus;

Betrachtende de Waarheid in Liefde:

Met een Brief aan Dr. J. KOELMAN,

DOOR

JOHANNES VLAK,
Predikant tot Zutven.

t' Amsterdam, by GERARDUS BORSTIUS,
Boekverkooper aan den Dam. 1687.

Op den Titul.

DIe dwaze vragen mijd, maar *wijze waarheid* voorſtaat,
Gods Woord neemt tot *zijn maat*, van 't geen zijn *Oeffening* voorſlaat,
In Liefde Broedertwiſt uitbluſcht met *Zedigheid*,
Verwacht van God zijn vrucht, de Vrêe in d'Eewigheid.

J. V.

Uitgegeven na Kerken Orde.

Zeer Eerwaarde, Vermaarde, Hoog-Geleerde, Godzalige HEEREN,

HERMANNUS WITSIUS S.S.Theol. Doctor, Professor en Predikant tot Utrecht.

GUILJELMUS SALDENUS S. S. Theol. Doct. ende Predikant in 's Graven-Hage.

GUILJELMUS ANSLAAR, Predikant tot Amsterdam.

KONRADUS SCHOONHOOVEN Predikant inde Oude Loosdrecht.

MIJN HEEREN,

DIt Werkje, na dat het een tijdlang was onder de Pen geweest, afwachtende de aanmerkingen, die my waren toegezeid, ofte die te gemoete zagh, was al ruim voor een half jaar na de Pers gezonden en by na af gedrukt, eer ik eens om eenige Toe-eigening dacht, veel min wie daar toe moste of zoude kiezen, dat zoo laat, en aan U EE. gelijk mitsdeezen geschied, heb raadsaam geacht. Wel is waar, dat wel nodig en eens tijd was, van veel ongemeene beleeftheden en Vrindschap, aan my ende de mijne, waar van zoo lang geweest ben

 in

in besit, zoo van hoog-aansienlijke Collegien als Persoonen, dankelijke erkentenis te doen voor al de Wereld: maar tot noch toe heb zulken Stoff niet verhandeld, daar ik die gedachten van konde maken, dat het dankbaarheid zoude zijn, hunne Namen te plaatsen, voor Werkjes die het lot van lof of laster, of beide onderhevig zouden schijnen daar onder beschutting te zoeken. Dat was een nieuwe weldaad, als bewijs van dank voor d'oude begeeren, dat my de ondankbaarheid zelf scheen. En ik meende ook zy mosten hun zelfs redden, en yder, zonder schreum of drift de volle vryheid hebben het zijn' te zeggen, daar ik mijn voordeel mede zoude mogen doen.

Edog, nu verkieze hier toe U EE. vermaarde Namen.

Niet zoo zeer uit louter verbintenis van Vrindschap, (hoewel die niet van heden is of gisteren) of volkomen overeenkomst van gedachten, dat anders te zijn bekent is, en nu en dan recht uit belijde.

Maar wegens de groote Geleerdheid, het geoeffend oordeel, de ongemeene bescheidenheid van gevoelen, onderlinge verdraagsaamheid omtrent de Broedergeschillen, ende de achting die gy daarom hebt van alle, die oit d'eer ontfingen het zelve te bevinden, zoo wel uit zoo veel

deftige Schriften, als uit omgang, daar van ik ook mag roemen, en dat aan U EE. verplicht ben; byzonderlijk ook wegens mijne bevattingen, waar over meermaal redenen of ook brieven heb gewisseld, daar door niet weinig beken gevorderd te hebben, gelijk dikmaal betuige.

Dit dacht my dan redens genoegh dat deze bladeren op-drage aan U EE. om daar af te oordeelen, of 'er zulken Slangh schuild in dit kruid, als d'een of ander beducht is. Wat my aangaat, ik ben 't my niet bewust, en daarom vrymoedig dit voor U EE. Vierschaar te brengen, niet liever wenschende, als van U EE. verbetering van mijn misverstand, waar in mocht feilen, of de goed-keuring van 't geen' U EE. zult bevinden bondig, ook van mijn opset, om dat het mijne tracht toe te brengen tot opheldering der waarheid en bevordering der Vrede: Of ten minsten eindelijk dat mijn toelegh nader overdenking weerdig en verdraagsaam is, en geen stof die tot verwijdering most genomen werden, of ten ergsten uitgemeten.

Want of ik niet kan voorgeven, dat geheel met U EE. eens ben, en van de zelve bevatting, dat hier beneden niet is te verwachten; ik voede my evenwel met

die gedachten, dat U EE. dezelve vryheid vergunt, die U EE. zelve oeffent. Met dat verſtant, als zulx een vry gemoed paſt, en van het zelve niet anders mag werden gevergt; behoudens Gods Woord, na de regel-mate des geloofs. Van welke beſcheidenheid U EE. doorgeleerde Schriften aan de Wereld onwederſprekelijk bewijs geven.

Behalven dat, zoo betoon ik met de vereening van U EE. Namen, het onzydig Hert dat mijn Boezem huisveſt voor Mannen Broeders van zoo grooten vredelieventheid, om de geſchillen der Broederen in der minne by te leggen, of in liefde te verdragen, dat heet gebakerde voor weiffelen rekenen, en in my voor geen kleine misdaadt hebben opgevat, als uit verkeerde inzicht voort geſproten.

Ik zoud'er nu de reden van dank-erkentenis breeder by doen, zoo ik niet beducht was, dat het ſlinks zoude werden opgevat, by een ſoort van menſchen, die geerne alles ten kwaadſten duiden. Het is my genoeg, dat ik aan U EE. zelfs zulx meermaal heb betuigt. Ook mag ik u niet langer ophouden. Alleen dat ik u Heer Schoonhoven byzonder mits deezen openhertig bedanke voor de onverdrietelijke

moeite, die U.E. genomen hebt, om mijn gedachten t'overwegen en u Aanmerkingen my ſchriftelijk te laten toekomen, die my uittermaten nut en aangenaam zijn geweeſt. Die ook wel bewijzen, dat de Kerkenraad van Amſterdam wel eer geen ongelijk had om u tot Predikant te kiezen. Ende dan dit verzoek nog, dat U EE. my vergeven wild, zoo my elders een oneffen woord (want wie ſtruikeld niet in woorden) ontglipt zy, dat ik, nu het Werkje my weder als vremt voor komt, wel zie, dat beter uitgewiſcht was, of na geblegeven. Het is lang uit mijn oog en hand geweeſt, in mijn afweezen gedrukt, en zoo, dat des wegen moeyelijk en beſchaamt ben.

Ik had by na vergeten U EE. te bidden, alleen voor een oogenblik te willen zien, hoe onbeſcheiden van D. Koelman werde bejegent, wegens mijn Vrede-ſchrift over de Sabbath-twiſt en mijn andere Tractaatjes, daar toe ik geen andere, als zulke Zegs-mannen zoude wenſchen, om het aan de zelve onder willige condemnatie te verblijven. Dog vreeze dat dit wat veel gevergt is; ook dat met hem geen haven kan werden bezeilt, of yemand uitgevonden die hy 't, als by hem onzijdig, zoude willen aanbeveelen.

 Hier

Hier mede zal eindigen, ende na toewensch van Gods zegen, genade en zaligheid, verblijven

Uw V. V. en EE.

Geheel verplichte Dienaar

JOH. VLAK.

Zutphen, den 11. *Martij,*
St. Vet. 1687.

Inhoud

Inhoud der Voor-reden, Drie Deelen, der zelver Kapittelen, en onderdeelingen alhier breeder uitgebreid en van misstellingen verbetert.

HET II. DEEL.

Van de Wet, die gekomen is by de Belofte en bekrachtigt met de zelve.

II. Af-

Het

HET III. DEEL.

Van het Euangelium van Jesus Christus na en zonder Moses Wet.

I. Af-

REGISTER en Inhoud der KAPITTELEN.

NB. *Dit onder Pag.* 544. *Bescheide Leezer.*

DE volgende Brief aan Dr. Koelman had by na ingetrokken, om eenig inmengsel, dat in 't schrijven aardig, daar na ydel voorkomt: Want daar ik niet zonder weenen schreef, ziende zijn hardigheid, kon ik my efter van lagchen niet bedwingen over zulke Boerse schermslagen. Het is evenwel altemaal zijn eigen munt, my onschuldig aangeteld, die hem toekomt en weêrom geef. Het hoort zoo niet toe te gaan. Maar wat raad? ô tijden! ô zeden! De Heere vergeve, en geve ons de Waarheid te betrachten in Liefde. Vaar Wel.

VOOR-REDEN aan den LEEZER.

Christelijken Leezer,

§. 1. IK werde noch dagelijx in die gedachten versterkt, dat tot vordering inde waarheid en vrede, niets nodiger is, als *Wijsheid tot Matigheid*, na de mate des geloofs, overgelevert inde Heilige Schriften, die den mensche Gods, konnen wijsmaken tot Zaligheid, ende tot alle goed werk volmaakt toegerust. Te weten, het afwijken van die weg, ter rechter of ter slinker hand, maakt zoo veel geschil en droevige verwydering.

§. 2. Als ik dit onder Mannen Broeders meende klaar genoeg te hebben gezien, ende te konnen aanwijzen, dacht my, dat het tijd was, mijn gedachten tot zoo een groot en heilsaam werk zedig mede te deelen, in verwachting van Gods Zegen, over zoo een gewichtige toeleg, die my dagelijx klaarder en gemaklijker voor kwam, als affnydende een groot getal onnodige en moejelijke vraag stukken, vol van woorde strijd en verwerring; maar ophelderende veel vermaarde Schriftuur plaatsen, daar men, mijns geringen oordeels geheel verkeerde bevatting van had.

§. 3. Ondankbaar zoude ik zijn, by zoo verre ik hier niet betuigde, dat de Schriften van zoo hoog verlichte Mannen wederzyds, my hier toe wonderlijk geholpen hebben, en wel byzonderlijk, dat deftig Werk vande vermaarde *Witsius*, vande *Huishouding van Gods Verbonden*, daar alles wat tot die stof gehoort uitvoerig werd gehandeld, met een Toe-eigening voor af aan Professoren en Predikanten van Nederland, vol betuiging van betrachte

onzy-

onzydigheid, zedige verhandeling der Broeder twisten, wensch en middelen tot vrede, ende daar onder deeze voorslag.

„ §. 4. Dat net en klaar mogte werden opge-
„ steld, hoe ver men eens was, en waar alleen
„ 't geschil schuilde. Dan hoe swaar, of licht, het
„ overig geschil bleef. En of dat met geen gevoeg-
„ lijke uitdrukking, daar men wederzijds in toe-
„ stemde, zoude konnen werden bygeleid, of met
„ swygen voor by gegaan, of behoudens de band
„ der liefde, na voorval der zake, vrindelijk ver-
„ dragen. Want eenige vryheid moet Geleerden
„ werden toegelaten, in uitleg van texten, ver-
„ kiesing van bewijsreden, gebruik van spreek-
„ wyzen, bepaling van problematijke geschillen.
„ Want wie kan hier, in dees duisterheid der ver-
„ standen, verwachten dat alle in alles 't selve spre-
„ ken en gevoelen. Alleen dat die vryheid zedig,
„ voorzigtig en na liefde zy: ook dat yder zig be-
„ vlytige allernetst te spreeken, ende 't geen van
„ goede vrinden, of ons ZELFS wat onvoorzigtig
„ mocht gezeid zijn, niet voor te staan, of dat het
„ van andere werde berispt, moeilijk op te nemen:
„ maar liever uit een oprecht hert, de waarheid
„ gebiedende, de liefde eischende, alle vromen
„ dit goed keurende, dat te laten varen en verbe-
„ teren, waarom ook hoop, dat Edelmoedige
„ Geleerden, niet kwalijk zullen nemen, zyn vry
„ en blanke oordeel, dat hy veld tegens hun, o-
„ vergevende het zelve recht en vryheid wederom
„ aan andere tegen het zyne: deftig voorwaar.

§. 5. Het kan zyn dat ik my vleye, maar anders ik meene, dat ik dees betuiging, wensch en raad hebbe ter herten genomen, en getracht in mijn schrifjes inder daad in 't werk te stellen. Ook is het

zoo van zommige opgenomen en goed gekeurt, alleen wenschten eenige nader opening, van 't geen niet wel werd opgevat, sterker bewijs van't geen hun noch niet overtuigt, verbetering van feilen, die terwijl men wat anders voorheeft, zyn ingesloopen, en voldoening van hunne aanmerkingen, volgens gegeven Woord en Belofte. Dan dat wat nader aanwijzen, hoe het, behoudens de waarheid, groot gemak tot vrede toebrengt; jaa zonder aanstoot alle schijn strijd van Schriftuur plaatsen en formelieren der eenigheid passeert.

§. 6. Die opentlijk, met naam of zonder my noemende of niet, tegens my geschreven hebben, hebbe reeds getracht genoegen te geven, uitgezeid D. Koelman, die dat noch schuldig ben en nu zal aanvangen te voldoen. Edog die my mondeling en met brieven hunne aanmerkingen hebben medegedeeld, dezelve werden nu beantwoord. Byzonderlijk die vande Heer Konradus Schoonhoven, die ik wel wat eerder ende over 't geheele werkje gewenscht had. Zeker zyne E. heeft veel moeite genomen tot mijn verbetering; en in gedachten gegeven, dat nader overleg waardig was, zoo men op die wijze te werke ging wasser veel goeds te verwachten, uit zulke onderlinge oeffeningen, zoo broederlijk aangesteld, waar door bevonden hebbe, dat al schryvende leere, my zelfs verbetere, ende netter verklare, op dat alle aanstoot vermijd werde.

§. 7. Waar toe ik evenwel verzoeken moet, dat men hier of daar een oneffe spreekwijs, daar een woordje ontglipt, of gefeilt mocht zijn, of uit het voorgaande of volgende daar by te doen, niet na de letter misduide; maar na de sin en stelling, die met opset voor hebbe, werde uitgeleid. Men denke, dat het in mijn afweezen gedrukt is, ende over

de

de Correctie mijn oog niet gegaan. Behalven dat my heb aangewent vry slorsig te schrijven, zoo dat het niet altemaal des Setters en Verbeteraars schuld is. Het nodigst heb achter aan getekent ende verzocht te verbeteren.

§. 8. Dat ik niet weinig oude en latere Leeraars aantrek, is maar om die soort van Leezers te gemoet te komen, die meenen dat yets niew, en singuliers is; ook my daar om maar te doen, ommer wat ydele loftuiting mede te bejagen. Daar by is men somtijds met genegentheid in-genomen, waarom men geerne aanneemt, dat van zoo een man en naam voorkomt: om dan te bewijzen, dat die ydele eer my niet aanport, ben ik blyde het zelve zoo te vinden, van ouds en by veel andere, 't geen ik als waarheid leere, hoewel andere daar veel byvoegen, dat ik gemaklijk overslaa en nalate.

§. 9. Ondertusschen zal mijn Leezer ook stof ontmoeten, die een Godvruchtig gemoed niet kan onaangenaam zyn aan te merken. Die veelvoudige wegen en wijsheid Gods, om den Zondaar zalig te maken. De verhandeling der liefde tot God. Het vry-spreken des Zondaars in Gods gericht of oordeel. De geheele Keten of reex van Gods zaligmakende weldaden. De oeffeningen omtrent het H. Avontmaal. De Verloochening van ons zelfs, en geduurige aanmerking van Gods Beveelen, Beloften, Vloeken, Verbonden en Vreede met God, daar uit vloejende. Als met een opslag des oogs uit het regifter van den inhoud des werx te zien is.

§. 10. Alleen dat 't u niet verveele B.L. dat ik nog een woord spreke van de aanmerkingen van D. K. Hy schrijft aan my voor zyn wederlegging van mijn Boek vande Sabbath, Eerw. Broeder, en wil my in die brief als een Broeder waarschouwen, betui-

gende te blyven die hy is mijn dienſtbereide Broeder in Chriſto. Edog hoe gaat dit toe (uitſtellende 't geen de Sabbath aangaat) dit zyn zyne woorden *. 3. onder aan.

„ §. 11. Maar nu heb ik noch iets te zeggen, „ aangaande de andere niewigheden, waar van gy „ in u *Aanmerkingen* gewag maakt, dog ik hebſe „ niet eens willen aanroeren, om geen ſchijn te „ maken van dat ik u boekjes genaamt *Eewig Euangelium* en *Vloek en Zegen*, wilde wederleggen; „ want ik oordeelde de beſte wederlegging, van „ zulke *ongegronde niewigheden, ſtoutelijk en verwaandelijk de Kerk* opgedrongen, te zijn, dat men „ die met geen wederlegging ontmoet, maar den „ *Autheur met zijn Schrijven dus verre verachtet*, „ en alleen hier of daar by gelegentheid de grond „ van de Contrary waarheid openlegget, om alzoo de geene die de *glory* zoeken, van wat *niews* „ te konnen bedenken of beſchermen, tot inkeer „ te brengen, ende van haar *ydele waan* ende *hooge inbeeldingen te verloſſen*.

§. 12. Wat zal ik hier op zeggen, als dat ik in mijn Voor-reden en beſluit van 't Eewig Euang., het tegendeel gedaan, betuigt en verder belooft heb, en nu weder doe. Voorts dat ik het Koninglijk acht wel te doen en gelaſtert te werden. Dog Broeder Koelman laat het daar niet by, want hy zeid verder.

„ §. 13. *Gy komt* de *Kerk beroeren*, niet alleen met „ u *Sabbath beſtryden*, maar ook met het lochenen „ van dat God met de menſche kinderen een Verbond der Werken gemaakt heeft; 't is in u oogen louter misverſtand, dat Moſes en Paulus daar „ van zouden ſpreken, dies gaat gy alle de texten „ die in de Schrift daar toe dienen, een heel andere zin, dan die onze Theologanten oit daar in

„ erkent

,, erkent hebben *opdringen*, ende zoo zal het *Theologisch Systema* vry een andere *draay* moeten ,, krijgen, ende dit is zoo wat aangenaam aan *jeukerige herten*, die van 't oude walgen. Zoo had ,, Copernicus uit zugt tot eer en wat niews, het Systema van Ptolomeus omgekeert, niet ontsiende ,, wat de heilige Schrift in tegendeel te kennen ,, geeft van den loop der Zon en stilstand der Aarde.

§. 14. Wat dunkt u Leezer, is dat niet overtuigend? zoo weet ik 't niet, het is of men de Paus zelfs hoort, onze man heeft naa 't schijnt mijn brief aan N. N. van §. 1. tot 25. toe niet geleezen, noch op d'antwoord gelet van §. 8--23. zoo dat hy oordeeld, als de blinde vande verwen. Maar daar zeid hy neen toe met deeze woorden.

,, §. 15. Ik zie u hier in *grote misvattingen*, hoe- ,, wel ik noch niet derf denken, dat *gy onrechtsinnig inde grond-leer* zijt. Gy kunt weten, dat uw ,, gevoelen in deezen al over *honderd jaar* in Engeland is op de baan gebragt (doch ik wil gelooven, ,, nog ongezonder dan gy het staande houd) door ,, een Professor tot Cambridge, Petrus Baro, en aldaar toen ende daar na in Nederland door verscheidene is veroordeeld, gelijk gy kunt zien in 't ,, Boek vande Heer Leidekker *Vis Veritatis* pag. ,, 256. &c.

§. 16. D. Koelman zal moeten mijn blindheid verschoonen, dat ik dat daar niet zien kan. Ik hoope, dat de vermaarde Heer Leidekker my niet kwalijk zal afnemen, dat hier goed rond goed Zeews gaa, en recht uitspreek, als mijn Leezer op zyn plaats zal vinden, D. K. gaat al voort.

,, §. 17. Ook kan u niet onbekent zijn, dat u ,, Meesters Voetius ende Essenius, behalven veel ,, andere Professoren der H. Theologie in Neder-

" land, het publicq in D. Bekker veroordeeld heb-
" ben, dat hy ſteld in zyn boek, *verkeerdelijk* ge-
" naamt, *de Vaſte Spijſe voor de Volmaakte*. Dat God
" met Adam voor den Val geen Verbond der
" Werken opgerecht, noch een eewig en Hemels
" leven belooft had, noch den Boom des Levens
" een Sacrament was van de Belofte van 't eewig
" leven.

Ei lieve waarom zoude my dit niet konnen onbekent zyn, zie mijn Voor-reden van 't Eew. Euang. **. 3. en mijn Antw. §. 8. Jaa ik verklare, van dat veroordeel niet te weten, dat het oit gezien of geleezen heb. In alle geval, ik neem al die pointen geenſints op mijn rekening, als men uit mijn breeder uitleg in 't vervolg zien zal, maar laat dat gaan zoo verre het voeten heeft; Dr. Bekker heeft mijn verdeding niet nodig.

" §. 18. Dit *eene* (vervolgt hy) zal ik zeggen, om
" u vande dwaling van u weg te bekeeren; zoo
" veel ik kan zien en vatten; of dit zal op een woor-
" de ſtrijd uitkomen ('t welk geen kleine misdaat
" is in een Leeraar, als hy wat niews wil ſchijnen
" te zeggen, ende daar na, door de kracht der
" bewijzen gedrongen, gaat twiſten over de woor-
" den) of *gy zult tot meer dan een dwaling ver-*
" *vallen.*

§. 19. My dunkt dat dit ten minſten wel twee dingen zyn alternatif, of *woorden-ſtrijd*, of *verval tot dwalingen*, meer als *een*. Wat *woorden-ſtrijd* aangaat, daar af ben ik vyand, alleen dat wy geen meeſter zyn, om de woorden, die Gods Woord heeft, anders te gebruiken, als na het oogwit vande Heilige Geeſt. Voor my ik zie hier op de zaak, ende wat *verval tot dwalingen* belangt; Ik ben verzeekert, dat uit de waarheid van Gods Woord, geen

geen dwaling volgen kan: zoo dat ik niet en twijffel, of D. K. ziet hier kwalijk. Dat uit het geene volgt klaarder blyken zal: als hy zeid.

„ §. 20. Want dit ſtaat by my vaſt, ende ik zal 't
„ u eens kortelijk toonen, niet alleen hebben wy
„ *de zake zelf* (van datter een Verbond der Wer-
„ ken IS, het welk met *Adam ende alle zijn Nako-*
„ *melingen* is aangegaan) door een noodzaake-
„ lijke ende onmiddelijke deductie uit de Schrift
„ ('t welk zoo waarlijk Schriftuur is, als 't geen
„ uitdruklijk daar in bevat is) maar wy konnen
„ ook toonen, dat de *natuur*, beloften, bedrei-
„ gingen en conditien van DIT *Verbond* inde ſchrift
„ zyn.

§. 21. Hier zal 't nu zeg ik op aankomen, en dit wil verwachten.

„ §. 22. Wat aangaat *het eerſte* ik bid u let op
„ deeze vier noodzakelijke gevolgen tot bewijs
„ van datter ZULKEN Verbond der werken IS (*ik*
„ *denk hy meent geweeſt is.*) Eerſt de Heere God had
„ niet alleen zyn Wet in 's menſchen hert geſchre-
„ ven, maar hen ook een poſitijf gebod gegeven,
„ waar aan hy uitdruklijk een bedreiging vande
„ dood verknocht heeft. Gen. II: 16. 17. Ende die
„ *bedreiging* vande dood bevattede een *belofte* van
„ leven, waar van Adam toen eeniger mate in be-
„ zitting was, vergelijkt Gal. III: 12. Nu dewijl
„ God met Adam niet handelde door *enkel bevel*
„ als een Wet-gever, maar ook door *bygevoegde*
„ *bedreigingen*, en door *beloften* die noodzaakelijk
„ in die bedreigingen ingewikkeld waren; zoo
„ volgt datter een Verbond was, dat is een verkla-
„ ring van Gods wil, waar door de menſch konde
„ weten, wat God van hen eiſchte, en wat hy
„ van God te verwachten had 't welk inder daad

,, is een reciprocatie van onderlinge conditien en
,, verbintenissen.

§. 23. Is dat het eerste dat vast staat, hoe los wil het leste zyn? ik zie hier niet beweezen, dat belooft was *a.* een *zulken Verbond* met *Adam* en zyn *Nakomelingen*, met *beloften* van een *eewig Hemelsch leven*, op het *goede van zijn gehoorzaamheid*, *voor Adam en al zijn Nakomelingen*: In tegendeel, hy noemt alleen *beloften ingewikkelt*, van een leven, waar van Adam toen *eeniger mate in bezitting was*, dogh die geen gewag van Nakomelingen maken. *b.* Daar-en-boven dat was in 't Paradijs. Maar *Gal.* III:12. spreekt uit Lev. XVIII:5. van Moses Wet in de Woestijn, daar de Boom van Kennis van goed en kwaad niet geplant was, *c.* veel min bewijst hy, dat die beloften *noodsakelijk ingewikkeld* waren. Voetius ende de meeste God-geleerden stellen de belofte vry, uit Gods goedheid Luc. XVII: 10. zulx God niet gehouden was om te belooven, hoewel Gods recht de zonde met de dood straft Rom. I: 32. waar af wy op zyn plaats spreken. *d.* Ook is hier niet anders als een bewijs *van dit Verbond uit het Positijf gebod, ende de uitdruklijke bedreiging vande dood, waar in de belofte zoude bevat zijn, van 't leven, dat Adam eeniger mate besat*. Dit steld men als vast, maar staat by my gantsch waggelend. Ik zeg, *vande dood, door of met eten, is geen gevolg tot het leven met niet eten*, dat is, van 't dreigement tot de Belofte. Want de dood is verbeurt met *eens eten*, dat een korte voorby gaande daad is, die noit geschieden mag. Om dat een verbod *verbind altijd en tot altijd*. Met *een* daad van *een oogenblik* verbeurt hy het leven, dat hy in 930. Jaar zijnes levens latende, niet kan verdienen, zoo hy noch de leste dag eet, ist dan evenwel verbeurt. *e.* Noch meer,

de

de dood hangt aan *EEN* ongehoorzaamheid omtrent EEN verbod, want die in *een overtreed is schuldig aan alle*, maar 't leven hangt aan de gehoorzaamheid a. *van al de* geboden, b. van *gantscher herten* c. *altijd*. Maar neen, D. K. hangt het aan dit, *een verbod van niet eten van een boom, als in 't dreigement des doods noodzaaklijk ingewikkeld*, *f.* Dog ziet eens Leezer wat dit al inwikkeld, zoude Adam niet hebben konnen zondigen tegen de Wet in 't hert? zoo jaa, was daar geen dood aan vast? zoude hy niet hebben konnen zondigen tegen de Sabbath, het Paradijs bouwen, en zijn Eva? kon daar uit geen erf-sonde spruiten inde nakomelingen? is dat het heele Verbond der Werken, niet eten van die Paradijs-boom? Zoo is 't beding van Adam wel gemaklijk geweest, want alleen, met *niet eten* van *een boom* zoude hy 't *Eewig leven*, volmaakte *heiligheid* en *vreugde* verworven hebben, voor *zig zelfs* en *al zijn Nakomelingen, hier en hier na*. Wat is dat Adams verdienste verheft boven die van Christus! *(a)* die mensch moeste werden, *(b)* niet *een* maar *al Moses* geboden houden, jaa *(c)* aan 't kruis sterven, om *alleen* zijn (1.) *weinig* uitverkoorenen, (2.) na dit zondig en ellendig leven, (daar al Adams nakomelingen vry van zouden geweest zyn) (3.) ten Jonxten-dage eerst volmaakt met lichaam en Ziele zalig te maken. *g.* Zeid D. K., zig nu nader bedenkende, de belofte hing aan al de geboden. Het neemt zeg ik deeze ongerijmtheid ten opsicht van Christus niet weg, maar stoot om ver zyn eerste vast staande bewijs uit dat dreigement tot de belofte, want het dreigement des doods hangt aan *yder verbod eens* overtreden; maar 't leven aan een gantsch volmaakte altijd-duurende gehoorzaamheid. Zoo pleeg men dit Werk-Verbond te verklaren, maar

Koelman vat het anders, *h*. Eindelijk, zeid hy, nu ook nader, dat hy hier alleen niet meer wil bewijzen, als datter een Verbond was? zoo houd hy geen woord antwoord ik; want hy belooft met vier redenen te bewijzen ZULKEN Verbond, met Adam voor den Val, voor hem en al zyn Nakomelingen. Een Verbond ſtaa ik toe, maar van wat inhoud en voorwaarden het geweeſt is, inzonderheid ten opſicht der Nakomelingen ten leven, geſteld Adams gehoorzaamheid geheel, of een tijdlang, weet ik niet, noch zoek het te weten, als ſtrijdig met de *Wijsheid tot Matigheid*. Maar dat uit EENE misdaad de ſchuld en dood is gekomen over alle menſchen, leert Gods woord: maar hoe met EENE gehoorzaamheid van EENE Adam het leven zoude gekomen zyn geweeſt over alle menſchen, vind ik nergens. Het is my genoeg dat ik weet, hoe door *Eene* Chriſtus, de *tweede Adams* gehoorzaamheid, de rechtveerdiging komt over alle geloovige ten eewigen leven. Zoo vaſt ſtaat dit eerſte dan, niet als een rots maar als een riet.

„ §. 24. Ten 2. God had den Boom des Levens, „ ende den Boom der Kennis des goeds en kwaads „ geſteld in het Paradijs, dienende tot beteekening „ en verzegeling van leven en dood, die op de gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid des men- „ ſchen volgen zoude. Nu deze Zegelen en tekenen „ ſtelden voor uit een voorgaande Verbond, en zy „ beveſtigen de bedreiging vande dood en belofte „ van het leven: Ergo was 'er zulk een Verbond.

§. 25. Een wonderlijk ſoort van tekenen en zegelen, die niet alleen leven maar ook de dood verzegelen. Als of ik zeide, dat geloof het leven, en ongeloof de dood verzegelde. Maar wel aan ik kan evenwel al wederom niet zien, dat hier uit *zulken*

Ver-

Verbond blijkt, *van een Eewig Hemelsch leven op Adams gehoorzaamheid, alleen van't niet eten van die Boom, voor hem en al zijn Nakomelingen.* Niet dat ik 't ontken, God weet het, maar ik ziet niet bewezen, uit of met die twee Strijdige Sacramenten, van 't Paradijs. 't Is misschien, om dat ik zoo weinig geleerdheid heb, wat raad? zoude Adam ook 't leven verbeurt hebben als hy niet gegeten had van de Boom des Levens, en alzoo dat Sacrament veracht, na die regel, *niet het missen, maar verachten verdoemt.* En kon in geval van 't eten van den Boom des Levens, de Boom der kennis van goed en kwaad, hem wederom benemen 't leven, 't geen aan hem versegelt was? of zoude die Boom hem 't leven eerst versegelen na volmaakte gehoorzaamheid? dit is na gedane werk. Zoo was al dat versegelen te vooren noch zonder kracht, ende die vryheid voor hem onnut; maar laat ons Koelman volgen.

„ §. 26. Ten derden Paulus toont Rom. v. dat al-
„ le menschen zyn in Adam, gelijk de Godzalige in
„ Christo zyn. Nu hoe konnen die Uitverkoorenen
„ in Christus zyn, en met alle geestelijke zegening,
„ in hem gezegent werden: Gewis, niet door een
„ natuurlijke noodzakelijkheid, om dat Christus en
„ zy de zelve menschelijke natuur hebben, want
„ dan zouden alle menschen behouden worden.
„ Maar door een Verbonds accoord, om dat God
„ met Christus als een publijk perzoon een Ver-
„ bond had gemaakt, waar door zyn Uitverkoor-
„ nen, als het hooft van dat huisgezin of geslagt,
„ bevat waren: En zoo waren ook al de menschen
„ kinderen, die natuurlijk van Adam afkwaamen,
„ in hem, niet door een natuurlijke noodzaaklijk-
„ heid, maar alleen door een Verbonds accoord,

„ 't welk God met Adam maakte, als met een pu-
„ blijk persoon; andersints zoude Adams zonde en
„ Val ende de bedreiging vande dood, die God
„ over hem uitsprak, ons niet meer aangaan, dan
„ den Staat en het doen van eenige andere onze
„ voorouders, of van onze onmiddelijke ouders.

§. 27. Dit gelijkt zoo wat, maar bewijst niet anders, als dat de schuld en straf van Adams zonde komt over alle tot de dood. Daar uit niet volgt, dat ook zoo het leven zoude zyn gekomen, over alle, door Adams gehoorsaamheid. Dit tweede blijkt my niet, het eerste heeft God zoo belieft. Gelijk het zyn vry believen is geweest, ons alle uit eenen bloede van Adam te laten geboren werden, en niet te gelijk, als d'Engelen te Scheppen. Ondertusschen dat God ook de zonden der ouderen wel straft in 't derde en vierde lid, is bekent. Het is my genoeg, dat het God zoo doet, en ik derf niet vragen aan mijn Schepper waarom hebje my zoo gemaakt en aangemerkt. In Adam zyn wy natuurlijk, in Christus door de genade, dat een groot verschil is: volgt.

„ §. 28. Ten vierden, het is uit Rom v: 12. en
„ 1 Cor. xv: 22., vergeleken met Ezech. xviii: 20.
„ klaar en onwedersprekelijk. Dat alle nakomelin-
„ gen van Adam, aan zyn zonde schuldig, ende
„ dezelve bedreiging en straf onderworpen zyn,
„ die op Adam wierde gelegt, wegens zyn onge-
„ hoorzaamheid, aan het Positijf gebod, aan hem
„ in den staat van zyn oprechtigheid gegeven. Nu
„ daar is geen andere weg te bedenken, waar door
„ dit geschied, dan door een Verbond tusschen God
„ en Adam, waar door *het goede van zijn gehoor-*
„ *zaamheid, ende 't kwade van zijn ongehoorzaam-*
„ *heid, op alle zijn Nakomelingen komt.*

§. 29. Daar

§. 29. Daar komt het op aan, dit most beweezen zyn, NB. van 't *goede van zijn gehoorzaamheid op al zijn Nakomelingen.* Het zy my geoorloft te vragen, of dit der Nakomelingen eige inklevende gerechtigheid zoude zyn geweest, dan of Adams gerechtigheid hun zoude zijn geweest toegerekent? Voorts, of Adam zoo doende voor alle zyn Nakomelingen, niet meer zoude hebben verdient, te weten *het niet te konnen vallen,* als hy, hier beneden in 't Paradijs, oit zelve had gehad? jaa meer als Christus voor de weinig Uitverkoorene? gelijk op zyn plaats aanroere. Voorts of Adam voor zyn nakomelingen Borge is geweest, dat men anders alzoo weinig gewoon is in dit Verbond te stellen, als toegerekende gerechtigheid. Want in 't Verbond der Werken moet men zelfs 't goede doen. Waar uit, ('t geen onlanx geleezen heb) a Mark besluit, *Zoo Adam waar staande gebleven, tot dat hy volwasse kinders gezien had, dat hy voor hun niets zoude hebben konnen verdienen gehad, met zijn gehoorzaamheid, noch schade hebben konnen toebrengen gehad, met zijn ongehoorzaamheid. Maar van zulke en diergelijke gevallen, dewijl 't God anders voorzien en geschikt heeft, werd te vergeefs veel geschils gemaakt.* Comp. Theol. pag. 400. Dit lest is best, de texten Rom. v. en 1 Kor. xv. spreken vande zonde en dood, niet van 't leven voor Adams Nakomelingen, om zyn gehoorzaamheid. *Ezech.* XVIII: 20. Schijnt recht het tegendeel te zeggen, naa 't oordeel der geenen die d'Erfzonde ontkennen, daar op wy antwoorden: daar werd van eige gehoorzaamheid of zonde gesproken, gelijk zulx plaats heeft in 't Verbond der Genade, betracht of verworpen, jaa wat meer is, in dat geval alleen van hun spreekwoord, *Onze Vaders hebben de zuire druiven gegeten*

ten en onze tanden zijn stomp geworden. Behoudende God anders zyn recht, naa 't dreigement om te straffen, tot in 't derde en vierde Lid.

§. 30. Mijn Leezer oordeele nu, of D. K. niet t'onrecht oordeeld, dat deeze vier dingen, *Voor eerst vast staan*, om te bewijzen, datter *een zulken* Verbond der Werken is geweest met Adam en zyn Nakomelingen; my dunkt het tegendeel. Laat ons bezien, hoe vast het *tweede* by hem staat: dus spreekt hy daar af.

„ §. 31. Maar wat het tweede belangt, namentlijk dat wy uit de Schrift uitdruklijk konnen thoonen, de natuur, de beloften, de bedreigingen, ende de conditien van dat Verbond der Werken. Ziet daar twee Schriftuurlijke bewijzen. Eerst in deeze twee texten, *Rom.* x: 5. *en Gal.* III: 10. 11. 12. word een weg van gerechtigheid en leven beschreven, daar door het nu onmogelijk is het leven te verkrijgen, naamlijk *op conditie van volkomen gehoorzaamheid aande Wet*, dat is, gelijk Rom. x: 5. staat, door een gerechtigheid die uit de Wet is, en daar moet het woord Wet niet absolut voor een *enkel gebod* genomen werden, want een absolut gebod heeft geen conditien, en als zoodanig geeft het geen belooning, 't is dan een Wet NB. *die geen enkele bevelen gaf, maar conditien van gerechtigheid en leven.* Nu van die conditien zeid hy, de Wet is niet uit den geloove, dat is de eerste Wet (die ook een Verbond was) vereischte geen geloof, als de conditie van dat Verbond, maar zegt den Apostel, *de mensch die deeze dingen doet zal leven door de zelve*, dat is, het *doen en werken was voor de menschen de conditie des levens*, door de Wet en het Verbond.

§. 32. Maar D. K. gy most bewijzen, dat die tex-

ten spraken van Adams Verbond voor de Val, met hem en zyn Nakomelingen. Paulus trekt Moses aan *Lev.* XVIII: 5. daar staat, *spreekt tot de Kinderen Israëls, gy-lieden zult houden.* Jaa, Paulus spreekt vande Wet, die met Christus eindigt, die nu niet meer most gehouden werden, gelijk besnijdenis, dagen, spijsen &c. Gal. II: III. IV. Ik twijffel of D. K. verstaat wat hy zeggen wil, en of niet op hem past I *Tim.* I: 7. Ik bewijs wijdloopig, dat Moses Wet niet eischt *volmaakte conditien van gerechtigheid en leven*, en ik ben blijde, dat ik dit ook zoo vinde aangemerkt by *Hildensham*, over den LI. Ps. in zyn CXXX. lesse. Gedaan den 13. October 1629. En ook by de vermaarde *Witsius*, niet alleen in zyn *Oec. Fœd. L.* IV. *c.* IV. §. 43. maar noch onlanx in zyn *Dissert. Epist.* aan Huberus, het is over de tex Deut. VI: 24. 25. *Ende de Heere gebood ons te doen alle deeze insettingen om te vreezen den Heere onzen God, ons voor altoos ten goede, om ons in't leven te behouden, gelijk het ten deezen dage is. Ende het zal ons gerechtigheid zijn, als wy zullen waarnemen te doen alle deeze geboden voor het aangezichte des Heeren onzes Gods, gelijk als hy ons geboden heeft.* Wat bewijst *Hildensham* hier uit? *Het en kan*, zeid hy, *niet geloochent werden, dat deeze inklevende heiligmaking, die God door zijn Geest in dit leven inde geloovige werkt, hoewel dat die hier maar onvolmaakt is, nochtans inde Schrift des menschen gerechtigheid genaamt werd. Deut.* VI: 25. Ik beken dat ik uit Hildensham uit die lesse allereerst mijn bevattingen geleerd heb. Specialijk wat *de Iustificatio pii* is, Gods rechtveerdigen van den rechtveerdigen, daar toe hy I *Kon.* VIII: 32. by brengt, en hy besluit, *gy ziet dan dat wy niet en verzaken (gelijk ons de Papisten valschelijk lasteren) alle inklevende gerechtig-*

heid, nochte dat meer is, ook niet alle rechtveerdigmaking door de inklevende gerechtigheid. in fol. p. 536. a. Laat ik daar nu *Wits* by doen, behalven 't geen inde Boeken vande Verbonden breed voorkomt, *Lib.* III. *c.* VIII. §. XXVI. met die voorhoeding.
„ ding. *Nequis tamen ea, ut mos est seculi, in ca-*
„ *lumniæ materiam rapiat*, dat hy dit heeft vande
„ vermaartste Godgeleerden, Bucærus, Calvi-
„ nus, de Dieu, Colonius, de Witte en Trieg-
„ landius. Zoo vind ik dit ook, inde genoemde
„ *Dissertatie* p. 75. of §. XCVII. Daar zeid hy: *dat de Conscientie uit de daden, niet enkele maar geduurige, oordeeld van haar staat voor God. Volgens Deut.* VI: 25. *Ende het zal ons gerechtigheid zijn, dat is een teken van een goede staat ende het recht tot het eewig leven, zoo wy waarnemende gedaan zullen hebben alle deze geboden, voor den Heere onze God. Ende* I *Joh.* III: 7. 8. *Die gerechtigheid doet is rechtveerdig, die de zonde doet is uit den Duivel.* Zie daar Leezer de gerechtigheid die uit de Wet is in 't O. T. ende die uit den gelove door liefde werkende is in't N. T. Want het was geen Wet *die enkele bevelen gaf, maar conditien van gerechtigheid en leven*, zeide K. zoo ik het vat zeer wel. Ende men moet niet meenen, dat God met die woorden (Exod. XIX: 5. 6.) van Israël bedong gehoorzaamheid in alle deelen en trappen volmaakt, als een conditie van 't Verbond, maar oprecht, verselt met bekeering, dat de Vermaarde Witsius dikmaal aandringt, en met opset *Oec. fœd. L.* IV. C. IV. §. XLIII. waar door ik wonderlijk in mijn gedachten versterkt ben, om die vrymoedig te uiten: dat ik dikmaal en danklijk erkenne. Derhalven mag men dat passen op *Deut.* VI: 25. op Exod. XIX: 5. 6. en niet op *Lev.* XVIII: 5. dat kan ik niet begrypen. Zie Ezech. XX: 11. In alle geval soud het

het misverstand zyn omtrent die plaats en tex, maar niet in de leer, dog dit werk ik breed uit om die aanstoot weg te nemen.

„ §. 33. D. K. brengt ten anderen by Gal. IV: „ 22--30. en zeid, daar werd van twee tegengestelde Verbonden uitdruklijk gesproken; Verbonden die directelijk tegen elkander waren, in haar onderwerpsels, natuur, werkingen, en effecten; het eene gemaakt met de kinderen des vleesches, het ander met de kinderen des geestes of der belofte; het eene barende tot dienstbaarheid, 't ander tot vryheid; het eene komende op een natuurlijke wyze, 't ander op een boven natuurlijke; *ende die twee Verbonden hebben zoo van den beginne af tot nu toe in haar kracht gestaan, zoo onder de Wet, als onder het Euangelium, als blijkt uit v.* 28. 29. *ende door het eene Verbond heeft geen bondgenoot oit de erffenis gekregen, of is erfgenaam geworden, maar alle desselfs kinderen zijn uitgeworpen, en zy hebben de beloftenis van de erffenis niet v.* 30. Zoo blijkt dan, dat by Paulus de twee Verbonden zyn 't Verbond der Werken ende der Genade; dog tot meer opklaring van die tex heb ik breed gesproken in 't Boek vande dwalingen der Labadisten p. 537.

§. 34. Zoo Paulus opstond en dit las, hy voer andermaal uit, ô gy uitsinnige Galater enz. Gal. III: 1. Want voor *eerst* al wederom niet beweezen 't Verbond met Adam ende zyn nakomelingen. Het schijnt dat hy meent dat *Sinai* een berg in Arabien het *Paradijs* is in Eden, dat vry wat meer verschild als Schotland van Engeland, daar hy my aardig mee uitlacht §. 156. maar met wat misverstand heb ik daar ter plaats aangetekent. Ten *anderen* die twee Verbonden zyn niet Adams en Christus Verbon-

 den,

den, maar Iſraëls op *Sinai*, vierhonderd dertig jaar na de Beloſte, en *Sions* of Jeruſalem, dat vry is, als Sara onſer aller Moeder, de Kerke van 't N. T. daar af Jeſ. LIV. geprofeteert werd, ende dat Paulus hier aantrekt vers 27. Ten derden de dienſtbaarheid daar Paulus van ſpreekt, ziet op beſnijdenis ende de *geheele Wet*, daar van wy nu vry zyn, die wy niet moeten doen, of Chriſtus zoude niet nut, maar ydel zyn. Paſt dat op Adams Verbond, moſt die beſneden werden, Moſes Wet houden, met de Heidenen niet eten. Ten *vierden* wat is dat te zeggen, *die twee Verbonden hebben zoo van den beginne af tot nu toe in haar kracht geſtaan*? Ik meende boven dat het een miſtel was; IS, voor was of geweeſt is. Hier dunkt my is het ernſt. Ook dacht ik dat men alle erkende, dat Adams Verbond door Adams zonde was krachteloos ten leven geworden, ende daarom te niet. Dat ook Iſraëls Verbond na Chriſtus uit is, want de Wet was *Tucht-meeſter tot Chriſtus komſte toe, die 't einde der Wet is*: nu zyn wy *onder de genade*. Zulken taal dan is by my louter onſinnigheid, en Paulus in het aangeſicht wederſtaan: Die zeid, dat wy van dat jok onder het Euangelium vry zyn. Ten *vijfden* door *Adams Verbond heeft niemand de erffenis verkregen*, dat is waar, zoo dan, zoo heeft dat Verbond, dan al van den aanvang af, niet meer in *die zijn kracht* geſtaan; Maar door *Iſraëls Verbond, hebben alle ware Iſraëliten, hoewel onder 't jok, de erffenis gekregen*, als Paulus leert. Rom. IV: 16. en Witſius daar uit O. f. L. IV: c. XII: §. 76. Zoo blijkt dan by Paulus niet minder, als dat hy ſpreekt van zoo een Werk-Verbond Adams. Ten *ſeſten* dat hy ons wijſt *na zijn boek tegen de* Labadiſten. Ik meene wel onthouden te hebben, dat hy aldaar met omtrent tweemaal-twaalf bewijsreden,

reden, tegen Yvon bewijst, dat God met Israël 't Verbond der Genade heeft opgerecht op *Sinai*, over de Thien Woorden, ende niet alleen een uitterlijk vleeschelijk Verbond van Canaans erffenis ende Wet der Ceremonien, zonder de geestelijke liefde. Ik dacht, dat leezende, dat hy Coccejaans gelijk men zeid geworden was: Maar eenige Schotse Predikanten geeft hy die eer.

§. 34. Wy hebben die tex in 't werk verhandeld, op die gronden en redenen die Kœlman tegens Yvon gebruikt. Alleen deeze heb ik daar uit aangetekent. *Ik ben Jehova uwe God, is na inhoud van 't Genade-Verbond*, p. 78. *niet alleen schaduwachtig, maar in zijn weezen zelf* p. 81. *'t Verbond der Werken niet op geleid noch doe verniewt, als alleen om ons en hun tot Christus te brengen* pag. 83. *'t Verbond op Sinai is 't Genade-Verbond* p. 503. *die drie redenen roepen uit dat dit Sinai Verbond was 't Genade-Verbond in Christus* pag. 506. 508. *Het eerste gebod, gy zult my alleen hebben tot u God, dat is niet zonder Christus, zoo dan 't Genade-Verbond, in God en Christus te gelooven, beloften en stipulatien, of bedingen zuiver Euangelisch, als geloove, gehoorzaamheid, liefde* p. 507. *besnijdenis en Pascha* p. 511. *Bekeering, vergeving en d' offerhanden.* Exod. XXIV. p. 516. *Ceremonien, Moses Middelaar &c. Wet der thien geboden tot het Genade-Verbond* p. 523. NB. *Wettische en Euangelische huishouding, beide* NB. *ten leven* p. 531. *'t Verbond in hem zelve het Genade-Verbond, maar des O. T., dog in Israëls bevatting 't Verbond der Werken.* Dit vinde onder mijn aantekening, 't boek zelfs heb niet by der hand, niet beter wetende, of D. K. was hier heel met mijn eens, of immers ik vond daar al mijn gedachten, zoo weet niet anders, of die extracten zyn getrou. Zie nu Leezer,

zer, hoe veel die van deeze bevattingen verschillen, en hoe gemaklijk Gal. IV. vande twee Verbonden, het O. en N. T., Wettische en Euangelische huishoudingen, beide ten leven kan werden uitgeleid; Is 't vande Joden als een Werk-Verbond gevat, veranderd Moses Wet alzoo weinig, als dat de Pelagianen het N. T. of Euangelium ook zoo vattende het zelve veranderd.

§. 35. Eindelijk besluit hy met een figuur, als een der sprinkhanen in d'openbaring.

„ §. 36. Dus veel om *u te recht* te brengen, voorts
„ wil ik u eindelijk als een *Broeder getrouwelijk*
„ waarschouwen, dat gy u in het toekomende wag-
„ tet, van met schryven *de gemeente Gods* meer te
„ *ontstigten*; gelukkig had gy geweest, zoo ghy
„ door u schrijven in *den druk* niet gekomen waart,
„ en alleen na u talent de gemeente, aan u toe be-
„ trouwt, met de gezonde woorden geweidet en
„ gebouwt had, en exemplaar had voorgegaan.

§. 37. Maar ik zie niet, dat D. Koelman yets by brengt, als 't geen vande weg leid. Zoo dat hy zelfs de rechte leider wel nodig had, zoo hy van my Broederlijk wil gewaarschout zyn. Dat ik de *gemeente Gods* met schrijven zoude hebben *ontstigt*, boven zeid hy *beroert*, ende daar door *ongelukkig* zyn geworden: is my *gantsch onbekent*, 't geen men niet weet deert ons niet, maar ik vley my met het tegendeel, jaa beklaagen 't mijn goede Vrinden, dat ik te laat begonnen heb, mijn gedachten in druk te brengen, en mijn talent aan te leggen: maar wie kan het elk te pas maken? Voor my, 'k heb geen berouw, en ben noch dagelijx bezig met lust en vordering, God zy lof. Dus ver het menschen aansicht, volgt Koelmans Steert en Angel.

„ §. 38. Ik zie uit u schryven, dat hoewel gy
„ maar

„ maar een *curta supellex hebt*, en *weinig van ge-*
„ *leertheid* voorzien zijt, gy nochtans een vierde
„ boek voor hebt te schrijven; zoo grooten welbe-
„ hagen hebje in u concepten, gy zultie nog met
„ een ander schrift voorstaan; dog ziet wel toe,
„ en wagt u voor u ziele, DAT GY DE WAAR-
„ HEID GODS NIET LANGER VERDUI-
„ STERT MET WOORDEN ZONDER WE-
„ TENSCHAP, ende de dwalingen niet verder
„ voortset, ende den Heere zoo doende terget, om
„ u tot andere dwalingen, die aan u stellingen *annex*
„ zyn, byzonder van de Rechtveerdigmaking door
„ de Werken, te laten vervallen, zoo dat gy een
„ *schant-Vlak*, van onze Kerk zoud worden.

§. 39. Wat dunkt u daar af Leezer is dat niet Broederlijk, 2 Sam. xx: 9.? yemand te verwijten, dat hy maar een *curta supellex* heeft, ik denk, dat hy 't van mijn Boek-Kas meent, want van mijn Hooft zeid hy, dat ik *weinig van geleerdheid* versien ben. Dat beken ik, zoo 't Geleerdheid is, Engels en Schots te vertalen (welk leste hem onlanx te pas kwam, by gebrek van andere) D. K. meen ik verstaat dit Schots wel, zoo heb ik geen Geleerdheid altoos. Ondertusschen zie ik uit dit verwijt, dat hy zig groote geleerdheid inbeeld, daarom schrijft, en zulke redenen weet te gebruiken die na raserny gelijken.

§. 40. Evenwel Leezer zie hier mijn *vierde Boek*, dat al een geruimen tijd geschreven heeft gelegen, ende in den voorleden jaare, al na de Pers was gezonden, en begonnen, al eer D. Koelmans Brief en wederlegging my in handen kwam. Waarom alleen een brief metter haast, als een voorloper op den druk bestelde, terwijl onze Chr. Synodus gehouden wierd tot Harderwijk, alwaar met veel

 bezig-

bezigheden verlet, als Scriba, en anders, zoo net op alles van my niet gelet is; 't was my genoeg, dat ik D. Koelman erinnerde, wat ik van zyn brief en Boek gevoelde. Voorts dat mijn verdeding te verwachten was, die nu gereed leid en na den druk wacht, tot dat dit aangevangene af is.

§. 41. Dat hy my verwijt *welbehagen in mijn concepten*, is wonderlijk. Is dat niet natuurlijk? lief is ſchoon, elk zijn zin, zelfs de Beer lekt zijn jongen. Ik denk niet dat hy concepten uitgeeft als de zijne tegen zijn welbehagen. *Dat ikze wil voorſtaan*, jaa: als ikze goed vinde en goedgekeurt, of zonder reden tegen geſproken; anders wil ikſe tegenſtaan, als ikſe niet bondig vind, met even zoo groot plaiſier, als ik de goede voorſtaa. Mijn Leezer zal het in 't vervolg zien en bevinden. Zoo dat ik trachte *wel toe te zien* en my *voor mijn ziele te wachten*, dat ik de *waarheid Gods niet verduiſtere met woorden zonder wetenſchap*. Boven ſprak hy als Paus, maar dit zijn Gods woorden, tegen Job. XXXVIII: 2. Heb ik dat oit of elders gedaan, de Heere zy getuige, dat het niet geweeſt is *voornemen* of *opſet*, maar *ſloſheid* en *verſuim*, dat ik bidde, *dat my God vergeve*. Van *dwalingen verder voort te zetten*, hoop my te wachten, dat ik van mijn misverſtanden verſtaa, over 't een en ander, dat nu verbetere; niet van *waarheden*, *die my hoe langer hoe klaarder en onderſcheidentlijker voorkomen*, die in dit boek dan nader verklare, uitbreide en bewijze. Zoo doende, hoop niet, dat *God tergen* zal, maar dat met een goed gewiſſe voor hem zal wandelen, waarom zijn geleide verwachte, gelijk om het zelve zonder ophouden bidde. Ook ben ik verzekert, dat aan mijn *waarachtige ſtellingen* geen *dwalingen eltoos konnen annex zijn*; byzonder niet *van de*

Recht-

Rechtveerdigmaking uit de Werken. Daar op my zoo even verklaart heb, en in 't III. Deel, Kap. II. wat breeder ſpreeke: dog zoo, dat een volkomender verhandeling vande Rechtveerdigmaking der Uitverkoorne, vande Verkieſing af, tot het *laatſte Oordeel* toe, in zijn *geheele reex* en verknochting, als in't III. Deel, Kap. VIII. p. 476. is aangemerkt, heb ontworpen; om zoo God wil en wy leven, tot ſtichting mede te deelen. Daar wy geen neerſtigheid zullen ſparen, om alle Speekwijzen der H. Schrift alhier aanmerkelijk, in haar *nadruk en naaukeurig onderſcheid* na te vorſchen; zonder vande welgeleide gronden der Reformatie in de zaake zelfs, in 't minſte af te wijken. Zoo dat de Kerke Gods, tegen de laſteringen, inzonderheid van 't Pausdom, *ſchant-vlekkende* onze Leer van dat Hooft-ſtuk, zoodanig hoope te verklaren ende te verdedigen, dat voor de Kerke geen *ſchand-vlak* maar *lof* zy.

§. 42. Ondertuſſchen wenſch ik, uit het geene over die ſtof nu mede deele, dat my Geleerde en Beſcheidene met hunne aanmerkingen behulpſaam zyn. Ende daar toe dank ik D. Koelman voor zyn gebed, uit ziende na des Heeren verhooring ende hem en u inſluitende zegge nu, de Heere heilige ons nu in zyn waarheid, en maake ons Arbeiders die niet beſchaamt worden in dien dag.

§. 43. Mijn Leezer, kan hier uit afnemen de aart eenigſints van Koelmans pen en inkt, hoewel het boek zelfs eerſt de oogen opent. Ik zag onlanx een ſcherp ſchryven maar dat van D. Koelman wind het, beide in zyn erger zaak en bitter ſchelden. Want als hy my verwijt, dat ik ben een *arm Man* en *Diſputant*, en uitmaakt voor een *ellendige*, dunkt my dat hy vleyd. *Onwetenheid*, *onwaarheid*, *ontrou*, leid hy my zoo dikmaal te laſt, dat het gewoon

werde. Hooger gaat het, wanneer hy ſpreekt van mijn *veinſery*, *doekjes voor 't bloeden*, *bedrog en valsheid*, of enkel verſonnen vals, jaa ongevoelige Conſcientie. Nog blijft het daar niet by, maar *ſpotterny*, *bitterheid*, *ſtoutvinnig beſchuldigen*, *enkel laſteren en ſmaden*, *ongelaten zijn als* NB. *in een furie*, komt al mede op mijn rekening. Ook heeft hy't daar by nog niet gelaten. Hy verwijt my dat ik, *aangaa tegen het licht en mijn beter weten* §. 112. en noch eens, *deeze ellendige wil tegen 't licht en tegen zijn beter weten ſpreken* §. 135. daar ik de waarheid zeg, maar hy zoo doet in 't Regiſter van *onwaarheden*, *laſteringen en leugenen*, (zulke drie Predicamenten maakt hy, en die het vierde deel aldaar) zeid hy, *Vlak zeid dat Chriſtus zelfs de Sabbath ontheiligt heeft* §. 167. alwaar hy bekend, *dat hy van Burſius woorden zeid*, *dat zy een Gods laſtering bevatten.*

§. 44. Hier over zoude ik *ongelaten uitvaren als een die in een furie is*, 't geen hem *aandreef was dat zelfs niet beter geſproken had*, (want dus zoud' ik geſchreven hebben NB.) *p.* 101. *Chriſtus thoont klaar*, *dat hy op den Sabbath mag werken*, *ja dien ontheiligen*, *om dat hy meer is dan de Tempel.* Hier van zeid D. Koelman, *Dit is recht uit gezegt*, *Chriſtus als Middelaar mocht den Sabbath ſchenden*, *en hy heeft die geſchonden*: *'t welk ik* GODS LASTERING *noem*, *dewijl hy* (Vlak NB.) *met de* PHARIZEEN, *Chriſtus de* ZONDE *van Sabbaths ontheiliging toeſchrijft. Ziet boven* §. 58.

§. 45. De Heere beſtraffe die laſter. Want ik beken, zoo ik dat zeg, of zoo dat in mijn woorden leid, ja zoo ik *die laſtering aldaar* NB. *niet tegenſpreek*, dat ik een Gods laſteraar zijn zoude. Maar wat is D. Koelman zijn Eerw. Broeder met Gods

laſte-

lastering beswarende, zoo hy zulx zeid met een baarblijkelijke onwaarheid?

§. 46. Zeker dit gaat hoog, en raakt Gods Zoon zelve: Want ik spreek met de woorden van den *Heer van den Tempel*, die *God zijn eigen Vader* noemde, en *zig God gelijk maakte*, als 't de Joden opvatten, en Gods Zoon niet tegenspreekt, maar breed bewijst. Is daar dan Godslastering in, zo hadden de Joden gelijk, als mede Cajephas met de Raad, en Koelman zoude zijn klederen gescheurt en ook bewilligt hebben in het dood-Vonnis. Want, *na onze Wet moet hy sterven, want hy heeft hem zelven Gods Zoon gemaakt*, waar toe getuigen? gy hoord het zelve. Koelman spreekt als Cajephas, niet tegen my, maar tegen de Christus. Ik raas niet; want ik heb maar kleine geleerdheid, het zijn evenwel woorden van een gezont verstand en Zonne-klaar gevolg. Heb ik voor deezen den dooden Burs verdedigt, dat hy van Godslastering vry was, my docht ik was dit mijn zelve schuldig, terwijl leve, eer ik, door een Achab als een Naboth, om Godslastering gesteenigt sterve.

§. 47. Maar D. K. zeid, *zie boven* §. 58. wel aan,
„ daar zie ik dit. *Nu gaat Vlak zijn dwalingen ver-*
„ *der uitdrukken in twee dingen, als hy zegt, de*
„ *heiliging van den dag is niet anders als rust van*
„ *daagelijx werk*. pag. 83. Leezer zie zelfs, dit staat daar zoo niet, maar aldus. Ik zie NB. *hier* (inde *uitbreiding* van 't IV. gebod, dan zult gy geen werk doen) *niet anders als ruste van daaglijx werk*. Edog over het korte voorstel van 't Gebod, had ik even te vooren gezeid: *Het geen zy op den Sabbath gedenken mosten te doen, was het Heiligen, dat is, heilig achten, voor een heilige Sabbath des Heeren houden....* en NB. *met heilige oeffening doorbrengen*. Dits niet met al, maar let hier op. „ §. 48.

„ §. 48. Daar op gaat hy voort te zeggen, dat
„ de Priesters offerende op de Sabbath, en doende
„ wat daar toe behoorde, deden tegen 't gebod
„ vande Sabbath, ende datse dien ontheiligden.
„ p. 86. 156. Jaa verder, hy oordeeld en zeght,
„ dat Christus werkende op den Sabbath, en zeg-
„ gende neemt u beddeken op en wandeld, den
„ Sabbath ontheiligde p. 101.

§. 49. Ten gelijkt niet na mijn zin, jaa zelfs niet na mijn woorden; Zie het na, gy zult Christus zin en eigen woorden zien, uit Math. XII: 5. 6. en Joh. V: 8. 17.

„ §. 50. Hier over roept hy uit, *wie en schrikt*
„ *'er niet van! zoo trekt de* een dwaling de ander,
„ als men de waarheid heeft begonnen te verlaten,
„ vervalt men verder en verder. Van dit laatste
„ van Christus ontheiligen vande Sabbath, zal ik
„ moeten uitstellen tot dat wy handelen over Vlaks
„ brieven.

§. 51. Wie schrikt hier niet van! vraagt hy. Ik antwoord, de Schapen van Christus niet, maar alle Pharizeen en Joden alleen met D. K., die Christus Stem niet kan hooren zonder te schrikken. En is dat dwaling, van andere dwaling getrokken? ik meen dat het is waarheid, getrokken uit de mond der waarheid. Doch dit poinct steld hy uit tot hier toe §. 167. en als ik dat hier na zie, vind ik het als boven aangetekent is; en in plaats van bewijs, *zie* §. 58. is dat niet krachtig.

„ §. 52. Dit zijn mijn woorden, dat Christus
„ kan aangemerkt werden der Wet onderworpen
„ na zijn *Menscheid*, en evenwel *Heer vande Sab-*
„ *bath, meer dan de Tempel* en zijn *Vader* gelijk,
„ na zijn GODHEID Math. XII: 7. 8. Joh. V: 17.
„ 18.... en wat het woord ontheiligen aangaat,

„ Math,

„ Math. XII: 5. zeg ik, de Priesters hadden haar
„ Sabbath-werk in den *Tempel*, mochten *zonder*
„ *zondigen daar* den Sabbath *ontheiligen* pag. 156.
„ ende dat zulx NB. ZONDER OVERTRE-
„ DING geschieden kon vande Priesters, HOE
„ VEEL TE MEER VAN CHRISTUS. 2. Brief
„ §. 20. Die op de Sabbath *de Joodsche Superstitien*
„ *over al tegen gaat en thoont klaar, dat hy* HEER
„ vande Sabbath is, die seggen mag *neemt u bedde-*
„ *ken op en wandeld*, en op de Sabbath mag wer-
„ ken *zoo wel als zijn VADER*, ja die ontheiligen,
„ om dat hy MEER is dan de TEMPEL, *als*
„ *Math.* XII: 5. 6. *en Joh.* V: 8. *te zien is, alles tot*
„ *een VOORSPEL vande nakende verandering.*
„ p. 101. Dit zijn mijn woorden, of liever Chri-
„ stus woorden zelfs.

§. 53. Deeze trekt K. aldus aan: NB. *Christus thoont klaar, dat hy op de Sabbath mag werken, jaa dien ontheiligen, om dat hy meer is dan de Tempel.* Ik bid u, zie wat hy nalaat, al de aanmerkingen van Christus *goedheid, Godlijke werken*, en *Godlijk aansien* over de Sabbath; en zie dan hoe hy voor *mijn woorden, andere* in plaats zet, en dan zoo uitvaart.

§. 54. Wie schrikt 'er niet voor! dat een Koelman dus is vervallen! want dit, bescheide Leezer, zeid hy is recht uit gezeid. Christus ALS MIDDELAAR, mocht de SABBATH SCHENDEN ende hy heeft die GESCHONDEN, 't welk ik GODSLASTERING noem, dewijl hy (Vlak) met de PHARIZEEN Christus de ZONDE van Sabbaths-ontheiliging toeschrijft. Dit was het dat hy §. 58. uitstellen moest en nu zoo deftig verhandeld, zonder eenig bewijs, als dat hy ons weder wijst van hier tot §. 58. dat is van Annas na Kajephas.

Mijn

Mijn Leezer gelieve de Kant-tekening na te zien *Math.* XII: 5. 6. 8. n. 5, 7, 9. Jeſ. v: 8. n. 9. 17. n. 12. daar het zelve ſtaat.

§. 55. Hier af laat ik verſtandige, en een onpartijdig Rechter daar dit hoord oordeelen. Ik laat dit nu maar voor af gaan als een proefje, dog heb dit en zijn gantſche Boek, zoodanig 't momaanzicht opgelicht, en voorts ontledigt, dat men D. Koelman nergens uit beter tot in de ingewanden en gal toe zal leeren kennen. Dat in gevolge vande Synodale Reſolutien, van tegen hem te waken, yeder lid ſchuldig is.

§. 56. Voorwaar dat onbegrijpelijk ſcherp en bitter ſchrijven, tegen Mannen die zoo veel verdiend hebben van Gods Kerk, was alleen oorzaak, dat yets daar tegen aanmerkte, inzonderheid dewijl ik voor de waarheid ſchreef, en die verkeerde driften, met zoo veel bedrogs aangevoert, niet verdragen konde; hoewel ik zijn Stellingen in haar waarde liet, maar zijn bedriegery en ſcherpheid tegenſprak, en nog geduurig heb verzacht, en zulx zijn *yver* geweten, ſonder oit te ſeggen, dat hy aanging tegen 't *licht en zijn beter weten.* Maar ik zie het nu zoo klaar, dat ik, *tegen 't licht en mijn beter weten* zoude zondigen, zoo ik dit oit dacht of wilde in hem verſchoonen. Het is met geen pen te beſchrijven, met geen tong te uiten, met geen gedachte te bevatten, of men moet de moeyte nemen yets alleen van alles, eens te vergelijken en te onderzoeken of ik zulx ſtel, verhaal, of voorſtaa, als hy my in zijn boek na geeft; dan zal men zien, dat hy in verſetten, nalaten, overſlaan, veranderen, de zin verdraajen, of ſtout het tegendeel te zeggen, zijns gelijk niet heeft.

§. 57. Ik kan niet ontkennen, dat my geraden is

mijn tusschen goede uuren beter te besteeden, als met zoo onnodige wederlegging. Ende dat best zoude doen die te verachten; maar ik zie dat Coccejus den N. Johnson (Paschasius) met *Indignatie* heeft beantwoord, die tot Ankeveen een klein Dorp een gantsch onbekent Predikant was, even Doctor Theol. Gepromoveert, en die alleen met een onbekende naam had geschreven: daar D. Koelman alsints zoo vermaart is, en tot Amsterdam en in veel plaatsen, over al aanhang en vrinden heeft, die door zijn schijn en bedrog misleid, met hem ingenomen zijn; van welke ik die achting heb, dat het voor hun nodig is van hem wat hy in zyn schild voert, beter bericht te zyn. Hoewel geduurig op mijn hoede moet zijn en zien, niet wat hy verdiend, maar my past, om hem niet gelijk te werden Spr. XXVI: 4. 5.

§. 58. Zoo mijn Leezer yets ontmoet, dat wat mistelt is, in Distinctien inzonderheid, hy gelieve mijn verbetering achter aan na te zien, daar, so ik meene, de voornaamste zijn aangetekent, ende de goedheid te hebben, om de overgeziene zelfs te verbeteren. Ende ik twijffele niet of zal zijn stigting en genoegen vinden. De God der Waarheid ende der Vrede Heilige ons in dezelve, Hem zy de Heerlijkheid in Eewigheid AMEN.

Om geen duiſterheid overig te laten, heb nodig geacht, dit volgende daar by te voegen, en tot verbetering, zoo van mijne als des Zetters feilen, aan te tekenen.

BY te doen pag. 18. lin. 19. en die. p. 53: 32. en
1 Kor. xv: 22. 56: 32. gehad in zijn leven / of
tijd van beproeving. 58: 19. eiſchende menſch-
werding. 31. met Christus. 61: 25. na Openb.
xxii: 14. Zie ook Deut. vi: 25. xxiv: 13. Pſ. cvi:
31. 62: 5. na Deut. xvii. ten minſten in ſchijn.
84: 27. men vergelijke hier by de byzondere Ver-
bonden en beloften met en aan Levi. Mal. ii: 4, 5.
de Prieſteren Num. xviii: 19. Pinehas Num. xxv:
12. 13. Pſ. cvi: 31. en David. Pſ. lxxxix. 2 Sam.
xxiii: 5. met zijn huis. Jeſ. lv: 3. 98: 19. Wetten
99: 25. ten opſicht der geboden. 100: 14. *Sc. Fœ-
deris gratiæ.* 15. *Sive in Scheſi Fœderis Adamici ſeu
repetitionis Fœderis Operum.* 130: 20. Of ook om
de mate der zonden vol te meeten. 133: 2. *de natura
aut.* 140: 15. *Joſ. Albo diſpeſcit in* דברים *de cre-
dendis,* חוקים, *quorum ratio nos fugit &* משפטים.
Æqui & Juſti norma. *Pokoke in Not. Miſc. ad Por-
tam Moſis* pag. 410. 411. 173: 8. vry zijn. 175: 13.
zoo ook de Arke. 192: 26. Ten 5. 195: 29. dat
223. was / inder daad, maar alleen in ſchijn, als.
234: 14. van. 237: 2. dat. 243: 34. byzonder de
eewige dood / Rom. vi: 21, 23. 1 Joh. iii: 15.
250: 6. de. 274. Zie met opmerking Hoſ. xiii: 4.
en vi: 3. 288: 15. tegen den Zondaar / dewijl het
onmogelijk is. 296: 35. die. 304: 14. een ander/
dat het. 305: 12. Toereekening van Christus ge-
rechtigheid. 306: 3. Of aan Chriſtus zelfs, gelijk

Jes. LIII: 12. Phil. II: 9. te zien is: of aan ons, als God. 307. na 19. §. 15. Alles komt hier voor/ als een vonnis van 't gericht / vryspreekende van verdoemenis; ten opsicht van de zonden, voor/ in / en na de bekeering/ ook van alle onvolmaaktheid der goede Werken tot de dood toe; en daarom niet verdoemende in eeuwigheid. Of ten opsicht van 't geloove ende de werken dessels. Zoo God enz. 27. is vry gesproken te werden/ als Zondaar. 309: 32. en rechtveerdigen is / na dit leven ende ten jonxten-dage. 310: 6. zoo ons. 312: 15. of toegezonden. 342: 29. die. 347: 23. na Messias komst. 363:23. dog de thien. 378:2. niet. 384:14. Het zelve met. 17. c. en afeischt oprechte gehoorzaamheid van al zyn geboden met belofte van loon en leven hier en hier na. Lib. IV. c. IV. §. LIII. Dit zien wy NB. dat veel van Camero verschild, in naam / beding en belofte. Waarom het Witsius een *fœdus sinceræ Pietatis* noemt: maar dat gevoegt met 't Verbond der Genade in 't O. T. als een; en uitgelaten, de repetitie van Adams Werk-Verbond; zoo zyn wy 't eens. Zie onder pag. 405. 415: 12. te. 521. l. 12. ook Ananias Hand. XXII: 12.

Doe uit pag. 52. lin. 21. te. 96: 2. het. 107. §. 1. l. 7. on- 163: 12. by. 249: 5. dog. 386: 35. niet. 413: 26. ge. 468: 33. om.

Het geen aldus verbeterd wensch / is pag. 18. lin. 1. in *d' Antibarbarus*. 32: 26. 37: 3. voor de Wet. 41: 11. maakt / 't welk. 82: 10. dood. 119: 30. en. 125: 32. dooden. 126: 21. dan. 132: 8. mag. 138: 16. *de credendis*. 139: 12. *seu*. 146: 21. *analogiam*. 147: 1. *ens*. 11. Zeden. 151: 6. indispensabel. 158: 5. 169: 35. Och! of. 174: 27. of. 180: 23. dit. 183: 27. die. 185: 19. *in*. 187.

 §. 57.

§. 57. tot 74. 't getal na orde by te doen. 188: 19. een. 194: 24. vreeslijke. 207: 16. gebeeden. 226. §. 7. most romein letter geweest zijn. 227: 14. op. 234: 16. voor. 237. die. 242: 26. Zoo over dit. 269: 24. mede. 270: 34. 35. Leid. Dem. Euang. 273: 27. in. 277: 9. erkenden. 285: 21. haar. 292: 19. neeme. 294: 3. als. 296: 30. passeren. 299: 26. Henr. 304: 17. toeschijne. 35. om. 307: 4. naa die leere. 312: 26. des doods. 317: 28. van 't geene wy. 321: 5. 6. Thersit. 323: 27. des Geestes den. 330: 8. hem. 339: 30. God. 344: 17. nu. 346: 13. waan- 350: 22. aan. 356: 21. l. iv. 364: 14. maar. 380: 15. eenige noement het O. T. boven p. 46. By dit Verbond erkennen de zelve een tweede, 't Verbond der Genade. 385. Voorneementlijk. 389: 35. men. 402: 11. alleen. 408: 8. kome. 21. schijne. 410: 18. onder. 411: 1. dat. 416: 3. Ontroerden. 424: 29. dat. 439: 23. *Gilles pie.* 451: 17. in. 456: 3. Seldenus. 464: 19. vernieuwing. 472: 14. gebeeden. 473: 32. de dag is. 480: 11. aan. 481: 33. dan. 483: 35. waar- 487: 14. en. 495: 19. hem. 24. Nalaaten. 497: 31. want. 498: 8. die. 17. *damni.* 500: 35. maar. 506: 21. 22. 23. Dat wy voor hadden te bewijzen. Men vergelijke verder Saldeni Otia. 509: 8. meenen. 20. anders. 35. alle. 510: 22. den. 511: 27. alle. 516: 33. gehoorzaamheid. 520: 23. na. 521: 28. my. 528: 17. en met. 530: 23. herten. 536: 18. niet te doen. Zoo. 537: 20. en Reformatie. 538: 14. Hiël. 17. na. 35. en. 540: 2. goed. 4. heilig, volmaakt. 10. anders. Dat is boven reeds beantwoord / en 't komt hier op aan / dat men moet zien / 1. wanneer / 2. tegen wie / 3. in wat zin / en 4. 14. De. 541: 34. στοιχήσειν. 542: 2. even als de Soldaten. 5. (canon) 543: 3. Vrede.

In-

Byvoegsel en Verbetering.

Inde brief aan D. K. §. 29. a. Lees/ 't begin vande Sabbath voor de Val. *(e)* Zoo mede de instelling van den Dag des Heeren, uit Goddelijk bevel, behalven 't bevel vande Sabbath. *(f)* Ook staat in Gods woord niet, dat de Thien Woorden eewig duurend ende alle van eenerlei Moreele aart zijn.

De mistellingen in distinctien/ verset/ nagelaten of verandert/ in spellingen/ of met voor niet/ uit voor in't/ die voor de/ duitse voor Romein letter/ een kleine voor een groote en diergelijke/ gelieve de Leezer na zijn bescheidentheid te verbeteren.

REGISTER

Van Schriftuur-plaatsen met opset verklaart, of tot bewijs aangetrokken.

Nu-

AAN-

AANMERKINGEN, vooraf.

Voor I. over den Titul [a] *Eewig Euangelium.* §.1. [b] *de Voor-reden.* §.4. [c] *Approbatie.* §.5. *en* [d] *Inleiding.* §.6. *Ten II. over de Regel, de Woorden beduiden 't geen zy konnen.* §.14. *Ten III. over de Niewe Nederlandsche Overset-ting des Bibels.* §.22. *Ten IV. over de verdee-ling, van de Leer der Zaligheid onder de Be-lofte, Wet en Euangelium, zeer breed.* §.34-65.

§. 1. ET is niet wel te verschoonen, dat men nettigheid ende naau-keurigheid voorwendende, die inde titul zelfs, dat is voor aan op 't hooft en 't aangezicht ver-suimt. Want dat opschrift, *Eewig Euangelium of Leer der Zaligheid*, is niet van even brede zin, na de meening van de H. Geest, in de *Openb.* XIV: 6. daar den *Engel* daar mede vliegt, door het midden des Hemels. Gemerkt het zelve *Euangelium* aldaar verkondigt werd, aan alle Na-tien, Geslachten, Talen en Volken. Dat eygent-lijk tot het N. T. ende desselfs tijd gehoort, daar nochtans de Leere der Zaligheid, den *drie tijden* gemeen is. Gelijk dat in het *Derde Deel Kap. I.* bre-der getoont werd, hoe *de naam Euangelium* eigen is met nadruk, ende na 't gemeen gebruik vande H. Geest, aan de *Blye tijding* en Verkonding vande Leer der Zaligheid, *na de komste* van de Heere Christus. Even als de Titul van *Belofte* op de tijd der Vaderen voor Moses *Wet*, ende die van *Wet* op Moses Leere, daar op volgende slaat. Ende wat de

by-naam Eewig aangaat, dezelve ziet meer op de *geduurige onveranderlijkheid*, en *eewige Goederen des Verbonds* in 't toekomende, als desselfs begin van voren, *van de Goddelijke Eewigheid*; hoewel Gods werken hem van *Eewigheid* af bekent zyn. Zie *Hebr.* XII: 27, 28. *Hebr.* XIII: 20. *Jer.* XXXII: 40. Zulx de titul met den inhoud strijd: in alle geval, dat het netter en klaarder zoude geweest zyn, na 't geen voor hebbe te verhandelen, dat die aldus gesteld ware. *Na-Leezing, over de Leer der Zaligheid, vervat, inde Belofte aan de Vaderen, Wet door Moses, ende Euangelium van Christus.*

§. 2. Met die aanmerking begon de Heer Professor van Halen, dat men op de benaming van *Eewig Verbond* en *Testament* ook kan passen, als verklarende desselfs *geduursaamheid* in het *toekomende*, *Num.* XXV: 13. *Ps.* CVI: 31. 2 *Sam.* XXIII: 5. *Ps.* LXXXIX: 4, 5. 35-38. *Jer.* XXXII: 40. *Heb.* XIII: 8, 20. by gevolg desselfs onveranderlijkheid in 't toezeggen en volbrengen der beloften, daar onder eewige zyn. Ende heeft hy my van die soort verscheyde voorgedragen, daar over beschaamt en verlegen stond; ende inderdaad niet veel op seggen konde dat slot had, als dat mijn *sloffigheid* bekende, en zyne E. voor dat *beter bericht* bedankte, als voor een werk van liefde en weldadigheyd. Verbeter hier mede ook *pag.* 218. §. 16. 17.

§. 3. Te weten, het gewoonlijk gebruyk der naam *Euangelium*, dat ik in 't werk zelfs tegensprak, had ik hier noch behouden. Ook verstond men wel door *eewig Testament* niet alleen Gods *eewig Besluit*, maar zelfs de Openbaring van 't zelve van den beginne der Wereld af; dit docht my paste samen, 2 *Tim.* I: 9. om met die aangename naam, waar mede de Boodschap van den *Engel* in

de Openbaring vereert werd, mijn *Na-Leezing* aan de man te brengen, dit had my mifleid. Ook daar der veel onder de *Titulen* van *Verbonden*, *Teftamenten*, en *Huishoudingen* het licht zagh, zoude dit wat veranderings zyn; ydelheid: 't geen niet wel is, en zoo bevonden werd, moet men verbeteren: dit heb belooft en meen woord te houden, en zie daar dit voor af tot een proef. Dat is, mijn *eigen misflagen* meen ik fcherpft tegen te gaan, op dat elk zie, wat *foort van partydigheit* in mijn Boefem voede, geen andere, namentlijk, als voor de *waarheid*, en tegen misverftand of dwaling, allermeeft mijn eigene. Die anders oordeeld, zal ik het te goede houden, om dat hy onwetend zondigd. d'Heer Conradus Schoonhoven had dit ook aangemerkt, die dan hoope dat hier mede zal zyn voldaan.

§. 4. Wegens de Voor-reden is my niets voorgekomen, dat van belang is, en niet alrede voor dezen onder *de algemeene aanmerkingen* beantwoord.

§. 5. Wat de *Approbatie van de E. Claffis*, ende inzonderheid het Gedicht van *Dr. B. Bekker* aangaat; men heeft daar op wel wat gefmaad en gefmaald, als een fchoon *dekzel* op de pot! Zoo dat al wel gedaan heb, dat andere Gedichten en Loftuitingen heb t' huis gehouden. Al zulk zeggen meen met *fwijgen* te beantwoorden, of met verachting; zynde dit maar zaken, die niet ter zake zyn, doen, noch dienen. Ende hoe de Approbatie is verzocht en gefchied van de E. Claffis ftaat in de Voor-reden. 's Jaars daar aan, is die artikel, na dat de Leden het Tractaat gelezen hadden, of hadden konnen lezen, weder opgelezen, zonder eenige de allerminfte infpraak of misnoegen, maar met

continuatie van die commisse aan de Heeren Inspectoren; die men 't toevertrouwde. Zoo yemand gedachten had gehad, dat wy tegen de formulieren van eenigheid of gezonde Leere gezondigd hadden, hy zoude zig van zyn plicht niet gekweten hebben, als hy zulx niet had ingebragt daar 't behoorde; eenigheid van alle de Leden met my verwacht ik niet, noch wend het voor: elk zyn zin. Veele behaagt het, die na meer verlangen. Immers 't is my genoeg, dat het niet aangaat tegen de aangenome Leer in de Formulieren begrepen. Ook is het onderzoekens wijs voorgedragen, tot oeffening, niet om het halsterrig staande te houden, maar aan de toets te brengen, om te bedenken, te beproeven, om t' ondervinden, wat men goed vond, als beproeft te behouden; niet over zaken van geloof en desselfs gronden, maar over geschillen van minder aangelegentheid, tot nette bevatting behorende, van donkerachtiger zaken, omtrent het geloof, daar de Rechtsinnigen heden ten dagen over oneens zyn. Dat bewijs genoeg is, dat alles noch niet klaar is uitgewerkt, datter donkerheid overig is. Zoo men hier omtrent niet in Vriendschap zoude mogen zyn gevoelen bescheidentlijk in bedenken gegeven, alhoewel verschillende, behoudens Vrede, zie ik niet, hoe heden ten dage eenig Boek by na het licht zoude mogen aanschouwen. Voor my, zoo yemand der Leden van de E. Classis vermaak nam om mijn bevattingen aan de toets te brengen, daar tegen te schryven, ende desselfs ongegrondheid aan te wyzen; Ik zoude, als 't aan my kwam, geen approbatie weigeren, als de gronden onbewogen blyven; inzonderheid als het bescheiden en zedig geschiede. Ik zoude, wat meer is, het zelfs goed keuren en Stichtelijk oordeelen, tot bevorde-
ring

ring in de kennis der Waarheid, die na de Godzaligheid is.

§. 6. Inde *Inleiding* heb voor af gestelt, de *algemeene gronden* der stof die voornemens was te verhandelen; op dat de *Lezer* zage, wat hy te verwachten had: te weten, dat de *titul* niet beloofde, dat *Eewig Euangelium* der Predik-Monniken, waar in men leerde, dat *God de Vader* had geregeert *onder de Wet*, de *Soon* onder de *Genade*, ende de *H. Geest* met de komste *der biddende Ordens*; dat daar en boven vol was van allerlei gruwelen, breder te zien by *Math. Parisiensis* op het Jaar 1254. en vervolgens en uit hem by *Usserius*, *H. Alting*, *Saldenus* en andere: Maar dat de *Titul* ziet op het *Eewig Euangelium* van den *Engel* in *d' Openbaring*, het welke wel van *Eewigheid* voorgekent is geweest in *Gods raad*, *inder tijd* belooft in de H. Schriften, en met *Christus* komste *vervult*, geopenbaart, en gepredikt in de Wereld; om den Gelovigen Zondaar te boodschappen, de goede tijding der *Eewige Zaligheid*, die in Christus Jesus gisteren en heden de zelve is en in der Eewigheid. Maar na de aangeroerde aanmerking §. 1. 2. de titul veranderd zynde, zoude men in plaats van Eewig Euangelium alleen *Leer der Zaligheid* moeten leezen, als gezeid is.

§. 7. Alhier stelde my voor 't beleid der Wiskundige, die hunne *Uitbeeldingen*, *klare Waarheden* of geloofwaardigheden, *Verzoeken*, en *vaste gevolgen*, tot verstand en bewijs van hun *voorstel* nodig, laten voor af gaan: om alzoo alle *woordestrijd* af te snyden, en een onfeilbaar, onwedersprekelijk *betoog* te doen, van 't geen zy voornemens zyn uit te werken.

§. 8. Deze gezeide *gronden* begrijpen 't *pit* en

merg vande eerste gemeene plaatsen der *Godgeleertheid*, doorloopende 't nodigst aan te merken, van die *Leere* in 't gemeen, desselfs *aart*, de *H. Schrift*, *'t Geloove* der Goddelijke waarheid en *Religie*, dat men gewoon is voor af te verhandelen, en wy maar zoo verre aanraken, dat het ons ter *Inleiding* diene, tot een goed *fondament* van 't gebouw.

§. 9. Ondertusschen zoud ik tot meerder nut van den *Lezer* het voorstel §. 1. aldus vermeerderen: *Het einde en oogwit van de Heilige Schrift, is den zondigen mensch te onderwijzen ter zaligheid, door het geloove, dat in Christus Jesus is, Gisteren onder de Belofte, en Wet; Heden en in der Eewigheid onder 't Euangelium der Vervulling., tot lof en prijs der Goddelijke barmhertigheid en heerlijkheid.*

§. 10. Welke uitbreiding, met het invoegen van de *Belofte*, *Wet* en *Euangely*, dan ook vereischt de uitbeeldingen, van 't geen men met die woorden gewoonlijk zal hebben te verstaan, om alle misvatting voor te komen, die ik na de uitbeelding van 't geloove §. 7. voor §. 8. dus invoege. De *Belofte is de Toesegging van Christus, het Zaad der Vrouw begrepen in 't dreigement aan de Slang, tot Zaligheid, den geloovige Vaderen meermalen herhaald, afgebeeld en bevestigt, van Adam voor de Wet tot Moses, en van Moses met de Wet nader bekrachtigt op Christus of tot op het Euangelium der Vervulling. Gal.* III: 16, 18, 21, 22.

§. 11. *De Wet is 't geheele woord van Moses, gekomen en gevoegt by en met de Belofte der Vaderen, zoo als geschreven is in 't Wet-boek, en uitgebreid inde Profeten en Psalmen, om de geloovige Israëliten door de Woestijn in Canaan te geleiden tot Christus en d'Eewige zaligheid. Gal.* III: 17--25. *Joh.* I: 17.

§. 12. *Het Euangelium is de verkonding vande gekomene*

komene Christus, vervullende Belofte en Wet, ende dat de Zondaren, die door zijn Geest in hem zullen gelooven, aan hem gehoorzaam en door hem vry zijn, *vergeving der zonden, volherding inde genade, ende het Eewige leven ontfangen. Rom.* I: 1, 2. 15. 16. 17. *Marc.* I: 1. 15. XVI: 15. 16. met *Math.* XXVIII: 18, 19.

§. 13. Deze uitbeeldingen voege daar by, op dat de Lezer acht geve, dat die *namen* zoo *bepaalt* en beknopt *niet* neme, als wel gemeenlijk geschied: maar veel breder, volgende 't gemeenste gebruik van de *H. Schrift*, gelijk op zyn plaats thoone. Dat wel aan te merken nodig is, om onze *Na-leezing* te verstaan, en met andere over een te brengen, die gewoon zijn te begrypen een *Wet* zonder *Belofte*, of *Euangely*, en een *Euangely* zonder *Geboden of Wet*. Ja die door de *Wet* gewoonlijk verstaan, de natuurlijke altijd duurende, morele, in de thien woorden begrepen, met haar Vloek, inzonderheid in tegenstelling van 't *Euangely*, dat wel de gewoonlijkste tale is van veel *Godgeleerden, maar niet van de Schrift.* Zoo dat, wanneer in onze *Naleezing* yets mocht voorkomen, dat yemand vremd of niew dunkt, ten is niet de *zaak*, maar hier en daar 't *woord*, dat wel in de *H. Schrift* zoo gemeenst is, maar niet in de Schriften en tale der Godgeleerden, de welke in deezen, (juist niet met opset) wat afwijkende van de heilige tale, daar door de Schrift in veel plaatsen duister maken, en dan genoodzaakt zijn hun met veel distinctien en uitvluchten te behelpen, die de H. Schrift niet nodig heeft. En wat geld het, zoo wy door dees aanmerking alleen, niet meenigte van de hedendaagsche geschillen beslechten; gelijk in 't vervolg blijken zal. *Men zy met zijn Party eerst recht eens over*

't gebruik van naam of woord, en zie daar na, of 'er geschil inde zake overig is. Anders slaat men de lucht en vecht met zijn schaduw. Heeft efter yemand meer lust 't pad inteslaan, niet dat men gaan moet, maar gaat, wy kiezen de Koninglijke weg der Schrift: en ik wil mijn Weg-wijzer bedanken, die my daar op brengt, wanneer ik daar ben afgedwaalt.

§. 14. Onder de waarheden die klaar, en woorden die aller aanneming weerdig zyn, heb §. 10. n. 5. de regul, die ik aldus gestelt wensch: *Dat moet men oordeelen, dat klaar getoont werd, 't geen uit de kracht der woorden en spreekwijs in de Grondtex, aangemerkt in haar verband, zamenhechting en oogmerk, ook in vergelijking veel maal met andere plaatsen, bewezen werd te vloeyen.*

§. 15. Ik wil zeer geerne mijn Mede-broederen dat plaisier doen, om die regul zoo te bepalen, om 't geschil, dat men hier zeer heftig betwist, te helpen by-leggen. Te weten, men meent over al by na tegen de zyde van *Coccejus* aangemerkt te hebben dus een gemeene Stok-regel, voor alle uitleg. *Verba valent quod valere possunt.* De *woorden hebben zulken zin als zy konnen hebben.* Waar mede men veel ongehoorde uitleggingen, inzonderheid der Profetien, voor de zin van de Heilige Geest veilt: maar waar spreekt, zeg ik, die vermaarde Heer zo? *Hab.* II: 4. *Op welke alle die voorzeide dingen passen, moet men oordeelen, dat van die gesproken werd.* en *Rom.* x: 6. *Het is onmogelijk dat yets geschiede, van het welke de woorden van de Heilige Geest, recht en bekwaam, alle overeenkomsten wel voegende, konnen gebruikt werden, dat zulx niet beoogt zoude zijn vande H. Geest inde Profety, en gewilt, dat den Lezer op die zaak accommodere.*

Ik meende, dat men die regul zelfs, zoo voorgestelt zoude hebben by gebragt, uit plaatsen daar die als een regul gegeven en gesteld werd, en met opset vande zelve gesproken; en dan, hoe dezelve onbekwaam is, de rechte zin aan te wyzen en uit te werken; voorts dat zulx krachtig met voorbeelden zoude zyn bewezen, dat het een *regula falsi* is. Wat my aangaat, ik heb die regul zoo bepaalt gelijk het die Heeren Broederen nodig oordeelen, ik versta *die* van de enkele woorden niet alleen, maar in de *spreekwijs, in 't verband, in 't oogmerk* en *samenhang*, in zyn *nadruk en kracht*. En men bekent, dat *Coccejus* die ook wel zoo pleeg te bepalen gelijk men *in præfat. in Ep. ad Rom.* §. 34, 35. *&* *Summa Theol. c.* VI. §. 45--50. zien kan. Zoo kan ik dan niet zien, dat hier eenig geschil aangaande de regul zelfs is, of zyn kan. De Beroemde *Witsius* maakt daar goed gebruik van *Oec. L.* IV. *c.* I. §. XXVI. Zeid men, dat *Coccejus* zig hier en daar na die zoo bepaalde regul niet reguleert, of na de zelve niet werkt, dat moet op die plaats en in die tex getoont werden, en niet geweten aan een *goede regul.* In alle geval, ik trek my dat geschil niet aan, ja vinde my des wegen voldaan met 't geene inde Voor-rede van *Coccejus* werken leeze. Fol. XXXXX. Ende inzonderheid by *Anslaar* aan den Lezer voor *Momma* over den Brief aande Romeinen, daar ik zoodanige bepalingen vinde, dat ik niet kan zien, wat men meer kan eischen.

§. 16. Ja maar uit kracht van die gemeene regul geeft men aan een plaats *verscheide zin*, daar het oogmerk vande H. Geest, maar *een* kan zijn? Dit is een niewe vraag, die ik niet zie, dat uit die *regul volgt:* inzonderheid wel zijnde bepaalt; maar zie dan dit wel, dat wy die *regul in zulke*

soort van plaatsen niet konnen, of weten te gebruiken.

§. 17. Hier omtrent meene ik door ervarentheid dit geleert te hebben.

1. *Dat een woord somtijds selden of maar eens gebruikt werd.* 2. *Dat somtijds geen saamenhang eenig licht kan toebrengen.* 3. *Dat de constructie kort, afgebrooke ende de spreekwijs veelsinnig is,* 4. *Dat men twijffelt wat het onderwerp of 't gezeg is,* 5. *Dat een woord eigentlijk of by gelijknis, het teken voor de zaak enz. kan werden genomen, om vande* קרי וכתיב *en verscheide leezingen niet te spreken.* De *regul* is goed, wel gebruykt. Maar men kan daarom met dezelve alle swaare texten niet licht, noch duisterachtige klaar maken, en altijd net of zeker *zeggen* A. is 't oogmerk en B. niet.

§. 18. Daar over heb somtijds wel wat gedachten gehad; of niet de H. Geest met opset zoo heeft believen te spreken, dat zulken spreuk van ons, in verscheide zin en waarheid, saamen te pas komende, in zoo een plaats zoude werden opgevat en verstaan? Op de zelve wijze by na, gelijk men van *een* zaak of gestel geeft verscheide reden; als by voorb. waarom de Zone Godts 't *woord* genoemt werd? Waarom God liefde te zijn gezegt werd? hoe wy niet zijn onder de Wet? en diergelijke. Zie *Eew. Euang.* p. 32. *Gen.* IX: 27. Jes. LIII: 11. 2 Kor. III: 17. de Kant-tekening heeft meenigte van zulke plaatsen, om niet van *Voorbeelden* te spreken die op Christus zagen, daar men ziet, dat somtijds de *prædicata* op beide passen. Vergelijk Hos. XI: 1. Matth. II: 15. 2 Sam. VII: 14. met Heb. I: 5. Ps. II: 12. XVI: 2. en veel diergelijke.

§. 19. Hier over was *Augustinus* van die gedachten, *als uit dezelve woorden der Schrift, niet alleen een*

een maar twee of meer sin werd by gebracht, alhoewel het niet blijkt, wat de sin is vande Schrijver, dat heeft geen gevaer; als maar yeder uitleg over een komt met de waarheid in andere plaatsen. Want wat kan inde Godlijke woorden breeder en overvloediger bedacht werden, als dat dezelve woorden op veelerlei wijze verstaan werden, welke uitleggingen elders met Godlijke getuignissen konnen werden bevestigt. De Doctr. Chr. L. III. c. 27. Hier van brengt hy tot een preuve by, *Inden beginne schiep God Hemel en Aarde*, waar af hy verscheide uitleg by brengt, of dat die woorden werden verstaan, *als de hooftsom van't geheele Kapittel*, zoo als God die in ses dagen heeft gemaakt, *of zoo als 't doe was op de eerste dag*; wederom, *Inden beginne des tijd*, of *door de wijsheid* enz. Dit noemt hy, als't afwijkt van 't oogmerk des schrijvers, een *onschuldig misverstand*, als 't maar waar is; en zoo ist waar, dat God Hemel en aarde geschapen heeft; zoo ist waar, dat Gods begin is zijn Wijsheid, waar door hy alles werkt. Zoo ist waar, dat deeze zichtbare wereld bestaat in hemel en aarde enz. Ten minsten telt hy vijf of sesderlei uitleg, waar op hy voortgaat tot dat *woest en ledig*, dat ook verscheidentlijk werd verklaart; en dan volgt eindelijk, 't besluit, *dat hy meent, dat God zoo heeft gesproken, dat men al die waarheden daar in zoude zien en verstaan; neemt de een, zeid dat, ik zeg dit is de zin, en deze weder een derde, en zoo de vierde, waarom niet beide of alle, zoo beide of alles waar is. Altijd hy wenscht met zulken luister te schrijven, dat al wat waarheid een yegelijk van zoo een zaak kon bevatten, zijn woorden mede brachten, hoewel hy de zin, vande H. Schryver beoogt, de voor-rang geeft.* Ik weet niet, dat men dit in *Augustinus*, als zoo schadelijk en bedrieglijk heeft

geoor-

geoordeelt. In tegendeel, ik meen, dat hier van daan is gesproten, dat onderscheid dat een *uitleg* over een komt met *de waarheid*, of met *de tex*, dog ik geloof efter ook, dat men zyn uitterste vlijd moet aanwenden, om het eigen en naaste oogmerk vande H. Schrijvers te treffen, altijd het zelve voor al te achten, ende hier niet als zeer voorzichtig te zyn. Erkennende dat het gebrek is, niet inde H. Schrift, die buiten twijffel een sin, ten minsten als de voorneemste beoogt, maar inde duisterheid van mijn Verstand.

§. 20. Immers zoo vattent onlanx hier zynde nevens ons de Heer Witsius op, wiens redenkavelinge daar op uit kwam, behalven dat hy die regul zeer aanprees, *die altijd op de volste en vetste zin der H. Schrift zag, die onbepaald nam en breed*, dat *onbepaald stond*, dat hy in zijn *Twist des Heeren* uit *Goodwin* had aangemerkt. Gelijk my ook gedenkt, in dessels Kind des Lichts het zelve gelezen te hebben: Zoo meende hy daar en boven, dat de Alwetenheid van Gods Geest voorweten heeft, hoe zyn Heilig Woord ook by ons zoude werden opgevat, die daarom, zulx voorwetende, ook met opset alzoo zoude hebben gesproken ende de woorden en stijl gesteld en geschikt.

§. 21. Men gelieve dan eens, in zulke gevallen, de geduurige practijk van onze Uitleggers op de kant na te zien, omtrent sware plaatsen, en maar met *Genesis* te beginnen, wat K. 1: 2. תהו ובהו *woest en ledig is*. Het luid in 't Hebr. thóhu vabóhu. Na de swarigheid vande betekenis der woorden, komt in bedenken, of men de *gelijk klank* kan vinden, dat in onze taal misschien niet mogelijk is, of men most *leelijk en leedig*, *romp-slomp* zeggen. Hoedanige gelijk klanken, rijmen, en aardighe-
den,

den, zeer dikwils voorkomen. Zie *Gen.* I: 22. פרו ורבו ומלאו, *peru urevu umillu*, of ik zeide *teelt, veelt, en vult*, c. IV: 12. נע ונד *nang venad*, dat de LXX. navolgen στένων καὶ τρέμων, by na of wy zeiden *bevend en ſwevend*, *ang en bang*. Diergelijke is K. IX: 6. Jeſ. VII: 9. אם לא תאמנו כי לא תאמנו, indien gy niet vertrout, zo zijt gy niet getrou. Jeſ. XXIV: 17. פחד ופחת ופח fachad, ufachath, ufach, ſchrik, en ſlik, en ſtrik; welke aardigheid dikmaals in geen taal is na te volgen. Behalven dat, hoe dikmaal zynder verſcheide betekenis van namen, woorden en ſpreuken op de kant. Hoe dikmaal, twee, drie, vier, vijf en meer uitleggingen: Zie Gen. II: 7. n. 13. IV: 7. en 13. ook in 't N. T. 1 Cor. XV: 29. 2 Cor. III: 17. n. 33. Math. XXVII: 9. en duiſent maal, waar over de Uitleggers zoo veel niet doen, dat zy eens hun oordeel daar by voegen, of om de Lezer vryheid te laten, of om dat zy 't niet derfden bepalen, of om dat het minderdeel der Vertalers en Reviſeurs, niet van 't meerder mochte werden overſtemt, gemerkt men niet en kan in een vergadering zoo men wil, maar daar moet willen 't geen men kan, en gelijk men na de orde en wet vande zelve, overeengekomen was, alsmen in zoo een geval niet eens was. Derhalven moet men roeyen met de riemen die men heeft, en de regul gebruiken, zoo lang men kan. Weet yemand beter regul op te ſtellen, die breng die voor den dag. Wy wetender geen. Laat ons dan hier na jagen, dat tot de Vrede diend; Gemerkt de wet en regul goed is, wel en wettelijk gebruikt, daar men beide eens in is.

§. 22. Edog hier is aanvaſt een tweede geſchil over de Vermaarde en Niewe Overſetting in onze Moeder-taal, Nergens, daar 't *Coccejus* met de

zyne

zyne zoo mede verkerft, met meerder misnoe-gen, by groot en klein. De *Groote* hebben noch ge-heugenis van dat *koſtelijk* werk, ende by de kleine is't onverdragelijk, dat hy alleen meer zoude we-ten, als zoo veel geleerde Mannen. Dit draaft ge-weldig hart. Het is by na, of hy die koſtelijke Over-ſetting, het land wilde uitbannen, en voor de zijne ruimbaan maken; hier valt geen Vrede te maken, zoo hoog werd dit opgenomen.

§. 23. Evenwel ik meene, dat onze regul daar toe dienſtig is, als de welke wy op de *grond-tex* toe-paſſen, die ik niet kan zien, dat de andere zijde kan loochenen. My dunkt, dat in dit kijven aan we-derzijden ſchuld is. Want de Heer *Coccejus*, of hy wel hier en daar zeer loflijk vande Niewe Overſet-ting ſpreekt, zy moet evenwel dikwils over den he-kel, daar hy wel voorby kon, die in haar waarde te laten, en evenwel zedig te verſchillen. En zeker, zommige van die zijde makent erger als haar mee-ſter. In deezen prijs ik dat niet. Aan d'andere zijde, werd van zommige dat werk zoo op het hoog Al-taar gezet, dat de tale der Staten Generaal, op het bericht, *dat alles was bygebracht, dat de waar-heid, eigenſchap van woorden en zin der zelve kan vereiſchen*, die lieden noch niet ſchijnt te voldoen. Men ſchrijft, dat die voortreffelijke *Mannen* in de-zen hun zoo gekweten hebben, datter geen eenige andere Overſetting, beter dan deeze onze Niewe en kan gegeven werden, of die met meerder na-druk den oorſpronkelijken tex verklaard. Ja (ſchoon men tegen die aangaat) men betuigt die te zyn van de *grootſte* en by na *van een heilige authoriteit*. Zou-den het Concilie van Trenten, Sixtus de V., en Clemens de VIII., voor de *Vulgata* het wel loflij-ker konnen maken. Dat gelijkt wederom niewers

na,

na. De Synodus van Noord-Holland heeft hier omtrent de middelmaat wat geraamt, beſchavende eenige Stellingen, die men op haar tafel gebracht had, daar wy ons talent doemaals ook toebrachten. Dat dan in Zuid-Holland en d'andere Synoden der Provintien ook is over-genomen, en daar is men het eens in geworden. Daar moſt men dan by blyven, ende dat geſchil niet telkens weder ophalen. De artikel was de 5. en luid aldus: *Dat men de Nieuwe Overſetting des Bibels niet zal taxeren nog tot verklening citeren, behoudelijk dat men daar af oit of oit modeſtelijk in 't een of ander zal mogen differeren.*

§. 24. Die hier in exces zondigen met al te hoog achting, zoude ik raden hun grondig te informeren, op het geene van tijd tot tijd in Gods Kerke, zoo wegens al de *Griekſche Overſettingen, als de ontelbare Latijnſche*, inzonderheid na Origenes en ten tijde van Hieronymus is voorgevallen.

§. 25. Daar by dan eens geven na te denken, wat al niewe Latijnſche, ſedert de tijden der Reformatie, zoo des Ouden als Nieuwen Teſtaments, zyn gemaakt; zelfs in 't Pausdom: Van Pagninus en A. Montanus, voorts in de Moedertalen, Italiaanſch, Spaanſch, Franſch, Hoogduitſch, Engelſch enz.

§. 26. Ook moet men wel grondig bericht zyn, van 't geen in 't Concilie van Trenten, wegens de *Vulgata* is beſlooten, in de IV. Seſſie, tot dewelke, gelijk als een nutte verklaring, behoord 't geen de Hiſtory-ſchrijver van 't Concilie, *P. Sarpius*, of *Petrus Suavis Polanus*, *Andradius* en *Chemnitius*, dien aangaande aantekent; en wat vryheid men des niet tegenſtaande in 't Pausdom heeft, neemt en geeft, om tot de Grond-tex te gaan. Van al het

wel-

welke men veel by Rivet, en Amama in Anti-barbaris kan leezen. Ja by *Bellarmin* zelve *de V. D. l.* II. *c.* XI.

§. 27. Later dan na gezien werden, 't geen tot de Historie vande Niewe Oversetting gehoord, hoe zulx in Synodo Nationali tot Dordrecht, Sess. VI. tot XIII. is beslooten. Wie doenmaal daar toe gecommitteert zyn: Wie de drie, of liever twee, Oversetters zyn geweest van 't O. T. namentlijk Bogerman, en Baudartius, Bucerus kwam in 't werk te sterven. Wie de drie of twee van 't N. T., want Rolandus mede al stierf toen men tot de Handeling der Apostelen was gekomen, Ja *Bogerman* en *Walæus* by na alleen, alsser in het leven van *Walæus* verhaalt werd. Voorts van wie de *revisie*, zoo van 't O. als N. T., is geschied. Welke *historie* van *Ravestein* is uitgegeven, in zoo een formaat, om by de Bibel ingebonden te konnen werden, als ook breeder te zien is, inde historie van't leven van *Walæus* in een *Oratie van Hoornbeek over Revius*, by *Leusden* en andere. Daar men de Acten in de twee Collegien der Revisores gehouden zoude konnen by doen, die noch by de autographa zyn; de aantekeningen van *Renesse* en *Sibelius*, zyn in bewaring der Synoden van Zuid en Noort Holland respective.

§. 28. Vorder zal de *Concordantie* van *Trommius* meer openbaren als ik zoude konnen of derven zeggen, die Heer zal, als 't hem gevergt werd, konnen thoonen, dat hy meer alleen, als alle andere samen aangemerkt heeft, dat wel een derde revisie vereischte, zoo ik kan uitrekenen uit zyn noit genoeg te prijzen neerstigheid.

§. 29. Dan ook wat de Oversetters en Reviseurs van hun werk zelfs gevoelen, niet willende, dat het tot *prejudicie*, van andere geleerde mannen, die

die alreeds 't hunne hadden gedaan, of nog zouden toebrengen, ſtrekke. Over al den geoeffende Leezer, in hun verſcheide verklaringen en overſettingen nevens de tex gevoegt, vryheid van verkiezen latende.

§. 30. En wat de *approbatie* aangaat, dat men 't kind met *Sixtus* en *Clemens* niet gedoopt aanmerke (als Amama van de *Vulgata* aardig doet) eer 't geboren was, of niet voor *Kerkelijk* rekene, dat hier *politijk* is geſchied, hoewel alomme daar na in de Kerken aangenomen.

§. 31. En eindelijk datmen een ander de vryheid niet beneme, die men als het pas geeft zelfs voor ſig behoud, en gebruikt. *Criticam libertatem junctam cum modeſtia, quæ doctos decet*, prijſt de Theologiſche faculteit in *Saldenus*: die taalkundig zyn en met eigen oogen zien konnen (want, *ne ſutor ultra crepidam*) zullen wel wat bedaren, en hun geerne met het oordeel der Synode van Noort-Holland voegen, of met dat van *Trommius* voor het eerſte deel van de Concordantie van't O. T. daar ik mijn zegel aanhang.

§. 32. Aan de andere zijde kan ik niet prijzen de dertelheid en onvoorzichtigheid in deezen, van die hier alle zedigheid en ſtigting vergetende, niet alleen zonder reden van de zelve afwijken: maar die lebbig en ſtout cenſureren en doorſtrijken, en alzoo den grooten meeſter ſpeelen; om van Spotternyen en laſter-printen te ſwijgen. Men kan zonder dat wel zedig verſchillen, zyn gedachten wegens overſetting en uitleg voordragen, en bedenkende, dat wy 't feilen onderworpen zyn, zoo vermeten niet zyn, dat wy den arbeid, die zoo loffelijk is, verachten, die men dat getuignis ſchuldig is en geeft, *dat die voor geen overſetting der wereld hoeft te wijken.*

Dus verſtont het ook *Dr. Bekker* in zyn Brief aan *Brink*, en wat Beſcheidene zal dit niet goed vinden.

§. 33. Ende zoo meene ik, dat dit geſchil, hoe heftig ook opgeheven, zoude zyn te ſlechten. Voor my, ik ben daar van zoodanig bericht en overtuigt, dat het voor die overſetting, noch voor de ruſt en ſtigting der Kerke nut is, die ſnaar te ſtijf te ſpannen. Men oordeele gelijk verſtandige, en dats de reden, dat dit niet hooger op hale noch verder uitwerk, D. *Trommius* geeft wat in bedenken, dat beter ſtil gedaan, als luid geroepen diend:

Sed motos præſtat componere fluctus.

hier van genoeg.

§. 34. Na de gronden die geleid had, wierd ik van zelfs §. 16. gebracht tot de verdeeling der verhandeling in drierlei aanmerking, die nu aldus ſtelle onder de *Belofte*, *Wet*, en 't *Euangely*, welke titulen, als de klaarſte, eenvoudigſte, minſte Opſpraak of dubbelſinnigheid onderworpen, uitdruklijk in Godts woord zyn te vinden, heb verkoozen; om Vredes wil, gemerkt ook hier over geen klein geſchil was, waarom het zelve wat nader heb beveſtigt, om het, waar 't mogelik, buiten geſchil te ſtellen.

§. 35. De afkeerigheid, die zommige van deeze of diergelijke verdeeling hebben, als waar die (God vergeef het hun) uit de koker van *Pelagius* gehaalt, is oorzaak, dat dit een weinig nader zal uithalen; om te thoonen, dat de *Verdeeling* onnooſel is, als maar in dat kruid geen ſlang ſchuilt, of dat die Verdeeling, geen Verdeeling der gemoederen maakt. Want of men hier liever een *Ramiſt* wil zyn, en een *dichotomia* twee leden kiezen, dan of men om geen onderdeeling te maken eens een *trichozomia* drie leden beſt keurt, dat is my om 't even;

jaa

jaa komt op een uit, dewijl men 't *eerste deel* dog strax weêr genootzaakt is te onderdeelen in *twee leeden.*

§. 36. Edog ik vind het niet al even eens, met wat woorden men dees Verdeeling voordraagt, en in wat sin men dan de zelve opneemt, de Joden, de Oude en latere Leeraars, Pausgezinden, de Sosinianen, Remonstranten, Luterse de eerste Reformateurs, *Coccejus* en die hem volgen, of ook die tegen hem zyn, gebruiken die als 't pas geeft, of ook wel vier leden, van *Adam*, *Abraham*, *Moses* en *Christus*, dat de Sosinianen en Remonstranten meer eigen is, anders *Hoornbeek* heeft die ook *Theol. pr. L.* VIII. *c.* I. maar 't komt daar op zeggen wy niet aan, maar met wat woorden en in wat zin, of men 't rechtsinnig of anders meent. Want anders is dit geschil meer gehoorende tot de *Logica* als *Theologie*, en meer woorde-twist, als ter zake.

§. 37. Die hier *drierley* huishouding aanmerken, als de Monniken in haar *Eewig Euangelium* des Vaders, Zoons en heilige Geest, verwerpen wy geheelijken. Die hier van een *Religio Naturalis*, *Mosaica & Christiana*, spreken in den zin der Pelagianen (want in een goede zin vind ik dit, niet alleen by sommige oude, maar ook NB. by *Hoornbeek*, *Dissert. de dispp. Theol. pag.* 9.) verwerpen wy insgelijx; ook hebben wy geen volkomen genoegen, in 't drieerlei Verbond na de bevatting van *Camero*, nog minder in *Amiraldus* en die het met hem houden, namentlijk, Natuurlijk, Wettisch, en Euangelisch. Of 't natuurlijke, nationale en genade-Verbond van andere, *dat wy* geerne verdragen.

§. 38. Edog daar zynder die drierlei Testament en Verbond aanmerken, met *Abraham*, op *Sinai en Sion*. Of ook eenerlei Testament, maar dat *voor de*

Wet, onder de Wet, en *na de Wet*. Of gelijk als wy, eenerlei Leer der Saligheid, *voor dat Christus gekomen was, zonder Wet met de Wet* of *na dat hy geopenbaart is*, dat door voor treffelijkheid, *het Euangely* genoemt werd, en hier weet ik niet dat yets schuilt by my inzonderheid, als men p. 40. §. 22. daar by leest.

§. 39. Maar men heeft het tegen de Verdeeling van *Coccejus*, die *driërlei huishouding* aanmerkt, van het *Eewig Testament, Genaden-Verbond* en *Euangely*, in de *Belofte* der Vaderen, dan het *Oude Testament met de Wet*, *en't N.T. in Vryheid*. Deze Verdeeling vinden de Heren vande andere zijde niet goed, maar vol swarigheid, en waters voor *Coccejus* meulen, om de Vaderen *voor* Moses al te vry, en *onder* Moses al te dienstbaar te maken. Edog (hoewel ik die wijze van voorstel der zelve niet prijze, en nog minder als'er dat zoude onderschuilen) zoo dunkt my, dat dit tot de zake zelfs gehoort, zulx men dan eerst moet weten, wat hy met de *Belofte*, het *Oude* en *Niewe Testament en Verbonden* verstaat, waarom wy het zelve tot de verhandeling van dat hooftstuk zullen uitstellen.

§. 40. En aldus snijden wy 't verschil hier af, en stellen de Verdeeling zoo voor, dat ik niet kan denken, dat ten wederzyden yemand der Broederen daar kan tegen hebben, gelijk wy daarom gebruikt hebben *schriftuurlijke* woorden en in een schriftuurlijke zin, als uit de uitbeeldingen boven gegeven blijkt, met een oprechte verwerping, van 't geen de Partyen onder de woorden onrechtsinnig bedekken, en zoo en weten wy niet, dat die niew of singulier is, maar zeer wel, dat die oud, algemeen en genoegsaam by yder aangenomen is, zelfs van die dezelve in andere tegen spreken.

§. 41. Behalven 't geen wy tot bevesting hebben by gebracht, kan men uit de H. Schrift noch by doen, Joh. 1: 17. ende de ouden, als *Justinus*, *Irenæus*, *Tertullianus*, *Eusebius*, *Hieronymus*, ja by meest alle is die taale gemeen, zelfs by *Augustinus* vinden wy ook het zelve niet alleen, Ep. CXIX. ad Januar: maar meermaal, inzonderheid *ad Bonif. lib.* 3. *c.* 4. *t.* VII. *c.* 897. &c. hy stelt daar vast een *Testamentum promissionis* aan *Abraham*, en merkt *Abraham*, met de oude rechtveerdige *voor Moses*, gelijk als *Isaac* aan, als kinderen van *Sara*, en niet van *Hagar*, (gelijk *Eusebius* NB. ook doet, *Dem. Euan. L.* 1. *c.* VI.) als gehoorende *tot het* N. *Testament*, inde Profetyen verborgen. Dan is het dat hy aanmerkt, *de Wet*, na vier hondert en dertig jaar door *Moses* daar by gekomen, *tot bevesting der belofte*, dat hy begint *van Sinai*, tot dienstbaarheid barende, kinderen van *Hagar*, (welk hy op het vleeschlijk Israël past) alwaar hy, tot de volheid des tijds, onder aardsche beloften, de Hemelsche verbergt, en dat volk, dat zoo hert van herte is, de steene tafelen geeft; en op de Vrage, hoe dat het *oud* kan werden genoemt, 't geen na 430. jaar door *Moses* is gemaakt, ende dat *niew*, 't geen zoo lang te vooren aan *Abraham* is gemaakt? is zyn antwoord, dat het vande voorgaande tijd oud, vande volgende niew genoemt werd, alwaar men op de openbaring moet letten, niet op de Instelling. Hy stelt vast, dat door *Moses* het O. T. is geopenbaart, door welke de *Wet* is gegeven; en dat de openbaring van 't N. Testament in Christus is geschiet, wanneer hy is geopenbaart in 't vleesch. Hy had te voren *Moses* genoemt een *Minister van 't O. T.*, en een erfgenaam van 't Niewe. Zie van c. 897. tot 901. ik beken hy is wat duisterachtig, om dat hy de

erfgenamen der belofte brengt tot het N. Testament, ende dat hy *Moses* O. T. schijnt te stellen, of aan te merken zonder de beloften, of alleen maar met aardsche, anders gebruikt hy de woorden, zoo veel wy hem begrijpen, by na gelijk *Coccejus* gewoon is, in alle het welke wy ondertusschen de belofte, Wet en 't Euangely vinden.

§. 42. Edog om dat ik met droefheid geleezen heb, dat men deeze Verdeeling beswaart, als of die van de *Pelagianen* geleert was, dat die hier in waren voorgegaan, dat men uit *Aug.* T. VII. *de gr. Chr. L.* II. *& ad Bonif. Lib.* I. *c.* 21. *c.* 866--878. bewijzen wil, zonder *Augustinus* woorden by te brengen, die wy meenen, dat tegen die Verdeeling niet heeft, zoo mosten wy de moeyte nemen, dat eens na te zoeken, alzoo wy niet konnen denken, dat die vermaarde Vader zig zelve zoo zoude tegenspreken. Wel aan, *lib.*II. *c.Pel. & Cæl. c.*XXVI. *c.* 801. Vind ik deeze woorden. *Laat ons dan niet, gelijk als* Pelagius, *met zijn discipelen, de tijden verdeelen; Zeggende, dat de menschen eerst geleeft hebben rechtveerdig uyt de* Natuur, *daar na onder de Wet, ten derden onder de genade.* Hoe *Pelagius* dat meende, verklaart hy verder en aldaar breed, en om dat hy het zelve kort begrijpt inde tweede plaats, *ad Bonif.* T. VII. *c.* 878. Seggende, *Sed distribuitis tempora secundum* Pelagium, *in cujus libris sic legitur, & ante legem dicitis salvos factos esse per naturam, deinde per legem, postremo per Christum. Quasi hominibus duorum superiorum temporum, ante legem sc. & in lege,* (NB) *sanguis Christi non* „ *fuerit necessarius. Maar ghy verdeeld de tijden* „ *als* Pelagius *in wiens boeken men dit leest. Ende* „ *gy zegt dat men voor de* Wet *salig is geworden door de natuur, daar na door de* Wet, *eindelijk door Christus,*

ſtus, als of de menſchen der twee voorgaande tijden, voor de Wet ende onder de Wet NB. *Chriſtus bloed niet nodig hadden gehad.* Als ik dit leeze ontroere my ten hoogſten, dat men zoo onbedacht en liefdeloos te werk gaat. Denkt men niet dat God het ziet en alle verſtandige verfoeyen, ja zulx tot eigen oneer ſtrekken moet, en een geheel boek verdacht maken. Want voor I. is *Coccejus* verdeeling, of die wy volgen niet zoodanig in Woorden, *Natuur, Wet, en Genade*, maar *Belofte*, O. T. *en* N. *Teſtament*. Ten II. ſtelt *Coccejus* geen Saligheid zonder Chriſtus bloed en Genade. Ten III. ontkent *Auguſtinus* die Verdeeling niet, als men maar *Chriſtus daar by* doet. Ja ten IV. ſtelt *Auguſtinus* de zelve zelfs in die zelve boeken *c. Pelag. & Cel. l.* II. *c.* 24. 25. Wat verſtaat hy anders aldaar *per antiquos juſtos ante diluvium, vel inde uſque ad datam legem, vel ipſius legis tempore?* maakt hy geen onderſcheid van die *oude rechtveerdige, voor en na de Zundvloet, tot de Wetgeving*, daar na *vande tijd der Wetgeving*, ofte *van Adam* tot *Moſes*, uit Rom. v. daar na *vande Wet*, en daar op *de Genade Jeſu Chriſti, zonder de Wet c.* 800. en *ad* Bonif. *L.* I. *c.* VII. *c.* 866. Jaa wy zeggen dat zy voor de Wet, of ten tijde van 't O. Teſtament van zonden verloſt zyn geweeſt, niet door eigen kracht, noch door het O. T., maar door het bloed Chriſti, de Middelaar Gods ende der Menſchen.

§. 43. Zeer aanmerkelijk en klaar is hy *in Enchirid. ad Laurentium. Sic eſt, & Dei Populus ordinatus per temporum Intervalla, ſicut Deo placuit. Nam fuit primitus ante legem, ſecundo ſub lege, quæ per Moyſen data eſt: Deinde ſub gratia, quæ revelata eſt per primum Mediatoris adventum, Quæ quidem gratia nec antea defuit &c. c.* 118. De zin

„ is: *Aldus is Gods Volk na Gods behagen geschikt*
„ *na het onderscheid der tijden. Want het is eerstelijk*
„ *geweest voor de Wet: Ten tweden onder de Wet,*
„ *die door Mosis is gegeven: Ten laatsten onder de*
„ *Genade, die door de eerste komste des Middelaars*
„ *is geopenbaart, hoewel die genade ook te vooren*
„ *niet ontbroken heeft, die dezelve most werden meê*
„ *gedeeld, maar na de bedeeling der tijden bedekt en*
verborgen. Net gelijk hy aan *Januarius* had geschreven, in zyn aanmerking van Christus Opstanding ten terden dage. Om dat inde geheele aanmerking der Werelds tijd nu *de derde* is verschenen, daarom *is Christus ten derden dage* opgestaan. Want de *eerste tijd* is geweest voor de Wet, de *tweede onder de Wet,* de derde *onder de Genade;* alwaar nu is de openbaring der Verborgentheit, (*Sacramenti*) die eerst bedekt was, onder 't Profetisch raadsel. Hoe zoude dit klaarder konnen werden voorgesteld? en evenwel is de onbeschaamtheid zoo groot, dat men Augustinus tot het tegendeel by brengt, als of hy die verdeeling wederleide, dat *à crimine falsi*, by na niet te verschoonen is, of 't most een onvoorsigtige botheid zyn, die in een man van sulke professie, die het zoo druk met de oudheid heeft, niet mag werden door de vingeren gezien, daar hy schrijft tegen zyn Mede-broeders, welkers kuysche waarheid zoo doende verkracht werd.

§. 44. Mijn Lezer gelieve dan wel op Augustinus taal te letten *a* hy stelt drie tijden, de eerste noemt hy *vel ante legem,* voor de Wet, de twede *vel tempore Veteris Testamenti.... in ipsa lege,* of tijd des O. Testaments, de derde, *van Christus. b* By hem zyn dat woorden van de zelve zin, de tweede tijd te noemen, *het O. T., of tijd der Wet. c* Hy *begint de tijd van 't O. T. met de Wet,* stellende

de te vooren een tijd *voor de Wet. d* Hy leert dat Christus bloed altijd is nodig geweest, ende de menschen niet zijn zalig geworden *voor de Wet, door de natuur* en eigen krachten, ofte ten tijde van het O. T. en Wet, *door de Wet,* of door dat O. T. maar *doe*, zoo wel, als ten *tijde Christi, door zijn genade.* Zie daar 't gevoelen van Augustinus, en van Pelagius, en dat *Augustinus* zelfs die verdeeling behoud, maar *Pelagius* gevoelen van Natuur, Wet, en Genade in die tijden tegenspreekt; Zoo dan 't geschil is niet over de verdeeling, maar dat hy eerst de *Natuur*, daar na, de *Wet*, en dan het *Euangelium*, dat hy Genade noemt, dat toeschrijft, tot voorstand van de Vryewille, 't geen de Genade, die Heilig maakt en den Zondaar bekeert, eigen is. Dat ik van Leidekker zeer wel vinde aangemerkt. *Dem. Euang. p.* 52. 68. 69. *en* 83. 120. &c.

§. 45. In en na de tijden der Reformatie zyn deze dingen veel netter en klaarder gestelt. *Bullingerus* (die wy onlangs bekomen hebben) in zyn Boek *de Testamento seu fœdere Dei unico & æterno, geschreven A.* 1534. merkt dat Testament aan, *ante legem in lege & post legem;* net gelijk wy, het Eewig Euangelium.

§. 46. *Musculus in L. C. de fœdere Dei*, merkt *drie* voorneme *tijden en personen* aan, *voor de Wet, onder de Wet, na de Wet. Abraham, Moses, Christus.* En zoo stelt hy dryerlei dispensatie, welke in de H. Schrift, *Verbond* genoemt werd. Daar na, *De Discrimine V. ac N. T.*, als wy van 't O. T. *spreken*, moet men niet zien op het *Verbond Abrahams*, maar *Wetgeving* van *Moses.* 2 Cor. III: en word, dat *Oud* genoemt, niet ten opzicht van het *eerste* en *Oudere*, *'t Verbond Abrahams*, maar ten opzicht vande *Dispensatio Euangelica* van Christus, die ge-

ſuccedeert is, na *Moſes Diſpenſatio legalis.* Ook even alzoo *Flaccius Illyricus in Clav. Script. in Voce Fœdus & Teſtamentum.* Als mede *Zanchius ad Eph.* II: 12. *& de Cultu Dei Externo.*

§. 47. Zoo zie ik ook dat *Calvin. Inſt. lib.* 2. *Cap.* XI. §. 10. ſpreekt, vande *beloften voor de Wet*, en dan van *de Wet des O. T. ende 't Euangelium des N. Teſtaments.* Alwaar hy ook *Auguſtinus*, op de zelve wijze begrijpt, als wy hebben aangeroert, gelijk hy ook gewoon is, door *de Wet te verſtaan, die forme van Godtsdienſt van God door Moſes voorgeſchreven L.* II. *c.* VII. §. I. *& ad Hebr. c.* VIII: 8.

§. 48. *Fr. Junius. Oper. t.* I., *de Fœderibus & Teſtamentis*, merkt de *belofte* aan van Adam tot Abraham. §. 19. maar van Abraham tot de Verloſſing uit Ægypten. *'t Verbond* §. 23. van *Sinai tot Chriſtus het Teſtament*, welke drie hy alle ſtelt in den weg der Zaligheid voor Chriſtus §. 18. het N. Teſtament na Chriſtus §. 34. in 't volgende *diſput de V. & Novo fœdere*, van 't O. en N. Verbond; begint hy het *O. Verbond met Abraham* §. 3. (zonder van 't O. Verbond der Werken te reppen) en merkt het aan, doe inzonderheid beveſtigt, als God de kinderen Iſraëls uit Egypten leide Jer. XXXI: 32. waar toe hy dan ook §. 8. by brengt, die ſolemniteit Exod. XXIV. en Deut. XXIX. de belofte van Canaan, en onder die aartſche de Hemelſche, ende de verbintenis van Iſraël tot al het geen geſchreven is in 't Wetboek §. 12. 13. §. 15. het Niewe beſchrijft hy §. 29. Waar uit klaar te zien is, het een met het ander vergeleken, hoe Junius de *belofte voor* Moſes aanmerkt, het Verbond met Abraham, ende met Moſes de Wet begint, die hy ook *het O. T.* noemt, ende dan het *Niew Verbond of Teſtament na Chriſtus.*

§. 49. Wel zoo klaar ſteld dit *Trelcatius Junior.*

Leerende datter zyn *Tria Tempora principalia. Antelegem, sub lege, postlegem, & tres insignes personæ, velut singulorum temporum duces, Abraham, Moses & Christus, non tria fœdera constituunt: sed triplicem tantum fœderis administrandi rationem.* Opusc. p. 139.

§. 50. En wanneer zouden wy dit eindigen, men zie ook de *Synop. Prof. Leid. dispp.* XXIII. §. X. XI. alwaar Rivet. de *belofte* aan *Adam* en *Abraham* uit *Gal.* III: 19. het *Testament te vooren geauthentizeert* en uit *Eph.* II. 12. *de Verbonden der beloften noemt.* By de *belofte* merkt hy gevoegt de *wet* door *Mose* gegeven, als een *Pædagogus tot Christus*, ende dan *het N. T. voor* de leer der Genade des geloofs, der bekeering, dankbaarheid en niewe gehoorzaamheid. Want dat *is de stem van't Euangely. Marc.* I. 15. in welke zin Paulus zig zegt afgezondert tot het *Euangelium*, *Rom.* I: I. ende dat God zal oordeelen na zyn *Euangelium*, dat is net, dat breed gebruik deezer woorden, even als wy inde definitien gestelt hebben. De oude Spanheim stelt het ook zoo, *alia fuit ratio eorum qui ante legem, alia illorum qui sub lege, alia illorum, qui sub gratia. Dispp. de libert. Christ.* §. XXIX.

§. 51. Hier mede komt ook over een 't geen de vermaarde *Voetius in zijn dispp. de lege & Euangelio* leert §. I. n. 2. en 7. van 't woord Wet en van 't woord Euangely n. I. en 6. ondertusschen stelt hy ook een andere Verdeeling voor, van O. T. het N. T. en dan tusschen beide, van Christus geboorte, de *dienst van Johannes de dooper tot Christus* dood. Deeze is ook in Syn. Prof. Leid. pag. 291. dog Leidekker steld die op rekening vande Antinomi V. V. p. 53. maar of die met de andere van *Belofte*, *Wet*, en *Euangely* kan vergeleken werden, willen wy geer-

geerne 't oordeel van de geoeffende overlaten. Voetius ſtelt dan zeker een Euangelium der belofte voor Chriſtus §. VI. hy erkent *de Wet*, in hebbende de Zaligmakende leer voor Chriſtus komſt na die oude huishouding, behelſende nevens de leer van God, ook de drierlei Wet ende het Euangelium onder de belofte n. II. ende dan het Euangelium van 't N. T., zoo dat geleert is vande Apoſtolen, onderſcheiden van 't *Euangelium* der *belofte*, welk Euangelium van 't N. T. inde Schriftuur κατ' ἐξοχὴν het Euangelium Chriſti en Niew Verbond werd genoemt, dus ſpreekter Marees. L. VIII. §. XXV. a. p. 388. van, *quamvis ultro largiamor Oeconomiam Moſaicam, præciſe ſic dictam, demum ab Exodo & Monte Sinai incæpiſſe, ut per quandam Synecbdochen V. T. adminiſtratio Moſi adſcribatur.*

§. 53. *Vogelzang* ſteld die op deeze wijze voor: *Sequitur promulgatio fœderis gratiæ. Cujus omnino tria veluti momenta diſtinctim conſideranda ſunt, ſic quæ triplex apparet gratioſi fœderis Oeconomia, ſive diſpenſatio, prima cenſetur ab adamo uſque ad Moſen. Secunda deinde protenditur à Moſe uſque ad Chriſtum. Tertia ſpectatur ab adventu Chriſti Soſpitatoris ad mundi ſeram uſque conſummationem. Ad primam pertinet* Επαγγελία, *ſive promiſſio. Cui ſub Moſe ſuper-acceſſit Vetuſtum Teſtamentum. Huic vero deinde ſuccedaneum fuit Novum Teſtamentum & Euangelium.* Diſp. XVII. §. XXXVII. netter kan het niet werden uitgedrukt.

§. 54. Zoo mede *Hoornbeek*. *Recte ergo V. T. nuncipatio omne Tempus complectitur, quod fuit ante Chriſtum, & continuit abroganda Novo: Moſis autem tempori & legi attribuitur, propter ſingulares de illis tunc factos præceptiones. Non enim iis contra dicimus, qui Tempus V. T. à Moſe vel Sina derivant,* *neque*

neque tanti illa quæstio ut multam vel operiosam contradictionem ferat: Sed neque nobis contradicunt &c. Theol. pract. Tom. II. p. 7.

§. 55. Ook is Witsius van die afdeeling niet afkeerig als die maar op de rekening der tijden zag, onder de uitdrukking onder de Belofte, Wet, ende 't Euangelium, bekennende rond uit, dat onder Moses de zaken een ander aanschijn kregen, *Oec. Fœd. l.* III. *c.* III. §. XVI. en *lib.* IV. *c.* IV. Of hy merkt wel aan een Henoch onder de *Belofte*, Elias onder de *Wet*, en Christus onder de *Genade*, *Exerc.* XX. *in Symb.* §. XXXVIII. eerst wat vryer in de Huisgesinnen der *Vaderen*, daar na meer gebonden onder de *Israëliten*, eindelijk in volle vryheid in den dag ende 't jaar der *Genade Exerc.* §. XXIV. §. 24. zo dat hy 't niet zoo zeer tegens de afdeeling der tijden heeft, als dat men die te ver trekt. *Oec. L.* III. *c.* III. §. 16. daar ik met hem eens ben, zoo mede Saldenus, die ook van een tijd voor en onder de Wet, p. 245. *Otior. Theol.* by gevolg, ook na de Wet gedenkt.

§. 56. De Professor Leidekker steld in zyn Medulla, c. X. §. 10. een Eewig Euangelium in voorordinering, en duuring, hoewel beginnende na de Val, dat in zijn weezen *een*, na die wijze van huishouding en bedeeling, verscheiden is in twee Perioden *voor Christus*, de *eerste* van Adam tot Moses §. 20. de *andere* van Moses tot Christus, die Moses ook in zijn *Oeconomia Trinitatis noemt*, *in Ecclesia V. T. Legislator*, *& Institutor Veteris Oeconomiæ* p. 320. dat is, Moses is de Wetgever der Kerke van 't O. T. ende NB. de Insteller der oude huishouding. *De derde* is het *Euangelium der Vervulling* waar aan die naam, na *voortreflijkheid*, zeid Voetius, eigen is. En dits het merg, dat, niet alleen uit Essenius,

maar

maar Voetius, Hoornbeek, met toestemming van alle Godgeleerden, is opgedischt. Men kan ook hier by doen, dat hier mede over een stemt *zijn Oec. Tr. Perſ. L.* II. *c.* IV. 27. 30. 32. 33. en 45. alwaar hy duidelijk aanmerkt, dat van Moses begint, die *boven-al-bysondere huishouding* §. 30. met *instamping der wet*, die zoo heldere Character, niet tot *Verbondmaking van't Verbond des Wets*, maar tot *een wettische bediening, dienstig tot't Verbond der genade*, als nu gestelt is, *met een Euangelisch oogmerk* Gal. III. 19--24. *August. ad Bonif. lib.* 4. *c.* 5. *de lit. & sp. c.* 9. §. 32. dat duurt van Moses tot Christus, zoo mede *Lib.* IV. *c.* XIV. §. 7. voor Moses stelt hy de belofte aan Adam tot Abraham §. 28. en van Abraham tot Moses §. 29. het Niewe Testament en Euangely na Moses werd beschreven §. 31. enz. dat hy de *Oeconomia Euangelica* noemt, *nisi alias duas tantum distinguere libeat, unam ante legem & à data lege alteram* Oec. L. II. c. IV. §. XXVII. dit raakt de oude dispensatie voor Christus, daar by dan de Niewe na Christus in 't Euangely §. X. XXXII.

§. 57. Waar uit ik zoude afnemen, dat dit geschil wat most bedaart zijn, ten minsten, zoo veel de onnoosele afdeeling aangaat, om die niet als Pelagiaans aan te merken, wierd ik niet gezonden na een ander boek, dat daar op heb nagezien.

§. 58. Hier vinde ik de Staat van 't geschil aldus gestelt. *Of'er drie tijden te onderscheiden zijn van't Verbond der Genade, de Belofte van't voor Euangelium tot Moses, het Oude Testament tot de volheid des tijds, ende het N. T. van Christus komst tot de voleinding der Eewen.* Brink stelt het n. XLIV. aldus voor, of men de tijden der Kerke in drie deelen behoort te verdeelen, der Belofte, Oude Testament en Niewe Testament p. 314. Men zeid neen.

Ende

Ende dat *alle rechtsinnige tegen Sosinianen* en Pausgesinden, hier uit eene mond spreken, stellende maar *twederlei* Oeconomie, *de eene voor Christus* vande belofte tot zijn komst toe, die het O. T. genoemt werd, *de andere na Christus* tot de laatste dag het N. Testament, gelijk dat uitgedrukt en gerecommandeert is in de Voorreden van 't N. T. Hier wijkt Coccejus met zijn Niewgezinden, in zijn niewe Methode af, en laat die Oude en gemeene aangenome leer der Kerke varen, stelt de zijne in plaats, en verheft die ten Hemel, als de Wijsheid Gods, in 't bestier van zijn volk eerst recht navolgende, bewijst dan, dat dit Coccejus en der zijnen gevoelen is, en wat hy hier mede voor heeft, onderscheid de Oeconomien tweeleedig voor en na Christus, als alzoo aangemerkt *van alle Godgeleerden over al.* Daar op staat wel toe, dat voor Christus weder verscheide wijzen zijn aan te merken, van *Adam* tot *Abraham*, van daar tot *Moses*, en zoo tot *Christus*, en datter *Augustinus* wel ses telt na de ses dagen van *Adam*, *Noach*, *Abraham*, *David*, de gevangenis van *Babel*, *Christus* komst, tot zijn oordeel, waar op de sevende volgt, maar evenwel, dit is de gemeenste, die in possessie is *by alle onze Godtgeleerden.* Hier gaat Coccejus sig behagende in zijn niew concept hevig tegen aan. Hoe wel 't niet niew is, dat de Geref. Kerk hier over gewelt geleden heeft, om van de *Antinomi* niet te spreken, die niet alleen onderscheiden drie tijden *der Wet*, *Johannis des Doopers*, en *Christi* (de Synops. Profess. Leid. Voetius boven ook.) Maar zy beginnen ook, *het O. T. van Sinai*, en stellen de Kerk *voor Moses meer vry.* De *Pausgesinden*, *Sosinianen en Remonstranten*, uit haat onzer Godgeleerdheid, stellen ook driederlei zeer verscheide staat. Zelfs had *Arminius* het oude Testa-

ment

ment al van Sinai met de Wetgeving begonnen, jaa lang te voren, de *Pelagianen*, en hoewel hy Coccejus niet onder haar rang ſtelt, als van een gevoelen, nochtans is hy 't met haar eens, om de aangenome Verdeeling der Kerke te beſtrijden, met diergelijke ſcherpe uitdrukkingen was *Mareeſius* voor gegaan. *Sunt quibus, ut Coccejo, ad Socinianorum imitationem, in diſtributione temporum Eccleſiæ trichotomia placet, promiſſionis, legis Moſaici & ipſius Euangely &c.* L. VIII. §. XXIII. *ann. a. p.* 385.

§. 59. Wat my aangaat, ik laat my in dat geſchil niet in, want ik ſtelle de Verdeeling zoo niet voor, noch met die zin en uitbreiding, maar dat dunkt my evenwel, zoo als 't geſchil voor geſtelt werd, dat het niet zoo zeer op die Verdeeling, als wel op dat eene poinct aankomt, of het O. T. begint op Sinai? zoo jaa, dan iſt uit; nu dat werd daar na verhandelt, ook is het tegendeel breed genoeg gethoont.

§. 60. Als ik nu op de bewijzen let die hier tegen worden ingebracht, zoo vinde yets 't geen onze Verdeeling raakt. Noit zoude de H. Schrift zoo ſpreken, de tijd voor Moſes de belofte, na Moſes het O. T. noemen ende die tegen elkander ſtellen. *Uit de Theologie van Paulus moet men wel onderſcheiden een tijd voor de Wet en na de Wet.* Rom. V. 13. *als mede de Belofte vande Wet.* Gal. III: 19. 20. 21. *maar dit moet niet tegen elkander geſtelt of geſcheiden werden*, dat is zoo, daarom, wy voegen 't uitdruklijk zaamen, zoo dat de Heeren in onze Verdeeling de aanſtoot niet konnen hebben, zie I. D. K. VI. §. 2. En ik ben wel verzekert, dat Coccejus inde huishouding van 't O. T.; de belofte van de Vaderen niet afſcheid, maar het O. T. rekent daar by gekomen, wat ſwarigheid iſſer dan? moeten de Heeren niet erkennen, dat by de belofte, of om het

te ſpreken, by het dreigement aan de Slang, voorſeggende de overwinning aan 't zaad der Vrouw, *Gen.* III: 15. Ten tijde van *Abraham* is by gekomen, de *beloſte van Canaan*, *beſnijdenis*. Inſgelijks *op Sinai de Wetgeving* door Moſis. Hebben wy die Heeren boven zelfs zoo niet hooren ſpreken? zeid Coccejus, dat de *Beloſte voor* Moſes *met* Moſes ophoud, en doe te niet gedaan is? gelijk het O. T. met de komſte van 't N. T. verdwijnt en vernietigt werd? zoo die deelen zoo tegen een ſtonden, of geſtelt wierden, dat het tweede het eerſte, gelijk het derde het tweede weg neemt, dan was't wat anders, dan zoude het I. II. III. en IV. argument aangaan, het V. VI. VII. zien daar op, dat de tijd *der beloſte voor* Moſes ook een *Teſtament genoemt werd*, jaa maar niet het O. T. zeid Coccejus. Het VIII. merkt aan, dat zoo het O. T. ziet op de Beloſte van Canaan, men 't zelve dan beginnen moet van Abraham. Dat verſtaa ik ook zoo; en hier dunkt my red zig Coccejus zoo uit, met onderſcheid te maken vande *Beloſten* ende der zelver uitvoering. In onze Verdeeling geven wy dat tweede deel *daarom* liever de naam Wet, daar dan die beloſten ook in begrepen zijn, en gewiſſelijk dat de Oeconomie van 't Verbond heeft een ander aanſchijn gehad *voor* als *na Moſes*, ſtaat men toe, ende dat is tot de Verdeeling genoeg. Daar komt een andere wijze, form, merktekens. Men zie de antwoorden op Deut. V: 2, 3. Jer. XXXI: 31, 32. Heb. IX: 18. 20. met Exod. XXIV. Gal. IV: 24. daar Coccejus mede bewijſt, dat zijn Verdeeling is ſchriftuurlijk, en dat die in die texten leid, dat men niet geheel kan ontkennen; maar, gelijk gezeid, toeſtaat in zekere opſichten.

§. 61. Eindelijk komt noch yets voor, dat men dan voor Chriſtus moet ſtellen *twee Teſtamenten*,

een voor en *een na* Moses? Hier heeft *Augustinus*, Musculus, Flaccius geen swarigheid altoos in gemaakt, alzoo weinig, als de Heeren stellen *drie Perioden* of onderscheiden, van *Adam tot Abraham, van Abraham tot Moses, en van Moses tot Christus.* Of het O. T. het nationale met geheel Israël, ende het N. T. Zeker Junius noemt die onderscheidentlijk, de eerste *belofte*, de tweede *Verbond*, ende de derde het O. Testament, als boven gezien is.

§. 62. Dat voorts alle Partyen zoo een Verdeeling zouden maken, meene ik dat groot abus is, men zie het tegendeel by Hoornbeek van Socinianen en Remonstranten. T. II. p. 294. Maar genomen het was zoo, zie daar, een *vis veritatis*, kracht der waarheid, tot lof en bevesting van de zelve, en daarom een Verdeeling dienstig tot V.. de. De Oude en al de Godgeleerden boven aangetrokken spreken ook zoo. Laat ons dan door de zelve taal, hun trachten te brengen tot het zelve gevoelen. Ik zoude hier veel konnen zeggen, maar my lust niet te twisten, immers niet om een Verdeeling zus of zoo, 't is my om 't even, elk zijn zin.

§. 63. Turretin geeft my beter genoegen: Want als ik hem aandachtigh leeze zoo zie ik, dat hy, disputerende tegen Camero, erkent, dat het *fœdus Sinaiticum*, *Verbond op Sinai* geweest is *een œconomia* van 't Verbond der Genade, inder daat het zelve Verbond met Abraham ingegaan, maar verschillende inde uitterlijke dispensatie en Wetgeving, niet om een Verbond der Werken op niews af te vorderen, dat onmogelijk is, maar om tot Christus te leiden *Elenct. p.* 2. *Loc.* XII. *qu.* XI. §. 5. hier kan men mede vergelijken, 't geen *qu.* VII. met groote bescheidentheid werd ter neder gestelt en gedisputeert, vande bediening van 't Verbond der Genade, onder

onder *de Belofte*, *Wet*, en 't *Euangely* §. 2. zonder dat hy ontkent, dat tot de *Oeconomie van Moses* '*t Verbond van't* O. T. somtijds gebracht werd, ten opzicht *van die wijze, form, vreeslijke Wetgeving met eigen hand*, met het *aanhangsel der inzettingen* (Ritus) *en die solemnele inwijing* Exod. XXIV. *en Heb.* IX. (de Satiff. p. 221. in tegenstel van 't N. T. Luc. XXII: 20.) gelijk hy insgelijx stelt, voor Moses twee Perioden van Adam tot Abraham. Van Abraham tot Mose, dan van Moses tot Christus, wanneer *alles* NB. *een ander aanschijn kreeg*, §. 24. *Quo temporis intervallo alia longe rerum facies fuit*, die tale hoorden wy boven ook van Leidekker en Wits. Doe is de Republijk der Israëliten van Moses *opgerecht*, en had het Verbond der Genade niet alleen de wijze van *een belofte*, en *Verbond*, maar ook een wijze van *Testament*, daar by gekomen is, *de Wetgevingenz.* de *derde huishouding* dan is een niewe na Christus, zonder Wet en Ceremonien §. 46.

§. 64. Tegen alle welke dingen onze Verdeeling niet eens aangaat, de andere zijde van Coccejus kan ook tegens de zelve, zoodanig voorgesteld niets inbrengen, of het zouden zaken zijn, die hier ontijdig zouden weezen, en op zijn behoorlijke plaats moeten werden aangemerkt. Zoo dat wy dan nu ten vollen gethoont hebben, hoe ook deeze *Verdeeling* tot Vrede diend, de algemeene tale is, en geen geschil alhier ter plaats overig laat, zoo men anders de waarheid betrachten wil in liefde.

§. 65. Waar uit men dan verder kan afnemen, met wat recht en waarheid dit als noch werd tegengesproken en gezeid. Dat men altijd de tijden in „ tweên heeft verdeeld. Ende dat de stelling vande „ *drièrlei* huishouding *alleen* eertijds in gebruik ge„ weest is, by de *openbare afwijkers vande waarheid*,

„ de *Oude Pelagianen*, de *Remonstranten*, en *La-*
„ *badisten.* Gewisselijk men kan niet ontkennen, dat Mosis *Deut.* v: 3. Jeremias xxxi: 32. Paulus Gal. iv: 24. Heb. ix: 18. zoo spreken. p. 318. 319. De Leezer geeve acht op de tale van de H. Geest, en hoe men die, wil men tegen God niet twisten, genoodsaakt is zoo uit te leggen, datter geen geschil overig blijft. Ik zal dit besluiten met de onderwijzing van *Rollocus* die vermaarde Godgeleerde in Schotland, de Voc. Efficaci pag. 275. 276. die by na honderd jaar geleden, aldus schreef.

Q. Quotuiplicem igitur statuis Ecclesiæ Dei *Ætatem?*

R. Triplicem, prima fuit ab Adamo ad Mosen usque, quæ infantia simul & pueritia Ecclesiæ fuit. Secunda à Mose ad Christum, quæ adolescentia Ecclesiæ fuit: Tertia à Christo & Apostolis ad finem usque, quæ virilis Ecclesiæ ætas dici potest, si modo comparetur cum præcedentibus illis ætatibus: alias enim non nisi cum in cœlis: cum capite nostro Christo colligendi sumus, viri evademus.

Q. Vis ne igitur Deum trium istorum ætatum in agendo cum Ecclesia sua perpetuo rationem habuisse?

R. Volo. Nam ut sic dicam proportionaliter ad Ecclesiæ tres ipsas ætates attemperavit hæc tria. Nempe, primo revelationis mensuram. Secundo spiritum suum sanctum. Tertio revelationis modum.

Ik meen niet dat Rollocus van Pelagianeri verdacht is. Zoo dan uit al het aangetekende blijkt, dat deeze Verdeeling is Schriftuurlijk, by de Oudheid, eerste Reformateurs en hedendaagsche Schrijvers in 't gemeen aangenomen en gepreesen, en niet als van Coccejus inventie, of op zijn rekening te stellen.

HET I. DEEL.

Van de Goddelijke Bedeeling en openbaring der Zaligheid aan den zondigen mensch onder de Belofte van de Wet.

KAP. I.

Vande Mensch, voor de Val, geschapen na Gods Beeld, ende de Wortel van het geheel menschelijk Geslacht. §. 1. *Eva wanneer geschapen.* §. 4. *De naam Eva.* §. 5. *'t Verbond der Werken in wat zin ontkent.* §. 6--52.

§. 1. At wy hier dus kort zijn, is/ om dat de H. Schrift hier kort is, die ons in deezen leert wijs zijn tot matigheid. Anders schijnt men Moses te berispen/ als of hy ons niet overgelevert had/ dat nodig was/ en niet getrouw in zijn dienst zoude zijn geweest/ als die meer werx maakt/ van 't bouwen vande Tabernakel/ als schepping vande wereld/ en staat van de Mensch voor de Val. Ik kan niet denken dat het berispelijk konde zijn/ de orde, de stijl, en kortheid vande H. Geest te volgen/ die ons in dat weinige/ meer ware wijsheid en nodige waarheden nalaat/ als by al de wijze deezer wereld in al hunne Schriften/ zonder Moses niet te vinden is. 't Is ons genoeg/ dat wy die zaken/ in haar rechte waarheid/ nuttigheid en noodzakelijkheid/

lykheid / tegen alle Partyen gezond voor stellen en gevoelen dat wy §. 3. en §. 7. n. 4. doen.

§. 2. Evenwel heeft men daar af niet gunstig geoordeeld / maar gemeent / dat zulx van my met geen goed opstel is geschied / maar om dat my zulx niet zoude gediend hebben. Of om de eigen woorden te behouden / men schrijft my: dat ik zoo los afscheide, van't geene men in de Kerk pleeg te zeggen, en schrijven van den staat der onnooselheid en erfzonde. 't Sou misschien my niet wel te pas gekomen hebben. Ik antwoorde daar op / dat ik daar af reden gaf I. D. K. 1. §. 1. p. 7. en in de Voorreden. Te weten ik maakte maar een Naa-Leezing, ende dat van een stof / waar over men heden twiste / daar ik dit zoo niet onder vonde. Ik sprak ook niet / van de H. Drie-eenheid en desselfs huishouding / ook niet van de Menschwerdinge van Christus. Ik was niet op dat veld om na te leezen het kwam my ook tot mijn oogmerk niet te pas. Maar zoo men meende / dat in die hooft-stukken yet was / tegens mijn bevattingen strijdig / men geliefde my zoo lief te hebben om het my te wijzen. 't Was my wel gezeid (dog van niemand geschreven) dat het 't Verbond der Werken was. Zijn E. had de schriften der Ouden geleezen / inzonderheid Augustinus, weshalven vraagde / of die van een Verbond der Werken wisten? Behalven dat ik daar over met niemand wilde twisten pag. 16. en 17. vraagde verder / of Moses zelfs wel breeder was? of Paulus? wees na Hoornb. disp. de Pecc. Orig. §. 4. meende / dat ik het zelve zeide; voorts / dat dit niewe concept van 't Verbond der Werken, misschien noch geen honderd jaar oud was. Doch hier op heb geen nader bericht of weder antwoord ontfangen / en ik heb daar niet anders by te doen / als

als 't geene terstond zal volgen / al hoewel de scherpe steekelachtigheid in dat los afscheiden / ende / dat het my misschien niet soude te pas gekomen hebben, zoo meesterlijk als liefdeloos ter neder gesteld / zonder eenig bewijs / wel een ander weerom eischte / zoo 't my gelust had / of noch luste aan die beuselingen my te stooren. 't Past ons niet Vliegen te vangen.

§. 3. Inde 6. §. zoude ik dees verbetering voegen / dat deeze rechte goedheid des menschen was gelegen / in de menschelijke natuur naa Gods beeld en gelijkenis, in wijsheid, heiligheid en gerechtigheid, om zoo 't geen in d'aanmerking van Godts beeld / voor, mede en na gaat / saamen te voegen en te vermijden 't geschil dat gemaakt werd. Essenius spreekt net / aanmerkende de natuur en ziel als het prærequisitum, maar formaliter is dit beeld / kennis, gerechtigheid, en heiligheid, nu / *forma dat esse rei. De Creatione* §. LXXII.

§. 4. De Professor Burman meende dat Eva de seste dag niet is geschapen / uit aanmerking van al het geene Mosis in dat twede Kapittel beschrijft / de Schepping van Adam / zijn inbrenging in Eden om den hof te bouwen / 't bericht van den Boom des levens / verlof tot alle Boomvrucht: Voorts / dat brengen van alle dieren tot Adam, die alle dezelve hunne naamen gaf / op welke dag arbeid gevolgt schijnt Adams diepe slaap / daar zijnder meer geweest / die daar uit hebben willen gissen / dat zulx geen werk van een dag was. Men zie na / Gatak. Cinnus. L. 2. c. 2. pag. 192. ende Witsius Oec. fœd. L. I. c. VII. §. XXI. die wel uitdruklijk zegt / daar zijn Godgeleerden niet vande minste naam, die vast houden, dat dit alles op een dag niet geschied is, ende dat die Schepping van Eva op een

dag der volgende week zoude geweest zijn. Wat Eva aangaat, hoe wel hy zig dat geschil niet aantrekt, gelijk ik ook niet doen wil / zie ik niet waarom men dat niet zedig zoude mogen gissen / of dat zulx moet werden tot een controversie gemaakt / die men in een geleerd man niet zoude verdragen. Ik neige ook dat wat heen / om de redenen die Gataker en Witsius aanmerken / niet genomen vande zijde Gods / die tot zijn werk geen tijd nog dag van doen heeft / maar vande zijde Adams / die tijd nodig heeft / die al die dieren na haar aart zo wijsselijk haar namen gegeven heeft / als de grote Bouchart aanmerkt / daar na zijn slaap (misschien na zijn wandeling / besigheid van den dag / en beschouwing van al Gods werken) in der nacht/hoewel wy in die diepe slaap aanmerken / datter staat / doe dede de Heere een diepe slaap op Adam vallen, ten zy dat men dat vande Goddelijke voorsienigheid verstaa / die slaap na waken heeft vast gestelt. Alle deeze dingen vereischen / ten opzicht van Adam tijd. Die geen anticipatie by Mosis willen toelaten / die dan zoude zijn Cap. I: 26. moeten my eens verklaren / wat voor een Havila, Cus en Assur het zijn geweest / daar af het 11. 13. 14. verss. van 't 11. Capittel spreeken. Of warender Præadamiten, die veel van't gout van dat land / van Peerlen en Sardonix hielden? Of had Adam de loop van die Revieren al na gewandelt. En zijn die Menschen by Adams tijd geweest / door wat Ziel-verhuizing zijn zy dan na de Zundvloet / omtrent 1700. jaaren na de Schepping wederom inde wereld gekomen? als men zien kan Gen. XI. daar leeze ik van Cham, dat hy heeft gehad een Zoon, die Cus heeft geheten, ende dat Chams zoons zone uit Cus is Havila geweest /

weeſt / daar werd ook van Aſſur geſprokeu / ende van de Verdeeling der Landtſchappen / dat zelfs daar noch by anticipatie voor 't bouwen van Babel werd verhaalt. Na dat dit geſchreven had / zie ik dat Saldenus dit geſchil ook verhandeld in Otijs. Maar mijn gedachten zijn niet zoo zeer geweeſt op Evaas Schepping / als Adams Val / zo dat my dat niet hoeve aan te trekken.

§. 5. Van die ſortering acht ik ook een ander geſchil / dat men over de naam Eva, Moeder der levendigen, 't welk maakt / men uit het III. Kap. v. 20., na de zonde ende de belofte haalt / (daar wy het K. III. §. 9. p. 26. hebben aangetekent) dit komt wel op de naam van Coccejus, Burman en Momma: Maar ik vind het al by Fagius, en Uſſerius in Annal: en zie dat Witſius hier van zeer breed ſpreekt / die aldaar veel zoete aanmerkingen heeft Oec. fœd. Lib. IV. c. I. §. XXVII. tot XXXII. ende die ook Petrus Martyr, Paræus, en dan noch andere noemt als van 't zelve gevoelen / zie ook J. Alting t. I. p. 653. die ook Junius aantrekt. Evenwel heeft het Coccejus gedaan. Ik wil geen geſchil tuſſchen Vrinden maaken / gaa dan dat voorby / maar 't komt my zonder aanſtoot en niet vreemt voor.

§. 6. Ende aldus naderen wy 't gebod / van niet te eten van den Boom der kennis des goeds en kwaads, het uitgedrukte dreigement des doods / en de belofte die niet alleen daar uit / maar ook uit den boom des levens af te nemen is zoo dat hier is / als een kort begrip der gantſe Wet / zeid Vogelzang. §. XXV. Ik weet niet anders / of ſtel van al die zaken / 't gemeen aangenomen rechtſinnig gevoelen, maar al de miſnoeging / die my van verſcheide is voor gekomen / is / dat ik niet ſtel en beveſtige 't Verbond der Werken voor den Val / dat andere /

't Verbond der Natuur, of der Wet/ en sommige het oude Verbond noemen. Coccejus liefst de Wet der Werken. Ik heb dit wel konnen tegemoet zien/ waarom my eenigsints daar tegen had voorsien §. 17--20. ende inde Voor-reden **. 3. dog ik zie wel/ dat zulx niet kan helpen/ tot het weg nemen van een voor-oordeel, dat men zoo lief heeft/ en tot een grond leid van zijn geheele gebouw. Ook en weet ik niet wat zyde hier meer vermaaks in stelt/ Coccejus/ Mareezius/ of Voetius. Ingevalle dit Verbond met de Val uit had/ men kon het passeren/ maar 't komt over al en in alle plaatsen weer te pas.

§. 7. Wy moeten dan nog eens aandachtig en zonder voor-oordeel de zaak gaan inzien/ en op wat gronden dat die steunt/ en waar 't mee onderstut werd. Want Mosis heeft 'er niet een woord van voor de Val. Hos. VI: 7. Leggen onze uitleggers zoo wel als Coccejus verscheidentlijk uit/ en niet NB nodig te begrijpen van Adams Verbond. D'oude Leeraars en Reformateurs wetender niet van/ ook niet onze formulieren van eenigheid. Zie J. Alting aan den Leezer/ over de thien woorden/ zoo dat het wel een groot abus is/ 't geen van een algemeene toestemming der Gereformeerde Godgeleerde werd by gebracht/ die zoo breed voor geeft/ brengt als de eerste Junius by (Ik vind het ook by Rollocus in Ep. ad Rom. p. 222.) ende de *Vocatione Efficaci*, maar uit de oudheid niemand, daar men 't anders wonder druk mede heeft. De Professor H. Alting, die een lid geweest is vande Synodus van Dordrecht/ in zijn Theol. Probl. Nova. L. XI. probl. VI. en uit en met hem/ Fr. Turretin, Professor van Geneve (die by de Heeren doorgaans zeer geroemt werd en met reden)

in

in zijn Theol. El. l. XII. qu. VIII. die spreken geheel anders / jaa NB. merken dit niet anders aan / als een loutere woorden-strijd, onder de rechtsinnige / niet inde zaak / *in quo pulcherrimus est consensus*, zeid Alting / *ut dissensus sit tantum in diversa terminorum usurpatione, sed non in re ipsa, ut Observat.* Calvin. Inst. L. 2. c. 7. §. 2. zeid Turretin, die twee Verbonden stellen werden van haar genoemt Piscator, Rollocus en Trelcatius, maar die een Calvin, Martyr, Ursinus, Bucanus, (Ik doe daar by Bullingerus, Musculus, Zanchius, Paræus, Tilenius &c. zoo dat ik dat kind met dien naam noch geen hondert jaar oud vinde / zie ook Hoornb. de Peccato Orig. §. 4. die bekent dat het inde H. Schrift niet uitdrukklijk is / en aldaar was Jansenius by gebracht / die dat gevoelen als niew, en niet bekent by Augustinus had / uit gemaakt.

§. 8. Maar laat ik dat mijn onkunde wijten / ende dat ik niet veel geleezen heb. Ondertusschen kan, 't geen men sederd met die naam genoemt heeft inder daad wel oud en goed zijn, ende 't past niet dat men woorden-strijd maakt. Dat stem ik toe / dog houde evenwel van geen woorden buiten de Schrift bedacht / ende die de zaak geen licht toebrengen / maar verwerring.

§. 9. Jaa ik zeg daar by / dat het wel ver van daar is / dat hier maar alleen een strijd over 't woord zoude zijn / 't gaat ook den inhoud van dat Verbond / ende de zaak zelf aan; ende of van 't zelve in veel texten gesproken werd; Jaa of het grootste deel vande schriften van 't O. Testament bezich zijn met het voorstellen, herhalen ende uitleggen van dit Verbond der Werken. Rol. de Voc. Effi. pag. 24. en gelijk men de hooft-som van de Schrift Gods Verbond steld / zoo is de grond

van

van alle Verbond, dit Verbond der Werken; jaa
van alle Theologie, zonder dit kan men geen erf-
zonde, Christus voldoening en verdienste/ noch
de leer der rechtveerdiging des Zondaars voor
God begrijpen. Zoo gewichtig bevat men 't aan
de eene zijde/ 't geen men alle ontkent aan de an-
dere/ dat zeker geen enkele woorde strijd is.

§. 10. Om hier dan spijkers met hoofden te
slaan/ most men alvorens eens zijn/ wat men
door een Verbond Gods verstaat.

§. 11. Men vind'er die 't zeer ruim ende geheel
niet eigentlijk nemen. De vermaarde Rollocus
neemt het zoo breed/ dat Gods woord of Verbond
by hem 't selve is/ dat al Gods woord tot eenig
Verbond Gods gehoort/ waarom de heele schrift
van Gods Verbond, of Testament de naam heeft.
Over zulx/ Gods Verbond in 't gemeen is by hem
een Belofte Gods van Genade onder zeekere voor-
waarde. ad Rom. p. 207. 't Verbond der Werken,
Wet/ of Natuur/ om dat het gegrond is inde
Natuur/ Gods beeld/ ende recht of Wet in de eer-
ste Schepping/ is een belofte van eewig leven, on-
der voorwaarde van goede Werken, uit die Na-
tuur en ingeschape Wet volmaakt te doen. Geloof
in Christus de Middelaar, Werken uit Genade,
bekeering, wedergeboorte die in 't Verbond der
Zaligheid in Christus te pas komen, zijn hier onbe-
kent en uitgesloten. Gelijk in 't Verbond in Chri-
stus insgelijx uitgesloten werden aan d'ander zijde/
Werken der Natuur, uit eigen krachten die vol-
maakt zouden moeten zijn, om recht en besit te
verkrijgen van 't leeven. Roll. de Voc. Eff. p. 9. 10.

§.12. Edog andere onderscheiden die benaming/
't Verbond eigentlijk of oneigentlijk genomen / en
meenen dat het beduid eigentlijk/ een onderling ver-
drag

drag van Partyen, Coccejus vande Verbonden. §. 5. 6. 7. Witſ. l. 1. c. 1. §. 3. 12. dewijle een eigentlijk genoemt Verbond in een onderling verdrag over en weder beſtaat enz. L. IV. c. IV. §. LIV. zoo dat/ overmits inde thien woorden maar is een Voorſchrift van plicht, beveſtigt met bedreiging uit het Verbond der Werken, ende beloften van 't Verbond der Genade, zoo zyn die eygentlijk geen formulier van een Verbond, maar oneigentlijk een gedeelte genomen voor 't geheel.

§. 13. J. Alting meent/ dat de toeſtemming van Partyen of 't vrywillig aannemen zoo weezentlijk tot een Verbond gehoort, dat het zonder de zelve geen Verbond is. Aan den Leezer voor de verkl. der thien woorden. p. 23. Zoo dat daarom Adams Wet en bedreiging geen Verbond was, om dat zijn conſent daar over niet gevraagt nog verwacht wierd. p. 33. dit dunkt my is woorde-ſtrijd/ en zal men vande zaak ſpreeken/ moſt men hier eens zijn/ in wat zin en op wat wijs men 't woord Verbond hier gebruikt. Ik kan 't lijden.

§. 14. Maar van meerder gevolg is 't / wat bynamen aan dit Verbond paſſen. Of men het een Verbond/ der Natuur, Wet of Werken noemen moet? als mede/ of het is het oude Verbond ende Teſtament?

§. 15. De naam van Verbond der Natuur ſtaat ſommige niet aan / om dat het uit Gods vrye goedheid en genade is, dat hy met den menſch een Verbond aangaat/ ende hem 't leven belooft / als die den zelven zoude hebben konnen ſtellen/ niet zonder Wet / maar wel zonder Verbond. Over zulx van natuuren niet bekent.

§. 16. Dit te noemen 't Verbond des Wets, gevalt andere en ook my niet; om dat 't woord/

Wet

Wet indē Schrift met nadruk voor Moses Wet genomen werd. Of / zoo men dat woord in 't gemeen neemt / voor een onderwijs dat verbind, jaa voor allerlei bevel, zoo is 't Verbond der Genade niet zonder Wet. Te weten, de Wet des geloofs, en zoo is ook 't Euangelium een Wet.

§. 17. Nog minder gevalt my / dat men 't selve 't Verbond der Werken of Wet der Werken noemt, als uit Rom. III: 27. ende Lev. XVIII: 5. Deut. XXVII: 26. Want dat is by Paulus een eigen woord / slaande op de Werken van Moses Wet, en met nadruk, op de Ceremoniele geboden die van Moses Wet onafscheidelijk zijn, om der zonden wil / tot Christus tijd toe / den Joden bevolen / als uit al zulke texten onwedersprekelijk blijkt.

§. 18. Dat men meent / dat dit het Oude Verbond is, daar de H. Schrift van spreekt / Jer. XXXI: 31. ende Hebr. VIII. en X. of Hagar ende 't Verbond op Sinai. Gal. IV. (Te weten / oud na de zonde geworden: maar / dat Verbond efter na zijn inhouden voorgedragen aan Israël) dunkt my dat geheel misgevat is.

§. 19. Gelijk ook mede / dat men 't een Testament, en speciaal het oude Testament noemt / welkers grootste deel een verhalen / uitleggen en verklaren / van dit Verbond Adams zoude zijn / gelijk Rollocus spreekt / meene insgelijx / dat geheel buiten 't spoor is. Want in 't Verbond Adams is geen Testament, en 't Oude kan 't daarom niet zijn / om dat het zelve staat tegens het Nieuwe Testament. Sinai tegen Sion / Mosis tegen Christus / Hagar tegen Sara / dienstbaarheid tegen vryheid / dat in Adams Verbond voor de Val niet te pas komt. Al deeze benamingen en titulen zoude

ik afkeuren / om Vredes wil / ende om de waarheid dienst te doen en op te helderen.

§. 20. En als men Adams staat / een Verbond noemde / zoude ik zeggen Adams Verbond of 't Verbond door eigen gehoorzaamheid / of 't Verbond door eigen gerechtigheid te leven: hoe wel sommige zeggen / dat zoo Adam waar staande gebleven / zoude Adams gerechtigheid ook zijn toegerekent, zoo dat hy Gods beeld zoude hebben voortgeteeld / ende kinderen gewonnen / die het zelve insgelijx zouden hebben bewaart. Want hy stond of viel / niet alleen voor zig / maar voor al zijn Nakomelingen / die erfgenamen geweest zouden zijn / zoo wel van zijn gehoorsaamheid ten leven / als zonde ter dood. In somma / eenvoudigst en best / zonder vooroordeel te leggen, Adams Verbond, in tegenstel van 't Christus Verbond. Of 't Verbond Adams voor de Val, tegen 't Verbond in Christus na de Val, of met Heidanus Adams staat van Vrindschap met God zijn Schepper.

§. 22. Om dat ik dan bevinde / dat ik geduurig twijffelen moet / of men door het Oud Verbond verstaat / 't Verbond Adams voor de Val, of de repetitie van dat Verbond door Mosis dienst, of de Oude Oeconomie van 't Verbond der Genade. Waar tegen dat ik die Nieuwe vinde onder Christus: Gelijk mede / of men door de Wet verstaat het recht Gods in 't gemeen / de Wet Adams voor de Val / of die van Mosis: daar en boven / of Wet der Werken, ziet op Adams Werken / of Mosis Werken? Zoo wil ik liever met Gods woord spreken / dat aan Adams Verbond noit de naam geeft van het Oude Verbond en Wet der Werken, maar wel aan 't Verbond van Mosis, of Genade Verbond voor Christus, in tegenstelling van dat /

'T welk

't welk niet door Adams zonde / maar door Christus en zijn Niewe bedeeling / volbracht en alzoo vernietigt werd. Hebr. VIII. en Jer. XXXI. Zie Coccejus ad 83. qu. §. 1.

§. 23. Edog wat nader tot de zake zelfs. Alle rechtsinnige zijn het daar in eens / dat dit Verbond / gelijk men't noemt / door Adams zonde voor hem ende zijn nakomelingen , zoodanig is verbroken , dat de geheele Wereld is besloten onder de verdoemenis , zonde en vloek / en dat geen zondig mensch uit dat Verbond kan leven. Ja dat God, dat Verbond / met een Zondaar niet wederom kan oprechten. Of hem voorhouden / dat hy door zijn eigen gerechtigheid zal leven. Dat het ook noit / met dat inzicht is herhaalt. Hoewel sommige zeggen / dat het is herhaalt / met een Euangelisch oogmerk , om den zondaar t'overtuigen ende tot Christus te wijzen. Het eerste staa ik toe / maar dit leste kan ik niet begrijpen.

§. 24. Want wat is dat te zeggen / Adams Werk-Verbond herhalen met een Euangelisch oogmerk. Zoo men dit recht aanmerkt / maakt men van Wet / en Wettisch Verbond een Euangelium / dat men in andere soo mispriJst Immers 't past niet op Belofte van leven / die daar by niet nodig / jaa onmogelijk is. Zulx leert my Paulus / dat alle beloften in Christus Jaa en Amen zijn. Of konnen Adams Nakomelingen aangemerkt werden / in een staat / als Adam in het Paradijs / tegen welke God van niews zeid / gy zult niet eten vanden boom der kennis des goets en kwaads? En kan voor hun wederom open gestelt werden / de weg tot den Boom des levens? Of is een voorstel tot overtuiging van zonde / en dat men Christus nodig heeft / of anders vervloekt is en blijft / en geen leven heb-

ben

ben kan / is dat / zeg ik / het Verbond / dat Adam voor den Val is voorgedragen? Is dit wat anders? zoo is het Adams Verbond niet? Is dit het zelve? zoo is dan Adam / die geen Zondaar was / zulx niet ten leven / maar alleen tot overtuiging voor gedragen. Ik ben te onvernuftig / dat ik hier van bevatting kan maken / of dit over een brengen.

§. 25. Rollocus, Gommarus, Cloppenburg, Voetius, en die hun gedachten geerne volgen / zyn het eens / om / die wyze van handeling Godts met den mensch / aan te merken als vry, vloeyende uit Gods goedheid / als die den mensch zoude hebben konnen regeren en hem onderdanig houden, zonder eenig Verbond. Om dat God aan den mensch niet gehouden is / maar de mensch is van Naturen verbonden aan God; dewelke / als hy alles gedaan had dat hy schuldig was / dan zoude hebben moeten zeggen / ik ben een onnut knecht Luc. XVII. En nochtans steld men dat dit Verbond van Natuuren Adam bekent is. Leid. Med. p. 3. 174. vergelyk daar nevens Vogelz. disp. XV: XV. Maar d'Heer Witsius (met wie het eens ben in dit poinct) vind die zaak swaar / en laat dit tusschen beide.

§. 26. Hier van daan merkten zy dan aan / dat in dit Verbond ook Genade in aanmerking komt / en na deeze aanmerking / zoo zal dan al 't geen hier ons noodzaakt een Verbond te begrijpen, de vrye belofte Gods zijn, aan Adam gedaan / en als hy niet zoude gegeten hebben / te genieten: en dit staan wy geerne toe. Of was 'er doe aan hem yets anders voor gestelt / daar aan de belofte, zoo hy 't dede; de dood, zoo hy 't overtrad gehangen was? die dat weet te bepalen / zal meer zeggen / als

Moses heeft beschreven / dit heeft God aan zig behouden. Na dat eerste gevoelen is het met Gods recht niet strijdig / geen Verbond te stellen; want de belofte is vry. Zoo dan yemand / gelijk ik doe / de belofte in zijn volle kracht / ten eewigen leven erkent / die stelt alles / wat aan die zijde gestelt werd / en zoo zijn wy 't saamen eens in de zaak; immers is het niet strijdig te zeggen / dat niet is geweest / 't geen volgens Gods recht konde niet zijn / en dat Gods Natuur nog recht niet eischte / maar uit zijn Vryheid vloeide / of hier most klare openbaring zijn / dat het een Verbond is.

§. 27. Coccejus en die ander zijde stelt dit Verbond Natuurlijk, als vloeyende uit Godts beeld / den mensch ingedrukt. Maar evenwel / dat bevel daar by / gy zult niet eten, is ten eenemaal vry / van Gods believen / ter beproeving voor gedragen. Ondertusschen zie ik hem somtijds scrupuleus / om dat woord Verbond hier te gebruiken / en dat hy liever zeid Wet der Werken kwanswijs met Paulus / als of die Rom. III: 27. zag op Adams niet eten voor den Val. *Lex operum, quam homo accepit cum Imagine Dei, qua ad vitam cœlestem vocatus fuit, ut ejus petendæ jus sibi per opera sua pararet*, dit NB. alleen stelt hy voor de Val. ad 83. qu. §. 1. jaa stelt ook wel eens twijffelachtig / *si ea (lex operum sc.) alicui dicatur esse data. Anim.* ad LXXXIII. qu. §. 1: 33. en 64. of bewijst dit / met alle andere / met geen andere texten / als Lev. XVIII: 5. en Deut. XXVII: 26. als of Adam voor de Val de geheele Wet Mosis was voorgehouden? waarom dit niet beweezen / met gelooft en gy zult leven / dat is ook 't werk Gods / *fac hoc & Vives* past ook op het geloof, animad. ad 83. qu. §. 33. of met Joh. XIII: 17. indien gy deeze dingen weet,
zalig

zalig zoo gy 't doet, of met Ezech. XVIII. Bekeert u gy huis Israëls, waarom zoud gy sterven, en duisent diergelijke? Spreken die daarom van 't Verbond der Werken? of is dat 't Verbond der Werken / zalig zijn se die zijn geboden bewaren, op dat haar macht zy aan den boom des Levens. Openb. XXII: 14. zie daar 't Verbond der Werken / 't Paradijs open na den boom des levens.

§. 28. De Keten der Bibelsche Godgeleertheid p. 52. of 49. bekent / dat Mosis dit niet klaar beschrijft nog voor heeft / waar zullen wy 't dan klaar vinden?

§. 29. Het advis en oordeel vande Theologische faculteit van Leiden onderteekent van Heidanus, Coccejus, en Valkenier, over de geschillen van Mareesius tegen J. Alting, zegt hier over aldus: *Est NB. ubi de Vocabulo dubitatur re salva.* Ten scherpste genomen / kan men van mijn voorstelling niet anders oordeelen. Zie Consil. Cocc. t. VI. en Mareef. l. 8. §. 3. a. p. 369. *mera quæstio de Vocabulo re salvâ.* Junius noemt het een Verbond oneigentlijk, en merkt daar in aan Genade en Christus. t. I. p. 1661. Cloppenburg een Verbond van een zijde, tot dat het Adam toestemt / en zoo veele meer.

§. 30. D'Heer Leidekker (even als Hoornbeek boven) schijnt toe te staan datter het woord niet gevonden werd in de H. Schrift / en wil te vrede zijn als men de zaak vast houd, klaagt / dat men die Belofte loochent. Wat my aangaat / ik erken die heilig / en van alle leven / ook het eeuwige / waar over is men dan misnoegt? dat ik my van een woord onthoude / dat de Schrift niet gebruikt / daar men woorden-strijd over maakt / dat veelsinnig is? F. V. L. IX. qu. 4. p. 402.

§. 31. Hier moet ik my verwonderen over de

wijze van doen / van zommige. Wanneer Coccejus en die zijde zeggen / dat inde thien woorden een formulier, van 't Genade-Verbond is, dat ontkent men sterkelijk / met deeze reden / om dat een eigentlijk Verbond in een onderlinge onderhandeling bestaat, en dat 't geen een formulier van't Verbond zal zijn, nootwendig dat onderling verdrag moet bevatten Voet. Probl. 170. de Bruin probl. J. Alting staat daar zeer op. Maar de thien woorden hebben alleen een voorschrift van plicht / met dreigementen aan de eene en de beloften aan d'ander zijde. Witf. Oec. L. IV. c. IV. §. LIV. L. V. en L. I. c. I. §. IX: XII. derhalven geen formulier van een Verbond. Even dat zeggen wy met waarheid van Gen. II: 16, 17. hoewel de belofte by Mosis niet staat uitgedrukt / Heid. C. D. p. 665. Ramburtius Disp. Sed. p. 410. Gataker. Part. Sec. Sect. 6. p. 65 & part alt. Sect. 6. p. 43. noch ander gebod met een dreigement / als van 't niet eten gevonden werd en zelfs geensints zoo eene onderhandeling / als wy. Exod. XIX. tot XXIV. toe te vinden / zoo scherp ziet men voor de Val / en zulken deksel leid op 't oog in 't leezen van Moses Wet.

§. 32. Het is genoeg Gods dreigement / en daar uit de belofte / en 't beding van gehoorzaamheid gelijk Rollocus Gods Verbond beschrijft / om dat het in de vryheid van den mensch niet is / te gelooven / of niet; te gehoorzaamen / of niet. Gen. III 15. is ook zoo een onderhandeling niet. Mareef t. c. VIII. §. 3. p. 369. waar van Junius zeid. *Hi tantum spondebat Deus, inde fœdus dici non potest* de fœd. §. 19. 23. pag. 1663. evenwel erkent d Gereformeerde Kerke meest al daar het Verbond der Genade op gerecht. Ik staa dit beide toe maar zeg / dat noch God / noch de Gereformeerd

Kerke

Sterke / in zulken geval / die wyze van handeling eigentlyk een Verbond noemt / als uit Junius blykt; maar het eerste een Wet of gebod / het tweede een Belofte of Testament der Belofte / en om alles datter by gekomen en in bevat is / dat naderhand verklaart en uitgebreid is / en als doe daarom zoo ist een Verbond genoemt geworden. Zoo spreekt men met de H. Schrift. Zoo men dat van't gebod en dreigement en ingewikkelde belofte Gen. 11: 16, 17. ook zoo uit die schrift kan thoonen / wy willen 't ook geerne / die naam dan geven, te weten: oneigentlyk een gedeelte voor 't geheel. Ja laat het Adams Verbond zyn / door eigen gerechtigheid te leven of door zyn doen van de Wet der Natuur en geboden Gods te leven. Gelyk wy ons *in een* brief aan N. N. en boven §.20. verklaren. Maar waar toe zo veel werk gemaakt van dat genaamde Verbond / waar af men alle bekend / dat God noit voornemen gehad heeft daar na eenig mensch zalig te maken / gelyk het daar toe na de zonde krachteloos is geworden. Bodaan inde Voorreden fol. 16.b. Met d'uitverkoren Engelen ist wat anders.

§. 33. Maar men meent / en zeid / dat men zonder dat Verbond / de Erfzonde , noch Christus voldoening, noch rechtveerdigmaking rechtsinnig kan verklaren / of ook den Zondaar overtuigen / dit is my van verscheide tegen geworpen.

§. 34. Wat zal ik zeggen? d'Erfzonde werd dan noit inde H. Schrift recht verklaart / want ik weet niet een plaats / die daar toe / dit Verbond by brengt. Zoo heeft Paulus / Rom. v: 12--20. die niet wel verklaart / die alle menschen van God na zyn macht / heerschappy ende believen / gerekent in Adam / aanmerkt / dat nodig is tot het

verklaren der Erfzonde. En zoo komt Adam, met zijn zaad in zijn lendenen/ als hooft en wortel, en na de bevatting der Heeren / als de eene Party van dit Verbond. Welke Party / God de Heer zoude hebben konnen regeren / zonder Verbond, en die hy maar zoo belieft vryelijk aan te merken. Wat raakt dat / die geboden, beloften en dreigementen zelve? Men gelieve toe te zien / dat wy hier wijs zijn tot Matigheid. Ik zoek geen naauwe scheur, daar ik zoo ruimen deur vinde. 't Heeft God belieft ons alle in Adam aan te merken / in wien wy alle begrepen / en van God onder de zonde besloten zijn / daar mede ist uit. De hand op de mond. Zoo disputeerde tegen de Pelagianen Augustinus, zoo onze Voor-Ouders inde Confessie, de Reformateurs alle/ doe men van geen Verbond der Werken wist / en dit acht ik veiligst.

§. 35. My dunkt altijd/ dat men hier eenig ligt ontfangt in deeze stoffe / uit Gods handeling met de Engelen. Ik meene / dat het hunne plicht geweest is/ hun eerste beginsel te bewaren, hun woonstede niet te verlaten. Jude. 6. inde waarheid staande te blijven Joh. VIII: 44. ende niet te zondigen 2 Pet. II: 4. onder bedreiging vande Eeuwige Ketenen der duisternis, waar mede zy daar na gestraft zijn, om bewaart te worden tot den dag des oordeels. Maar zoo zy niet zondigden / hun woonstede behielden / inde waarheid staande bleven was de Belofte de bevesting vande zelve staat gelijk van de goede Engelen gevolgt is. Wat naam zal men deeze handeling geven / die God zoo vryelijk houd? wil men het een Verbond noemen ik kan dat lijden. Maar 't is daarom geen Verbond der Werken, of hebben de goede Engelen met voor/ zoo een korten tijd hun beginsel te bewaren

waren / daar door die eeuwig bevesting in dezelve gelukzaligheid verdiend ? Zoo hebben zy roem ? Wie heeft zulx oit derven stellen ? Wat is het dan anders / als Gods vrye huishouding / die het zoo believt en behaagt / aan te merken. Ameesius noemt dit ook de Regering by wege van Verbond. Med. l. 1. c. x. §. 9. &c. en steld / dat de Engelen in substantie de zelve moreele Wet der thien geboden gehad hebben / gelijk als de mensch / dat een wonderlijk zeggen is / daar men strax zelfs mede verlegen is. Want men excipieert het IV. V. VII. VIII. geboden enz. Hoe kan men dan zeggen / dat de substantie vande thien woorden hun verbinden / daar zoo veel geboden geensints op hun passen / zoo men anders op der zelver letter en zin / gelijk die geboden luiden / let. Men zie ook Vogelzangs Exerc. Dog zoo men ; het algemeene der thien geboden begrijpt / de eerste beginselen en gronden / gelijk van God in alles te moeten gehoorsaamen, lief te hebben, ende zijn naasten, zoo staan wy dit geerne toe. Edog dit moet geensints werden vermengt / maar het algemeene gebod / van die thien byzondere, ende den mensch meest eigene / onderscheiden; dit zelve misverstand begaan veele / als zy insgelijx Adam voor de Val, aanmerken met zoo een Wet der thien geboden, als of doe aan hem het V. VII. VIII. enz. in die staat al gegeven waren / doe hy zonder Vrou of kinderen / maar alleen en heer der wereld was. De algemeene beginselen en gronden / jaa; die heeft hy gehad / om na voorval daar uit te halen / gelijk een geleerd man zeid / dat *eminenter*, hy meent *virtualiter*, voor de broederen het leven laten en sterven, in Adams Wet der liefde voor de Val begrepen was. p. 116. zoo mede in Christus te gelooven / zig te beheeren.

Te weten / (a) gestelt zijnde de zonde / (b) ende dat het God belieft den Zondaar Salig te maken / (c) zijn Zoon te belooven / (d) 't geloof in zijn Zoon te gebieden en geven enz. Het is zoo / zoo 't Adam alles was geopenbaert en geboden geweest / zoude hy 't alles gehad hebben / is dat niet fraai ? zijn dees dingen geweest voor de Val? heeft men die uit de kennis van Gods recht en Wet konnen halen ? wat is dan Gods belofte ende zijn vrye genade / jaa de geheele verborgentheid des Euangeliums ? ende dit geschied van zoodanige die zeer roemen van Wet en Euangely, net te onderscheiden. Daar men scheid dat God saamen voegt / ende tot de Natuur en Wet brengt / dat uit het Euangely vloeyt / ende daar toe gehoort. 't Bedroeft my zulke misverstanden te zien / ende konnen wy / uit liefde der waarheid / dit niet overslaan of onaangemerkt voor by gaan.

§. 36. Men meent verder/men moet zo een Verbond aanmerken om de voldoening van Christus, die men, met dit Verbond weg te nemen, niet recht zoude konnen stellen, maar te kort doen en ondermijnen. Maar ei lieve! wat doet dat daar toe ? Adams Verbond was, zeid men; dat hy zoude leven en al zijn nakomelingen / als hy alles volmaakt altijd zoude hebben volbracht / doch hoe lang dat ALTYD zoude zijn geweest, of hebben moeten zijn, dit kan men niet zeggen / men denk aan d'uitverkoozen Engelen. Voorts of Al de nakomelingen door Adam zoo gelukkig zouden zijn geweest / dat hy voor hun/ meer verdiend zoude hebben gehad / als hy zelfs oit had gehad / het t. w. niet te konnen vallen ? Heeft nu de aanmerking van zulken Verbond nuttigheid in de voldoening van Christus / dat kan ik nog niet zien.

§. 37. Het

§. 37. Het is waar, God heeft met Christus een Verbond aangegaan; maar niet Adams voor de Val in 't Paradijs, gy zult niet eten, of gy zult sterven, gy en al die ik u geve, die u kinderen zullen zijn: maar zoo gy niet en eet, zult gy leven, en al de uwe, die uit u zullen gebooren zijn. Ik vrage dan, of God de Conditien van Adams Verbond heeft voorgehouden aan Christus? en in tegendeel of aan Adam zijn voor gehouden de Conditien die God van Christus eischt? dat hy aldaar zijn Ziel zal stellen tot een schuld offer, om dan Zaad te zien? Wederom of aan Christus zijn voor gesteld de Beloften aan Adam, te leven in het Paradijs? en wederom aan Adam de Beloften aan Christus dat hy zijn zoude 't hooft der Kerke, en der verloste Zondaaren?

§. 38. Nochtans evenwel merkt men Christus aan, als onder de Wet der Natuure van Adam, op nemende 't Verbond der Werken, niet alleen te gehoorzamen desselfs Wet, maar te lijden de verbeurde straf. Om welke verwarde gedachten goed te maken, maakt men onderscheid, van Christus aan te merken, 1. als God, 2. als mensch, 3. als Middelaar en God mensch, ende niet alleen 2. als mensch, stelt men hem (a) als Adam onder zoo een Wet der liefde; maar merkt men hem ook aan als (b) een Israëlit, onder de Wet van Mosis, en (c) als een rechtveerdig mensch, volkomen gehoorsaam geweest zijnde, heeft hy uit dien hoofde, het recht tot het leven, voorts zoo hy gekomen was, niet om Salig te maken, hoe dat hy van den beginne der menschwerding af, strax zoude verheerlijkt en zalig zijn geweest. Ende dan ten 3. als Middelaar. Hoe hy niet alleen voor ons, maar ook voor zig zelfs, die glorie niet alleen *ex pacto*,

maar ook *ex condigno* heeft verdient/ dat net de
verdienste zijn/ gelijk men in 't Verbond der Wer-
ken begrijpt *ex pacto*, den bondgenoot recht ge-
vende/ uit de volbrachte voorwaarde/ tot de Be-
lofte/ dat alleen een eigentlijke conditie eenes Ver-
bonds zoude zijn geweest. Dat nochtans andere
geheel ontkennen/ geen verdiensten altoos zelfs
niet in Christus ten opsicht van zig zelfs toestaan-
de. Om al deezer fraejigheden wil/ moet men in
Adam voor de Val een Verbond der Werken aan-
merken. Kan dat een leersaam discipel van God
uit zijn woord en met zijn woord leeren/ dan weet
ik niet wat het is/ zijn eigen zinlijkheid en voor-
oordeelen/ buiten en tegen Gods woord/ te vol-
gen: Zoo 't dit niet is.

§. 39. Ik leere uit Gods woord geheel wat an-
ders/ ende dat Gods Verbond met de Zoon is,
't Verbond van God de Vader met Christus, als
Middelaar, eisschende het doen van Gods Wet,
en lijden voor den mensch, als van den Zoone Gods,
die vleesch geworden is, om de dood te smaken
Heb. II: 9, 14. Phil. II: 8. ende beloovende daar
op een naam boven alle naam, ende de Zaligheid al-
ler uitverkoorenen, dat/ en geen ander/ is/ 't Ver-
bond des Vaders ende des Zoons. Wat gemeen-
schap heeft dit met Adams Verbond? gewisselijk
geen altoos. Voorts van een Wet en Verbond/
aan en met Christus/ als mensch/ onderscheiden
van een Wet en Verbond met hem/ als Midde-
laar/ en alzoo van twee Wetten en Verbonden/
weet de heilige schrift niet. Jaa maar Christus,
gedaan hebbende dat hem geboden was, ontfangt
wederom, dat hem belooft was, ingevolge van
dat *hoc fac, vel qui hæc fecerit vivet in iis*. Ende
daar hadden verdiensten/ als uit een Verbond-
plaats

plaats/ en in Christus uit zijn oneindige Persoon/ ook uit weerdigheid des werx. Zie daar mijn Leezer / al wederom de oude suurdeesem. Men confundeert het algemeen met het byzonder, men heeft in zijn hooft / zoo een *formula generalis*, een algemeen formulier van een Werk-Verbond / *fac hoc & vives*, ende dat past men op 't Verbond Gods, met Engelen, met Adam en met Christus, daar die Verbonden zoo veel verschillen van elkander / in Partyen / voorwaarden en beloften/ als Christus / Engelen / ende Adam verschillen van elkander. Ist niet beklaaglijk/ dat men zoo vergeet zijn logica, ende diebekende regul / *à genere ad speciem non valet consequentia affirmative.* 't Is een dier/ ergo een mensch. 't Is een lichaam/ ergo een plant. 't Is een Verbond / daar in wat bedongen / en waar op wat belooft werd / ergo Adams / of Christus/ of der Engelen. Of der Genade / of het Oude of het Niewe / dat is geen gevolg altoos: want yder van die Verbonden / zijn van byzondere aart/ inhoud en voorwaarden.

§. 40. Laat nu Adams staat voor de Val al aangemerkt werden / als van een Verbond en Vrindschap met God zijn Schepper / men moet dan zien / wat den inhoud / geboden / voorwaarden/ boete en belofte van dat Verbond zijn. Zeker men brengt daar gemeenlijk geen ander gebod by als van 't niet eten, geen ander dreigement als van te sterven. Ten minsten/ dat bevel is hier uitdrukkelijk en eigen; maar verdiend het daar van daan de naam van een Verbond der Werken of Wet der Werken? Was niet eten zulken werk? 't vierde Gebod gebiedende te rusten / is dat een Gebod en Wet der Werken? Zoo men hier het Paradijs bouwen ook toebracht / ende de Wet des huwlijx

mocht het daar van daan die benaming krijgen. Waarom andere in die naam geen zin hebben / die evenwel geen beter geven / ik zoude het de naam geven van 't Verbond Adams als boven gezeid is. Aan hem is 't gegeven / en met Adam is het uit / door zoo verre dat men geen leven daar uit kan erlangen / dewijl 't door de zonde verbroken is. Of isser een Verbond te begrijpen / zonder belofte? of kan 'er uit dat verbroken Verbond nog begrepen werden belofte van leven te zijn? dat is / kan het te gelijk waar zijn / 't Verbond is verbroken / ende 't is niet verbroken? Ja en neen? Dit dan te willen passen op de voldoening van Christus / als of dit 't Verbond Adams was / hem op de schouderen gelegt / en zijn voldoening / zoo te verklaren dunkt my de ongerijmtheid zelf. Christus Verbond is zijn Ziel tot een Schuld-offer te stellen, om zaad te zien, dat is Adams niet, noch kondet niet zijn.

§. 41. Zoo dan / wat Christus voldoening aangaat / die heeft dat concept van 't Verbond der Werken al mede niet van nooden / en gelijck wy alle menschen die gezondigt hebben / niet in Christus aanmerken: maar alleen die God uit alle aan Christus geeft: zoo weten wy / dat God uit zijn liefde tot den Zondaar / zijn Zoon aan den zelven schenkt / ende dat de Heer Christus lijd tot betooning van die liefde / om te voldoen aan de gekrenkte gerechtigheid; dat is 't recht Gods, en Gods wil, dreigement en recht, hier te kennen is genoeg.

§. 42. Ende even het zelve is ook genoeg om den Zondaar te overtuigen. Of heeft Paulus Rom. I. II. ende III. wat anders by gebracht? Wat overtuigt de Heidenen anders als de kennis

van

van Gods recht ? dat wy zoo klaar zien in Gods Woord / dat van den mensch zijn zonden getuigt. 1. WAT zonde is / ende 2. DAT zy alle Zondaars zijn / 3. en Verdoemelijk. God belooft zijn Geest daar by / om die verdoemelijke Zondaar te doen zien / dat hy zonder Christus onder de zonde en doodt is / jaa Christus zelfs / als Witsius deftig uitwerkt / is een spiegel om den Zondaar t' overtuigen 1. Kor. II. 2. Zach. XII. 10. want is dat aan den groenen houte geschied, wat zal het dorre wedervaren. Wat doet hier doch 't Verbond der Werken voor de Val / anders en meer ? ende wel specialijk de Beloftе van dat Verbond, die door de zonde geen plaats meer heeft / maar te niet is ? Mareef. L. c. VIII. §. XX. XXI. p. 384.

§. 43. En noch en willen wy niemand zijn vermaak hier in benemen / als hy maar dit Verbond in 't Paradijs laat / en de weg bewaart met Cherubim, dat niemand nadere tot den Boom des levens, om te leven en Sabbath te houden in eeuwigheid: waar toe geen Wet gegeven is om levend te maken; maar alleen Christus voorgestelt tot versoening en leven: want die in hem geloven / en zijn geboden waren / krijgen macht of recht ἐξουσίαν tot den Boom des levens: Openb. XXII. 14. waar in de rechtsinnige in de zake eens zijn.

§. 44. Nu geve ik mijn leezer in bedenken / wat al geschillen tusschen Heeren Broederen / Voetius en Mareezius aan de een / en Coccejus en Alting, aan de andere zijde zouden ophouden / wanneer men dit Verbond uit de hooft-stukken der Theologie na den Val lied. Te weten, of dit Verbond in de thien woorden is begrepen, en herhaalt ? Neen zeid Coccejus, jaa de andere. Of het niet by Israël ten minsten zoo is op gevat, als of het een Werk-

Verbond was? Jaa zeid Alting. Maar 't is niet betamelijck Godts Verbond af te neemen na Israëls verkeerde bevatting. Of het niet is herhaalt na de afgodery met het Kalf, met de spreuken Lev. XVIII. 5. en Deut. XXVII. Jaa zeid Coccejus, die hier nu verandert; wy al weder neen / noch doe / noch oit. Verder / of uit kracht van dit Verbond, na de zonde met het Kalf, 't Jok der Ceremonien is opgeleid? de Wet toorn Werkt? of God den Israëliten altijd / 't Verbond der Werken / na hun bevatting / zoo zy 't hebben opgenoomen en belooft / heeft afgevorderd eigen gerechtigheid en dan belooft leven? Dit schijnt ons hard en verwerd / wy weten niet / wat dit Verbond daar doet / en kennen niet als Godts verscheide huishouding na zijn Genade Verbond / na zijn believen / en hoe lastig ook onder de Wet / evenwel de gelovige / die de zelve in Christus betrachteden / ten leven. Doe wierd men met Mosis Wet overtuigt / tot Christus geleid / en tot ware dankbaarheid. Nu / vry zijnde van 't jok / leert ons Paulus / hoe de geest in 't N. T. of Evangely den zondaar overtuigt / in de conscientie tast / voor Godts recht brengt / na Christus wijst / en de koninglijke Wet der Vryheid voor draagt / over al in weezen / 't zelve Genade-Verbond en dezelve weg der Zaligheid. Ik heb vergeten in de eerste plaats / of dit Verbond Beloften gehad heeft? en wat de inhoud van die Belofte geweest is? op wat leven die ziet in 't Paradijs hier of hier na? zie Amyrald. de tribus fœd. §. X: XI. &c. en boven §. 31.

§. 45. Deeze / ende al de overige geschillen / reeds genoemt / ende die'er nog meer zijn / als 1. Of die wijze van regering Gods, over den mensch is geweest,

weest, ende eigentlijk genoemt kan werden, een Verbond? 2. Of het van natuuren bekent is geweest, en genoemt kan werden een Verbond der Natuur? **Dat** Vogelzang **geheel niet aanstaat/** 3. Of het na de Schrift genoemt kan werden een Verbond der Werken? 4. Of des Wets, daar der geen Werk of Wet werd voorgedragen, als gy zult niet eten? 5. Of Adam eigentlijk in die Staat een Wet gehad heeft? **Waar in ik zie dat** Witsius **van** Heidanus **en** Burman **verschild.** Oec. p. 12. Wet en Get. p. 409. 6. **Of** Adam geen andere Wet gehad heeft, of dat alle Wet in dat gebod, van gy zult niet eten, als in een kort begrip, zy begrepen geweest, tot beproeving van zijn liefde? 7. Hoe volmaakt die Wet geweest zy, zoo ten opsicht van de eerste algemene gronden der liefde Gods, ende des naasten, als ten opsicht der besluiten, daar in 't onmiddelijk en verder volgende, ende tot hoe verre? 8. Of ook tot het leven te stellen voor de Broederen 1. Joh. III. 16. 9. Of tot al de thien woorden, en al het gene in Gods woord, als altijd verbindend voor komt? 10. Hoedanig de krachten van Adam geweest zijn, tot die Wet? 11. Of ook tot het geloove in Christus, zoo hem God Christus had believen te openbaren, 12. Of Adam gehad heeft Belofte ten leven. Gat. anim. in Scr. adverf. p. 43. en of hy Adam voor de Val recht had ten leven, of dat hy zonder zonde was, en ook zonder recht ten leven? Mareef. p. 445. Gatak. Scripta ad v. p. 34. p. a. p. 65. p. S. Wits Oec. L. 3. c. 8. §. 46. p. 209. 13. Of Adam met zijn volstandigheid ook al zijn Nakomelingen zoude hebben in die Staat bevestigt? **ende** 14. Of dat zoude zijn verdiend geweest uit kracht van dat Verbond? Vogelz. de fæd. gr. §. 29. Tilen. Synt. c. 34. §. 26.

§. 26. 27. Cocc. Ep. 67. 68. Zoo dat Adams ge-
hoorsaamheid en verdienste den Nakomelingen
zoude zijn toegerekent? en of dat een toerekening
geweest zoude zijn uit Genade? Hoornb. de Pecc.
Orig. §. 4. 7. Cocc. de fæd. c. 11. §. 45. Placæus.
Disp. Salm. p. 1. p. 206. §. 12. Amyraldus. p. 213.
§. VIII. 15. Hoe lang zijn gehoorzaamheid zoude
moeten hebben geduurt en volstandig zijn geble-
ven? 16. Of hy met de eerste tentatie te overwin-
nen, zoo een prijs, of loon zoude hebben beko-
men of verdiend, en gelijk de goede Engelen in die
goede Staat zoude zijn bevestigt geworden? 17. Of
hy een tijd-lang zijnde staande gebleven, na het
voorteelen van verscheide kinderen, zondigende;
als dan die kinderen, die voor de zonde geboren
waren, onder de zonde zoude hebben gebracht?
18. Voorts of de Boom des levens? 19. Sabbath?
Boom der kennis van goed en kwaad? 21. Ook het
Paradijs? Sacramenten zijn geweest van dat Ver-
bond der Werken? 22. en Voorbeelden van Chri-
stus? als de Zoone Gods en bron des levens. Waar
af Witsius breed handeld. De vragen van dit
Verbond na den Val / ende desselfs herhaal zijn
reeds aangemerkt. Kan men zig / en andere op
dit alles overtuigen en voldoen / wy zien 't aan.

§. 46. Op alle deeze / en duizend meer / vande
voorteeling der kinderen en van Gods Beeld inde
zelve / vande geboorte en wieg af / zijn gehele le-
ven en bedrijf door / laat zig de menschlijke neus-
wijsheid in / niet anders / als of zy de Instru-
menten van dat Verbond voor den Val in en met
al de articulen geleezen hadden / hoe alles bedon-
gen was / *in omnem eventum*, even als of ons God
in zijn woord niet genoeg te bedenken gaf / ten zy
wy ons ook in lieten / over 't geen noit gebeurt is /
gebeuren zal / jaa kan.

Ik

Ik onderteken 't advis vande Heeren Professoren van Leiden over dit geschil / zoo als dit *pro* en *contra* gedreven wierd tusschen Mareesius en Alting.

„ §. 47. Den II. Art. handeld van 't Verbond
„ des Wets. Of wel de Wet daar toe was ge-
„ schikt / dat Adam met God zoude Vrindschap
„ hebben en gemeenschap / ende dat uit recht van
„ geoefende gehoorzaamheid: nochtans isser de
„ gehoorzaamheid van 't Gebod / barende dat
„ recht om 't leven te eisschen / aande zijde van A-
„ dam niet geweest. Want hy is verzocht / ende
„ in zijn rechtheid niet staande gebleven. Als dee-
„ ze waarheid blijft, isser geen swarigheid; of
„ wy zeggen / dat hem een Verbond is voor ge-
„ dragen / maar verbroken; of dat wy zeggen /
„ dat het geen Verbond geweest is. Want dat te
„ niet gedaan is / dat is niet. Het is een geschil
„ over het woord Verbond, of het in zijn volle be-
„ teekenis kan gepast werden op de staat van A-
„ dam. Dit ruikt na geen kettery: maar na
„ twistgierigheid.

§. 48. En my lust / als gezeid heb / over 't woord Verbond niet te twisten; maar zeg / dat het geen Verbond der Natuur / der Werken / of des Wets kan genoemt werden / na 't gebruik van dat woord inde Schrift / en dan / dat het te niet is / voor zoo veel het een Verbond was / in aanmerking der belofte, ende eindelijk dat het noit herhaalt en ingestampt is / jaa niet kan werden.

§. 49. Om dat hier wel de grootste steen des aanstoots lag / hebben wy nogmaal wat moeite moeten aanwenden / om ons recht te verklaren; ende te toonen / dat / gelijk wy inde zaak rechtsinnig en eens zijn / evenwel ons wijze van bevatting

en uitdrukking / daar-en-boven groot licht in de
Theologye brengt, veel verwarring weg neemt /
en de weg baant tot Broederſchap en Vrede. Men
zie ons nader bericht, antwoord achter de Sab-
bath / ende de Brief achter de Voor-reden aan
N. N. aldaar.

§. 50. Waar mede ook rekene overvloedig vol-
daan te hebben / de aanmerkingen van D. Schoon-
hoven over deeze ſtoffe / voor zoo veel die kreëel en-
de alhier ter zaake zijn. Want dat ik wel gebruike
„ 't woord Verbond der Genade, dat niet ſchriftuur-
„ lijk is / waarom afkeerig van 't woord Verbond
„ der Werken? als men de zaak heeft? Ik geef de
reden waarom dat vermijde. Ende wat 't Verbond
der Genade aangaat / ik wil ook daar af liefſt met
de H. Schrift ſpreken / ende dat 't Verbond in
Chriſtus, Oude of Niewe, eerſt of tweede Te-
ſtament en Verbond noemen, zoo als de Schrift
voorgaat en mijn zelfs ook daar in verbeteren /
zonder evenwel zoo naau te ziften / dat ik Adams
ſtaat voor de Val / om verſtaan te worden / niet
zoude derven Adams Verbond noemen / in tegen-
ſtelling van 't Verbond door Chriſtus gerechtig-
heid te leven. My luſt geen woorde-ſtrijd / als
't woord wel paſt ende de zaak na waarheid recht
verklaart en voordraagt / en als de waarheid
noch Vrede daar door geen gevaar loopt.

§. 51. Derhalven wat Hoſ. VI: 7. aangaat / ik
heb in de brief aan N. N. nader daar op geant-
woord. D. Schoonhoven dat het tegen de tweede
uitleg / gelijk een yeder menſch, en meent dat zulx
de zonde niet zoude vergrooten? maar die ſwaa-
righeid is in de derde en vierde uitleg niet. Zie §. 27
Edog ik geef het toe / laat het een Verbond zijn /
en Adams uit deeze tex / wat is hier mede gevor-
derd /

derd / tot verklaring van Lev. XVIII: 5. Ezech. XX: 11. Neh. IX. Rom. X: 5. Gal. III. Deut. XXVII: 26. Rom. III: 27.? Niets altoos / gelijk wy reets getoont hebben / en verder in 't vervolg zullen uitwerken. Zoo God wil en wy leven.

§. 52. Zo mijn Leezer lust heeft om te zien/hoe na dit / met de deftige gedachten van Heidanus, over een stemt / die ook 't Verbond der Werken met Adam aangegaan ontkent / gelijk men 't pleeg te verklaren: die zie na zijn Corp. Doctr. t. 2. p. 2, 3, & 5. & t. 1. pag. 341. 346. Causa Dei pag. 665. 666. ook Burm. Syn. Lib. II. c. II. §. 19. Wet en Get. pag. 409. boven §. 31. en 45. aangetrokken / alwaar zelf een eigentlijke Wet, belofte, en Verbond voor de Val ontkent werd. Dog zoo verre gaan wy niet.

II. KAP.

Adams Zonde en Val, en alle menschen besloten onder de Zonde en dood.

§. 1. IN het II. Kap. van Adams Val / weet niet dat eenige aanstoot voor komt / als dat men wel gezeid heeft / dat ik hier zelfs doe 't geen in andere veroordeel; ten opzicht vanden dag en tijd der eerste zonde / daar af Gods woord swijgt. Zulx hier zelfs / die wijsheid tot matigheid niet houde / als bepalende / 't geen de Schrift onbepaalt laat / dog dit kan licht beantwoorden.

§. 2. Want ik onderscheide hier het zekere van het onzekere: of 't geen de H. Schrift hier bepaalt, van 't geen daar uit / by goeden gevolge, en verder by gissing vloeit. Wanneer andere omtrent zulk een soort van zaken / dezelve Matigheid en

bescheidentheid behouden / en haar gissingen, die altijd missen konnen / ook zoo voor dzoegen / zoude noit daar over geklaagt hebben / of zoude zulx als noch niet doen.

§. 3. Ik vind §. 7. na zoekende Augustinus de Mer. & Rem. Pecc. L. I. c. IX. dat zeggen tegens de Pelagianen niet / *quid quærit Latentem rimam, cum habeat apertissimam januam.* Wat zoekt hy een naauwe scheure, daar hy heeft zoo open deur. Maar dat het staat / *de Nupt. & Concupisc ad Valer.* Lib. II. c. XXVIII. t. VII. c. 854. in zyn antwoord aan Julianus. Het was wel naaulijx der pijne waerd dat aan te merken: maar wy verbeteren te gelijk een drukfout / en dan 't abus van een citatie / daar van daan gekomen / dat wy d'Auteur zelfs niet hadden opgeslagen. Dan werd men licht misleid / en misleid weer andere. Hoope in het toekomende meerder voorsichtigheid te gebruiken.

§. 4. 't Geen vande Erfzonde te beantwoorden was / is alreeds geschied. Kap. I. § 33. 34.

§. 5. Edog om dat men my verdenkt / als of hier met voordacht dit overslaa / zal my hier over ook met een woord uitten. Ik meene dan / dat de sit-plaats van deeze stoffe inzonderheid is Rom. V. 12--18. niet alleen om ons de aart van de zonde Adams, ende Erf-zonde in zig zelfs te leeren: maar ook uit de vergelijking van Christus gehoorzaamheid voor ons tot rechtveerding des levens.

§. 6. Adam dan is hier niet alleen in zig zelfs / maar als het hooft van 't menschlijke geslachte aan te merken / als Vader van alle, uit wiens bloed de Heere beliest heeft / alle menschen voort te brengen / die in zijn lendenen / als zijn Zaad / Kinderen en Nakomelingen zijn begrepen: als een voorbeeld van Christus / 't Hooft van zijn volk en gemeente.

§. 7. Het heeft God almachtig belieft/ die eerste zonde van Adam/ met der zelve straf de dood, te laten komen in en over alle menschen/ tot misdaad en verdoemenis/ schuld en straf/ zonde en dood; gelijk Christus gehoorzaamheid tot de dood/ over al die Christus gegeven zijn/ komt tot gerechtigheid en leven/ waar in de overeenkomst is van 't voorbeeld.

§. 8. Dewijl dan om Adams zonde wil/ Adam zelfs en alle menschen/ als Zondaars geboren en als Zondaars gestraft werden/ gelijk om Christus gehoorzaamheid/ al die hem gegeven zijn/ als rechtveerdige niet gestraft, en door zijn geest wedergeboren werden en leven: zoo pleeg men hier 't woord toerekenen te gebruiken/ om dat Adams zonde en Christus gerechtigheid de oorzaak zijn/ of de waarom van 't geen gezeid is/ van Adam en Christus verdienste respective/ yder tot de zijne/ waar op de zelve komen.

§. 9. In zulken zin zeggen wy/ is Adams eerste zonde gekomen inde gantsche wereld over alle menschen/ tot schuld/ misdaad en verdoemenis/ als mede de dood/ zoo dat wy in hem gezondigd hebben en sterven.

§. 10. Die eerste zonde is niet alleen in ons, om Adams wil, of als verdienstige oorzaak/ of door toerekening: maar zy is ook in ons als inklevende verdorventheid, door voorteeling, uit de wille des mans ende des vleesch, want wie zal een reinen geven uit een onreine, in zonden heeft my mijne Moeder ontfangen, in ongerechtigheid ben ik geboren, en 't geen zoo uit vleesch geboren is dat is vleesch, daar uit al 't gedigtsel der gedachten des herten t'allen dage alleen boos.

§. 11. Alle 't welke wy aanmerken tegen Pela-

 gius

gius ende die hem volgen / welke stellen de mensch in staat van een zuivere of enkele natuur / zonder deugd of zonde' zoo voor als na de Val / en in hem geen zonde / als door eige wil en navolging. Hier tegen heeft zeer uitvoerig Augustinus zig gesteld / ende is het veroordeeld van het *Concilium Milevitanum, & Arausicanum* 2. Alhoewel hy geen toerekening deezer zonde stelde / maar alleen dat de zondige Begeerlijkheid de zonde voortteelde door de Ouders / en alzoo natuurlijk ziel en lichaam inkleefde. Dat Hoornbeek en Jansenius toestaat geweest te zijn / Augustinus gevoelen de Pecc. Orig. §. 4.

§. 12. Placæus brengt veel redenen by tegen de toerekening van Adams zonde / als van hem dadelijk begaan / die in geen andere zin toestaande als aldus. Dat wy om de inklevende erffelijke zonde waerdig zyn, zoo gehandeld en aangemerkt te worden (*qui eodem loco habeamur*) als of wy die Ongehoorzaamheid begaan hadden. Dispp. Salmur. T. I. *de Statu Hom. Lapsi &c.* §. VII. Hy disputeert zeer wel tegen Sosinus ende de imitatie van Pelagius, §. I--VI. Hy thoont dat wy van Adams ongehoorzaamheid ons inklevend kwaad der schuld gekregen hebben / om dat de verdorve Adam een Zoon teeld / na zijn gelijknis / hy vleesch / teelt vleesch uit vleesch / een onreine uit een onreine / ende gelijk met een swakke natuur en ziekte / zoo ook met verdorventheid der Ziele / kinderen des toorns / overtreders vanden buik / zondig vande geboorte aan. Dit hoedanig het zy / en waarom het Adams eerste zonde werd toegeeigent / ende met de menschlijke natuur voortgeteeld / zoekt hy daar na te verklaren; maar zoo / dat het op een voortteeling uit komt / ende 't geschil vande oorspong der Ziel ende desselfs vereeniging en besmetting in en met het

lichaam

lichaam bevat / daar voor ons klein begrip misschien geen bevatten aan is.

§. 13. Wanneer ik dit met aandacht overwege/ zie ik datter al wederom veel misverstand ontstaat uit het woord toe-rekenen, niet alleen hier wegens Adams eerste zonde / maar ook in de plaats vande rechtveerding des Zondaars / om Christus toegerekende gerechtigheid. Men trekt dit te verre en misduid het tegen ons meeningh / als of wy stelden / dat Christus gehoorzaamheid / lijden en sterven was onse gehoorzaamheid en ons lijden en sterven / eigentlijk inwendig in ons / zoo dat wy niet min rechtveerdig zijn als Christus / dat is oneindig; by gevolg wy Verlossers en Zaligmakers der wereld. Bell. de Justif. lib. II. c. VII. Even alzoo schijnt my Placeus 't woord toerekenen te bevatten / als of Adams daad in 't Paradijs de onze gerekent wierde / zoo veel duisend Jaar begaan / eer wy waren in weezen / dat onmogelijk is; *non entis non sunt accidentia*. Maar dat is de meening / dat gelijk Christus de prijs der Verlossing volkomen heeft betaalt en voldaan; zoo heeft hy als verdienstige oorzaak ons genade / gerechtigheid / ende 't leven verworven. Zoo dat wy hem aanmerken dat hy een oorzaak is onzer Zaligheid; in welken zin dat Bellarmin het toerekenen toestaat. Even alzoo is het ook met Adam. Zijn eerste zonde is de waarom wy alle in zonden werden ontfangen en geboren / waarom wy zondig zijn en sterven / zoo dat wy even om die zonde zoo zondig werden geboren en aangemerkt / als of wy die zelfs begaan hadden / dat Placeus niet ontkent.

§. 14. Men moet hier wijs zyn tot matigheid, dat het zoo is gelooven / om dat het geopenbaart

is. Hoe, het is niet onderzoeken/ verder als 't geopenbaart is. Voorts woorde-strijd vermyden/ en klaar nederstellen hoe men 't woord toerekenen neemt; om dat ook eigen gerechtigheid/ of zonde word toegerekent/ niet alleen aan ons; maar ook de onze. Pinehas daad voor hem en zijn zaad. Num. xxv: 12, 13. Ps. cvi: 31. Het is hem gerekent tot gerechtigheid van geslachte tot geslachte, tot in Eewigheid. Diergelijke van Abraham ende de Vaderen; van David en andere ook is aan te merken. Of het tegendeel/ in Cham/ Achan/ d'Amalekiten/ Zaul en andere/ten opzicht der nakomelingen/ die om hunne zonden gestraft zijn. Gelijk God de misdaad der Vaderen bezoekt inde Kinderen tot in het derde en vierde lid. Ja/ op de Joden, zeid Christus/ dat zoude komen al het rechtveerdig bloed, dat vergoten is op der aarden, van Abels af, tot dat van Zacharias, ende van Christus toe, Math. xxiii: 35. volgens die Vloek/ zijn bloed kome over ons ende onze kinderen, Matth. xxvii: 25. Zonden niet toerekenen/ is zonden niet straffen. Zonden toerekenen/ is de zonde aanmerken om te straffen. Als dan Adams zonde hem en zijn Nakomelingen werd toegerekent/ 't is dat zy in hem en vervolgens in ons is gestraft/ na 't Godlijk believen/ die gewilt heeft Adams eerste zonde zoo toe te rekenen/ in Adam eerst/ en gelijk in Adam alzoo in de Nakomelingen; die daarom zoo uit Adam geboren werden na zijn gelijkenis, na de Val. Gelijk van Seth staat Gen. v: 3. Naauwe scheurtjes te zoeken/ daar dees ruime deur is/ achte ik met Augustinus ongeraden en vol gevaar.

§. 15. Ondertusschen weet ik niet/ dat Augustinus gevoelen zit veroordeeld is: of dat men yemand/

mand/ om dat hy het voort-teelen deezer zonde/ niet door toerekening, maar door voort-teeling der inkleeving van de geboorte af stelde/ heeft verdacht gemaakt/'t zy dat hy't voor by ging/of niet aanroerde/ of dat hy die zelfs tegen ging en verwierp. Zie P. Martyr. ad Rom. v. p. m. 167. 169. en inzonderheid Chamier: t. 3. de Hom: Corrupt. lib. I. cap. VII. §. 20. 21. & cap. VIII. per totum, daar hy tegen Pigius en Salmero disputeert/ dat Adams eerste zonde niet en is door toerekening de Erf-zonde/ die in ons formaliter, en gelijk die een enkele daad is: maar wel Causaliter, *& in Specie*, dat op onze uitleg boven gesteld / met het onderscheid van toerekening uit komt. Ik teken dat daarom aan/ om dat misschien veel discipelen van Placæus nu noch onder ons zijn. Ook weet men wat een vermaart man is na gegeven/ om een aansienlijke beroeping te steuiten/ gelijk het gelukte/ maar niet na liefde.

§. 16 Zeker de onze hebben wel gedisputeert tegen de Pelagianen/ die geen Erf-zonde erkenden als door navolging, ende tegen Pigius, die Adams zonde de Erf-zonde noemde/ voor zoo verre die ons tot straf wierd toegerekent/ zonder te erkennen/ de inklevende zonde/ of verdorventheid in ons. Edog die de Erf-zonde begrepen als Augustinus, gelijk een begeerlijkheid in ons/ door voort-teeling onzer Ouders/ hebben zy niet tegen gesprooken/ maar verdragen. Hoewel zy noit verder schijnen gegaan/ of wat anders te hebben gesteld/ dat met een klare uitleg van hun meening/ bekwaame onderscheiding van de toerekening/ en Adams Persoon in zig zelfs/ of als Vader/ (sommige doen daar by als Borge van zijn Zaad/ of hooft des Verbonds) gemaklijk is weg te nemen:

ende noch aller best / met naaukeurig te blijven by de Schrift/ en Christus te vergelijken met Adam / die zoo tot ons brengt zijn gerechtigheyt / als Adam zijn zonde / niet Formaliter de onze / maar Causaliter, dat is / gelijk een verdienstige oorzaak / om welkers wil zulken vrucht goed / of kwaad/ tot ons komt. Gelijk nu verklaart is.

§. 17. Verder te gaan / tegen God te twisten / die het zoo belieft heeft te beschikken / is ons alzoo onbetamelijk / als dat een mensch zijn Maker tegen staat / die niet en antwoord van zijne daden / waar mede dit uit is. Want / wie zijt gy ô mensch die tegen God antwoord? Zal ook het maakſel, tot zijn maker zeggen, waarom hebt gy my alzoo gemaakt?

KAP. III.

Vande Belofte der Zaligheid in Christus, of vande Zaligheid onder de Belofte, van Adam tot Noach §. 1. 't Begin ende de aart der Offerhanden §. 3. De naam Eva §. 12.

§. 1. IN dit Kap. / sprekende vande Belofte / Gen. III: 15. en van Godts huishouding, van Adam tot Noach / weet ik ook niet/ dat my yets is voor gekomen / behalven 't geen boven van Evaas Naam alreeds heb aangemerkt.

§. 2. Alleen / dat het eigentlijk geen Belofte is, aan Adam gedaan; maar een Dreigement aande Satan. Voorts 't geen Marees voorstelt pag. 369. dat hier geen restipulatie is / en alzoo eigentlijk geen Verbond, dog hier over is geen geschil / yder zulx erkennende/ alhier ingewikkeld begrepen. Zoo wel Belofte als een Verbond.

§. 3. Of

§. 3. Of men mocht niet genoegzaam rekenen/ 't geen hier vande Offerhanden aanroere aan de een; of wat te veel gezeid/ aan d'andere zijde: gemerkt hier over scherp genoeg getwist werd. Te weten. Of de offerhanden van 't Paradijs af, na dat God de Belofte van Christus, het zaad der Vrouwe, heeft voorgestelt, tot Moses toe, geweest zyn van een vry gebruik en oeffening, en niet eygentlijk Zoen-Offers, maar Dank-Offers?

§. 4. Ik kan niet ontkennen/ dat Coccejus ende die hem volgen/ in deezen niet al te voorzigtig spreken/ ja de staat der Vaderen onder de belofte, ten opzicht van hun vryheid zeer verheffen/ diergelijke ook vinde by Eusebius en Augustinus, om die te maken als Vaderen van 't N. T./ die ons gelijk zijn en wy kinders van de zelve/ ende dat zy aande andere zijde/ het jok van Moses/ inzonderheid na d'Afgodery met het Kalf/ geweldig verswaren; waar van wy bevinden/ dat hy daar in/ veele uit de Oude gevolgt heeft/ die wy boven reeds genoemt hebben. Dog in deezen zijn wy geensints van hun gevoelen/ en specialijk ook niet/ wegens de Offerhanden/ voor die tijd. Edog dunkt mijn evenwel ook/ dat aande andere zijde zommige wel wat zediger zouden konnen tegenspreken/ en ten minsten wat onderscheidentlijker/ om Coccejus met Coccejus te vergelijken/ gelijk ook zijn leerlingen hier hun Meester juist niet alsints volgen.

§. 5. Voor 1. dit dunkt my/ dat eigentlijk niet in dispuut kan komen/ dat die Offerhanden zyn geweest van Godlijke instelling. Zie Rivetus in Hos. VI. Cloppenburg, Outramus, jaa dit bewijst Coccejus zelf wijdloopig de fœd. §. 305. Inzonderheid in de editie van 't jaar 1654. want die ik in Oper.

t. VI. vinde verschilt wat / en laat na de VI. reden/ genomen van 't onderscheid van reine en onreine dieren tot de Offerhande, of dat in 't duitsch ook zoo is / heb niet na gezien / in zijn anim. ad 83. qu. §. XIX. schijnt hy scrupuleus / hier een instelling uit een Godlijk bevel, te erkennen / hoewel hy 't zoo niet recht uit ontkent. Dan vergelijkt hy de vryheid van 't Offeren by 't houden van 't Avontmaal/ dat evenwel het gebod / of bevel vast steld. Dan schijnt hy de ἐμπυρισμὸς, de aansteeking van 't offer/ of aansien van d'Offerhande genoegzaam aan te merken / als gronds genoeg vande Goddelijke instelling / somtijts zijn die gegeven / niet geboden / jaa vry enz. dog daar in zouden wy het met zijn Fœdus en met D. Momma eens zijn t. I. Lib. I. c. 5. §. 10. Witsius heeft dit ook aangemerkt / gelijk ook Saldenus in Otijs pag. 325. etc.

§. 6. Maar dat komt ten II. meer in bedenken / of zy zijn geweest Zoen-Offeren, voor de zonde / tot vergeving der zelve? en ook dit stelt Coccejus vast / de fœd. §. 305. 306. 307. en dat is mede by ons buiten twijffel. Hier konnen wy dan al wederom niet prijzen / dat hy hier zig zelfs niet altijd gelijk is / of rond uit spreekt / en ook dit merkt Witsius aan en gaat het tegen / ende inzonderheid Leid. L. IV. c. I. in V. V. Christus is my het Lam, dat geslacht is, vande grondlegging der wereld, in de schaduwen en voorbeelden door de Offerhanden, waar mede Abel ende die Vaders hun geloof geoeffent hebben / in die uitstorting des bloets. Job. I: 5.

§. 7. Het III. poinct / dat hier in bedenking komt / is / dat de aart van die Zoen-offers voor de zonde, den offeraars heeft de zonde gebracht in gedachtenis, en overtuygt van de schuld der zelve / en

en dat die strafweerdig en schuldig waren / en zijn dezelve voor zoo verre hun tegen geweest: maar dat God / ordonnerende dezelve tot versoening, daar mede afschaduwde Christus, 't Lam dat de zonde weg neemt. Zeker Christus lijden en sterven zelfs / heeft ook die overtuiging in / vande strafweerdige aart der zonde; ja doet dat wel zoo veel te krachtiger / als wy daar in zien / Gods recht en strengheid geoeffent aan zijn Soon der Liefde / tot betooning vande zelve gerechtigheyd. Rom. III: 25. als Marees wel aanmerkt l. VIII. §. XXI. a. p. 384. en Wits in Exerc. ad Symb.

§. 8. Ten IV. ten opzicht van Persoonen, Priesters, Veelheid van Offerhanden, en waarnemingen daar omtrent / ook bepalingen van tijden, dagelijx / op de Sabbathen / en Feesten op de zelve Altaar en plaats / en wat dier swaarheid meer was / deeze zijn buyten twijffel en alle tegenspraak / swaarder geworden / ten tijde van Moses / als dezelve te vooren waren voor de Wet. Dit staat Witsius geerne toe. Loc. c. §. XVIII. ook Leid. p. 188. 191. Hoewel die ook stelt, dat die bepaalt zijn geweest, tot de oeffening van Gods dienst op de Sabbath. Nog dat ziet geweldig ver heenen: want of men al stelde / dat de Vaders den Sabbath hadden gehad / daar men nergens van leest; zoo is het nog wat anders, in deezen zoo verre te gaan / dat men zelfs bepaalt / de Offerhanden tot de Sabbath, dat nog een geheel pas verder springt. Doch hier af hebben wy breeder gehandelt in ons tractaat van de Sabbath.

§. 9. Al het geen verder werd by gebracht / gehoort niet hier ter plaats, maar tot de Wet van Moses, ende de aanmerking van de zelve / inzonderheid na de Afgodery met het Kalf / Brink. Toetst.

§. 46. al-

§. 46. alleen dat ook die vrage / die dezelve heeft
n. LIII. Hier met eenen zoude konnen aangeroert
werden.

§. 10. Te weten / hoe verre de wetenschap der
oude geloovigen zig heeft uitgestrekt? of de zelve
uit de Goddelijke openbaring, ende daar na uit de
Schriftuur hebben konnen weten, dat de Offerhan-
den op den Messias zagen, dan of zy zulx alleen
wisten uit der Priesteren traditie? Ik ben geheel
van die gedachten / dat het uittermaten swaar /
en misschien ons onmogelijk is / te konnen zeg-
gen / welke de minste mate van kennis was in die
tijd / met de welke nochtans yemand Gode kon-
de aangenaam zijn. Ik zoude evenwel beswaar-
lijk daar toe komen om te stellen / dat onder de Be-
deeling van 't Oude Testament, jaa zelfs doe Chri-
stus op aarden was, dat doen yemand een waar ge-
loovige, ende in den staat der genade konde zijn,
die van Christus lijden, dood en opstanding onkun-
dig was, jaa Christus de zelve predikende tegen-
sprak Math. XVI. 21. 22. Ik weet niet / of zoo een
geloovige veel geestelijke kennis konde hebben van
de aart en betekeninge der Offerhanden; en hoe die
de Messias verbeelden. Maar zoude liever daar
toe inclineren / dat de Zaligmakende kennis ver-
der heeft gegaan / zoo uit de klare passagien van de
Goddelijke openbaring, profetyen ende voorzeg-
gingen van de Messias Gen. III: 15. Ps. XXII.
Jes. LIII. Dan. IX. als uit de afschaduwende Offer-
handen, ende daar by de onderwijzing van de lip-
pen der Priesteren / die ten tijde van onze Salig-
maker / die heilsame onderwijzing / den sleutel
der kennis hadden weg genomen. Men moet voor-
sichtig vermijden aan d'een zijde / dat men de ge-
loovige van die tijd niet stelle zonder 't geloove in
de

de Messias, ende de kennis daar toe nodig: ende aan de ander zijde, dat men 't groote onderscheid niet weg neme, van de mate der Genade, ende der verlichting des N. T., in vergelijking van de donkerheid van de tijden des O. T., om God waarlijk dankbaar te zijn. Maar dit zy genoeg tot ons oogmerk, zonder ons in een geschil in te laten, dat wy beducht zijn, dat tegen het oogmerk van de geene, die 't op hunne rekening krijgen, wat te verre getrokken werd. In alle geval, een bonte Kraai maakt geen koude winter.

§. 11. Onder de aanmerkingen van D. Schoonhoven isser een over de ter Hebr. 11. 4. zijne E. geeft in bedenken, of λέγεται niet kan gevoegt werden met het woord δίκαιος rechtveerdig, dat hy ook na zijn dood uitgesproken en verklaart is rechtveerdig, aldus: ende door het zelve geloove word hy noch gezeid of genoemt, na dat hy gestorven is. De grond ter opslaande, vind ik niet λέγεται, maar λαλεῖται. Ook gaat reets voor δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, door 't welke getuigt is geworden, dat hy rechtveerdig is. Evenwel zoud ik niet vremt geweest zijn, dat de oversetting aldus was, ende door het zelve werd noch na zijn dood gesproken. Te weten, het geen God gesproken heeft, en van hem laten getuigen, dat in zijn woord, jaa door Christus zelfs Math. XXIII. en zijn Apostolen, Johannes ende Paulus is geschied, dat is als een vrucht van zijn geloovig Offeren.

§. 12. De aanmerkingen over den naam Eva §. 9. ende Kain §. 10. geve ook voor geen demonstratien uit, maar men setse niet wel op rekening van Coccejus, ook zijnze evenwel haar bedenking wel waerd, gelijk boven is aangemerkt op Kap. I.

§. 5. Ik

§. 5. Ik prijze de matigheid / ende dat men zijn
bedenkingen niet hooger uitgeve en aanprijze / als
haar alloy en gewigt / aan de toets / in de smelt-
kroes en op de schaal kan uitstaan. Nu tot het
volgende Kapittel.

Kap. IV.

De Belofte zo die uitgebreid is van Noach tot aan Abraham. Gods Verbonden met Noach, de Arke §. 1. de Regenboog §. 8.

§. 1. Angaande het IV. Kap. van Noach tot
Abraham. Hier komt aller eerst voor /
't Verbond Gods met Noach. Eerst 't geen was
tot zijn byzondere behoudenis / inde wateren van-
de Zundvloed door de Arke / als een teken der gee-
stelijke behoudenis 1 Pet. III: 21. Hebr. XI: 7. Daar
na ook na de Zundvloed / zoo dat de verhandeling
vande Verbonden zoo lang voor Abraham al zijn
begin heeft gehad / alwaar de Arke en Regenboog
opmerking weerdig zijn / waar van men andere
breeder kan na zien / inzonderheid Burman en Wit-
sius. Ik zal daar af alleen dit zeggen.

§. 2. Overmits zommige de netste bevatting
niet maken van Godts Verbond, daar af de Regen-
boog een teken gesteld word / die wy nog dagelijk
zien / ende voor ons noch van 't zelve inzicht is
zullen wy hier over wat nader onze gedachten uit
ten. Ik stel dat vast voor af / dat by niemand de
rechtsinnige in geschil komt:

§. 3. Voor I. Dat God, om der uitverkorene wil
le, zo langmoedig is, dat hy de wereld, die in 't booz
ligt, verdraagt, om de volheid zijner Kerke, op di

wijz

wijze in te zamelen: op dat de eerste niet zonder de leste zyn heil genieten, 2 Pet. III: 9. met Heb. XI: 39, 40. Ten II. Dat die langmoedigheid is in Christus. Ten III. Dat alle zegen en belofte, die Gods Kerke en Kinderen deelachtig werden, zijn in Christo Ja en Amen. 2 Kor. I: 20. Eph. I: 4. I Tim. IV: 8. Want hy is de erfgenaam van al. Heb. I: 2. Heeft alle macht ontfangen, om alles te bestieren ende te bewerken ten goede van die God lief hebben. Ten IV. Gods beloften zyn veel en verscheiden, en alle, als zoo veel aan een gehechte schakels, van de Keten der Zaligheid. Ten V. Dat dit van God aan den Zondaar is voorgedragen by wege van Belofte, Testament, Verbond, en beding, gemeenlijk genoemt, het Genade Verbond, of Gods Testament en wille, dat eewig en onveranderlijk is, en alzoo van den beginne der wereld tot den einde toe, in weezen een ende 't selve; hoewel op verscheide wyze bediend en voorgedragen.

§. 4. Als men dit wel heeft begrepen en hier net eens is, zoo is de weg gebaand, wat van dit Verbond, ende de Regenboog te oordeelen zy. Te weten, door dit Verbond, verstaan wy het Genade-verbond, uitgebreid met deeze algemeene belofte, ende die belofte, by de schakel van al de andere dewelke de Bondgenoten Gods ook genieten, om op der Aarde tot Gods eer te leven, tot Christus en zijn Kerk gebragt te werden, zijn genade te ontfangen, om hun Zaligheid uit te werken in vreeze en beven: tot dat zy, hun getal vol zynde, ten jonxten dage, na 't vergaan van dese Wereld, de volmaakte Zaligheid ontfangende, genieten *respectu Noë, tacita fœderis gratiæ renovatio. l. 8. §. 11. d. Marees.*

§. 5. De Partyen zijn hier God en Noach, met zijn Zonen / Zaad / ende 't Gedierte IX: 12. Nu van Noach staat / dat hy genade vond in Gods oogen; dat hy met God wandelde enz. Aanmerkelijck is / de Offerhande Gen. VIII: 20, 21. Men vergelijk daar by Eph. V: 2. Waar by / als komt de Wet van geen bloed te eten Gen. IX: 4. met Lev. XVII: 11. dat 't bloed der Verzoening is / voor de Altaar / zoo zien wy hier niet duister in schets de daad van den Testament-maker / de Middelaar des Verbonds / om welker wille God met den mensch versoent is / niet tegenstaande het gedigtsel van 's menschen herte kwaad is van der jeugd.

§. 6. Evenwel de belofte staat aldus; Ik zal voortaan de Aarde niet toedoen te vervloeken om des Mensch wil, enz. Gen. VIII: 21, 22. IX: 11. 15. en niet meer zal alle vleesch door de Wateren werden uytgeroeyt. In welke Belofte een onveranderlijkheid is van Gods raad / en alzoo / gelijk als een Testament, een belofte die zoo vast is / dat men die als zeker van Gods zyde kan verwachten; die ook absolut is / en met eede gesworen: even als in Gods Genade Verbond moet werden aangemerkt. Zie Jes. LIV: 9. Alwaar ons God leerd / de Beloften van 't N. Test. en roeping der Heidenen / aanmerken / gelijk de Belofte aan Noach. Want de wateren Noach zijn my dat כי מי נח זאת לי. Zie ook Jer. XXXIII: 20. 21. Ende tot dus verre heeft dit Verbond de aanmerking van een Testament.

§. 7. Edog / 't is zoo absolut niet / dat het geen beding zoude hebben gehad / en dat zijn alhier de geboden Noachs. vers 1. -- 7. Zijt Vruchtbaar, vervult de aarde 1. en 7. Geen bloed te eten. 4. Geen men-

menschen bloed te vergieten. 5. De doodslag te straffen. 6. In somma allerlei soort van beveelen. De Rabbinen doender by 't Verbod van vremde Godsdienst, Vloeken, schandelijke byslaping ende Dievery. Waar uit men kan afnemen, dat ook dit Verbond zijn Wetten heeft, gelijk van de overtreding, van dat zy de aarde niet vervullen, zeer swaar gestraft is Gen. XI: 8. ende insgelijx een pœnaal boete gestelt werd, voor het overtreden van 't verbod vande doodslag vers 5. Om niet te zeggen, dat regen en droogte op zijn tijd belooft werd aan gehoorzaame, die God lief hebben, hun bekeeren, of in tegendeel gedreigd aan de ongehoorzame Deut. XI: XXVIII: I. Kor. VIII: enz.

§. 8. Van dit Verbond nu is de Regenboog van God gestelt tot een teken זֹאת אוֹת הַבְּרִית, dit is een teken des Verbonds. Let wel een teken; een teken van 't Verbond, ende dat is de Regenboog: en hier aan zeid God, dat hy gedenken zal. 15. Ja hy zal hem aansien, om daar aan te gedenken 16. Dat dat tot een gerust-stelling is, van Noach en vande Mensch.

§. 9. Tot ons oogmerk zal 't genoeg zijn aan te merken; 1. Dat de Regenboog als noch is en blijft een teken van Gods Genade-verbond, in aanmerking van die Belofte, alhier uitgebreid. By gevolg ik zie niet a waarom dat wy die niet mogen noemen met zulken naam, als de andere Verbond-zegels of teekens; dat is, waarom dat men hier het woord Sacrament minder zoude moeten gebruiken, als omtrent Besnijdenis, Pascha, Doop ende 't H. Avontmaal. Ten b is evenwel niet net gesproken, als men die noemt een Sacrament van 't N. T. het is en blijft een Sa-

crament / ook in 't N. T. maar 't is geen Sacrament van 't N. T. om dat het niets versegelt/ dat het N. T. eigen is. c De Regenboog ende de Belofte die dezelve versegeld / is een klaar bewijs en vertoog / vande beloften die geestelijk en eewig zijn / ende alzoo vande Genade in Christus. Jes. LIV: 9. Ezech. I: 28. Apoc. IV: 3. X: I. allegorice Marees l. 8. §. II. c. Kant-tek. Openb. IV: 3. n. II. Wits. Oec. L. IV. c. VII. §. XX. XXI. en te gelijk een belofte zelfs.

§. 10. Ik zoude dat dan niet wel gezeid oordeelen / dat het Verbond der Genade alhier alleen wierde gepræsupponeert, afgeschaduwt en bevestigt: Maar evenwel dat het Verbond / dat de Regenboog versegelde / niet formaliter 't Verbond der Genade is / veel min dat dit Verbond alleen κατακχρηστικῶς zoo genoemt werd / om dat het alleen een belofte is. Mar. l. 8. 2. ibid. §. III pag. 368. 369. My dunkt ja / dat de Regenboog bevestight / die belofte/ of eene der belofte van en uit Gods Genade-verbond / aan Noach gedaan Want 't Verbond der Genade heeft ook tijdelijk beloften. Gelijk de Doop de afwassing der zon den formaliter, ende het H. Avontmaal ons leven en volle verkwikking beduiden / maar beide efte zegelen van 't N. T. / ende 't Genade-Verbon zijn ten opsicht van die belofte.

§. II. Dat overmits het absolut en niet voor waardig is / men daarom de Regenboog maa hoeft te zien en niet te gebruiken / als of 't voor naamste der Sacramenten niet was / zichtbar tekenen te zijn / als onze Catechismus zeid. *Ver bum visibele*, is de oude taal.

§. 12. Aldus zouden wy de geschillen alhier ver eenigen / hoewel de meeste Godgeleerden hede te

ten dage maar twee Verbonden stellen/ van Adam voor de Val 't Verbond der natuur of werken genoemt/ en dan 't Verbond der Genade/ zonder hier af byzonder te reppen/ het zelve als onder 't Genade-Verbond begrijpende / dat dan op een zal uitkomen/ een stilswijgende verniewing van 't Verbond der Genaden ten opzicht van Noach, zeid Mareesius, dat genoeg is.

§. 13. Ik besluit dan/ I. dat de Regenboog is geen teeken uit zijn aart/ maar/ door Gods instelling/ geworden een teken van 't Genade Verbond na de Zundvloed. II. Gelijk in alle Verbond-tekens/ zoo is ook hier/ over-een-komst en gelijkheid. III. Gelijk hier is 't Verbond der Genade aan te merken in die beloften, die men vande geestelijke niet moet afscheiden: Zoo is hier ook een eigentlijk Verbond, teken en Zegel. IV. Eindelijk dat de Regenboog als noch is en blijft zoo een teken van Gods Genade-Verbond in Christus.

§. 14. De aanmerkingen die de Hr. Schoonhoven, op het een en ander Verbond heeft/ §. 2. en 4. weet ik niet/ of onze bedenkingen tegen spreken/ of bevestigen. Want hy zegt, dat Noach alreeds te voren in het Verbond der Genade was, voor God 't Verbond der Arke hem aanbood. Ik zeg het zelve/ maar kan dit daarom geen bevesting of verhaalsen verzegeling zijn/ en een niewe belofte/ met een niew bevel en teken/ de Arke; schoon genomen/ sprekende van tijdelijke behoudenis, maar die van Geestelijke Beduidenis was? 1Pet. III. dat zijn E. toestaat. Zoo insgelijx/ de Belofte, bevestigt met de Regenboog/ de welke hoewel algemeen/ met mensch en beest; nochtans/ dat zijn E. ook toestaat/ zoo is de zelve ten gevalle vande uitverkorene. Hoe verre dit nu het Genade-Verbond

is / hoe verre ook die Beloften absolut zijn / hebbe my boven daar op zoo verklaart/ dat ik niet twijffel / of zijn E. zal daar in genoegen nemen.

KAP. V.

De Beloftenissen aan Abraham tot Moses. Begin van 't Oude Testament §. 1. Abraham Vader der Geloovigen §. 7. uwen zade Gal. III: 5, 10.

§. 1. DIt Hooftstuk dat inzonderheid van Abraham spreekt / is daarom nodig wel aangemerkt/ om dat §. 6. 9. de grond geleid werd/ om het vermaarde geschil te beslichten van 't begin van 't O. Testament. Want hier zien wy klaar ende niemand kan 't loochenen / dat men hier de twee Testamenten der Beloften, of Beloften der twee Testamenten ziet. Hoewel de reden blijft/ om eerst op Sinai het O. T. te beginnen / om dat daar de vervulling begint. Even gelijk men het Niewe Testament voor het gezegende Zaat voor alle geslachten niet begint Gen. III: 15. of IX. of XII. Maar na de komste van Christus.

§. 2. Daar is by na niets / dat zommige zoo zeer tegen de borst is / en daar men zoo veel Papiers om vuil maakt / als dit geschil. Nochtans meenen wy dat het gemaklijk is te beslechten en by te leggen / waar in Hoornbeek met een goed voorbeeld is voorgegaan. Als mede Coccejus in zijn Anim. ad 83. qu. aan Mareesius, als men de zaak zoo voorstelt / gelijk wy die begrijpen/ en alreeds overvloedig genoeg boven over de Afdeeling hebben verklaart / en verder in 't vervolg aangemerkt.

§. 3. Ik

§. 3. Ik zoude niet derven loochenen/ dat de benaming van Testament, ook past op de belofte vande Middelaar. Het zaad der Vrouwe, dat de Slang de versenen zoude vermorselen, dat op Christus toekomende dood ziet / die de Testamentmaker is der Erfgoederen, welke de geloovige der belofte erven, die dan ook erfgenamen zijn vande beloften Heb. XI: 9. even als Isaac en Jacob van die aan Abraham gedaan/ erfgenamen waren. Zie Hebr. VI: 17.

§. 4. Ook meene ik / dat met waarheid de benaming van Oude Testament past / op de huishouding van die tijd / in zoo verre / dat ook daar/ in de offerhanden de bloedstorting heeft plaats gehad / met welke dat Testament, in de dood der dieren / als voorbeelden en Testament-segelen / vande dood des Testamentmakers, is bevestigt. Zoo dat de reden Heb. IX: 18. 26. en 2 Cor. III: 14. zoodanig is / dat de zelve / op dit gedeelte van Godts huishouding en bedeeling / in zoo verre kan werden gepast; waar mede dan die tale in die zin kan lijden en goed vinden.

§. 5. Edog 1. om dat deeze inwijing niet zoo geheel plechtig en solemneel/ jaa NB. schriftelijk is geschied Exod. XXIV. met Heb. IX. vergeleken / ende 2. dat God met d'erfgenamen der belofte van die tijd aanvangt / de uitvoering der erffenis, om die te geven/ gelijk hy / als zoodanig den Vaderen niet en is bekent geweest Exod. VI: 2.. Welke erffenis hier dan niew is / en als een voorbeeld der hemelsche. Ende dat ten 3. daar by noch komt / Moses geheele Wet en Wetgeving, al die offerhanden zoo overvloedig geordonneert in bloedstorting, zonder welke by na geen vergeving was, waar in zoo klare voorbeelden waren / in die offerende

Priesters / die gelijk als in die offerhanden van de dieren / die hun gebracht wierden / als hun spijs en onderhoud / zelfs stierven of immers die offerdieren voor de offeraars / alle welke dingen zoodanig zijn / dat de Heeren broederen / die hier anders zoo yverig tegen zijn / bekennen dat dit ten tijde Moses een geheel ander aangesicht gekregen heeft, waarom zy daar een byzondere Periode der huishouding voor Christus komst af maken.

§. 6. Om allen deezen zien wy / dat de naam van 't O. Testament / hier door voortreflijkheid past. Ende 't geen dat hier de deur sluit / is / dat de H. Geest / van die tijd af / by Moses Profeten en Apostolen / zelfs zoo spreekt / als uit de texten Deut. v. Jer. XXXI. Gal. IV. en Heb. VIII. en X. blijkt. Zoo dat ik om deeze redenen alle / de naam van O. Testament in zijn grootste kracht, dit gedeelte der Goddelijke huishouding zoude eigenen / om alle confusie en verwerring te vermijden / eenvoudig te spreken / ende de tale der H. Geest boven andere voorrang te geven.

§. 7. D'Heer Schoonhoven heeft evenwel tegen dit Kapittel eenige aanmerkingen. Voor I. hy verstaat niet hoe Abram een Vader en Patroon zijn kan van alle geloovigen / zoo wel in de voorhuid der geloovige Vaders voor hem, als der Heidenen na hem; ende der Besnijdenis of Israëliten. Hy neemt het op de Vaderen voor hem, onze meining is klaar. Voor zoo verre Abraham zonder en voor de besnijdenis al rechtvaardig was / daar in is hy vande zelve aart / gelijk de geloovige Vaders voor hem / die niet zijn besneden / en efter zalig geworden. Insgelijx is die staat ook van een aart met de geloovige Heidenen. Zoo dat hier geen groot verstand toe nodig is / als men niet cavil-

cavilleren wil of captie zoeken. Evenwel ſtaa ik toe / eigentlijkſt' ziet het op zijn kinderen / wandelende in de voetſtappen zijns geloofs, 't zy beſneden of onbeſneden. Rom. IV: 11, 12. Gal. III: 8.

§. 8. Uit mijn aanmerking §. 2. uit Joſ. XXIV: 2. met Rom. IV: 3. dat Abraham als een Godlooze is geroepen / en niet uit de Werken gerechtveerdigt / beſluit zijn E. / dat Paulus oogmerk is te bewijzen, dat wy niet alleen nu zonder Wet der Werken niet gerechtveerdigt werden, maar ook heel niet uit de Werken. Zoo mede / om dat de Beloftenisſen zijn uit Genade geſchiet, en daar uit de erffenis §. 5. Ergo Paulus reden gaat tegen de Werkheiligen. Ik antwoorde. Paulus oogmerk Rom. III. en IV. is uit te ſluiten Moſes Werken der Wet / zoo verre de Joden als Werkheiligen / inzonderheid in de ceremonien / vergeving en rechtveerding zochten / niet als uit den geloove / maar als uit de Werken der Wet / zonder dat zy Christus / die haar een aanſtoot was / nodig hadden. Nu thoont Paulus / dat men zonder beſnijdenis / en Werken der Wet gerechtveerdigt werd / door de Genade in Christus / gelijk Abraham een Afgoden dienaar zijnde / de Beloften ontfing / en eer hy beſneden was / de Genade der rechtveerding des geloofs / de vergeving der zonde. Alzoo weinig / als Jacobus met Paulus ſtrijd / of Paulus met zig zelf. Rom. II: 13. en III: 28. alzoo weinig ſtrijden wy met hem / als op zijn plaats daar na zal blijken.

§. 9. Dat zijn E. wil, dat de Beloften eerſt aan Abraham gedaan, en naderhand herhaalt §. 3. en 4. na haar inhouden naaukeurig werden onderſcheiden, achten wy ook ten hoogſten nodig / mits dat het onderſcheid uit de tex vloeye / ende niet in de zelve gebracht wierde.

§. 10. Volgt op §. 6. Gal. III: 16, 17. een bedenking van wat langer adem. Of Paulus het zegenende Zaad Christus op zijn zelven steld, dan of hy door Christus verstaat 't hooft Christus zelve ende 't lichaam, Joden en Heidenen, nu vereenigt in Christus. Abraham ende zijnen zade zijn de Beloftenissen gesproken. Hy en zegt niet ende den zaden als van veele, maar als van een, ende uwen zade, welk is Christus. Waar staan die woorden UWEN ZADE in dativo? met Gen. XII: 3. dat vs. 8. van Paulus werd aangetrokken, met XXII: 8. of XXVI: 4., daar staat met Uwen Zade, ook moet men komen tot een plaats daar een Verbond of Testament werd gesteld, dat bevestigt is, Gal. III: 15, 16. dies moet men dit woord vinden, of Gen. XII: 7. XIII: 15. XV: 7. 18. in welke laatste plaats van een Verbond gesproken werd. Of Gen. XVII: 7, 8. Hier is het woord, uwen zade.

Zo zoude Christus by Paulus gesteld werden voor hem met zijn lichaam, uit Joden ende Heidenen, als 1 Cor. XII: 12. Ende zoo is dat Verbond of Testament, te vooren van God bevestigt, op Christum, de grond deezer vereening vers 27, 28, 29. Zoo dan het Zaad Abrahams, aan welke de Beloftenissen zijn gesproken, is niet Christus alleen, maar die uitverkoorne Joden en Heidenen, een volk geworden in Christus. Dus verre de Hr. Schoonhoven.

§. 11. Genomen dit alles wierd toegestaan in dit vers in 't laatste deel; ik zie niet, dat daar uit volgt, dat het voor en na, niet distinct moet werden aangemerkt, zoo wel de Beloftenissen, als het zaad, aan wie dezelve byzonderlijk gehooren, Christus, of zijn zaad, onder de Wet, of uit den geloove, Joden of Heidenen. Zie vers 8. genoemt de Heidenen en vers 14. tot de Heidenen in Christo Jesu.

Jesu. Vers 19. werd van een zaad gesprooken / dat eerst zoude moeten gekomen zijn, in tegenstelling voor die uit de Wet of Werken der Wet, onder de Vloek, bewaring en onder Tuchtmeesters waren gesteld 10/13/23 24. Onder Voogden ende verzorgers Gal. IV: 1--5. Daar en boven / daar werd dan van Beloftenis, dan van Beloften gesprooken / om ze alle te begrijpen. Zoo van Canaan aan Israël; als die aan alle geslachten / en aan Christus in 't byzonder. Een derden hy spreekt vande vier honderd en dertig jaar / Gen. XV. staat van 400. jaar / maar dit klimt op noch dertig jaar vroeger / ende alzoo tot het eerste begin / overmits die alle vande zelve aart zijn. Hoewel Gen. XV. of XVII. zoude konnen zijn byzonder beoogt / nochtans mag 't niet met uitsluiting der andere ende eerdere beloftenissen zijn / ende is het genoeg dat uwen zade, daar onder te voorschijn komen. Gelijk alle Beloftenissen in hem zijn Jaa ende Amen.

§. 12. Ik meene dan om te besluiten / dat dit wat te fijn ende te verre gezocht is / en zoo naau noch precijs van Paulus niet gemeent / jaa met Paulus redenkaveling strijdig / die met het woord uwen zade en zaden als twijffelachtig zoude spelen / dat de destigheid vande H. Geest niet zoude voegen / als die hier tegen veel zaaden een zaad steld / dat dan niet collective, als een veelheid in hebbende; maar voor een byzonder en een in getal, noodwendig te verstaan is: daar de eenige Isaac 't voorbeeld af was Gen. XVII: 19, 21. Het is my genoeg dat Paulus woorden die zin en nadruk vereischen.

§. 13. Eindelijk meene ik niet / dat uwen zade, niet als van veele, maar van een verstaan kan werden van Christus, Joden en Heidenen. Dewijl dat niet een zaad, maar inder daad veele zijn Gal. III: 8.

Gen. XVII: 5. meenigte van Volkeren. Zoo wel zaad uit de Wet, als uit den geloove, Rom. IV: 16, 17. Een Vader van veel volken. ibid. Daar hy bewijzen wil en moet / dat het een Verbond of Testament is bevestigt op Christum, de oorzaak die de Vloek der Wet den Joden weg neemt / ende de Zegeningen / ook den Heidenen toe brengt. De bron dan werd byzonder aangeweezen / dat het is 't beloofde zaad Christus.

Kap. VI.

Vande Bediening ende toepassing der belofte tot Zaligheid.

§. 1. ENde hier mede hoopen wy die zijde genoegen te geven / inzonderheid als wy daar by doen Kap. VI. §. 2. pag. 40. 't geen daar tot nader opening / waarom wy dit eerste deel de benaming van Belofte voor de Wet geven en toeeigenen / werd vastgestelt / dat wy geerne om Bredes wil nog wat willen uitbreiden / met duidelijk toe te staan / dat niet alleen doenmaals heeft plaats gehad / alles / wat tot de morele Wet die eewigduurende is / tot Gods recht gehoort / zoo als dat werk des Wets vloept uit Godts beeld. Gelijk God hun daar by ook gegeven heeft zulke algemeene en byzondere geboden / die hun dien aangaande onderweezen en duidelijk berichteden. Gen. XXVI: 5.

§. 2. Daar by quamen insgelijx eenige ceremoniele / gelijk van rein en onrein / offerhanden / geen bloed eten, en ten tijde Abrahams ook / NB 't Jok der besnijdenis, dat een inlijving was / tot de Godtsdienst van die tijd / en ten tijde Moses / verder

verder om te verbinden / tot zijn geheele Wet, dat wy voor geen kleen gedeelte van Moses Jok, en onze Vryheid moeten rekenen. Zoo wy op Hand. xv. en Gal. II. en v. recht acht geven / die swaarheid en last vande zelve / dunkt my / dat de Heer Coccejus niet genoeg weegt / om de Vaderen van die tijd in te groter vryheid aan te merken.

§. 3. De Vaderen hadden ook wetten van staatkunde of politye / in hare groote aensienlijke familien. Zie Heiddeggerus Hist. Patriarh. maar evenwel / de naam Wet is als eigen geworden en gebruikt voor Moses geheele Wet, ende de naam van Belofte door voortreflijkheid op de huishouding voor Moses / gelijk de naam Euangelium voor de huishouding na Christus verschijning in het vleesch / als daar na verder zal beweezen werden.

§. 4. En aldus meenen wy / dat wy in dit eerste gedeelte hebben nagejaagt / het geene tot de Vrede diend / zonder dat wy de waarheid krenken of kreuken / die wy alsints trachten dienst te doen. Ontwijffelbaar stellende / dat deeze bediening der Belofte voor die tijd, op die wijze is geweest het woord, de leer, en kracht Gods ter Zaligheid, voor alle de geloovige Vaders, voor Moses Wet, de Vaders hunne kinderen als doen vande Goddelijke openbaring by traditie onderwijzende, welke met al watter by gekomen is / ten tijde van Moses gebracht is in geschrifte op Tafelen en in een Wetboek. Dat geen kleen onderscheid maakt / tusschen de Bediening der Belofte ende de Bediening des Wets, of leere en onderwijzing die by de Belofte gekomen / ende met de zelve saamen gevoegt is / jaa met de Belofte bevestigt en aangedrongen. Gal. III: 21--24.

II. Deel.

Van de Wet, die gekomen is by de Belofte, en bekrachtigt met de zelve.

Kap. I.

Breed gebruik van 't woord Wet in 't gemeen, en byzonder voor de Wet door Moses gegeven.

§. 1. At het woord Wet en desselfs Schriftuurlijk gebruick aangaat / hier in wete niet / dat daar over sonderling eenig verschil is. Het komt maar daar op aan / verstandige opmerking toe te brengen / wat over al in de H. Schrift met dit woord gemeent werd; dat Origines onder de Oude al heeft in aanmerking genomen. Philoc. cap. IX: pag. m. 34.

§. 2. Derhalven / om alle woorde-strijd te vermyden / is van noden / dat men in een geschil het eens zy / over het gebruik van dit Woord, in een zelve zin / ende dat werd somtyts niet wel waar genomen. Dit was de aanmerking van Chamierus tegen Bellarminus, die dit onderscheid versupmende / zeer verward spreekt / zoo dat hy 't geschil point niet en raakt; dat anders met een goede onderscheiding is te beslechten. Veele Godgeleerden zeker hebben dit ook gemerkt / en daar door veel geschillen onder de rechtsinnige vereenigt, alleen met dit wel te onderscheiden. Apollon. de L. D. p. 308--310.

§. 3. Daar

§. 3. Daar is 1. een gebruik van dit woord/ dat zeer gemeen is/ namentlijk zeer naauw, in een zin van tegenstelling tegen Euangelium, ook in een naauwe zin, en dan beduid Wet de Geboden, met de Beloften, onder conditie van volmaakte gehoorzaamheid/ zelfs te betrachten/ of anders de Vloek. Een Wet/ die wel beveelt/ maar niet geeft; die na de zonde niet werd voorgestelt om levend te maken/ maar van zonde en dood te overtuigen, ende den Zondaar van haar/ als onmagtig hem te helpen/ hoopeloos af te wijzen: Zeggende/ 't leven is nu by my niet als wel eer; voor den Val/ was ik van dat vermogen/ maar *Fuimus Troës*, door de zonde ben ik krachteloos om levend te maken/ en heb nu/ ô arme Zondaar! voor u niet als de prikkel des doods.

§. 4. De Geboden van deze Wet zijn voornamelijk de natuurlijke, die uit Gods recht en zijn beeld in ons vloepen/ daar af Adam voor de Val/ volkomen kennis had/ en nu noch yets in den mensch overig is; maar werden die weder volkomen geopenbaart in de Schriften van Moses, en van alle verkeerde uitleg gezuivert, inde Schrift van 't N. Testament/ door Christus en zijn Apostelen.

§. 5. Hier tegen stelt men het Euangelium, als het ander gedeelte van Gods woord/ zijnde de leer der Zaligheid in Christus, verkondigende aan den Zondaar vergeving, belovende geest en hulp: eischende geloove/ en bekeering/ aannemende oprechtigheid/ zoo wel in 't O. Test. voor, als in 't N. Test. na Christus komst. Edog dit heeft by sommige alleen maar leering en beloften/ want geboden/ conditien/ dreigementen/ dat is Wet/ die men dan hier niet moet zoeken. Dit paar/

Wet

Wet en Euangely doet men samen wandelen / van 't Paradijs af / tot het Pathmos toe / van Genesis, tot de Apocalypsis.

§. 6. Dit gebruik van dit woord bekennen wy / dat zoo gemeen is by geleerd en ongeleerd / als het ongemeen is in Gods woord / en dat maakt in deze verhandeling het meeste ongemak / ter oorzaak van deze bevatting, die als een onfeilbare waarheid is opgenomen / zonder aan de toetsteen te brengen / of die van zuiver alloy is.

§. 7. Het zoude een groote onwijsheid zijn / hier tegen stroom en wind op te willen; want *Verba valent usu.* Zoo dit gebruik van 't woord / een waarheid in had / die Gods woord leerde; schoon genomen misschien die waarheid / onder die benaming niet voor kwam.

§. 8. Edog dit zijn stellingen / die ik niet kan vinden / dat de H. Geest oit heeft beoogt; om den Zondaar op die wijze voor te stellen; of de Wet met zulk een tale in te voeren. Hier komt het dan van daan / dat men / een verkeerde voorbevatting brengende tot Gods woord / die men daar niet uit geleerd heeft / het zelve niet en kan verstaan: Als 't welk wat anders te leeren voor heeft / daar men te voren niet op dacht / en door 't vooroordeel van 't geen men gewoon is te denken / verhindert werd.

§. 9. Hier en kan men niet wel uit geraken / als men niet eens voorneemt / naukeurig in des Heeren vreeze te onderzoeken, wat overal 't gebruik van dit woord is / na de rechte zin en meening van de H. Geest; ten minsten in die texten / die men tot een bewijs, van dees bevatting aanhaalt.

§. 10. Dit hebben wy getracht te doen / en daar

uit

uit dat Schriftuurlijk gebruik geleerd, dat wy in het I. Kapittel van dit II. Deel voordragen / zoodanig / dat ik verzekert ben / dat niemand het zelve / dat daar gezegt werd / kan tegenspreken. Voetius leert dat zoo wel als Coccejus, en Essenius zoo wel als Burman, Maresius zoo wel als Alting. Dat is buiten alle dispuut.

§. 11. Te weten / dat het woord Wet niet alleen beduid de Leere der Zaligheid, in 't gemeen van 't geheele woord Gods / maar byzonder des O. T. / begrijpende samen Wet en Euangely, als men zeid / dat is de Mosaische Wet, de Wet is door Mose gegeven, behelsende Geboden, Beloften, Vloeken, en daar by de Leer, Beloften, en Voorbeelden van Christus de Profeet. Zoo als Paulus spreekt / de gedaante der kennis ende der waarheid uit de Wet, zoo als die tot Zaligheid aan Israël is bediend; dat van Wittichius net is aangemerkt. En zeker die dit zoude willen loochenen / kan wel zeggen / dat de Snee swart is. Men gelieve dat Kapittel maar met opmerking te leezen / ende de bewijzen na te zien.

§. 12. En dan zoo is het woord Wet zoo breed / datter de Belofte van 't Euangelium in vervat is / van de welke dat het nochtans somtijds / zie Gal. III: 17. te onderscheiden is. Gelijk mede van 't Euangelium vervult. Want dat volgt / gelijk het andere voorging. Zie Spanh. p. 111. dub. p. 545. Apol. p. 308. en Ursinus vr. 19. Wittichius Rom. III: 31. p. 152. 153.

§. 13. De titul van dit deel is daarom van de Wet gekomen by de Belofte, en van dit I. Kapit. van de Wet door Mose gegeven.

§. 14. Ik en ontken dan niet / dat het geene Moses eigen is, wel werd aangemerkt / in tegen-

stel van 't geen uit de Vaderen is §. 10. de Belofte tegen de Wet. Gal. III: 17. Dat efter zoo niet te begrijpen is / als of de Belofte zonder alle Wet was bedient; of dat ook Moses Wet was zonder de Belofte. Ter contrarie, Moses Wet bevestigt/ die komt 'er by / en voegt de Belofte tot bevesting van zijn Wet. Maar van 't voornaamste, en dat hier niew is van al Moses Geboden met Belofte en Vloek / geschied de afnoeming, *à potiori parte fit denominatio.*

§. 15. Ik gebruik die benaming dan in een Schriftuurlijke zin, en die by yder is bekent / en aangenomen zonder eenig tegenspreken. Zeker men leest noit zoo van Wet of 't woord Wet voor de tijd van Moses, ende de Wet van 't Pascha. Exod. XII: 49. de eerste 430. Jaar na de Belofte. ibid. 40. met Gal. III: 17. en XIII: 9. vergeleken. Eens alleen komt het onder andere voor Gen. XXVI: 5. 7.

§. 16. Maar of zulx van veel Godgeleerden ten wederzijden geschied / en of die betekenis / die zoo gemeen is by hun ook Schriftuurlijk is / daar segge neen toe.

§. 17. D' Heer Coccejus heeft dat zeer eigen door Wet te verstaan / de Wet der werken, in tegenstel vande Wet des Geloofs, en dan noch / de Wet des vleeschlijken Gebods, die uit de zonde tegen de Wet der thien woorden / voornamelijk d' Afgodery met het Kalf zijn oorsprong heeft / om welker wille Moses geheele woord, (daar deze Wet zoo grooten deel af maakt/) ook Wet genoemt werd. Anim. ad 88. qu. §. 64. Lexicon in תורה & passim. Hier komt veel inmengsel / dat onzeker is / en werd veel vast gestelt 't geen bewijs eischt. My is 't genoeg, dat Moses geheele

woord

woord Wet genoemt werd, of dat is om de Wet des vleeschlijken Gebods, of om de Ceremonien, of om de herhaling van 't Verbond der Werken, (Wet der Werken zeid Coccejus) die 't gedaan zal hebben, zal leven: Daar over zie ik dat veel twist is / en dat het Proces noch voor den Rechter hangt. Ik verkies / dat beide eens zijn / 't gebruik voor Moses Wet Mal. IV: 4. Joh. I: 17. VII: 19. 23. Act. XV: I. 5. Volgens Deut. XXXIII: 4. Moses heeft ons de Wet geboden, een erffenis voor Jacobs gemeinte.

§. 18. Aan d'andere zyde / d' Heer Voetius en veel andere zijn wederom gewoon de Wet te nemen in zoo naauwen en strikten zin / dat die na de zonde, maar en heeft Geboden en Vloek, en niet anders als een herhaling van 't Verbond Adams voor de Val, daar by de belofte van Leven / nu niet anders als tot overtuiging komt; zonder beloften van het Euangelium. Disp. de lege & Euangelio p. IV. Hier valt dan weder een hevig geschil/ tusschen die Heeren en Coccejus, of die Wet is herhaalt in de thien woorden, en aldaar als een Wet van Adams Verbond/ ten minsten ten eerstemaal/ zoo als die Exod. XIX. en XX. is gegeven? Dat Coccejus wel toestaat / en dat zy die schijn heeft gekregen / voor het vleeschlijk Israël / na de Afgodery Exod. XXXIV. Daar by komende Levit. XVIII: 5. en Deut. XVII: 26. maar niet te vooren, doe was het de Wet van 't Genade Verbond.

§. 19. Alting meent dat God de Heer van zijn zyde een Wet van het Genade Verbond gaf/ maar Israël heeft 'er een Wet der Werken van gemaakt: Zeggende/ Wy zullen 't doen. Alle deze geschillen voor als noch vermydende / kiesen wy het woord in zoo een gebruik dat buiten alle geschil

is, ende NB. dat men de Wet *in schesi fœderali*, Verbondswijs noemt/ zoo als God door Moses Israël ter Zaligheid onderwijst. Ps. XIX: 8-12. CXIX: 2. Deut. VI: 24. 25. XXX: 15-20. Daar dat gebruik van 't woord Wet/ *in schesi normali*, alleen Wetsgewijs, zonder de beloften, noch 't bewijs zal nodig hebben/ gelijk wy in 't verbolg thoonen zullen.

§. 20. Ik meene dan aangemerkt te hebben/ dat de Wet voor zoo veel God die gewoon is voor te stellen/ met de byvoeging van de Beloften van genade/ zegen/ leven/ tijdelijke/ geestelijke en eewige by de Geboden, altijd moet werden genomen Verbondswijse, *in schesi fœderali*, en noit *in schesi normali*, Gebodswijse/ als alleen gevende een volmaakt voorschrift/ by het welke de Belofte zoude zijn gedaan/ die niemand zoude deelachtig werden/ om dat niemant dat volmaakt voorschrift volmaakt doet/ by gevolg alleen maar tot overtuiging/ om elders (om dat den Wet den Zondaar desperaat afwijst) de Belofte te zoeken. Want dit/ meenen wy/ strijd tegen dat deel der Vryheid/ dat ons niet onder den eisch en Vloek der Wet steld/ maar onder de Genade in Christus; dat alle Rechtsinnige eens zijn: 't Geen wy zeggen is uit de Belofte in 't 2. Gebod/ Ik zal Barmhertigheid doen aan duisenden, die my lief hebben en mijn geboden houden, zoo klaar te zien als de Zon.

§. 21. Dit gedeelte spreekt dan eerst vande Geboden, daar na ook vande Beloften aan de een/ en Vloek aan d' ander zyde; En eindelijk vande bediening desselfs ten leven, by wege van Verbond; ende omtrent deeze stoffe/ schijne ik aan zommige de meeste aanstoot gegeven te hebben/ die wy nu

noch eens zullen na leezen, en thoonen, dat deeze waarheden zeer klaar zijn, ende tot vrede dienen. Komt 'er yets voor te verbeteren, dat zullen wy op zijn plaats ook aantekenen.

§. 22. Alleen heeft de Hr. Schoonhoven hier verscheide aanmerkingen, daar hy zeer op staat, inzonderheid uit Gal. III: 17, 18, 19, 21. Alwaar de beteekenis van die kracht is, dat Wet tegen Beloftenis staat, ende by de Belofte gekomen, zulx de Belofte onder Wet niet is begrepen.

§. 23. Ik verwondere 'my, dat men zulke en diergelijke aanmerkingen maakt, niet anders, of ik maar alleen de eene betekenis van 't woord Wet voor Moses geheele Leer der Zaligheid erkende, daar ik uitdrukkelijk, van §. 1. tot 8. het tegendeel thoone, ende §. 9. zeg, dat het in die zin dikmaal voor komt. Met beding §. 10. dat men let, wat uit Mose is, of uit de Vaderen, van Moses by zijn Wet gevoegt. Dat niet op geteld werd §. 11. Ik wenschte dat men yets aanwees, of dat niet alles zoo na waarheid is? Zeker in de Brief tot den Galaten is het woord Wet zelfs zoo breed, als die gezegt werd, een Tuchtmeester tot Christus, op dat wy uit den Geloove zouden gerechtveerdigt werden, Gal. III: 24. Voorts als Moses eerste Boek de Wet genoemt werd, ende dat die zeid, dat Abraham twee Soonen hadde, enz. Dat Paulus op de NB. twee Verbonden past, ende de Kinderen der zelve. Gal. IV: 21--31. Daar dan immers de Belofte van Christus in vervat is, vande Gerechtigheid Gods die geopenbaart werd zonder de Wet, nochtans die getuignis heeft vande Wet ende de Profeten. Rom. III: 21. In welke plaats, 't woord Wet eerst genomen werd voor Moses Wet, ten opsicht der inset-

 tingen,

tingen, die nu niet meer geeischt werden / ende daar na voor zoo veel in zijn Wet ook is de Leer en 't getuignis van Christus; daar onze Heiland zig tegen de Joden meermaal op beroept Joh. v: 39. 46., of na toe wijst / om 't eewig leven te beërven Luc. x: 26. xvi: 29. doe daar by Ps. xix: 8--12. 2 Tim. iii: 15, 16, 17. Deut. xxx: 15--20. en duisend diergelijke. Deze algemeene waarheid die staat-vast / of 'er schoon een tex drie a vier was / die daar tegen scheen te strijden. Men moet een waarheid die klaer is, niet in twijffel trekken om een plaats of twee die ons duisterachtig is, maar die duisterachtige met die algemeene over een brengen. Wat dan die tegenwerpingen aangaat uit Gal. iii: 17--21. en andere meer / wy maken in 't vervolg ons werk om de rechte sin der zelve na te vorschen in haar waarheid / die met onze gestelde waarheid niet kan strijdig zijn. Genomen dan / gelijk de Wet somtijds werd aangemerkt / ten opsicht der ceremonien Hebr. x: 1. Luc. ii: 22. 27. 39. Hand. xv: 5. 24. Rom. iii: 21. Of zoo als de Joden daar op roemden / zonder Christus, als op de werken Rom. ix: 31, 32. zonder de Belofte en Geest 2 Cor. iii: 6. dat ook alzoo Gal. iii. door de Wet verstaan werd / Moses Wet in tegenstel vande Belofte / ende 't geloove dat komen zoude / gelijk wy §. 8. aanmerken / dat neemt 't gebruik van 't woord Wet voor 't geheel niet weg / schoon genomen het hier en daar op een gedeelte gepast werd / ende tegen de Belofte gesteld. Eindelijk tot Paulus oogmerk Gal. iii: 21. is genoeg aan te merken / dat de Belofte, ende 't Geloove kan levend maken zonder de werken der Wet: maar geen Wet zonder de Belofte of Christus; inzonderheid niet / na dat Christus gekomen is / ende dat

dat ons die van de zelve verlost heeft; Of men doet de genade te niet en steld Christus te vergeefs gestorven.

§. 24. Ja maar, noit is een Wet na de Belofte gegeven om levend te maken. Ik antwoord, het zelve toestaande: noit is die zonder de Belofte gegeven om levend te maken, maar wel door en tot dien einde betracht, om tot de Belofte, dat is tot Christus de beloofde zake gebragt te werden, die nu gekomen zijnde, is de Belofte vervult, en zoo isser nu in de Ceremonien en Schaduwen, Beloften en Voorzeggingen, geen kracht altoos meer. Edog Moses Leer, gelijk zijn E. bekent, heeft konnen levend maken, als blijkt aan alle uitverkorene Gods onder de tijd des Wets; welk leven alleen is in en uit Christus zelve, die komen zoude, ende niet uit de Wet, noch uit de Schaduwen, noch uit de Belofte anders, als voor zoo veel die zekerlijk zoude werden vervult, ende dat Christus van de Belofte het voorwerp is. Daar en boven zeg ik dat Paulus alhier misschien ziet op die Wet, ten opsicht van het Vleeschlijk Gebod, de Wet, ten opsicht van het Vleeschlijk Gebod, de Zond-offers, om der zonden wil in gestelt. Zie Hand. XIII: 38, 39. Hebr. VII: 18, 19. Kol. II: 13. Rom. VIII: 3.

§. 25. Zijn E. bekent en staat dat toe, of 'er schoon zommige Schriftuurplaatsen zyn, daar door de Wet werd verstaan de gantsche Leer van Moses ende de Profeten, met Zegen en Vloek, al wat in 't Wet-Boek geschreven is. Jos. VIII: 34, 35. Deut. XI: 26, 27, 28. en XXX: 15--20. Zoo volgt niet, dat wy het woord Wet zoo moeten nemen in die plaatzen, daar Paulus, van de Rechtveerdigmaking sprekende, tegenstelling maakt, tusschen de Wet en Genade, tusschen de Wet ende de Belofte, tusschen de

de Wet ende de Leere des Geloofs. Ende ik kan dit toestaan / edog zijn die plaatsen zeer weinig / en is de zin uit de tegenstelling klaar.

§. 26. Ik had aangemerkt / dat Moses de Beloften aan de Vaderen met eede gedaan in zijn Wet by brengt als een motijf om de Israëliten te bewegen / tot gehoorzaamheid van zijn Geboden / ende dat is uit Moses §. 10. Deut. xxx: 16--20.

§. 27. Hier op zeid mijn groote Vrind / Deeze Conditionele handeling en nodiging door Beloften moet onderscheiden werden van de absolute Beloften aan de Vaderen en haar uitverkooren Zaad; daar op zijn E. meermaal staat.

§. 28. Edog ik ken geen Beloften zoo absolut / die niet werden voorgesteld / met beding van pligt; immers men moet die aan nemen / gelooven / liefhebben en op die hoopen enz. ende ik zal van D. S. noch verwachten / waar zulke Beloften zijn / die alleen aan uitverkoorenen werden voorgesteld / of waar die uitverkoorne zyn, aan de welke zulx is geschied. Zie Exod. xv: 26. xix: 5, 6. Deut. vii: 11, 12. xi: 13, 14. 22, 23. 26, 27, 28. xxvi: 16-19. 2 Kor. vi: 16-18. en vii: 1. 1 Pet. i: 17. 1 Joh. iii: 3. 2 Tim. ii: 19. en Hebr. v: 9. Men bedenke daar by / de toepassing van de erffenis van Canaan / daar Moses zelfs om zijn ongeloof niet is ingegaan / noch niemand der eerst getelde / als alleen Josua ende Caleb; en wat was'er absoluter Belofte als even die, als dewelke God den Vaderen met eede gesworen had. 't Voorstel der Beloften is algemeen in de Prediking van 't Euangelium / met beding van een geloof door liefde werkende; maar de bewerking na den raad des willens die is verborgen. Gods woord leert ons wel / dat God zoo werkt / maar hy werkt zoo / door en onder

der de algemeene verkonding ende aanbieding van de Leere, ende 't Verbond of Testament der Zaligheid/ in 't bysonder op de herten van de zijne. Zie Zach. VI: 12--15.

§. 29. Op Deut. VI: 24, 25. Ende 't zal onze gerechtigheid zyn als wy zullen waarnemen te doen alle deeze Geboden. Zeid D. S. niet anders / als Paulus ſteld dat onmogelijk Gal. III: 21. als of Paulus met Moses ſtreed. Ik antwoorde / zonder Christus ja / die 't voorwerp der Belofte is.

§. 30. Maar anders zeid Paulus dat de daders der Wet zullen gerechtveerdigt werden ten Jonxten dage, Rom. II: 13. Op deeze plaats is zijn E. breed / en wy zullen daar na met opſet van de zelve handelen. Maar 't besluit evenwel is / dat Paulus hier niet ſpreekt van de rechtveerdiging des Zondaars, daar hy Cap. III. en IV. affſpreekt; maar van de rechtvaarding eenes gerechtveerdigden door het geloove, die een doender der Wet is, Jac. II: 23, 24. dat ook hier wel geſchied in eigener Conſcientie ende by de menſchen, volgens Jac. II: 18. Maar voornamentlijk zal het zyn in den dag des oordeels, als zy uit hare werken verklaart zullen worden de gezegende des Vaders Matth. XXV. Deſtig / zeg ik / ende niet anders brenge ik uit die plaats / als 't geen hier in aanmerking der gehoorzame Joden beſloten werd.

§. 31. Uit Rom IV: 16. Bekent zijn E. dat Joden en Heidenen, het Zaad uit de Wet, ende 't Zaad uit den geloove Abrahams, de erffenis ontfangt. Zoo iſſer dan / zeg ik / een Zaad uit de Wet, ende ten ſtrijd niet / uit de Wet te zijn en efter Abrahams Zaad te zijn, Abrahams Geloof te hebben, en Abrahams Erffenis te ontfangen.

§. 32. Op §. 11. werd niet aangemerkt / dat

niet alreede beantwoord is / alleen op n. 3. dat het schriftelijk verhaal ende de bediening der Belofte in 't eerste Boek van Moses voor gaat, welk Boek ook Wet heet. Daar op zeid zijn E. niet Gal. III: 21. Ik zeg ja / Gal. IV: 21, 22. &c. Zijn E. bekent / dat het blijkt uit Moses eerste Boek, dat hy den Kinderen Israëls de genade Gods in den toekomende Christus heeft verkondigt, maar niet, dat de zelve onder de Wet gerekent is. Nochtans zeid Paulus / van 't geen in 't eerste Boek staat / dat zulx de Wet zeid Gal. IV: 21, 22. 1 Kor. XIV: 34. Christus thoont ook uit de Wet, 't geen van hem geschreven is. Luc. XXIV: 44. Zoo mede Paulus Hand. XXVIII: 23. Rom. III: 21. Waarom Philippus tot Nathanaël zeide / wy hebben die gevonden van welke Moses in zyn Wet geschreven heeft. Joh. I: 46. XII: 34. Zie ook met aandacht Math. V: 17. XI: 13. Hand. XIII: 15. XXIV: 14. Rom. II: 20. VIII: 4. 1 Tim. I: 8. en meer andere. Is het dan niet geoorloft 't woord Wet zoo breed te nemen / als de Schrift zelfs zoo overvloedig doet? om dat het Paulus / in eenige plaatsen wat naauwer neemt / daar hy met zulke te doen heeft / die noch van de Wet / noch van Christus / die in de zelve belooft ende afgeschaduwt is / verstandige gedachten of bevatting hadden: maar die door de Wet / of een Wet zonder Christus en het Geloove verstonden / of na dat Christus gekomen was / noch de Wet met Christus wilden samen voegen / die door zijn komst ophoud en verdwijnt. Hier kan dan 't gebruik van 't woord Wet ook *ad hominem*, zoo zy 't vatten / plaats hebben.

KAP. II.

Onderſcheiding van Gods recht en Geboden in 't gemeen, en Moſes Geboden in 't byzonder.

I. AFDEELINC.

§. 1. TOt naricht en nader opening van eenige Kapittelen in 't II. ende III. Deel. zal voor het II. Kapittel alhier voor af laten gaan, eenige algemeene aanmerkingen over Gods recht, wil en Wet daar uit vloeyende, als de eerſte grond van 't onderſcheid van eewigduurende, natuurlijke, of vrye en onveranderlijke Geboden.

§. 2. Het heeft aan verſcheide wat aanſtootelijk geſchenen, het gene van de Wet in 't gemeen, thien Geboden, vryheid van Moſes Wet, en Chriſtus Euangeliſche Geboden leere. Een taale daar men te meer afkeerig van is, om dat die by Pausgeſinden, Soſinianen, Wederdoopers en Remonſtranten, gemeender is, als in de Gereformeerde Kerke; daar met en onder hunne dwalingen werden vermengt en voorgedragen: En ſchijnet ik hun alzoo in dezelve te ſterken, de gewoonlijke taale der Kerke en God-geleerden te veroordeelen, ja de gemoederen vlot te maken, omtrent hun plicht, tot God en Chriſtus, het O. Teſt. daar toe onnut te ſtellen, en zelfs Chriſtus Geboden, by zijn leven gegeven. Men oordeelde dan, dat dit wat nader diende geopent, mijn rechtſinnigheid gethoont, de Chriſtelijke banden der Religie bondig aangeweezen, als de regul waar na men wandelen moet, en hoe het O. Teſtament ook hier toe nut is, ja verbindende. Gelijk dan D. Schoonhoven met veel yver en genegentheid deezen aan-

gaande met my heeft gesproken; meenende dat dees nader opening van mijn rechtsinnigheid/ ook na 't oordeel van veele/ nodig was.

§. 3. Om dat ik deeze wolkе wel voorzag/ heb ik meer als eens, en in verscheide afdeelingen/ ook in de Voor-reden, getracht den Leezer alle aanstoot weg te nemen/ ende te thoonen/ dat die tale Schriftuurlijk is/ ook niet ongemeen by oude en latere Leeraars/ ende vermaarde God-geleerden sedert de Reformatie.

§. 4. Het is meer als bekent/ dat het noit Ketter ontbreekt aan letter, dat die altijd gewoon zijn te schuilen onder de tex der Schrift. Hoe druk had het Pelagius met de Genade? als mede de Jesuiten en de Remonstranten in den III. en IV. articul? 't Pausdom met de Justificatie. De Sosinianen met de Divinitas, Godlijkheid van Jesus Christus? De Antinomi met de Vryheid der Wet? En de Monniken met het Eewig Euangelium? Wie zoekt zijn dwaling niet met Gods woord te bemantelen? Men moet beproeven/ wie oprecht zijn/ wie niet. Ende wie alleen met de woorden der Heilige Schrift het zelve spreken/ of wie/ na 't oogmerk van den H. Geest/ als voor den Heere/ ook het zelve gevoelen/ om geestelijke dingen met geestelijke samen te voegen.

§. 5. Ik kan wel niet ontkennen/ dat my dat van die tale/ om dat de Partyen die ook gebruiken/ zoo niet afkeerig maakt/ maar veel eer eenigsints daar toe genegen/ of ik met een heilige Arglistigheid hun mochte vangen/ en onder de Schriftuurlijke tale, by hun gebruikelijk/ en niet onaangenaam/ hun ook de Heilige waarheid mochte smakelijk maken. Hoe wierde Paulus niet allen in alles, om eenige te winnen?

§. 6. Als dan onse tale maar Schriftuurlijk is / zoo zal het daar alleen op aan komen / of die ook buiten haar waare kracht, oogwit en zin, niet na de waarheid der Rechtzinnigen / maar na de dwalingen der Partyen / werd gebruikt. Waar toe van nooden is grondig der zelver gevoelen te verstaan / in wat deel hun dwaling bestaat / wat net de staat van 't geschil is / hoe na zy de waarheid komen / en waar in en hoe ver zy van de zelve afwijken. Gelijk in deeze stof van de Wet en volmaaktere Geboden Christi.

§. 7. Dat is noit het point van 't geschil geweest / of Christus ons zijn Geboden, aan 't Euangely eigen / heeft gegeven / als een regul om daar na te wandelen / vry van Moses Ceremoniele en Politijke, en in zekere opzicht ook van de Morele Geboden / als van Moses, ende als tot alle verbindende. Wie isser / die dat niet zeker / buiten alle kijf / by alle aangenomen en bekent rekent ? Rechtsinnige zijn daarom niet Sosiniaans / noch Pausgesinden daarom rechtsinnig.

§. 8. Maar hier leid de knoop / 1. Of Moses Wet heeft in gehad zulke volmaakte Geboden, als Christus heeft gegeven ? 2. Of Christus met zijn volmaaktere Geboden en Euangelische Raden, die in Moses Wet niet zouden gevonden werden, ons heeft gegeven een volmaakter Wet met die Geboden ? En 3. of hy by die volmaaktere Geboden, by zijn Wet heeft gedaan NB. de Belofte van Zaligheid en van 't Eewig leven, dat in Moses Wet niet beloofc was ? 4. Of die Belofte, met Christus Geboden nu klaar aan ons uitterlijk voorgestelt, de genade is, die ons bekrachtigt tot het onderhouden van de zelve, en bekwaam maakt, zonder de inwendige krachtig werkende genade van die Heilige Geest?

Geest? 5. Of den mensch, als zondaar hier afwijkende, nodig heeft de vergeving van zyn zonde, niet als een Pardon, maar om des Bloeds Christi wil, uitgestort tot een Rantsoen, voor en in plaats van veele? Ja 6. of Christus onze Wetgever, niet en is geweest de Wetgever op Sinai, die daar gesproken heeft, de levendige woorden, als den Engel des Verbonds? Dit en wat hier meer toe hoort is de suurdeessem van hun kwaad. Zoo ik hier met de Partyen eens ben, heeft men reden van misnoegen; maar dien aangaande heb my overvloedig gezuivert, en gethoont, dat my van die Suurdeessem, door Gods goedheid, heb gewacht en zal weten te wachten. Zie pag. 102. 150. 170. 198. 200. 318. Zie ook ons nader bericht en antwoord achter de Sabbath.

§. 9. Evenwel, ten overvloet, zullen wy die stof noch eens wat nader uit en hooger ophalen.

§. 10. Ik stel voor 1. buiten twijffel, dat uit Gods Opperhoogheid, Volmaaktheid, Zaligheid, Heiligheid, Goedheid, Liefde tot zich zelf, en Heerschappye, die hem toekomt, over alles ontstaat het recht Gods, 't geen hy over ons onveranderlijk heeft, en 't redelijk schepsel hem schuldig is, als, uit wie, door wie en tot wie alle dingen zyn, hem zy de heerlijkheid in alle Eewigheid, Amen.

§. 11. Hier in meenen wy kan God zich zelfs niet verloochenen of willen, dat wy zijn goedheid zouden oordeelen kwaad, of van de zelve afkeerig zyn, of bevelen, dat wy zijn bevel zouden niet gehoorzamen, dat tegenstrijdig is. Hier uit is het, dat den eisch van volmaakte liefde ende gehoorzaamheid van een redelijk Schepsel altijd eewig-duurend, onveranderlijk en van een ende dezelve

zelve

zelve volmaaktheid is; als zijnde Gods recht, even zoo onveranderlijk als hy zelf. Geen zonde/ of eigen veroorzaakte onmacht kan dat Gode dispu-teren/ of God most zich zelf konnen verloochenen: want dit komt hem toe.

§. 12. Ja dit vloeit hier uit/ dat in zulken zin het is *antecedenter ad voluntatem Dei*, dat is/ als eer, of als voor Gods wil. Dewijle God die zaak wil om dat zy goed is/ en dat die zaak de goedheid niet ontfangt/ om en van Gods wil. Deeze ge-boden vloepen en zijn in ons/ uit het geen van God kennelijk is/ of hy ons bekent maakt, in-zonderheid in zijn Woord/ daar hy zich zelver vol-maaktelijk deezen aangaande openbaart. Hier van daan de eerste en algemeene Geboden, als kennis en liefde Gods, God in alles te moeten ge-looven, gehoorzamen, eeren, enz.

§. 13. Maar ten II. is niet min zeker/ dat uit die zelve hoogheid Gods, en heerschappy over ons, vloept/ dat hy recht heeft, om te gebieden, het geen hy wil. Want of hy noit wil, of kan willen, dat tegen zijn recht, dat hem natuurlijk toekomt/ strijdig is/ om zich zelfs niet te verloochenen; hy kan, behoudens dat/ vryelijk willen, 't geen hy goed vind/ 't Schepsel voor te stellen, om over 't zelve/ na desselfs aard te regeren; of wel/ om daar in het zelve onder zijn gehoorzaamheid/ te oeffenen/ te houden ende te beproeven.

§. 14. Waar uit eerst ontstaan zulken soorte van Geboden, die met de natuur/ of aard van den mensch/ zijn bewaring/ leven/ wel zijn/ al-leen of saamen, gehooren. Hier van daan/ die natuurlijke wetten der Volkeren/ by d'een min/ by d'andere verder uit gehaalt/ van 't geen de re-den en natuur leert; Van de liefde des naasten/ en

aan

aan een ander te doen / als men wilde dat zich geschiede. Welke al wederom volkomen in Gods H. Woord voorkomen, en van God aldaar geopenbaart zijnde / hun krachtig voordoen aan de Conscientien der menschen; als redelijk, betamelijk, nut, en alzoo Gode welbehagelijk. Waar in zich de liefde Gods ende des naasten oeffent, om dat het God beveelt / en dat het recht is. Gelijk / dat de Man Vader en Moeder verlate, en zyn Wijf aanhange. De Kinderen hun Ouders gehoorzaam zyn; en zoo de verdere algemeene Geboden omtrent den naasten. Dit dunkt my / dat Voetius gemeent heeft / met het *Jus Divinum naturale humanum*, in zijn zeer geleerde *Disp. de Justitia & Jure Dei*: en andere / met het *Jus naturale positivum*; als 't welke / wel niet eigentlijk / zoo van 't Godlijk recht is / dat God dien aangaande niet anders zoude hebben konnen willen, maar dat hy zulx vryelijk zoo belieft heeft / na den aard der menschen / vast te stellen / en door dezelve goed te vinden; die dan daar in ook Gods wysheid zien en prijzen / recht en betamelijk oordeelen. Zie van deeze stof Hoornb. Theol. Pract. t. 1. p. 221. en Turretin Elect. p. 2. p. 9. die noemt het eerste / *Jus Divinum naturale increatum primarium*, maar dit tweede, *Creatum & secundarium*, dat op 't zelve uit komt.

§. 15. Behalven deeze isser een derde zoorte van beveelen / die al haar goedheid ontfangen van Gods believen / waar in God de Heer gehoorzaamheid wil, ende den mensch daar in oeffenen en aan hem verplichten, en of die wel, om verscheide redenen konnen werden aanbevolen, en haar nuttigheid gethoont: nochtans om dat die daar aan, niet als door Gods wil en vryelijk,

verknocht

knocht zijn / en zoo wel in wat anders / als daar in zoude konnen werden gevonden / zoo is hier gehoorzaamheid 't voorneemste dat in aanmerking komt. 1 Sam. XV: 22, 23.

§. 16. Deeze vereischen eerst de Speciale, openbaring van Gods Wil, dewijl zy daar af die goedheid ontfangen / ende de mensch / die zonder openbaring, niet kan weten / als niet vloeyende uit Gods natuur, noch ook niet uit de zyne, die met Gods beeld is geschapen; maar alleen van 't vrye belijven Gods, van welke evenwel / de algemeene grond, de reden blijft / en komende Gods openbaring en bevel die ook van kracht is tot gehoorzaamheid / gelijk 't bevel aan Adam / Gy zult niet eeten van die Boom. Dat Gebod, en die Openbaring geeft hem de kennis / wat hier goed en kwaad is / en uit het algemeen beginsel van Gods recht en heerschappy; zoo weet dan Adam dat hy ingevolge van Gods openbaring, zijn gehoorzaamheid hier moet appliceren. Even als in een sluitreden, waar in het eerste voorstel is van naturen algemeen en bekent / het twede, vereischt nader openbaring, en het besluit volgt uit die beide. I. Al wat my God belieft te gebieden moet ik gehoorzamen. II. Maar niet te eeten van die Boom, heeft hy belieft my te gebieden. III. Zoo dan dit moet ik gehoorzamen.

§. 17. Men moet omtrent dit besluit wel aandachtig bemerken / dat beide de præmissen of voorstellen invloeyen in 't zelve besluit; want dit moet ik, ontstaat uit de openbaring van dat speciaal bevel / zonder welke / geen verbintenis is / tot dat byzonder doen, of laten. En moet ik gehoorzamen, ontstaat ook uit het eerste voorstel / dat dan tot dit byzonder werd toegepast.

§. 18. Ook moet men derhalven wel bedenken/ dat de benaming van dat byzonder Gebod/ niet moet werden gehaalt van het Algemeen, of recht Gods, waarom het ook moet werden gehoorzaamt; dat is/ van de eerste propositie; maar van de twede, dat is van die byzondere openbaring, zulx het van die aard is, als die openbaring, van dat byzonder bevel mede brengt. Gy zult niet eeten, dat is daarom geen natuurlijk recht Gods of moreel Gebod, om dat ik 't om en uit die algemeene reden moet gehoorzamen/ maar om dat dit Gebod is van byzondere openbaring, die van Gods wil vry is/ en alleen ter beproeving van gehoorzaamheid voorgedragen/ zoo maakt dat een vry Gebod, dat zoude hebben konnen niet/ of anders geboden zijn geworden.

§. 19. Wat Ceremoniele Geboden datter ook zijn/ ons Doop en Avondmaal, en al wat afhangt van Gods vrye believen, nochtans/ *Positis ponendis* voor af gestelt/ 't geen voor af moet gaan/ Gods openbaring en bevel, zoo moet ik/ na de natuurlijke Wet en Gods recht, dat Ceremoniele, Doop, Avondmaal, enz. gehoorzamen.

§. 20. Edoch om dat ik niet, ook niet alleen uit kracht van dat algemeene recht Gods, dat God natuurlijk toekomt/ in dit byzonder geval hem moet gehoorzamen/ maar uit kracht van die nader en byzonder openbaring. Zoo werd de benaming van 't bevel gehaalt van desselfs byzondere aart, Ceremonieel Sacramenteel enz.

§. 21. Even zoo is 't ook in deeze navolgende gelegentheid. God, de eerste waarheid, komt uit zijn natuurlijk recht, wanneer hy ons yets openbaart, geloof toe, willen wy hem tot geen leugenaar maken; dat is *Juris & legis Divinæ naturalis.*

Gods

Gods recht / van de hoogste en eerste orde; maar God openbaart Christus, en dat die in de Wereld gekomen is, om zondaren zalig te maken. Zoo dan / dat moet ik gelooven; het tweede voorstel is een louter vry Euangelisch Gebod, als afvloejende uyt Gods vrye Genade en zuivere Barmhertigheid, uit en na welke / dat hy den zondaar in gunste wil aan nemen. Dit / in 't Euangelium, in de verkonding geopenbaart zijnde maakt zulken aart van Gebod / gelijk de inhoud van het zelve is / na welkers speciale verplichting men dat Gebod moet oordeelen van die aart / vry en uit loutere barmhertigheid / en alzoo positiv. Nochtans om dat de zonde straf eischt / en verdoeming na Gods recht / en (gestelt *ex hypothesi*, dat God wil genadig zijn / en te gelijk zijn gerechtigheid openbaren) zoo is Christus dood nodig. Hier is een inmengsel van gerechtigheid Gods. De Heere dan in den Euangelio / dit openbarende aan den Zondaar / en dat aan zulk een, die 't hem vrywelijk believt / openbaart een Euangelium, dat is een woord dat men moet gelooven / zulken bevel dan is niet anders / als een *præceptum Euangelicum*, ja het Euangely zelfs.

§. 22. Noch eens Gen. III: 15. werd aan den Satan gezeid / Ik zal Vyandschap zetten, enz. dat zelve zal u de Kop vermorselen. Adam hoorende dat dreigement aan de Slang / hoort daar in voor hem een Voor-Euangely, en krijgt een bevel om te gelooven; en zoo leid daar in een verbintenis, ja Verbond in Christus / als yder daar wel aanmerkt. Kan men dat anders als 't bevel der Belofte noemen / die men gelooven moet / en alzoo 't bevel des geloofs? Die *ultimus actus specificat*, ende die *specifica differentia denominat*. Waarom

heet een redelijk dier een mensch / niet om dat het
een weezen / substantie / lichaam / plant / dier /
maar redelijk is? Waarom heeten 't Pascha, Ver-
zoen-offer en al de Geboden van Ceremonien / Ce-
remoniele Geboden, Wet van 't Pascha, Wet van
't Offer, is het niet om dat zy Ceremonien gebie-
den? om de zelve reden zeg ik is 't gebod van 't
Euangely de Wet Christi, een Euangelisch Gebod.
Ik zie geen Zon / of begrijp niet dat twee en drie
vijf maakt / zoo dit geen waarheid is / aller aan-
neming weerdig. Ik zeg rond uit met de ver-
maarde Moulin, dat niet alleen 't Euangely Gebo-
den heeft, maar dat het Euangely zelfs een Gebod
is, of een Wet des geloofs. Want dit is zijn Ge-
bod 1 Joh. III: 23. of Adam heeft Gen. III: 15.
geen Gebod / om in Christus te gelooven gekre-
gen. Zoo hebben dan die Partyen gelijk / die in 't
O. T. dat bevel niet vinden / noch stellen / immers
niet voor de Zundvloet: en hoe isser dan een Ge-
nade Verbond? waar wil dit heen? Of mogt A-
dam God tot een leugenaar maken?

§. 23. Ende aldus werden wy ook van Hoorn-
,, beek onderweezen. Het is wel waar / zeid hy /
,, dat alle wetten / ook Ceremoniele en Politijke,
,, konnen gebragt ende verklaart werden by de
,, thien Geboden / ende by reductie daar gehoo-
,, ren / als tot haar oorsprong en eerste funda-
,, ment. Maar daarom zijn de Geboden zelve
,, niet te specificeren voor zoodanige Wetten / Ce-
,, remoniele of Politijke, schoon die daar toe ge-
,, bragt werden. Al wat de mensch kan geboden
,, werden hoort tot de eerste hoofden van God en
,, naasten lief te hebben: waar van niemand kan
,, twijffelen / of het zijn Morele Wetten. Zijn
,, daarom alle Wetten van die zelve slag / om

„ dat alle deeze tot die eerste Fontein van liefde
„ gehooren? De slag of soort van wetten is af te
„ meten uit haar aart of inhoud. Spreken zy van
„ Politijke dingen, zy zijn Politijk, van Ceremo-
„ niele, zy zijn Ceremonieel. Die Morele deug-
„ den gebieden, die zijn Moreel, en alzoo van alle
andere. S. H. D. H. p. 109. duidelijk voorwaar. Spreekt dan 't Gebod van het Euangelium te gelooven ende te gehoorzamen / 't is dan Euangelisch / *præceptum Euangelicum.* Vergelijk daar by / Heid. Disp. II. de Sabb. §. 8. Alwaar hy onder de positive geboden / van Gods vrye wil aanmerkt / een *lex Ritualis*, *Ceremonialis*, *Forensis*, en *Euangelica.*

§. 24. Alle deze verscheidenheid der geboden en wetten komt overal zeer klaar voor in 't geheele Woord Gods / zoo des Ouden / als des Niewen Testaments. Want overmits God de Heer zig zelven, en zijn wil daar in volmaakt ter zaligheid openbaart; zoo konnen wy daar uit genoegzaam leeren / wat uit zyn Opperhoogheid, Heiligheid en Volmaaktheid van zijn weezen / wat ook uit zyn vry en welbehagen vloeyt; Wat dan by gevolg onveranderlijk, veranderlijk en verandert is, of afgeschaft / en maar voor een tijd was.

§. 25. Ende of wel het geheele woord Gods / om ons dat te onderwijzen / is en blijft van Goddelijk onfeilbaar aansien / zoo en kan men niet loochenen / dat wy in den N. Testamente hier yets hebben / daar in het zelve voor ons van meer nuttigheid en voordeel is / als het Oude. Marees L. c. pag. 196. 389. Om dat wy daar uit duidelijk zien / wat een groot getal geboden van Moses, door Christus en zijn Apostelen zijn afgeschaft / die God wel eer wilde gehoorzaamt hebben / tot

de tijd van Christus toe. Daar uit wy zien / dat
die Ceremonieel, Politijk, den Joden eigen / en
by gevolg van Gods vrye welbehagen zijn ge-
weest. Ten minsten zien wy 't uit die afschaffing
klaarder. Ook zien wy daar by / dat de Heere
Christus eenige bevelen van niews geeft / als Doop
en H. Avontmaal, en dat hy andere, die in Mo-
ses Wet waren toegelaten / om die hardigheid wil/
als de Scheidbrief, de Polygamie of Geboden / als
het trouwen van zyn Broeders Weduwe nader heeft
verboden / ende dan ook in 't gemeen duidelijk lee-
rende / wat de swaarste, wat de minste geboden
zijn / ende die zuiverende van verkeerde uitleg;
zoo kan men / zeg ik / niet loochenen / of in alle
deezen / is inde Schriften van het Niewe Testament,
voor ons Christenen meerder klaarheid en onder-
wijs te vinden, wat ons altijd en onveranderlijk
blijft verbinden en wat niet. Het welke dan al-
daar openbaar zijnde / zoo is alle geschil uit / en
zoo yets in 't N. T. al mocht kort / duister / twijf-
felachtig of niet zijn / het Oude is en blijft altijd in
zyn kracht, om ons dien aangaande breeder te on-
derwijzen / gelijk by Ex. vanden Eed / of 't ma-
ken van beelden / of diergelijke / daar uit men dan
genoegsaam kan afnemen / uit de natuur der zaak/
de redenen waar mede het werd voorgestelt en aan-
gedrongen / ook wat wel eer een Wet en gebod
was / maar na Christus, door zijn Geest en Apo-
stelen / is vry verklaart, ontbonden / of noch voor
een tijd / om ergernis te mijden / gerecomman-
deert / als het niet eten van bloed en het verstikte.
Hand. xv: 20.

§. 26. Dewijl dan inden N. T. God tot ons
spreekt door zijn Soone, en ons beveelt na hem te
hooren; terwijl wy in hem / als de beloofde Chri-

stus

stus die gekomen is / alles volbracht heeft / en alzoo een oorzaak der zaligheid geworden aan Gods rechterhand moeten gelooven / dat de pit en Ziel van't Euangely is / dat gepredikt moet werden allen Volkeren / dat immers Nieuw is en tot het N. Testament gehoort ; terwijl Christus daar-en-boven met zijn aanzien / de wetten der liefde als de grootste / ende de zijne ons alsints / zelfs en door zijn geest en Apostelen / waar by zijn Exempel gevoegt is / van niews alzoo heeft aanbevolen met niewe motiven : Om alle deeze / ende de voorzeide redenen / is 'er geen bedenken altoos / waarom dat wy die niet zouden noemen met Gods woord / en toestemming van al de Ouden en veel latere Leeraars / de niewe Wet, de Wet Christi, de Euangelische Wet, de Koninglijke Wet der Vryheid, en Christus zelfs aanmerken / niet alleen als Wetgever op Sinai / maar ook op Sion.

§. 27. Voor my / ik vinde hier over by de rechtsinnige de zaak in een gezonder zin gevat / geen geschil altoos / in het dispuit tegen de Partyen over dit stuk. Weet my yemand / dat aan te wijzen / ik zal 't afwachten en dankbaar zijn.

§. 28. Het komt dan in deesen nu daar niet op aan / of het van God, door Moses wel eer is gegeven / gelijk de Joden zeggen / maar wat Christus van ons nu eischt ; jaa 't en komt niet zoo zeer in bedenken / wat Christus wel heeft bevolen in de dagen van zyn vleesch, want doe beval hy noch / den stoel van Moses te gehoorzamen, nu dat men 't een most doen en 't ander niet laten, voorts veel particuliere geboden / voor bysondere Persoonen / voor zijn Apostolen / en voor die tijd : maar hier komt het op aan. Wat Moses geeft en gebied, als vloeyende uit Gods recht en beeld, als onveran-

derlijk en eewig duurende / soo wel van Joden als van Heidenen / te practiseren / en daar in hy / niet als Godes Stadhouder en Wetgever der Joden, maar als een algemeen Leeraar der Kerke spreekt / met welke distinctie H. Alting en Fr. Turretin, 't geschil der rechtsinnigen bevredigt / te weten dit of Moses morele Wet en thien geboden, in zekere zin ook geabrogeert zijn / dat Melanthon, Musculus, Zanchius, Rivet. met zeer veel schoolgeleerden leeren / en 't welk eenige zonder reden tegenspreken / als wy in 't vervolg sullen thoonen.

§. 29. Laat ons de saak met een voorbeeld of twee klaar maken. Men stelt vast / dat God voor de Val aan Adam den sevenden dag der eerste week heeft gegeven / alle week te heiligen / andere zeggen in Mara of Sin / in de thien woorden werd het buiten twijffel bevestigt / en soo heeft God en Moses de Sabbath gegeven / denkt het zelve van de besnijdenis, gegeven aan Abraham / by dat Genade-Verbond / daar wy ook deel aan krijgen / met onse kinderen. Moses bevestigt die, doet 'er de Wet Noachs by van geen bloed eten / soo hoog weder bevolen in Moses Wet / en noch gecontinueert / nevens Hoerery Hand. xv.

§. 30. Waarom houden wy die sevende dagh niet met de Joden / of de Besnijdenis van Abrahams Genade-Verbond / of nemen vryheid van Bloed eeten ? Moet men in deezen niet aandachtig letten op de natuur der zaak / of die uit Gods recht en beeld vloeyt / of 'er yets in is / dat op Christus ziet / dat hy moet komen en volbrengen / dat in 't N. T. is afgeschaft. Wat konnen hier de Heeren anders by brengen die met zommige Joodsche Leeraars de Sabbath voor den Val stellen / en dan / dat voor de Val geen schaduw op Chri-

Christus kan plaats hebben; te meer/ om dat die inde thien Geboden/ 't kort begrip der Morele Wet staat/ in steene tafelen geschreven/ ende de Joden dat point zoo hoog en sterk drijven; waar toe/ hun als tot spijt/ en om met hun niet te willen eens zijn/ dat verandert? Gelijk Curcellæus zeid/ en uit de Oude aanmerkt: Van hoedanige geboden Musculus ook spreekt. Wy leven na Christus Wet, de Sabbath is een Positiv gebod/ van een andere aard/ dat niet vloept uit Gods natuur/ maar vrye wil. Andere zeggen zy was ook een schaduw die op Christus zag.

§. 31. Past dit ook op de Besnijdenis, daar ik in 't O. Test. zoo klaar niet zien kan/ of die anders als een Sacrament aan 't Verbond hangt/ en ik niet weet/ of die/ gelijk de Regenboog, altijd zal duuren, hoe komen wy/ met eenige Christen volken/ onder ons die niet langer te continueren? Kan ik in zulken geval andere reden geven/ als dat wy klaar uit Paulus leeren/ dat de Besnijdenis een Gebod was van Gods vrye wil/ en in 't welke de Bloedstorting yets in had op Christus ziende/ dat nu de Doop is ingestelt/ en dat wy hier na Christus bevel moeten hooren.

§. 32. Het niet Bloed eten schijnt noch daarenboven van de Apostelen gecontinueert; dat sommige daarom als noch ongeoorloft achten: Wat seggen hier de Rechtsinnige/ tegen de Grieksche Kerke/ of tegen die dat staande houden/ en waarom dat niet als van een natuur met Afgoden Offer en Hoerery aangemerkt/ als dat hier geen een natuur der saken is. Dat die verschillen en 't Bloed eeten tot de Spijsen hoort/ in welk stuk wy nu niet moeten geoordeelt werden; doenmaal alleen gecontinueert/ om der Joden wil/ om de

Synagoge eerlijk te begraven. Vinden wy yets afgeschaft in 't N. Test. zoo is dat uit; wy leven niet na Moses / maar na Christus Wet. Twijffelen wy of het als van Christus geboden altijd duurend is / gelijk als / Verkoop u goed, en geef het den Armen, Predikt niet als aan de verloorene Schapen van 't Huys Israël; 't is goed niet te Trouwen, geen vleesch te eeten, of diergelijke / als van niet te pleiten, of te wederstaan, moet men niet zien / wat naderhand voorkomt / op de aart van die zaak, wat die eischt?

§. 33. En neem nu 't point van den Eed of Beelden, en stel eens / dat daar niet van was / of voorkwam in het N. Testament / (hoewel wy beter weten en thoonen konnen) wat raad tegen Mennisten en Pausgesinden? Zal ik niet uit den O. Test. hun overvloedig konnen bewijsen / uit de natuur der zaak, dat in den Eed geen zonde is / dat het tot Gods eer hoort / om samen vertrouwt / en gerust te leven? Dat in de Eed niet is / dat Christus raakt / dat Engelen gesworen hebben. Ende wegens de beelden konnen wy niet overvloedig uit het O. T. zien / dat het maken en eeren der zelve met sulke redenen werd verboden / die van Gods geestelijke, onzienlijke, en oneindige Natuur vloeyen, en alzoo eewig duurend zijn.

§. 34. Hierom is het / dat het gebruik van de H. Schrift des Ouden Testaments / tot onderwijs / ook in dit stuk van de geboden / blijft. Behalven alle de andere nuttigheden / die historisch, leerzaam, tot verbetering en vertroosting zyn om de vervulling der schaduwen, en Profetien te zien / en hoe het O. T. het N. bevestigt, en hoe het Niewe het O. vervult, dat ik met alle rechtsinnige eens ben / en daarom / dat niet een titel noch jota vande

Wet

Wet zal vergaan, zoo lang hemel en aarde ſtaan zal, of yets te vervullen overig is. Miſſchien zal aan ſommige de tale van Marees aangenamer zijn.

§. 35. Hy ſtelt vaſt, dat na Chriſtus komſt „ de boeken van het N. T. het heiligſte en nutſte „ deel des Bibels zijn, ende dat de oude boeken, „ den Joden Chriſtus en des kruis Vyanden op- „ welker herte het dekſel blijft, als zy die leeſen „ 2 Kor. III: 14, 15. niet verder nut zijn, als om „ haar alle verontſchulding te benemen, ſoo men „ daar niet by doet 't voornemer en heiliger deel, „ dat uit het N. T. ontſtaat, jaa, zeid hy, is „ by een waar Chriſten oit in twijffel getrokken, „ dat men de boeken van 't N. T., boven die „ van 't O. T. zoo veel meer moet achten, als „ de bediening van 't N. T. in waardigheid, „ klaarheid, uitbreiding, kracht, en veel ande- „ re omſtandigheden, de oude bediening over- „ treft, ende tot deeſe voortreflijkheid, leid ons „ Paulus Rom. 1:16. Heb. 1: 1. en als Auguſtinus „ zeid, het N. T. was in 't O. bedekt, het O. „ in 't N. geopenbaart. Een is geen twijffel, „ of het N. T. brengt meer licht toe tot verſtand „ van 't O. als het O. Teſt. doet aan 't Niewe. Marees wil dan, dat beide die grote lichten, Zon en Maan blijven enz. L. I. §. XXXVII. a. p. 20. en L. VIII. §. XXV. c. p. 390. noemt hy het N. T. 't heilige der heiligen, in vergelijking van 't Oude Teſtament. Wie kan daar tegen? hoe wel ik al de nuttigheden liefſt daar by doe, die Paulus heeft 2 Tim. III: 16, 17. gelijk wy daar in de confeſſie volgen, daar Marees, tegen de Wederdoopers diſputerende ook niet tegen heeft. Zoo veel iſſer aan gelegen, tegen wie men ſpreekt, wel aan te merken? of die Joden of halve Joden zijn, of

Weder-

Wederdoopers. Men zie ook 't Altare Damasc. p. 502. etc.

§. 36. Ende aldus hoopen wy overvloedig bericht gegeven te hebben, sulx wy niet denken konnen, dat daar yets resteert dat eenig nadenken van onrechtsinnigheid, of een angeltje van Socinianery in dit kruid schuilt, als een niet min Edele als seer Verstandige en Godvruchtige Juffer aan my schreef, dat men myne Naleezing na gaf. Ende sal den Leezer nu zeer gemakkelyk in het II. Deel, de vier eerste Kapittelen, en in 't III. Deel ook het eerste, derde en vierde konnen passeren.

II. Afdeeling.

§. 37. Nu komen wy tot de Verscheide Schriftuurlijke onderscheidingen van Moses Geboden; in 't byzonder in 't II. Kap. begrepen.

§. 38. Van alle onderscheidingen, vinde ik geene van meer gebruik en nuttigheid, als die. Dat de Geboden werden aangemerkt, als eerste Algemeene en tweede Byzondere Geboden: Want aan 't Verstand van de selve is het verstand van al de onderscheidingen vast.

§. 39. De Algemeene zijn, of A. de aller eerste en algemeenste, onmiddelijk uit de natuure Gods en zijn Beeld vloeyende. Als dat men God moet eeren, vreezen, gelooven, liefhebben, gehoorsamen in alles; dit zijn de *universalissima*, aller eerste en gemeenste: Zie Exod. XV: 26. XIX: 5. 8. XXIV: 3. Jer. VII: 23. Hoor Israël, de HEERE Uwe God de HEERE is een. Deut. VI: 8. Zoo zult gy dan de HEERE uwe God lief hebben. Zie daar het eerste en grootste Gebod. Hier uit het ander desen gelijk is, de liefde tot den Naasten.

§. 40. Hier

§. 40. Hier uit vloeyen en volgen nu besluiten, dewelke de voorgaande algemeenste tot beginselen hebben van haar gevolg. Gelijk by Exempel: De thien Geboden alle/ welke uit en door die algemeenste gronden kracht krijgen/ insonderheid Gods openbaring daar by komende. Want is God zoodanig/ dat ik hem moet liefhebben, als de eenige Heer en God; Ergo, geen ander God: En is in die liefde voor af een recht geloof en kennis van God onse HEER die geestelijk is/ zoo mag ik zoo kleine en verachtelijke gedachten niet maken/ dat hy een Beeld gelijk soude zijn/ en dat ik sulken Beeld soude eeren; daar de Zoon Gods zelf is het uitgedrukte Beeld van zijn zelfstandigheid/ en wy Gods geslachte zijn en Beeld dragen. Ik moet dan ook wel toezien/ dat ik hem eere en zijn naam niet misbruik; en overmits ik met Ziel en Lichaam hem die eere schuldig ben/ zoo isser ordentlijke tijd en plaats nodig/ om die statelijke Godsdienst aan hem te bewijzen/ en alzoo mijn liefde tot hem te oeffenen/ op dat mijn Ziel alsints in hem ruste.

§. 41. Ook moet ik God zoo lief hebben/ dat ik wensch dat ook een ander mensch nevens my de zelve liefde aan God bewijze/ waar in de grond en volmaaktheid van de liefde Gods/ zig zelfs/ ende te gelijk des naasten leid. Waar uit gemaklijk de ses bevelen der tweede tafel vloeyen/ want ik moet mijn naasten wel onderscheiden, alwaar dan in rang Vader en Moeder eerst voorkomen/ en zoo uit die wortel de andere/ niemant vermag zijn naasten met werken, daaden/ echtbreken/ stelen/ met woorden, valsch getuignis/ met gedachten/ begeeren/ tegen de liefde beledigen.

§. 42. Alle welke evenwel zoodanig niet zijn/ dat

dat die zoo onmiddelijk uit Gods natuur of beeld vloeyen / dat daar omtrent niet wel eenige verandering kan plaats hebben / door nader openbaring Gods. Gelijk God Abraham beval / zijn Zoon te Offeren, de Kinderen Israëls / de Egyptenaars te berooven / 't land Canaans in te nemen / aan de Broeder, zijn Broeder by desselfs Weduwe Zaad te verwekken enz. diergelijke; de bepaling van een dag van seven / en van die seven de sevenste.

§. 43. Bysondere geboden zijn / die door bysondere openbaring Gods / of aan een bysonder Volk / of voor zekere tijd, en in zoo een land en plaats zijn te betrachten; hoedanige de Politijke en Ceremoniele geboden / of die dingen die in de Woestijne van Israël te betrachten waren. Hier toe kan men brengen personele, als aan Noach / Abraham / de Jongeling Math. XIX. Deeze alle zijn na ontfangene openbaring / en niet sonder de zelve / altijd in haar algemeene grond en beginsel / uit kracht van welke die dag ook moet gehouden werden / natuurlijk verbindende uit dat recht Gods. Want dat is openbaar aan mijn Conscientie, 't geen God openbaart en aan my beveelt / moet ik gehoorsamen / gelijk dat boven §. 13. en 14. is aangetekent.

§. 44. Om nu te weten / of een bevel van een eeuwigduurend verbindende aart is / moeten dese dingen wel werden overwogen; of het uit Gods natuur vloeyt / of van zijn wil? of hy het als een eewigduurend beveelt en noit heeft verandert / dan of hy het beveelt voor een tijd? of het bevolen werd aan alle / dan alleen aan sommige? Man of Vrou enz. By Exempel / 't geloove in Christus de Middelaar / 't openbaren / 't belooven en geven

van Christus is voortvloepende uit Gods vry believen / daarom ook een Verborgentheid der Godzaligheid. Doch evenwel altijd den Zondaar verplichtende; zoo wel voor de Wet en Christus komst, als na dezelve: gelijk den inhoud der openbaring mede brengt.

§. 45. Hier uit moet ook van 't gewicht der geboden werden geoordeelt / te weten / de eerste zijn ook de grootste, en in geval / dat twee gelijk voorkomen / moet men God meer gehoorzamen dan de mensch, Barmhertigheid kiesen voor offer.

§. 46. Hier toe gehoort ook / de vermaarde distinctie van Maimonides, van *præcepta primæ & secundæ intentionis*, By Raymundus in pug. fid. p. III. dist. III. c. XII. p. 631. en Voisin ibid. p. 26. en Spanh. dub. p. III. en andere aangetrokken.

§. 47. Aangaande de negative geboden, ende de straf daar by gestelt / §. 11. n. 3. pag. 57. merken de Joodsche Meesters ook aan / dat de straf des doods, voor 't gerichte, of van uitroeying alle gevoegt is / alleen by de negative geboden / uitgezeid / de besnijdenis en 't Pascha Voisin p. 76. a. b.

§. 48. Wat het 4. onderscheid aangaat §. 12. gebod ten leven of der zonde en des doods, dit vloeit niet zoo seer uit de aanmerking vande negative, daar de dood by gedreigt werd / of de affirmative, daar het leven by belooft werd / maar uit de belofte aan de gehoorsame / en uit het dreigement aande overtreders zelfs / wanneer 't verbod is overtreden en daar tegen gezondigt.

§. 49. Het 5. onderscheid ziet op geboden voor de zonden, op dat men niet zondige / de andere na dezelve, gelijk als / berouw en bekeering / offerhande / hier toe gehoort de aanmerking wanneer

neer yemant onrein geworden was / uit of door zonde en onvoorsichtigheid; uit natuurlijke swakheid / ziekte / melaatsheid; uit Gods gebod en liefde-plicht / en alsoo gereinigt most worden. Dit laatste is wat duister uitgedrukt §. 16. p. 60.

§. 50. Ik wil dat zeggen / yemant / by exempel most zijn Vader of Moeder begraven / en in dat geval mocht hy zig verontreinigen. Lev. XXXI. 3. Zoo mede wast yemant aanbevolen Lev. XVI: 21. 26. 28. Num. XIX: 7, 8. 10. 21. Het onrein werden wierd altijd niet verboden / jaa was wel toegelaten / of geboden / en somtijts niet te vermijden; maar als men onrein zijnde / dan het water tot reining niet en gebruykte / dan was de uitroejing gedreigt. Zie Num. XIX: 20. dit was aldaar van my niet duidelijk genoeg gestelt / 't is waar / zommige verontreiningen wierden verboden, en men kon zig daar tegens besondigen. Lev. XI: 8. 24. 25. enz. 44. 45. Zie ook Lev. XVIII: 19. met XV. 24., maar andere waren zoo niet Lev. XII. enz. als reeds geseid is. Edog hoedanig de onreinigheid ook was / men moest wasschen, was onrein tot aan den Avont, seven, veertien, drie en dertig, ses en sestig, of zoo lang het vloeyen / of de melaatsheid duurde. Dit verbood hun gemeenschap met menschen / dreef hun uit het leger / en hielt hun uit het heilige / en vande heilige dingen. Zoo lang zy onrein waren / of niet gereinigt Num. V: 2, 3, 4.

§. 51. Insgelijx de geboden na de zonde, en om der zonden wil zijn / of 1. natuurlijke en morele / 't geen inden zondaar / na de zonde / in die zondige en ellendige staat werd vereischt / bekeering, berouw, geloof, toevlucht tot Christus, om verzoening / en vergeving / belijdenis enz. al wat Gods recht

recht en liefde/ en geopenbaarde Evangelium eischt/ na begane zonde van den zondaar/ om te komen tot Gods liefde en gemeenschap.

§. 52. Of Ceremoniele, als Brand-en Zond-Offers/ tot verzoening/ in geloove ende verbryseling des herten gebragt/ en dit is den zondaar zelfs geboden/ hoewel in geval van offerhande/ de Priester en Levyt tusschen beide kwam.

§. 53. Waar aande politijke stoel van Moses waren bevolen de geldboeten, geesselingen en dood straffen, uit te voeren na de begane zonde/ in welken geval de zondaar zijn eigen ongerechtigheid droeg.

§. 54. 't Geen van de uitroeping der ziele §. 11. daar tusschen staat/ is een misverstand door onachtsaamheid in gebloept/ dat moet uitgeroeit/ gelijk wy naderhand daar op beter gelet hebben/ ten minsten/ is het niet waar in alle gevallen/ daar uitroeping gedreigt werd.

§. 55. Dit wel aangemerkt zijnde/ geeft licht aande vermaarde tex Gal. III: 19. Dat de Wet om der overtreding wil is by gekomen. Paulus spreekt van Moses Wet NB. in tegenstelling vande Belofte, en 't Verbond te voren bevestigt. Hy stelt vast/ dat die Wet niet is tegen de belofte, om die krachteloos te maken 17-21--24. maar gelijk hy Rom. III: 32. daar by voegt/ om die te bevestigen/ den zondaar tot het omhelsen vande beloften te helpen/ als een Pædagogus tot Christus te leyden, te bewaren en omthuynen. Ja hy spreekt NB. van zulken werking/ daar wy, als Christus gekomen is, vry van zijn 23-25. Alle dit gezeide/ thoont ons klaar/ in wat opzicht Paulus vande Wet spreekt/ vande gantsche Wet zoo D. S. meent. Niet zeg ik/ voor zoo verre die klaarder openbaart, wat zonde

is, wat de zonde verdient, na wat regul men moet wandelen, want dat is na Christus tyd/ als die is gekomen/ niet min klaar/ zoo niet klaarder door Christus en de leer der Apostelen/ als van te voren: zoo zijn wy nog onder de Wet/ maar dit ziet op de Wet in dat opzicht/ voor zoo veel de zelve/ met al haar inzettingen/ daar ook de Vloek aangehangen was/ thoonde/ datter om der zonden wil de ware versoening noch nodig was/ dat Christus komen moste/ om de Vloek weg te nemen/ die de zonde verdiende/ daar die Wet en schaduwachtige versoening tot vergeving/ ten leven machteloos toe was; Deeze dingen efter mosten na begane zonden in geloove en berou gedaan werden: dog nu na dat Christus alles volbracht had/ konder geen plaats meer hebben/ of de genade wierd vernietigt/ alle die insettingen leerden/ dat duidelijk en bevestigden alzoo de Beloftenis door die oeffeningen om der zonden wil.

§. 56. In gevalle men hier tegen mocht denken/ dat de Beloftenis en offerhanden ook dit al te vooren deden voor Moses Wet? De antwoord is/ dat het zelve niet kan werden ontkent: edog zy deden 't zoo overvloedig niet/ en met zulken scheidsmuur van bewaring/ en omtuining/ met uitsluiting vande Heidenen en bewaring der Joden/ tot dat het zaad zoude gekomen zijn die dat belooft was.

§. 57. De gedachten/ die men hier maakt/ als wilde dat om der zonde wil te kennen geven/ tot straffe der zonden/ en wel byzonder tot straf van de Afgodery met het goude Kalf/ dunkt my/ dat Paulus hier noch oit is in gedachten gekomen/ gelijk wy dat breder hebben gethoont in onze Zegen en Vloek over Ezech. xx: 25. Dit meenen wy

behou-

behoudens 't respect tot zoo grooten man/ dat een groot abus is/ vande Heer Coccejus, en die met hem deeze ter alzoo geerne vatten/ overmits Paulus het tegendeel toont in de byzondere Wetten/ of geboden die hy by brengt/ als Besnijdenis/ en Feestdagen/ die voor de zonde zijn gegeven/ jaa al aan Abraham/ zoo veel de Besnijdenis aangaat/ hoe wel van een ander aart door Moses Wet geworden. Gal. v: 3. gelijk bekent is.

Kap. III.

Moses Wet onderscheiden in Morele, Ceremoniele, en Politijke Geboden.

§. 1. Ik weet wel dat ons Paulus beveelt/ het vermijden van sulke vragen, die twistingen voortbrengen/ hoedanige men moet rekenen/ die in woorde-strijd bestaan. 1 Tim. I: 4. VI: 4. 20, 2 Tim. II: 14. 23. Tit. III: 9. maar ik bevinde/ dat men dit niet voor by en kan/ als men aanmerkt/ dat wy met woorden onze gedachten gewoon zijn te uitten/ daar dan/ die een woord/ na 't gewoonlijk gebruik neemt/ daar van het in besit is/ geen ongelijk te geven is. Edog als men hier over pleit/ na die spreuken/ *grammatici certant & adhuc sub judice lis est*, dunkt my/ dat behoudens elk zijn gesustineerde/ men om Vredes wil/ elkanderen most te gemoete komen/ om de woorden te gebruiken in die zin/ waar in mijn tegenpartye/ die gebruikt/ en niet zoo ik gewoon ben/ anders begaa ik een geduurige mislag, en een verwerring van Babel, d'een spreekt van Kalk en d'ander verstaat Steen. Of men moet eens zijn om die twist-woorden te vermijden/ en met zulke te spreken/ daar men wederzijds eens in is.

§. 2. Dit kan gemaklijk geschieden/ over woorden/ die uit het gemeen gebruik/ tot de Theologie werden overgebracht; als Gods woord die niet en heeft: maar zoo gemaklijk niet in gevalle Gods heilig woord voorgaat/ wiens woorden ons een Wet zijn, om die na desselfs waare oogmerk te gebruiken. Daar geen oudheid of gewoonte tegen was; om dan te zeggen/ *Verba valent usu*, gelijk dit in aanmerking moet werden genomen/ omtrent de Woorden/ Wet, Belofte, Vloek, Euangelium, Verbond, Testament, Rechtveerdiging, toerekening en diergelijke.

§. 3. Edog zoodanig is het niet met de navolgende woorden/ die zoo gebruikelijk zijn/ om te onderscheiden Moses Wet in ceremonieele, politijke en Morele geboden/ welke woorden by na door de gewoonte Land-recht gewonnen hebben/ om als genaturalizeert onder het nederduitsch te verkeeren. Hoewel gemeenlijk niet verstaan na behooren/ van die de tale niet verstaan/ ende de taalkundige daar over zien twisten/ wanneer die gepast werden op de stoffe/ die wy voor hebben/ waar van wy dit hebben aangemerkt.

§. 4. Het woord Moraal of Moreel is een afnoeming/ van Mos en Mores. Cicero die neemt het op zijn rekening: 't Geen tot de zeden, *Mores*, dat de Grieken ἤθη noemen, hoort, dat gedeelte der Philosophie plegen wy vande zeden, *de moribus*, te noemen, maar 't betaamt hem, die de Latijnsche tale wil vermeerderen te zeggen, *Moralem*, de zedelijke. *In primo de Fato.* Vergelijk Arist. Eth. L. II. c. I. Nu is bekent/ dat men gewoon is onder dat gedeelte te begrijpen de *Ethica*, *Oeconomica & Politica*, dat is: Zedekunde, Huishou-kunde en Staatkunde. Macrob. in Somn. Scip.

Lib. II. *in fine. Nosti enim, quicquid propter adipiscendam Sapientiam quæritur, aut de moribus, aut de ratione quæstionem habere*, schreef Augustinus aan Dioscorus Ep. LVI. c. 261.

§. 5. Ondertusschen zoo men op 't gebruik van 't woord Mos en Mores ziet / zoo als dat in 't gemeen by die Latijnsche Schrijvers / en in 't byzonder by de Rechtsgeleerden gebruikt werd / zoo begrijpt het / allerlei gewoonten, goede / kwade en middelmatige wijzen van doen / door langduurig gebruik, bevestigt / en tot een Wet geworden / in tegenstelling van een geschreve Wet, zelfs ook / voor de ceremonien in 't Goddelijk, of hun Afgodendienst gebruikelijk. Zoo beschrijft Festus de zelve: *Mos est, inquit, Institutum Patrium, Pertinens ad religiones, cæremoniasque Majorum. Morem Ritusque Sacrorum*, zeid Virgilius. Men bezie weder Macrob. Saturn. L. III. c. VIII. *Nam diuturni Mores, consensu utentium comprobati, legem imitantur.* Instit. L. I. tit. II. §. 9.

§. 6. En overmits dat de heilige Schrift ook die woorden gebruikt / waar af de Grieken haar Ethica, de Latijnen haar Morale afgenoemt hebben / konnen wy hier noch yets naders zeggen / want in 't N. T. is beide gebruikelijk ἔθος, ἦθος, dat over gezet werd / gewoonte, wijze, zeden, ook eens ἦθος. 1 Kor. XV: 33. waar op zoo men aandachtig let / men zal bevinden / dat het voor allerlei goede en ook kwade gewoonten gebruikt werd / zoo wel Politijke, als ceremoniele, particuliere als algemeene / men zie maar Hand. XXVI: 3. Alle gewoonten onder de Joden. Haar Vaderlijke gewoonten. XXVIII: 17. Gewoonte der Priesterlijke bediening. Luc. I: 9. Des Feestdaags. II: 42. Van begravenis. Joh. XIX: 40. Gewoonte der Romeinen.

Hand. xxv: 16. vergelijk ook Joh. xviii: 39. Zoo zien wy 't gebruikt voor Mozes Zeden. Hand. vi: 14. en xvi: 21. dat tegen de Roomsche zeden aanging / de Christelijke, die Paulus verkondigde. Specialijk ook op de NB. ceremonien, de wijze van Moses. Hand. xv: 1. met 5. 24. en Hand. xxi: 21. Door de Wet van Moses / de Besnijdenis enz. dat is de Morale van Moses, en aldus zijn NB. al Moses Geboden Moreel.

§. 7. Zoo men hier op had willen acht geven / zoo zoude men ras gezien hebben / hoe vast dat gaat / als men dat woord wil gebruiken / alleen voor die Wetten / die uit Gods natuur vloeyen / die in ons hert geschreven zijn / en nu noch bekent / of ten minsten / die onveranderlijk zijn / eewig-duurend, ende ons noch verbinden, hoe wel juist niet vloeyende uit het onveranderlijke en natuurlijke recht Gods / dat is een louter misbruik van dat woort / niet alleen tegen alle Latijnsche Schrijvers / maar ook tegen Gods woord aan. En evenwel hier heeft men het wonder druk / nemende de eene het woord veel enger en nauwer als de ander / als inde geschillen over de Moraliteit van 't IV. Gebod te zien is.

§. 8. Als of het geheele IV. Gebod / en al watter toehoort / na Moses Wet en wijze, niet Moraal was / net gesprooken, in zoo breeden zin, als nu gethoont is. Doch die nu zoo spreken wilde / hoewel met Gods woord / zoude niet verstaan werden. Zoo heeft zommige bastert-taal de overhand genomen. Anders al Moses bevelen en ceremonien / by de Joden in practijk gebracht en in een geduurige gewoonte / die zijn als gezeid is Moreel. Wilde ik dan niet spreken met de schrift / ik sprak evenwel niet geerne daar tegen. Ten minsten /

sten / ik wilde niet twisten / over een woord / dat niet na de zin vande Schrifture gebruikt werd / maar geheel anders gelijk geschied / wanneer men op een gebeelte van Moses Wet past / dat het geheel toekomt.

§. 9. Nu gaa ik noch voor by / 't gebruik van dit woord / als men spreekt van oorzaken welker werkingen zijn Moreel / gelijk inde Godlijke Voorzienigheid / werkingen van Gods Geest en woord te pas komt.

§. 10. Maar laat ons ook eens bezien het ander woord Ceremonien of Ceremonieel, dat ook by de Romeinen in gebruik is geweest / hoewel zy niet eens zijn over de oorsprong desselfs. Men bezie Valer. Max. c. I. Aul. Gell. Noct. At. L. IV. c. IX. Macrob. Saturn. L. IV. c. III. hier mede hebben zy veel al verstaan / hunne uitwendige gewoonten en zeden van Godsdienst, als by Cicero meermaal te zien is / ja *omnia Sacra.* Servius Æneid. IV. Men zie Etymol. Martinii. Augustinus maakt van dit woord gewag / de Sp. & litt. c. XXI. t. III. c. 822. Want van 't O. T. ende desselfs aardtsche beloften gesproken hebbende / zo telt hy / nevens de
„ geboden, die wy nu noch moeten onderhouden,
„ de Sacramenten, die Schaduwen waren der toe-
„ komende goederen, gelijk besnijdenis, Sabbath en andere dagen, ende de ceremonien, sommiger spijzen, ende de veelvoudige *Ritus*, wijzen van doen, gebruiken der heilige offerhanden, over eenkomende met die oude en vleeschlijke Wet, en dat dienstbaar jok enz. ende als of hy Roukoop had / over 't gebruik van dat woord / zoo retracteert hy dat lib. II. c. XXXVI. t. I. c. 53. Wanneer ik handelde vande Joodsche wijze, zig onthoudende van zommige spijze na de Oude Wet, heb ik gezeid de cere-

monien van zommige spijzen , welk woord NB. niet in gebruik is inde H. Schrift . maar daarom heb ik het gevoeglijk gevonden , *quod à carendo appellatas cæremonias* , dat de ceremonien van't moeten derven genoemt zyn , om dat die dezelve onderhouden , yets missen en derven , als waar van zy hun onthouden : Dog zoo d'er een ander oorsprong van dit woord is, dat met de ware Godsdienst strijd, na dezelve heb ik niet gesproken , maar na die daar vermelt heb.

§. 11. Gewisselijk die plaats van Augustinus is zeer aanmerkelijk. Voor eerst / men ziet, dat doemaals inde Latijnsche Bibels , dat woord noch niet was / of die vermaarde Vader most zeer onachtsaam geweest zijn in 't leezen vande zelve / dat uit zijn schriften wel anders blijkt. Ten anderen / men ziet / dat hy beswaart is over 't gebruik van 't woord / om dat het niet schriftuurlijk is. Och of veele zin hadden / in zoo een teder gemoed / om maar met de Schrift te spreken / ten minsten als een woord krakeel verwekt ? Ten derden / hy bedingt dat men dat woord van hem in geen ander sin en oorsprong op vatte / als hy aan tekent / te weten / voor verbieden van spijzen , of 't geen de onderhouders van ceremonien / moeten missen. Waarom hy het NB. onderscheid / van Ritus , Sacramenta. etc. en dat geen deel wil hebben / voor zoo verre dat woord / inde Heidensche ceremonien/ een ander gebruik mocht hebben.

§. 12. Zoo deeze naaukeurigheid ware nagevolgt/ dat woord was niet zoo dikmaal ingevloeit inde Latijnsche Bibel/die het concilie van Trenten heeft gecanonizeert. Want wanneer wy op die Vulgata of Latijnsche Oversetting acht geven/ daar zien wy / dat woord meermaal gebruikt ; voor

't geen

't geen wy gemeenlijk daar door gewoon zijn te begrijpen; de Joodsche wijze in hunne offerhanden en Tabernakel gebruikelijk, Haar dienst Exod. XXVII: 19. en recht desselfs Num. XV: 24. Wacht Ezech. XLIV: 16. en 't geen daar toe gehoort Lev. IX: 17. X: 19. Num. I: 50. Eph. VIII: 17. en specialijk voor חקים insettingen Gen. XXVI: 5. Exod. XVIII: 20. Deut. IV: 19. 1 Kon. II: 3. Neh. I: 7.

§. 13. Ende hier van daan 't gebruik onder de Schoolgeleerden / ende dat het zelve is overgebleven onder ons / voor insettingen, of de Wetten der schaduwen, en oeffeningen / of rechten vande Joodsche Godsdienst. Hoewel het zeker is / dat door inzettingen al de geboden van Moses verstaan werden / voor zoo veel die bepaalt zijn / ende men daar niet af noch toe mach doen. Alles na Gods believen. Zoo zeid de Heere Lev. XVIII: 4. XIX: 37. Maar ten tijde van Augustinus was dit noch niet in gebruik / veel min in zoo breeden zin; want waar toe zoude hy anders zoo scrupuleus geweest zijn / en in zijn Retract. zulken bepaling gemaakt hebben / zoo dat woord / gelijk *Sacramentum*, inde Kerke doe in gebruik was geweest?

§. 14. Het ware te wenschen geweest dat het uit de Kerke ware gelaten / zoo en zoude ook daar over zoo veel verwarring niet zijn ontstaan / inde geschillen over de Sabbath / en 't Vierde Gebod / ten minsten / zoude men uit Augustinus gezien hebben / dat hy de Sabbath teld onder de schaduwen der toekomende goederen / noemende dat Gebod een figuur / en het onderscheidende van d'andere negen / die van ons na de letter moeten onderhouden werden / zoo die luiden. Nu heeft dat woord een gebruik / als yeder goed vind / of zoo ruim datter alle uitwendige Kerk-gewoonten en gebrui-

bruiken mede gemeent werden / zoo van Heidenen/ Joden als van Christenen; en aldus was het gebruik by de Romeinen / als alsints bekent is. Sommige in tegendeel verstaan door ceremonien, alleen maar die Wetten van Moses, als schaduwen van Christus/ dat een gebruik is/ dat veel te naau is / en op geen bewijs steunt / als dat het hun zoo dient. Daar het dan ook van daan komt / dat elk die Post-Acta over 't IV. Gebod uit leid na zijn begrip / dat hy van dit Heidensch woord maakt/ om noch kwanswijs met die tale van de Synodus te spreken.

§. 15. Belangende nu het woord Politijke Wetten / dat heeft minder swarigheid in / want dit vind men ook by Maimonides, die onderscheid de beveelen aldus/ *de crescendis, de moribus, de politicis*, als waar mede buiten twijffel de Wetten gemeent werden / die het Joodsche gemeene best eigen zijn. Alleen dat men niet moet vergeten / dat het een Theokratie was / ende dat de onderhouding van al Moses Wetten / der bezorging van de Regering / die op den stoel Moses zaten / waren aanbevolen. Ende wat de forme van Regering / voorts veel borger- en straf-Wetten aangaat / in Canaan waar te nemen / wy zien niet / dat men kwalijk doet / die staatkundige, of hunne rechten te noemen / als na dewelke / de Rechters mosten recht doen.

§. 16. Daar komt noch by / die waarschouwing / die niet te vergeten is / dat Moses Wet, onafscheidelijk een geheele Wet is, daar al deeze Wetten vermengt onder een voorkomen / ende dat de woorden / geboden / insettingen / en rechten / niet elx apart een gedeelte of soort van Moses Wetten beduiden / de geboden morele, insettingen

gen de ceremoniele, en rechten de Politijke; maar yder wel de geheele Wet / na de nadruk van yder woord.

§. 17. Derhalven dit onderscheid / dat meer vermaard is / als Schriftuurlijk / laten wy passeren als gegrond inde zaake / maar anders niet altijd gemeent met die woorden / geboden, insettingen en rechten. Zoo dat over zulx dat woordeken misschien. §. 1. lin. 7. uit zedigheid daar by gedaan / wel uit mag.

§. 18. Bernardus maakt gewag van maar tweederlei *Moralia en umbratilia & figurativa*, zedelijke en schaduwachtige of afbeeldende / Parv. Serm. 28. c. 455.

§. 19. Hier mede komt eenigsints over een / 't vermaarde onderscheid vande Heeren Coccejus, en Burman, in geboden der zeden, die gedaan zal hebben zal leven, en insettingen, of geboden, die niet goed zijn, waar by men niet zoude leven / uit Ezech. xx: 11, 25. dat wy in zulken meening oordeelen / dat abus is / gelijk wy over die ter wijdlopig thoonen / en niet anders toelaten / als alreeds boven is aangemerkt / ten opzicht vande Belofte voor de daders / ende de Dreigementen voor de Overtreders.

§. 20. Maimonides onderscheid al Moses 613. geboden / gelijk de Joden op tellen / ook in drieërlei / *de credendis, moribus & Politicis*, als sprekende van Leeringen des geloofs, of van't geen men geloven moet, van't geen men doen moet, en van politie of staatkunde. Die afdeeling is zeer aanmerkelijk / en begrijpt genoegsaam / al 't geen in Moses Wet voor komt te onderscheiden. Want als men onder de leeringen / of 't geen men gelooven moet / begreep / leerstukken van God, Schepping en z.

histo-

historien, beloften, dreigementen, en voorzeggingen van de Messias, en onder de *Moralia*, de zeden-plichten der Joden/ onder welke al de Joodsche *Ritus*, insettingen/ schaduwen/ of ceremonien op Christus/ zijn begrepen; en dan onder de Politijke, 't geen de instelling van de Joodtsche Politie aangaat/ de Landrechten en gerichten/ meenen wy dat alles gevoeglijk/ als onder drie hooft-deelen gebracht is/ 't geen in Moses voorkomt. Zie Pug. Fid. Raym. p. 631. en Voisin pag. 65. 73. 76. Burman Wet en Get. p. 418.

§. 21. Voorts komt in dit Capittel niets voor; dat wy niet met wolken der getuigen/ als de gemeene taal der Leeraars zouden konnen bewijzen.

§. 22. De aanmerking van Voetius hoort tot §. 5./ dat namentlijk de ceremoniele geboden in haar grond/ verbintenis/ onderwijzing en oogmerk moreel zijn. Want op Bailly Oef. der Godz. p. 255. werd dit van hem aangetekent/ dat God de ceremoniele Wet aandringt met Morele redenen Lev. x: 3, 6, 9, 10, 11. Deut. xxviii: 1, 2, 3-17. enz. wy doen daar by Lev. viii: 35. xi: 44-47. xix: 25. 28. 30. 34. 36. 37. xxii: 30. 31-16. xxiii: 43. Deut. xiv: 1. 2. xxiii: 13. 14. waar mede Voetius thoont/ hoe vast die reden gaat/ van die Schrijver/ om uit een morele reden te bewijzen een moreel gebod/ dat/ zoo het de Brounisten en die hier met haar tale spreken/ hadden aangemerkt/ zy zouden met zulke swakke Soldaten/ voor de moraliteit van 't IV. Gebod niet willen strijden: maar met die t'huys te laten/ voorzichtiger zijn geweest. Lodenst. L. G. p. 20. Want om dat ik God/ en al wat hy gebied/ moet gehoorzamen/ zoo dan ook in 't gebieden der ceremonien/ die grond en reden is Moreel/ of natuurlijk. De boom der kennis

van

van goed en kwaad bewijst het. God gebiedende die ceremonien, als zeden van hunne Godsdienst, dat is moreel/ maar die schaduwen van Christus/ en der toekomende goederen zijn ceremonieel; eindelijk die wijze van Moses Godsdienst hoorde tot de politye/ had zijn reden van staatkunde/ tot het wel saamen leven van Gods Volk/ en most van de Regering/ niet alleen zelfs werden onderhouden/ maar ook beschermt en voorgestaan.

§. 23. Over zulx wat meer is/ daar is niet een gebod in Moses geheele Wet/ dat door de Wet den Joden niet moreel en verplichtende was/ uit de byzondere openbaring/ op die algemeene gronden; Ik ben de Heere enz.

§. 24. Het geen wy §. 4. vande Wet, als Politijk aanmerken/ zien wy net ook zoo waar genomen/ van Turretin Elect. p. 2. p. 182. als hy zeid/ dat die vierderlei einde en gebruik had 1. tot goede Orde vande θεοκρατεια, 2. tot onderscheiding der zelve van andere Volken, 3. tot Voorstand en bescherming vande Morele en ceremoniele Wetten, ende ten 4. tot afschaduwing van Christus geestelijk Rijk.

§. 25. En gewisselijk/ most niet die geheele Wet van staatkunde, door Moses geboden/ van hun gehoorzaamt werden/ om dat het de Heere was die het geboden had? Zulx niet zekerder is als deeze aanmerking/ by het Morele kwam al te met yet ceremonieels, of Politijx, by het ceremoniele of Politijke yet moreel, zoo moeste dat gebod dan van het principaalste benaamt werden/ daar zy van sprelien/ haar aart en inhoud seid Hoornbeek S. H. D. H. p. 109. 110. Gelijk als de Wetten genoemt worden/ van 't Pascha, Feesten, melaatsheid, yvering etc. Zie Na-leezing pag. 46.

§. 26. Wan-

§. 26. **Wanneer dit wel waar aangemerkt / ik weet niet hoe de grote** Voetius , **aldus zoude hebben konnen redenkavelen / wegens** Doop en H. Avontmaal **van Christus ingestelt / in 't Euangelium. Deeze erkent hy voor een** zichtbaar Euangelisch woord , **dat nevens het** Euangelium , **dat gehoort werd / voor stelt de belosten der Saligheid in Christus** Catech. qu. 67. **nochtans maakt hy deeze sluitreden.** Alle tekenen en segels van 't Genade-Verbond , van God voor geschreven , moet men onderhouden, dat is de stem der Wet in 't tweede gebod , maar de H. Doop en 't Avontmaal zyn tekenen en zegelen van 't Genade-Verbond van Christus, gegeven en voor geschreven te onderhouden. Dat is het Euangelium in 't N. Testament. Zoo moet men die dan onderhouden. Dat is 't besluit der Wet van 't tweede gebod. disp. p. IV. p. 30. **Op de zelve wijze had hy gesproken van 't geloove.** Al wat God de eerste waarheid openbaart en belooft, moet men gelooven. *Hæc est vox legis primi præcepti* , dat is , de stem der Wet van 't I. Gebod. Maar vergeving der zonden en Saligheid door Christus , openbaart en belooft God aan de geloovige , dit is de stem van 't Euangelium. Zoo dan vergeving der zonden en Zaligheid door Christus in 't Euangely geopenbaart , moet men gelooven, dat is de stem der Wet en van 't I. Gebod. ibid. **pag.** 25. 26. 27. **als men dan daar by doet / hoe hy spreekt** van dees divisie p. 54. tegens die geene welke meenen , dat men in de thien woorden , nevens de morele ook de ceremoniele en Politijke moet plaatsen, dat hy als een niewe tale , regelrecht daar tegen strijdig , verwerpt : om dat alzoo de leden der afdeeling in een smelten , en tot een onnutte tautologie vervallen , **een abus dat** J. Schurman **aanmerkt in haar** Eucl. **p.** 72.

§. 27. Gelijk ik ook niet weet over een te brengen / waarom men zoo yverig is / tegens die van oordeel zijn / dat het Genade-Verbond inde thien woorden is vervat, gemerkt in Christus te gelooven, tot het eerste gebod behoort, en Doop en H. Avontmaal tot het tweede.

§. 28. Maar heel anders luid de tale in dat deftige dispuut *de jure & justitia Dei*. p. 1. p. 348. daar hy naaukeurig leert / de geboden der natuurlijke Wet onderscheiden / in drie orders NB. de eerste zijn van d'algemeenste en eerste beginselen, kwaad laten, goed doen, God dienen, aan een ander doen als aan u zelfs. De tweede zijn besluiten onmiddelijk uit en met die beginselen saamen gevoegt / en daar uit vloepende / en zulke geboden noemt hy de Thien woorden. De derde rang zijn zulke geboden die nog verder van die beginselen en thien geboden en wijder af zijn / gelijk Polygamie / geen broeders Vrouw te trouwen.

§. 29. Jaa hy maakt ook groot onderscheid / tusschen de thien geboden zelfs, want het IV. is by hem buiten twijffel positiv, een groot deel der thien brengt hy tot Gods vrye wil en recht. p. 343. 347. als het II., en dan die vande tweede tafel p. 350. 351. Gelijk hy insgelijx aldaar bekent / dat Godt niet alleen niewe geboden by de Wet der Natuur kan doen, maar dat hy 't ook NB. gedaan heeft, gevende zoo niet een niew uitdrukkelijk bevel / ten minsten een niewe uitleg, uitbreiding en toepassing. Geloof in Christus de Middelaar: dat nochtans in zyn kracht, ingewikkelt, of ten opzigt van 't *genus* (algemeen) onder het eerste gebod gehoort p. 351. dat hy onderscheid, in 't algemeen aangemerkt van te moeten gelooven, dat God openbaart, ende de Wet des geloofs,

daar

daar onder gebracht, na dat God het Euangelium openbaart, en 't geloove van het zelve beveelt p. 355. zoo erkent hy, de Godsdienst ingestelt in 't N. Testament, vande Sacramenten en sichtbare Kerk p. 347. en uit Polanus p. 397. hy brengende het onderscheid, van een generale en speciale Wet, merkt hy aan, dat een speciaal byzonder bevel, uitdruklijk voor gedragen, zig heeft tot het algemeene bevel, als een Niew, en daar boven hy gevoegt, een *additamentum*, (aanhangsel) daar beneven te gehoorzamen.

§. 30. Wy hebben de moeyte hier genomen, deeze gezonde en nette gedachten, eens hier by te voegen, om de Leezer te doen zien, dat het geheel wat anders is, als men vrylijk de waarheid naaukeurig onderzoekt, of dat men uit yver in 't disputeren van 't spoor raakt, of om het kromme recht te maken, het zelve aande ander zijde overbuigt.

§. 31. Ik zal die regul niet aanroeren *Lex generalis cedit speciali*, of *Lex specialis derogat generali* in Alstedii Theol. Didact. p. 15. om dat die niet op alle generale past, immers niet op die uit Gods beeld en natuur vloeyen.

§. 32. Het disput over de afschaffing der Wet, dat tot de Christelijke Vryheid gehoord, waar af daar na, specialijk vande Politijke Wet, leert ook het zelve.

§. 33. Die hier omtrent mocht meer begeren, en verder het zelve bevestigt zien, leeze zoo hy kan, Alting probl. N. p. 522--526. en Turretin El. p. 2. p. 156-182. daar getoont werd, in wat opzichten de Wet der Zeden is afgeschaft, dat de Wet der ceremonien uit heeft, en met wat onderscheid, ook de Wet der Politye, daar veel algemeene *moralia*, die

die *Juris gentium* zijn / in werden vast gestelt / noch tot ons is gehoorende.

§. 34. Al het welke dan wel zijnde aangemerkt / en in der liefde behertigt / zoo zullen de geschillen der Rechtsinnigen alhier van zelfs verballen en ophouden / zoo dat onse aanmerkingen / wederzijds als bekent en aangenomen / daarom ook tot vrede dienen.

Kap. IV.

Vande thien Woorden of Geboden, zoo die van God gesproken ende in Steene Tafelen geschreven zijn. §. 1--12. De thien woorden in wat zin een Verbond genoemt. §. 12--21. Petrus Baro zyn gevoelen verdedigt. §. 21--49. Verdeeling en Telling der Thien Woorden. §. 49--57. Aanmerkingen van D. K. Schoonhoven beantwoord.

§. 1. MEn weet / wat hevige geschillen / onder de rechtsinnige zijn / over de thien woorden, na de tale van Coccejus en die hem navolgen / of thien geboden, zoo zijn de andere gewend te spreken. Wy voegen beide saamen, hoe wel wy die van Coccejus voorrang geven / als schriftuurlijker en eigentlijker / 't woord *decalogus* overzettende / ook zijn het niet alleen geboden / maar daar zijn ook woorden en redenen by / die leeren / belooven / dreigen.

§. 2. Wy laten al strax voor af gaan / wat wy hier verstaan / door de thien woorden. Want de Godtgeleerden spreken hier wat ruim, en nemen

die somtijds zeer breed, somtijds ook zeer strict, jaa genoegsaam maar voor haar hooft som. *Lex naturæ & decalogus sive lex scripta eadem est*, zegt Coccejus. Ik denk, dat hy meent *radicaliter.* de fœd. §. 13. *quoad cultus substantiam, & quasi fontem specialioris præcepti*; zoo had hy zig verklaart/ als hy boven gezeid had/ datter inde tafelen des Verbonds ende 't Wetboek/ geen andere bevelen begrepen zijn/ als die de Wet der natuur aan Adam/ voor den Val heeft geboden. Dus sprak'er Melanthon af; door de thien Woorden plegen wy gemeenlijk te verstaan, de Morele geboden, NB. waar zy ook inde Schrift staan, over al (gelijk het bloed door 't lichaam/ zeid Junius) verspreid, *ut quasi Methodum aliquam teneamus*: Om zoo eenige orde te houden. Martyr gelijkt die by de thien *Prædicamenta*. Voetius verklaart zig aldus/ dat de *decalogus*, de Morele Wet volmaakt begrijpt, wat de hooft-som en paratitelen aangaat/ onder welke alle byzondere geboden, als onder algemeene gehooren/ of uit welke dezelve/ *per annologiam* regelmatig vloeyen. Disp. p. IV. p. 53. Nu/ volgens 't geen wy strax uit hem aangewezen hebben/ onderscheid hy de algemeenste geboden van liefde Gods ende des naasten, als eerste beginselen van de naaste besluiten, en hy thoont/ dat de thien NB. zyn besluiten, van die eerste beginsels/ maar als de eerste en naaste, hoe wel alle thien niet van een aart. Even zoo zijn ook te onderscheiden/ de geboden/ die wederom by gevolg werden uit de thien gehaalt/ of van God geopenbaart specialijk/ die om en uit orde tot de zelve werden gebracht/ dat een derde soort maakt/ zoo zeer vande tweede als de thien vande eerste soort te onderscheiden; en alzoo weinig als men de *transcendentalia*

talia, en *unum, verum, bonum* kan tot een der *Prædicamenta* brengen / alzoo kan men ook niet die eerste algemeenste geboden tot een der thien brengen, by ex. gehoorzaamheid in alles. Even zoo by na is het in tegendeel / met de geheele speciale geboden / als offer u Zoon, Verkoop alles enz.

§. 3. Ik kan daarom niet na laten den Ouden Alting te prijsen / en ben verwondert dat het Turretin niet netter gevolgt heeft / wanneer dezelve onderscheit maakt tusschen de Wet der Natuur, de Wet der Zonden, of Morele; ende de Decalogus, Probl. Nov. 476. 477. Turret. El. p. 2. p. 1. Hy erkent NB. voor de Val / wel een natuurlijke en Morele Wet, die doe een was / maar geen Decalogus, dat net gesproken is. Na de Val onderscheid hy wederom net, en verstaat door de Morele Wet, de volmaakte Leer van 's menschen plicht / tot God en naasten / verspreid in Moses en Profeten / in 't Oude Test.; ende in d'Euangelisten en Apostelen in 't N. T. / niet alleen voorstellende algemeene maar ook byzondere geboden en exempelen. Hier van is de Wet der Natuur na de Val, niet als een klein en onvolkomen deel. Ende in de Wet der thien geboden, of woorden / is maar een kort begrip vande Morele, waar omtrent hy Vier of vijfderlei onderscheid stelt 1. ten opzicht der Openbaring 2. tafelen 3. grootheid 4. klaarheid 5. en Oudheid. Want de Morele Wet merkt hy aan / hoe die vanden aanvang af vervolgens in 't O. en N. T. dikmaal is geopenbaart, in al de Boeken verspreid / veel geboden uitdrukkljk bevelende / van aanvang der wereld af beginnende: Maar de Thien Woorden zijn maar (a) eens van God uitgesproken op Sinai (b) geschreven in twee tafelen / en daar uit Exod. xx. en Deut. v. (c) veel

korter (d) en niet zoo klaar (e) hebbende zijn begin eerst gekregen omtrent het 2514. Jaar der Wereld, na Ussers tijd-rekening.

§. 4. Dit is gantsch nodig, om niet te disputeren, ofte de lucht niet te slaan; daarom seggen wy, dat wy die thien Woorden zoo nemen, als die gegeven zijn, en niet alleen voor de thien Geboden zonder Voor-reden, Beloften enz. gelijk Voetius die zoo eng neemt, tegen Baro, maar voor alles wat God op de Tafelen geschreven heeft, en Moses beschrijft Exod. xx., de Voorreden, Uitbreidingen, Voorbeelden, Beloften en Dreigementen, na al 't geen dat de letterlijke zin van de woorden mede brengt, te onderscheiden evenwel van het geene daar uit by gevolge vloeyt, en na zekere gewoone regulen gebracht werd. Zie Streso ad Heb. p. 393.

§. 5. Deeze thien woorden werden ook genoemt, Wet en geboden, getuigenisse, Verbond, men zie Exod. xxiv: 12. xxv: 16. en xxxiv: 28. en xxiv: 3. 7, 8. met Heb. ix: 18. 20. Het eerste Testament, want daar is een Wet om te onderwijzen, geboden om te verplichten 't getuigenis, de steene tafelen van God beschreven, getuigende 't geen God bevolen en gesproken had vanden Berg, 't Verbond, om dat alvorens niet alleen Israël op Gods woord heeft aangenomen, na Gods stem te zullen hooren, in 't gemeen, Exod. xix., maar, na dat God dit alles gesproken heeft, het zelve heeft toegestemt. Exod. xxiv. Waar af deeze thien woorden een begin, kort begrip, hooft-som, of zeer voorneem deel waren; en om dat de inwying hier over geschied is, met bloedstorting, past hier de benaming van Testament, het eerste in tegenstelling van 't Niewe op Sion, tot welk wy naderen. Hebr. xii: 22.

§. 6. De

§. 6. De twede regul §. 3. mogt ik wel lyden dat aldus stond. Van Goddelijk aansien is de geheele Schrift, Wet van Moses en al zyn geboden, en by gevolg de §. 4. Van de geheele Schrift, en Moses Wet, zyn de thien Woorden een onafscheidelijk gedeelte. Hoewel der een deksel in't lezen van Moses op hun herte leid/ de Joden evenwel zien klaar genoeg/ de glants van deeze waarheid. Zoo maken zy geen onderscheid tusschen Gen. x: 6. Ende Chams Zonen zyn Cus en Misraim ende Put ende Canaan, ende Deut. VI: 4. Hoort Israël, de Heere uwe God de Heere is een. Dat anders by haar het eerste en grootste van alle hunne geboden is. Marc. XII: 32, 33. Maim. de Fund. leg. c. VIII. & IX. en aldaar Vorstius en Abarb. pag. 29. en Abarb. de Cap. fid. fundam. 8. p. 3. Buxt. Syn. Jud. p. 4. & 11. Cocc. Sanhed. edit. in 4°. p. 88. Dit is klaar en waar/ ten opsicht der Goddelijke openbaring en Moses getrouwheit en ook soo verre/ dat zy het een niet mosten doen ende 't ander laten. Math. XXIII. Behoudens efter 't onderscheid van de eerste en grootste geboden van de andere deezen gelijk, of van minder belang/ als die beide gelijk in de weegschale voorkomen.

§. 7. Het Voor-verdrag Exod. XIX. aangenomen/ (want Exod. XV: 26. had het God al voorgestelt) is als een Voor-Verbond of Begin en algemeene grond, waar na vervolgens op de thien woorden van Sinai, en over al Gods geboden tot inde Velden Moabs, Moses geheele Wetgeving, Verbonds-gewijze, is gesloten, ende dat/ met die gantsch heerlijke en vreesselijke toestel de Intrede en Inleiding is gedaan/ hoort niet alleen tot de thien woorden, maar tot Moses geheele Wetgeving, als waar uit ontstond/ dat zy hierom Moses aannamen te gelooven/ gelijk hem God getrouw ge-

acht heeft / in zijn geheele huis. Zulx men / zeg ik / dit niet alleen tot de thien woorden moet brengen. Men lette aandachtig op Heb. XII: 18-22. en 2 Cor. III: 7. 14. daar deese aanvang en bediening der Tafelen op Moses geheele bediening gepast werd.

§. 8. Al het geene wy verder ter neder stellen / is om het zekere van 't onzekere te onderscheiden / tot klaarder verstand vande Zin, ende 't oogwit der Thien Woorden door te dringen / de geschillen gemaklijker weg te nemen en Vrede te treffen / dat wy nu wat nader moeten aanwijsen.

§. 9. De geschillen zijn hier verscheide / met die buiten zijn / en onder de rechtsinnige; en hoe wel hier net te spreken, groot licht toebrengt / om tegen beide te disputeren / by ex. tegen de Socinianen / of Christus by yder der thien geboden heeft by gedaan? Wy antw. men moet onderscheid maken wat men door de thien geboden verstaat / neemt men het voor het geene stond inde twee tafelen Exod. xx. wy zeggen jaa / niet alleen Christus / maar Moses selfs en al de Profeten; neemt men het voor 't kort begrip van al de Morele Wetten / van 't O. en N. T. soo is het disput uit / en maar de Vrage / of die alle met een goede orde tot de thien konnen gebracht werden; neemt men de thien woorden alleen voor 't kort begrip der geboden van 't O. T. / zoo is de Vrage / of Christus tot de geboden van 't O. T. / die in Moses / Psalmen en Profeten voorkomen / niewe volmaakter gegeven heeft; want klaarder / en ook niewe / het N. Testament eigen / hebben wy Voetius hooren stellen boven Kap. III. §. 28. Met het naaukeurig stellen vande staat des geschils alleen / zal al het disput uit zijn. Ten minsten / als Hoornbeek leerde / zeer gemaklijk vallen.

§. 10. Ong

§. 10. Ons oogmerk is nu op de geschillen der Broederen / of die meer problematisch zijn / of-over-en weder betwist werden / Gelijk vande Telling en Verdeeling der thien woorden ? Wat tot yder gebod gehoort ? of al die geboden eewig duurend zyn en van de zelve aart ? indispensatie en onveranderlijk ? Of die een Verbond genoemt werden , ten opzicht van een Verbond voor Adams Val, dat hier ter overtuiging herhaalt werd ? of ten opzicht van 't Verbond der Genade ? of zy een zuiver formulier van 't Genade-Verbond behelsen? of die na de Afgodery met het Kalf zoo een schijn gekregen hebben, van dat Verbond van Adam ? Of die als zoodanig ons noch raken, verbinden, ende hoe ? Deese geschillen zijn maklijk op te lossen en te vereenigen.

§. 11. Wy sullen 't eens wat nader beproeven met een of twee alleen / daar in meest alle zullen te pas komen ; want van alle te spreken / zoude alleen een geheel boek maken / dat voor tegenwoordig ons oogmerk niet is.

§. 12. Men heeft een geruimen tijd getwist / met wat meening de Thien Woorden een Verbond genoemt werden, en valt de tale van Coccejus, en de Heeren die hem volgen / niet altijd even eens. Onder de 83. qu. is de XXXIII. Vrage aldus. Of de thien Woorden, die God heeft uitgesproken op Sinai, zyn zuiver het Genade-Verbond ? en of / wanneer die gehoort zyn, doe niet gehoort is de Wet ? 52. Dan of de zelve bevat, 't Verbond der Genade, de Wet des geloofs en der bekeering ? qu. XLVIII.

§. 13. Deeze vragen waren op gegeven aan Maresius uit het disput van Momma, onder Coccejus gehouden den IX. Septemb. 1662. Waar op

Maresius antwoorde / den 21. Jan. 1663. en Coccejus zond zijn aanmerkingen hem toe den 10. Martij / daar in Maresius zig voldaan hield voor een tijd. Men zie die Historie ook by Mareef. l. VIII. §. XXV. a. p. 307.

§. 14. Ook waren deese zaken te pas gekomen inde geschillen over de Sabbath / tusschen Coccejus aan de een / en Essenius met Hoornbeek aan d'andere zijde. Essen. de Perpetua Moralit. Decal. cap. VI. ende meende Coccejus daar uit / als men elkander maar recht verstond / dat men 't inde zake eens was. In 't Tegenbericht van D. Junius p. 42. staat het vraagstuk aldus op gesteld. Of de thien woorden AANGEMERKT ALS EEN VERBOND, in alle omstandigheden NAA de INTENTIE GODS, in het geven vande zelve in haar beloften / dreigementen / eisch van geloove en liefde / een Verbond der Genade ofte der Werken zijn. Zie ook V. Waeyen R. L. §. 26. pag. 28. ik zoude 't alleen dus wenschen. Of de thien Woorden, alzoo aangemerkt, genoemt werdende een Verbond, die naam van't Verbond der Genade of der Werken zy? Dus meen ik wijst het zig zelf.

§. 15. Evenwel zie ik / dat men daar over noch niet voldaan is / waar uit ik wel kan afnemen / alhoewel ik van Coccejus merkelijk verschil / dat mijn gedachten geen genoegen konnen geven aan die soort van Schrijvers / ook is my dien aangaande hun misnoegen wel voor gekomen.

§. 16. Ik heb mijn meening geuit Kap. V. §. 2. p. 79. evenwel dunkt my / dat ik my genoodsaakt vinde zedig te verklaren / alsoo zulke gedachten by hun na kettery rieken / en *in crimine Hæreseos neminem oportet esse patientem.*

§. 17. Zeeker Heer is breed / en vind alvorens goed

goed voor af te laten gaan / een Historie van dier-gelijke dwalingen / om licht toe te brengen tot deeze vrage. De voorrang krijgen de Pharizeen, die „ in de thien Woorden hun eigen gerechtigheid „ hebben gemeent op te rechten. Ik heb / och laas! gemeent / dat niemant meer als Coccejus, uit Paulus hier tegen yverde/ en dat niets zoo zeer tot hun overtuiging konde strekken / als de leer van dat in de thien Woorden, en over de zelve het Genade-Verbond is opgerecht, en begrepen na de huishouding van die tijd. Zie Cocc. Aanm. op de 65. qu. der 83. daar hy den Leezer bid / om de Ingewanden Christi, dat hy daar op lette, dat hy den Joden dien aanstoot niet legge, tot die gedachten, dat God inde thien Woorden hun een Verbond of Wet der Werken, tot eigen gerechtigheid voor stelt, en doet hy dat nu zelfs? of helt zijn gevoelen daar na? of isser een Genade-Verbond dat eigen gerechtigheid vordert? Waar wil dit heen?

§. 18. „ Daar op volgt / de Historie van Pela-„ gius, die met zyn aanhang, de thien Geboden „ ook tot de Genade gebracht heeft, waar tegens „ Augustinus zig yverig gestelt, ende de Oorlogen „ des Heeren gevoert heeft. Ik moet bekennen / dat mijn ingewand om roert en de tranen uit bersten / terwijl dit leese en schrijve / dat men zoo onvoorsigtig en liefdeloos te werk gaat. De Heere vergeve die onbedachtsaamheid / swaarder verbied my de liefde te denken.

§. 19. Wat komt doch Pelagius hier te pas! en dat men met zoo swaren voor-oordeel den Leezer inneme? Het hooft-geschil / van Pelagius tegen Augustinus met de rechtsinnige / is geweest / over de krachten van des menschen vrye wil, aan welke wil Pelagius alles, ende aan de Genade niet met al

toeschreef, zonder te erkennen de genade Christi, stelden zy eerst de Natuur, daar na de Wet, eindelijk Christus met zyn genade. Aug. de P. O. c. Pelag. & Cæleſt. c. 26. t. VII. c. 801. ende dat de Oude geweest zyn volkomen rechtveerdig, en alzoo Christus onnodig, ad Bonif. l. I. c. VII. t. VII. c. 866., ende zulx *virtute propria*, ibid. & c. XXI. c. 878. Hier over beschuldigt / zet hy alle Zeilen by / om die blame van sig te weeren / en een schyn te geven / dat hy een andere cours nam. Hy begint dan in plaats van de natuur en natuurlyke krachten / de Genade te verheffen. Dog als men 't aan de toets bracht / zoo verstond hy met dat woord Genade, menschlijke natuur, 't verstand / oordeel en wil zelfs / die ons God uit genade mede deelde. Te weten dat hy my geen onredelyk dier / maar een mensch gemaakt had. Daar hy zoo breed van op gaf. De rechtsinnige thoonden hem, dat daar over 't geschil niet was / en dat dit maar een niewe taal en d'oude kwaal bleef. Daar op kwam hy noch verder uit / en begint breed vande Genade der Wet te spreken; dat was / dat God de natuur door zonde zoo verdorven zyn Wet door Moses gegeven had / tot onderwys van deugd en ondeugd / tegen die ingewortelde zonden. Voorts wat Genade in die Wetgeving was / waar mede hy niet anders verstond als de uitwendige Leer en voorstelling. Hier roemde hy zoo breed van / als een Pharizeus konde doen. Zie Hoornb. c. Soc. t. II. p. 355. Maar hem wierd getoont / dat die leere alleen was uitwendig, dat de Wet wel gebood, maar de Genade niet gaf, dat die zonder die inwendige Geest, maar een doode letter was / dat Augustinus insonderheid krachtig thoonde / het welke dan kwanswys hier zoude te pas komen. Pelagius

gius hier dan ook verlegen / zoo is hy gekomen tot erkentenis vande Vergeving der Zonden, en roemde zeer breed die Genade, die hy evenwel meende / dat alle menschen niet van noode hadden, jaa dat die gegeven wierd na voorgaande verdiensten. Aug. de Gr. & Lib. Arb. c. XIV. & Ep. XCV. c. 427. Gelijk dat een grote Genade is recht opgevat zijnde / zoo wist hy hier wonder van te swetsen / als of daar over 't geschil was. Eindelijk kwam hy tot zijn plecht-anker / de leer der Genade des Euangeliums, de Beloften des Eewigen levens, de Geboden Christi, en desselfs Exempel, en hier mede oordeelde hy de maat te hebben vol gemeten; men zie en leeze Leid. Dem. Euang. p. 52. 68. 83. ende dan soo bidde ik den Leezer om zijn oordeel / of dit te pas komt / daar gesproken werd vande thien Woorden op Sinai / meer als drie duisent jaar gegeven / en daar gevraagt werd / wat den inhoud is van die tale Gods geweest in die thien Woorden? of leert Coccejus, dat de Joden door het hooren van die Woorden / een hert gekregen hebben om te verstaan, en zonder Christus verdienste en Geest God lief te hebben? Of dat de zelve geweest zijn de Genade der heiligmaking? stelt hy / of yemant der rechtsinnige, dit zelfs wel van het N. T. en Euangelium? Is Paulus ook Pelagiaans, wanneer hy het Euangelium noemt de leer der Genade, en een kracht Godts tot Zaligheid? Is dat de Genade waar over de rechtsinnige klaagden en Pelagius veroordeelden, dat hy die loochende? de Leezer gelieve Augustinus zelfs in te zien / of Janssenius, Vossius, Latius, Forbesius, en diergelijke, en hy zal bevinden hoe dit buiten spoor loopt.

§. 20. „ Hier na volgen de Pausgesinden, die „ ingevoert werden / dat zy in de zelve voetstap-

„ pen

„ pen treden, en uit een opgeblaaze waan van ei-
„ gen gerechtigheid, Wet en Euangelium confun-
„ deren, ende de Wet van 't Euangely niet recht
„ onderscheiden, het zelve in een Wet en Verbond
„ der Werken veranderen, dat met eenige Ge-
„ nade getempert is: en thoont, hoe daar tegen
„ de rechtsinnige naaukeurig onderscheid tusschen
„ die twee gemaakt hebben, dat, na Luthers oor-
deel wel te konnen doen, eerst een rechtschapen
Theologant maakt. Dat ik ook zoo begrijpe, mits
dat men de Woorden Wet en Euangely gebruike,
gelijk de H. Schrift doet; daar uit de rechte Theo-
logie moet werden gehaalt. Wat my aangaat ik
spreek hier liever met Paulus als met Luther, die
men weet, dat de brief Jacobi niet wist met Pau-
lus te accorderen en daarom verwierp. En ver-
staa met hem door de Wet, de *Oeconomia legalis*;
en door het Euangelium, de *Oeconomia Euangelica*,
die ons vande Wet, als van een Kinder-Tucht-
Meester bevrijd. Ik heb altijd gemeent, dat Coc-
cejus dat onderscheid groot genoeg maakte: maar
neen, het helt naa 't Pausdom, en komt met de
leer der Reformatie niet over een.

§. 21. „ Daar op komen de Niewe Pelagianen
„ op 't Tooneel, die de Gordijnen, nu omtrent
„ honderd jaar geleden, eerst op schoven. Petrus
„ Baro, Stempanus, Professor van Cambrids,
„ is de eerste ende eige Leermeester geweest van
dit gevoelen van Coccejus, dat de thien Woorden
't Verbond der Genade zijn. Ik heb dien Petrus
Baro ook aangetrokken, uit 't gene ik van den zel-
ven geleezen had by Voetius, daar ik nochtans
niet kon vinden, dat my een aanstoot was. 't Is
Heb ook Trigland en Utenbogard geleezen, maar
ook daar niet konnen vinden, waarom dat hy in
onguns

ongunst vervallen en vertrokken is. Ik heb na die Boeken, die Voetius noemt en censureert gevraagt en gezogt, nu komt my dit in handen als een kort begrip, van desselfs inhoud, waar van ik slooven moet datter niet zal vergeten zijn, 't geen tot bewijs van zijn Pelagianery dient. Ik heb het geex-en-gecontraheerde verscheidemaal overgeleezen, met andere ook overleid, maar ik kan hier niet vinden, dat daar na gelijkt. En om dat die Baro gelijk ik nu zie en leere, de zake zoo omtrent op vat, als ik uit Gods woord ook geleert heb. Zoo dat mijn bevattingen alzoo zeer met hem, als met Coccejus over een komen, wat deeze zake aangaat, voor de rest, *ater an albus sit nescio;* Zoo wil ik my niet schamen, een Peerle op te rapen, al lag die op een mesthoop; die Heer die lacht 'er mee, om dat Coccejus dan kwanswijs geen vinder van dit Niew is, of om dat de gedachten der geleerde zoo net over eenkomen, als of Coccejus Baro juist geleezen had, en offer geen Bullingerus, Musculus, Calvin, Martyr, Perkins, Udeman, Teelling zelfs, al by na en in substantie het zelve gezeid hadden, jaa dat men in de zake ook zelfs het selve zeid: gelijk wy strax thoonen sullen; maar eerst, de Inhoud van onse Pelagianiserende Baro. Want hy oordeelt nodig, het libel van dien mensch te doorlopen, op dat het oud niew blijke, en hoe men het zelve spel en toestel weder op Thoneel brengt. *Arrige aures.*

§. 22. „ Baro die oordeeld, dat de Joden „ en andere omtrent de Wet gedwaalt hebben, „ om dat zy niet genoeg op het Genade-Ver„ bond in de Thien Woorden gelet hebben, „ (welke hutspot nog dagelijx verwarmt word.) „ in præf. L. 1. c. 1. 5. Hierom dringt hy op het

„ tegen-

„ tegendeel / om die schadelijke dooling te vermij-
„ den. c. 4. Verder thoont hy dat hy in deeze ge-
„ heele verhandeling / door 't Verbond verstaat /
„ dat Genadige en Saligmakende, dat de beloften
„ des Eewigen levens begrijpt, en door ons geloof
„ eischt, gerechtigheid voordert / waar mede
„ versiert / wy eindelijk met God vereenigt wor-
„ den als onze God. c. 9. Ende door het Geloove,
„ daar door wy tot God naderen / 't geen de God-
„ geleerden het rechtveerdigmakend noemen c. 10.
„ en daar op stelt hy de staat van 't geschil. c. 11.
„ Namentlijk 't is openbaar / dat God na de Be-
„ lofte aan Abraham gedaan / de Israëliten des-
„ selfs zaad / door deese Wetgeving heeft aange-
„ nomen, en met hun een Verbond gemaakt van
„ onderlinge verbintenis: Beloovende aan hun
„ sig selfs / en al zijn goederen; en bedingende
„ van hun / weder overgeving van hun zelfs en
„ al het hunne / dat is geloove en gerechtigheid.
„ Hier raken wy vier pointen aan / Verbond,
„ Belofte, Geloove, en Gerechtigheid; welke
„ alle aan een zoo vast verknocht zijn / zoo maar
„ een van deese tot de Wet behoort / soo ist met
„ alle. Want heeft Godt met die Wetgeving een
„ Verbond van Saligheid en eewig leven in ge-
„ gaan / zoo heeft hy met dat Verbond de belofte
„ van 't Eewig leven voorgestelt / en wederom /
„ soo der inde Wet sulk een Verbond en belofte is
„ voorgestelt / zoo werd van ons ook geloove en
„ gerechtigheid geeischt. De staat des geschils en
„ zijn gevoelen aldus gestelt / werd dan bewee-
„ sen. Door 1. van 't Geloove, inde Wet gebo-
„ den / als God tot Israël zeid / Ik zal u tot een
„ God zijn / en gy sult my tot een Volk zijn.
„ (Exod. XIX.) Zal een Volk / dat God soo aan-
„ spreekt /

„ spreekt / dan Gods Volk worden / hoe sal 't
„ geschieden / dat een mensch vervallen uit Gods
„ Rijk / in de uitterste slaverny van Duivel /
„ Zonde en ellende / weder met God versoent / en
„ zijn goederen deelachtig werde ? Is hier geen
„ geloove nodig ? Daar by / als God beveelt
„ dat wy hem voor onze God hebben / eischt hy
„ van ons de dienst / die zijn Mayesteit toekomt /
„ vertrouwen / gehoorsaamheid / aanroeping in
„ noot / lof in voorspoet / hem te erkennen als
„ gever van alle goed / verdryver van alle kwaad:
„ het welke / dewijl 't sonder levend Geloove niet
„ geschieden kan / zoo ist klaar / dat in de zelve
„ Wet / daar deese dingen bevolen werden / ook
„ het geloove van ons vereischt werd / en indien
„ 't geloof / by gevolg is ook inde Wet begrepen
„ ook gerechtigheid / belofte van 't Eewig leven
„ ende 't Verbond der Genade.

„ Ten tweeden bewijst hy 't uit de gerechtig-
„ heid, die inde Wet bevolen werd Cap. 13. 14.
15. Hier zoud 't onkruid schuilen, als daar na zal
getoont werden, zegt zijn E.

„ De derde reden is genomen vande Beloften
„ der Wet ? 16. 17. 18. Die Barmhertigheid doe
„ aan veel duizenden, die my lief hebben ende
„ mijn geboden houden. Jaa die woorden, Ik
„ ben uw God, zijn de gronden en wortel aller be-
„ loften / en al de andere hier van maar aanhang-
„ sels. Zijn vierde bewijs is / dat God / by en
„ door de Wet met Israël / opgerecht heeft een
„ Verbond. c. 19. Gelijk de Wet een Verbond,
„ genoemt werd Deut. v: 1, 2, 3. Deut. IV. Hebr.
„ IX. Alwaar hy handelt vande Tafelen des Ver-
„ bonds, ende de Voor-reden der thien Woorden /
„ Ik ben de HEERE uwe God, hy doet 'er by

„ Deut. XXIX,

„ Deut. XXIX. en besluit, soo dit alderheiligste Ver-
„ bond, inde Godlijke Wet is, zoo daar in voor-
„ gestelt werden de Beloften der Genade in Chri-
„ sto, zoo daar de gerechtigheid des geloofs be-
„ schreven en vereischt werd, en dat het Geloove,
„ zonder welke wy God niet konnen behagen,
„ inde Wet bevolen werd, wie sal zoo onsinnig
„ zijn, dat hy, van der Joden dwalingen geen af-
„ schrik hebbe, die gevoelen, dat daar in geen ge-
„ loof, geboden, gerechtigheid des geloofs be-
„ schreven, genadige Beloften in Christus en't Ver-
„ bond begrepen werden? dat accordeert met Au-
gustinus ad Bonif. L. I. c. XXI. *Hoc vos non vultis ini-
mici gratiæ Christi, ut eadem gratia Jesu Christi
salvi facti credantur antiqui, sed distribuitis tempo-
ra secundum Pelagium, ante legem dicitis salvos fa-
ctos esse per naturam, deinde per legem, postremo Chri-
stum &c.*

„ Een vijfden is zijn bewijs uit het rechtsinnig
„ gevoelen der Godgeleerden, leerende de eenig-
„ heid van het O. en N. T. c. 20. Hy verklaart,
„ dat inde thien Woorden, de hooft-som is van
„ alle Godsdienstigheid; dat aldaar 't geloove
„ geboden werd, onder de liefde begrepen: Want
„ soo 't geloove, als geseid, inde Wet bevolen
„ werd, en niet als de liefde genoemt werd,
„ moet onder die liefde 't geloove vervat zijn. Za
„ dan gevraagt werd, vermits God liefde eischt
„ van gantscher herten, wat daar dan met die
„ liefde Gods gemeent werd? Moet men rustig
„ antwoorden, God lief te hebben gelijk betaamt,
„ namentlijk erkent als Heer, als Vader, als Sa-
„ ligmaker; of noch klaarder: dat by de liefde
„ Gods gevoegt zy eerbiedigheid, de wil om te
„ gehoorsamen, 't vertrouwen, dat men op hem

„ moet

,, moet stellen &c. dus redenkavelt P. Baro, en aldus komen onder schijn van vordering in kennis de oude dingen weer ter merkt zeid mijn Schrijver, en 't is wel gezeid, dat dit oude dingen zijn. Want soo sprak Augustinus, gelijk hem Chamier aantrekt die met hem zoo sprak t. III. l. XII. c. IV. §. XVI. die dan weder ter merkt moeten door de onkundige, die 't nog niet weten. Voorts wert uit Trigland en Rivetus yets verhaalt van Baroos halve Pelagianisterp, die van Whitakerus wederleid zoude zijn, en zijn vertrek na Vrankrijk, en dat hy gunstelingen zoude hebben gehad in Nederland, onder de Remonstranten, als by Trigland te zien is. Dat dan verder a'dus bewezen werd, namentlijk zijn Collusie met Pelagius. Want vande gerechtigheid der geloovigen gevoelt en spreekt hy als de Werk-heiligen, die uit de werken in de Wet bevolen hun gerechtigheid zoeken. Want zeid
,, hy (pag. 36.) dewijl de Wet tot Johannes ge-
,, duurt heeft, ende dat veele NB. voor die tijd on-
,, der de Wet gerechtveerdigt zijn geweest, dat
,, bekent is; Zoo is noodsakelijk inde Wet voor-
,, geschreven geweest een weg, waar na die onder
,, de Wet waren, konden gerechtveerdigt wer-
,, nen . . . . : (och of mijn Schrijver de moeite had genomen, die open plaats te vervullen, dat men uit Baro die weg had konnen zien, en 't geene
,, volgt verstaan!) Zoo dan, wat het betrach-
,, ten van de Wet aangaat, waar in de God-
,, lijke gerechtigheid ons nodig ter Zaligheid is
,, begrepen &c. die etc. wenscht ik wel eens te
,, zien) pag. 37. en 38. stelt hy, dat niemand door
,, een volmaakte gehoorzaamheid der Wet is ge-
,, rechtveerdigt, maar wel door zoodanige, die
,, vande Barmhertigheid af vloeit en vergeving der

„ zonde insluit ..... en p. 40. Zoo dan / gelijk
„ de Wet Godvruchtigheid en gerechtigheid ge-
„ bood / het tegendeel verbood / als yemand van de
„ zelve zondigende afweek / zy verwierp zulk een
„ niet strax, of God roeyde zoo een niet uit zijn
„ volk, maar liever, niet willende de dood des
„ Zondaars / beval God / om dien mensch met sig
„ te versoenen / in de zelve Wet Zond- en Zoen-
„ Offer / en p. 44. Want / dat God inde Wet
„ de volkomene daders belooft / verkrijgen de ge-
„ loovige door zijn Vaderlijke vergeving, ja haar
„ gepoog en Godtvruchtige betrachting / om hem
„ te gehoorzamen / is hem aangenaam voor vol-
„ maaktheid. Want waar toe anders de belofte /
„ die Barmhertigheid doe aan veel duisenden ......
„ die zoude geheel ydel zijn / dewijl niemant ge-
„ vonden werd die de geboden bewaart anders /
„ als op zoo een wijze als gezeid is. Ende na dat
„ hy / zeid mijn Schrijver noch veel diergelijke /
„ daar by gedaan had van p. 44- tot 52. besluit
„ Baro: Dewijle dan de gerechtigheid des geloofs
„ ook inde Wet is voorgestelt / wie en ziet dan
„ niet / dat zy zeer verkeerd van de zelve gevoelen
„ en onervaren oordeelen / die zeggen / dat inde
„ zelve noch geloove, noch gerechtigheid, waar
„ door wy geregtveerdigt werden, is voorgeschre-
„ ven? Dus verre en met een andere letter Baro.
Hier op volgt nu de verdere censure.

§. 23. Wie kan loochenen, dat dit uit Pelagius herkookt is? Om recht net op die vrage te antwoorden / wenscht ik die schriften van Baro zelfs te sien; Want ik heb gemerkt / dat met .... en dan &c. is in de Pen gebleven / dat ik geerne wilde leesen; men kan niet wel van zulke extracten oordeelen. Dat ik boven van Pelagius heb aangemerkt /

merkt/ doet my oordeelen/ dat hy van Pelagius weinig weet dat niet Professoraal/ of dat hy sulx tegen beter weten te pas brengt/ dat niet Christelijk soude zijn/ want men Jacobus Brief alsoo gemaklijk daar voor zoude konnen uitmaken/ als die met Paulus accorderen: men weet hoe Luther daar af heeft gesproken. Wat my aangaat ik loochene het/ dat, in't geene ik daar leeze uit getrokken, Pelagianery is, of uit volgt/ en zegge/ dat dit is de Leer van Augustinus tegen Pelagius, als uit het geen aangetrokken is blijkt/ jaa dat dit dan de eenparige Leer by onser Godgeleerden is; men zie alleen Witſ. Oec. L. III. c. VIII. XXVI. & L. IV. c. IV. §. 43. Leid. Oec. tr. p. 163--172-174. ende ik wensch van herten/ dat alle Remonstranten zoo gevoelden en spraken. Al't abus van die Heer is/ dat hy wat anders door de Wet verstaat/ als Baro. Hy neemt 't woord Wet strict en eng in tegenstel van't Euangely der beloften/ Baro neemt zoo breed, als wy/ voor Moses geheele Oeconomy: Hy begrijpt een Wet die van bekeering/ noch vergeving weet/ veel min van Christus; maar die alleen geboden en Vloek in heeft/ ende de belofte van leven daar by gedaan/ alleen tot overtuiging en dat die by haar niet te vinden is/ dat is een *non ens* daar de Schrift niet af weet: jaa dat is veel eer Pelagiaans de Wet te stellen sonder Christus. Baro verstaat door de Wet, Mosis geheele leer/ met de Beloften Abrahams/ 't beloofde zaad Christus/ en in hem 't Eewig leven/ een Wet die bekeering en vergeving voorschrijft/ de offerhanden daar in begrepen/ en alsoo een weg van rechtveerding/ Moses geheele huishouding. Ik hoop niet dat mijn Schrijver/ om niet Coccejaans te zijn/ soude willen Sosi-

 niaans

niaangs zijn dat die onder de Bediening van Moses Wet waren / niet souden gerechtveerdigt zijn geweest. Was niet de betrachting van die Wet / hunne gerechtigheid en leven? Deut. VI: 24. 25. zeid niet Paulus / dat Moses beschrijft / die gerechtigheid die uit de Wet is? Leert hy niet dat de daders der Wet zullen gerechtveerdigt worden / in den dag als God alles sal oordeelen na zijn Evangelium? Rom. II: 13. om van Jacobus niet te spreken. Jac. I: 25. 21. II. 12. Of is Paulus met Moses ook Pelagiaans? Dat dan Baro, om deese dingen zoude veroordeeld zijn / geloof ik niet. Zijn andere dwalingen / daar men van vermoed (want de man is veroordeeld / daar heeft wat moeten zijn / men denk aan Predikanten en Professoren die uit en afgeset werden) daar weete ik niet af. Derhalven, zoo yemant op dien Baro met de Remonstranten wil roemen, als een voorstander van zijn gevoelen der thien Woorden, die moet weten dat hy als een Patroon van zijn dwaling kiest een mensch die Pelagianizeert en van de Kerk veroordeeld is.

§. 24. Wat dunkt u Leezer als ik aan mijn Voor-reden denke hoe my dit voor kwam. Want dat Coccejus of yemant van die zijde in dat gevoelen / op Baro geroemt hebben / dat heb ik noit geleezen. Ik bracht hem ook maar in eenvoudigheid voor zoo ik 't van hem by Voetius had gevonden om te thoonen / dat die gedachten juist met Coccejus niet hadden begonnen / en dat hy andere Reformateurs die ook te vinden waren / insonderheid by Martyr. Had ik dit van Baro te voren geweeten ik had voorsigtiger konnen zijn; maar evenwel heb noch geen Kouhoop / maar ik bedank die vermaarde Heer en Schrijver / dat ik uit hem dien

Baro in 't verschiet heb mogen leeren kennen. Nu om sachter van hem te leeren oordeelen / zal ik zijn E. wijzen tot Voetius, die met de distinctie/ van de Wet breed of naau genomen / al 't geschil weg neemt. Jaa dat Baro, NB. zoo hy 't breed neemt, niet niews voortbrengt dat te vooren niet gezeid is. Maar zeg ik/ Baro neemt de thien Woorden breed, datter de Voor-reden / beloften/ en al wat in Moses is / Exod. XIX. Deut. VI: 4. offerhanden enz. by zijn. Voetius zoo naau / dat hy niet als op de thien Woorden als thien Geboden ziet. *Quæstio est de decem verbis seu præceptis*, over sulx Ik ben de Heer uwe God enz. is geen Gebod der thien. Baro werd daar op van Voetius alleen beschuldigt / dat hy de thien Woorden breeder neemt / en daar onder schuilt / by brengende veel getuignissen onzer Godgeleerden.

§. 25. Dit vonde ik in Voetius IV. Deel. p. 54. gedisputeert in 't jaar 1658. maar inden jare 1654. in zijn V. Deel. p. 283. Vind ik dit noch veel zachter. Want op de vrage / of 't geloove inde thien Woorden geboden word? antw. hy jaa / om dat het een Theologische deugd is. Onder andere, jaa NB. boven alle andere heeft dit werkelijk beweezen P. Baro in zijn Werkjes A°. 1580. uitgegeven / daar hy ook tot getuigen by brengt / Melanthon, Calvin, Martyr, Viretus, Bullingerus, Beza, Borrhaus, Noëllus, Hemmingius, Urbanus, Rhegius, Kneustub. *In quo* NB. *quidem generaliter ei assentio*, dat ik in 't gemeen hem toestaa. Edog NB. ik kan zijn intentie geensints goed vinden / die pag. 107. voor den dag komt / daar hy steld: Dat de eerste en rechte genegentheid der wil/ waar mede zy God / aan haar van 't verstand geopenbaart / begint te beminnen en wenscht te genieten

 ten

ten van de Natuur des Geloofs is / en niet een vrucht (effect) desselfs. Ende pag. 129. daar hy de aart en voortgang van 't geloof aldus beschryft: 1. Een bevrying des gemoets van dwaling / ende een kennis der hemelsche waarheid in het zelve. 2. Een begeerte der wil tot dat bekende goed / met een afkeer van 't kwaad. 3. Als mede inde zelve wil een hoop en vertrouwen, van dat bekende en beminde goed te verkrygen. 4. Een inzending (of inlating) in 't besit van Christus / of een aangryping en toepassing van Christus voor ons, 5. Christus Wooning in ons. 6. 't Getuignis van de Heilige Geest van Christus in ons woonende. 7. Onze liefde tot God / die wy dan als Vader eeren / waar uit de goede werken. 8. Hoop en vertrouwen op de Kroon / waar af de H. Geest ons zeker maakt. 9. Hier van daan de Pleroforia, de volle versekertheid der Uitverkoornen / waar mede uitgerust zy naa 't eeuwig leven grypen.

§. 26. Op de tegenw. Inde thien Woorden werd geen gewag gemaakt van Christus / die nochtans als de eenige Middelaar door het geloof moet aangenomen werden / zoo dan Christus is een niewe Wetgever van 't gebod des geloofs. Dits NB. de *Objectio Sosiniani*, daar op laat Voetius eerst voor af gaan zyn antwoord / uitkomende op deese zin; Alles wat van God de eerste waarheid geopenbaart is, moet men gelooven, zoodanig ist met de belofte ende 't geloof der Zaligheid in Christus, zoo moet men zulx dan uit kracht van dat algemeen in 't eerste Gebod, toegepast op het byzondere, die waarheid Gods in Christus alzoo gelooven, en op zoo een wijs, is dan het bevel des geloofs, in 't eerste Gebod. Deeze Antwoord meent hy is genoeg. Hy doet 'er evenwel by die van an-

dere /

dere/ dat het Verbond der Genade en verlossing door Christus onder schaduw voorkomt inde Voor-reden der thien Woorden/ ende dan dat P. Baro behalven deeze antwoord daar hy doet pag. 39. Dat inde Wet dikwils vande Messias gewag gemaakt werd, als mede van hem en zijn offer, als in een geduurige afschaduwing en vertooning in afwassingen en offerhanden, maar dit meent Voetius is niet ter zaak op die tegenwerping. Want zegt hy Baro had p. 37. Wel gezeid en beweezen, dat het geloof in Christus geboden werd in 't eerste Gebod der thien Woorden. Hier tegen stelt hy voor/ de voor beantwoorde tegenwerping/ die niet kan beantwoord werden/ meent Voetius, uit de Wet der Ceremonien/ als die 't Euangelium in schaduwen in heeft.

§. 27. Voorts werd een tweede tegenw. van Baro voorgesteld en beantwoord. De Wet gebied liefde, maar niet geloof? Pag. 42. werd geantwoord/ dat zulx wel zoo schijnt/ als men alleen op de woorden ziet en niet op de zin; maar dat het een liefde is, waar in geloof begrepen is, het welke in wat zin/ dit waar is/ breed uit gewrocht werd met al de redenen waarom de hooft-som der Wet de liefde is; dit merkt aldus van Baro de vermaarde Voetius aan.

§. 28. Waar uit men klaar ziet 1. Dat Baro het selve stelt tegen de Socinianen/ dat het geloove inde thien Woorden geboden werd. 2. Disputeert en beantwoord de tegenwerpingen van Joden en en de Socinianen. 3. Dat hy in die antwoorden van Voetius geprezen werd/ als wel uitgewerkt hebbende en beweezen p. 37. dat het geloof in Christum, in het eerste gebod der thien, geboden werd. 4. Dat het geloof inde liefde begrepen is, als de hooft-som der

der Wet alleen liefde gesteld werd, anders wat plaats die heeft / is inde daden des geloofs / §. 2. en 7. boven van Baro gesteld te zien / daar men die van Witsius eens by vergelijken kan. L. III. c. VII. §. VIII. &c. die dezelve aldus steld. 1. Kennis / 2. toestemming / 3. liefde van die bekende en toegestemde waarheid. 4. Honger en dorst na Christus. 5. Aanneming of ontfanging / dat hy de eige daat des geloofs maakt / 6. daar een steunen op en 7. overgeven aan Christus by is. 8. Waar uit de reflectie / Christus is mijn. Ten 9. 't Vertrouwen ende de roem dit meent hy / dat in 't geloof voor / mede / en saamen gaat §. XXVII. en zoo dunkt my dat het Baro ook dat. Het eenige dan / dat Voetius in Baro mispríjst / is / dat hy 't woord Wet zoo breed neemt, voor al wat in Moses Wet voorkomt / daar hy meent / dat het maar alleen vande thien Woorden, jaa maar alleen vande thien Geboden der thien Woorden / (in deeze questie) moet worden verstaan: Zulx Baro recht tot een ander uitterste zoude overslaan. De Sosinianen willen Christus inde Wet geensints / hy alsints / de Sosnianen maken van het Euangelium een Wet / Baro maakt van die Wet een Euangelium zeid hy Tom. IV. p. 54. Zoo ver is het daar van daan dat Baro Pelagianizeren zoude in dit point.

§. 29. Maar wie nu beter en schriftuurlijker 't woord Wet gebruikt / of Baro die daar door verstaat niet alleen de thien Geboden der thien Woorden, maar alles wat by die geboden by komt / de Voor-reden, beloften, dreigementen, jaa die de thien Woorden aanmerkt als een kort begrip van Moses. Voorts die door de Wet verstaat, al de Vijf boeken van Moses, de beloften, Verbonden,

offer-

offerhanden en alles, zoo God door Moses Israel heeft voor geschreven / in welken zin / die grote Godgeleerde bekent / zoo men 't woord Wet zoo breed neemt / dat de zelve dan Christus ende 't Verbond der Genade in heeft / ende dat alzoo van Baro niet niews / dat te voren niet gezeid was / wierd voortgebracht. Tom. IV. p. 54. Dan of de Heer Voetius 't woord Wet schriftuurlijker gebruikt / die maar alleen de thien Geboden / die plicht-voorschrijver begrijpt / zonder 't Hooft / dat voor gaat / ende de beloften die volgen en al wat in Moses is / laat ik mijn Leezer oordeelen. Voetius is mijn eerw. Meester geweest / die veel dankbaarheid schuldig ben / als Baro evenwel netter spreekt / met Gods woord / houd ik 't met hem. Want een is Meester namentlijk Christus / die alleen onfeilbaar is. Verder beroem my niet niews / maar der oude eenvoudige Theologie / die schriftuurlijk is en zuiver van al die menschelijke uitgevonde woorden / termen / onderscheidingen en uitvluchten.

§. 30. Dat nu de Remonstranten / Arminianen enz. hier zouden t'huis zijn / of dit van Baro geleerd hebben / daar af zal niet anders zeggen / hebben zy van hem niet anders geleerd / zoo geloove ik niet dat zy van Baro wat kwaads geleerd hebben / maar dat is wel verre daar van daan.

§. 31. In somma uit dit alles blijkt, dat men voorsichtig moet zijn, als men van de Wet of thien Geboden spreekt, dat is waar / want een Professor kan 'er zijn Tabberd om verliezen. Ook ist niet niew, maar vande Kerk veroordeeld en vande dwaalgeesten voorgestaan, zoo men niet wel distingueert / zeid Voetius. Och of de Broeders het daar by gelaten en geen niewe troeblen gemaakt hadden? ende als of hun Medebroeders / hun zoo liefdeloos niet

verdacht maakten; Niet dat wy haar zoo ras van Pelagianistery beschuldigen willen, dat verbied de liefde. Wie zoude dat noch verwacht hebben / dat uit zulke Præmissen van Pharizeen / Pelagianen/ Pausgesinden / Baro ende de Remonstranten / Coccejus nog kon rechtsinnig blijven: Hoewel niet na een oordeel der waarheid maar na 't verbod der liefde. Ik had al zoo lief een volkomen haat / als zoo een verborgen en flaauwen Liefde.

§. 32. Coccejus gevoelen dan is geweest / dat inde thien Woorden op Sinai eerst uitgesproken / is voor gestelt en aangeboden het Genaden-Verbond; en dat die Thien Woorden / daar af het formulier zijn / ende dat ben ik by na eens / alsser maar by gedaan werd / na de huishouding van die tijd. Heb. XII. als blijkt uit de Voor-reden/ 't vierde en vijfde Gebod. Over 't woord formulier wil ik niet twisten; Ik gebruik het liefst niet. Alleen moet men aanmerken / dat die thien Geboden by hem een ander schijn gekregen hebben / na de Afgodery en met die twee spreuken Lev. XVIII: 5. en Deut. XXVII: 26. dog dat dunkt my is misvatting/ want op die tweede tafelen stond immers het zelve formulier / de zelve woorden (of zy mosten doe geschreven zijn geweest / als Moses die Deut. v. herhaalt heeft) jaa zy werden Exod. XXXIV: 28. nog 't Verbond genoemt na dat schrijven Gods ten tweede maal / in dat Kapittel daar hy sig zoo genadig geopenbaart heeft. 5. 6. 7. Uitroepende zijn naam / die zoo dikmaals Moses en der geloovigen toevlucht was. Zoo der yets is dat my in Coccejus mishaagt / het is dit / gelijk wy 't breder in 't vervolg der Naleezing en over Ezech. XX. thoonen / dit dan geeft al die aanstoot / en al die troubel.

§. 33. Laat

§. 33. Laat ons nu eens bezien hoe na men Coccejus komt. I. Men staat toe/ dat God met de thien Woorden niet heeft opgerecht een Verbond der Werken; maar ingestelt een Wettische Oeconomie. Ten II. Dat God die gegeven heeft ten dienste van 't Genade-Verbond/ hoewel niet als het formulier. Ten III. Met een Euangelisch oogmerk/ maar niet tot een Genade-Verbond zelf. Reinolds. c. p. 135. 138. geen ander oogmerk NB. als Euangelisch Turretin El. 2. p. 247. *fœdus gratiæ cum Israëlitis tum pactum fuisse*, Deut. 5: 2. Exod. 19: 5. *ad fœd. gr. pertinuisse ex eo fluxisse* p. 248. zoo mede Spanh. Ep. *cum notis* p. 263--268. & Introd. ad Hist. Sac. p. 28. Ten IV. Tot een regul der gehoorzaamheid die het Genade-Verbond eischt/ maar niet om een Verbond op te richten en aan te gaan door 't geloof. V. Dat onder de Wetgeving van de thien Woorden 't Verbond der Genade is bedient/ hoe wel die 't formulier van dat Verbond niet zijn. VI. Men erkent het geloove in de thien Woorden geboden als een deugt/ maar niet als een middel des Verbonds/ om de rechtveerdigmaking te verkrijgen. Waar of dat dan zal geboden werden? want men zeid dit is valsch/ dat het geloof als een middel der rechtveerdigmaking in de thien Woorden werd geboden, dog dat werd verder uit gestelt/ anders wilde ik wel weten of het gelove in die aanmerking geboden werd? indien jaa/ in wat Wet? of is het geloove in die aanmerking niet geboden en alzoo onnodig? dog hier af strax.

§. 34. Ik kan niet zien/ als men dit toestaat/ hoe men kan loochenen/ dat met en in de thien Woorden gemaakt en voor gestelt is 't Genade-Verbond/ na de huishouding van Moses/ waar

van de zelve het kort begrip en hooft-som is/ waar mede God die aanving/ zoo dat die benaming van Verbond ziet op het Genade-Verbond/ en niet op 't Verbond met Adam voor de Val/ dat onder die benaming niet voor komt: welke uitleg vande Kant-tek. der N. O. Jer. xxxi: 32. inde tweede plaats aldus werd voorgesteld. Andere verstaan het O. Verbond der Genade, zoo als dat in den O. T. voor de komst Christi inden vleesch is bedient geweest, onder verscheide schaduwen, minder klaarheid en gaven des H. Geest &c.

§. 35. Aan d'ander zijde werd wederom alzoo mild toegegeven 't geen de Broederen op nemen/ als tegen Baro of Coccejus; zoo men de thien Woorden ook als een Wet aanmerkt/ en die als thien Geboden strict neemt/ onder of in tegenstelling vande belofte/ van 't Genade-Verbond in Christus/ of gelijk de Heeren spreken van 't Euangelium.

§. 36. Te weten. I. Datter inde thien Woorden thien Geboden zijn, die een regul van plicht en leven voorschrijven: maar dat en ist niet al daar zijn ook beloften en bedreigingen. II. Dat die thien Geboden in substantie zijn geweest in Adams hert, en 't beeld Godts begrepen, in dat algemeene beginsel van die liefde en gehoorzaamheid, die men God schuldig is, in al ook wat hy zoude believen te eischen, zelfs van in Christus te gelooven enz. maar dat die/ met die extensie en uitbreiding/ als doe Adam niet zijn voor gedragen/ zoo als de Decalogus of thien Woorden zijn geschreven. III. Dat 't gebruik van die thien Woorden, als een Regul des levens, altijd is geweest en blijft tot kennis der zonde en 't goede Rom. vii. gelijk de Catechismus p. 1. qu. 3. leert, en daar by dat de bezolding der

der zonde, na Gods recht is de dood. Rom. I: 32. VI: 23. en Vloek. IV. Dat die zelve thien Geboden, ook zijn en blijven een regul van Leven, en van dankbaarheid ten Leven en Zaligheid, maar dat zy dan 't Genade-Verbond voor af als bekent en voorgedragen ftellen, en dat wy van deffelfs eifch en rigeur, om door volmaakte gehoorzaamheid te leven vry, gelijk de Catechifmus doet, ende niemand loochent.

V. Dat men tot de Thien Woorden wel alle zedeplichten met goede orde kan brengen, maar dat men dan by de thien Woorden niet blijft / maar uit al het woort Gods O. en N. T. / wat God over al beveelt / niet alleen die algemeene / maar verdere gevolgen daar toe haalt / daar dan dikmaal Godts openbaring moet tusschen komen / en komt. Hoornb. Theol. Pr. Tom. I. p. 815. *omnia in decalogo reductive non formaliter, officia non objecta.*

§. 37. Eindelijk ten VI., dat met dit onderscheid / 't geloof in Christus daar toe ook gehoort; Voor zoo verre Adam alles most gelooven / en wy ook / 't geen God openbaart / of men erkent en acht God niet als de hoogste waarheid / dits *juris divini Naturalis*, tot de algemeene grond der thien Geboden gehoorende / die Exod. XIX. gesloten en in de Voor-reden der thien Woorden met het I. Gebod begrepen is. Wanneer nu daar nevens / voor gaat / of volgt / de openbaring van 't Verbond der Genade / de belofte van 't Zaad der Vrouw / de komste van Christus / zijn dood en Opstanding in dat getrouwe woort / dat aller aanneming waerdig is / welke openbaring, uit Gods Natuur, geloof eifcht, ik laat staan / als God daar by noch een uitdruklijk gebod geeft / zoo kan ik

ik dat gebod gevoeglijk brengen met de Catechismus tot het eerste Gebod / ten minsten tot de Voor-reden / aldus zeggen wy / dat het geloof is inde grond in de Decalogus geboden, dat het in Adams vermogen is geweest voor de Val / ende op zoo een wijze merkt Voetius aan / dat Baro niet niews voortbrengt, als hy de thien woorden zoo breed neemt, Gods belofte Gen. III: 15. en verniewing der zelve aan Abraham / begrepen in dat / Ik zal u God zijn ende de God van u Zaad, dit nu herhaalt aan Israël Exod. XIX. Ik zal u God, gy mijn Volk zijn, en in 't hooft der thien Geboden / eischt die openbaring niet geloof? zijn de beloften niet beloften van 't Genade-Verbond? alle ja en amen in Christo? Zeid die God / dat ik geen andere / maar hem alleen moet tot mijn God hebben, moet ik dat niet doen daar in / waar in ik hem alleen kan tot mijn God genieten / in die belofte van dat beloofde Zaad? waar is hun inden O. T. 't geloof tot rechtveerdigmaking bevolen? of 't is haar bevolen of niet? (verstaat in dit opzicht) ist haar niet bevolen / zoo behoefde men dan niet te gelooven? Ist haar bevolen? Ik vrage waar? in de thien Woorden of daar buiten? Ist inde thien Woorden / en in 't I. Gebod daar 't alle brengen / waarom heeft het Baro dan verkurven? Ist daar buiten / zoo ist op een oud gebod of Niew? Is 't oud? Zoo zijnder oude geboden / die men niet kan brengen of niet zijn onder de thien / en dan is daar in geen volmaakte Wet / of zoo isser noch een Wet behalven de thien Geboden / welke? *Euangelium præcepta non habet*, zeid men. Is het niew? zoo zal het tot de Niewe Wet gehooren / hoe wil men 't hebben? In zulken strik vervalt men / als men scheid het geen God saamen voegt.

§. 38. Ik

§. 38. Ik kan niet vinden, dat die Heeren Broederen die vande thien Woorden een Wet maken, of Coccejus en Baro schijnen tegen te spreken, yets meer zeggen, dat wy in 't voorzeide niet klaar begrepen zien. Coccejus geeft dit vande Wet toe aan Maresius, Maresius geeft dat van 't Genade-Verbond, zoo als wy het bepalen wederom toe, tot zoo verre aan Coccejus, wat geschil isser dan overig? geen altoos, zeg ik, als te spreken met Gods woord, het welke de thien Woorden niet alleen een Wet noemt (hoewel de tafelen, noit tafelen der Wet, maar des Verbonds of der getuignis heeten) maar ook een Verbond, en dewijl die gepast werden op Israel, en gesterkt zijn met de belofte van 't land Canaans en 't gebod vande Sabbath, als de sevende dag, en een teken en schaduwe, zoo is haar dit, als de Synodus Nationaal spreekt, *Peculiariter* eigen; maar zoo niet aan ons gegeven.

§. 39. Op dat men niet denke, dat dit aangaat tegen de gemeenste hedendaagsche tale, en zelfs tegen de Synodus van Dordrecht, over den III. en IV. art. §. v. en vi. stellende, de thien Woorden en Wet tegen de Bediening van 't Euangelium, als het werktuig van de H. Geest, ik antwoord, dat ik niet ontkennen kan, dat by de Synodus, dat woord, in tegenstelling van 't Euangelium, daar zoo gebruikt werd, gelijk de H. Geest, 't woord Wet wel gebruikt, voor de huishouding Moses, en niet voor de huishouding der Belofte, of het Euangelium: maar sluit daarom de Synodus de andere betekenis uit? Voetius die daar af een lid en altijd groot Voorstander van geweest is, die erkent dat schriftuurlijk gebruik disp. t. IV. p. 17. N. I. en II. III. dat emmers de Synodus niet kan

„ ver-

„ verbieden. Hy stelt aldaar / als bekent / dat
„ het Euangelium genoemt werd de Wet des ge-
„ loofs. Rom. III: 27. ende dat door Wet ver-
„ staan werd de geheele Saligmakende leer voor
„ Christus komst / na de oude wijze van bedie-
„ ning / welke behalven voor af / de Leeringen
„ van God begrijpt drieërlei geboden / ende 't Eu-
„ gelium in belofte Ps. I: 2. XIX: 8, 9. Ps. CXIX.
„ Jes. II: 3. daar hy onder dan sorteert Jes. x: 34.
„ XVI: 25. 1 Cor. XIV: 13. daar het de H. Schrift
„ van 't O. T. beduid / of alleen de V. Boeken
„ van Moses Luc. XXIV: 44. Rom. III: 21. Act.
XIII: 15. Ende dat is dat gebruik van 't woord /
dat wy verkiezen / het zelve met Christus en Pau-
lus passende / op de Periode van Moses Joh. I: 17.
en Gal III: 17. waar van de Hr. Leidekker in zijn
Oec. Tr. P. zeid / dat Moses is die grote Wetgever
vande Kerke van 't O. T. ende de NB. Insteller van-
de Oude Oeconomie. p. 320. zie ook p. 126.

§. 40. Wat meer is / het zoude my niet heel veel
moeite zijn te bewijzen / dat die Heeren / die Baro
zoo overhalen / dat die / zeg ik / als 't pas geeft /
wel die zelve tale gebruiken / als zy aan Coccejus
of Baro en dit geschil niet denken / maar zoo yve-
rig zijn / om tegen den zelven te bewijzen / dat de
Vaderen onder de Wet onder zoo diepen staat van
dienstbaarheid en vreeze des doods niet zijn ge-
weest / maar de ware goederen van het Genade-
Verbond deelachtig zijn geweest / na Abrahams
Verbond / en die hooft-som der belofte / Ik zal u
„ tot een God zijn. Die Belofte van 't Genade-
„ Verbond / spreekt van Genade en Heerlijkheid /
„ en alzoo vande Zaligheid des Zondaars / des-
„ selfs begin / voortgang en einde Ezech. XXXVI:
„ 26, 27. Eph. II: 8. Zy is begrepen in dees Be-
„ lofte,

„ lofte, de grootste die gegeven kan werden: Ik
„ zal uw God zyn. Want door dit Verbond werd
„ God den Zondaar verzoent, ende zijn zalig-
„ heid; om dat al zijn volmaaktheden gedyen tot
„ zijn beste. Gen. XVII: 1. 7. 8. 10. Jer. XXXI: 32.
„ Ps. XXXIII: 12. Rom. VIII: 31. 32.

„ In 't byzonder werd den Zondaar, uit die
„ belofte des Verbonds en Testaments gegeven
„ krachtdadige Bekeering, dan rechtveerdigma-
„ king, aanneming tot kinderen, geduirige hei-
„ ligmaking, te voltrekken in heerlijkheid, eerst
„ met de Ziele, dan in d' opstanding, met Ziel
„ en Lichaam, voor den geheelen mensch. Jer.
„ XXXII: 40. Ezech. XXXVI: 26. Hebr. VIII: 8, 9,
„ 10. Phil. I: 25. Luc. XX: 37. Rom. VIII: 30.

§. 41. Zet nu deze Belofte eens, met die uitleg voor de thien Geboden, en merkt my dan die thien Geboden eens aan, met de Catechismus, als een regel van dankbaarheid, in 't III. Deel. Wat dunkt u, zoude Baro de Catechismus niet wel onderteekenen? Inzonderheid als men bemerkt, dat de Wet in 't I. Deel in de 3. en 4. Vrage, maar als in haar algemeene gronden wert aangeroert, zoo als ons Christus leerd Matth. XXII: 37--40. maar in het III. Deel, eerst met opzet, breed en wijdlustig verhandelt, als de regul van goede werken.

§. 42. Na deze toestel voor af, gaat de strijd eerst aan, en werden de redenen tegen Coccejus ingebracht ende zijn bewijzen beantwoord. Edog alzoo wy alhier niet zien, dat yetwes tegen my, gelijk ik de Huishouding der Wet voordrage, werd ingebragt, maar dat het geduurig uitkomt, op die verandering die Coccejus omtrent de thien Woorden maakt, voor of na het maken van het

goude Kalf aangemerkt / zoo weten wy hem hier niet te helpen; want wy vermogen niet tegen de waarheid / en wy stellen de thien Woorden altijd van de zelve natuur en aart / voor zoo veel die Huishouding aangaat / waar af zy een begin en als een hooftsom maken.

§. 43. Maar wat aangaat de Bewijsredenen die Coccejus voor zijn gevoelen by brengt / die konnen ons en Baro voor goede hulp troepen verstrekken; te weten / de Voorreden der thien woorden van den Engel des Verbonds uitgesproken / Ik ben de Heere uwe God. Dan dat de thien woorden zoo dikmaal een Verbond genoemt werden; haar tafelen de tafelen des Verbonds / haar kiste de Arke des Verbonds. Vervolgens / vermits in 't tweede Gebod belooft werd חסד Barmhertigheid aan duizenden der geene die hem liefhebben / die in de Wet der natuure niet bekent is. Verder / dewijl ook de thien Woorden een regel van leven en dankbaarheid zijn / altijd van een aart en zelfs in 't Euangelium even krachtig / zoo niet klaarder / als Voetius zeid / en met krachtiger motiven geaangedrongen; specialijk / vermits daar het geloove vereischt werd / volgens toestemming van alle Theologanten. Daar eindelijk de aanmerking van de Sabbath by komt / een schaduw van Christus Col. 11: 16. Alle deeze redenen konnen wy gemaklijk door de monstering laten passeren / ende zy blijven ten eenemaal onaangeroert en als ongekwetst / in zulken zin en orde / gelijk als wy dezelve aanvoeren: Ja al het gene wy daar op zien geantwoord / is de toestemming van 't geen wy stellen / en in substantie het selve dat Baro zeid / die men ten minsten voor een halve Pelagiaan in deezen heeft uitgemaakt. Staat 'er in de Articulen

van Lambeth, daar Voetius ook afspreekt/ wat anders tot zijn last/ dat Thysius soude hebben aangetekent/ ende de tweede contra Remonstrantie van gewagen A. 1617. overgegeven/ dat hebben wy noch niet konnen vinden. Trigland zeid daar dit van/ dat hy stillekens van zijn Professie is afgestaan/ en van Cambrids vertrokken.

§. 44. Onze gedachten dan dienen voor zoo ver tot Vrede/ dat niet alleen Coccejus, maar ook de Broederen aan d'ander zyde ons gevoelen niet konnen tegenspreken/ maar gemaklijk tot het zelve overgaan. Ook bevinden wy meer en meer/ dat de Leerlingen van de Heer Coccejus in lang na niet zoo yverig zijn/ om de zaak op sulken wijse/ als die in de disputatie Coccejus hier en daar in yver ontvallen was/ voor te staan. Spreken de met meerder omsichtigheid en bepaling; dat wy inde Schrijver over de thien Woorden/ ja by Coccejus tegen Maresius hebben konnen merken/ gelijk ook boven uit het tegenbericht is aangetekent. Zoo dat/ die nu die materie willen verhandelen/ niet het geschil daar 't begon, maar daar men elkanderen was genadert, most aanvatten.

§. 45. d' Heer Witsius geeft ons in deezen veel genoegen/ die niet alleen in de thien Woorden aanmerkt/ het voorschrift van plicht/ voor zoo veel die een Wet is/ maar ook de dreigementen; ende ten derden 't voorstel der Goddelijke gunste en genade/ dewelke/ om dat die aan Zondaars geschied/ en wel onder beding/ niet van Volmaakte, maar Oprechte gehoorzaamheid. Zoo komt dit uit 't Verbond der Genade voor. De Oec. Fœd. L. IV. c. IV. §. XIII--XLII. XLIII. XLVIII. XLIX. enz. Alwaar wy zulke aanmerkingen vinden/ daar mede de Vrede gemaklijk te treffen was.

Want is de Voorrede / met de Belofte uit het Genade Verbond / en gedaan niet aan Volmaakte / maar oprechte betrachters XLIII. hoedanigen gehoorzaamheid tot het genot van de Belofte met Gods beding geeischt werd / zoo kan voor zoo verre / geen ander Verbond / als dat der Genade / in aanmerking komen ; uit welke deeze goedertierentheid vloept. Hoedanigen aanmerking in 't Verbond Adams voor de Val geen plaats kan hebben / gelijk alle bekent staan / en wy ook.

§. 46. Die dit noch niet genoeg is / om te zien / datter geen geschil meer overig blijft / dat noemens waard is / kan daar by doen / 't geen deezen aangaande by de vermaarde Spanheim en vander Waeyen voorkomt / in hunne brieven ; als mede in de Introd. ad Hist. Sacram, boven aangetrokken. Gelijk ook by D. Koelman, tegen de Labadisten / die de Schotse Predikanten volgt / in dat Tractaat / daar de Schrijver over de thien Woorden ook van gewaagt pag. 312. 313. My lust niet hier over meer uit te schrijven.

§. 47. Evenwel zie ik / dat lang na dat dit aangetekent had / D. Brink, die 't in zijn Toetsteen van vooren aan verhandeld / Vr. XLIII. p. 302. zeggende / dat het contrarie van alle Gereformeerde Theologanten is beweert / namentlijk / dat de thien Woorden een voorschrift zijn van 't Verbond der Werken: Ondertusschen staat men toe / dat het een Verbond met dat volk is geweest / voor onder stellende 't Verbond der Werken ende der Genade. 306. 307. Want de Beloften die brengt men tot het Verbond der Genade / de geboden en dreigementen tot het Verbond der Werken. p. 312. 313. In somma / dit is Joods, Pelagiaansch, Paaps, en van P. Baro een voorlooper

der

der Arminianen. Zoo dat het niet anders schijnt te weezen, of Coccejus heeft alles deeze materie aangaande uit deeze Baro uitgeschreven. 310. 311. Doch uit wie D. Brink dit altemaal uitgeschreven heeft, kan makkelijk uit het voorgaande afgenomen werden, alleen dat hy de verzachting, die Coccejus van Pelagianery verschoont, vergeten heeft.

§. 48. Naderhand noch is my in handen gekomen het Tractaatje, dat Anth. Thysius heeft uitgegeven, wegens het gevoelen dat Baro heeft gehad van de Predestinatie, ende de algemeene genade, in't welke hy ook gewag maakt van zijn Tractaat, dat het geloof dat rechtveerdigt geboden werd in de Wet; doch dat zeer aanmerkelijk is, noch Junius, noch Piscator, noch Withaker, noch ook de articulen van Lambeth raken dat eens aan. Zoo dat die vermaarde Mannen, daar over geen misnoegen altoos gethoont hebben. Zulx ik niet weet, hoe men zoo onbedacht, Petrus Baro op het thoneel heeft gebragt, als een voorlooper van Coccejus; daar men immers bekennen moet, dat die, met het gevoelen van Baro, dat men heeft veroordeelt, rakende alleen yets van de algemeene genade en voor-ordineeringh, geen gemeenschap altoos gehad heeft, gelijk ik het zelve insgelijx verwerpe. Met wat fatsoen my eindelijk D. K. na Baro wijst is uit het voorzeide af te nemen, en van my in een replijk of weder-antwoord §. 36-- aangeroert.

§. 49. Ik zal hier alleen noch yets by doen van 't geschil over de verdeeling der thien woorden, de telling en orde der zelve.

§. 50. Niemant kan tegenspreken, dat daar zijn thien Woorden, ja beveelen; hoewel juist

niet alle van de zelve aart / ten opsicht van 't natuurlijk recht / om niet te zeggen / datter eenige bijvoegselen en schaduwachtige ingemengt zijn / op dat de Israëliten daar uit zouden leeren / dat zy ook door de thien Woorden / en Wet der Zeden / tot de onderhouding der Ceremonien / en Politijke Geboden verbonden waren / zeid Marees l. 7. §. 7. c. p. 306.

§. 51. De Joden nochtans / na dat zy de Geboden gebragt hebben tot 365. negative, ende 248. affirmative, samen 613. makende; zoo vinden zy in de twee Tafelen / meer als thien Geboden: want in de eerste Tafel zijn ses negative ende drie affirmative; in de twede ses negative ende een affirmativ, dat samen sesthien maakt. Doch dit gaat uitdrukkelijk tegen de tex / en Gods Woort aan / dat van thien spreekt / ende onder die thien een onderscheid maakt / dat in het vierde Gebod klaar voorkomt / als 't welke op de sevende dag verbied / dat men op de ses dagen doen moet / daar in zig verthoont het vry believen / en niet het natuurlijk recht Gods. Want wie erkent / het IV. Gebod niet / te zijn van Gods vrye insetting? Over dit en andere meer / zie Voetius de Jure & Just. Dei. p. 1. disp. p. 351. en Turretin. Ele. p. 2. p. 8. &c.

§. 52. Hier over gedenkt ons dat men in Synod. Goud. A°. 1659. geschil had / dat men aldaar met meerderheit van stemmen stelde / thien moreele Geboden; dewijle men voorgaf / dat sommige geen swarigheid maakten van maar negen te stellen / 't geen in die tijd / omtrent de geschillen van de Sabbath / veel ophef maakte. Wy hebben in onze Historie vande Sabbath aangemerkt 't geen van Hezychius een Presbyter te Jerusalem verhaald

werd /

werd dat hy te zynen tyde / van die gedachten is geweest / om met het IV. Gebod te handelen / gelyk het Pausdom in haar Catechismen / met dat van de Beelden doet: dat is / het zelve den Christenen niet voor te houden / als hun niet verbindende; maar dan stelde hy de Voor-reden voor het eerste Gebod / en zoo vond hy 't getal van thien. Com. in Lev. lib. VII. Daar zynder die gemeent hebben / dat hy geleeft heeft omtrent het Jaar 400. maar andere brengen hem later / en tot de tyden van Gregorius de Groote. Thomas Aquinas heeft dit ook op zyn rekening gebragt in zyn Summa. 1.2. qu. 100. art. 4. maar dat is geenzins te pryzen. Hoewel ik Hezychius zelfs met aandacht na leezende / dat daar zoo breed niet vinde. Alleen zeid hy van het Gebod van de Sabbath, dat het niet uit de thien is, ende dat het getal van thien evenwel zonder dat vol is, als wy die woorden, Ik ben de Heere uwe God, voor een Gebod stellen. Zyn meening is / zoo ik oordeele / dat de Sabbath / of 't Gebod van de Sabbath niet is een der thien moreele Geboden / dat hy zoo wel ten opsicht der Joden als Christenen zeid. Zonder dat hy het daarom uit de thien wil nagelaten hebben / waar in hy alleen van Augustinus verschilt / die het Gebod onder de thien telt / ende daarom maar negen geboden by ons verbinden rekent. Hezychius telt behalven 't Gebod van de Sabbath evenwel thien Geboden in Lev. lib. VII. over die woorden. Dan zullen thien Wyven etc. cap. XXVI. 26. pag. 167. 167. Edit. Bas. 1527. Om dat wy hier door Vossius misleid waren / hebben wy dit aldus geoordeelt te moeten bekennen en verbeteren. Misschien of die Broederen die zoo geerne thien moreele Geboden hadden / dat niet vreemt

zullen vinden. Augustinus dan / hoewel hy door-gaans maar negen Geboden kende die ons Chri-stenen verbonden / heeft evenwel thien Geboden getelt / ende dat van de Sabbath het derde onder de thien, qu. 71. Super Exod. t. IV. c. 147. Zie on-ze Na-leef. p. 196. Om hier dan geen geschil te ma-ken / dewijl de H. Geest van thien Woorden spreekt / zonder te zeggen met namen / ende in die beschrijvingh / of het zijn moreele of niet; zoo riekt dat na stoutigheid / dit te willen nader be-palen / daar het de H. Geest heeft onbepaalt ge-laten / ende niemand ontkennen kan / dat die Ge-boden alle niet van een aart zijn; zoo dat zy niet en konnen met een naam werden uitgesproken. Alle zijn het wel geboden Gods / maar die thien zijn alle niet vloeyende uit Gods onveranderlijk en natuurlijk recht; alle ook niet van zijn vry be-lieven; alle niet na die bepaling onveranderlijk ons verbindende / gelijk omtrent het IV. Gebod bekent is. De Post-Acta Syn. Nat. Dord. seggen / dat in 't IV. Gebod wat ceremonieels is en wat mo-reels, zo dan geen thien moreele, maar een ge-mengt, als Turretin spreekt. l. c. p. 8. dat daar-om al zoo weinig moet werden uitgewischt uit de thien / als Leviticus Moses derde Boek uit de vijf. Ook weet ik niet / dat yemand zulke gedach-ten heeft / zoo dat sommige / die by de onverstan-dige hunne mede-broeders daar mede zoeken ver-dacht te maken / geweldigh zondigen tegen de liefde.

§. 53. Men is het eens genoeg onder de Recht-sinnige / om in de tweede Tafel ses en in de eerste vier Geboden te stellen; hoewel zommige oude Joden in elke Tafel vijf tellen / dat Irenæus heeft nagevolgt c. hæres. L. II. c. XLII. Andere / als ge-hoort

hoort is / maar drie / met Augustinus, Lombardus, dat de Pausgesinden en Luthersse volgen. 't Geene men by Cyrillus Alexandrinus leest luid vremder; hy schynt in de eerste Tafel maar twee Geboden te erkennen / ende tot het eerste te brengen 2q kennis Gods, als de grond en wortel / 't verwerpen der Afgoden en Beelden / daar 't misbruik van Gods naam by komt / dat men daar mede de Beelden vereert / dat God niet ongestraft wil laten. Dan geeft hy de andere Wet, Gedenkt den Sabbathdag enz. Op de Vrage wat het beduid dat hy strax na dat dreigement aan de overtreders der eerste Wet, dit in de tweede plaats stelt? Zeid hy / dat de Hebreen niet alleen met dreigementen / maar ook met beloften tot de Godsdienst mosten aangeset werden / dat God hun in schaduwen heeft voorgestelt / ziende door de Ruste ten 7. en laatsten dage / op de toekomende Ruste der Heiligen etc. en Joh. Lib. IV. c.LI. Of hy in de eerste Wet vier geboden telt / ende van deeze tweede / een ander Wet maakt / die schaduwachtig is / kan ik niet wel zeggen: Want zoo men hem zoo niet verklaart / zoude hy maar twee geboden stellen in de eerste Tafel / ende zoo weet ik geen thien geboden te vinden / of hoe hy de thien Woorden tellen wil / of kan. Aan de afdeeling was juist zoo veel niet gelegen / als Vossius en Turretin, over 't geschil of 'er inde eerste Tafel drie / in de tweede seven geboden zyn oordeelen / als 't selve maar zonder verminking geschiede / en datter geen kwaad achter schuild; gelyk uit Onze Vader / of 'er ses of seven beden zyn. Maar dat is te mispryzen dat men het tweede gebod van de Beelden / onder voorwendsel van dat het een aanhangsel van het eerste is / uit de

Catechisinen somtijds uitlaten derf; buyten twijffel / om dat haar Afgodery en Beelden dienst / te min nadenken mochte geven aan de eenvoudige gemeente.

§. 54. Andersints meenen de Joden / dat / Ik ben de HEERE uwe God, het eerste Gebod is. Men zie Voisin. in pug. fid. p. 69. en Vossius de Divisione Decalog. Hier mede gedenkt my / dat de Joden tot Amsterdam verschoonden / dat in de opgerechte Tafelen der thien Woorden waren uitgelaten al de woorden van het tweede gebod / tot verwondering der Christenen die dat nevens my in hunne nieuwe Portugeesche Synagoge zagen. De Schilder had het wel eigentlijk gedaan om plaats te winnen voor de eerste Tafel: maar dat men liever die woorden / anders als in het gebod van de Sabbath was gedaan / gestelt had / was om dat zy 't met het gebod / Gy zult geen ander Goden hebben, het zelve en van een aart verbiedende de Afgodery rekenden. Dog naderhand heb ik gezien / dat die aanstoot is weg genomen / ende het zelve verandert.

§. 55. Onder de Christenen merkt Vossius zulx aan van Irenæus, Hezychius om de gezeide reden. Julianus by Cyrillus en ook Hieronymus.

§. 56. Edog wat Hieronymus aangaat / daar in dunkt my dat Vossius zijn meening niet wel voorstelt / dat hy 't Gebod van geen Beelden te maken, het tweede zoude noemen, by brengende 't geen hy over Hos. x: 10. *Super duas iniquitates* aanteekent: daar Hieronymus dit zeid: *Hæ duæ iniquitates contra duo Decalogi erupere præcepta: in quibus dicitur: Ego Dominus Deus tuus; non erunt tibi Dii alii absque me.* In welke woorden hy / gelijk Thomas Aquinas wel aanmerkt / die woorden /

den / Ik ben de Heere uwe God, het eerste: ende/ gy zult geen andere Goden hebben, het tweede Gebod stelt: maar van 't gebod geen Beelden te maken / dat dan het derde was / maakt Hieronymus geen gewag. I. 2. qu. 100. art. IV.

§. ††. Ende onder de Schrijvers / sedert de Reformatie / is ook P. Martyr, die / als wy in de Voor-rede der Naleezing hebben aangetekent / oordeelt / dat dit het eerste Gebod is / Dat NB. het Euangelium aanbied, ende Christus belooft. ad Rom. VIII. pag. mihi. 222. Het Euangelium in die woorden / Ik ben uw God en Christus in de Verlossing uit Egypten. Behalven dat de Sone Gods zelf spreekt / dat yder toestaat. Andere meenen / dat die woorden / als de Voorreden van al de thien Geboden zijn; of immers zeggen andere de Voorreden van het eerste. En daar in is men genoegsaam alle eens / dat zy de eerste grond en wortel zijn van alle Geboden / ende dit gestelt en gelooft / dat daar uit onmiddelijk dan het eerste vloeyt / Gy zult geen ander Goden voor mijn aangezicht hebben, dat ook om die reden / alle de thien / ja alle de geboden Gods moeten werden onderhouden. Deut. VI. 4. Spreekt Moses op deze wijze / Hoor Israël, de HEERE uwe God, de HEERE is een; en dan / den HEERE uwen God zult gy lief hebben. Dat de Heere Christus / het eerste maakt / en de wortel van alle Marc. XII: 29. 30. en Math. XXII.

§. ††. Wat de orde aangaat van die telling, welk het eerste / vierde / of seste is / enz. is uit de H. Schrift niet uitdrukelijk te bewijzen. In 't aantrekken der geboden werd daaromtrent geen nauwe achting genomen. Moses zelfs verhaalt Deut. V. het laatste / van 't begeeren, met een ander

woord en in een ander orde: Behalven dat hy daar tusschen invoegt. Noch Christus, noch de Apostolen, noch Euangelisten, binden hun daar aan: gelijk men doorgaans zien kan. Ja 't is aanmerkelijk, dat de Heere Christus het eerste en grootste Gebod niet aantrekt uit de thien, maar uit Deut. VI. 4, 5. daar niet de HEERE maar Moses spreekt, leerende Christus, dat het in 't wegen van de geboden, op den inhoud aankomt; gelijk het daar zoo als de wortel voorkomt, en gelijk hy de liefde des naasten haalt uit Lev. XIX. dat ook geen speciaal gebod is, maar de grond van alle ses. Dat alles moet aangemerkt worden tot dien einde, om hier zoo licht niet te twisten.

§. ††. Tot uitleg der thien Woorden gebruikt men verscheide goede regulen, nut en dienstig om uit die stellingen of geboden verder besluiten te trekken; te weten, uit het gebod en verbod, by wege van tegenstelling. Deeze prijzen wy alle, als die maar geen twistappel werden, ende dat men 't geen bedacht is uit goeden inzicht, om orde wil, niet gemaakt werd van te hoogen aansien: of dat wy na die regelen, de thien Geboden verschikkende, geheel andere thien Woorden maken. Zoo zeid men dikwils stout uit, dat de Ingestelde Godsdienst is het tweede Gebod; andere daar tegen aan zeggen, dat het is het IV. Hier dient men onderscheidentlijk te spreken, om Vredes wil, en de letter van de thien Woorden zoo te nemen, als die leid, zonder dat wy die verschuiven, om ons uitleg daar in plaats te voegen. Men klimt op, van yets dat bepaalt is, tot yets dat gemeender en onbepaalt is: Van Overspel tot alle onkuisheid; van Vader en Moeder, tot alle die

over

over ons gestelt zijn; van de sevenste dag, tot een van seven: En hebbende dit eerst zoo veel gemeender gemaakt/ zoo begrijpt men dan al die byzondere soorten/ daar en boven hier onder. Hier is geen swarigheid altoos/ als men in deezen alle 't voorschrift van Gods woord volgt/ en na die regel wandelt. En dat men niet scheid/ dat God heeft samen gevoegt. Dewijl ik God moet gehoorsamen niet alleen sprekende op Sinai/ maar ook daar na/ sprekende door Moses en over al in zijn Woord. Anders zoude men maar alleen de thien Woorden moeten Prediken. Of haat/ nijd/ toorn/ gierigheid/ tot het seste/ achtste/ dan of het tot het thiende behoort/ daar buiten twijffel d'inwendigste begeerten werden verboden/ is weinig swarigheid/ want doodslag is niet alleen verboden/ maar haat ook. Ik moet zoo wel het een als het ander laten/ want die in eenen overtreed werd schuldig aan allen. Deeze dingen most men doen en die niet laten. Het wijst zig zelfs dat dit sekerst gaat en het vreedsaamst is. Hy zoude wonder swak zijn die zig hier aan ergerde.

§. 57. Laat ons eindelijk bezien de consideratien van D. Schoonhoven, tegen dit IV. Kap. Zijn E. op §. 8. prijst, dat wy Exod. XIX. de Wetgeving ende het Oude Testament beginnen, dat juist niet alleen in de thien Woorden bestaar. Dat ik met zijn E. eens ben.

§. 58. Ook wil ik daar geen harnas om aantrekken/ dat hy op §. 9. waarschijnlijker oordeelt/ Dat God zelfs eerst heeft opgehouden, als voor die tijd de thien Woorden hebbende willen voor uit zeggen, zonder van het Volk geinterrumpeert te zijn. Dat eerste met eenig stilhouden besloten zijnde, kan het zoo wel genomen werden dat God

op het bidden van het Volk, de andere Geboden niet heeft uitgesproken, daar hy anders licht zijn zelven tot het spreken mocht opgesteld hebben. Deut. v: 22. **Staat/** deeze woorden sprak de HEERE tot uwe gantsche Gemeinte op den Berg uit het midden des Vyers, der Wolke ende der donkerheid, met grooter Stemme, ende dede daar niets toe, ende schreefse op twee Steene-tafelen, ende gafze my. Dit word hier op zijn zelven gesteld als een byzonder werk, daar na volgt vers 23. de tusschen sprake des Volx.

§. 59. **Ik zal hier op alleen dit zeggen/ dat my genoeg is/ 't geen zijn E. toestaat/ ende daar af 't volk die gedachten had:** 1. **Dat God meer te zeggen had/ ende daar mede hy hun toe scheen te zullen voortvaren/ zoo dat zy vreesden/ dat zoo zy langer hoorden/ dat zy zouden sterven** Exod. xx: 19. Deut v: 25. **Ten 2. dat Moses niet zeid/ dat 't Volk de thien Woorden uit hoorden/ maar;** Ende al het Volk zag de donderen ende de blixemen, ende het geluid der basuinen ende den rookenden Berg: doe 't Volk zulx zag NB. weeken zy af en stonden van verre. Ende zy zeiden tot Mose, spreekt gy met ons, ende wy zullen hooren, ende dat God met ons niet en spreke, op dat wy niet en sterven Exod. xx: 18, 19. Ende het geschiede NB. als gy die Stemme uit het midden der duisternis hoordet, ende de Berg van Vyer brande, zoo naderd gy tot my .... Maar nu, waarom zouden wy sterven? Want dit groote Vyer zoude ons verteeren, indien wy voort voeren, de Stemme des Heeren onses Gods langer te hooren, zoo zouden wy sterven. **Zeeker die woorden geven te kennen/ dat zy als in 't spreeken van God zelfs/ de reden afbreken.** Deut. v: 23--25. Hebr. XII: 19. **anders**

zoude Moses gezeid hebben/ God spreekt immers nu niet meer / hy houd op. Over zulx datter in 't 22. vers staat / dat God dede daar niet toe ende hy schreefze &c. dat strijd niet / maar 't volgende is de reden / waarom God daar niet toe dede; gelijk ook dat schrijven lang daar na geschiet is/ ten 40. dage. Zoo dat daar samen gevoegt werd/ 't geen niet te gelijk geschied is / zijnde veel tusschen dat spreken en schrijven voor gevallen dat Exod. XX. tot XXXII. toe verhaald werd. Edog 't komt daar op niet aan / 't is genoeg al die toestel Exod. XIX. als een inleiding der geheele Wetgeving aan te merken / en niet om de thien Woorden alleen aangesteld.

§. 60. Een andere bedenking is by zijn E. daar over / of deeze woorden den Zone Gods, den Engel des Verbonds zijn toe te passen? dit meent hy strijd met Exod. XXIII: 20, 21. ziet ik zende een Engel voor u aangezichte, al even eens / of in dat 23. kap. / zoo veel tijd daar na / de Vader niet weder konde spreken. Hand. VII: 38. en Heb. XII: 26. lijden geen tegenspraak.

§. 61. Het woord Ik ben de Heere uwe God, dunkt D. S. niet van even grooten nadruk uit gesproken aan gantsch Israël, als of het God zeid tegens Abraham en zijn uitverkoren zaad. Math. XXII. Hebr. XI: 16. wat anders is het als dit gezeid werd aan een Achaz Jes. VII: 10. 2 Chron. XVIII: 5. 2 Kor. XVI: 2. Zoo ook als God spreekt tot het geheele gros van Israël. In welker meeste deel God geen gevallen had. 1 Kor. X: 5. 2 Kon. XVIII: 9. 14. 16. 35. 39. dies dient men hier zoo verre niet te gaan, maar onder dit woord alleen te begrijpen alle genade, die zoo een gantsche gemeente kan toekomen. Niet alleen tijdelijke weldaden, maar ook bekentmaking

king en aanbieding van 't geene tot de Zaligheid gehoort. De applicatie alleen gereſerveert voor de uitverkoorne onder dat Volk, welke van een andere kant komt, namentlijk uit de abſolute Belofte aan Abraham gedaan. Dus ver D. S.

§. 62. Ik zoude niet wel derven tegenſpreken datter al hier yets is, dat naauwe opmerking weerdig is, 't geen uitterlijk 't geheele volk aanging, als 1. de verloſſing uit Egypten, leiding door de Woeſtijn, openbaring van zijn Wet, regenen van het Manna, Inleiding in Canaan, Voor-rechten van 't woord Wetgeving en Verbonden, hun bediend en voorgedragen; jaa toegeſtemt en met amen aangenomen: uit kracht van welke Verbondmaking en 't geen hun God doet zeggen, die de God en Koning was van en over die Natie, God konde zeggen dat hy was hun God, en zy zijn Volk Deut. XXXII: 9. Ten 2. om dat zy zulx hadden beleden en aangenomen. Daar by, dat het ten 3. ook was hunne plicht, God daar voor te erkennen, dat hy was de Heere hunne God, die hun uit Egypten had uitgeleid, dat zy waren het zaad der Vaderen, om welker wil hun God verkoor en lief had. Ten 4. komt het wel voor in tegenſtelling van d'Afgoden, de vremde Pſ. LXXXI: 10. als mede 5. met een ſpeciale nadrukin aanmerking van yets byzonders, in Koningen, Profeten, zelfs in een Bileam. Num. XXII: 18. 1 Sam. XV: 15. 30. 2. Kon. II: 14. 2 Sam. XIV: 11. Dan. III: 29. VI: 27. enz.

§. 63. Edog en vermochten zy niet alleen daar by te beruſten, maar was hun plicht in dat woord alles aan te merken, 't geen God wilde zijn, tot vergeving en volle zaligheid, gelijk hy zig openbaarde, aan bood en beloofde, ende zy geboden

wier-

wierden, God als de Heere hunne God lief te hebben, van gantscher herten. Welke aanbieding en verplichting D. S. niet ontkent / maar toestaat. Doch dat dit alleen aan de Uitverkoorne zoo werd geappliceert / als uit de Verkiesing en absolute belofte, dat verandert de zin en meening van dat woord niet / dat in 't gemeen aan alle uitterlijk werd voorgedragen / met zijn bykomende verplichting / in zoo een kracht en zin / als de aart van 't voorstel medebrengt. Men zie Exod. XIX: 5. 6. met 1 Pet. II: 9. Jer. XXXI: 33. Deut. XXVI: 16-19. met Gen. XVII: 7. zulx wel gelukzalig is het Volk wiens God de Heere is: 't Volk dat hy zich ten erve verkooren heeft. Ps. XXXIII: 12. Die God is onze Zaligheid / ja die God is onze God van Zaligheden Ps. LXVIII. 20. Zoo voor de Uitverkoornen in die woorden die zin en kracht is / en dat dezelve voor haar daar uit met recht besloten werd / Matth. XXII: 32. zoo zouden men die te kort doen / dezelve in haar aanbieding vande zyde Gods alzoo niet aan te merken / hoewel dat Huichelaars en geveinsde zig die niet verder / als alleen uitterlijk toepassen / of daar van roemen. Zie Rom. II: 17. Ziende op de uitwendige voordeelen ende Voorrechten / dat hun God ook tot overtuiging kan voor houden ende verwijten.

§. 64. Op §. 13. op de stellingen / van dat de thien Woorden gemeenlijk thien geboden genoemt / ende tot gemene titulen als *Prædicamenta* gebruikt werden / hoewel Moses of Christus daar op juist niet staan / heeft zijn E. tweerlei aanmerking. Voor eerst, hy meent dat Christus en zijn Apostelen daar toe aanleiding geven, om dezelve als zulke gemeene titulen aan te merken, Math. V: XIX. XXII. Rom. XIII. Eph. VI. Jac. II. Ik beken / dat ik de-

 zelve

zelve daar wel aangetrokken zie / maar niet / als gemeene plaatsen, maar ik heb daar niet tegen / mits dat hier matigheid plaats heb / ende men daar over niet twiste / maar verstandig te werke gaa / ende alles tot yder gebod met klare redenen brenge / als boven gezeid is: Ten anderen dunkt hem / dat sommige zonder reden vremt zijn, om liever de zelve thien Woorden als thien Geboden te noemen, bewijzende dat dezelve Geboden genoemt worden Deut. IV: 13. V: 29. VI: 1. Exod. XXIV. vers 12. Gelijkse ook Christus zoo noemt Math. V: 19. 21: 27. XIX: 17, 18. Paulus Rom. XIII: 9. Eph. V: 2. Jac. II: 10, 11. dat de beweegredenen by het 2. 3. 4. en 5. Gebod niet veranderen. Hier heb niet tegen.

§. 65. Voorts dat God die zelfs separeert, op twee tafelen schrijft, in d'Arke doet bewaren, wijst aan dat wy der yet byzonders in hebben te zien, yet anders dan in de rest van 't Wet-boek, hoewel het een en ander, saamen in 't heilige der heilgen wierd bewaart.

§. 66. Die aanmerking kan ook inschikken / voor zoo veel dezelve van God inde vergadering, ten aanhooren des volx, op zoo vleeslijke wijze zijn uitgesproken ende de Wet-geving daar mede is aangevangen / en zoo geschikt / dat die als een kort begrip der zelve verstrekken / tot gedachtenis van 't welke dezelve van God op Steene-tafelen zijn geschreven / ende inde Arke bewaart / gelijk het Manna inde kruike / ende de staf Aarons, die gebloeit had / als mede de Metale Slang, welke tafelen zoo noch overig waren / een voortreflijk outheid en Gods handschrift ons verthoonen zouden / zoo 't een mensch geoorloft zoude zijn die zonder straf te zien / nu zijnze niet anders overig, als in

in het Wet-boek, ende daar in, nevens andere deelen desselfs / van gelijke aart te rekenen / na de stof die dezelve voordragen / blijvende altijd waarachtig dat Christus leerd / wat de stof aangaat / de eerste en grootste geboden zoeken Deut. VI. en Lev. XIX. dat de Joden zelfs niet onbekent geweest is. Als mede dat het ons voorrecht is dat God zoo tot ons niet spreekt Heb. XII. of zijn Wet in Steene Tafelen geeft 2 Kor. III.

§. 67. Wederom dunkt het zijn E. op §. 15. dat het conditioneel te veel vermengt werd onder 't absolute; want het vijfde wel ingezien zijnde, is daar de Belofte niet, 't land Canaan te geven, in dien zy gehoorzaamden, maar dat gepresupponeert wordende, werd daar in belooft een lang leven, ende dat het haar zoude welgaan, op die conditie. Gelijk Paulus Eph. VI: 2. 3. de Belofte daar in steld.

§. 68. Deeze aanmerking komt al wat dikmaal voor / maar isser geene / daar zoo weinig grond of kracht in is. Zijn E. wil / 't geven van Canaan zelfs, onder de absolute Beloften stellen: Hoe komt dan datter Moses en Aaron, ja niemant der eerstgetelde zijn ingegaan / maar om haar zonde uitgebleven. Zie Exod. XXIII: 22. 23. Deut. XI: 22-24. en doorgaans / het tegendeel. Hoe absolute Beloften zijn, en met Eede beswoorен / zo moeten die geloofd en omhelst werden. Ps. LXXXIX: 30. 36. 50. Zach. VI: 12-15. Paulus Eph. VI: 2. zoude aantrekken de belofte van het vijfde gebod / dunkt my niet / maar gesteld hebbende / dat dit Gebod recht is, ende 't eerste met een Belofte, zoo brengt hy diergelijke belofte by: maar niet dezelve. Het eerste affirmative Gebod is het met een Belofte. Ook het eerste van de liefde des naa-

ſten omtrent Ouders, daar ons leven en liefde begint.

§. 69. Uit die plaats ſchijnt zijn E. verder toe/ dat in het tweede Gebod geen Belofte moet wezen, maar alleen een verklaringh Gods van zijn gemeene handeling met de menſchen, ſtraf over die hem haten/ barmhertigheid of weldadigheid, aan de gene die hem lief hebben.

§. 70. Dit dunkt my is geweldig naau gezocht: Waarom Paulus het V. Gebod het eerſte noemt met een belofte is gezeid/ om dat het is het eerſte gebod van de tweede Tafel van die ſes/ maar niet juiſt het eerſte met een belofte van de thien. Edog dat het tweede Gebod niet zoude inhebben dreigement en belofte, kan noch niet wel vatten: maar laat het een verklaring zijn van Gods handeling in 't ſtraffen der overtreders of belooning der gehoorzamen. Ik vrage/ als die verklaring by een gebod komt/ om van zonden af te ſchrikken ende tot gehoorzaamheid te bewegen/ of dan die redenen niet de kracht van dreigement of belofte in hebben? of niet een yder daar op mag/ ja moet ſtaat maken/ om die ſtraf te vreezen ende die belooning te hoopen? wat doet het anders by 't gebod verknocht met een want: Ik de Heere uwe God ben een yverig God, die de misdaad enz.? Zie hier nevens Exod. xxxiv: 7. Deut. vii: 9. Anders weet ik/ dat de Rechtsgeleerden tuſſchen een verklaring/ en belofte onderſcheid maken. Grot. de Jur. Bel. & Pac. l. 2. c. xi. §. 11.

§. 71. Dat het Land Canaan, zeid zijn E. op §. 18. een voorbeeld geweeſt is van den Hemel, werd Godvruchtig gelooft, maar waar het rechte bewijs daar van is, beken ik niet wel te verſtaan. Ende ik

meen dat dit met Tempel / Jerusalem Sion / de Aarde te erven / ende 't Hemelsch Vaderland / Hebr. XI: 13-16. geheel van een aart is. Zie ook Heb. IV: 8-11. Ende waarom werd het genoemt het gewenschte en Heilige Land? Zach. II: 12. VII: 14. Ezech. XLVII: 13. XLVIII: 8. 9. 10. 29. in welkers midden God woonde, en zijn Heiligdom had, zulx die Stad zoude heeten Jehova is aldaar, vs. 35. Zoo dat de Heere hun verlossende uit Egypten en brengende in dit Land / zijn naam Jehova bekent maakte. Gelijk dan de Beloften hier als tot haar hooftsom t' huys hooren; dat te gering en aardsch zoude zijn niet geestelijk en hooger te betrachten: gelijk Paulus Heb. XI. krachtigh uitwerkt. Ik had by na vergeten dat het de Profeet noemt Emmanuels Land. Jes. VIII. als mede de Heiligheid des Legers. Num. V: 1. 2. 3. Deut. XXI: 9--14. welke schaduwachtige inwooningh op Christus woonen onder ons gezien heeft. Joh. I: 14. Zie ook Exod. III: 5. Jos. V: 15.

KAP. V.

Het geen na het Verkondigen der thien Woorden gevolgt is: De Geboden na d'Afgodery met het Kalf van geen ander aart. §. 1. 't Verbond Exod. XXIV. niet alleen geboden. §. 12. De Tabernakel en Gods inwooning. §. 39. Moses dekſel. §. 45.

§. 1. WAt den inhoud van dit Hooft-stuk aangaat / dezelve is een eenvoudig kort verhaal der Geboden / gevolgt na het spre-

ken der thien Woorden, en thoont datter in de Ceremoniele Wetten, of Politijke, die dezelve bezorgen / geen zoo een onderscheid is / als of die Geboden / die voor de Afgodery Exod. XXXII. gegeven waren / met die daar na gevolgt zijn / de eerste maar vrye schaduwen en by na geen lasten / de laatste tot straf der zonden, tot een jok en last / en by na geen schaduwen waren.

§. 2. My dunkt wel dat eenige hier wat zachter spreken / als de Hr. Coccejus tale somtijds valt; dog dikwils ist noch zoo voorzichtig niet als 't hoort / en evenwel / het wil dat heen. Wy hebben dit naaukeurig onderzocht in onze verklaring over Ezech. XX: 25. daar wy Deut. XXIX. en XXX. by gedaan hebben / en daar na van de Sabbath. Want van die dryerley Geboden zoude Ezechiel spreken / van die, by welke men leeft van de Sabbathen, en dan, van die niet goed zijn, by welke men niet leeft. Alwaar wy duidelijk thoonen / dat de Heeren hier misverstant hebben / dat menschelijk is: ende dat hier geen vrede valt te maken / als met dat Kalf te verbreken / daar mede niet meer te ploegen / om alle raadsels der Schrift uit te vinden; of die gedachten stil te laten varen / hoewel de liefde der waarheid en edelmoedigheid / die men voor haar most hebben / wel een retractatie vereischte. Wy zijn immers menschen. Ik weet ook niet waar toe het diend / als een deel zeer verwarde en strijdige gedachten te maken / daar men nergens mede heen kan / en die over al dwers voor de boeg of tegens elkander stooten / als Jacob en Esau voor de geboorte. Ik leeze Coccejus zeer geerne / maar walge van dit Kalf / inzonderheid zoo dikmaal verwarmt. Wy zijn zeer genegen tot Vrede / maar niet met krenking

en nadeel der waarheid; tegens welke wy niet vermogen. En of het wel geen Ketterry is, veel min Sosinianery, dat my dunkt dat aan de andere zyde hier al te liefdeloos werd by gebragt. Zoo hart en magh het my van 't hert niet, hem over den hekel te halen, als al te veel verdient hebbende met zyn groote arbeid, en onverdrietelyke neerstigheid. Die met die gedachten in haar schik zyn, brengen Rabbi Kimchi by, of het die uit de oude Christen-Leeraars, of die weder met hem uit de Rabbinen hebben, kan ik niet zeggen. Wy meenen echter, dat hun de Heeren hier mede veel werk maken, dat men voor by kan. Alle texten zyn makkelyk zonder dat onderscheid te verklaren.

§. 3. Gewisselyk I. by Moses vinden wy hier af niets; ja maar geheel het tegendeel. Want God heeft Moses, biddende om vergeving van dat verkwaad, dat God hun niet uitdelgen wilde, verhoord, ende heeft haar niet verdorven, ja maar belooft, in zyn genade mede te gaan met zyn aangezicht. Exod. XXXIII: 17. Deut. IX: 19. X: 10.

§. 4. Ten II. Moses word gelast op te klimmen op den Berg met twee Steene Tafelen, daar God op beloofde te schryven, dezelve woorden, gelyk hy doet; de thien Woorden, de woorden des Verbonds Ezech. XXXIV: 1. 28. dat geen ander Verbond kan zyn, als dat Exod. XIX.--XXIV. Deut. V. word aangeboden en ingegaan. Maar dat is immers het eerste Verbond of oude Testament; zoo dat alle geboden en insettingen geen ander aanmerking konnen hebben, als opsichtig tot het zelve. Schrijft u deeze woorden, want na luid dezer woorden heb ik een Verbond met u en Israël gemaakt, zeid God uitdrukkelyk van de geboden, behalven de thien Woorden. Gelyk van de Feesten,

sten / Eerstgeborenen / driemaal opgaan jaarlijx Exod. XXXIV: 18--27. alles noch gelijk te vooren.

§. 5. Ja ten III. God openbaart doe zijn groten naam / en roept uit / dat hy is / de HEERE HEERE, God, Barmhertig en Genadig, Langmoedig ende groot van weldadigheid en waarheid, die de weldadigheid bewaart aan veel duisenden, die de ongerechtigheid ende de overtreding ende de zonde vergeeft enz. Waar op Moses en Gods Kinderen zoo meenigmaal toevlucht genomen hebben by God, om aan te houden om vergeving. Num. XIV: 18. Ps. LXXXVI: 15. CIII: 8. CXLV: 8. enz. inzonderheid Neh. IX: 17. 18. daar het toegepast werd, op de zonde van 't Kalf, die hem God vergeven heeft.

§. 6. Ten IV. Moses hier op vertrouwende, en om Gods genadig medegaan aanhoudende / vernieuwt God NB. daar op zijn Verbond en toezegging van 't verdrijven der Cananiten / thoonende dat hy alzoo zijn gebed. vergeef onze ongerechtigheid ende onze zonde, en neem ons aan tot u erfdeel, verhoorde Exod. XXXIV: 10. 11. dat gewisselijk de beloften der Vaderen waren / dan dit Oude Testament der Genade / die God toezeid te volbrengen onveranderlijk / als de wille als van een Testament is. Zie Hebr. IX: 18. 19. Zulx alles noch deselve gedaante en schijn houd. Gelijk ook / al wat God van Tabernakel en Priesteren, van Arke, Versoendeksel, en zijn inwoninge in 't midden van hun / te vooren belooft had / alles daar na op dezelve wijze vervult werd. Exod. XXV: 8. XXIX: 43. 46. XL: 34. Lev. IX: 23.

§. 7. En zeker / Moses van deeze zaken in zijn vijfde Boek sprekende / seer breed en wijdloopig / maakt nergens het alderminste gewag / dat na

de

de zonde van 't Kalf/ de thien Woorden en dat Verbond over de zelve een ander gedaante heeft gekregen, of/ van Geboden uit toorne gegeven, na die tijd, meer als van te vooren. In tegendeel zeid hy geduurig/ dat al die inzettingen hun gegeven zijn ten goede/ dringt op aller onderhouding aan/ met de zelve redenen/ genomen van 't Verbond der Vaderen/ erffenis van Canaan/ hun Verkiesing tot Gods Volk en erfdeel/ prijsende al de Wetten ten Hemel toe; als doorgaans aldaar te sien is: inzonderheid na 't verhaal der thien Woorden des Verbonds. Deut. v: 39. 40. vi: 25. vii. ix. x. xxvi. enz. Even als David Ps. xix. en cxix. ende Nehemija Kap. ix: 13, 14.

§. 8. In Moses niet alleen/ maar nergens komt in 't allerminst niet voor/ dat de insettingen na de zonde van 't Kalf/ souden van een ander aart zijn; uit toorne, om die zonde, tot straf der zelve gegeven/ of doe swaarder jok als te voren/ zoo dat die niet zouden zijn gegeven geweest, had Israël die Afgodery niet begaan. Dat zeggen van Kimchi stel ik by de Joodsche Fabulen, daar wy ons van moeten wachten. Want/ dat God de Heer/ die Wetten die in 't derde/ vierde en vijfde boek van Moses voorkomen/ ende voor de Afgodery noch niet gegeven waren/ niet zoude gegeven hebben/ of dat die swaarder zijn als de vorige/ daar af zag ik geerne bewijs.

§. 9. Het tegendeel blijkt uit de toestel/ tot al de zelve, zoo Moses verthoont is op den Berg/ Exod. xxv: 9. 40. daar men Hebr. viii: 5. by vergelijken moet: alwaar het Paulus op de geheele Levitische Wet/ en Priesterdom past; of Paulus geheele redenkavelingh Hebr. vii. gaat geensints aan/ noch ook 't besluit Hebr.

VIII. dat daar op steunt: Alles was verthoont op den Berg.

§. 10. 't Geen hier tegen eenigsints kan werden ingebracht meenen wy weg genomen te hebben / in de verklaring van Ezech. XX: 25. 26. dat myn Leezer zoo 't hem lust kan nasien.

§. 11. Alleen trekt men eerst Moses deksel van zyn aangesicht over de thien Woorden / en dan van die Tafelen / op Israëls hert als zy Moses leezen. Welk misverstand der pyne weerd sal zyn eens nader aan te wyzen / uit 2 Kor. III. dat alhier van te langen adem zyn zoude.

§. 12. Maar de Heer Schoonhoven, onze weerde Vrind / heeft tegen dit Kap. noch andere swarigheid: Want op §. 11. meent hy / dat het zoo licht niet is te zeggen, wat voor een Verbond, of Testament dit geweest zy: Te meer, om dat men hier woorden gebruikt, die in de H. Schrift niet te vinden zijn. Namentlijk, Verbond der Werken, en Verbond der Genade, waar door het te moeilijker is veel Schriftuurplaatsen te verklaren. Want veel tijds werd het woord Verbond, by de Theologanten genomen voor een contract, of onderhandeling Gods met den mensch over zijn eewige welstand; daar in God belooft en wederom eischt. 't Verbond der Werken is hun gemeenlijk 't Verbond der Natuur, zoo als God den eersten Mensch, op conditie van eigen volle gehoorzaamheid, de eewige gelukzaligheid heeft belooft. 't Verbond der Genade, van veelen genomen wordende voor Gods onderhandeling met den zondigen mensch, aanbiedende zijn Genade in Christus, mits dat den mensch gelooft en zig bekeert (daar ik de dadelyke aanneemingh van 's menschen zyde / door het geloove gewrocht / door Gods Geest / en een dank-

haar leven by vereisch; om in der daad met God in Verbond te zijn of staan). Immers men neemt het woord Verbond voor een verbondswijze handelingh.

§. 13. **Hier over maakt zijn E. deeze aanmerking:** Hoewel de Leere en aanbieding van Genade met beding van geloove en bekeering, na den Val door alle tijden plaats heeft gehad, voor den dienst van Moses, onder dezelve, ende in de tijden Christi: Nochtans en kan ik niet zien, dat het woord Verbond na den Val voor ende inde tijd van Moses, of Christus; het zy in het Historisch verhaal, het zy in Profetien zulken beteekenis heeft. Want als van het Verbond met Abraham en zijn Zaad gesproken werd Gen. XVII: 7. alwaar eerst voor af gaat: Ik ben God de Almachtige, wandeld voor mijn aangezicht, en zijt oprecht. Daar op volght van een Verbond op te rechten met hem en zijn Zaad, dat dan ook geschied. Zulks het woord *Verbond*, kennelijk enkele belofte aldaar beteekent, alleen van Gods kant, niet wordende gesproken van een beding van des menschen geloove of bekeering: want zulx als gave en genade onder de Belofte begrepen werd. Hoewel dan 't geloove past op die openbaring, nochtans begrijpt het woord Verbond geen conditie aan de kant des menschen. Ende zoo staat het ook met het geene Verbond genoemt werd in de tijden Christi Jer. XXXI: 31. Heb. VIII. en X. daar het woord Verbond niet anders als Belofte van Gods zijde beteekent; geen nodiging of aanbieding, maar enkel Belofte; ja de Genade die toegebracht zoude worden zelfs.

§. 14. **Mijn goede Vrind/ hoop ik niet/ dat kwalijk nemen zal/ zoo ik deeze gantsche aanmerking een** enkel woorde strijd **noem: want in de**

de zaake zijn wy 't eens. I. Dat de Leere en aanbieding van Genade, met beding van Geloove en Bekeering na de zonde / altijd plaats heeft gehad. Ten II. zijn wy ook dat eens dat 't beding van geloove en bekeering ook belooft werd / dat God, om Christus door zijn Geest in die zal werken ende alsoo ist onder de Beloften begrepen. Ten III. Dat God zijn Verbond der Beloften openbarende / de mensch verplicht is die te gelooven. Of zoud hy een Bondgenoot konnen zijn / of een kind des Verbonds Hand. III: 25. zonder geloove / of oprechte wandel? Hebr. XI: 9. als men in de zaak eens is zal het verschil over het woord sich niet beswaarlijk schikken.

§. 15. Voor my / ik staa toe / dat die aanmerking is als van een Testament, Uitterste wil aan den Erfgenaam / sulke goederen makende na de dood te genieten; gelijk wy dat in 't III. Deel, in 't V. Kap. naukeurig onderscheiden. Edog / God Almachtig dat Testament openende, laat dat niet in enkele Beloften voordragen / maar vereischt en bedingt wat vande Erfgenamen / ende zoo bied hy zijn Testament Verbondswijse aan / gelijk als Gen. XVII. en Jer. XXXI. te zien is.

§. 16. Eischt hy niet van Abraham een wandel voor zijn aangezicht en oprechtigheid? kan dat gescheiden werden van 't Verbond / dat volgt: Ik zal u tot een God zijn? jaa volgt niet NB. den eisch der Besnijdenis, zonder welke niemand een Bondgenoot van Abrahams Verbond konde zijn / die daarom Gods Verbond in hun Vleesch genoemt werd? Daar ik dan zie / dat die dingen t' saamen gaan, ende een verbondswijze handeling verthoonen, zal ik scheiden 't geen God t' saamen voegt? Dewijl dan God Almachtig / 't geen hy

by

by Testament belooft, eerter in de voordraging en opening van zijn Testament, van ons als onze plicht eischt, zoo werd het Testament der Beloften daar door gewettigt, ende alzoo als een Verbond voorgedragen. Heb. VIII: 6. Men moet immers niet, als door nood, vande eigen beteekenis van 't woord afwijken, 't woord ברית heeft nu eigentlijk de beteekenis van een onderhandeling, gelijk als menschen met elkander aangaan, met beding over en weder. Gen. XXI: 27. XXVI: 28. XXXI: 34. Zie maar Trommii *Concordantie*. Zoo maken de menschen ook met God een Verbond, beloovende hun plicht dat dikmaal voor komt.

§. 17. Wat nu Jer. XXXI. Heb. VIII. en X. aangaat, men zie die Beloften: Ik zal mijn Wet in haar hert schrijven, blijft het daarom niet zijn Wet? die hy ons af eischt. Zijt heilig? Ik zal hen tot een God zijn: staat daar niet by, en zy zullen my tot een Volk zijn? Zie Deut. XXVI: 18. Eischt God daarom niet, dat zy zijn stem gehoorzamen? 1 Kor. VI: 16. 17. VII: 1. Zy zullen niet meer een yegelijk zijn naasten leeren, maar my alle kennen. Ik bid u, neemt dat onse plicht, van Gods woord te onderzoeken Joh. V: 39. de Prediking te hooren, weg? Waar toe dan de gaven des Geestes Eph. IV. tot opbouwing van Christus lichaam? Eindelijk, Ik zal haar zonden niet meer gedenken, maar vergeven? Moeten wy daarom geen berouw hebben, onze zonden belijden, en laten, God vreezen, liefhebben, onzen naasten vergeven Jes. LIV: 7. enz.? Ziet gy wel geen Beloften zoo absolut, die niet haar plicht eischt, ende ook zoodanigh, dat is verbondswijse werden voorgedragen. Het is niet nodig op alles te staan om dat wy in 't vervolg vande Verbonden breeder

der op zijn plaats spreeken moeten. Wy gaan dan voort, tot het Verbond van Moses. Hier over heeft D. Schoonhoven noch nader deeze aanmerking.

§. 18. Dat door alle de tijd van de Wet, den Uitverkoorne Geloovige toekwam, dezelve absolute Belofte, die aan Abraham en zijn Zaad is gedaan, staat immers vast. Want de Wet doet de Belofte niet te niet. Dat deeze Beloften gepredikt wordende, ook daar op heeft geslagen een aanbieding van Gods genade aan die menschen, (hier moet by; met beding van geloof en bekeering) die Moses ende andere Leeraars niet hebben konnen weten, of erfgenamen der Beloften waren of niet, daar aan kan niet getwijffelt werden. Ende dien volgens, dat ook de Erfgenamen na de Belofte, die aanbieding (en eisch) met waren geloove ende bekeering beantwoord hebben. Dus verre zijn wy 't eens. Maar,

§. 19. Een conditioneele aanbieding van Genade, ende een verbondswijse handeling Gods met den mensche over zijn Zaligheid, onderscheiden wy met recht van 't Verbond met Abraham en zijn Zaad: Dewijl dit laatste beteekent een absolute Belofte Gods, aan de Uitverkoornen, zoo veel 't geestelijke aangaat ende alleen aan de zelve.

§. 20. Ik beken dat men Gods raad, Belofte of opening van de selve, ende de werking Gods na die raad des willens, in de Uitverkoornen Eph. 1: 11. die verborgen is, moet onderscheiden van de uitwendige Bediening door Moses ende Leeraars: Maar ik en kan daarom niet zien, als God Moses belast, uit zijn naam, met Israël soo te handelen, dat te belooven aan de een zijde, en hunne gehoorsaamheid wederom te eisschen,

ende

ende hun te funderen, wat sy daar op gezint zijn ende hy als Middelaar van hunnen 't wegen God sal antwoorden aan d'ander zijde; dewelke Gods voorstel daar op toestemmen, en aannemen. Dat is zeg ik een Verbond maken of aangaan / dat dan met zijn plechtigheden bevestigt werd. Exod. XIX. en XXIV. Op soodanigen wijze laat God voordragen en aanbieden hoe men zijne vriendschap kan genieten / dat is / met hem in Vrede en in Verbond staan.

§. 21. Zijn E. laat ook zijn gedachten gaan over Canaan, en merkt dat aan, als een *accessoir* voor die tijd, welke Belofte ook dikwils onder de Wetgeving gerepeteert werd, daar op meenigmaal naderhand de Geloovige, als op een absolute Belofte in haar geboden hun beroepen. Ende alhoewel de vleeschelijke Israëliten, daar ook genot van gehad hebben; zoo is echter de Belofte byzonder eigen aan de Uitverkoornen, van Abrahams geslachte, ende de andere kregen het genot van 't zelve om haren 't wille.

§. 22. Het is wat verdrietelijk / dat wy genoodsaakt werden dikwils 't selve te herhalen. Daar is / als meermaal reeds is aangemerkt / niets dat zoo klaar tegen die absolute Belofte aangaat / in die zin soo sijn E. die bevat / als de Belofte van Canaan ende desselfs Erffenis. Eerst moet de mate der zonden van die Volkeren vol zijn / en het 430ste Jaar afgewacht werden. Doe is wel voltrokken de uitleiding uit Egypten, maar dat geslachte zondigt en rebelleert / zoo dat niemand der eerst getelde in 't land kwam, maar alle vielen in de Woestijn. Ik soude niet derven denken / dat daar geen Uitverkoornen onder waren. Moses en Aaron zijn immers ook gevallen / om hun zonden

den in de Woestijn. In tegendeel Josua en Caleb / NB. om dat een ander Geest in hun was, zijn alleen daar in gekomen. En zeker / soo meenigmaal de Belofte gerepeteert werd, als met eede geswooren aan de Vaderen, werd evenwel geduurig hun plicht ende 't gehoorzaamen van Gods stem geeischt, als meermaal gethoont is. Waarom de Belofte staat in 't algemeen / sonder te seggen dat die is voor A. of B. die elk in 't bysonder het ingaan in Kanaan / gelijk Moses verbeuren konnen. Wat is dan die absolute Belofte? daar men niet als een conditioneele bediening en toepassing van ziet en vind. Deut. XI: 8. 13. 22. 23. 31. 32.

§. 23. D. Schoonhoven gaat voort. Vast gesteld zijnde, datter is een Verbondswijze handeling Gods met Israël geweest, ten tijde en onder den dienst van Moses, zoude noch in bedenken mogen komen, of zulx met zoo veel rechts het Verbond der Genade genoemt word, als die absolute Beloften Gen. XVII: 7. Jer. XXXI: 31. die met meerder recht de naam van 't Verbond der Genade dragen, om dat hier uitdrukkelijk 't woord Verbond gebruikt werd, ende de genade Gods hier aldermeest uitmunt; daar de Verbondswijze handeling Gods over de zaligheid des Zondaars, allen die het woord Gods hooren gemeen is, ende daarom zulken genade niet als die absolute Belofte en Gods uitwerking in zijn Uitverkooren Bondgenooten.

§. 24. Ik neem dat aan / datter is geweest een Verbondswijse handeling; en staa ook toe / dat d inwendige bewerking om Gods Verbond aan te nemen / na de Beloften een Genade is, den Uitverkoornen eigen, oneindig ver te boven gaande, de uitwendige roeping ende die bediening. Maar daar uit volgt niet / dat daarom Gods Verbond in

in de Bediening niet werd voorgehouden / om dat het maar alleen door Gods bewerking van de Uitverkoornen werd aangenomen.

§. 25. D. S. maakt zich deeze tegenwerping. Zeyd yemand, dat die Verbondswijze handeling Gods, door den dienst zijns Woords, doorgaans by den Theologanten het Genade Verbond genoemt werd? En zijn E. antwoord / Als men het zoo onder elkander verstond, ja; maar moest men de absolute Belofte Gen. XVII: 7. Jer. XXXI: 31. hier mede niet confunderen, ende deeze Schriftuurplaatsen tot bewijs brengen, van 't geen dog van een geheel andere natuure is. Alleen, dat men daar uit bewees, dat gepresupponeert werd in die texten, dat de Genade in Christus den armen Zondaar aangeboden moet werden en aangeboden werd.

§. 26. Ik meen evenwel / dat wy geen macht hebben om een verdrag te maken / om eens te zijn over woorden / die de H. Geest gebruikt / ende ons daar van de zin duidelijk genoeg voorschrijft / gelijk dat van 't woord Verbond is. Het overige is dikmaal beantwoord en onderscheiden. Laat ons eens Horeb naderen.

§. 27. Wat betekent nu vraagt zijn E. het woord Verbond als 'er word gesproken van het Verbond aan Horeb? Hier op is zijn E. breed. Somtijds, zeid hy / schijnt gezien te werden op de thien Woorden alleen, Deut. IV: 13. Somtijds op die ende op het vervolg van 't geene Moses aan Israël van Gods wegen aanzegt Exod. XXIV. Insgelijx 't geen Israël wierd voorgehouden in de Velden Moabs Deut. XXIX: 1. 9. 12. Hoe men 't neemt, zulx is niet 't Verbond der Genade, noch in 't geheel noch ten deele, na de Huishouding van het

O.T. ende Moses; niet alleen is dit niet het Verbond der Genade, genomen op zijn krachtigst, voor de absolute Belofte van Gods Genade in Christus, maar ook niet als wy 't nemen voor die Verbondswijze handeling Gods met den Zondaar NB. over zijn zaligheid, die echter zeekerlijk in allen deeze ende de volgende tijd onder Israël heeft plaats gehad, dat tusschen beide aangeroert werd. **Niet dat my zoo wonderlijk en strijdig, tegen Gods Woord en zich zelfs voorkomt, als deeze aanmerking: maar evenwel, wat is dan dit Verbond?** Wy meenen, **zeid zijn E.** dat wy het hebben te neemen voor de Wet zelfs, als Wet, als een regel van haar leven, waar aan God Israël verbond; welke hy van haar eischte, met haar by gevoegde redenen. Want onder Israël hebben verscheide Verbonden plaats gehad. Deut. v. XXIX. Daar zijn zeekerlijk verscheide zaaken, die elk op oneigentlijke wijze de naam dragen van Verbonden. Hoewel de wegh der Zaligheid door Jesum Christum altijd een ende de zelve is. Wy meenen dan (**verbolgt zijn E.**) dat in den dienst van Moses van nieuws ingebracht ende Verbond genoemt word, de Geboden als zoodanige, hoewel met de bygevoegde conditionele Belofte, maar meer de Geboden als de Beloften. Zoo dat gelijk elders, Gods Verbond beteekent de Belofte, zoo hier den eisch van gehoorzaamheid, immers principaal ende in den eersten opzichte.

§. 28. **Dit gevalt my gantsch niet, want waarom maar** een deel **genomen, daar** alle deelen **van een** Verbond **saamen komen in** Moses Wet-Boek; **als** Partyen, Middelaar, Beloften, Geboden, Vloek, Toestemming, Eed **ende** Amen, **met de** plechtige wijzen **van doen in 't aangaan van**

Ver-

Verbonden gebruikelijk. Laat ons niet scheiden dat God saamen voegt.

§. 29. Laat ons zijn bewijs zien / Voor eerst komt voor Exod. XIX: 5. Nu dan indien gy naarstelijk mijne Stemme zult gehoorzaam zijn, ende mijn Verbond houden, zoo zult gy mijn eigendom zijn, uit alle Volkeren, want de gantsche aarde is mijne. Ende gy zult my een Priesterlijk Koningrijk ende een heilig Volk zijn. Hier staan aan d'eene zyde Beloften, maar aan d'ander zyde op zich zelf 't Verbond dat gehouden most worden, ende dat is zijne Stemme gehoorzaam zyn. Zoo dan Verbond beteekent een deel van een Verbond, de Geboden zelfs, ende zoo komen daar na de thien Woorden gesproken te werden, daar op werd gezeid vers 8. 't geen de Heere gesproken heeft zullen wy doen.

§. 30. Dit bewijs sluit niet met al; men moet wel letten / dat God Exod. XIX: 3. enz. Moses tot hem roept om deeze onderhandeling / ende tot Israël afzend. Deeze moet men aanmerken in zijn geheel ende van den aanvang tot den einde toe / 't welk is Kap. XXIV. daar deselve gesloten werd. De vrage nu is / of in deselve geen belofte van genade en zaligheid zijn begrepen / zoo als God wil / dat zijn Uitverkoorenen zijn woorden sullen op vatten / ende of die niet gevoegt zijn met Moses Verbond / dat God door Moses Israël laat voorhouden. Zie maar de Belofte die zijn E. inbrengt Exod. XIX: 5. 6. met 1 Pet. II: 9. 10. Zo ik de E. meening recht gevat heb / is die Belofte Abrahams Verbond, het Verbond alsdan beduidende de Belofte. Zoo komt dan na die eigen gronden / alhier in eenen adem saamen / 't Genade Verbond Abrahams in de Belofte en Moses Verbond

bond in 't gehoorzamen van Gods Stem. Noch eens, zal Israël Gods stem gehoorzamen, moeten zy dan ook niet aandacht, geloove en liefde geven, tot de Belofte van 't Genade Verbond? Ten derden, of wel de spreekwyze van Verbond houden en overtreden relatif of opsichtig is tot de Geboden, als het ten opsicht van den Volke gezeid werd; nochtans God houd ook zijn Verbond, als zy 't houden. Deut. VII: 9. Zoo volgt dan daar uit niet, dat 't woord Verbond, maar alleen het Gebod beduid; maar 't beduid het geheel in dat opzicht, gelijk Deut. VII: 9. 't geheele Verbond gemeent werd, dat God houd, ten opsicht van zijn Beloften, en Israël houden moet ten opsicht van 't gebod. Gelijk de Wet geheel Moses Wet beduid, al werd dat woord alleen op 't een of ander speciaal gebod gepast Hebr. x: 1. Rom. VII: 7. Luc. II: 22. 23. 24. 39. anders is in de benaming geen kracht of nadruk, ende een loutere *tautologie* met dat woord, zoo gy mijn Stem zult hooren: Deeze ter dan is zijn E. geheel tegen.

§. 31. Maar als Moses hun troost tegen de schrik Exod. xx: 20. zegt hy, God is gekomen, op dat hy u verzochte, ende op dat zijne vreeze voor u aangezicht zoude zyn. Hier zoude wel gepast hebben, God spreekt tot u van vergeving, om de Messias, Kap. XXI. XXII. XXIII. werd van rechten ende inzettingen, dat schaduwen waren, gesproken, ende van den Engel, in wiens binnenste Gods Naam was, met beloften van 't Land Canaan in te nemen.

§. 32. My dunkt, dit alles is zijn E. tegen. Voor I. Moses troost, dat God niet was zoo schriklijk verschenen om haar te dooden, als zy vreesden; maar op dat zijn vreeze in hun herte

soude

soude zijn / op dat zy niet zondigden, Deut. v: 29. dat hen ten goede was. Waar toe al die schaduwachtige Geboden, als om hun Christus te verbeelden, die Engel des Verbonds, na wiens stem zy mosten hooren, dan zoude hy haar in Canaan brengen. Dit zijn de ingredienten of articulen van 't Verbond / Geboden / Beloften / Bedreigingh / ende de Engel des Verbonds, met Gods Naam in zijn binnenste, die men hooren moest.

§. 33. Daar op volgt Exod. xxiv: 3. Tot preparatie van die solemneele Verbondmaking word eerst verhaalt, dat als Moses den Volke verhaalde alle de woorden des Heeren, ende alle de rechten: doe antwoorde al het Volk met eene stemme ende zy zeiden, alle de woorden die de Heere gesproken heeft zullen wy doen. vers 7. Ende hy nam het Boek des Verbonds, ende hy las het voor de ooren des Volx: Ende zy zeiden, al wat de Heere gesproken heeft zullen wy doen ende gehoorzamen. Doe nam Mose dat Bloed ende sprengde het op het Volk; ende hy zeide, ziet het bloed des Verbonds dat de Heere met u l. gemaakt heeft over alle die woorden. Het is aanmerkelijk dat Paulus deeze woorden willende verhalen, ende het Verbond zelfs een Testament noemende, zegt, dit is het Bloed des Testaments, 't welk God aan u l. heeft geboden; *Ergo* Verbond maken, over alle die woorden, was gebieden. Heb. ix: 20. Want als alle de Geboden na de Wet waren uitgesproken, nam hy het bloed, daar staat niet, als alle de Beloften ende daar op de Geboden waren uitgesproken Hebr. ix: 19. Daar na vers 12. Doe zeide de Heere tot Moses komt tot my op den Berg, ende weest aldaar, ende ik zal u Steene Tafelen geven, ende de Wet ende de Geboden die ik geschreven hebbe, om haar te onderwyzen.

zen. Zoo dat op de Steene Tafelen geschreven zoude werden 1. de Wet, 2. de Geboden, 3. om haar te onderwijzen, *Ergo* hun plicht voor te stellen het siet al op Geboden.

§. 34. Ik weet byna niet / als wy zulke considerati en leezen / of ik mijn oogen grlooven mag. Want wat is klaarder / als dat in de thien Woorden ende in de volgende tot Kap. XXIV. niet alleen geboden zijn / maar ook Beloften / verklaringen van Gods genade en goedheid / als mede Vloeken / ende dan volgt die plechtige inwyingh met Bloed over al die woorden; daar staat niet alleen geboden / rechten / maar NB. drie viermaal over al die woorden. Zelfs 't geen op de Steene Tafelen staat is de Wet ende Geboden om hen te onderwijzen. Zie daar Wet, dat is הורה, leere / onderscheiden van de geboden. Daar by komt om hem te onderwijzen, dat nu doet God / voorhoudende zijn weldaden / als in de Voorreden der thien Woorden / in 't 2. gebod; in 't IV. gebod / dreigende straf / beloovende weldadigheid.

§. 35. Doch niets dat met de bevatting zoo strijd als 't Bloed des Testaments. Zoo dat men hier een bevatting moet maken van een Testament. Kan dat begrepen werden zonder Gods wil aan zijn Erfgenamen erfgoederen makende / welke wil onverbrekelijk is door de dood ende het bloed schaduwachtig of in waarheid? Zag die besprenging des Bloeds niet op Christus zijn bloedstorting / ende desselfs toepassing door besprenging? Zeeker zoo leerd Paulus. Is daar dan geen afschaduwen in geweest van de Versoening met God? Wat is dat dan voor een ydele Ceremonie geweest? Waarom zeid Christus van 't Nachtmaal en zijn Bloed / dat het is het Bloed des

des N. Testaments / in tegenstelling van Moses Woord.

§. 36. Nochtans spreekt Moses en Paulus van Geboden, ende 't Volk van doen. Wy hebben aangemerkt niet alleen, maar van alle woorden. Ten II. Dat heeft zijn reden. God gebied en verplicht onder bedreiging van Vloek / zelfs het aannemen van zijn Beloften en geheele Verbond: by gevolg ook van zijn geboden. Ten III. Zoo wel het een als ander moet 't Volk doen.

§. 37. D.S. voegt 'er noch verscheide plaatsen by / die van insettingen, rechten, 't Verbond dat hy gebood te doen, niet te vergeten enz. Deut. IV. 1.10.13.23. V: 1.2.3.6.27.29--33. enz.

§. 38. Maar zijn E. slaat over/ datter geduurig de Belofte by komt / op dat gy leeft. Als mede de sware dreigementen. Gelijk ook de geoeffende goedheid Gods aan d' een - en oordeelen of straffen aan de andere zijde; zoo ook / dat Moses niet mocht gaan over de Jordaan. Inzonderheit vergeet zijn E. Deut. VI: 1--5. 20--25. VII: 6--12. alwaar God van zijn zyde zeid/ dat hy ook 't Verbond houd, NB. om dat zy zouden hooren en doen. Ik moest dat Boek wel half uitschrijven / soude ik al de plaatsen aantrekken / die 't Verbond der Vaderen (zijn E. noemt het de absolute Beloften) saamen voegt met het Verbond van Moses / geboden en insettingen. Als God dat in een reden saamen voegt/ en wil dat zy den Heere hunne God zullen lief hebben / ende zijn Geboden bewaren / dat zy van zijn Barmhertigheid / anders Vloek te wachten hebben / dat zy daar op Amen moeten zeggen / ende haar alzoo begeven in den Eed / Vloek en 't Verbond; is dat maar een Verbond van geboden? Als God zeid / Deeze zake heb ik

hen geboden, hooret na mijn Stem, zoo zal ik u tot een God zijn ende gy zult my tot een Volk zyn. Is dat een absolute Belofte zonder gebod / of een gebod zonder Belofte? Jer. VII: 23. de kant-tek. doet daar by Gen. XVII: 7. Deut. VII: 6. Zoo beken ik / dat ik 't niet verstaa. Door my / ik verstaa door Moses Wet / Leere / Verbond enz. zijn geheele Leere / ende de gedaante der kennis der waarheid uit de Wet, zoo als die 't middel / ende doenmaals de kracht Gods tot zaligheid ende ten leven was. Dat heeft Moses saamen gevoegt / ende derf ik niet scheiden. Die dingen komen in een Verbond te pas / als men dat betrachte stond men in Gods Verbond en vriendschap. Ik weet ook niet hoe 't anders passen zoude / dat het eerste en Oude Verbond of Testament gestelt zoude werden tegen het laatste en Nieuwe. Jer. XXXI: 31. 32. Ik derf Moses Verbond der Geboden niet aanmerken zonder of afgescheiden van de Verbonden der Beloften. Ook derf ik 't Nieuwe Testament der Beloften niet scheiden van 't Verbond en beding der geboden van liefde / of geloof door liefde werkende / sonder 't welke niemant zalig werd / maar verbloekt is / en onder Gods toorn blijft. Deeze dingen zijn vaste en zeekere waarheden. Daar in die andere bedenking geen nuttigheid altoos is / zijnde 't woord Verbond van geen kracht of nadruk / als niet anders betekenende als geboden / rechten en insettingen; dat my geensints gevalt. Zie Jos. VIII: 34. 35. Jer. VII: 23. en inzonderheid Ps. CV: 8-11. Alwaar het Verbond Abrahams gezecht word bevolen, ingeset, en gestelt tot een insettinge, welke tex alleen dit geschil bekwaam is te beslichten. kant-tek. aldaar n. 11. Zoo mede Ps. CXI: 5. 9. CXIX: 138. CXXXIII: 3.

§. 39. Zijn

§. 39. Zijn E. vervolgt, 't geen op en by de inwying gevolgt is. Exod. XXIV: 9--18. Ende dan Gods genadige handeling over 't maken van den Tabernakel met zijn toebehooren, Priesteren en dienst, specialijk de Arke met het Verzoendeksel, van waar God zoude spreken, 't geen hy noch te gebieden had. XXV: 21. 22. Ja in 't midden van haar woonen ende haar God zyn. XXIX: 42--46. Ik doe daar by 2 Kor. VI: 16. en merke dit aan als schaduwachtig tot afbeelding van Christus, desselfs genade en weldaden, van 't Verbond der Zaligheit, dat onder dit alles beoogt ende bedient is.

§. 40. Hier op, zeid zijn E., zoude nu na Gods bevel en Belofte van zijn Bywooning in den Tabernakel, het maken, oprechten, en inwyen hebben moeten volgen, met de nader onderrechting van 't gebruik van alles: maar werd dit afgebroken met de zonde van het Goude Kalf. Evenwel het zelve daar na zijn voortgank hebbende Exod. XXXV: enz. zo moet dat niet afgescheiden of straffelijk gerekent werden, maar een aanhangsel van 't Verbond, volgens het eerste oogmerk Gods, zelfs van doe af, als de Israëliten uit Egypten gingen genoegsaam aangeweezen. Exod. XXIX: 46. Die haar uit Egyptenland uitgevoert hebbe, op dat ik in 't midden van haar woonen zoude: 't welk Moses ook in de aanspraak aan Pharao te kennen gaf, datse in de Woestijn gaande, onderrichting van haar Feest-houden en Offeren zouden ontfangen. Ik ben geheel ook van die gedachten.

§. 41. Als mede met zijn E. eens, over 't geene op §. 4. aanmerkt. Inzonderheid moet hier op gelet werden, dat die troostelijke Belofte van Gods bywooning in den te makene Tabernakel verhindert is geworden door de zonde met het Kalf, zulx

God toornig zijnde beveelt op te trekken zonder hem, ende die Tabernakel eerst te maken, alhoewel God bystand beloofde, ende een Engel tot uitroeyinge der Cananiten, dat een kwaad woord was, enz. Exod. XXXIII: 1-6. Moses spand een Tente, maar buiten 't Leger. Verzoekt niet te mogen optrekken zonder zijn aangezicht, dat is, zonder den Tabernakel zijner inwooning: dat hy verkrijgt om aldaar te blyven tot het maken van den Tabernakel en 't verkrygen van Gods bywooning.

§. 42. **Deeze aanmerking gevalt my wonder wel / gelijk zijn E. goed vind 't geen §. 9. stelle /** mits dat die gedreigde straf ten deele ook verbeden is in 't vervolg, ende niet een hardigheid gebleven op al de nakomelingen. **Ik meene ja / dat de doenmaal gedreigde straf van hun te verteeren is verbeden. Maar ester dat dreigement bleef /** ten dage mijns bezoekens, zoo zal ik haar zonde over haar bezoeken. Exod. XXXII: 10. Gelijk de volgende zonden by de voorgaande de maat volmaken. Math. XXIII: 35.

§. 43. **Aangaande de Wetten die in 't derde Boek te vinden zijn / daar over merkt zijn E. dit aan /** dat die veel al gesprooten zijn, uit die heerlijkheid die Israël ontfing, door Gods wooning in den Tabernakel. Waarom Melaatsche en onreine buiten 't Leger mosten Num. V: 2. 3. om niet te verontreinigen hunne Legers, in welker midden ik woone; maar niet om de zonde met het Kalf. **Ik doe daar by** Deut. XXIII: 9. 14.

§. 44. Verscheide onderscheidingen van Offerhanden, komen uit de niew gestelde staat, ende de afzondering van Aarons geslachte, al geschied voor de zonde met het Kalf. Maar wat de Stamme Levi aangaat, die zich by Moses versamelde, als den

Heere

Heere toebehoorende Exod. XXXII: 26. 27. Deut. XXXIII: 9. Deeze Stam schijnt daar ook gepræsupponeert te werden, doe al den Heere toebehoorende, dat is afgezonderd, ende zoo niet schuldig aan de Afgodery. Hoewel na het maken des Tabernakels, hun werk aankwam ende de afzondering tot hun plichten solemneelder geschiede, met verlichting en lossing van de eerstgeborene. Over de Wet en lossing der eerstgeboornen, ende de verkiesingh van Levi om hun te lossen, daar van heb breed gesproken in mijn Zegen en Vloek. Vinde ook deze aanmerking niet vremt.

§. 45. Op §. 16. merkt zijn E. yets aan van Moses Dekſel. Exod. XXXIV. en 2 Kor. III. ende dunkt hem, dat volgens Paulus oogmerk, het Dekſel alleen leid op 't herte van 't vleeſchlijk Iſraël, en niet op 't ware Iſraël, onder Moſes dienſt. Want Paulus ſpreekt van de verſtokte Joden, van zijn tijd: Maar hare zinnen zijn verhard geworden; want tot op den dag van heden blijft het zelve Dekſel in het leezen des Ouden Teſtaments zonder ontdekt te worden, het welke door Chriſtus te niet gedaan werd.

§. 46. Van dit Dekſel heb breed geſproken, ende deſſelfs oogmerk getracht duidelijk voor te dragen, in een verhandeling over 2 Kor. III. en IV. waar van wy niet twijffelen, of zijn E. zal daar inne genoegen nemen, zoo God wil en wy leven.

§. 47. Anderſints Moſes Dekſel leid op de glants van zijn aangezicht en bedekt de heerlijkheid van zijn bediening voor geheel Iſraël: Voor Aaron, Mirjam, Joſua en Caleb zoo wel, als Kore, Dathan en Abiram. Dog als Moſes zig tot God keert neemt hy 't Dekſel af, en ziet den Heere met onge-

ongedekten aangeſichte. Hier op ziet Paulus; geeft te kennen/ dat Moſes heerlijke bediening voor Iſraël bedekt en voor de oogen onverdraaglijk was/ dat die ook eens zoude eindigen en weg gedaan werden door Chriſtus/ op dat Iſraël zig tot den Heere zelfs zoude bekeeren en met ongedekten aangeſichte de bediening van 't Euangelium aanſchouwen. Hier op dan ziende/ zeid hy/ dat een Dekſel leid in 't leezen van 't O. T. tot op heden, zonder ontdekt te worden. Zoo leid het na waarheid/ alleen op het herte van 't verblinde en de verharde Iſraël. Edog/ zoo verre het Chriſtus te niet doet en zijn bediening niet bedekt is, in tegenſtel van Moſes bediening/ zoo ziet dit op de donkerheid van Moſes, onder ſchaduwen ende het licht des Euangeliums in 't aangeſichte Chriſti, 2 Kor. III: 12. 13. IV: 3-6. welke bediening aangaat alle die onder de Bediening zijn. Hoewel alle de heerlijkheid van die Bediening bedekt of ontdekt niet wel betrachten/ ende het ontdekte Euangelium zelfs bedekt blijft/ den geene die verlooren gaan/ op welker zinne de God deezer eewe een dekſel doet. Dog dit voor als nu voor af.

KAP.

KAP. VI.

Einde, oogmerk en gebruik vande Beloften by de Geboden in Moses Wet: niet een herhaling van Beloften als van Adams Verbond voor de Val. Maar als Beloften aan de Vaderen, van Christus Verbond, onder de bediening van Moses Wet. §. 1. Lev. XVIII: 3-5. §. 9--22. Gal. III: 21. §. 22.

§. 1. DE ordre van zaken brengt ons van zelfs tot de Belofte, wanneer ik het VI. met het IX. Kapp. vergelijke met mijn opzet en Bestek, te vooren gemaakt. Kap. I. §. 11. werd ik verlegen, dat deeze dingen niet netter heb onderscheiden en geschikt; het is daar van daan gekomen, dat de Beloften zelfs, en haar bediening zoo naau gemeenschap hebben met elkander. Ik zoud de hekken hier dan wat verhangen, en voegen §. 1. tot 6. by het IX. Capittel. 't Misverstand, dat wy hier bevinden is ook daar in, dat wy hier voor af al vast stellen, 't geen wy eerst mosten onderzoeken; dus wenschen wy 't verandert.

§. 2. Na de titul van 't Kap. gelijk die boven gestelt is, in plaats van §. 1. tot 6. zoude ik dit laten voor af gaan:

a. Door de Beloften verstaan wy, de Goddelijke toezeggingen van 't goede; Tijdelijk, Geestelijk en Eewig, hier en hier na. Want, datter de Eewige goederen onder begrepen zijn, is het geene wy vast en zeker stellen. Men zie Joh. V: 39.

Luc.

Luc. x: 25. xvi: 28. 29. Math. xxii: 31. 32. Act. xv: 11. 2 Tim. iii: 16.

b. Daar zijn verscheide benamingen / waar mede de Beloften werden voorgestelt / Gods goede woorden, het goede. Deut. xxx: 15. Zegen. Deut. xxx: 19. Leven. Deut. xxx: 25. Welgaan. Jes. iii: 10. Zaligheid. Ps. cxix: 1. Gerechtigheid. Deut. vi: 25. ende diergelijke als Vrucht / Loon en niet vergeefs dienen of werken.

c. Dikwils werden die onder de benaming van de Belofte der Vaderen voorgedragen / vloepende uit Gods Testament en onveranderlijke toezegging / na de welke God de Erfgenamen geeft / het geene hy belooft: hoedanige zijn / Ik zal u God zijn, Barmhertig zijn, u Zaad vermeenigvuldigen, Canaan geven, in Canaan 't gezegende Zaad, de oorzaak van alle Zegen, Christus, den Zegen der Volkeren; en voorts alles wat met de Zaligheid gevoegst is. Hoedanige wel in 't gemeen aan 't geheel Israël bedient / maar in zijn kracht / alleen aan 't geestelijk Israël bewrocht wierden / na de onveranderlijkheid van Gods raad. En zoo zijn die dan niet uit Moses / maar uit de Vaderen / en om de zelve.

d. Moses evenwel gebruikt die als gronden, motiven en beweeg-redenen by zijn Geboden / gemeene en byzondere / om daar door de Israëliten aan te moedigen / als Erfgenamen van de Beloften, van het Verbond der Vaderen / tot vlijtige en gewillige gehoorzaamheid. Zie de Voorreden / het tweede en vijfde Gebod. Waarom het I. Boek ook voor af gaat / dat uit die reden al mede תירה of Wet genoemt werd Gal. iv: 21.

e. Alle de Beloften zijn voor de daders des Wet, die dezelve doen: want of wel de eerste geestelijke gena-

genade tot bekeering / in het eerste moment is van Gods vrye genade / van hem / die zich ontfermt, over wien hy wil, en dat het niet is des geenen die loopt, nog werkt, maar die roept: zoo pleeg die roeping efter te geschieden / met en door die Wet, waar aan die Beloften hangen / welke Wet dat doen, met zulke beloften recommandeert en aanpryst.

f. Deeze Beloften zyn gevoegt als beloften, niet by eenige geboden der natuur alleen of van 't Verbond der Werken / als men zeid; maar aan alle Moses geboden, voor die dezelve gedaan zal hebben. Ende dit is daarom nodig / om dat voor eerst sommige hier onderscheid maken, om die beloften aan te merken / niet als eigentlijke Beloften aan de daders / maar als eer-titulen vande geboden / of beschrijvingen van de zelve / die genomen zyn uit het Verbond Adams / en vande beloften voor de Val gedaan / en alleen aan die geboden gehangen. Zoo dat die na de zonden, voor den zondaar / by die geboden geen Beloften zouden zyn; maar alleen beschryvingen van die geboden der liefde / door welke, zoo Adam die gedaan had / voor hem / door dat doen leven zoude geweest zyn. Op zulken subtiliteit geloof ik niet dat Moses heeft gedacht / want dat soude Israël occasie gegeven hebben / 't geene geen belofte was / als een Belofte te begrypen. Daar by ten anderen merken wy die aan / als gehangen aan alle Moses geboden / om dat eenige insgelyx meenen / zy hangen maar alleen aande geboden der natuur en liefde / zulx deeze belofte een onderscheid zoude maken / tusschen geboden en geboden / dat men uit Ezechiel xx. meent te bewyzen. Eindelyk ook daarom / vermits men daar by ten derden stelt / die

die beloften als beloften van 't Verbond der Werken, waar mede Israël is misleid; die het ook als een repetitie van zoodanigen Verbond zouden hebben opgevat. Immers zouden deeze Beloften alzoo voorgestelt, zulken gelaat en gedaante vertoonen, en God alzoo de verbroke Wet Adams, dat Verbond voor de Val, erinneren; ten minsten na de Afgodery met het Kalf: dit meenen wy dat misverstand is.

§. 3. Als wy ook letten op §. 17. 18. 19. ook deeze gehooren tot het IX. Capittel; in plaats dan van 't geen wy daar van daan verschikken en verschuiven, zoude dit stellen. 17. Die Belofte hangt dan aan de geheele Wet, en werd gedaan aan de Daders, die verplicht werden tot het doen, en ook door die Beloften het doen aangemoedigt, willende hun God alzoo aan wakkeren, met hun te doen zien, op de vergelding des Loons. Daar van men niet moet denken, dat zulx Huurlinge werk en geen oprechtigheid zoude zijn: als maar alles na proportie aangemerkt en het swaarste recht gewogen werd. 18. De grootste Belofte het Eewig leven, in de gemeenschap Godts, moet hier het hoogste, ook de eerste aanmerking en plaats hebben, als in het welke God zelfs de loon is, en wy tot God alzoo de hoogste liefde oeffenen, alles doende, om in die liefde met God eewig te leven. 19. De mindere, als 't Land Canaans, om daar in te leven, lang en voorspoedig, wierd ook belooft, als een zegen en preuve van Gods goedheid op hand, of gelijk als tot een onderpand van 't Eewige; voor die niet alleen het aardsch, ja Hemelsch Canaan in 't oog had; maar ook na Christus verschijning in Canaan, onder haar verlangde, en ondertusschen

met

met de oeffening van hun Gods-dienst/ en Gods inwooning in 't Heilge onder hun in de schaduwen besig was. Al dit leven was belooft/ om d' Israëliten te bewegen/ tot het doen/ en most het zelve onderscheidentlijk werden aangemerkt/ hoewel in een woord begrepen.

§. 4. Hier uit merke dat vorder aan/ dat die Beloften/ gehangen als een band aan al die geboden, in die zin eigentlijk ons niet raken. Gemerkt ons nu niet werd voorgestelt Moses Wet te doen in al zijn Geboden/ en daar aan het leven: maar 't leven werd ons nu belooft aan en by de Wet der Vryheid/ ende dat dunkt my, dat Rom. x: 5. en Gal. III: 12. insonderheid in bedenken komt/ als mede Act. xv: 11. dat wy p. 126. aanroeren en breed hebben uitgewrocht in die zin/ gelijk Gommarus dezelve Gal. II. verklaart; doch dat eens hier na.

§. 5. D. Schoonhoven heeft tegen dat hooftstuk zeer veel aanmerkingen/ doch alle meest gebouw op zijn voorgaande gronden. Dat men de Wet en dienst van Moses niet voor een moet nemen/ maar die onderscheiden van de Belofte, om dat Paulus zulx een a tweemaal doet Gal. III. 2 Kor. III. dits boven beantwoord. Gelijk mede/ dat van de absolute en conditioneele Beloften. Ende Moses Verbond van enkele Geboden. In de zaake zijn wy 't eens/ het geschil is maar/ hoe breed 't woord Wet en Verbond is/ welk dispuut niet vermaaklijk valt/ als het zoo vol rediten is. Deeze dan overslaande/ zal maar zien op 't geen van niews voor komt.

§. 6. Rom. VIII. 3. IX: 31. 32. en x: 5. Rom. III: 21--31. werden van ons breed verhandeld. Alleen voor tegenwoordig schijnt zijn E. my niet

wel gevat te hebben Rom. III: 21--31. en is men bekommert dat ik de meeste texten tegen de werkheiligen van alle tijden enerveren zal. Dit heb alreeds beantwoord achter de Sabbath / antw. §. 42. 43. &c. ende zal het in de verhandeling van die texten te pas komen / in 't vervolg in de Leer van de Rechtveerdigmaking.

§. 7. Dat gevalt my wel / dat de bygevoegde Beloften van dit ende het toekomende leven / als motiven in Moses Wet gepredikt werdende / daar uit bleek / dat die Beloften noch voor hun die zich bekeerden open lagen / ende dat hun Godzalig leven daar mede zoude gekroont werden : hunne swakheden / door 't geene in den Messias belooft wierde / wordende bedekt. Uit deese belofte des zegen verdienende Zaads ontstont / dat sommige door het Geloove gerechtveerdigt met God verzoent zijnde / ende oprechtelijk wandelende / de eer hadden / dat zy rechtveerdig wierden genoemt; onderhoudende alle de Geboden des Heeren / ten aanzien van haren geduurigen cours / ende oprechte neerstigheid / hoewel met swakheid behangen. Ik weet niet anders of dats de hooftsom van 't geen aandring.

§. 8. De volgende aanmerking is deeze : U E. zeid zijn E. / den eisch des Wets al ten eersten op een zachte Euangelische ende om Christus wil toegevende wijze verstaande, en schijnt my de regul in zijn volkomen kracht nergens in de Schriftuur te konnen vinden, behoudens U E. gronden, hoewel U E. dezelve erkent. Ook dit is beantwoord §. 41. in mijn Antwoord / ende boven in den aanvang van dit tweede Deel. Te weten / de regul ende 't voorschrift is volmaakt : maar volmaakte gehoorzaamheid is nu de voorwaarde niet tot

het

het besit der Beloofde-zaak: Dewijl God vergeving toelaat in Christus.

§. 9. Op Lev. XVIII: 1--5. komt de aanmerking weder van Ik ben de Heere uwe God, daar boven breed van gesprooken is. Ik gevoele/ dat hier is een korte beschrijving/ of hooftsom van Moses Leere/ eischende de betrachting van al zijn geboden ten leven/ onder welke geboden ook zijn die van bekeering/ zoendag en zoen-offers spreken. Zulx in die geloovige betrachting 't leven op die wijse was/ als wy uit zijn E. §. 7. hebben aangetekent. Mijn bewijs is in al die plaatsen Ezech. XX: 11. 13. 21. Neh. IX: 29. Rom. X. en Gal. III. alwaar deeze woorden/ of Moses geheele Wet/ van de thien Woorden af/ en vervolgens gepast werden/ als wy in onze Zegen en Vloek thoonen.

§. 10. Zulx my verwondert/ dat zijn E. twijffelt of God in dit Kap. mede ziet op de Ceremoniele Wet; doch dat toegegeven, zoo vraagt zijn E./ wat kracht die eisch heeft met zijn belofte? Daar op is zijn antw. Wy onderscheiden uit Paulus 2 Kor. III. tusschen de letter ende het oogmerk van 't voorstellen van zulken letter. De letter heeft deeze waarheid in: Indien gy dit alles doet, precieselijk gy zult daar door zalig werden. Maar dat is onmogelijk, die letter dood en verdoemt.

Het oogmerk en voorstellen van de letter behelsende Geboden ende Beloften is. 1. Na het leven begeerte te verwekken. 2. Met de werken der liefde precijs te eischen den Uitverkoornen te vernederen. 3. Met de werken der Ceremonien en te vernederen ende op Christus te wijzen. 4. Een regul van dankbaarheid voor te stellen, die op het einde en oogmerk van alles zagen, die zagen op

Christus. **Ik doe daar by, en kwamen alzoo in '**
besit des levens. Is dat het oogmerk waaron
by de Geboden die Belofte komt, zoo is he
Gods meening, die hem lief hebben en zijn Ge
boden houden dat leven te geven, **even al eens**
gelijk Christus een oorzaak der Zaligheid is alle
die hem gehoorzaam zijn. Hebr. v.

§. 11. **Zijn E. prijst die aanmerking, dewij**
Lev. XVIII: 3. 5. **Zoo wel, als in 't begin der thie**
Woorden staat, Ik ben de Heere uwe God, **da**
men deeze **met** die handeling **Gods van** een aa
moet rekenen. Is het daar 't Verbond der wer
ken of genade, zoo ook hier. Edog vraagt o
§. 10. wie die Kinderen des Verbonds van Abra
ham zijn, aan dewelke God de Beloften vande Ve
lossing uit Egypten, ende inbrengen in Canaan vo
trok en uitvoerde? **Zijn E. meent**, dat het zij
de Uitverkoorene ende 't gros van Israël om haren
wil. **Zoo is, zeg ik, dan in 't verhaal van di**
Verlossing, ten opsicht der Uitverkoorne, een b
tuiging van een weldaad van 't Genade-Ver
bond, daar het gros van Israël zoo ver deel i
hebben.

§. 12. **Op zulken** inleiding van 't Genade-Ve
bond **meende ik niet, dat volgen konde, een r**
petitie of voorstel van een Verbond der Werken
als een beding, wanneer gy alles gedaan zult heb
ben en zonder zonde zijt, dan zult gy leven. **D**
dat mijn goede Vrind geweldig averechts, en g
heel tegen mijn meening, als hy zeid. Dat ik eve
te voren 't Verbond der Genade noemde, Ik be
de HEERE uwe God enz. Dat ik nu maar een in
leiding noem van dat Verbond. Het Verbond de
Genade, schijne ik zijn E. te stellen in die woor
den, welke mensch dezelve zal doen zal in dezelv
leven

leven. De inleiding zoude de Genade ende 't leven absolut vast stellen, aan die hy aanspreekt ende 't Verbond zelfs, van twijffelig effect, zoude noch eerst volgen, indien gy door het geloof in Christus alles betracht, zoo zult gy leven; zoo geeft God eerst met de eene hand, dat hy met de ander weg neemt, door die conditionele ende onzekere aanbieding, onzeker ten aanzien van 't effect in den mensch die aangesproken werd.

§. 13. Zoo ik mijn Vrind niet wel kende / ik zoude reekenen / dat dit een captie en bevatting was / die een deftig Man niet past: nu moet ik 't voor een misvatting rekenen. Zeker / als ik spreek van een inleiding van 't Genade-Verbond / zoo is mijn meening niet / die stof / daar de inleiding van spreekt / aan te merken / als of dezelve 't Genade-Verbond zelfs niet was; dat zy verre! Als ik zeg een inleiding van God, zoo is God zelfs 't object of stoffe van die inleiding. Een inleiding van 't Genade-Verbond, dat is / van den inhoud van 't Genade-Verbond ende desselfs Belofte genomen. Edog gelijk die zelve woorden een inleiding zijn / van de thien Woorden op 't eerste Gebod Exod. xx. even zoo gaat deeze reden voor af / tot het geene daar op geboden en geeischt werd / met belofte des levens. Of kan dat niet saamen gaan/ Ik zal u een nieuw hert maken en maakt u zelfs een nieuw hert? Ik zal u zalig maken / in u werken / ende werkt u zelfs zaligheid? Want 't is God die in u werkt. Ik zal geloove geven en uw door 't geloove in mijn Soon zalig maken / zoo moet gy dan gelooven/ ende indien gy gelooft zoo zult gy zalig werden? Zal men dan zeggen dat het effeckt onzeker is / om dat het niet voor alle is / maar alleen voor d Uitverkoorne/ in dewelke

God / door zoo een algemeen voorstel / in 't byzonder werkt.

§. 14. Ik had gevraagt / of God zoo kan tot een Zondaar spreken, ik zal u God zijn, als gy zonder zonde zijt, voorledene en toekomende, gy most noit gezondigt hebben? ende my dacht / dat was geheel onmogelijk. Maar D. S. meent ja, God zoude, zeid hy, een Achaz, tegen welke hy zeid, dat hy de Heere zijn God is, zoo konnen toespreken, Ik beding, dat gy zonder zonde zijt, of gy zult sterven, en meent dat diergelijk is inde 9. en inde 115. Vrage. Ik zeg / dat ik voor die taal schrik / ende dat zulx niet kan een zondaar aanlokken tot zijn liefde; 't is een eisch van yets dat absolut onmogelijk is / te gelijk een zondaar en geen zondaar te zijn / ende die op een onmogelijke conditie wat belooft / wil absolut niet geven / dat Witsius zeer wel heeft aangemerkt l. IV. c. IV. §. 43. Wat de Catechismus aangaat / zeggende dat God eischt / dat de mensch niet doen kan; die spreekt van den mensch zonder Gods Geest / onmachtig / of niet van sulken mate / dat men met de zelve soo volmaakt kan zijn / als de *norma*, de Wet aangemerkt in dessels geboden / voorschrijft / sonder dat de Catechismus de Wet aanmerkt met de Beloften / *in schesi fœderali*, met haar Euangelisch oogmerk. Christus, 't einde der Wet, als dikmaal gezeid is / en sal werden.

§. 15. Zijn E. staat toe / dat in veel plaatsen blijkelijk is, dat God in genade handeld met dat Volk, uit kracht vande Belofte der Vaderen, zijn Genade-Verbond met de Uitverkoorne vast maakt. Dog dat neemt niet weg, dat God niet eerst zoude konnen met een streng beding aankomen, ende een volmaakte regul, dagelijx laten repeteren. Als een

regul,

regul, zeg ik ja / en nu even soo volmaakt en streng / als doe / ja nu strenger: maar als een beding tot de Belofte, zeg ik / neen.

§. 16. Ik had gezeid / dat de Belofte so hangt aan Moses geheele Wet voor de daders / gelijk in 't N. T. de selve is voor die Christus geboden bewaren. Openb. XXII: 14. II: 10. Rom. II: 7. Jac. I: 25. D. Schoonhoven, al de andere plaatsen stil voor by gaande / zeid soo wat op Openb. XXII: 14. Daar staat niet, zeid zijn E. die sijn Geboden doen, sullen daar door zalig werden. Ik zeg niet datter dat staat / maar dat is en staat Jac. I. 25. doch uit Openb. XXII. besloot ik / dat die sijn geboden bewaren en doen macht / ἐξουσίαν, recht krijgen aan den Boom des Levens; dat ik van groote nadruk achte. Zijn E. zeid / dat past op dankbare betrachting van Christus geboden / ende dat dit de weg is tot de besitting / van 't geen Christus voor haar verdient heeft. Ik zeg daar staat van recht tot de Boom des Levens. Ook moet men niet alleen recht hebben van eigendom, maar ook recht van besitting. Beide is uit Christus / die ook verdient heeft de genade der Heiligmaking / om sijn geboden te doen / ende dat doen is mijn bewijs van mijn recht, ende dat daar in mag roemen. Voorts houd ik die distinctie van recht en van besit niet net / Schriftuurlijk / noch ook na rechten.

§. 17. Doch in 't O. Test., seid zijn E. / daar uit wy van den volmaakten eisch, die God op ons heeft, moeten onderweezen werden, komt byzonderlijk in de Boeken Moses het doen zeer overvloedig voor. Dit luid my geweldig wonderlijk: want ik meene niet / dat in 't N. Test. minder volmaaktheid werd geeischt en geleert als in het

O. T. of ook minder op het doen aangedrongen. Als uit Math. V. VI. VII. te sien is.

§. 18. Op §. 17. 18. 19. zeid sijn E. Het was U E. oogmerk om over al in de Schriften des Ouden Testaments een sulken zin te vinden, dat deselve het Genade Verbond voorsteld in Christus, ende datze zich self altijd gelijk is: maar alhier werd ik in 't midden van de swarigheden gelaten. Neemt Lev. XVIII: 5. welke mensche deselve doet, zal door deselve leven, past dat op de gruwlen die volgen, wie en siet niet, dat dit hier niet te passe komt, het doen van Gods Woord, rechten en inzettingen is hier te zeggen, waarlijk sich geheel van de zonde te wachten. Maar ik ontkenne, dat die woorden alleen op die gruwlen passen, en segge, dat het wat anders is, Gods insettingen te doen, en sich van die Cananitische gruwlen te wachten, sonder dat hy sich daarom konde toe-eigenen de belofte van leven. Want daar hoort toe, Gods insettingen te doen, en niet alleen zulke gruwlen te laten.

§. 19. Maar laat ons, zeid zijn E. beneffens de letter ende connexie der woorden, om sien na de reden, waarom God dat zoo in die letter heeft willen aandringen, dat sullen wy uit die scherpen eisch selfs, uit de verklaring van genade en vergeving der zonde, Beloften van de Messias, Wet der Ceremonien zien, datse niet moesten blijven hangen aan de letter der Wet, om zalig te worden, maar overtuigt van zonden tot Christus mosten gaan; gelijkse ook uit aanmerking van Gods Heiligheid, hadden moeten zien, dat de Conscientie door het doen van de letter der Ceremonie niet en kost gereinigt worden, soo konnen wy vinden, datter na de zonden geen Wet oit gegeven is, die kost levendig maken.

Dit

Dit gevalt my al te maal wel: maar / na myn verklaring / dunkt sijn E., dat de Wet in 't O. T. gegeven was om levend te maken, dat tegen Paulus strijd. Ik seg daar op ja / de Wet genomen als Ps. XIX. en CXIX. geschiet: maar niet / in die zin als Paulus die Gal. III: 21. neemt; maar wel / zoo hy die neemt Rom. II: 13. ende doorgaans. Of men moet Sosiniaans zijn / ende in de Wet geen beloften des eewigen levens erkennen. Zijn E. weet / dat ik de Wet breed neem / voor Moses geheele Leer, en staat my toe / dat die zin is Schriftuurlijk / als boven gethoont is; dan isser immers leven in door het geloof op de Belofte gedaan aan de Vaderen. Hier op volgt §. 25. Rom. X: 5. welke plaats wy in een Brief aan N. N. voor ons Tractaat van de Sabbath / breeder en nader hebben verklaart. Ten lust ons niet rediten en 't selve te herhalen. Alleen / ik had gezeid / het woord want geeft te kennen / dat hier een reden gegeven werd tot bevesting / dat het einde der Wet Christus is tot rechtveerdigheid een yegelijk die gelooft. Neen, zeid zijn E. maar tot bevesting, dat het een groot misverstand is, uit de Wet als Wet te willen gerechtveerdigt werden, daar men ter contrarie behoorde op 't einde der Wet te zien, dat is Christus, ende niet aan de letter sich te vergapen: Immers in de woorden Lev. XVIII. kan men Christus niet vinden. Ik zeg ja / en met u woorden / dewijl de letter van de Wet offerhanden eischt, niet machtig om de Conscientien te reinigen, soo moet men sien wat verbeelding daar in leid, en confereren dat met de Beloften elders geschied, ende zoo was het einde der Wet Christus, en zoo most men de insettingen doen om te leven. Behalven dat is Christus 't einde der Wet / dat is met Chri-

stus houd de Wet en Moses bediening op. Luc. XVI: 16. 2 Kor. III. Hand. XV. Gal. V: 1.

§. 20. Ik meende / dat het by Paulus een en de deselve zaak is / de rechtveerdigheid Gods uit de Wet / die met geloof in hoope most gesocht worden / daar in de vergeving der zonden is / Rom. IV. of uit de Wet / oeffening ende geloovige betrachting der zelve te leven. Hier tegen steld zijn E. al wederom Gal. III: 21. en zeid Paulus erkent geen rechtveerdigheid uit de Wet, dat wy uit Rom. II: 13. Deut. VI: 25. Rom. IV: 16. in tegendeel bewijsen. Ook is Kol. II: 13. geen misdruk; maar een bewijs / dat levendig te maken, is zonden vergeven, daar niet alleen de schaduwen in de Wet waren / maar ook de waarheid in zijn kracht van Gods kinderen Psal. CIII. van Rom. II: 13. werd daar na gesproken pag. 109. onderaan.

§. 21. Maar / had ik geseid / daar is gerechtigheid voor Joden die uit de Wet zijn / Rom. IV: 16. als zy maar verstandig zijn / kennis ende opmerking by brengen. Rom. II: 13. De daders der Wet zullen gerechtveerdigt werden. *Ergo* een gerechtigheid uit de Wet, zeid zijn E. 't volgt niet. 't Volgt al zeg ik / 't woord Wet genomen zoo breed als ik het Schriftuurlijk neem / maar niet als uit de Werken der Wet ende zonder Belofte of Christus, het einde der Wet. Daar die kinder-meester op wijst. Zoo 't de Joden verkeert verstonden / haar ergerende aan Christus Rom. IX. en X.

§. 22. De geheele redenkaveling van mijn Vrind steunt op dat antwoord Gal. III: 21. Indien daar een Wet gegeven ware machtig om levend te maken, zoo ware inderdaat uit een Wet de

de gerechtigheid. Op welke plaats/ als men aandachtig let/ zoo zie ik/ dat Paulus spreekt van een Wet, zonder den artikul. Zoo dat hy my schijnt te sien op Wetten tot vergeving der sonden gegeven/ als van schuld-en zond-offers die Paulus aanmerkt/ krachteloos Rom. VIII: 3. Swak ende onprofijtelijk Hebr. VII: 18. Geen ding volmaakt hebbende, maar alleen een aanleiding tot een beter hoope, als die den dienst pleegden niet en konde heiligen na de conscientien Hebr. IX: 9. Hebbende maar een schaduwe der toekomende goederen, niet het beeld der zake, zulx zy niet kan met deselve offerhanden, die zy alle Jaar geduuriglijk opofferen, immermeer heiligen de geene die daar toe gaan, andersints zouden zy ophouden geoffert te worden, om dat de geene die den dienst pleegden, geen conscientie meer zouden hebben der zonden, een maal gereinigt geweest zynde. Maar nu geschied in deselve alle jaren weder gedachtenis der zonden: Want het is onmogelijk dat het bloed van Stieren en Bokken de zonden wegh neme enz. Hebr. X: 1--12. Hier op dunkt my dat Paulus spreekwijs ziet; gelijk dat hier in geschil kwam. Immers de Wet/ zonder de Belofte en Christus vervulling, die alles volbrengt/ konde niet levend maken, of zonden vergeven, sonder welke vergeving geen leven is Kol. II: 13. Dat tegen 's vermaarde gebruik van 't woord Wet voor Moses geheele bediening Joh. I: 17. en zoo veel plaatsen/ als in 't I. Kap. van 't II. Deel aangetrokken zijn/niet strijd. Gelijk Paulus zelfs in deese brief/ 't geen in Genesis staat/ onder de Zinne-beelden van Hagar en Sara/ Ismaël en Isaac/ vande twee Verbonden zegt/ dat zulx de Wet zeid. Welke Wet niet alleen Geboden/ maar ook haar

Vloek

Vloek heeft/ daar Christus ons van verlost heeft/ en haar belofte / Die deeze dingen doet en gedaan heeft zal door dezelve leven , Dat zijn E. op de Wet en Geboden der Zeden insonderheid wil gepast hebben ; daar men immers niet van kan seggen / dat ons Christus verlost heeft / dat wy onder die Tuchtmeester niet meer zijn / als die nu even soo volmaakt als noch geeischt werd / wat de geboden der liefde aangaat / als oit / als uit Gal. v: 6. 14. en vi: 2. 15. 16. blijkt: doe daar by 1 Kor. vii: 19. en xvi: 22. 2 Kor. v: 14. 15.

§. 23. 't Verdziet my / dit zoo dikmaal te moeten seggen. Dat het woord Wet / gepast op de geboden der insettingen en schaduwen / of een gebod der selve / of op Moses geboden in tegenstel der Belofte / niet weg neemt het gemeen gebruik van dat woord / voor Moses geheele Leere en bediening , als in hebbende de Leer der Zaligheid, de gedaante der kennis der waarheid uit de Wet, welke beteekenis zijn E. boven niet ontkent heeft / en niemand ontkennen kan/ die Ps. cxix. en xix. met eenige aandacht leest. Gelijk 't woord Wet thorah תורה, in sig selfs / niet anders als een onderwysing beduid / gelijk God den Zondaars onderwijst / dat daarom self op het Euangelium by de Profeten en Apostelen gepast word ; dat is op de Wet en geboden van Christus. Jes. ii: 3. xlii: 3. 6. en li: 4. Gal. vi: 2. Jac. i: 25. ii: 12. 1 Kor. ix: 21. met de Kant-tek. Het welke de vermaarde beteekenis van Moses Wet niet vernietigt ; van dewelke dat woord door voortreflijkheid gebruikt werd.

§. 24. Wy besluiten dan / dat die Beloften samen gevoegt zijn met de geboden / ja als beweegredenen van deselve / die wel mogen werden onder-

verscheiden / doch niet gescheiden. Ende dat wel aan te merken staat / die zoo veele als 'er zijn in Christus Ja ende Amen zyn, Gode tot heerlijkheid. 2 Kor. 1: 20.

KAP. VII.

Aanmerkingen over het oogmerk van den Brief tot den Galaten, en eenige plaatsen der zelve Kap. III. alwaar Lev. XVIII. 5. werd aangetrokken.

§. 1. DAt Paulus oogmerk is uit te werken / dat men de Christenen uit de Heidenen niet moet noodsaken na Moses zeden op Joodsche wijze te leven Gal. II: 14. Hand. XV: 1. 5. tot besnijdenis / de swakke en arme eerste beginselen / dagen / maanden / tijden / jaren; niet omgaan noch eten met de Heidenen / met een woord Moses heele Wet. Gal. V: 3. Alle het welke werken zijn daar van wy vry zijn / in welke vryheid wy moeten staan / zoo ons Christus en zijn Genade niet vergeefs of ydel sal zijn. Dit meene ik is Zonneklaar. Gelijk ook / dat wy zoo seer verplicht blyven tot het geloove door liefde werkende, het niew schepsel, de onderhouding der geboden Gods en wandel na die regul, als wy van die werken der Wet van Moses / den Joden eigen / tot de komste van Christus toe / bevrijd zijn. Zoo dat nu yemand een Rechtveerdige zijn kan / soo genoemt en geoordeelt werden / ja leven / zonder de Werken, alleen uit den geloove door liefde werkende; dat in 't O. Test. voor Christus tijd zoo niet was. Doe kon niemand rechtveerdigh genoemt werden en leven / of hy most Besneden zijn

en na Moses Wet leven / of hy was vervloekt. Deut. XXVII: 26. Dit meende ik / lijde geen tegenspraak / als men niets tegen God wil strijden. Alleen wend men het een of ander voor / dat een rechtschapen Gereformeert God-geleerde niet past: of onse Voorouders souden geweldig kwalijk gedisputeert hebben tegen de Outheid van 't Pausdom / ende de misverstanden en dwalingen van Paus / Kerk / Outvaders en School Leeraars. Wie is onfeilbaar!

§. 2. Dit overgeslagen / laat ons eens nazien wat bedenking onse Vrind Schoonhoven tegen dit hooft-stuk over het oogmerk van den Brief tot den Galaten heeft.

§. 3. Hy steld dan deeze Vrage: Of het oogmerk is niet anders te spreken, als het pogen van sommige, om de onderhouding van veele Ceremonien des Wets, benevens 't geloove in Christus, als noodsakelijk op te dringen, ende de toestemming der Galaters? En of dat soude zijn te willen gerechtveerdigt werden uit de Wet, dat is door een geloovige betrachting van de Wet? Dan of Paulus tegenspreekt een rechtveerdiging uit de werken als werken: welke hy soude stellen te volgen uit den drang van de noodsakelijkheit der Ceremonien nu Christus doch alles voldaan had? Zijn E. antwoord niet het eerste maar het laatste. Zoo men hier by vergelijke 't geen wy §. 2--7. en §. 1. zoo dadelijk stellen / sal men de staat des geschils kort en klaar zien. Waarom noodsaakt gy de Heidenen na de Joodsche wyse te leven, noodsaakt te Besnijden, Gal. II: 14. 3. zoo dat men zonder die niet kon zalig werden. Overzulx dat men moet Besnijden ende de Wet Moses houden Hand. XV: 1. 5. Dats 't geschil / dat verhandelt werd. Ten minsten drong men

men op Besnijdenis/ Gal. VI: 12. V: 2. 6. Dagen, maanden, tijden en jaren, de swakke en arme eerste beginselen Gal. IV: 9. 10. niet eten met en zich af te scheiden van de Heidenen, Gal. II: 12. en alzoo een leven na Joodsche wijze, daar aan zich Petrus schuldigh maakte/ die Paulus in 't aangesicht wederstaat. Hier toe waren de geloovige Galaters, door verleiding van Valsche Broederen vervallen; die Paulus als misleid ook aanmerkt/ ende vande Verleiders onderscheid: welker Euangelium, dat is Prediking van Christus op die wijse/ gelijk zy 't drijven/ hy vervloekt. Dat evenwel op Petrus niet past/ als die wel in zijn leven/ maar niet in zijn prediken van 't Euangelium sich had vergrepen. Zoo Paulus redenen de vryheid van die Ceremonien niet bewijsen/ zoo disputeert hy niet wel. Want dit heeft hy voor.

§. 4. Te zeggen/ dat hy in yver van 't disput verder is heen geraakt, om de rechtveerdiging uit de werken als werken tegen te spreken, om dat zulx volgt, uit den drang van de noodzaaklijkheid der Ceremonien, nu Christus alles voldaan heeft; dunkt my is gantsch onvoorsichtig en niet na waarheid.

§. 5. Aangezien dat Ceremonien en goede werken konnen noodsaaklijk zijn/ zonder dat men in die werken vergeving zoekt of rechtveerdiging en vryspreking. Zeeker Paulus steld het geloove door liefde werkende, ende 't nieuwe schepsel absolut noodsaaklijk. Volgt dan daar uit/ dat men daar uit gerechtveerdigt werd/ zoo als U E. dat begrijpt?

§. 6. Die doenmaals Moses Wet in deezen deele noch noodsaaklijk reekenden/ zouden die hebben willen/ door een geloovige betrachting van die Wet/ gerechtveerdigt werden/ nu Christus

alles

alles voldaan heeft? Hoe is dat mogelijk? Kon na Christus voldoening een geloovige betrachtingh der schaduwen plaats hebben? Dat is de Genade te niet doen, en stellen Christus vergeefs gestorven.

§. 7. Maar dat kwam noch in bedenken, of men die wijze van Moses, als van God geboden, niet most betrachten, om Gods Wet te gehoorzamen? En of dat gehoorzamen niet nodig was, zoude men hier rechtveerdig, ende hier na saligh zijn en leven? Sulx men dat doen rekende gerechtigheid en een wandel in al Gods Geboden. Zoude yemand in den O. Test. wel hebben konnen rechtveerdig zijn, ende dat getuignis dragen, zonder Besnijdenis en onderhouding van Moses Wet? Ja met nalating van een eenige insetting van Pascha, reining enz. als sulx met opset geschiede? Men zie dan Deut. VI: 25.

§. 8. Wy hebben onze Vrind hooren onderscheid maken tusschen een *Justificatio impii & pii*, in dit leven ende ten jongsten dage. Rom. II: 13. Matth. XXV. kon yemand in den O. Test. een *pius & justus* genoemt werden, die niet op heel Moses Wet Amen zeide? Ik meene neen. Zoude nu wel yemand een gerechtveerdigde zijn, zoo zijn geloof niet door liefde werkte, in de gehoorzaamheit van al Christus geboden? zeeker neen. Die rechtveerdigheid doet is rechtveerdig. Maar 't is nu geen gerechtigheid, Moses Ceremonien te doen, maar wel de Leere en Verborgentheid des geloofs te houden in een reine Conscientie. Die zoo rechtveerdigh is, dat hy noch meer rechtveerdigh werde.

§. 9. Hier toe zijn Besnijdenis, ende die arme eerste beginzelen, na dat het geloove gekomen is, onnut,

onnut / schadelijk en doodelijk. Doende Christus dood, uit haar eigen aart / te niet. Eischende dat Christus noch sterve / en ons van de Wet en haar Vloek verlosse. Zeker zonder die was Abraham geloovig en rechtveerdig; zonder dezelve zijn wy 't insgelijx: maar niet zonder geloof dat door liefde werkt / niet zonder een niew schepsel / niet zonder de onderhouding der Geboden Gods. Gelijk de rechtveerdigheid Gods geopenbaart werd in deeze tegenwoordige tijd / zonder de Wet. Of een dood geloove / zonder werken, most in Christus kracht hebben / om te rechtveerdigen / dat met Paulus en Jacobus strijd.

§. 10. Ik weet wel / dat men 't geloof niet wil aangemerkt hebben / als een werk, deugd gehoorsaamheid / of als liefde voortbrengende: maar als Christus aannemende. Maar evenwel / het is niet zonder werken. (zeggen alle Rechtsinnige) 't Was niet zonder de oeffening van de Wet der Ceremonien in 't O. Test. / maar nu is en moet het zonder dezelve zijn; ende dat is door het geloove leven / zonder de werken der Wet. Maar dat geloove mag nu niet zijn / zonder de werken der liefde / gelijk het is en moet zijn zonder Besnijdenis, en Joodsche wijze van leven / ende dat beduid dat zonder. Wy besluiten dan, dat de mensch door het Geloof gerechtveerdigt werd, zonder de werken der Wet. Men lette op dat χωρὶς Rom. III: 21--28. zonder / zoo dattet daar niet by is / noch vereischt werd / ja niet mag by zijn. Daar by de omstandigheid van de tegenwoordige ende de voorlede tijd van nadruk is / dat Paulus aanmerkt Rom. III: 21. 26. en Gal. III: 8. 11. 23. 25. IV: 3. 4. Daarom dat uit de werken der Wet geen vleesch ZAL gerechtveerdigt werden. Gal. II: 16. Ende ten derden de

spreekwijs uit de Wet of uit de werken der Wet; die Paulus onderscheid / als hy werken in't gemeen uitsluit ende op Moses Wet zijn opsicht niet en heeft / Rom. IV: 6. XI: 6. Eph. II: 9. 2 Tim. I: 9. en Tit. III: 5. maar dit ziet men over 't hooft. Gelijk mede ten IV. dat Paulus als Synonyma en gelijk luidende Spreuken gebruikt / in dit geschil / een kracht Gods tot Zaligheid te zijn. Zal leven en gerechtveerdigt worden. Rom. I: 16. 17. Zonden vergeven, levend maken enz. Gal. III: 11. 21. Kol. II: 13. Zalig zijn en werden. Eph. II. Gelijk men zien kan / dat 't geschil Hand. XV. werd voorgestelt / dat men zonder Moses Wet te doen, niet kan zalig werden. Hier in de Brief tot den Galaten spreekt Paulus / dat men uit die werken der Wet niet gerechtveerdigt word, noch zal werden, noch zal leven. Of Lev XVIII: 5. en Habakuk II: 4. De rechtveerdige zal uit den geloove leven, verstaat / 't geloove dat komen zoude Gal. III: 23. 25., zouden niet te pas komen.

§. 11. Zijn E. doorloopt verder het I. II. en een gedeelte van 't III. Kap. maar zoo dat wy zonder geduurige herhalingen niet zouden konnen op yder aanmerkinge antwoorden.

§. 12. Het geen efter van belang is / meenen wy dat in onse uitleg der texten die volgen / zoo in dit als volgende Kapittelen van ons zal werden voldaan.

§. 13. Al de swarigheid is maar / dat men dan een der redenen die men gewoon is tegen de werkheiligen te gebruiken moet laten varen / ende vervoordeelen die deselve hebben by gebragt / om de rechtveerding alleen uit den geloove te bevestigen. Wy hebben hier op meer als eens geantwoord. Ook hoort dit tot het hooft-stuk der rechtveerdigmaking.

making. Behalven dat ook zelfs 't geloove, als een verdienstig werk, insgelijx werd uitgesloten / en niet in aanmerking kan komen *in justificatione impii* of *remissione peccatorum*, de rechtveerding des Godloozen en vergeving der zonde. Maar *in justificatione fidei & pii*, in 't rechtveerdigen van 't geloof of van een rechtveerdige die vroom is / hier en hier namaals / werden wy alsoo weinig zonder de werken gerechtveerdigt als eewig zalig. Eph. II: 8. 9. 10. Rom. II: 7. 9. 13. 1 Joh. III: 7. 2 Kor. V: 10. Math. XII: 36. 37. Hoe kan Paulus anders met Jacobus accorderen? Doch daar af alhier voor tegenwoordig genoeg.

KAP. VIII.

Van de Vloek des Wets, Deut. XXVII: 26. en Gal. III: 10.

§. 1. Over deeze stoffe is ons / onder 't herleezen van de Wet / nog meer naleezing voorgekomen / met eenige bekommeringen / hoe ons uitleg met de Catechismus Vr. 10. over een komt / en of Deut. XXVII: 26. nu wel toepasselijk is / op de zonden onder 't Euangely / daar men van de Wet vry is / immers vande rigeur der zelve / zoo verre de Wet alles / altijd / en volmaakt gehoorsaamheid eischt ten leven / en de minste zonde verdoemenis en vloek dreigt.

§. 2. Dat is zeker / na Gods recht / is de bezolding der zonde de dood, ook vande minste zonde; als gy daar van eet zult gy de dood sterven: daar onder alle dood te verstaan is. Zoo een is de dood weerdig, dat wy / tegen de vergeeflijke zon-

den / na de meening der Roomsgezinden eenparig leeren.

§. 3. Edoch 't is wat anders / 1. dat vloek en dood gedreigt werd, of ten 2. der dood weerdig te zijn / dat is dat men is vloek weerdig en verdoetemelijk geworden / of ten 3. dat men daar en boven ter dood gevonnist, vloek schuldig verklaart/ en gedoemt is geworden; en dat dan ten 4. eindelijk / daar op in der daat de vloek volgt en uitgevoert werd.

§. 4. Het eerste is de *sanctio legis*, bevesting der Wet of Vloek der Wet, woorden des vloeks, vloek van 't Wet-boek, enz. om tot gehoorsaamheid te verbinden / en die onder de Wet hoort / is onder zoo een dreigement of vloek / zoo als men 't noemen wil en mag. Onder zulken *lex Julia Majestatis, de adulteriis*, of *Cornelia de Sicariis, de falsis*. Die Wet is goed / zoo dat men die niet hoeft te vreezen / zoo lang men de zelven niet overtreed; want zy is maar kwaad voor de overtreders. Adam ontfing de Wet / wanneer gy eet, zult gy sterven. Onder die Vloek, onder dat dreigement van straf was hy / eer hy oit gezondigt had. Ook had hy van die Wet geen swarigheid te vreezen / zoo lang hy niet at. De Israëlitische Vrouw / was onder de Wet der yvering en van 't bitter water, dat de vloek mede brengt, zy moest op de vloek der Priester Amen zeggen; maar dat water bragt geen vloek mede, als zy vry was Num. v. Zie ook Jos. VI: 26. Zoo verre is een yegelijk onder de Vloek der Wet, die onder Wet en Wet-gever is. Doch de straf die gestelt / en Vloek die gedreigt werd / treft maar d' overtreders 1 Tim. I: 9. niet de rechtveerdige / die de Wet gehoorsamen / om tot die straf niet te vervallen. 1 Kon. XVI: 34.

Dits

Dits dan de Vloek der Wet, des Verbonds, of woorden des vloeks.

§. 5. De overtreding der Wet, die op zulken straf is verboden geweest / des niet tegenstaande volgende/ zulk een is en vervalt onder de Vloek der Zonde. Zie Deut. xxix: 20. de vloek ligt op hem, hy is strafschuldig en verdoemelyk geworden / een man des doods, of vervallen in zoo een geldboete, tot geesseling, of diergelyke / na dat de straf / in de Wet op zoo of zoo een zonde gestelt is.

§. 6. Wanneer hy daar op ook betrapt is geworden / of daar over bekeurt/ dan volgt de vloek der verdoemenis, of dan werd hy schuldig verklaart en veroordeelt, (want gedachten en 't geen verborgen is/ dat is anders voor menschen tol vry: zie Deut. xxi: 22. edoch niet voor zyn hert of voor God) hier uit ontstond uit kracht der Godlyke Wet verscheide soort van vonnis / of dat by de Zondaar zelf in zyn hert / of Overheid / of God gevelt wierd.

§. 7. Na inhouden der Wet / wierd dan ook 't zelve uitgevoert / dat is eigentlyk / de Vloek der straf. Want op het vonnis volgde de uitvoering en straf / eerst van de Zondaar zelfs / in zyn hert / als die sich zelfs bewust was.

§. 8. Dan ook de straf Gods; zyn oordeelen / vloeken en uitroepingen. Deut. xxix: 27.

§. 9. Of was de zonde bekent / de Zondaar betrapt / zoo had hy zyn straf uit te staan / van de Rustc op Moses Stoel / in die gelegentheid wierd de straf uitgevoert door de Overheid / die daar toe verordineert was. Zoo wierd de Vloeker en Sabbath-schender gestraft / na Gods Wet / die als dan gehoorsaamt en van de Overheid voldaan was / en God alzoo ziende zyn Wet gehoorsaamt/

en een exempel gestatueert/ op dat Israël leere niet te zondigen/ liet sich dat wel gevallen/ was dan verzoent ende te vreden.

§. 10. Van gedachten, woorden/ en verborgen zonden/ behield God de straf aan hem zelfs/ als zijnde den mensch voor de Vierschaar des Hemels schuldig geworden/ voor die Groote Raad strafbaar.

§. 11. Behalven dat uit Christus onderwijs ons klaar blijkt/ als hy leert/ dat zoo een toornige of hater voor God een doodslager is/ en zoo blyvende, geen eewig leven heeft in hem blijvende/ zulx dat zoo een verborgen Overtreder is schuldigh geworden. Matth. v: 21. 22. Zoo was dezelve ook Gods tijdelijke oordeelen onderhevig/ als uit zoo veel voorbeelden in de Woestijn/ en vervolgens te zien is/ ook in dat exempel van de Wet der yveringe, die maar plaats had in verborgen afwijking.

§. 12. Zulke oordeelen/ die God op zulke swa-re Zondaars en zonden dreigt/ zijn onder de benaming van Vloeken gedreigt, als die de Heere zelfs zoude zenden en uitvoeren. Men leeze met aandacht Deut. xxvii., daar die speciale vloeken, tot wel 12. gevallen toe/ van Ebal wierden uitgeroepen: alle na my voorkomt sware zonden en gevallen/ als die verborgen waren. Gelijk het daar by ook werd uitgedrukt/ van 't beeld in 't verborgen, 't slaan van zijn naasten in 't verborgen, 't misleiden van een blinden, het liggen by een Beest/ Vaders Wijf/ Schoon-moeder of Suster/ enz. tot en meest op al dees gruwlen waren wel dood straffen gestelt/ die de Overheid most uitvoeren/ maar alzoo die onkundig was en zulke niet betrapt/ soo behield de Heere zulx voor zig/ en

en liet alsoo gantsch Israël dreigen, ende den Sondaar sich zelven die Vloeken met Amen onderwerpen: of om hun alzoo tegen dat kwaad te waarschouwen/ of ook over het begane kwaad/ zoo yemand daar onder waar dit hoorende/ met het geene hy uit en door die vloek te wachten had/ te verschrikken/ t' overtuigen/ en tot verbrijseling des herten te brengen; dat ik met Num. v. eenigsints vergelijk.

§. 13. Alleen het 26. vers is meer gemeen/ en slaat op 't bevestigen der geheele Wet, waar van dat NB. de naam draagt/ van de Vloek des Wets, en by Jeremia van de Vloek des Verbonds Jer. XI: 3. 5. Ja zelfs by Moses Deut. XXX: 11. dat is het 26. vers/ ziet op de algemeene goetkeuring en aanneming van de geheele Wet/ om sich deselve te onderwerpen/ en na alle deelen en geboden van deselve sich te gedragen/ even zoo als Moses in alle voorvallen heeft voorgeschreven/ zoo dat zoo een gevloekt werd/ die dat niet sal doen/ die sich in soo een geval als een ongehoorsame niet met Amen de Vloek toe wenscht/ de geheele Wet sich alsoo onderwerpende. Deeze Vloek des Wets, noemt God by Jeremiam/ een Vloek des Verbonds/ dat seer aanmerkelijk is; want aldaar gesien werd op het Genade Verbond des O. Testaments voorgesteld Exod. XIX. tot bevesting van den eed/ gesworen aan de Vaderen/ dat Deut. VII. werd aangetrokken: daar uit klaar te zien is/ dat de Vloek Deut. XXVII: 26. is een Vloek van 't Genade Verbond des O. T. ende des Wets, ten opsicht van Moses Wet gekomen by de Belofte. God eischt NB. zijt mijn Stem gehoorzaam, doet dezelve na alles, dat ik u l. gebiede: zoo zult gy my tot een Volk zijn, ende ik zal u tot een God zijn: op

op dat ik den Eed bevestige die ik u Vaderen geswo-ren heb, hen te geven een Land vloeyende van Melk en Honig, als het is ten deezen dage. Ik vrage, of dat niet zijn de Beloften van 't Verbond der Vaderen, dat het Genade Verbond is? die ook vervult zijn, als het is te deesen dage. Zoo is dan die eisch ook in dat opsicht in *Schef. fæderali* aan te merken. Zijt mijn Stem gehoorsaam in alles. Al wederom gelijk het is ten deesen dage Jos. XXIII: 8. Derhalven de Vloek voor den Man die niet hoort de woorden deeses Verbonds, is een Vloek over de moetwillige verachting en verwerping van 't Genade Verbond. Even als 1 Kor. XVI: 22. met Hebr. X: 29. by gevolg geen Vloek des Wets over de minste zonde, gelijk men Adams of der Engelen Wet en Verbond voor de Val begrijpt: maar de Vloek van Moses Wet en Verbond met Israël na inhouden van 't Wet-boek of boek des Verbonds.

§. 14. De Vloeken Lev. XXVII. en Deut. XXVIII. zijn generaalder voorgestelt, en soo niet op eenige speciale zonden en persoonen toegepast, maar meer voor 't geheele Volk.

§. 15. Daar is noch een ander soort van be-dreigingen van straf die de Heere ook schijnt aan sich gehouden te hebben; namentlijk de uitroepin-gen der Ziele, כרית cheret, *exterminium*, uit-roeping, dat swaar te seggen valt, wat over al, eigentlijk daar mede gemeent werd. Wy merken die nu maar aan, als gedreigt eerst, en soo zijn alle Israëliten onder de Vloek van die bedreiging, en als de zonde efter volgt, zoo is soodanigen zon-daar, onder de schult *sub reatu*, van soo een uit-roeying, daar het vonnis eerst der Wet, en dan van de Conscientie in Gods plaats, en ook van

God

God op volgt: Het zy tydelijk, geestelijk of eeuwige straf, en hier van daan de vreese des doods.

§. 16. Maar ingeval, de zonde was bekent, de Zondaar betrapt bevonden, op ondersoek van getuigen gevonnist; dog, als geseid is, volgde ook de straf, of uitvoering door de Rechter en Overheden op Moses Stoel, van geld-boete, weder-gifte, geesseling, oog om oog, of dood straf door worging, dooding met het sweerd, verbranding of steening.

§. 17. Ten bewijse nu dat Gods Wet was voldaan, het boose uitgeroeit, een voorbeeld gegeven, wierd een gevonniste ter dood gestraft tot aan den Avond op gehangen, en God wilde dan, als nu zijnde voldaan, dat hy soude werden begraven, want of hy schoon geen Vloek was, om dat hy hing, hy hing nochtans om dat hy een Vloek was, zijnde na de Wet gevonnist, gevloekt en gestraft.

§. 18. In allen deeze moet men naukeurig letten, wat hier vloeyt, uit het natuurlijk recht Gods, of uit zijn vry believen, en dat hy de Joden heeft gewilt op leggen, om van zonden af te schrikken, en in goede staatkunde te bewaren en regeren.

§. 19. Voor zoo veel men dan uit dit alles kan leeren, dat de zonde strafweerdig is, na Gods recht, dat die ook de Vloek verdient, dat God, die tijdelijk en eewig oordeelt, zoo konnen die Vloeken tot ons onderwijs dienen, om ons af te schrikken van niet te doen dat goed, en te laten dat nu zonde is en blijft, na de Wet der vryheid in den Euangelio. En also brengt de Catechismus die Vloek seer wel by; gemerkt wy dat daar uit als noch sien en leeren, en op de zonden deser tijd konnen passen *ex analogia legis*, uit de overeenkomst der Wet.

§. 20. Edog/ voor zoo verre die Vloeken zijn/ *Sanctiones legis Mosaicæ*, aangehange banden aan Moses Wet, om al die onder de Wet zijn te verbinden/ tot al wat in Moses Wet geboden werd; soo heeft die Vloek/ in dat opsicht/ de Heydenen noit getroffen; als die niet onder de Wet zijn: Ja nu na Christus tijd/ zijn soo wel Joden als Heidenen/ ongeloovige zoo wel als gelovige daar af vry; gemerkt nu geen plaats meer heeft/ de Vloek van Moses Wet, maar van de Wet Christi: Die de Heer Jesus niet lief heeft/ een verbloeking. Die in den Zoone niet en gelooft/ de toorne Gods blijft op hem.

§. 21. Dit heeft sijn nodige aanmerking/ niet alleen ten opsicht van de Ceremoniele of Politijke Geboden/ den Joden eigen: maar ook/ ten opsicht van de Eewig-duurende Geboden uit Gods natuur/ recht en beeld in ons vloeyende/ voor soo verre die Vloek aan de Wet/ een rigeur of strengheid heeft/ eischende volmaakte gehoorsaamheit in deelen/ trappen en tijd. Waar omtrent een naukeurig uitleg nodig is/ om wel te onderscheiden/ de aart en scherpigheid van Gods recht, aangemerkt in hem zelfs/ sonder het temperament van genade/ en barmhertigheid in Christo. Want alsoo is de minste zonde dood/ dat wy uit het onderwijs der Wet leeren. Edog Gods eisch met de Vloek der Wet in haar ware oogmerk, is getempert met genade en Christus bloed, soo als God die heeft gegeven aan Zondaars/ tot een middel van onderwijsing, overtuiging en regul ten leven en zaligheid; of als een beding van't Genade-Verbond/ om met de Vloek te verbinden/ haar een Vloek des Verbonds als uit Jer. XI: 2. §. 13. gethoont is.

§. 22. Op die laatste wijse meenen wy, dat God alleen de Vloek gehangen heeft aan Moses Wet en insgelijx ook aan Christus geboden. Dewijle dat genade, offerhande, bekeering en vergeving plaats had; en God de oprechtigheid van zijn Kinderen sich liet wel gevallen: dat wy ten opsicht van de Vloek ter eewiger verdoemenis zelfs verstaan. Dat is, noit is de meening Gods geweest, met die Vloeken te willen verklaren, dat sijn voornemen was, alle sulke te verdoemen, die de minste zonden tegen zijn eewigduurende beveelen begingen. Dit blijkt, want waar toe anders voorgestelt, Versoendag en offerhanden, en zoo wel doe als nu bekeering geeischt? 't is waar, de Wet en Vloek leerd wat de Zondaar waardig is, maar zeid niet absolut wat den selve zal overkomen of ontmoeten. Of seidze dat, en is dat de meening, soo zijn dan alle onder die Vloek, daar door zy eewig zullen verdoemt werden; dat ik niet weet, dat oit eenig rechtsinnig Leeraar is in gedachten gekomen; als die alle ten minsten dit Euangelisch oogwit erkennen. Coccejus Psal. LXXVIII. §. 4. P. Baronius depossib. Leg. p. 122. Spanh. p. 3. p. 544. 545. Wits Oec. Fæd. L IV. c. IV. §. 13. 43. G. Leew. over Rom. 11: 13. p. 530. 531. Apoll. de Lege Dei. en P. Baro boven.

§. 23. De Vloek, of Wet met Vloek zal treffen, die in deesen met opgeheven hand zondigen, 't middel der versoening in Christus, en alzoo de ware vergeving en bekeering niet behertigen, in Christus niet gelooven, hem niet liefhebben, zijn geboden niet gehoorsamen, met een wel hertelijke uitgestrekte begeerte, en een voornemen dat oprecht is, volherding tot den einde toe, altijd; ook in alle afwijking, met een verslagen hert, toe- vlucht

vlucht nemende tot den Throon der Genade / tot het verkrijgen van hulp / genade/ barmhertigheit en zaligheid. Die na deesen regul wandelen / over deselve zal zijn / vrede als over 't Israël Gods. Zoo meenen wy / zijn de geloovige voor Christus zalig geworden / en zoo worden wy het inde tegenwoordige tijd. Want Jesus is gisteren en heden deselve en in der eewigheid.

§. 24. Alhoewel deese dingen zonne-klaar zijn/ ende dat die / gelijk wy die stellen/ ten wederzijden moeten werden toegestaan / en geleert. Evenwel heeft men veel geschil wegens die Vloek der Wet, ende hoe de ware Geloovige zelfs onder de Wet en Vloek geweest zijn? Coccejus meent het zoo / dat in die Wet / hun voorgeschreven zijn / zulke Geboden/ schuld en zond-offers/ rein en onrein/ waarmede zy bekenden / dat zy noch onder de schuld waren / dat Christus noch niet gekomen was / ende betaalt had; dat uit de Vloek der zonde sproot / en God hun als doe afvorderde. Aan d' ander zijde / verstaat men door die Vloek, het dreigement gehangen aan 't Verbond der Werken, dat den mensch uitsluit van de gemeenschap Gods / en gestelt werd tegens de Genade. Zoodanigen vloek als Christus gedragen heeft. Zie Witsii Oec. Fœd. Lib. c. XII. §. 69. -- 75. en zeer breed Leid. V. V. Lib. 5. c. 5. obj. VIII. p. 119. -- 132. Brink qu. XLIX. Deese uittersten vermyden wy/ en stellen zeker dat hier zeker is.

§. 25. De Vloek van Paulus Gal. III: 10. en Moses Deut. XXVII: 26. is de Vloek (als Witsius wel aanmerkt) dewelke hanght aan de geheele Wet. §. 71. p. 614. Verstaat dat / met die uitleg / en in die zin / als hy Lib. IV. c. IV. §. 13. 43. geleert heeft / *Non est existimandum, Deum*

iis Verbis ab Israële stipulari, obedientiam omnibus partibus gradibusque perfectam, uti conditionem fœderis. Nam tum tota hæc propositio nihil aliud fuisset, nisi intimatio inevitabilis maledictionis. Zoo begrijpt het Vander Waeyen ook R. L. §. 219. Hoewel Leidekker meent / *ibi ne χὐ quidem de lege ceremoniali*, p. 127. dat ik niet weet in te schikken.

§. 26. Met die Vloek wierden alle Israëliten, ook de Geloovige tot al de Geboden verplicht / die te moeten houden. Zy mosten Amen zeggen: en zoo begaven zy haar onder en in de Vloek. Deut. XXVII: 26. en XXIX: 12. Al het Volk zal zeggen Amen.

§. 27. Die Wet had meenigten van geboden voorgeschreven / tot verzoening en reining der zonden en onreinigheden, daar dan ook die Vloek aanhangt / als mede aan de Wet van 't ophangen en weg nemen der zelve Deut. XXI: 22. Hoedanige schaduwen waren op Christus / die in waarheid / van die Geboden / en alsoo van die Vloek soude verlossen / en met zijn ware de schaduwachtige doen verdwijnen / dat Paulus voor heeft en hier uitwerkt tegens de yveraars van de Wet.

§. 28. Die vryheid gaat eerst den Joden aan / en dan ook de Griek, ja de Joden vry zijnde / zoo veel te meer de Heidenen. Zie Gal. II: 14. III: 13. 14.

§. 29. Het geen alleen hier offenseren kan / is / dat Christus verlost heeft / niet van de Vloek der Wet, als alleen gedreigt / maar van de schuld en straf der Vloek zelfs, ende niet alleen Joden, maar ook de Heidenen, dat is wel het voornaamste. Dit bekennen wy ook zoo / en zeggen *anathema* die dit zoude uit die woorden weg nemen: dog laat ons elkander verstaan.

§. 30. Uit kracht van Moses Wet / daar aan de Vloek hangt / most men zich voor eerst na alles richten / sonder af of toedoen / na al Moses Geboden / in al haar inhouden; zoo niet / dan Vloek: dat is / *Sanctio Legis*, eerst om niet te zondigen; maar na begane zonde, al wederom na Moses Wet op de Vloek en straf daar toe gestelt; met כרת, uitroeping. By exempel / schuld- en zond-offer brengen / de Versoendag waarnemen / zich laten Besnijden, het rein water gebruiken / met een Vloek van uitroeying, is dit immers] bevolen: waarom? Dit zagh op Christus / zijn Bloedstorting / inde Wet was maar de schaduwachtige, nu hebben wy de ware. Die der Wet most betracht werden doe, maar nu zijn wy van die vry, om dat Christus zijn bloed gestort heeft / en ons Lam is / dat de zonde weg neemt.

§. 31. Let wel / de ware Verlossing in Christus bloed, met het dragen van de straf aan 't Hout voor ons, weg nemende de verdiende Vloek en straf, na begane zonde, die is oorsaak van't weg nemen van die Vloek der Wet / die de Joden onder andere verbind tot sulke offerhanden / die na Christus offer uit zijn. Want zijnde met Christus Offer-bloed zelfs voor onse zonde voldaan / zoo blijft geen ander offer van ons te brengen overig; zoo zijn wy van de straf verlost en volkomen vry.

§. 32. Zoo dat de Vloek / daar Christus van verlost met een Vloek te worden / gelijk de opgehangene aan het Hout begrijpt alle Vloek / eerst de כרת, Vloek der uitroeping; daar na ook de Vloek der straf. Te weten / wanneer yemand een sware zonde beging / daar de dood tot straf op gestelt wierd / uit kracht van de Wet most de Overheid / de misdaad bekent zijnde / zulk een straffen,

en aan 't Hout hangen / daar mede droeg die misdadige zijn straf / en 't boose wierd alsoo weg genomen; waarom hy dan begraven wierd. Dat is de Vloek en straf, uit kracht der Wet, na de zonde, ende dan had Overheid / noch Land geen Vloek der Wet te vreesen / uit die misdaad tegen de Wet / die deselve zoo wilde gestraft hebben om God te versoenen / in welken gevalle uit die Vloek niet te vreesen was. Even alsoo de Heer Christus, op hem hebbende onze zonden, draaght de straf / versoent God, verlost ons, werd begraven / en zoo is die Vloek weg genomen. Dewelke zijnde weg genomen in waarheid / zoo kan die Vloek geen plaats meer hebben / die noch verbinden zoude tot het schaduwachtig versoenen; want gelijk dat in 't geval der opgehangene alles was / wat de Wet eischte / die dan voldaan was. Zoo hier; wy waren des doods weerdig, mosten sterven en Gode opgehangen werden / Christus ondergaat dit / en verlost ons. Wy sluiten dan de ware verlossing / of liever verlossing van de ware Vloek niet alleen niet uit / maar merken deeze van de Vloek der Wet niet anders als de vrucht van de ware verlossing. Want wy waarlijk van de Vloek der zonde vry zynde, kan geen offer meer plaats hebben / noch eenig Gebod van die aart / ende alzoo geen Vloek der Wet die ons daar toe zoude verbinden.

§. 33. Dat men nu zoo onsticht is / dat vers 13. ons werd gepast op de Joden p. 123. daar over verwondere my ten hoogsten; inzonderheid / dat men zulx uit-breid / als geleert van den Paapsche Thomas en de Glossa; ja van Socinus zelfs / niet anders als of Coccejus en Momma, aan dat euvel ziek waren / ja de ware versoening loochenden,

ende van die weldaad de Heidenen in deeze tex misdeelden / dat gaat te verre.

§. 34. Ik staa geerne toe / dat de Apostelen / als Joden sprekende / somtijds sich zelven stellen en insluiten / onder de rang der Joden, in tegenstelling van de Heidenen, somtijts in en met andere Apostelen en Leeraars / tegen valsche Broederen. Somtijds zoo / dat zy beide meenen en sich selfs als insluiten / onder de staat van alle de Geloovigen. Eph. II: 1--18. men weet hoe nodig die aanmerking is. 1 Joh. II: 2. Deeze brief geeft ons veel zulke voorbeelden / als onder de Geloovigen alle uit Joden en Grieken / in en na de staat der Christe Kerk nu is. Zie K. I: 4. IV: 28. 31. V: 1. 25. Ofte onder de Joodsche Geloovigen, in tegenstelling der Heidenen Gal. II: 15. 16. 17. III: 23. 24. 25. IV: 3. Somtijds spreekt hy van sich zelfs alleen / maar als een voorbeeld uit het gemeen. Ik ben met Christus gekruist / ik leve Gal. II: 20. VI: 14. Zoo moet men dan nazien / wat de tex en tegenwoordige plaats eischt / en of yetwes by wege van tegenstelling werd voorgestelt. Nu siet men immers klaar / dat Paulus alhier in 't volgende vers 14. spreekt van Zegeningen Abrahams voor de Heidenen, is het dan zoo vremd / dat hy hier vers 13. eerst spreekt van de Joden en daar na van de Grieken? Komt dat niet geduurig hier in aanmerking in deese Brief en in dit Kapittel? Ja heeft / en moet dat hier niet plaats hebben / wanneer hy zeid / Christus heeft ons verlost van de Vloek der Wet? Zeid niet / alles wat de Wet zeid / het zelve aan die geene die onder de Wet zijn? Raakt dat niet eerst de geene die onder de Wet zijn? Zijn daarom de Heidenen daar van uitgesloten in 't 13. vers / om dat hy de zelve wel-

weldaad ook voor de Heidenen aanmerkt in 't 14?
Om dat Paulus, 1 Tim. I: 16. aanmerkt maar
my is barmhertigheid geschiet, is het daarom ook
niet voor andere Zondaars? Om dat hy komende
het Euangelium heeft verkondigt die ver waren,
heeft hy 't daarom ook niet verkondigt die na by
waren. Eph. II: 17? In dit 13. vers toont Paulus
hoe 't voor de Joden is, en in 't 14. hoe 't ook
is voor de Heidenen. De Joden werden met Christus
kruis verlost van de Wet, waar onder zy waren.
De Heidenen krijgen de Zegeningh Abrahams,
met die zelve vryheid, zonder dat haar die
last werd opgeleid, dat zy moeten besneden werden,
en Moses Wet houden, die haar noit is afgevoorderd,
als dewelke met Christus dood ophoud.
't Is hier maar eerst den Jode, dan ook den
Griek. Of zoude Coccejus willen ontkennen, dat
de Heidenen ook hadden de verlossing door Christus
bloed, namentlijk de vergeving der zonden?
Gal. I: 4. Eph. I: 7. II: 7. Col. II: 13.

§. 35. Het geen Gommarus, Turretin, en andere
tegen de Pausgesinden en Sosinianen by brengen,
die op hunne wijs de Heidenen uitsluiten, en de
Joden zoo alleen verstaan, is van de grootste liefdeloosheid
ter wereld, daar hy te willen vergelijken,
't geen Coccejus, Momma, of 't geen wy p.
126. zeggen; van welke verfoepelijke dwaling zy
zoo seer Vyand zijn, en ik met haar, als die Heeren
zelf. Men zie Joh. IV: 22. 23. Act. XIII: 46.
Eph. II: 17, 8. 9. 10. 2 Tim. IV: 8. Zoo dan eerst
werd de Joden dat pak, nevens alle Vloek afgenomen,
daar na ook de Heidenen, die de zegening
ontfangen als Abraham, voor de Besnijdenis.
Gal. III: 8. Rom. IV.

§. 36. Het is wat anders aan te merken, Chri-

ſtus ware verloſſing vande Vloek NB. als de oor-
zaak ook vande Verloſſing vande Wet en Vloek
der Joden / ende wederom, die Verloſſing vande
Wet mede als een vrucht uit de zelve / voor de Jo-
den eerſt, ende daar na ook voor de Heidenen ſprui-
tende; ende 't is wat anders / die verloſſing door
Chriſtus Bloed, en deſſelfs vrucht aan te merken /
als in zig zelfs / zonder dat verſcheiden opzicht / dat
is / zoo die de Zondaren / voor, onder ende na de
Wet gemeen is. Op de eerſte wijſe begrypent de
Heeren Coccejus, en Momma, op de laatſte wij-
ſe / de andere die van die gedachten zyn / dat Coc-
cejus die vrucht der verloſſing van de Wet door de
Joden hier alleen neemt / de kracht der woorden
te kort doet en by na niet vry van Soſinianery is.
Als in die tijd de Broederen van Deventer wel eer
meenden dat Marees heeft konnen prijſen. Zo my
de zake voorkomt / en ik het bevatte / zeid Coccejus
beide en daarom zoo veel meer / als de ware ver-
loſſing alleen aangemerkt / van die ſpeciale vryheit
verſchilt.

§. 37. Ik meen / men moet de vrucht niet ſchei-
den van de Boom / dat men ongegrond oordeelt /
dat Coccejus doet; maar dat is groot abus / zo ik
hem wel vat. Aan d' ander zijde / men moet de
Boom niet alleen nemen / zonder al haar vruchten
en ook by gevolg zonder dees vrucht / voor de Jo-
den eerſt / en dan op zijn wijs mede voor de Heide-
nen / maar na de natuur der Zegeningen Abra-
hams / door den Geloove / dat nog was zonder de
Beſnijdenis / dat my de andere Broederen ſchijnen
te doen; die hier maar een verloſſing vande vloek
vant Verbond der Werken / en de Morele Wet zien /
niet anders of Adam in 't Paradijs / of Abraham
op Moria / en Paulus op Zion / de Bazuin van
Vloe-

Vloeken had konnen en moeten hooren van Ebal. Dat ik niet weet in te schikken. Ik wil evenwel geerne beter onderricht zijn: maar dat ik tot noch toe gezien heb / zoo als m'er met de grove Bijl inhakt / kan my niet voldoen: Konnen met die wijse de Heeren zig zelfs voldoen / zy zijn dan maklijk te vergenoegen. Ik gun haar dat vermaak: als zy 't voor zig zelfs hielden / ende dat niemand hier door beschadigt of misleid wierd. De Heere geve ons de wijsheid die van boven is / dewelke is ten eersten zuiver/ daar na vreedzaam/ bescheiden/ gezeggelijk/ vol van barmhertigheid en goede vruchten/ niet partijdelijk Oordeelende/ ongeveinst.

§. 38. Vande opgehangene aan het hout/ en hoe dat op Christus ziet hebben wy ons duidelijk verklaart/ en zedert het zelve ook gevonden by Turretin de satisf. Christi p. 110-113. in wiens gedagten wy ons zeer voldaan vinden / hoewel der een abus onder loopt over Num. xxv: 4. dat ons het 5. vers aanwijst.

§. 39. Ende aldus stillen wy gemaklijk / die Basuyn van Alarm / der Vaderen onder de schult en Vloek der Wet, dat met de vergelijking van Deut. xxvII: 26. en Jer. xI: 1--8. gemaklijk is te verstaan/ te weten/ de Vloek des Wets is de Vloek aande verachting van Gods Verbond gehangen/ dat niet een Adams Verbond was / maar 't Verbond met Israël / na de Belofte aan de Vaderen / 't Genade Verbond des O. Testam. solemneel ingewyet / Exod. xIx. over de thien Woorden en volgende Wetten tot Exod. xxIv. toe. Even gelijk / Toorn en Vloek gedreigt werd/ die niet gelooft en Jesus niet lief heeft / dat ik de Vloek des Euangeliums zoude noemen. Rom. II: 16. 2 Thes. I: 8. Heb. x: 29. of ook gelijk Adams Vloek voor de Val, Gen. II: 17.

§. 40. Zijn wy en alle geloovige nu ook onder de Vloek? Ik antwoorde ja / maar niet onder de Vloek van Adams Gebod, of Moses Wet, en Verbond; maar onder de Vloek van 't Evangelium / ende dat / NB. voor zoo verre wy met die Vloek verplicht werden / Amen op het woord aller aanneming weerdig te zeggen / dat Gods toorn den ongeloovigen dreigt. Even als Jeremias doet / inde nu meermaal aangetooge plaats; en God Almachtig zeid Deut. XXIX. Gy staat heden om over te gaan in 't Verbond uwes Gods en in zijn Vloek, om te hooren de woorden deses Vloeks 19. in vergelijking dat de Vloek op den Zondaar ligt. 20. en over hem gebragt werd. 27. Wat was het voor een Verbond? Op dat hy u heden zig zelf tot een Volk bevestige ende hy u tot een God zy / Gelijk hy u Vaderen gesworen heeft. Ik meen dat dit 't Genade Verbond en Testament der Beloften was.

§. 40. Immers dat is ten eenemaal buyten kijf en zeker. I. Dat Paulus vers 10. spreekt van den Vloek der Wet, voor die niet blijft in al dat geschreven is in 't Boek der Wet om dat te doen. Ten II. Dat Christus ons verlost heeft van de Vloek der Wet vers 13. dat is die Vloek / daar van hy uit Deut. XXVII: 26. in 't 10. vers gesproken had. Ten III. 't Is zeker / dat Christus niet alleen ge worden is onder de Wet en een Vloek des Wets maar ook onder de Vloek der zonde, ja geworden de Vloek der Straffe zelve. Ten IV. Is ook dat by de Rechtsinnige zeker; dat Christus verlossing zie op de vryheid van al die Vloek, de Vloek des Wets, der zonde ende der straf. Ten V. Meene ik is ook dat zeker / dat de Vloek der straf is om de vloek der zonde, uit kracht van de Vloek des Wets, d magt der zonde is de Wet. Want door de zonde is

d

de zondaar een overtreder der Wet, en alſo ſchuldig aan 't dreigement de Vloek, ende de ſtraf is niet anders, als de uitvoering van 't gedreigde. Waar uit dan volgt ten VI. dat als de Vloek der ſtraf, om de zonde, ingevolge van de Vloek der Wet gedragen is, zoo is alle vloek weg.

§. 42. Dit wel aangemerkt in 't gemeen, is licht toe te paſſen op Moſes Wet en Paulus oogmerk in 't byſonder. Moſes Wet heeft veel Geboden dat Schaduwen waren op Chriſtus, die men moſt gehoorſamen, ſoude men de Vloek ende de Verdoemenis ontvlieden. Dit waren tekenen en voorbeelden, dat Chriſtus zoude komen en in waarheid volbrengen, 't geen die ſchaduwen uiterlijk verbeelden en wrochten; Gelijk het ook een handſchrift was hun eenigſints tegen, als by ende in 't welke zy bekenden, by voorbeeld om hun zonde en ſchuld, weerdig zoo geſlacht en gedood te werden, gelijk de Offerdieren, op welke zy met oplegging hunner handen hunne ſchulden leiden. Chriſtus met zijn Offerhande neemt in eenmaal al onſe zonden op en weg. Volbrengt al die ſchaduwen, en doet deſelve te niet. Zoo dat die na zijn dood geen plaats konnen hebben, of men doet de ware Genade te niet. Waar uit onwederſprekelijk volgt, dat het weg nemen der Schaduwen met deſſelfs Geboden en Vloek, is een vrucht van Chriſtus dood, ende een bewijs van 't weg nemen der ware Vloek over de zonde in de Wet gedreigt, dat door de Ceremonien maar ſchaduwachtig geſchiede. Dat uit Eph. II: 14, 15. Coll. II: 14. en Heb. X: 1-19. zonneklaar blijkt.

§. 43. Ende inſonderheid werkt Paulus dit uit in deſe Brief, in dit Kap. ende in deſe woorden. Want het hooft geſchil is, of men de Gelo-

vige uit de Heidenen moet noodzaken tot Besnydenis en Ceremonien, een leven na de Joodsche zeden. Paulus zeid daar neen toe / onder andere redenen / om dat Christus ons verlost heeft van die vloek des Wets, die ons tot al Moses geboden / en oversulx mede tot de Wet der Geboden en Insettingen verbond. Van die verbintenis en verlossing werd gesproken / of 't komt tot Paulus oogmerk ende 't geschil niet te pas; gemerkt geen geschil is over de Wet der liefde of zeden / maar alleen over dit gedeelte van Moses Wet. Dese verlossing van de Vloek der Wet in dat opsicht werd beweesen NB. uit de ware verlossing van Christus; die een vloek geworden is voor ons, volbrengende 't geen als een vloek de opgehangene verbeelde in de Wet Deut. XXI: 21, 22. dewelke met het dragen van de verdiende straf / om zijn schuld en zonde de Vloek droeg en Gods toorn weg nam / ende daar om begraven most worden / tot een bewijs van die wegneming / dat Paulus eerst den Joden ende dan den Heidenen toepast / op dat die de zeningen als Abraham voor de Wet zouden verkrijgen. Hy verstaat Paulus Godgeleertheid weinig die dit niet weet samen te voegen / en uit de ware / de schaduwachtige verlossing te besluiten / en wederom uit de vryheid van de Wet en vloek / de ware Vryheid van verdoemenis.

§. 44. Daarom / men moet niet denken / de verlossing van de Vloek des Wets is maar uiterlijk / en een vryheid voor Joden en Heidenen / zoo wel voor verworpene huichelaars / als ware Uitverkoorne gelovige / die Christus alleen uitgekocht en verlost heeft; dat de kracht van Christus verlossing en Paulus woorden zoude ontsenuwen. Want die uitwendig geroepene in de Christelijke Kerke / genie-

genieten ook maar alleen het uitterlijke voorrecht/ dat zy van de Wet der Ceremonien vry zijn/ gelijk die alle Joden in 't O. Test. tot een teken en last hadden: Maar de oorzaak en geestelijke sin van die vryheid/ in zijn volle kracht/ als boven gestelt en verklaart is/ dezelve is voor de Uitverkoorne/ die de Vader aan Christus te verlossen gegeven heeft. Men vergelijke maar zonder vooroordeel/ nevens dese plaats Eph. II: 14. 15. Kol. II: 13. 14. en Hebr. X: 1--10. 17. 18. boven aangetrokken. Zulx dan anders te willen trekken en duiden als men voor God betuygt en meent/ of dit by 't gevoelen der Sosinianen te willen vergelijken/ is alsoo onverstandig als kwaad aardig/ en smaakt na geen broeder-liefde altoos.

KAP. IX.

De bedieningh van de Wet, door Gods Geest krachtig ten leven, na de Belofte van 't Genade Verbond, onder de huishouding van Moses. §. 1--18. Deut. VI. breed verklaart. §. 18--75.

§. 1. BEhalven 't geen boven Kap. VI. §. 1. en 3. is aangemerkt/ dat wy van daar tot dit Hooft-stuk gevoegt wenschen/ zoo doen wy dit daar by. Alhoewel wy hier niet anders in der daat en stellen als die bekende waarheid/ die de Rechtsinnige tegen de Partyen staande houden/ dat de Vaders en gelovige Joden onder Moses, door zyn bediening, als door een middel, zijn zalig geworden, na de belofte van het Genade-Verbond in Christus, tot de welke zy door de Wet als door een

 Tucht-

Tuchtmeester geleid wierden; ende dat wy Christus alzoo als het einde der Wet aanmerken, tot zaligheid van een yder die gelooft: Evenwel hebben sommige hier over die gedachten gemaakt dat dit tegen de gemeene Leer, ja tegen Paulus selfs scheen te strijden, die het leven der Wet niet toeschrijft, maar alleen aan 't geloove. Ja die Lev. XVIII: 5. hy brengt, om te toonen, dat men door de Wet niet gerechtveerdigt werd, noch leeft Gal. III: 11. 12. Daarom zal uit de werken der Wet geen vleesch gerechtveerdigt worden, want uit de Wet is de kennis der zonde, de Wet dood, werkt toorn, geen Wet om levend te maken, edog daar toe krachteloos. Zulx wy geschreven wierd, dat ik het *fac & vives* geheel Euangelisch maak, ja de geheele Wettische Oeconomie niet wel en vat, of verminder of weg neem.

§. 2. Indien hier yets strijdigs soude zijn, 't is also zeer, zeg ik, tegen Paulus selfs, ende de gemene tale der Schrift, als tegens 't geen wy leeren en in dat Hooft-stuk stellen. Paulus zeid immers uitdrukkelijk, de Daders der Wet zullen gerechtveerdigt worden Rom. II: 13. Gelijk Jacobus zeid, die zal gelukzalig zyn in dat zyn doen. Jac. I: 25. na die gemeene tale, indien gy deze dingen weet, zalig zoo gy die doet, en duizent texten meer.

§. 3. Geen andere moeite dan heeft het in, dit over een te brengen onder de huishouding der Wet, als nu onder het Euangelium. Nu worden wy alleen door Christus rechtveerdig, en door zijn genade zalig, zoo nochtans, dat wy moeten geloven ende goede werken doen, zonder welke 't geloove dood is, ende wy het leven niet zien zullen. Zoo wierd men onder de Wet insgelijx rechtveerdig en zalig,

zalig / door deselve Christus / aangemerkt in de Belofte / die men door den geloove most omhelsen / mits dat men sig voegde onder 't jok van Moses / om langs die weg tot het besit van 't leven te komen. 't Onderscheid is maar / dat Christus nu gekomen is / op welke men doe hoopte, maar in welke men nu gelooft, ende dat men doe most onder Moses Jok, maar nu onder 't Jok Christi, dat onses bedunkens licht is te bevatten. Matth. XI: 28. 29.

§. 4. De Joodsche Meesters plegen niet onaardig te zeggen / datter geen tegenwerping of swarigheid in een tex is / of de oplossing staat 'er by. Zoo bevinden wy hier ook; men behoeft dan maar op den tex wel te letten / in zijn kracht / spreekwijs oogmerk / samenhang / wat voor en na gaat / ende de oplossing zal gevonden zijn.

§. 5. Overmits wy dat dog inzonderheid beoogen / met het oogwit van de H. Geest na te speuren / zoo sullen wy eenige aanmerkelijke plaatsen van de H. Schrift / inzonderheid uit Paulus brieven wat nader openen.

§. 6. Wy hebben aangetrokken Rom. II: 13. Want niet de hoorders der Wet, maar de doenders zullen gerechtveerdigt worden. Jac. I: 25. staat het zelve.

§. 7. Wy hebben yets van 't oogmerk van dese Brief aangeroert p. 284. enz. dat wy hier niet herhalen zullen / als alleen / dat Paulus in dit Kapittel besig is met de overtuiging / die hy had aangevangen / omtrent de Heidenen / Kap. I: 19. enz. ende die hy nu ook toepast op de Joden / daar hy in dit Kapittel toekomt: alhoewel het geene van 'et I. vers af tot het 17. toe hier voorkomt / zoo algemeen is / dat het een yder mensche raakt, het

zy Joden, het zy Heydenen. Zie vers 1. Hy had zulke voor/ die in andere veroordeelden/ 't geen zy zelfs deden; en die brengt hy tot de overdenking van het rechtveerdig oordeel Gods/ die een yegelijk vergelden zal na zyn werken. Met de uitbreiding van welk oordeel, hy besig is tot het 16. vers ingesloten/ zoo dat hy het voorstelt in zijn beide deelen/ en toepast op Joden en Grieken/ zonder onderscheid.

§. 8. 't Vonnis is van inhoud twëerlei. Vryspreking en Verdoemenis. De Vryspreking, den genen wel, die met volherding in goet doen, heerlijkheid, en eere, en onverderffelijkheid zoeken, het Eewige leven. En Verdoemenis, Maar den geene die twistgierig zyn, ende die de waarheid ongehoorzaam zyn, maar de ongerechtigheid gehoorzaam zyn, verbolgentheid en toorn.

§. 9. Dit zoo in 't gemeen voorgestelt/ werd nu nader toegepast/ dat dit beide zijn zal over Joden en Grieken. Zoo wel NB. het oordeel der verdoemenis als der vryspreking, zonder aanneming des Persoons/ 9. 10. 11.

§. 10. Dit werd vervolgens nog nader verklaart/ na de twëerlei Persoonen/ daar over dit oordeel zoude gaan/ zoo wel van verdoemenis als vryspreking/ te weten Joden en Grieken, die zonder Wet of onder de Wet zijn.

§. 11. Wat de Joden aangaat/ die onder de Wet zijn/ hun oordeel der verdoemenis sal zijn/ na de Wet; zy/ tegen de Wet gesondigt hebbende/ zullen na de Wet geoordeeld werden; want 't is niet genoeg de Wet te hooren/ 12. 13. zy moest gedaan zijn geweest. Maar 't oordeel van Vryspreking, absolutie/ rechtveerding/ staat vers 13. Maar de doenders der Wet zullen gerechtveer-

digt

digt worden. 2 Kor. v: 10. 1 Kor. xv: 58. Openb. xxii: 11--14.

§. 12. Ende wat de Heidenen aangaat/ die zonder Wet gesondigt hebben. Hier komt ook in aanmerking hun oordeel van verdoemenis en van vryspreking, volgens het gene hy vast stelt vers 9. 10. en 11. het welke Augustinus met Ambrosius aanmerkende/ past op Heidenen, die het Euangelium verkondigt is, en die de de waarheid zyn gehoorzaam geworden, of ongehoorzaam gebleven; na de welke God dan zal oordeelen ten jongsten dage/ In den dag wanneer God de verborge dingen der menschen zal oordeelen na mijn Euangelium. 16. Zie ook 2 Thess. 1: 7. 8. Aug. t. iii. de Sp. & lit. ad Marcel. c. 26. c. 827. Welke uitleg dat gedeelte wonder klaar maakt/ en te gelijk toont/ dat de Euangelische waarheid aangenaam is en aller aanneming weerdig/ by de Conscientie der menschen. 2 Kor. iv: 2. Rom. xii: 1. 1 Pet. ii: 2. 2 Thess. iv: 9. inzonderheid als God in de natuur zijn Wet schrijft in 't herte 2 Kor. iii. volgens de belofte Jer. xxxi. waar door wy de Goddelijke natuur deelachtig 2 Pet. 1: 4. en zijn niew schepsel en maaksel zijn 2 Kor. v. Eph. ii. iv. enz. Welke uitleg by Augustinus breed werd uitgewerkt. Dat wy hier in 't voorby gaan den Verstandigen in bedenken geve. Nu tot de tex.

§. 13. Onse woorden spreken van dat oordeel der vryspreking ten jongsten dage/ zoodanig als dat dan zijn zal/ over de Joden. Dan zullen de Daders der Wet gerechtveerdigt worden. Dat is/ dan sullen zy een vonnis van vryspreking ontfangen/ en in der daat eere/ heerlijkheid en vrede ende 't Eewig leven. 7. Zie Rom. viii: 34. 35. Hier om verwisselt Paulus die woorden wel/ van zalig

spre-

spreken, zaalig worden, leven, en rechtveerdigen. Rom. I: 16. 17. IV: 5--9. Gal. III: 11. Act. XV: 1 Gal. II: 16. De eerste uitleg van Augustinus *Justificabuntur, non quia erant sed ut sint*, is niet Schriftuurlijk / noch alhier het oogmerk / maar wel de tweede *Justi habebuntur, de putabuntur*, de Sp. & lit. t. III. p. 827. t. IV. c. 599. lib. 83. qu. 76.

§. 14. Daders der Wet staat hier tegen Hoorders. Die de Wet hooren, weten en niet doen / maar Daders die hun die bevlytigen / in alle oprechtigheid / welker arbeid zal vergolden werden / die met volherding in goed doen / eere en heerlijkheid soeken. Op zoo een wijse als Wits in zijn Oec. L. III. c. VIII. §. LIV. L. IV. c. IV. §. 13. 43. & L. III. c. XII. 124. 125. en Van Leewen p. 427. -- 432. als mede Wittichius, *Factores legis fidei & resipiscentiæ*, pag. 72. & 96. dit verklaren; niet om dat doen / als een verdienstig werk, zulken vergelding weerdig, maar op, en na dat doen als yets / dat by 't geloove moet vergeselschapt gaan / na welke regel men moet wandelen / passende Christus ons niet min toe zijn Verdienste tot Heiligmaking / als tot Vergeving en Rechtveerdigmaking. Zie Math. VII: 21. ende die regel was voor de Joden Moses geheele Wet / daar op zy Amen mosten zeggen Deut. XXVII: 26. en met al haar hert die betrachten.

§. 15. Maar zijnder wel zulke daders der Wet? Hier op antwoorden wy met onderscheid / en zeggen ja / zoo als het Paulus meent: maar neen / gelijk het sommige opvatten. Volmaakte Daders, zonder zonde / gelijk de Pelagianen meenden / zijnder niet. 't Is waar / het voorschrift geeft zulken volmaakten regul, ende dat is Gods recht. Maar de oeffening geeft ons geen zoo een volmaakten

voor-

voorbeeld. Edog/ de Goddelijke goedheid vergevende om Christus wil/ erkent en vergeld de oprechtigheid van zyn Kinders; en zulke Waders meent Paulus en Gods Woord doorgaans. Jos. XXII: 2. XXIII: 8. 1 Kor. IX: 4. XI: 4. 33. 38. XIV: 8. XV: 5. 3. 2 Chron. VII: 17. XV: 14. 2 Kon. XVIII: 6. XXIII: 3. 25. Luc. I: 6. Maar volmaakte Daders zonder zonde werden onder geen levendige gevonden/ Ps. CXLIII: 2. en zoo souder ten jonxten dage geen vryspreking zijn/ zoo was niet anders als verdoemenis te wachten/ dat tegen de geheele redenkaveling van Paulus/ ja tegen de geheele Schrift aangaat. Calvin. Gal. IV: 24. Hebr. X: 10. Jer. XXXI: 31. 32. 33. Rollocus in Epist. ad Romanos p. 64. Wittichius in Ep. ad Rom. II: 13. ibid. Van Leewen, Coccejus, Momma. Apud Marlor., Bucerus. Apud Martyrem & Pareum, Augustinus.

§. 16. Dit is met opset uitgewerkt van Rob. Baronius een vermaart Professor in Schotland. *De possib. implendi legem Dei secundum ἐπιείκειαν Euangelicam*, als 't gevoelen der voorneemste Godgeleerden. Sect. II.

§. 17. Deze waarheid dan zijnde vast en klaar/ zoo kan niets voor komen in de H. Schrift/ dat hier in waarheid meer strijdig is.

§. 18. Wy zeggen dan daar is niet/ dat zoo overtuigend is om toe te moeten stemmen/ het gene wy van Moses Wet ende de thien Woorden stellen/ dat die een bediening des levens is/ ende een voorstel van 't Verbond der Genade/ na de bediening en bedeeling van die tijd des O. Verbonds of Testaments; als de naukeurige aanmerking, van't gebod der liefde. Deut. VI: 45. met Mat. XXII: 37. 38. Marc. XII: 28--34. en Luc. X: 25--28. vergeleken. Daar Paulus mede over-een-stemt 1 Tim. I: 5.

§. 19. Dat Adam voor de Val / aan God het hoogste Goed en zijn Schepper / die hem zoo heerlijk met alles vol op in 't Paradijs geschapen had / de hoogste liefde schuldig was / vloeyde uit zijn Natuur / ende 't Beeld Gods, waar na hy geschapen was / met die lof, dat hy goed en recht gemaakt was; en in die aanmerking / kan de liefde begrepen worden tot de Wet / en 't Verbond voor den Val / gelijk men 't noemt / tegens 't welke gezondigt is / met de ongehoorsaamheid / waar door dan Adam daar na voor God vreesde / en van hem weg liep Gen. III. en van daar die verdorventheid / dat wy van naturen geneigt zijn God ende onsen naasten te haten. Hoewel nog eenige overblijfsels overig zijn gebleven van de natuurlijke Wet / waar uit / met de bygekomen openbaring / de Ethica, na den Val voor de Wet / overig bleef.

§. 20. Bygevolg / als God na de zonde van den Zondaar wederom liefde vorderd, als het eerste en aller grootste Gebod, het welke den zondaar betrachtende / ook de Liefde Gods wederom sal genieten / ja geniet; waar toe hem God zoodanig openbaart / dat hy zijn beminnelijkheid na 't herte van den zondaar voordraagt / zulx dat zijn begane zonde dat goed niet sullen hinderen / als die hy aanbied te vergeven / in den Zoon / den Engel des Aangezichts. Gelijk hy dan sig zelfs zoo verklaart Exod XXXIV. en zulx in zijn Wet afschaduwt ende in der daad aan de Vaderen beweezen heeft. Dit kan niet anders / als uit het Verbond der Genade zyn, of zulken liefde, die uit Gods openbaring en beloften in 't Verbond der Genade begrepen ontstaat / en door Gods Geest gewrocht word / God zelfs om Christus verdiensten wil die liefde werkende, Deut. XXX: 6. en Rom. V: 5. L. Den. En. p. 152.

§. 21. Even

§. 21. Even al eens/ als Adams Geloof, wanneer die selfs gedaan had / dat God eischte / daar door zoude leven/ en ons geloof, dat Christus voor ons voldoende / wy zullen leven door hem, aldus verschillen / dat Adams is 't geloove der Wet, of 't Verbond voor de Val; ende het onse / 't geloove van 't Verbond der Genade: Op deselve wyse verschild Adams liefde voor de Val ende des Zondaars na den Val / als die geheel gegrond en gewortelt moet zijn in Christus, ende uit een gezuivert hert en goede Conscientie voortkomen / zonder 't welke die in Christus geen kracht heeft.

§. 22. Deze liefde vereischt de Godlijke natuur zo volmaakt, als de Godlijke Wet die voorschrijft / ende kan zig God daar in niet verloochenen / dat hy die zoude niet vorderen. Dat komt hem toe, als die volmaakt oneindig goed, en van volle zaligheid is: en zoo is die Wet ons regul waar na wy onse onvolkomenheid af meten, en zien / wat wy geduurig te verbeteren hebben, waar na ons uit te strekken, wat Adam had, en wy hier na hebben zullen / in en om Christus wil / in welke deeze liefde volmaakt is geweest.

§. 23. Edog dat voorschrift en werd met die meening nu hier niet voorgeschreven / dat wy zonder desselfs volmaakte betrachting in dit leven, Gods volkomen liefde ter zaligheid hier na niet genieten zouden. Want zoo en zoude die niemand oit deelachtig worden / ende dan was Christus genade niet nodig. Zoo zoude de genade te niet gedaan werden / ende de Wet tegens de Genade zijn/ ende alle de beloften van 't Verbond der Genade krachteloos maken. Daar God de Heer dit van Israël en Zondaars eischt / daar dit vergeving in heeft en niet uitsluit: Ja daar God / 't geen hy

met dit grootste gebod beveelt, ook belooft in ons
te werken / ende leert om hem die genade af te bid-
den. Zulx dat hy het zelve ook in der daat werkt;
hoedanige dan ook gezegt werden / hem lief te heb-
ben, die God verder belooft weldadigheid en zijn
weder liefde in dit leven / hier en hier namaals ee-
wig te bewijsen / alle het welke niet anders als na
het Verbond en Testament der Genade is. Zie
al dese texten onder Deut. VI: 4. Exod. XXXIV: 6. 7.
Num. XIV: 19. Deut. XI: 22. Jes. LV: 7. Luc. VII: 47.
Deut. X: 12. Deut. XXX: 6. Exod. XXXIV: 9. Rom. V:
5. Ps. XVIII: 2. Deut. VII: 9. Spr. VIII: 17. Exod.
XX: 6. Spr. VIII: 21. Ps. V: 12, 13. XL: 17.

§. 24. Ik acht het geheel nodig / dit met Mo-
ses grootste en eerste gebod uit te halen / gelijk het
van hem zoo krachtig werd voorgesteld / kort voor
zijn dood / Deut. VI: 4, 5. Het en is niet nodig na
te zien / hoe grooten werk de Joden zelfs hier af
maken / en hoe zy dit tegen de Christenen dagelijx
gebruiken en uitroepen het lust ons de zin grondig
na te speuren.

§. 25. Waar toe voor eerst dat in aanmerking
moet komen / dat Moses hier spreekt / ende de God-
lijke Wet verklaart aandringt / herhaalt / of van
nieuws voor steld. Na dat hy NB. in 't voorgaan-
de Kapitt. de thien woorden had herhaald, ende
't geen doe is voorgevallen / onder andere / dat hy
tot hun de woorden Gods zoude spreken en zy die
zouden doen / v: 27. 28. 29. hebbende voor af erzin-
nert / 't geen in Egypten en in de Woestijn in die
40. Jaren al is voorgevallen. Waar in Moses
getrouheid blijkt / daar men af leest Num. XII: 7.
en Hebr. III: 5. Zoo dat die woorden geen min-
der aansien hebben als of God die zelve had ge-
sproken, als uit het by-brengen der zelve van Chri-
stus

stus blijkt: Ja zelfs den Joden bekent is geweest.

§. 26. Dit is daarom te aanmerkelijker / om dat dit Gebod aldus met zulken ernst wierd voorgedragen / na al die Goddelijke Openbaringen en werken / in al de XL. Jaren beweezen. Ten 2. niet alleen na de Afgodery met het Goude Kalf, wanneer men meent / dat de thien Woorden en Wet een ander schijn gekregen heeft / maar na al hunne murmureringen en zeden / die God zoo lang verdragen heeft Ps. XCV: 10. Zoo hier dan niet anders voorkomt / als 't geen uit kracht van 't Genade Verbond (hoewel gepast op Israël / en op die tijd) vloeyt / zoo en mag men van geen Verbond der Werken / of desselfs herhaling eens denken.

§. 27. In 't byzonder is nodig aan te merken / het voorgaande vers / dat Israël ook vermaant tot hooren en doen, want zalig zijnse, die het woord Gods hooren ende datzelve bewaren. Luc. XI: 28. Matth. VII: 21. Rom. II: 13. Jac. I: 25. Moses doet daar by de Beloften aan de Vaderen / van 't Land Canaan, 't vermeenigvuldigen van dat land ende het welgaan, gelijk als de Jehova HEERE de God uwer Vaderen gesproken heeft. Men moet dan wel letten / op dat Verbond der Vaderen, die eed, en beloften Deut. VII: 8, 9. ende alzoo die liefde Gods, om dat de HEERE u lieden lief had, ende die eed en dat Verbond hield, dat geen ander dan het Genade Verbond is: Hier op zegt nu Moses tot hun.

§. 28. Hoor Israël, de HEERE onse God de HEERE een: Dit is de grond van 't grootste Gebod der liefde / die niet kan zijn / noch mag zijn / tot een onbekende God, en die niet goed kan we-

zen, ten zy die is uit geloove, en hoe kander gezen,
loof zyn zonder kennis en aanmerking van 't geen
God is, en aan den zondaar is in Christus, zonder
welke hy geen Belooner is die hem zoeken Heb. XI:
6. 1 Tim. 1: 5. Gal. V: 6. Dat is in de Catechismus
de eerste conditie der goede werken/ die moeten
zijn uit den geloove, na de Wet/ hem ter eeren.
Vr. 91. men zie aldaar de Uitleggers/ en Essenius
tit. de Sanctificatione.

§. 29. Dits de reden/ dat hier voor af gaat/
't geen van God kennelijk is. Niet alleen uit de natuur,
maar uit al de openbaringen aan Moses en
Israël, zoo hy zig aldaar heeft bekent gemaakt/
met zijn Naam HEERE Jehova. Exod. III: 14,
15. VI: 2. en inzonderheid Exod. XXXIV: 6, 7. Deut.
V: 10. XX: 6.

§. 30. Het is niet over te slaan/ dat Moses
al ten tweedemaal van den Berg kwam/ met de
tafelen/ daar op God zijn thien gesproken Woorden,
die op Gods tafelen geschreven, maar van
Moses verbroken waren/ Exod. XXXII. wederom
zoude schrijven/ Moses gevonden hebbende genade
in de oogen des Heeren. Exod. XXXIII: 17. XXXIV:
1--4. Doe heeft zig de Heere geopenbaart/ dat hy
is HEERE HEERE God, barmhertig ende genadig,
Langmoedig en groot van Weldadigheid, die
de weldadigheid bewaart aan veel duizenden, die de
ongerechtigheid ende de Overtreding en zonde vergeeft
enz. dat Moses dadelijk op vat. Heere indien
ik nu genade gevonden hebbe in uwe oogen,
zoo gaa nu de Heere in't midden van ons. Want dit
is een hartnekkig volk, dog vergeeft de ongerechtigheid
ende onze zonde ende neem ons aan tot u
erfdeel, doe zeide de Heere, ziet ik make een Verbond
enz. 9. 10. Van't wonderlijk verdrijven der
volke-

volkeren, en belast Mose dat te schrijven 27. Jaa schrijft andermaal de Woorden des Verbonds de thien Woorden, en vervult met zyn heerlijkheid den Tabernakel. Om onder hun te woonen, en den weg te wijzen na de belofte Ik zal in 't midden der kinderen Israëls woonen, ende ik zal haar tot een God zyn, ende zy zullen weten, dat ik de Heere hare God ben, die haar uit Egyptenland uitgevoert heb, op dat ik in 't midden van hen woonen zoude, Ik ben de Heere hare God Exod. XXV: XXIX. 43---45---46: XL. 34---38. XXV: 8. Lev. XXV: 11. 12. Num. X: 34. 35. 36. Ps. 78: 60. Zach. 2: 10. 2 Cor. 6: 16. Openb. 21: 3.

§. 31. Hier uit is nu licht te begrijpen, hoe hy zig bekent gemaakt heeft met zijn naam Heere, jaa de Heere hare God, of als Moses zeid onze God, in 't Hebreeusch is 't woord Elohim, gemeenlijk overgezet God. De naam, die eerst in de Schepping en gemeenlijk van God gebruikt werd in zijn Verbond, daar af de grootste belofte is ik zal u tot een God zijn. De God-geleerden ziende dit woord in het veelvoudig getal en dan die wonderlijke constructie, merken aan de verborgentheid der Drie-enigheid, van de drie Goddelijke Persoonen ende der zelver Oeconomie, in het groote werk der Zaligheid, spruitende uit de liefde des Vaders en uitgewrocht werdende, door den Zoone, de Engel des Verbonds, die in 't midden van Israël woonde, ende door zijn Geest wrocht, welke aanmerkingen krachtig zijn, tot de liefde uit het geloove, daar af het volgende vers spreekt. Dat is zeker, dat zonder de aanmerking van dat Genade-Verbond, ende de verborgentheid der Heilige Drie-enigheid, dat uitwerkende, niet kan werden begrepen, hoe God zijn kan de God des Zondaars

tot zijn volle genieting der gemeenschap en Zaligheid Ps. LX: VIII. 20. 21. Zie Cocc. Consid. disp. Ind. Cap. 3. §. 31. 32. 59----62. 63. Leidekker de Symb. Mos.

§. 32. Moses zeght daarom onse, dat insluit dat Verbond / niet alleen met dat geheele volk / als een Nationaal Verbond, maar zoo / als het is in zijn kracht voor een Moses Gods trouwe dienaar / voor een Caleb en Josua, en zoo veel als onder hun / God als hun hoogste goed aanmerkten / die na dat Verbond / en door al die Schaduwen heen / die ware Israëliten waren / op de Zaligheid Gods wachtende.

§. 33. En aldus is dat woord een belijdenis van Moses geloove, een toestemming der Goddelijke aanbieding / ende een aanneming van Gods Verbond. De Heere zeid / Ik ben de Heere uwe God. Israël en Moses zeid / de Heere onze God. Zie Deut. XXVI: 17. 18. Hos. II: 22. Zie daar 't geloove ende de belijdenis van 't zelve.

§. 34. Ende wat werd verder beleden / Onze God, de Heere en Christus zeid κύριος εἷς ἐστι.

§. 35. Die naaukeurigh op de grond-taal met Christus woorden vergeleken / letten / merken aan / dat het Prædicatum, gezeg, alhier / niet is is een Heere, maar is een. Zoo dat Jehova, Heere in de leste plaats / mede gehoord tot het Subjectum aldus / de Heere onze God / de Heere is een, de Heere, de Vader, Onze God de Engel des Verbonds, onze Heere onze gerechtigheid / de Heere, de Heilige Geest, die op de wateren sweefde / die in de Profeten was 1 Pet. III: 18. 19. die is een.

§. 36. Daar is niet aan te twijffelen / of daar is nevens God / geen ander God / geen God als een. Jac. II: 19. in welke ook geen compositie is.

Dat moet werden aangemerkt tegen Atheisten en Polutheisten, ende byzonder, tegen die, de drie Personen drie Goden maken, en die ondergeschikt, de Zoon minder dan de Vader. Evenwel schijnt dat Moses voornaamste oogmerk niet, met deeze woorden dit te willen zeggen: Want de Volkeren mochten geantwoord hebben, Onze Bäal, Molech, Dagon is ook maar een in alle geval, zy die veel Goden stelden, en kenden een opper God. Zeker in 't eerste Gebod was dat klaar genoeg gesteld.

§. 37. Zoo dat hier wat meer in is, Israël most niet alleen weten, dat God een is: maar wie die eene God is. Ik ben Jehova uwe God, dat haar God is die eenige God, die alleen met zijn naam is de HEERE Ps. 83: 19. Jes. XLII: 8. Hos. XII: 6. en dat, hoewel die God is Vader, Zoon en H. Geest, evenwel niet veel Goden, maar een is, die ook een is, om op een wijse zalig te maken, nademaal hy een eenig God is, die de besnijdenis rechtveerdigen zal uit het geloove ende de voorhuid door het geloove Rom. III: 30. zie ook Gal. III: 20. 1 Tim. 2: 5. Mal. III: 6. de Heere een ende zyn Naam een, ende die alzoo een is, dat hy zulx in eewigheid hun zal zijn en blijven. Zoo dat men niet in God kan begeeren of wenschen, om hem te beminnen uit geheel het herte, dat niet in hem zy, ende hy aan Israël geopenbaart heeft, om hem met Moses te noemen de Heere onze God.

§. 38. Ende hier begint Christus het eerste van alle de geboden, gelijk God dat aller-eerst laat voorstellen Exod. XIX: 4. 5. en zelfs inde thien Woorden, alzoo begint. Ik ben de Heere uwe God Exod. XX. dat de grond is van 't geloove, ende de liefde, daar uit voortkomende; Jaa van alle gehoor-

zaamheid, die my lief hebben, ende mijn geboden onderhouden. Het welke in dat hoor Israël, is in begrepen / en zoo is 't geloove uit het gehoor van dat woord Gods Rom. x: 17. zie Exod. xv: 26. xix: 5. daar door hoorende de woorden des Verbonds. Zoo werd die toestemming des geloofs en belijdenis gewrocht / om te zeggen / de Heere onze God, om hem als zoodanig te beminnen en lief te hebben, dat ons hoogste goed is.

§. 39. Want aldus vervolgt God / of Moses in Gods naam. Zoo zult gy den HEERE uwen God lief hebben, met u gantsche herte, ende met u gantsche ziele, ende met al u vermogen. Luc. x: 27. Matheus heeft met geheel uw verstand xxii: 37. zoo ook Marc. xii: 30. Zie daar het voorwerp van Israëls liefde / de HEERE uwe God, daar het voorgaande vers van sprak. Zo zult gy dan ואהבת ende gy zult lief hebben.

§. 40. Het is wat anders de liefde aan te merken / als een byzondere deugd, in haar eigen aart en werkinge / tot God als het oneindig voorwerp van haar uitvloeijingen: Ofte die aan te merken / als een beginsel, jaa wortel / en ziel van alle gehoorzaamheid; waar door Gods geboden werden bewaart: zulx daar uit de liefde des naasten vloeit / in welke de liefde Gods volmaakt is, ende de onderhouding van de gantsche Wet / dat alles werd aangewent / om de liefde Gods te oefenen / daar in te blijven ende die eewig te betrachten / en zoo werd die het einde van 't gebod en van al onze liefde / als wy daar in beoogen / de zalige genieting der wederliefde Gods Hoornb. Theol. Pr. L. VII. c. VIII. p. 858. gelijk het wat anders was / de liefde van Jacob tot Rachel / die hy met zijn byzijn op alle wijze aan haar zelfs bewees / als 't geen

hy uit die liefde / om haar te genieten / al in 't werk stelde / dienende om haar zoo veel jaren / met zoo harden dienst den Laban / dat Rachels liefde al verzachte en goed maakte.

§. 41. Alle deeze aanmerkingen zijn inde liefde Gods onafscheidelijk verknocht / en hier komt het van daan / dat dezelve van zoo breeden uitbreiding is / en van zoo grooten gewichte. Wy beginnen met haar aan te merken als een hooft-deugd, in haar beweeging omtrent Die God, die aldus een lief-hebber Gods voor komt / in al de aanmerkingen / die een Zondaar nodig heeft / om hem tot die liefde aan te zetten / en een vast vertrouwen in te boezemen, van Gods vaste en onveranderlijke eewige wederliefde te genieten / zoo dat die niet minder door 't geloof / als door de hoop werd ondersteund en aangezet.

§. 42. Deeze liefde is een heilige weder toegenegentheid der ziel tot God, al 't hoogste goed, en de bron van volkomen zaligheid. Ik noem die een heilige weder genegentheid. Want dat de liefde is een toegenegentheid en wel de aangenaamste van alle / weten die / dewelke nochtans die niet weten te beschrijven; dog daar is by gedaan / een weder toe genegentheid, om zoo al dateijk te verstaan te geven / dat God / die liefde is, eerst lief heeft, zijn liefde openbaart / jaa die instort in onze herten / die hy stiert / door den Geest der weder-geboorte in de liefde Gods. Voet. p. 111. p. 81. 1 Joh. IV: 9. 10, 13, 16, 19. Rom. V: 5, 6. 2 Thes. III: 5. Ik heb daar by gedaan / een heilige weder toe genegentheid, niet alleen ten opzicht van die heilige oorsprong, en dat aller-heiligste voorwerp / maar om haar zuiverheid te kennen te geven / inde welke zy haar uitstrekt / tot dat voorwerp / naa 't

Voorschrift vande Heilige Wet Gods / zijnde de Ziel noit heiliger, als dat haar liefde af gewend vande Schepsels / sig vermaakt in God, om God te genieten, om zig zelfs wil, en zig zelfs en naasten in God en om Gods wil. Aug. de Doctr. Chr. L. I. c. XXII.

§. 43. Het voorwerp is de Heere onze God in welkers genot de Ziel gelukzalig is Pf. XXXIII: 12. LXVIII: 21. waar in begrepen is / dat hy is / een God van vergeving en volkomen verlossing / dat hy daar toe zijn Zoon belooft en nu gegeven heeft / en in dien Zoone alles belooft / ook hem zelfs en zijn Eewige wederliefde / die de Ziel verzadigt. Zy bemint dan God / als 't hoogste goed dat te beminnen is / waar in zy rust Pf. LXII. Om zijn onbegrijpelijke liefde / waar mede hy ons van Eewigheid lief heeft in Christus. 1 Joh. IV: 9. 10. Want God is liefde, hier in is de liefde Gods tegen ons geopenbaart, dat God zijn een geboren Zoon gezonden heeft, inde wereld, op dat wy zouden leven door hem. Hier in is de liefde, niet dat wy God lief gehad hebben, maar dat hy ons lief heeft gehad, ende zijnen Zoone gezonden heeft, tot een verzoening voor onze zonden 16. Ende wy hebben hem gekent en gelooft de liefde die God tot ons heeft. God is liefde, ende die inde liefde blijft, die blijft in God, en God in hem. Ende deeze liefde is eewig, eerst, vry en onveranderlijk tot ons nietige menschen / Helwaardige Zondaars / en dat in Christus den geliefde / die ons heeft lief gehad, en hem zelf voor ons overgegeven Gal. II: 20. Om ons alles toe te brengen / en te werden wat ter zaligheid van nooden is 1 Kor. I: 30. wijsheid, rechtveerdigheid, heiligmaking en verlossing. Zie ook 2 Kor. V: 21. Eph. V: 25. en Zaligheid.

§. 44. Ende hier op mogen staat maken, die hem lief hebben, Exod. xx: 6. Deut. VII: 9. XXX: 15. 16. Joh. XIV: 23. Rom. VIII: 28. Jac. I: 12. 2. 8. 1 Kor. II: 9. Ps. XCI: 14. CXLV: 20. Jud. v: 31. Zoo dat Paulus met groote reden wel mag zeggen. Die den Heere Jesus niet lief heeft een vervloeking Maranatha; en men kan God alzoo weinig liefhebben zonder Christus, als zonder zijn Geest, die ons Christus verworven heeft, van Christus getuigt, ons met hem vereenigt, en doet zeggen in geloove en waarheid dat hy de Heere is. Zulx wy met Voetius verwerpen, als een groote dwaling dat God waarlijk en ter Zaligheid zoude konnen bemint en geliefd werden van onwedergeboorne, zonder geloove ende de liefde Gods onzes Zaligmakers. Part. III. disp. p. 88. met pag. 81. en 82. vergeleken.

§. 45. Na dat dit aller-beminlijkste voorwerp de Ziel voor komt, daar na zijn de uitgangen van het herte, houd zig God verborgen, schijnt hy geweken, of werd hy aangemerkt, als hier noch in een onvolmaakt genot, in vergelijking vande Zaligheid van aangezicht tot aangezicht, die verzading met zijn beeld, dan werkt de liefde een begeerte, zoeken, en verlangen, of dorst na God...

§. 46. Edog komt God de Ziele voor als na by, met de gunst bewijzen van zijn Genade en invloet van zijn vrindelijkheid in Christus, den Zoone der liefde, vervullende de Ziele met een leven, van de aller-werksaamste gedachten en overleggingen, van al die beminnelijkste volmaaktheden, dan zeid de Ziele. Wie heb ik nevens u in den Hemel ende nevens u en lust my niets op der aarden, dit is welbehagen, lust, een genoegen, welgevallen, blijdschap, die alle verstand te boven gaat.

§. 47. Waar uit dan verder ontstaat / een
krachtige genegentheid om te mogen zijn, werden,
en oeffenen of doen, het geene God is aangenaam.
Want vermits de liefde zoo grooten genoegen
schept in God, zoo wenscht zy zoo te mogen wee-
zen / dat God in haar een weder behagen hebbe,
datter yets by haar ware / waar mede zy God
aangenaam was in en met de liefde van zyn wel-
behagen. Hoewel zy zig wel bewust is / dat zy
niets in zig heeft / noch hebben kan / dat niet eerst
in haar gewrocht werd / door Gods liefde van
wel willen in Christus en door zijn Geest. Waar-
om zy steeds zucht om de bystand en invloeijing
van die Geest tot heiligmaking.

§. 48. Jaa de aanmerking van haar zonden
en afwijkingen / verwekken uit die liefde, een
droefheid na God: om dat het een gestalte is die
God zoo zeer mishaagt, hem noch het beeld zijns
Zoons gelijkt / die daarom zoo smertelijk heeft
moeten lijden / waar af hy een afkeer heeft; Waar
over hy toornt / zijn Aangezicht verbergt / en hoe-
danige zonden hy zelfs eeuwig straffen wil' / met
de verstooting van zijn aangezicht dat voor de lief-
de het aller-swaarst te bedenken is / dat dezelve
kan voorkomen. Want al haar wensch is / te
doen 't geen God is aangenaam, wiens beminne-
lijkheid het hoogste is / van haar gedachten / om-
ringt zijnde van zyn liefde, ende van alle zijn wel-
daden / zoo datter een heilige verlegentheid is.
Wat zal ik den Heere vergelden.

§. 49. En hier van daan / dat der liefde eigen
is / om Gods geboden te denken, die te onder-
houden, te bewaren, als yet dat God verklaard
hem aangenaam te zijn en welbehaaglijk. Zoo dat
een liefhebber Gods / is een uitnemend liefhebber
van

van Gods woord, daar in dat God niet alleen zijn liefde aan ons overvloedig bekent maakt / maar ook insgelijx / wat hy in ons vereischt / op dat wy hem aangenaam mochten zijn / ende zijne liefde genieten, beloovende zulx metter daad alsints te zullen erkennen / tot in duisend geslachten Ps. XIX. en CXIX. Hier toe gehooren de Verbond-tekenen / en al de lievelingen Gods lief te hebben 1 Joh. III: 14.

§. 50. De wijze en maat van deeze liefde is geen maat te hebben / maar van gantscher herten, van gantscher ziele en uit alle krachten, men is het volkomen eens / datter niets in ons is noch mag zijn / dat niet is / tot en om God lief te hebben. Alles zoo overtreffende / gelijk zijn oneindige goedheid en volmaaktheid overtreft, ende dat dit met die overvloed van woorden van de H. Geest gemeent werd.

§. 51. Daar is nu in ons verstand, dat beseft / begrijpt / oordeeld / ende dan hebben wy God lief met dat verstand, als wy het zelve dagelijx oeffenen inde kennis van God / de waarheden en verborgentheden in zijn Woord / met geduurige overdenkingen, ondersoekingen, om dat te verzien met een wijsheid van God, als het aller-begeerlijkste voorwerp / dat te kennen is / en in welkers kennis het eewig leven bestaat. Om dat de Ziele dan met van God te denken bezig is / dat haar aller-aangenaamst bedrijf is / en door de volmaakter kennis in de liefde groeit en wast.

§. 52. De wille, die hier het grootste Intrest heeft / omhelst de Godlijke goedheden en volmaaktheid / daar in / als in een grondtdelooze Zee zwemmende / en haar vermakende / zulx dat die / als zig zelfs vergetende / daar in als weg zinkt.

§. 53. Voorts isser niet een eenige beweging van

van blijdschap of droefheid / van hoop of vreeze / begeerte of haat enz. / die deeze liefde niet alle aanzet om te vermijden / dat God aangenaam is / en bezig te zijn voor God 't geene dat hen welgevalt / waar toe dat zelfs de leden van zijn lichaam / de goederen die hy bezit / zijn staat die hy bekleed, zijn Ampt dat hy bediend / jaa alles alleen dienen moet Rom. VIII.

§. 54. Edog wat onderscheidentlijk gemeent werd met het herte, Ziele, en verstand, en al die krachten, is wat moeilijker te bepalen, om dat die woorden, elk apart, somtijts voor al wat inde Ziele is gebruikt werden / daar dan 't woord Geest noch wel by komt / wil men ondertusschen verstaan / door 't verstand de kennende kracht der Ziele en geheugende met het gewisse / door 't hert het oordeel, door de Ziele de wille, en begeerte, 't genoegen en behagen, door de Geest al die affecten, Passien en bewegingen des gemoeds, en door de krachten, al het overige / en inzonderheid de inspanning van dit alles, tot de liefde Gods, wy hebben daar niet tegen / Zie Cocc. over Math. XXII.

§. 55. Dat nu deeze liefde, in vergelijking van alle andere deugden / en byzonder geloove, ende hoope, de grootste is / leert Paulus uitdruklijk 1 Kor. XIII. Gelijk zy haar invloed heeft in alle deugden / even als 't bloed in al de aderen van ons lichaam / waarom die in haar omtrek alle deugden begrijpt / of van alle een kort begrip en hooftsom is / jaa het begin en einde / of vande gantsche Wet de vervulling der zelve.

§. 56. Het en is dan niet vremt / dat die niet gebonden werd / met een byzonder gebod der thien geboden / want zy is de wortel der gehoorzaamheid van al Gods geboden / ende zoo die gehoorzaam-

zaamheid algemeen is / ende dat die de liefde voor af steld / hoe zoude dan de liefde / daar uit de algemeene gehoorzaamheid vloept / en uit die het waarnemen van al de thien geboden / en die zelfs noch speciaalder zijn / onder den rang van die thien konnen werden gebracht?

§. 57. Als wy dit dus aanmerken / zoo zijn wy niet vande gedachten der Labbadisten / die inde thien Woorden de liefde niet konnen vinden / dat een wonderlijke blindheid is / Christus zeid immers duidelijk / datter de gantsche Wet aan hangt / en Paulus / dat de liefde is de vervulling der Wet, ook staat 'er af in 't tweede gebod. Daar-en-boven wy zeggen / dat die is in al de geboden Gods / gelijk altijd het algemeen is in het byzonder / ende wy durven de liefde dat ongelijk niet doen / daar zy over alle die thien het gezag heeft / haar binnen de palen van een der thien te begrijpen / omme haar daar onder te schikken.

§. 58. Of zoo men die daar geerne plaatst / wy zien hier dan niewers liever / als in het eerste / of tweede na die algemeene gronden, die eerst voor af gaan Exod. XV. en XIX. en dan in de Voor-reden van God gestelt werden en maken dan van Gods Voor-reden Exod. XX. en Moses Deut. VI. beide een spreuke van gelijke kracht / en meening / daar 't geloove ende die gronden geleid werden / waar uit de liefde moet spruiten / ten zy men Moses vermaning van grooter kracht wilde stellen / als Gods woorden op Sinai zelve dewelke zeide / Ik ben de Heere / uwe God / de Professor Leidekker, in zijn verhandeling noemt dit het Symbolum Mosis, jaa der Christenen.

§. 59. Dit zoo zijnde / dat men God die liefde niet kan bewijzen als in Christus, dat zulx ook niet kan

kan geschieden, als door Christus Geest, die ons die Geest door zijn verdienste verworven heeft, dat die liefde tot God spruit uit Gods liefde tot ons, dat daar in is de vervulling der Wet, ende desselfs oeffening de Zaligheid des Zondaars: Zoo en kan ik niet begrijpen hoe het in verstandige gedachten vallen kan, dat van de thien Woorden, die ook in het tweede gebod gewag maken van die liefde, ende het bewaren van Gods geboden, aan hoedanige God zyn weldadigheid belooft tot in duisend geslachten, die daar in zyn Verbond houd, niet zoude begrepen zijn, 't Verbond der Genade, maar dat de zelve, zouden zijn een Verbond der Wet, repetitie van 't zelve, ten minsten na de zonde van Afgodery Gemerkt Moses dit verhaalt Deut. VI. en Christus Math. XXII. en Marc. XII. als het eerste Gebod niet alleen van allen, maar NB. waar aan Wet en Profeten hangen, of hanght Wet en Profeten aande Wet der liefde van 't verbroken Verbond der Werken, dat niet kan levend maken?

§. 60. Zeker de aart vande liefde, vereischt van 't zondig Israël, Abrahams Zaad, dat de Beloften toekomt, laat zulx geensints toe. Of men most stellen, dat Adam voor de Val, God heeft moeten lief hebben in Christo en door Christus Geest, als een Zondaar, die vergeving nodig had, en dood was in de zonden en misdaden, en God aanmerkte als Zaligmaker van die zonden; dat een loutere tegenstrijd is.

§. 61. Nog eens, Israël gy zult de HEERE uwe God lief hebben, is een bevel, gelijk Musculus net aanmerkt uit Gods liefde, als die zig daar aan laat gelegen zijn, dat wy weder keeren tot zijn liefde, dat hy van den Zondaar niet zoude afvorderen, zoo God den zelve niet lief had.

§. 62. Ja wat meer is / God de Heere / dit eischende en beveelende aan een Zondaar / beveelt hem in der daad NB. t' omhelsen van des Zondaars Hoogste-goed, en zaligheid, als of hy zeide wendet u tot my, ik ben u Heil en word zoo behouden. Dewijl in die liefde het Eeuwig genot van 't Hoogste-goed is; zulx dit een bevel is / ons ten goede, dat ons leven is. Deut. XXX: 20. Zoo een machtig Koning, tegen een Bedelaar zeide hebt mijn Dochter lief / en zy zal u geworden / zoude dan niet die arme Lazarus rijk zijn? Of tegen een arme Dochter / hebt my lief en ik zal u Man zijn en u trouwen / als Esther gebeurde / zoude niet al de Wereld dat geluk roemen? nu zoo zeid God tot ons / zie Hos. II: 18. en Ezech. XVI: 8. Is dat licht in u lieder oogen des Konings Schoon-zoon te worden / daar ik een arm en verachtsaam Man ben? zeide David. Kan dit dan anders werden begrepen / als een Verbond der Genade / ende een beding van 't zelve / eischende 't aangrijpen van de Belofte? De grootste belofte van 't Genade Verbond is / ik zal u tot een God zijn Gen. XVII. Als God nu beveelt / gy zult my lief hebben / en ik zal u weder lief hebben / is dat nu wat anders / als omhelst die Belofte / en zie my daar in als u Hoogste-goed aan? Inzonderheid / daar God zijn liefde eerst openbaart / zijn Soon geeft / en die liefde tot hem door zijn Geest stort in onse herten. Als God een goed belooft / moet hy dan van ons niet als 't Hoogste-goed werden aangemerkt? Is dat geen liefde wat is dit anders?

§. 63. Men zal licht denken / de Wet eischt een liefde die volmaakt moet zijn / van gantscher herten, ende aan zoo een werd leven belooft / om die

liefde / daar niet aan moet ontbreken / of anders werd hy vervloekt: Edog hier zyn wy alle gebreklyk en verdoemelyk / derhalven moeten wy na een ander middel omzien / ende dat is Christus. Ik antwoorde / zoo begrypt men dat bevel niet / als men vande liefde handelt / met al datter aan te merken is; maar als men van een Wet / Verbond der Werken / en niet van 't Euangelium of Verbond der Genade spreekt. Men zie Voetius, Hoornbeek, Essenius *de amore Dei*.

§. 64. Ik sta wel geerne toe zulken gebod, Wet en Belofte aan Adam voor de Val, aan d'Engelen in den Hemel / vloeyende uit Gods weezen / als boven al gezeid is: maar zeg / dat zulx niet kan werden gezeid / tegen den zelven te seggen / als gy my volmaakt lief hebt, zal ik uw weder lief hebben, en gy zult leven. Ende dit is het eenparig gevoelen van alle Rechtsinnige. Dat wy vry zyn van de rigoureuse eisch der Wet / om door dezelve te leven / ende van der zelver Vloek als Zondaars / van dezelve verdoemt te werden. Zoo veel als ik 'er oit geleezen heb / of Christus was te vergeefs, en zyn Genade te niet. Zoo wy dan van de Wet vry zyn / ten opsicht van de volmaakte eisch der liefde ten leven / zoo eischt dan God in zyn Wet van Israël sulken liefde niet; zoo en is dan die eisch of Wet geen Wet van 't Verbond der Werken / of van Adam voor de Val. Voet. p. 3. p. 76. en 4. p. 55. 56.

§. 65. De Vooroordeelen zyn hier wonder groot / des moeten wy dit noch nader uithalen. De liefde die de Wet Adams voor de Val eischt / ontbreekt alle menschen / die daarom alle verdoemelyk zyn; zoo dat na die Wet / niemand Gods wederliefde bekomt ten leven. Maar de liefde van

de Wet Moses en van de thien Woorden in 't byzonder, is zoodanig, dat die geoeffent werd en van God erkent; ja met zijn wederliefde bekroont. Zoo is dan de liefde van Moses Wet ende de thien Woorden niet de liefde van 't Verbond der Werken. Het eerste voorstel werd van niemant mijns wetens ontkent, 't kan ook niet ontkent werden, of alle menschen mosten niet verdoemlijk zijn ende afgeweken, tegen Rom. III: 19. of zonder vergeving en Christus konnen zalig werden, tegen Gal. II: 21. Hand. IV: 12. dat onmogelijk is. Het komt dan op het tweede aan, dat Moses Wet zoodanigen liefde eischt, die Gods liefhebbers in waarheid oeffenen, ende die God met wederliefde bekroont. Dit te ontkennen, is insgelijx die heldere waarheid tegen spreken, want Gods woord is vol om ons voor te stellen, de liefhebbers des Heeren, die God lief hebben, en voor God betuigen, dat zy hem hertelijk lief hebben. Ons is het genoeg, dat Moses inde Wet dat aanmerkt als te zien is. Gy zult dan weten, dat de Heere uwe God, is die God de getrouwe God, dewelke het Verbond ende de weldadigheid houd, Dien die hem lief hebben ende zijne geboden houden tot in duisent geslachten. Deut. VII: 9. zoo mede Exod. XX: 6. Lieve dog! aan wie is God getrou, die hy het Verbond houd, tot in duisent geslachten? is het niet aan Abraham en zijn Zaad? Hoe werden die beschreven, dat zy God lief hebben ende zijn geboden houden. Is dat volmaakt na Adams Wet, zoo isser niemand: dat hy na van Gods of Moses woorden lasterlijk is te denken. Zoo is het dan, na 't Verbond der Genade, daar die rigeur geen meer plaats heeft, als waar af Christus vry maakt, gelijk eenparig vande rechtsinnige

geleerd werd. Voet. p. 4. p. 55. 56. *Unus homo &c. quin alia proprie de causa non abstinet à vetitis, nisi quia tale objectum amat, à cujus natura abhorrent ea, quæ per mandata interdicuntur. Ut omnino necesse sit, & Deum vehementissime diligere & amare proximum suum, antequam rite atque ordine, quæ interdicta sunt in lege, fugiantur. Amyrald de Libert. Christ.* §. 30. *Inter disp. Salm.* p. IV. p. 170. 171.

§. 66. Is dit bevel der liefde dan zoodanigh aan te merken / dat God de liefde in de herten van zijn kinderen werkt en hier na hun herten schikt/ dat hy de gebreklijkheid om Christus wil vergeeft, hunne oprechtigheid, zig wel laat gevallen; ook zoo dat hy de beloften in Moses Wet vervult, en hun vrymoedigheid geeft / om tot hem te komen / en hem als belooner aan te merken, zoo is dit een liefde en bevel van 't Verbond der Genade.

§. 67. Hier is geen uitkomen aan / als met uitvluchten en distinctien / men maakt dan een onderscheid tusschen een Verbond des Wets / der Genade ende een Nationaal Verbond / dat noch het een noch ander / maar beide is voor Israël: werom / of zoo het God aan bied / en zoo als 't Israël op vat. Verder voor en na het Kalf / en dan tusschen de Wet als een volmaakt voorschrift een norma, ofte als een beding ten leven en een *conditio fœderis*. Een ander geleerd man spreekt van goede Werken na het Verbond der Werken / ofte na het Verbond der Genade / na het Verbond der Natuur zeid men / zijnder geen goede Werken / maar naa 't Verbond der Genade erkent men die. *Bona Opera, quo ad fœdus legale, non esse bona, quoad fœdus gratiæ posse esse talia, sed imperfecta.* Zoo der dan noch liefde en goede Werken zijn / die zijn dan na 't Verbond der Genade / ende desselfs

selfs Wet. Want dat is de tweede conditie na de Wet Gods. Zoo wy de Catechismus recht verstaan en verklaren/ wat of dat voor een Wet mag zijn? Want 't Verbond en Euangelium der Genade/ zegt die Heer/ heeft geen Præcepta, en de Wet van 't Verbond der Werken, daar na en zijnder geen goede Werken. Zoo zijn 't dan goede Werken zonder Wet/ of 't Verbond der Genade en Euangelium moet ook zijn Wet hebben, en dat is by na Sosiniaans by die Heeren.

§. 68. Van al dees verwarringen is men vry/ wanneer wy 't bevel der liefde/ de thien Woorden/ en Moses geheele Wet/ die daar aan hangt/ eenvoudig in zijn oogmerk aanmerken/ als beoogende de beloften van 't Verbond der Genade te bevestigen/ tot Christus te leiden/ en alzoo als een beding van 't Genade-Verbond in dat oogmerk wel voorschrijvende/ in de beveelen een volmaakte regul/ daar na wy ons moeten uitstrekken/ en daar toe wy ook eens zullen komen; maar ten opsicht der beloften, te vreden zijnde en toelatende oprechtigheid, bekeering ende vergeving van 't gebreeklijke. Zie Gal. VI: 16. liefde die met weldadigheid gekroont werd/ gelijk de Meester een volmaakt voorschrift schrijft/ het Kind schrijft daar na en werd geprezen/ hoewel 't zeer slecht is.

§. 69. Daar is geen rechtsinnig God-geleerde/ mijns wetens/ die/ dat wy daar stellen/ kan ontkennen/ maar men acht dit niet genoeg/ daar moet meer by/ die *Schesis legalis*, die *rememoratio* van 't Verbond der Werken/ of *renovatio, inculcatio, repetitio*, en zoo men 't al noemt. Dit alleen/ geoefende Leeser/ kan ik in Gods woord niet vinden/ dits die twist appel der Broederen/ ende die doolhof van zoo veel verwerringen/ die zoo veel

texten donker doet voorkomen / die zonder dat gemaklijk en klaar zijn. Door my ik dank die goede God / dat ik uit dat doolhof geraakt ben / en van die Wet of dat Werk-Verbond verlost. Als 't geen met de liefde Gods ten eenmaal strijdig is.

§. 70. Men zeid hier tegen geduurig / 't geen eener my ook schreef / dat is / *hoc fac & vives*, geheel Euangelisch maken, de *Oeconomia legalis* weg nemen of verminderen, of Wet en Euangely confunderen. Ik moet bekennen / als men mijn nalezing zoo leest / dat men met Wet en Euangelium niet en verstaat / 't geen ik / sprekende met Gods woord / verzocht heb / daar mede te mogen verstaan dat die dan zoo een wonder divers voorkomen. Want hy blyvende by zijn voor oordeelen / dat de Wet is een Verbond der Werken / aan Adam gegeven voor de Val / door Moses herhaalt / zoo past hy op dat subject daar ik niet van spreek al 't geen ik zegge van Moses Wet, en hebbende het Verbond der Genade, beloften met al Moses geboden en Vloeken, als een genoegsaame leer der Zaligheid, van die tijd; dat zulx voor zoo een wonder strijdige dingen zijn. Maar die een demonstratie na de wiskonst verstaan / moeten op de definitien, axiomata, postulata, en hypotheses letten daar die door uitgewrocht word. Heb ik niet wijdloopig getoont wat ick door het woord Wet verstaa? heb ik 't gebruyk van dat woord in dis zin uit de H. Schrift niet beweezen / mag ik dan met de Schrift niet spreken? die van zulken beteekenis niet weet / als men het geeft / maar wel in die zin / gelijk ik 't gebruike. Ik ben bly dat dit van Wittichius ook zoo gevat is ad Rom. p. 152. men mene het woord Wet na die zin / als ik met de Schrift doe / en daar mede zal alle geschil uit zijn.

Want dan is men't eens / als Voetius wel zeid p. IV. p. 53: 54.

§. 71. Dezelve aanmerking heb ik wegens het woord Euangely, men herstel dat ook in zijn eigen gebruyke / voor het Euangelium / dat te voren belooft / maar door Christus vervult is / dan zullen de Heeren my gemaklijk verstaan / en zien / het nette onderscheid dat ik stelle / te weten dit.

§. 72. De Liefde van Moses Wet, vorderd de gehoorzaamheid van al Moses geboden ten leven / of dreigt vloek: edog de Liefde, zoo Christus die eischt / vorderd de gehoorsaamheid van al wat Christus bevolen heeft, of dreigt, zijn toorn en gramschap, schriklijker als Moses. *Et utique in his duobus preceptis tota lex pendet & Prophetæ, adde Euangelium adde & Apostolos. August. Euch.* c. 121. Zie *Amyrald* p. IV. p. 170. 171. Zie daar een vryheid van Moses Jok / Ceremonien / schaduwen / dienstbaarheid met vreeze des doods aangedrongen / door Moses staf. Dat is een vryheyd der Ceremoniele / en Politijke geboden / en vande Morele / voor zoo veel de liefde ende de thien woorden ook verplichteden om alle Moses geboden te moeten houden / als geboden van de Heere; de natuur ook van welke geboden Christus toe komste vereischten / om die te vervullen en op te doen houden. Met een woord / alzoo weinig als de Heeren het O. T. met het N. T. confunderen / schoon dat in beide het genade verbond plaats heeft / alzoo weinig confundeer ik Wet en Euangely. Want het O. T. werd van Moses WET ende het N. T. werd van Christus genade en volbrenging, EUANGELY genoemt, hier van daan is onse Wet der liefde met Vryheid / doch ten opzicht vande meerder geest en genade / ook met sterker Verbintenis Voet. p. IV. p. 40. & 53. §. 73. Hier

§. 73. Hier op zal buiten twijffel gegrond zijn die verscheide aanmerking van de Ethica van Amyrald, voor den Val en na de zelve al natuurlijke; onder de Wet Mosaisch, ende daar na Christelijke, die ik zie dat de Hr. Leidekker zeer prijst, gelijk hy ook in zijn Catechef. in't 3. Deel geduurig inde thien Woorden aanmerkt, het recht der Natuur, der Wet ende des Euangeliums, daar van de Euangelische beloften, dreigementen, weldaden en oordeelen toe gehooren, dat hy in zijn Dem. Eu. ook zoo uitwerkt. p. 156. 169. de Anal. p. 36. *Obligatio naturæ legis, & Euangelii.*

§. 74. Ende aldus meenen wy klaar en breed genoeg gethoont te hebben, dat de natuur van dit gebod eischende Liefde, en invloepende in Moses Verbond, als een beding ja wortel van alle gehoorzaamheid, van al Gods geboden, is een gebod van 't Verbond der Genade der Israëliten, eigen aan de dagen van 't O. T., by gevolg ook de thien Woorden en geheele Wet die aan dees Liefde hangt, om langs de weg van desselfs oprechte betrachting, tot het leven, dat is tot het genot van de Eewige liefde Gods in te gaan door de beloofde Messias, die komen zoude, ende die de geloovige doe ter tijd na de dood in heerlijkheid geleid heeft.

§. 75. Edog, gelijk Moses eischte de liefde tot God, die hun uit Egypten had verlost ende daar na uit Babel, zo is het nu de Liefde Christi dwingt ons, ende een vervloeking Maranatha, die den Heere Jesus niet lief heeft, want in Christus heeft nu besnijdenis geen kracht, noch voorhuid beletsel, maar nu't geloove door liefde werkende, een niew Schepsel, de onderhouding der geboden Gods. Want die zijn geboden bewaren, zal hy macht geven aan den boom des levens. DER-

DERDE DEEL.

Van het Euangelium van Jesus Christus, na en zonder Moses Wet.

KAP. I.

Het Schriftuurlijk gebruik van de naam Euangelium, voor de Leere van 't Euangelium der Vervulling. §. 1--3. Niet zonder Geboden. §. 4--8. Euangelische. §. 9.

§. 1. OM dat wy overal bevinden, dat veel geschillen, inzonderheid onder de rechtsinnige, op woorde-strijd uitkomen, daar Paulus ons tegen waarschout; zoo is onse zorge al wederom in de eerste plaats geweest, dat wy onder het dubbelsinnig gebruik des Woords, niet donker of twyffelachtig mochten zijn in ons voorstel.

§. 2. Van alle werd wel waargenomen, het onderscheid tusschen ἐπαγγελία, Epangely, Belofte; ende εὐαγγέλιον, Euangely, Blydeboodschap, uit Rom. 1: 1. 2. al waar van Paulus Euangelium Gods gezeid werd, dat het te voren beloofr was inde Heilige Schriften door de Propheten. Dit onderscheid wenschten wy altijd naaukeurig waargenomen, met Bucerus in Math. en Camero ad Hebr. 11: 3.

§. 3. Want of men wel niet kan ontkennen, dat de verkonding van een goede toekomende zaak een Blydeboodschap is, gelijk dat woord Euan-

gelium uit het gemeen gebruyk / van alle goede tydinghier is t' huys gebracht: zoo isser efter altijd een merklijk onderscheid. Want in die gelegentheid is de Belofte het voorwerp van die verkonding / Hand. XIII: 32. en zoo is het een Euangely der Belofte, dat eerst zijn volle vreugd krijgt uit de waarheid der Vervulling: waar op de Engel zeide/ Ik verkondig u groote blyschap dat u heden geboren is. Luc. II: 10. *Nuntium rei gestæ seu impletæ*, Kant-tek. over de Titul van Matheus ende 't register van't N.T. In het O.T. weet ik niet dat onze overzetting het heeft behouden in die plaatsen daar het de LXX. gebruiken. Gelijk deeze de naam Euangelium en Euangelia, ook noit mijns weetens gebruiken voor de Belofte der Zaligheid in Christus maar in eenige weinige plaatsen 't woord *Euangelizo* en *Euangelizómenos*. Ps. XL: 10. LXVIII: 12. XCVI: 2. Jes. XL: 9. XLI: 27. LII: 7. LX: 6. LXI: 1. Nahum I: 15. Vergelijk daar by Rom. X: 15. ende Luc. IV: 18. dat alle Prophetien zijn van 't Euangelium der Vervulling / dat onze Overzetting onvertaald laat / als een eigen-naam, gelijk wy het in de nadruk die het heeft/ zoo gebruiken. Men zie na Calvins Inst. L. II. c. IX. §. II. Wits. de Oec. fœd. L: IX. c. X. §. II. VI. VII. Turr. El. p. 2. p. 189.

§. 4. En evenwel is het gebruik van deeze benaming zeer gemeen / voor de Belofte, of Leer der Zaligheid voor Christus komste/ dat in Gods woord wat raars is / en misschien als mer naau oplet nergens / zie §. 5---9. dit mocht palstaan / maar wy merken een tweede misbruik daar by aan / dat men dit woord steld tegen alle Wet, geboden en dreigementen/ zoo wel des Ouden Testaments / als des nieuwen §. 9. enz. niet anders / als of dit geslagen Vyandinnen waren / als Sara en

en Hagar, niet samen konnen woonen / zeeker het Euangelium der Vervulling is wel zonder Moses Wet/ maar niet zonder de Wet van Christus. En Moses Wet niet zonder de Belofte van Christus Euangelium Rom. III: 21. met Rom. I: 16. 17. Joh. I: 46. Dit staat yder toe / men zie de Nederl. Belijd. art. XXV: XXIX. XXXIII. Gommari Epit. pag. 117. 181 Prof. Leid. Synopsi de Euang. §. III. Voetius de lege & Euang. t. IV. §. I. n. I.

§. 5. Nochtans is dat ander gebruik het ware hy na over het hooft gewassen / dat onzes beduukens niet is te verantwoorden. Ik zag dan geerne dit woord in zijn oud en recht gebruik / dat men alle erkent / dat het zelve na rechten / voorneemlijk / door voortreflijkheid / meer eigentlijk jaa aller-eigentlijkst toekomt.

§. 6. De woorden van Bucerus zijn het uitschrijven wel weerdig / dit zijn zijne aanmerkingen. Wy leeren dan hier uit / dat de Schryvers van 't N. T. het woord Euangelium gebruikt hebben, voor de opentlijke Verkonding der Genade, en Versoening door Christus verworven, welke de genoemde en meer andere God-spraken voorsegt hebben. Men heeft al lang aangevangen de Schrift te onderscheiden, in Wet en Euangelium, en Euangelium te gebruiken voor de Beloften der Godlijke genade. Dit is wel goed, de Schrift in Wet en Belofte te deelen; want, wat wy inde zelve leezen, of zy eischt wat van ons, ende dat is Wet, of zy zeid ons wat toe, ende dat is Belofte. Maar overmits de Heilige Schryvers de beloften ἐπαγγελίας niet ἐυαγγέλια noemen, ende over al Christus genade en Vrede, die hy ons hersteld heeft, gelijk die opentlijk gepredikt moet werden aan alle Creatuuren, verstaan; gelijk een yegelijk zien kan inde plaatsen

van 't N. T., daar dit woord gebruikt werd, zal het
niet alleen veiliger zijn, maar NB. ook onze plicht,
dat wy dit woord in die zin, gelijk de H. Schrift
gewent is gebruiken, voor de Verkonding der ver-
vulde belofte, liever als voor de Belofte zelf. Ende
na dat hy de noodzaaklijkheid deezer aanmerking
breed had aangeweezen, besluit hy. Zoo betekent
dan het woord Euangely, de Prediking van Chri-
stus inde geheele wereld, als de Saligmaker ende
Behouder, die met zyn dood de zonden der geloo-
vigen in hem heeft versoent, ende van den dooden
opstaande, het Rijk der Uitverkoornen door zijn
Geest bestiert, hun verniewende tot Godvruchtig-
heid ende Zaligheid. In Math. p. 1. het zelve ver-
haalt hy wederom andermaal maar kort in Jo-
hannem pag. 220. och of dit naaukeurig betracht
waar! want wat het is de woorden, buiten de
zin en oogmerk van de H. Geest te gebruiken, heeft
de droevige ervarentheid ons in 't Pausdom laten
zien, gelijk Bucerus aldaar wijdloopiger aante-
kend, beloovende zig daar van te zullen wachten,
in zijn uitlegging der H. Schrift. 't Verzuim van
die les is Moeder van veel kwaads, zelfs onder
de rechtsinnige *hinc illæ Lachrymæ!*

§. 7. Of nu eigentlijk het Euangelium geboden,
vloeken en dreigementen heeft, jaa zelf een gebod
of Wet is, hoort eigentlijk tot het volgende IV.
Kap. en is boven Kap. II. pag. 107. etc. aange-
roert. Met die bekende distinctie van *Late & stri-
cte*, ruim of naau, meent men is de vrede te vinden,
na dat spreek-woord, *per adverbia late & stricte,
solvuntur Academiæ rixæ.*

§. 8. Alleen oordeele ik voor het Euangelium
altijd best, dat Euangelische God-geleerden, ook
met het Euangelium spreken. Welkers algemeene

stem is geloost den Euangelio en bekeert u, want Gods Koningrijk is na by / maar die den Zoone onhehoorzaam is / de toorne Gods blijft op hem; Ja een vervloeking Maranatha die Jesus niet lief heeft. Dits het recht van 't N. T. zeid Voetius dispp. p. 1. pag. 352. die zig weinig kreunende over 't geroep tegens hem *de Objecto prædestinationis*, schoon de Synodus van Dordrecht anders sprak. *Scripturis enim & rationibus hic agendum, non verbis & clamoribus* ibid p. 355. men moet niet met woorden en geroep / maar met de Schrift en reden handelen. Zoo moet men spreken en zoo moet men doen Jac. 11: 12. men leeze hier by Apollon. de L. D. p. 308. 309.

§. 9. Eer ik hier afscheide / moet ik noch yets / dat hier tot ons oogmerk dienstig is / by voegen. Als inde voorlede Eew / de Reformatie door Zwinglius, Lutherus, Melanthon, Bucerus, Calvin en andere deurbrak / zoo wierden die Godgeleerden en Kerken die hun vande Roomsche afzonderden Euangelisch genoemt / van de zuivere Prediking van 't Euangelium. Hier van daan de Titul voor de Jaar-boeken van Scultetus. *Annalium Euangely renovati*, men zie ook de Nederl. Confessie, Formulier van bevesting. Syn. Dordr. Sess. xv. de Rat. Catech. in Ecc. Embd. en Heer Altingii Hist. Theol. pag. 51. Waar mede geduurig verstaan wierd hun geheele zuivere Leere van Gods Woord. Luther noemde het Euangelium een *Concio pænitentiæ*, en zoo beschrijft het ook Melanthon. H. Alting, verhandeld de Historie van dit geschil / ende 't geschil zelve in Scriptis Heidelb. t. 11. Prob. xxxv. p. 157--162. alwaar hy met veel redenen bewijst deeze stelling / *Superest ut ultimo loco subjiciamus veram ac Orthodoxam Sententiam,*

quæ sic habet, Euangelium propriissime etiam acceptum, non minus est concio resipiscentiæ, quam fidei & remissionis peccatorum. Dat dit, de ware rechtsinnige leere is, dat het Euangely allereigentlijkst ook genoomen, is niet min een verkonding van Bekeering als van geloof, en vergeving der zonden. Ende over de Catechismus, Vrage XIX. p. 99. spreekt hy aldus, Christus ende zyn Apostolen heb-
„ ben de Bediening van 't N. T. liever deeze naam
„ willen geven, als een ander van Wet, of eenige
„ andere, alhoewel het Euangelium, elders תורה
„ Thora, Wet Jes. II: 3. en Wet des geloofs ge-
„ noemt werd, Rom. III: 27. Zoo, om te klaar-
„ der onderscheid te stellen, tusschen de leer van
„ Moses en van Christus Joh. I: 17. als, om Jo-
„ den en Hellenisten te doen verstaan, dat de Eu-
„ angelisten ende Apostelen met geen niewe leer te
„ voorschyn kwamen, maar met de Blydebood-
„ schap der Zaligheid by den Profeten onder die
„ naam belooft Rom. I: 2. En eindelyk om de leer
„ des Euangeliums der Volkeren, al dadelyk
„ met die naam, aangenaam te maken. Rom. X:
„ 15. Hoe lieflijk zyn de voeten der gene die Vre-
„ de doen hooren ende 't goede boodschappen. Zie
„ Mares. Syst. L. VIII. XI. en XXI.

§. 10. D'Euangelische drongen op die beschryving zeer, om 't Pausdom en alle losse menschen de mond te stoppen; die, of de waarheid lasterden, dat men Vyanden van goede Werken was, of de genade misbruikten, als of de goede Werken nu niet nodig waren, en daarom ook niet de Prediking van de Wet. Hoedanige genoemt zyn geworden Antinomi, en om dat niet alleen Islebius Agricola maar Flaccius Illyricus hier ook aan vast was, om den goeden Melanthon te harder te val-
len,

len / wierden zy ook Flaccianer genoemt. Men zie hier af Hoornb. S. C. Lib. x. p. 690. pr. ed. en Alting L. c. p. 158. Ursinus over de XIX. Vrage en inzonderheid Vossius *de bonis Operibus*. §. III. pag. 54. Bellarm. L. IV. de Justif. c. I. en andere meer. Aan deeze lieden / dryvende / dat men nu geen Prediking van Wet meer nodig had / heeft men getoont / hoe zy hier in naderden de Antinomi, ten tyden van Augustinus ende te voren / die de banden los maakten / voor alle zonden. Maar / hoe wierden die van de rechtsinnige wederleid? Daar mede / dat men hun bewees dat het Euangelium / zoo wel bekeering en goede Werken Predikte / als het geloof. Men zie den Brief Jacobi, onder de Oude Augustinus, *de fide & Oper.* en in de tyden der Reformatie Melanthons L. C. *de bonis Operibus*, ende de Euangelio, als mede Ursinus Schat-boek dat in yders handen is / en aldaar F. Hommius inzonderheid. In zulken gebruik dan was dit woord in die tyden en tegen die menschen / zoo dat dit de oude rechtsinnige Theologie en niet niew is / dat wy de Heeren die 't zoo druk hebben / met de schadelyke niewigheden in bedenken mosten geven.

§. II. Uit al dit aangemerkte is te zien / dat wy met de Schrift spreken / dat ons alleen genoeg most zyn; als mede met de Oudheid, met de eerste Reformateurs, Latere / en hedendaagsche Godgeleerden / in gelykformigheid vande Formulieren van eenigheid, Confessie art. 25. 36. Catechismus Vr. 19. 83. 84. liturgye doorgaans inde Bevesting der dienaren des Goddelyken woords / Ouderlingen / ende 't Huwlyk / Synodus Nat. van Dordrecht c. II. §. V. c. III. & IV. §. VI--XI: XVII. de Kant-tekening voor Matheus. 1 Kor. IX: 21. n. 47. Jac. I: 25. n. 86. II: 12. n. 36. met Rom. III:

27. n. 58. Jes. 11: 3. n. 2. Zoo gebruikt de Profes-
sor Leidekker in zijn *Demonstratio Evangelica*, Eu-
sebius na volgende over al dat woord. Die 't lust
en kan / zie ook Streso en Ep. ad Hebr. p. *96. 97.* en
396. Als dit alles niet genoeg is den zoodanige
weeten wy niet te voldoen om hem te overtuigen/
dat wy hier niet niews noch singuliers stellen.

KAP. II.

I. AFDEELING. Algemeene gronden en waarheden die hier saamen komen. *a* Gods straff ende gerechtigheid. §. 2. *b* Christus voldoening. §. 3. En *c* weldaden §. 4. *d* Rechtveerdigmaking §. 9. Spreek-wijzen en weldaden alhier onderscheidentlijk aan te merken. §. 10. Toerekeningh §. 11. Rechtveerdingh §. 12. Des Godloozen, des geloofs, der Werken §. 13--19. 't Geloof §. 19. 21. Vergeving der zonden. §. 22. Belooning 23.

§. 1. OM dat wy maar een naleezing deden / zo raapten wy juyst niet alles op / en hielden ook zoo naau geen orde / gelijk wy die by andere beter zagen waargenomen / maar kiesen uit / dat meest en beknopst / tot ons oogmerk diende. Ook wilden wy kort zijn.

§. 2. Anders zoude de zaak vereischen / dat hier ter plaats eerst van Gods vrye liefde tot den zondigen mensen / en Gods straffende gerechtigheid en toorne gesproken wierde / als de oorzaak

waarom

waarom Christus om onze Zonde heeft willen en moeten lijden gesteld/zijnde Gods believen om zondaren Zalig te maken.

§. 3. Daar na van Christus en zijn gehoorzaamheid tot de dood / als die oorzaak der Zaligheid / die met zijn komst volbracht heeft / dat voorzegt en voorgebeeld was / waar mede de Engel Luc. 11. de Apostelen en Euangelisten / het Euangelium begonnen. Ende alzoo zouden wy hier hebben konnen verhandelen / al het geene, behalven dat wy §. 3. 4. aangeteekent hebben / naaukeurig verzameld zag / en van Coccejus van't Verbond en Witsius de Oec. foed. lib. 11. c. 2---x. van alle welke dingen / wy hier zouden spreken / om dat die uit de Vervulling klaerst bekent worden / daar het te voren verborgentheden waren.

§. 4. Ende wat / ten derden / de goederen aangaat / of die zegeningen, door Christus verworven/ die wy om Christus deelachtig werden/ vloejende uit de Eeuwige verordonneering en Verkiesing/ en Verbond van Vader/ Zoon en H. Geest/ gelijk die prediking van de leeren der Saligheyd voor en na Christus / gemeenlijk de roeping genoemt / als het gewoonlijk middel; aldaar komt in aanmerking / wat die goederen en weldaden zijn / waar af ons het Euangelium bootschapt / in wat ordre en wijse die werden bewrocht en mede gedeeld/ door dat Euangelium; of hoemen die deelachtigh werd / hier en hier na: daar dan de verhandeling vande Verbonden en Verbond-teekens in aanmerking komt.

§. 5. Deeze weldaden zelfs, zagen wy deftig uitgewrocht en toegepast by Witsius in zijn derde Boek / en na de verscheide bediening der Verbonden, in het IV. Boek, dat den Leezer in onze tale

sedert

sedert is medegedeeld / waar nevens / als men
Coccejus en Momma vergelijkt / men by ons in
onze tale over gebrek van onderwijs niet heeft te
klagen / wegens deeze stoffe.

§. 6. Wy vonden hier genoegsaam afgedaan
werk / en niet als eenige naleezing, die wy den
Leezer hebben willen mededeelen / eenigsints no-
dig tot klaarder verstand / en bevesting van 't ge-
ne in ons eerste en tweede deel was aangeroert /
om een volkomen schets te hebben / daer in men
zien mocht / dat alles na deeze gronden wel vloeyt.

§. 7. My is evenwel wegens dit Hooft-stuk
voorgekomen / dat ik hier slordige stellingen had
en van een het geheel ontijdig is / dewijl het Paus-
dom / en onder die de Bisschop van Kondom / op
zoo een wijze heden te werke gaan / hun in dit
poinct toeschijnt / toe te geven; of dit zoodanig
te drijven / als of de rechtsinnige met hun by na
eens waren. En wel meest heeft men 't daar op
geladen / als of ik de Argumenten weg nam die
men gewoon is tegen de verdienste der werken te
gebruiken / ende 't Pausdom gelijk gaf / wan-
neer zy op en tegen de onze excipieren / wegens het
geloof alleen, met uitsluiting der werken / inzon-
derheid over Rom. III: 27. in 't laatste Kap. ver-
handeld / en dat diergelijke texten moeten werden
verstaan vande Werken der Ceremonien.

§. 8. Ik had dit wel voorsien / en meer als
eens voorgekomen en beantwoord / gelijk te zien
is pag. 117. 168. 200. 318. in mijn antwoord.
§. 42. 43. en brief aan N. N. heb my nader ver-
klaart. Zoo men dan daar af nog niet voldaan
is met D. Koelman, die my dit scherp voorhoud /
wel aan / wy zullen het trachten nogmaal weder-
om te doen / en ons rechtsinnigheid te thoonen.

§. 9. Ik

§. 9. Ik had dan eerst aangemerkt het geschil over het woort *Justificatie*, Rechtveerdigmaking, of gelijk my veiligst dunkt / rechtveerding, rechtveerdig spreking, of rechtveerdig verklaring, zoo met woord, als met zijn doen. Ook hoe onze vermaartste Schrijvers tegen het Pausdom betuigen / over het woord, als men de zake maar recht vatte / niet te willen twisten; Voorts wat de onze over sommige texten toegeven / hoewel ten overvloed / en onnodig. Daar-en-boven / dat men ook by ons / onder die naam gewoon is / veel te begrijpen / ten minsten de vergeving der zonde / ende het recht tot het leven. Zie Turretin El. p. 2. p. 692. en Witf. Oec. fœd. ende 't Pausdom heeft 'er ook de heiligmaking in gemengt / dat men in sommige texten niet tegen spreekt / ende dat alles is *Justificatie*, om vande uitspraak ten jongsten dage niet te spreken / als Godt zal rechtveerdigen, uit woorden en werken Math. XII: 37. Rom. II: 6, 13, 16.

§. 10. Om nu net te disputeren / is het nodig / dat men elk punct onderscheidentlijk op neem / daar geen klein werk aan vast is / ook diend men de woorden / hier gebruikelijk / duidelijk te verklaren.

§. 11. Gelijk voor 1. het woord toerekenen der zonde, en van Christus gerechtigheid, niet toerekenen der zonde / het toerekenen van het geloove, en goede werken tot gerechtigheid. (a) De zonde toerekenen is die zonde te achten / en te willen straffen of het straffen zelve / het zy in den Zondaar, of in de Borge. Lev. XVII: 4. 2 Sam. XIX: 19. 21. Philem. 19. Jes. LIII. Hier komt het dan van daan / dat de zonden na Christus begaan zijn gestraft in Christus eer zy zijn bedreven: ende dat

de zonden voor de tijden van Christus zijn vergeven / eer die in Christus zijn gestraft. (b) Christus gerechtigheid werd toegerekent, als God om Christus wil niet straft / maar die Christi zijn / zoo voor als na zijn komst / in gunste aan neemt, en al Christus weldaden deelachtig maakt. (c) 't Geloove werd tot gerechtigheid gerekent, als God het geloove prijst en verheft / gerechtigheid noemt en beloont / om dat het Gods waarheid / getrouwheid / macht en genade in Christus de eere geeft / en op de zelve staat maakt / niet twijffelende / God volbrengende aan de geloovige / dat hy belooft en toezegt Rom. IV: 3. 5. 21. 22. (d) Goede werken werden tot gerechtigheid gerekent, als God dezelve voor goed erkent / en na zijn toezegging beloont / 't gebrek der zelve om Christus wil vergevende. Ps. CVI: 30. 31.

§. 12. De Baan hier klaar zijnde / valt het daar na makkelijker met het woord *Justificatie*, vry / onschuldig of rechtveerdig spreking / dat de beschuldigde zelfs doet met zijn bewijzen en getuigen / zijn Voorspraak met voor hem te pleiten / zijn Rechter met zijn uitspraak en vonnis. Aldus werd het toegepast Gode als Rechter, Christus ook als Advocaat, de Leeraars als verkondigers van 't Woord en Bedienaars der Sacramenten; ja de Mensch (als gezeid is) zelfs, zig zelfs rechtveerdigende met het getuignis van Gods Geest, Woord en zijn Conscientie, tegens de aanklagte des Satans, der Zonde ende des Wereld, in de Godlijke Vierschaar, hier en hier na; na het richtsnoer van Gods woord en Euangely, verkondigende Gods Genade-Verbond en Testament der Saligheid / of na 't woord der verzoening in Christus.

§. 13. Uit of door het geloove gerechtveerdigt te werden (of te leven / Salig te zijn/ en werden) is uit en door het aannemen / der Godlijke Beloften in Christus of der leere des Euangeliums, die die leere dan verklaart te werden vry van de beschulding ende daarom vande verdoemenis, en in een staat van Gods gunste ten eewigen leven / om Christus wil / tot dewelke die geloovige / met zijn geloove toevlucht heeft genomen.

§. 14. Uit de werken gerechtveerdigt te werden, is uit de werken des geloofs, door liefde werkende, na Gods woord vry gesproken te werden / van een waan-geloof, dat doot is / zonder werken; en geoordeelt dat men een waar geloof heeft en gerechtigheid gedaan uit waren geloove / en alzoo rechtveerdig is / en daar in toe neemt / en eindelijk uit Gods genade, na zijn belofte in Christus beloont werd: God / om Christus wil / de onvolmaaktheid en gebreken vergevende.

§. 15. Zoo God een yeder ten Jonxten-dage zal oordeelen / na of uit zijn woorden en werken. Alzoo is Gods oordeel in dit leven, ende inde uure des doods / maar de *Iustificatie* of rechtveerding dan zal uit en na de werken gedaan in dit leven geschieden/ zoo dan ook tegenwoordig. Rom. 11: 5.

§. 16. Niet uit de werken gerechtveerdigt te werden, is den Zondaar / Godlooze, verdoemelijke / die niet werkt / dat is niet goeds gewrocht heeft / voor dat hy van God geroepen is, die aan hem vergeving aanbied in 't woord der Zaligheid, en door zyn Geest in hem 't geloove werkt/ waar mede hy dat woord aan neemt / en op God in Christus vertrouwt / ten eewigen leven; welk geloove, alsdan is door liefde werkende. Alhier gaan geen werken voor / maar zijn by en volgen

het geloove/ dat uit het gehoor is van 't woord. Eph. II: 8--10. Rom. IV: 5. X: 17. *Opera non præcedunt Justificandum, sed sequuntur Justificatum.*

§. 17. Niet uit de werken der Wet gerechtveerdigt te werden, is niet verplicht te zijn tot Moses Wet, als een regul, om daar na rechtveerdig gesproken te werden, als men die gedaan had. Gelijk dat inden Ouden Testamente onder de Wet was / doe was een dader der Wet rechtveerdig / maar zoo hy zelfs die tot de Ceremonien toe niet dede, was hy niet rechtveerdig. Men moest in al die geboden wandelen onberispelijk / zoo als in 't V. Deel gethoont is.

§. 18. Niet uit de werken der Wet, maar uit het geloove gerechtveerdigt te werden, is de rechtveerdig spreking onder de Belofte, voor de Wet Rom. IV. Gelijk voor dat Abraham Besneden was / en eerst geroepen wierd/ ende inzonderheid de rechtveerdig spreking na de Leere des Evangeliums, de Wet der Vryheid, of na 't geloove, dat met Christus kwam/ zoo gerechtveerdigt te werden dat daar de werken en al de zeden van Moses niet meer by zijn, noch moeten by zyn, jaa moeten niet by zyn. Hand. XV. Gal. II.

§. 19. Geloof zonder werken is geen geloof, dat eenige kracht heeft in Christus / om te rechtveerdigen / heiligen / levend of zalig te maken; maar 't geloof door liefde werkend, heeft kracht tot alles / wat in Christus is / en van hem ontfangen wierd / als een bewijs, teken, werktuig middel NB. en krachtige beweeg-reden tot liefde en goede werken.

§. 20. Het geen aan 't geloof werd toegeëigent, schrijft de Schrift ook wel de bekeering, gehoorzaamheid, liefde, onderhouding der geboden

he

het niew Schepsel of maaksel der werken / ende diergelijke toe / als insgelijx uit en met het geloof bewijzen, tekenen, middelen, en beginselen van de staat der genade / ende eewige Zaligheid. Jes. I: 16. 18. LV: 7. Hebr. V: 9. Joh. III: 36. Luc. VII: 47. Gal. V: 6. 1 Kor. VII: 19. Gal. VI: 15. Jac. II: 24. Rom. II: 13.

§. 21. Alle deeze aanmerkingen zijn van groot gewicht onder den titul vande *Justificatie*, Rechtveerdigmaking / om die daar naaukeurig te onderscheiden.

§. 22. Daaren-boven / na de aanmerking van dat woord rechtveerdigmaking / komt in bedenking de vergeving der zonden, daar over onze gedachten voornaamlijk gingen / als het klaarste en aller-gemeenste woord in deeze stof / waar onder gehoort de Verzoening, Vrede, Verlossing, het niet straffen en niet verdoemen enz. Dat de Rechtveerdiging des Godloozen is Rom. IV.

§. 23. Eindelijk de Vergelding, belooning, en krooning van Gods genade gaven, t. w. 't geloove door liefde werkende / en al de werken der liefde, met de genade-gifte van 't Eewig leven / aan yder na zyn werken. Alles uit kracht van Christus gehoorzaamheid tot de doot / die daar mede verworven en verkregen heeft / volgens het Verbond Gods met hem / alle macht, om die hem gegeven zijn na Gods genade Verbond ende het woord der Verzoening / door zijn Geest geloovig hem gehoorzaam / en eindelijk volmaakt Salig te maken; het welk de rechtveerdiging des geloovigen te rechtveerdigen is. Jac. II: 24. Rom. II: 5--16.

§. 24. Deeze uitdrukkingen, alle recht en schriftuurlijk verklaart zijnde / zoo kan ik my niet in-

beelden datter het allerminste overig is / dat na de suurdeessem der Werkheiligen / Joden / Pharizeen / Pelagianen / 't Pausdom / en diergelijke smaakt: maar / zoo ik my niet vleye / ik meene / dat die alle ordentlijk te onderscheiden / en samen te voegen zijn ons recht de wijsheid van de H. Geest aanwijst / om door zoo veel uitdrukkingen en spreekwijzen / die in substantie het selve zijn en verklaren / de veelvoudige goetheden Gods / die hier samen vloeyen voor te stellen. Die het ons dan geoorloft is onderscheidentlijk te bedenken.

II. AFDEELING.

Vande vergeving der zonden, ende rechtveerding des Godloozen. §. 25. In deze eewe als schaduwachtige. §. 27. Of ware aan een geheel Volk. §. 28. Of particuliere. §. 29. Van tijdelijke Straffen. §. 30. Of in de toekomende eewe van d'eewige verdoemenis. §. 32. Hoe die geschied en gelooft werd. §. 33-37.

§. 25. Ik raakte in mijn Naleezing maar zeer weinig aan en alleen voornemlijk yets wegens de rechtveerdigmaking / ende vergeving der zonden / alleen door 't geloof / wanneer Gods genaden die eerst aan een Godlooze bewijst: hoedanigen zondaar van God zoo lang is verdragen als hy geleeft heeft in zijn zonden / en niet gestraft is met d'eewige Verdoemenis Rom. 11: 4. den welken God daar by voorkomt, en zelfs eerst zijn genade aanbied / en geeft te omhelsen / met geloove van zijn Beloften; dat enkel uit genade, om niet,

niet, en zonder werken is die voorgaan / hoewel die daar op volgen Eph. 11: 6--10. Hier komen geen werken altoos te pas / dat men tegen de Pelagianen moet aanmerken / die hier ook van verdiensten droomden. Die geheele zondige staat dan *a*. verdragen / voorbygaan / toedekken / niet straffen noch verdoemen / is Gods goedheid en genade / enkel om niet. Ende datter by (*b*) dat God den Zondaar voorkomt om hem bekent te maken / dat hy al zijn voorlede en ook toekomende zonden niet eewig straffen zal / maar hem een vergevende God zijn / na volgens de Beloften ende 't beding van 't Genade Verbond. Ende ten 3. de gave des geloofs, om dit te omhelsen en zig hier van te verzekeren / welk geloof door liefde werkende / hier af de preuve ende 't bewijs is / van 't geen de Zondaar van Gods zijde ontfangen heeft / en nog heeft te wachten / alles in Christus de Saligmaker. Hier is Gods vrye genade in Christus het AL, ende in de mensch NIET, dat hy niet ontfangen heeft.

§. 26. Edog / eer ik hier voort ga / komt my wegens de vergeving, yets te binnen / dat onder de Godgeleerden wat schijnt voorby gezien / of zeker daar men zoo niet gewoon is op te staan; namentlijk / dat men de vergeving moet aanmerken na voorval van zaken / niet altijd voor de vergeving van alle straffe / inzonderheid de eewige / die God in zijn Kinderen voor-by gaat / Rom. VIII: 1. maar van speciale, tijdelijke / slaande op zulken zonde: Dat wy met eenige voorbeelden moeten bewijsen.

§. 27. I. Daar was in den O. Test. zeer gemeen de vergeving door zond-en schuld-offer Lev. IV. V. VI. deeze voor zoo veel die Ceremonieel was / en

en van een vleeſchlijk Jode, alleen uitwendig beoogt wierd/ zonder met waaren geloove op Chriſtus te zien/ als dat Lam/ dat alleen de zonde weg neemt/ deeze bevrijde zulken offeraar van de gedreigde ſtraf over de ſpeciale zonde/ anders te vreezen/ zoo men dat offer niet geoffert had. Witſius noemt dit met Ravanel *remiſſio typica en legalis*, 't gebed van Hiskia is hier zeer aanmerkelijk 2 Chron. XXXI: 18, 19.

§. 28. II. Insgelijx maakt de ſchrift gewag van een vergeving aan een geheel Volk. Zie Exod. XXXII: 10. 14. 32. Num. XIV: 19. 20. 1 Kon. VIII: 30, 32, 34, 36, 39, 50. Pſ. LXXVIII: 38. XCIX: 8. dat insgelijkx gepaſt moet werden op zulken gedreigden kwaad/ als waar af geſproken was in de afbidding.

§. 29. III. De vergeving/ van Gods kinderen/ die eens altijd volmaakt zal weg neemen alle tijdelijcke en eeuwige ſtraffen van Gods toorn/ verloſt of bevrijd evenwel hier niet in dit leven van alle oordeelen/ tuchtingen/ kaſtijdingen jaa eindelijk niet van de dood. Jone. III--IV. Joël. II: 13. 14. 18. Mich. VII: 18--20. Pſ. VI: 2. XXXVIII: 2. 4. 12. XXXIX: 12. 1 Kor. XI: 9. 12. men zie byzonder Sam. XII: 13. daar was wel een vergeving vande ſtraffe der doode, na Moſes Wet/ of die David vreesde: De Heere zeid Nathan heeft u zonde weg genomen gy en zult niet ſterven; maar evenwel wierd hier een regiſter van tijdelijke oordeelen voorzeid/ die om die zonden hem ſouden treffen.

§. 30. Men moet hier verſcheide artikelen aanmerken in de toepaſſing vande vergevinge aan den armen Zondaar/ of als die hem in dit leven eerſt wort voorgedragen en van hem met geloove ontfangen/ of zoo als die dagelijx geſchied/ of

zoo die na verval weder werd vernieuwt / geduurig vervolgt / of na dit leven / terstont ende inde opstanding ten Jonxten dage. Zie Ameef. Med. L. I. c. XXVII. §. 9. Leid. Med. L. XV. Witsii Oec. fœd. lib. III. c. VIII. §. LX. LXIII. Wanneer alle straffen en gevolgen vande zonde volmaakt zullen zijn weg genomen / Turretin El. p. 2. p. 749. 751.

§. 31. Dit moet niet op zijn Paapsch werden opgevat / die van die gedachten zijn / dat God maar ten deele vergeeft / wel de schuld / maer niet de straf / immers niet alle, welke dan den zondaar moet dragen / om zoo te voldoen / hier of in het Vagevier. Turretin El. p. 2. p. 722. 733. want al die oordeelen / in dit leven tot de dood toe / zijn tot haar best / om haar door lijden te Heiligen de zonden tegen te maken / die zy zelfs daarom niet verder afbidden / als in Gods toorn, zoo dat zy den angel der straf / gelijk als verliezen. Ondertusschen kan hier omtrent vergeving plaats hebben / gelijk Gods Kinderen die straffen ook afbidden zie 2 Kor. XII: 8. 9. Math. IX: 5. Joh. V: 8. 14. Want even als David / na de telling des volx komende tot inkeer zijn zonde bekende / maar zig de voorgestelde straf onderwierp / die God nochtans hem vergaf / en in zijn persoon niet toezond / maar na gedane offer verzoende / voor hem ende den volke / zoo dat die plage ophield 2. Sam. XXIV: 10---25.

§. 32. In somma / anders is (a) de aanmerking van Gods raad en voornemen / van zoo een vonnis over de Uitverkoorene te spreken / dat inde Verkiezing in aanmerking komt. Als mede 't verdrag van de Vader / Zoon en H. Geest / en wat yder Perzoon inde Bedeeling der Saligheid des Zondaars op neemt / en zal uit werken ; van het

welke opening geschied in 't woord, zoo der Belofte ende des Wets voor, als des Euangeliums na Christus. Wat anders (b) is de aanmerking van Christus, die de Verzoening uitwerkt voor ons verwervende, ende 't verworvene ons toe passende, in gevolge van de onderhandeling of 't Verbond met de Vader, na den raad van Gods wil, daar onze zonden aan Christus, en Christus gerechtigheid aan ons werden toegerekent. 2 Kor. v: 21. De verwerving is, door zyn volle gehoorzaamheid tot de dood des Kruices. Het geen hy verwerft en verdiend is de volle Zaligheid, of 't volkomen Salig maken aller uitverkore Zondaars, en alle macht daar toe, gelijk zijn Geest, zending van Leeraars, tot het woord der bediening, de roeping door 't woord, en Geest, de werking van geloof en liefde, heiligmaking, Versoening, rechtveerding, vergeving hier en hier na. Die geheele keten der Zaligheid, in zijn orde en reer aller weldaden aan een geschakelt, in alle 't welke 't geen Christus heeft verworven, voor onze rekening inder daad ons werd toegepast en afgerekent, of validcert en in kracht is. (c) Eindelijk, ook anders is Gods vonnis van rechtveerdigen, vry spreken, van verdoemenis, Toewyzing ten leven ten Jonxten-dage over alle, anders in de aanbieding en Verkonding in het woord, daar het verklaart werd, hoe 't geschied en geschieden zal, anders inde speciale toepassing van yeder Uitverkoorene, aan zijn hert door het woord de H. Geest werkende in hem, 't geen na het woord een bewijs, teken, of document kan zijn voor hem, om te besluiten, dat God zoo van hem alreeds oordeeld in genade en liefde, en verder oordeelen zal voor zyn Ziele na zijn sterven, en voor beide ten Jonxten-dage.

dage. Ik meen dat/ als men deeze zaken in haar rechte orde en saamen-hang begrijpt/ datter weinig geschillen konnen overig blijven/ die niet maklijk zijn op te lossen.

§. 33. Ende alhier heeft men inden aanvang der Reformatie zig gestooten/ dat die Leere der vergeving in 't Pausdom niet zuiver wierd voorgedragen/ maar besoedeld met eigen voldoeningen/ Vagevier en aflaten/ tot nadeel van Christus zijn bloedige verdienste en Gods genade om deselve wil aan ons. Dat by den Bisschop van Kondom niet onderscheidentlijk genoeg is voorgedragen.

§. 34. Om nu van de Vergeving aller zonden en straf die algemeen is/ hoewel aan Gods Kinderen eigen/ nader te spreken/ hier van zeggen wy verder dat het geheel wat anders is/ die weldaad der versoeninge, rechtveerding en vergeving van zonden aan te merken/ zoo als God die in 't algemeen allen Zondaaren/ in zijn woord laat verkondigen/ met het woord der verzoening 2 Kor. v: 19. of zoo God die aan den Zondaar bewijst in 't byzonder, dat hy dessels zonden vergeven heeft/ vergeeft/ en vergeven zal. Dit aller eerste byzondere bewijs of toepassing meene ik/ dat gesteld moet werden te geschieden inde krachtige roeping wanneer God door het woord, 't geloove en aannemen dessels/ door zijn Geest werkt in ons hert. Dat geloove der uitverkoorenen is een gave van Gods Geest/ dit Geest is een pand en segel van Gods liefde, een vrucht van Christus/ een bewijs van vereening/ gemeenschap en eigendom aan Christus/ ende aan alle zijn weldaden, ende alzoo de hand, daar in ik de vergeving/ versoening of mijn Pardon-brief heb ontfangen/

de wortel der hoop / dat God my voortaan / al mijn zonden vergeven / immers my in eewigheid niet verdoemen zal.

§. 35. Het is wel waar / dat hier verscheide werkingen van dat geloof daar na geoeffent werden / alle om my die vergeving klaarder te doen zien, ende te verzeekeren dat die my, na de verklaring die God daar van in zijn woord doet / toekomt, dat voor my als zoo veel proeven en tekenen zijn / gelijk berou, belijdenisse, liefde, zijn naesten vergeven enz. Witsius heefter in zijn Exerc. in Symb. pag. 472. verscheide / edog / die alle zijn geen oorsaken van de vergeving / versoening of rechtveerding die God my in Christus schenckt / maar vruchten ofte het zijn voor my goede bewijzen, ende alzoo oorsaaken van mijn gerustheid of zekerheid / dat ick aande vereening en vergeving deel heb en verder hebben zal / welke versekertheid ik zonder die oeffeningen van mijn geloof, Berou, liefde, bekeering, en diergelijke niet hebben noch behouden zoude.

§. 36. De voorrang die men hier 't geloove geeft als een instrumenteele oorzaak, dat Christus in den Euangelio aangrijpt / ziet niet zoo zeer op het geloove, als een gemeen werk of deugd in ons, maar voor zoo veel het is van die eigen aart, en een bewijs, dat God vergeven heeft. Want het merkt en grijpt God als vergevende aan: het ziet / op het woord des geloofs daar door dat geloove gewrocht word / dat men dat woord aller aanneming weerdig oordeele / en omhelse. Welk woord te gelijk de oorzaak ende 't voorwerp van dat geloove is / dat ons vande vergeving onderwijst / opening geeft, ende die doet omhelsen. Door welk woord men den geest ontfangt / ende NB. tegelijk

lijk 't geloof, met de zaak die wy gelooven, de vergeving in Christus Jesus / dat in het woord wierd aangeboden, en door 't geloof, dat de geest werkt, waar door wy dit woord aannemen / alzoo ontfangen. Men moet het geloof dan aanmerken *Relatif*, en *Objective* tot het woord en tot Christus in 't zelve aangeboden / gelijk de H. Geest gewoon is 't woord ende de leere 't geloof te noemen / als de welke daar door 't geloove werkt / dat zy leerende aanbied. Rom. x: 8. Gal. III: 2. 5.

§. 37. Ende zoo is makkelijk te begrijpen / hoe wy de vergeving gelooven / zoo dat die 't geloove voor gaat als 't object / ende de oorzaak des geloofs is. Namentlijk / zoo als die in 't woord des Euangeliums krachtig word beweezen / dat die in Jesus Christus is / welke redenen de H. Geest op ons gemoet bewerkt; dat wy overtuigt dezelve toestemmen / dat een *Actus fidei veritatis Euangelicæ*, een gemeender daad des geloofs is, uit des Euangeliums toestemming, die dan verder een tweede daad werkt / om het zelve / ten opsicht van zig zelfs in 't byzonder te omhelsen / te zoeken / begeeren / bidden enz. Dat geloove in die tweede daad / heeft zig als een hand of werktuig om die weldaad te ontfangen / toe te eigenen / ende zig daar af te verzekeren. De verzekering als een derde daad daar op volgende / is de aanmerking / dat wy door die eerste de tweede daad des geloofs in ons bevinden / ende dan is 't geloof een *documentum*, vrucht en bewijsdom, of teken, dat wy de vergeving in Christus deelachtig zyn geworden, ende daar op staat mogen maken / dat wy niet zullen werden verdoemt in eewigheid. In de eerste daad gaat het woord der vergeving voor / in de tweede werd

zy met het geloof ontfangen / inde derde is 't geloof een bewijs of vrucht volgende.

III. AFDEELING.

Geſchillen hier omtrent te onderſcheiden §. 38. Of in de vergeving de geheele rechtveerding beſtaat? §. 39. Of tot de oorzaak der vergeving, hoort al Chriſtus lijden ende vernedering van zyn geboorte af? §. 47. Of en wat onderſcheid daar is, tuſſchen de vergeving voor Chriſtus komſt en daar na, alwaar van 't onderſcheid tuſſchen *pareſis* en *apheſis* 48---62. Hoe de vergeving, geduurig geſchied en dagelijx gebeden werd §. 63.

§. 38. Alles komt dan daar op aan / de geſchillen wel te onderſcheiden, net voor te dragen ende te beſlechten; inzonderheid onder de rechtſinnige, dat Mannen Broeders zijn / gelijk onder andere deeze zijn: Voor 1. Of inde vergeving der zonde de geheele rechtveerdigmaking beſtaat? 2. Of daar toe gehoort Chriſtus geheele gehoorzaamheid en lijden tot de dood? 3. Of 'er onderſcheid is / inde vergeving / onder de Beloſte / Wet ende het Euangelium? waar in dat beſtaat? en of dat / met de woorden *Pareſis*, en *Apheſis* Rom. III: 25. werd gemeent?

§. 39. Wat het eerſte geſchil aangaat, men moet bekennen / dat men van oudts en inden aanvang der Reformatie / van dat geſchil niet heeft geweten /

ten / ende dat by de Godgeleerden / vergeving der zonden, toerekening van Christus gerechtigheid, gehoorzaamheid en lijden, toewijzing van 't eewig leven, enz. al te samen verwisselt wierden / als zijnde de zelve weldaad of daar toe gehoorende. Edog omtrent het Jaar 1570. zoude M. Georgius Kargius met zijn Mede-broeders / onder de Luthersen te Onolsbach hier over geschil gekregen hebben / dat tot de onze was overgekomen / aannemende Casper Olevianus, Ursinus, Scultetus, Paræus, Piscator en andere 't gevoelen van Kargius, als uit Gatakers *Animadv. ad Scripta advers. Piscatoris & Lucii* te zien is / in Vind. p. I. p. 15. De Godgeleerden / die uit de Palts en van Hessen, op de Synodus van Dordrecht geweest waren / hadden / na haar vertrek / deezen aangaande yets in handen vande Præses gelaten; dat Sess. CLXXII. den 23. May des namiddags is voorgeleezen / en by die gelegentheid gevraacht / of niet geraden zoude zijn inden XXII. art. van onze Confessie, in plaats van die woorden ende zoo veel heilige werken, die hy voor ons gedaan heeft, in 't algemeen alleen te stellen / de gehoorzaamheid Christi, dat niet goed gevonden is / gelijk men in Post-Actis, en noch breeder by Voetius zien kan. Pol. Eccl. p. III. p. 54.

§. 40. Te weten: men heeft allenr niet alleen deeze materie met al die schoolse woorden vervult / en daar over ook met veel woorde strijd. Maar ook heeft men gaan onderscheiden / de verdienstige oorzaak, Christus gehoorzaamheid / in een daadelijke en lijdende. Dan daar na in de materiele en formele verdienende oorzaak der *Justificatie*, dat men dan op beide de gehoorzaamheid duid / ende op de toerekening desselfs. Dan volgt de de verdeeling der rechtveerdiging. 't Eerste deel

is

is een vryspreking of ontslag vande schuld, en verdoemenis, en hier komt de vergeving der zonden en versoening met God in aanmerking. Het tweede deel is/ de toewijsing van 't recht tot het Eewig leven, daar dan de aanneming tot kinderen ook by komt. Dit eerste deel is om Christus lijdende en voldoende gehoorzaamheid. Het tweede deel om zijn dadelijke ende verdienende. Ik heb noch over geslagen 't onderscheid/ vande *Activa & passiva Iustificatio*, dat is doende en lijdende rechtveerding/ ende wat door yder te verstaan is/ als mede of Christus toegerekende gerechtigheid, is de *Causa meritoria*, of *Causa formalis nostræ Iustificationis* enz.

§. 41. Daar zijn niet weinig God-geleerden die deeze al te groote naaukeurigheyt heeft mishaagt/ ten minsten als niet schriftuurlijk zijnde/ die daarom liever alles onverdeeld laten en t'saamen voegen. Andere kiesen hier als netter en schriftuurlijker 't gevoelen by Olevianus, Ursinus, Piscator, Paræus, en Scultetus aangenomen/ inzonderheid/ gelijk het van Gataker geleerdelijk werd voorgestaan. Dat onzes bedunkens de oude en eenvoudigste tale is/ waar over ik evenwel met niemand zoude willen twisten/ gelijk ik geerne bekenne/ dat ons Christus niet alleen vergeving der zonde, maar ook de aanneming tot kinderen, ja genade tot verlichting, heiligmaking en 't eeuwig leven volkomen verdient heeft, en ook geeft, en door sijn Geest werkt tot het vol besit toe. Zoo dat het op een woorde strijd uitkomt/, of die toewijsing van 't leven, tot de rechtveerdigmaking in 't eerste gehoort/ of tot de heerlijkmaking; Om dat dit inder daat geschied na dit leven ende ten jongsten dage.

§. 42. Dewijl

§. 42. Dewijl men niet kan zeggen / dat in die toewysing ten leven de Heiligmaking ende werken zijn uitgesloten / ja maar voorgegaan / voor zoo veel God die vergeld, en dat die de weg zijn ende 't middel. Ja oorzaak eenigsins zeid Voetius in Thes. t. p. 154. niet tot het recht dat in Christus is / maar het besit voor ons. Zoo zoude ik dit van de rechtveerdiging des Zondaars onderscheiden / en distinctelijk dezelve na de rechtveerding des Geloovigen, vromen ofte rechtveerdigen hier aanmerken / als na dit leven ten Jonrten-dage. Zijnde genoeg / dat God ons vergevende in Christus / ook alle Geestelijke Zegeningen geeft om Christus wil / schakelende vervolgens al die weldaden onafscheidelijk aan een.

§. 43. Want wat die distinctie aangaat van 't recht en 't bezit, ende dat het recht te hebben tot eeuwig leven / gehoort tot de rechtveerdiging / maar 't besit door en op de heiligmaking / kan ik niet wel bevatten wat de zin der zelve is / ook is de Schrift zoo naukeurig niet. Zie Openb. XXII: 14. Want hoe maken wy het dan met het recht ende 't besit tot de genade der wedergeboorte, verlichting tot kennis, en geloove des Euangeliums, door welke ik Christus aan-neem tot vergeving / en rechtveerdiging? Hoe zal men 't verder stellen met het recht ende de besitting der Heiligmaking / aanneming tot kinderen / bewaring / volharding / hoop / vreugde en troost in God? Deeze dingen alle zijn weldaden van Christus / die hy ons verworven heeft: 't recht is in hem, en uit dat recht werkt en geeft ons Christus 't besit van alles onderscheidentlijk / vervolgens wijsheid, rechtveerdigheid, tot vergeving / heiligheid / verlossing en alles.

§. 44. Wy kiesen dit / om dat het eenvoudiger is en niet zoo vol swarigheid. Ende op die wyse konnen wy ons beter tegen 't Pausdom redden: Want hebben die yetwes staande te houden / in faveur van de goede werken / wy laten het geschil van de Heiligmaking voor af gaan / en dan komen wy tot de achting die God maakt van de goede werken om Christus wil / door zyn genade en Geest gewrocht / en hoe dezelve met het Eewig leven / dat daar op volgt / zullen beloont werden / dat zig dan klaarder en maklyker schikt.

§. 45. Wat rechtsinnig Godgeleerde isser / die in dit vonnis der rechtveerding geen onderscheid maakt / tusschen Gods *a* besluit / of voornemen / *b* de Belofte / *c* Christus betaling / *d* de toepassing aan 't gemoed / gelyk die geschied door de roeping en vereening met Christus / de gemeenschap aan al zyn zegeningen en weldaden: Zoo ook onderscheidmen deeze / rechtveerdiging en vergeving der zonden / van de *e* nader versekering uit de vruchten / ende eindelyk *f* de volle uitwerking / en in dit alles (*inter Justificationem activam & passivam*, zeid men;) zoo dees weldaad is aan de zyde Gods / daar toe de drie eerste aanmerkingen *a, b, c*, of zoo die ontfangen werd aan de zyde des menschen / daar toe de drie leste *d, e, f*, behooren; Hoornb. Sum. Contr. p. 705.

§. 46. Ik ontken dan niet het recht en toewysing ten leven om Christus wil / maar breng dat liever uit Christus tot dat leste na de heiligmaking en goede werken, na de *Justificatio pii f.* ende na dit leven ende ten Jonxten-dage. Nevens de alreeds aangetogene / kan men hier by vergelyken Turretin p. 2. Elenc. pag. 484--716. die hier van met groote bescheidenheid schryft. En Wits. Oec.

L. III. c. VIII. §. LXIII. &c. Andere meenen / dat alles inde vergeving begrepen is; Want vergeven zijnde alle zonden en alle straf, zoo is dat van een breede uitbreiding en groote vrucht. Namentlijk/ de zonden zijn of van overtreding der verboden / of nalatigheid der geboden / van begin tot den einde des levens dit alles zijnde vergeven / zoo isser niets dat ontbreekt; maar de Zondaar is volkomen rein, en wit als sneeuw / in en om Christus Afwassching of reining der zonden. Eischt de Wet volmaakte liefde / d'onvolmaaktheid is vergeven / zoo is hy dan als volmaakt, om niet gestraft te werden / wegens onvolmaaktheid, als of die niet in hem was. Ook is hem alle straf vergeven. Deeze die is ofte der pijne inde poel die eewig brand / of der berooving van 't Eewig leven/ inde zalige genieting Gods. Is en werd inde vergeving alle straf vergeven, zoo is hy vry vande Helle en ingelaten in den Hemel. Dat alles is / wat inde rechtveerdigmaking kan werden bedacht / ende onder andere bevatting / de toewijzing ten leven voorgedragen. Zeker dat God zijn Geest geeft / tot heiligmaking en troost hier / tot opstanding en heerlijkheid hier na / vloeyt daar uit om dat wy in Christus verzoening zijn liefde / vrede en vergeving genieten. Hoewel die werkingen den Zondaar inwendig herscheppen en vernieuwen, kort om/ my dunkt dat hier geen geschil is / als inde wijze van spreken en bevatten / maar niet inde zaak / leere der genade / en verdiensten van Christus zelve.

§. 47. Ik twiffele niet / of hier ter plaats kan mede gebracht werden 't geschil dat men maakt wegens de verdienstige oorzaak vande vergeving der zonds/ dat is de voldoening Jesu Christi. Te

 we-

weeren / of daar toe gehoort al Christus gehoorzaamheid en lijden? Dan of alleen/ als voldoenende voor onse zonden / moet aangemerkt werden / het drie uurig lijden onder de duisternis aan 't kruis? Waar af uitvoerig gesproken werd by Witsius Oec. fœd. L. 2. c. 6. Ende in tegendeel/ of Christus heilige ontfangenis en geboorte eigentlijk de schuld vande erfzonde weg neemt? waar af ik zie dat J. Alting handeld / ende het zelve tegensprekend inde voorreden aanden Leezer over de verklaringe der thien geboden p. 45. of **** 4. verso. Wits. Symb. p. 233. hoewel deeze geschillen misschien ook hooren tot de plaats vande voldoening van Christus. Dog gaan wy die / als niet Schriftuurlijk voor by / als men alleen uit de H. Schrift zijn God-geleerdheid om wijs te zijn tot matigheid haalt / zal men zig van zulke stellingen wel leeren wachten. Men moet Christus heilige geboorte en leven/ niet scheiden van zijn dood en van zijn lijden / nog het een gedeelte des levens en lijdens aanmerken zonder het andere en leste / waar in het al volbracht is.

§. 48. Edog wat de andere geschillen aangaat/ vande *Paresis* en *Aphesis*, vergeving der zonde/ voor Christus komst en dood / of na de volbrachte betaling en aangebrachte gerechtigheid / of en wat onderscheid daar is? en of dat van Paulus door *Paresis* en *Aphesis*, Rom. III: 25. uitgedrukt is / en moet werden geleerd? dat werd heden met veel drift en yver voor en tegen gesproken/ waar over men billik twijffelen moet / wie hier meest gelijk of ongelijk heeft. Coccejus, ende die hem hier met zoo veel yver verstaan / maakten het veel te druk, zo men 't zeggen mag/ met dat onderscheid/ en trekken 't ook te verre: de andere wederom / zijnde veel te yverig tegen, niet anders /
als

als of 'er een hooft-dwaling achter schuilde / en een grond waerheid gevaer liep / dat ik evenwel uit Coccejus gronden en uit leg noit heb konnen zien. Immers voor zoo verre hy zig tegen de Joden, Paus-gesinden en Sosinianen in zijn *More Nebochim* verklaart. Het komt eindelijk uit op het grondig verstand van de ter Rom. III: 25. en 't geen daar by uit Heb. IX: 15--- en X. 17. 18. tot nader opening werd gehaalt. Daar vind men / niet alleen onderscheidentlijk de zaak, maar ook de spreekwijs. Ik heb het overgeslagen / om dat ik dat zeer wel en tot brede verhandeld oordeelde by Witsius Oec. fœd. Lib. IV. c. XII. §. XXXIV. daar men mede vergelijken kan / 't geen dezelve over Rom. III: 25. heeft Lib. II. c. VIII. §. X. insgelijx in Exerc. ad Symb. dog / hoe het van de zijde van Coccejus gestelt werd / kan men zien in zijn *More Nebochim*, *Animadv.* ad 83. qu. §. voorts in veel Nederduitsche schriften / van Groenewegen en andere. Hoe / en met wat yver dit werd tegen gegaan / by M. Leidekker in zijn *Vis veritatis* Lib. V: c. III. IV. V. en aller breedtst c. XII. van p. 307--364. als mede by Brink onlanx Vr. XLVIII.

§. 49. Om evenwel ook een woord tot Vrede toe te brengen / zullen wy eerst trachten de zaak in eenige klare stellingen te openen / dan daar uit af nemen het ware onderscheid inde vergeving / voor of na Christus / ende ten derden, of dit onderscheid door *Paresis* en *Aphesis* gemeent werd.

§. 50. Wat dan het eerste aangaat. Wy meenen dat by de rechtsinnige voor zeker en bekent is /

Voor I. Dat God aan 't bevel van zijn Wet tot bevesting gehangen heeft de Vloek, dat de Vloek des Wets is tegen de zonde in 't toekomende.

Ten II. De zonde begaan zijnde / is Gods Wet

overtreden, ende de misdader schuldig aande Vloek die aan de Wet hangt. Dit is klaar en bekend/ de Wet verbied de zonde met bedreiging van Vloek/ de Zondaar daar tegen aangaande/ zoo overtreed hy/ en dat is een misdaad tegen de Wet en Wetgever/ waar door hy is *sub reatu*, schuld of Vloek/ zoo ligt de Vloek en Gods toorn op hem Deut. XXIX: 20. en Joh. III: 36. want die schuld der zonde is de verbintenis van de zonde aande straf/ of dat de Zondaar/ als aan de misdaad schuldig/ moet gestraft werden; dat opsicht van de zonde tot de straf/ en in die staat te zijn/ is te zijn/ onder de schuld/ en Vloek der zonde. Men onderscheide de spreek-wijzen Deut. XXX: 12. 19. Woorden des Vloeks. 20. Al de Vloek van dit boek zal op hem liggen. 27. De Vloek gebracht over 't land.

Ten III. Dese verbintenis/ of dat moeten gestraft werden/ ontstaat uit Gods recht, ende het by gevoegde dreigement of Vloek aan de Wet, den Zondaar geopenbaart en bekent/ dat is de Vloek des Verbonds. 21. geschreven in't Wet-boek. Deut. XXIX: 20. Rom. I: 32. zoo is de Wet de kracht der zonde. 1 Kor. XV: 56.

Ten IV. Het uitstel vande straf is/ Gods verdraagsaamheid, en als dat lang geschied/ zijn langmoedigheid, maar wanneer God het gedreigde kwaad den Sondaar toezend/ dan zoo toornt God/ en oeffent hy wrake, openbarende alsoo zijn straffende gerechtigheid.

Ten V. Als God geheel of ten deele niet straft, dat is kwijtschelden of vergeven der zonden/ de zonde voor by gaan/ dat de H. Schrift met veel woorden en gelijknissen uit drukt/ de zonden niet toerekenen de straf ophouden en weg nemen. Zie Math. IX. 't Volk heelen 2 Chron. XXXI.

Ten VI. By God is geen ware volle vergeving zonder tusschen komende voldoening, zyn recht en wil laat niet toe/ dat de zonde ongestraft blijve. Zoo dat of de misdadige zelfs/ of een ander in zijn plaats de straf der zonde dragen moet.

Ten VII. Het heeft God na zijn goedheid en rijkdom van genade behaagt/ ware en volle vergeving der zonde te willen vergunnen/ al de straf den Zondaar af te nemen/ ende die te oeffenen aan een ander in zyn plaats, om te gelijk te thoonen dat hy Barmhertig is aan de Zondaar, en rechtveerdig in het straffen der zonden/ in een ander als in des Zondaars plaats.

Ten VIII. De Heere Christus, den Zone Gods, neemt dat op hem/ om de straf te dragen; op dat alle die de Vader aan hem gegeven heeft, vergeving mogen hebben en vry zijn Ps. XL. Jes. LIII.

IX. God openbaart dat voornemen, (dat hy de zonde wil en zal vergeven, aan den Zondaar/) wanneer de Borge belooft word/ dat die te zijner tijd zal komen/ om de straf/ die om der zonden/ of misdaad wil/ gedragen most worden/ op hem te nemen; zoo dat de Zondaar zelfs zal daar door vry zijn.

X. De Zondaar die belofte Gods hoorende en aannemende/ was door dat geloof in een staat van gerustheid, dat God met hem was verzoent, en hem niet zoude straffen; maar dat de beloofde Borge die zal moeten dragen/ en dat was 't geloove van de vergeving der zonde, onder de Belofte, waar door hy vervolgens van de straf vry was/ en zalig wierd.

XI. Terwijl/ uit kracht der belofte, de komst der Borge, om de straf te dragen, verwacht werd/ niet zonder dorst en verlangen na hem/ is dat ge-

loove geoeffent geworden / door het ſlachten van Zoen-offerhanden, levende ſinnebeelden / dat zoo een ander in hunne plaats, om hunne zonden / moſt en in 't toekomende zoude geſlacht werden.

XII. In die oeffening was te gelijk een belijdenis van zonde / misdaad / ſchuld / ende dat men zelfs des doods weerdig was. Voorts dat die moſt geſtraft werden met de dood / en evenwel ook een geloove, dat een ander / de beloofde Borge, zoude komen / om de ſtraf op zig en van de Offeraar weg te nemen / in waarheid, gelijk het Zoen-offer die alreeds weg nam in een ſchaduw. By gevolge / dat hem God geen ſtraf zoude opleggen in 't toekomende.

XIII. Met de Wet van Moſes zijn deeze oeffeningen veel en ſwaar geworden / en alzoo na proportie de belijdenis der zonde en ſchuld aan d'een zy; maar ook insgelijx is 't geloove, door zoo veel te meer ſinnebeelden geholpen aande ander zy; daar de geduurige / nader en klaarder beloften door Moſes, ende de Profeten by kwamen / dat de ſwaarheid van dat Jok verlichte.

XIV. De Heere Chriſtus, inde volheid des tijds komende / heeft de zonde verzoent, de ſtraf gedragen / en alzoo de Belofte, aan den Zondaar van begin af gedaan / vervult, volbrengende 't geen hy had op zig genomen / door den Zondaar te zullen lijden.

XV. Dit vereiſchte de Goddelijke gerechtigheid en waarheid, ten opzicht van al de geloovigen, die God geen ſtraf had afgevordert/ maar in zaligheid in gelaten / onder Belofte en Wet/ de tijd van zyn verdraagſaamheid en Langmoedigheid / zoo lang wachtende met de zonde inde Borge te ſtraffen / uitſtellende en borgende/ want de ſchuld bleef voor de Borge te betalen inde volheid des tijds.

XVI. Christus van als onze Borge gestraft zijnde voor ons / ende in onze plaats niet alleen voor hun inde voorledene, maar ook voor de geheele wereld in de volgende tijd, zoo behaagt het God zulx te laten verkondigen door het Euangelium, dat hy is verzoent en te vrede / ende dat daar is vergeving by hem in Christus naam / voor een yder die dat gelooft / zonder onderscheid van Jode of Griek.

XVII. God doende by 't woord ook tekenen en zegelen van 't selve / niet meer af vorderende al de werken van Moses Wet, tot oeffeningen van de belijdenis van schuld, ende 't geloove vande vergeving / maar alleen eischende 't geloove in Christus / na de leer des Euangeliums / om te ontfangen vergeving in zijn naam, welk geloove zig in belijdenis / geboden / Liefde / gehoorzaamheid / bekeering / vergeving des naasten / en wat des meer is / ook oeffent.

XVIII. Die gene welke God Almachtig door de verkonding van dit Euangelium de oogen verlicht, door zijn Geest 't geloove werkende en als leven en hand gevende / die neemt dat woord dan aan / en zulx geloovende, zoo heeft hy de gerustheid, dat God hem is verzoent / ja dat hem God niet zal straffen in eewigheid, maar al zyn zonden zal voor by gaan en vergeven / overmits Christus de straffe van hem op zig genomen en gedragen heeft / ende dat is 't geloove vande vergeving der zonde, Versoening en Vrede met God / na Christus komste onder en door het Euangelium / jaa de genade die dat geloove werkt / en alzoo dat geloove zelfs is een bewijs, dat God de zonde inden staat der zonde voor de weder-geboorte begaan / heeft vergeven Eph. II. Col. II. als die inder daad voor by gaande: Zie boven §. 37. XIX. Ge-

XIX. Gelijk dit geloove in den aanvang niet is zonder bekommering en verslagentheid over de zonde en verlegentheid om de vergeving, zoo en is het daar op, tot de vergevenden God naderende in Christus, als dan niet zonder krachtige liefde werksaam, tot de vergevende God, en gestrafte Christus, vreezende weder te zondigen tegens haer, die hy met zijn zonden, dat lijden heeft aangedaan, ende die moeyte gemaakt, verlegen wat hy den Heere zal vergelden. Dat ook zijn geduurige oeffening blijft, wegens alle overblijvende zwakheden, en zwaarder verval in dit leven Math. VI: 12---15.

XX. Na dit leven gaat hy vry van straf inde vreugde des Heeren, met zijn Ziele, eerst verwachtende daar na de Salige opstanding voor zijn lichaem, en alzoo de volmaakte vergeving en wegneming van alle kwaden, in en op de zonden gevolgt, waaar mede God thoont, dat alles volmaakt is vergeten en vergeven.

§. 51. Die deeze stellingen, daar in men 't eens is, zoo ik meen maar aandachtig aanmerkt, kan metter haast zien een merkelijk onderscheid inde vergeving der zonde voor of na Christus, men zie maar na de IX- tot die XIV. en vergelijke daar mede de volgende van XIV-XVIII. ende dat bestaat hier in.

a. De vergeving onder de Belofte en kan niet anders zijn als met verlangen na de vervulling, dat is na Christus komst en uitzien na de zelve.

b. Zoo lang Christus niet is gekomen, zoo moet van Christus de schuld noch betaalt werden, ende daer in Gods gerechtigheid gethoont. Heb. IX: 15. Rom. III. 25.26. die schuld is de schuld des Zondaars, maar de betaling is de betaling

van-

vande borge / en moet van die gescheiden en alzoo van den Zondaar in den borge aangemerkt. Wy moeten door een ander betalen / zeid de Catech.

c. De tijd van dat uitstel, is de tijd van de Godlijke verdraegsaamheid, maar na de betaling de tijd van Gods geopenbaarde gerechtigheid.

d. Voor Christus heeft men met zoen-zond-en schuld-offer moeten belijden / wat de zonde en Zondaar weerdig was / ende dat men geloofde door het offer van de beloofde Middelaar vergeving en vryheid van straf te krijgen.

e. Die oeffeningen zijn inde Wet uitter maten beswaart en belast met zware dreigementen van vloek / uitroeping en dood.

f. Alles was alleen maar voor de Joden, duister, met weinig mate van Gods geest, met veel dienstbaarheid en vreeze. In vergelijking van de tijd der verbetering, (a) met Christus komst (b) die betaalt heeft (c) en zoo getoond / dat God rechtveerdig is (d) zoo dat nu geen schaduw offer overig blijft (e) nog Wet en jok, vloek en dood (f) en dit alles / voor Joden ende Heidenen (g) klaarder / krachtiger / en (h) met een vrymoedigheid van volwasse kinderen / in vergelijking van die noch klein en onder Tucht meester zijn M. Leid. v. v. 359. 360.

§. 52. Na dit leven konnen wy geen onderscheid zien, dat hun eigentlijk in den staat der zaligheid zoude moeyelijk geweest zijn / en hun vernoeging verminderd hebben. Want of wel waarachtig was / dat zy onder borchtochte in den Hemel waren ingelaten / en dat hun schuld noch was te betalen van de Borge / ende Gods gerechtigheit te openbaren / zoo dat zy na de uitwerking van 't groote werk der Zaligheid begeerig konden, mosten zijn en waren / dat zelfs vande

de Engelen werd aangemerkt / 1 Pet. I: 12. Luc. II: 13. 14. dit alles efter werd verslonden vande versading der vreugde aan Gods rechterhand eewig ende altoos.

§. 53. Het derde, dat overig is / was de aanmerking / of Paulus Rom. III: 25. voor heeft dit onderscheid voor te dragen / met de naam-woorden *Páresis* en *áphesis*, waar af het eerste zoo een voor by gaan onder de verdraagsaamheid Gods / het tweede die voller vergeving der zonde / na gedane voldoening / zoude beduiden.

§. 54. Wy plegen inzonderheid als een woord in 't N. Test. maar eenmaal voor komt / wel wat toevlucht te nemen tot de Griekſche Overſetting vande LXX. welker ſtijl en tale van 't N. T. veel gevolgt werd / daar vinden wy 't woord ἄφεσις en ἀφίημι wel dikmaal en meest voor דרור vryheid van't Sabbath en Jubel-Jaar Lev. xxv: 10. Jer. xxxiv: 8. 15. 17. Ezech. xlvi: 18. Vryheid der gevangene Jeſ. lxi: 1. voor יובל, Jubel, Lev. xxv: 28, 30, 31, 33, 40, 50, 52, 54. xxvii: 17, 18, 21, 22, 23. en bekentmaking van Vryheid Lev. xxv: 10, 11, 12. in't Jubel-Jaar. Voorts in שמט en Schemitta, Vrylating van ſchuld, niet te manen, Deut. xv: 1, 2. 3. 9. Exod. xxiii: 11. en van dienſt Jer. xxxiv: 8---16. Zoo mede voor נשא Gen. iv: 12. xviii: 26. en Exod. xxxii: 31. Pſ. xxv: 19. xxxii: 1--6. lxxxv: 3. Jeſ. xxxiii: 24. en סלח Lev. iv: 20, 26, 31, 35. v: 10. 13. 16. 18. 19. 22. Num. xv: 28. voor de vergeving die Ceremonieel was Num. xiv: 19. Neh. ix: 17. Jeſ. lv: 7. waar uit men genoeg van de zin van dit woord kan afnemen / dat in den N. Test. ook dikmaal in deeze gelegentheid gebruikt werd. Als voor de Ceremoniele vergeving Heb. ix: 22. die van 't O. T. uit Pſ. xxxii: 1. 2. en Rom. iv: 7. die van

Chri-

Christus tijd. Math. IX: 2. 5. 6. Luc. VII: 47. 48. 49. na Christus dood Math. XXVI: 28. Hand. XIII: 38. Heb. X: 17. 18. Math. XII: 31. 32. noch in deeze eewe, noch inde toekomende Marc. III: 29.

§. 55. Edog wat het naam-woord *Paresis* aangaat / dat vinden wy nergens / als hier / in 't N. Test. By de LXX. ook noit / immers niet in deeze materie / zoo men op Kircherus Concordantie eenige staat mag maken / alleen vind men 't *verbum* by Sirach cap. XXIII: 2. op dat gy den moetwil der openbare Zondaars niet voor by gaat. Het werd noch wel een enkelde reis gebruikt en overgeset slap 2 Sam. IV: 1. swijgen חרש. Esth. VII: c. 4. Voorby gaan Spr. IX: 15. verlaten עזב Deut. XXXII: 3. 6. mager Num. XIII: 21. en voor פרש Jer. IV-31. uitbreiden, slap werden Zeph. III: 17. Zoo dat het inde vergeving der zonden met zulken onderscheid niet is in gebruik geweest. Ende dewijle Paulus het alhier maar eens gebruikt, is niet wel waarschijnlijk / dat hy juist daar mede het zelve in die nadruk heeft willen in gemeen gebruik brengen.

§. 56. Ondertusschen zien wy geen swarigheid altoos / waarom dat men 't van die vergeving voor / onderscheiden vande vergeving na Christus niet met Paulus zoude mogen gebruiken / gelijk zulx by Beza, Cloppenburg, onze Kant-tekening, en meer andere zoo is aangemerkt / met dat verstand nochtans / dat men het doe met die bescheidentheid / gelijk Paulus / die het eens gebruikt heeft / ende inde zake niet verder zig inlate / als God zelfs voor gaat.

§. 57. Wat de plaats en zin Rom. III: 25. 26. aangaat / en 't geen hier nodig aangemerkt dient / is alleen het onderscheid van tijd, voor of na Christus /

stus / dat zeer nodig is aanmerkt v. 21. Nu. v. 26. in deeze tegenwoordige tijd, in vergelijking van 't geen te vooren geschiet is, vers 25.

§. 58. Onder 't geen te vooren geschied is / merkt hy aan *a.* de zonden te vooren geschied, verstaat dat / van die geene / welke God heeft believen voor by te gaan. *b.* Omtrent die te vooren begane zonden stelt hy / een *Paresis* een voorby gaan, oversien, borging / zwijging / vergeving / enz. Zoo dat God de geloovigen zelfs niet heeft gestraft / maar de straf af genomen, om die in de doen tegenwoordige tijd te leggen op de Borge, en van de zelve af te vorderen. Men vergelijke hier neven de verzoening der zonden onder het eerste Testament Heb. IX: 15. en de aantek. Rom. III: n. 54. en Hebr. IX: 46. *c.* Deeze tijd schrijft hy dan verder / indien deele toe / de verdraagzaamheid Gods / als hebbende tot noch toe de zonde niet gestraft.

§. 59. Maar ten opzicht vande doen tegenwoordige tijd, zo komt in aanmerking *a.* de voorstelling van Christus tot een Versoen-deksel, door het geloove in zijnen bloede *b.* de rechtveerding der geene die uit den geloove Jesu is, in tegenstelling van die uit de Wet en Besnijdenis zijn, zeid Beza. Dat tegen de verdraagzaamheid Gods / de betooning van zijn rechtveerdigheid in de tegenwoordige tijd. Zie ook Rom. I: 18. II. 4.

§. 60. Alleenlijk is dit laatste zoo eigen aan de volheid des tijds, dat het nochtans ook heeft moeten geschieden / om de overtredingen die te vooren geschied, onversoent gebleven / van God waren voorby gegaan. Dat met διὰ τὴν πάρεσιν tot een betooning van zijn rechtveerdigheid / door, of liever om de vergeving, oversiening, der zon-

den te vooren begaan / werd te kennen gegeven zie ook Hebr. II: 10. Zoo betaamde het / en moste Christus, om der zelver wille lijden; op dat zy zonder ons / 't geen ons volmaakt/niet zouden volmaakt zijn/ maar wy ook met hun Heb. XI: 40.

§. 61. Ende gelijk men dat niet tegen spreekt / dat Rom. III: 25. *Paresis*, overziening der zonde gepast word op de versoening voor die tijd / Zoo maakt men ook daar geen zwarigheid in / dat *Aphesis* vergeving met een nadruk van meerder volkomenheid gebruikt werd uit Jer. XXXI: 32. Hebr. X: 16. Zie Witsius Oec. L. IV. c. XII. §. XXVIII. en Exerc. ad Symb. gelijker Leidekker ook niet tegen heeft / dat men onderwijzings halven, dat onderscheid van de vergeving voor of na Christus / met die woorden Leere. L. c. p. 359. en zoo was hier de vrede te vinden.

§. 62. Want wie kan daar tegen / dat men de vergeving der zonden in den N. T. voller erkenne na de meerder klaarheid, kracht des Geestes vryheid van schuld- en zond-offer, vrymoedigheid zonder vreeze, ende wat hier meer in aamerking komt / of komen kan. Apoll. de L. D. p. 296.

§. 63. Uit al het voorgaande / byzonder dat de vergeving is een geduurige goedheid Gods / van begin des levens af tot den einde toe/ gepast op het geduurig zondigen / zal het niet swaar zijn te beantwoorden die Vrage / dewijle de vergeving in Christus volmaakt is, ende dat inde zelve alle zonden werden vergeven, zelfs ook de toekomende, hoe men noch dagelijx bid/ vergeeft ons onze schulden? waar af Turretin handeld L. c. p. 726. 749. 751. ende met dat onderscheid / gehaald uit de aanmerking vande verscheiden leden der vergeving / aan de zyde Gods zijn besluit / belofte /

Chri-

Christus dood ende 't Evangelium: en aan onze zijde / de ingank inden staat der genade / en vergeving in 't gemeen / of de toepassing vande vergeving op de zonden van dag tot dag / in 't byzonder / afbiddende alzoo nevens de eewige ook de tijdelijke oordeelen / of den toorne des Vaders / om die van niews begane zonde. Ps. XXXII: 4,5. XXXVII: 19. LI: 13. 16.

§. 64. Waar af na dit leven en d'Opstanding 't vonnis inde volmaakte uitvoering blijken zal / als God zijn kinderen van alle straf vry verzadigen zal met zijn volmaakte gelukzaligheid, even gelijk na / gelijk d'aanneming tot kinderen is / gelijk als van een kind dat minderjarig is / ende van een meerderjarig; en dan in zijn Openbaring en erffenis Gal. IV. Rom. VIII. Even alzoo zoude men de vergeving konnen aanmerken / voor Christus, na Christus, ende na dit leven ten Jonxtendage.

IV. AFDEELING.

Onderscheid tusschen Toerekening van Christus gerechtigheid ende de rechtveerdigmaking. §. 65. Tusschen de rechtveerdigmaking ende de vergeving §. 66. Tusschen de rechtveerdigmaking ende Heiligmaking. §. 67. Augustinus Spreuk dat de werken niet voor gaan maar volgen §. 68. Weerdigheid der werken. §. 74. Van het rechtveerdigen door den geloove alleen. §. 75. Paulus en Jacobus vereenigt §. 81. Besluit 82. 83.

§. 65. Uit-

§. 65. Uitstellende een verder volkomen verhandeling deezer geheele stoffe zal ik maar eenige weinige aanmerkingen hier by doen / die tot den articul vande rechtveerdigmaking nader gemakt toe brengen / om de geschillen aldaar of geheel weg te nemen of te bevredigen; en voor eerst het onderscheid / tusschen de rechtveerdigmaking ende de Toerekening van Christus Gerechtigheid aan den Zondaar. Zommige twisten hier over / of'er onderscheid is? maar wy meenen / dat die hier netst en naaukeurig spreken / die de zelve onderscheiden. Voor 1. Zoo dat de toerekening voorgaat, eerst in Christus, en daar na ook aan en voor den Zondaar, als de oorzaak en naaste reden waarom wy werden Gerechtveerdigt, vrygesproken en ons recht ontfangen / zelfs voor het geloof, en roeping eenigsints; gelijk ten 2. de zelve ook ziet / op het recht tot al Christus weldaden / alle tijdelijke, Geestelijke en eewige zegeningen / die wy in Christus ontfangen. Maar de rechtveerdiging volgt op en na het geloof of werken, en is een vrucht en byzondere weldaad van Christus verdienste / van al de andere / daar toe de toerekening ook regt geeft / onderscheiden.

§. 66. Ten tweeden ook zijn de rechtsinnige dat eens / dat men deeze weldaad der rechtveerdiging wel mag onderscheiden van de vergeving, hoewel de Schrift die somtijds als dezelve weldaad aanmerkt. Want 1. Yemand kan gerechtveerdigt werden die geen zonde of schuld heeft, gelijk God, Christus en Engelen, maar daar vergeving is / werd de zonde voor by gegaan / daar is altijd zonde. Ten 2. Daar kan vergeving van zonde zijn daar geen rechtveerdiging is, als in een pardon of gelijk het de Sosinianen begrijpen / edog een Prins /

die perdon geeft/ oordeeld den zoodanigen schuldig, maar hier werd de Zondaar onschuldig verklaart/ om gestraft te werden/ dewijl Christus heeft voldaan, hier is gerechtigheid of een rechtveerdige vryspreking. Ten 3. Vergeving is een voorby gaan der straf, maar inde rechtveerdiging ook een meegaande gerechtigheid tot het leven ende Christus weldaden. Ten 4. Daar is ook een rechtveerdig spreking uit de werken. Maar inde vergeving der zonden/ komt niet als de zonde in aanmerking/ die God niet straft/ dit onderscheid werd van weinige aangemerkt.

§. 67. Maar tegen het Pausdom merkt men aan een onderscheid tusschen de rechtveerdigmaking ende heiligmaking, maar zoo/ dat men vast houd/ dat die weldaden onafscheidelijk, jaa te gelijk saamen gaan/ alleen isser eenig geschil over de orde, wat eerst of lest, moet werden aangemerkt/ te geschieden.

§. 68. Te weten: veele hebben hier (niet achtgevende hoe de Heilige Geest/ dan wel het een, dan wel het ander voorsteld) opgevat de spreuk uit Augustinus. *Opera sequuntur Justificatum & non præcedunt Justificandum.* dat is: De werken volgen den Gerechtveerdigde, ende gaan niet voor die nog gerechtveerdigt moet werden. De fide & Oper: c. XIV. Ik beken/ lang van dat vooroordeel geweest te zijn/ dat dit een ontwijffelbare waarheid was/ die geen tegenspreken leed. Maar de zaak zelfs, Gods woord, ende dan Augustinus meening overwegende, stond ik over dit misverstand verbaast over mijn zelf/ ende datter zoo veele aan vast zijn die dit niet hebben aangemerkt.

§. 69. Het is uit ontelbare plaatsen van Augustinus zeeker/ dat hy gewoon is 't woord *Justificatie*

te

te nemen / voor inklevende rechtveerdigheid instorten en van een Zondaar een vrome of rechtveerdige te maken. Tom. I. Retract. L. II. c. XXXIII. *De gratia Dei, qua Justificamur, hoc est Justi efficimur.* Tom. II. Ep. XLVI: CXX. c. XX. & XXII. Tom. III. de Sp. & Litt. c. XXVI. Tom. IV. De fide & Operibus c. XIV. Tom. VII. De pecc. Mer. & Rea. Lib. I: c. XIV. Tom. VIII. in Ps. XXX: c. 163. & in Ps. XXXI: c. 186---191. Tom. IX. tract. III. in Joh. c. 25. Tom. X. De Verbis Apost. Serm. XV: c. 335. & Serm. XVI: c. 340. Ende ik twijffel niet / of hier van daan is in het Pausdom / de misvatting van dit woord. Om dat de leer van Augustinus van groot aanzien was / in zonderheid onder die hier de kragt vande grond ter niet konden na zien. Wat wil Augustinus dan met die spreuk zeggen? Dat Gods genade en Geest in den Godlooze Zondaar eerst het geloove werkt, dat levend is, ende dat dan zoo een rechtveerdig is gemaakt, ende uit dat beginsel des geloofs goede werken voortbrengt.

§. 70. Hy verstaat over al de genade der heiligmaking, welke begint door de roeping, daar door men dan gerechtveerdigt en eindelijk verheerlijkt werd. Want daar over was eigentlijk tegen de Pelagianen het geschil. Hoewel hy elders / 't woord ook voor rechtveerdig verklaren, van een rechtveerdige gebruikt. Tom. III. de Sp. & lit. c. XXVI. c. 827. maar noit mijns wetens / voor het rechtveerdigen van een Godlooze, anders / als dat hy den Godlooze bekeert, zijn Geest / 't geloof / en heiligheid mede deeld / werkende in hem het willen en werken na zijn welbehagen.

§. 71. Het geen my zoo niew en vreemt voorkwam / heb naderhand gevonden by verscheide

aangemerkt / als Musculus in L. C. Zanchius, Chamierus, Grotius, Forbesius Inst. Hist. Theol. L. VIII. c. XXIII. en in onze tale by die geleerde Lansman. Roomsche Afval p. 283. 284. en evenwel nemen als noch veele daar op geen opmerking.

§. 72. Maar of schoon Augustinus die regul zoo verstond / het is my efter geoorloft, die regul in die zin te verstaan / dat de goede werken, de rechtveerdig spreking volgen. Ik zal niet antwoorden / dat dit voor 't Pausdom belachlijk is: maar dat dit niet wel na waarheid kan werden gezeid / van de rechtveerding uit en door den geloove, zoo den Zondaar die weldaad ontfangt door het werktuig des geloofs: daar 't immers eerst door de krachtige roeping, daar de heiligmaking of het leven der weder-geboorte begint gewrocht werd. Hierom zien wy / dat Rom. VIII. 30. de roeping voorgaat; alwaar ook van de heiligmaking niet anders / als met dat woord gesproken werd. Zoo dat men het te vergeefs in de rechtveerding met sommige, met andere in de verheerliking zoekt. Zie ook 1 Kor. VI: 11. Maar gy zijt geheiligt, maar gy zijt gerechtveerdigt, en inzonderheid Tit. III: 4--7. daar eerst het Bad der Wedergeboorte en vernieuwing des Geestes gesteld werd / en dan op dat wy gerechtveerdigt zijnde door zijne genade, erfgenamen zouden werden na de hope des levens. Immers niemand mag sig Christus tot rechtveerding toe-eigenen / als in welke Christus, door een geloove leeft dat door liefde werkende is. Als God 't geloof rekent tot gerechtigheid, of de werken, verstaat dit zig zelf. Zoo dat ik wenschte dat men die spreuk zoo niet en gebruikte / of die stelling met wat zouts vermengde.

§. 73. Wat nu 't Pausdom aangaat / die deze

twee

twee niet onderscheiden, maar verwarren, zoo dat / 't geen wy *Justificatie* noemen, is by haar ook *Sanctificatie*, en haar *Justificatie* noemen wy heiligmaking. Van welke genade zy (hoewel onder een verkeerde titul) veel goede dingen zeggen / immers die onder hun Augustinus, Thomas, en Janssenius volgen / die wy met Turretin El. p. 2. Loc. XVII. onder de titul van heiligmaking zouden plaatsen / en aldaar niet konnen tegenspreken. Daer en boven ook / dat de netste en naaukeurigste bestrijders tegen 't Pausdom in deeze stof / ook een rechtveerdigmaking uit de werken hebben toegestaan, die zy *Justificatio pii*, rechtveerdigspreking des vroomen noemen. Zelfs ten Jonxten-dage daar in bestaande / dat God / niet alleen met zijn Geest zijn Kinderen zelfs heiligt, tot goede werken te doen / maar dat hy hun ook zodanig verklaart en ten Jonxten-dage verklaren zal / dat zy als oprechte geloovige en rechtveerdige hem hebben gedient / en verheerlijkt / en niet geveinst, gelijk de Duivel en zijn werktuigen hun beschuldigen. Zie Turretin en Witf. L. c.

§. 74. Maar een ander geschil hier over is / of die werken, welke door de genade van Christus Geest / die hy ons verdient heeft / werden gedaan / konnen gezeid werden / een weerdigheid in te hebben, van verdienste des Eewigen levens. Dat is / of Christus verdiend heeft, dat ons werken verdienen zullen, het eewig leven, jaa noch meer. Dat is hier het geschil eigentlijk niet / of goede werken / hoewel gebreklijk ten opzicht van ons / nochtans gewrocht van Gods Geest, door Christus ons verdiend / waarlijk goed, nut, de weg, en alsoo nodig tot, jaa 't begin van de Zaligheid zyn, ende dat die zullen zoodanig verklaart ende ten Jonxten-

 dage

dage vergolden werden. Maar in God, na waarheid van zijn beloften, rechtveerdig zal handelen, een yder na de werken, dit alles is buiten geschil. Zie dat deftig getoont van Voetius, in zijn *Vis Veritatis ex ipso Papatu erumpentis*, Witsius en andere; maar 't geschil is over de waardigheid der goede werken ten Eewigen leven. Welke hoveerdige gedachten, wy met alle rechtsinnige, en zelfs veele onder 't Pausdom verwerpen.

§. 75. Daar is dan noch overig de spreekwyze, die het Pausdom en andere buiten ons ondragelyk is, van alleen door het geloove gerechtveerdigt te worden. Dit begrype ik even als alreede gezeid is, als het de Catechismus Vr. 61. verklaart. Dat alleen Christus gerechtigheid de onze voor God is: Deeze werd my voorgesteld in 't woord des geloofs, de leer des Euangeliums, zonder dat nu geeischt werden de werken van Moses Wet, om my die weldaad toe te eigenen, of eenige werken in my, die eerst zouden moeten voorgaan, maar alleen na de leer des Euangeliums toevlucht te nemen tot Christus. Zoo dat ik die niet anders als door 't geloof kan aannemen en deelachtig werden. Dit is eerst waar in de rechtveerdiging des Godloozen, zoo veel aangaat de vergeving der zonden. Daar na is het aldus de kracht en geduurige weerdigheid van Christus verdienste, ons verwervende en gevende zyn Geest, maakt dat wy gelooven en God lief hebben, en hier de hoop, en hier na het vol besit der zaligheid ontfangen en bekomen. God alsdan ook kroonende zyn gaven: hier verseekeren wy ons dat wy rechtsinnig zyn.

§. 76. Want, voor het geloove zyn geen goede werken altoos, die Gode behagen, maar de

mensch

mensch komt God voor als een Zondaar en Godlooze, God komt eerst met zijn woord, en Geest, roepende ende 't geloove werkende / dat de Belofte en leer des Euangeliums omhelst / ende dat is / uit genade en niet uit de werken Eph. II: 8. 9. 2 Tim. I: 9. Tit. III: 5. Rom. XI: 6. IV: 5. 6. enz. Hier zijn geen werken van eigen gerechtigheid, die wy te vooren gedaan hadden. Voorder werden inden N. Test. tot vergeving, rechtveerding / leven en zaligheid / de werken der Wet, die Moses daar toe eischte niet geëischt / maar uitgesloten en afgescheiden / zoo dat die by 't geloove niet mogen zyn, jaa 't geloove is, en moet zyn zonder die werken van Moses. Edog is, kan, nog mag het waar geloof niet zijn zonder werken der liefde, hoedanige 't geloof onafscheidelijk vergeselschappen en volgen Eph. II: 9. 10. Gal. V: 6. Jac. II: 17. 26. als die teekenen zijn / dat het geen tijd, waan, of Dood-geloof is; maar levend, ende alzoo zijn 't tekenen van de genade Gods / die wy ontfangen hebben, God ons gevende dat geloove. By gevolg / besluit ik / dat God mijn zonden is voorby gegaan, als die my uit de zonde gebracht heeft tot zijn Zoon, geschonken heeft zyn Geest en door dezelve 't geloove der Uitverkoornen.

§. 77. Jaa maar / men neemt de bewijzen weg / daar men zig gewoon is mede te beschermen / en sterkt het Pausdom in haar uitvluchten / met die uitleg over Rom. III: 27. en beschuldigt zoo bedektelijk van onvoorsichtigheid onze vermaarde Schrijvers tegen het Pausdom.

§. 78. Ik beken, dat schijnt wat hatelijk en laatdunkend / en ik kom daar toe niet als gedwongen, maar evenwel / wie en weet niet / dat men vry wat anders gedisputeert heeft voor, anders

 na

na het Concilie van Trenten. Dat sommige dingen van 't Pausdom zeer beschaaft zijn / ende dat ten minsten hunne taal / wat meer gelijkt' na Jacobs stem. Voetius pleeg ons in dees materie te leeren / en Witsius schijnt daar ook t' huis / dat die oude argumenten / *Da tua & quæ non debes*, enz. Nu de zaken zoo verandert zijn / met geen kracht konnen gebruikt worden. Zie t. II. disp. p. 730. 731. zal men daarom die vermaarde Heeren met zulken beschulding beswaren. God lof / dat de Reformatie ook daar in 't Pausdom Gereformeert heeft / hebbende de waarheid zulken kracht op haar. Zulx ik my verwondere / dat men tegen zoo nodig bericht, even wel tot een aanstoot van 't Pausdom even dom voort gaat / om inde lucht te slaan / en met zijn schim te strijden / men most dan zeggen wie my in 't Pausdom zulk een *meritum proprie dictum* dreef, waar tegen die redenen noch kracht hadden.

§. 79. Daar by / genomen dit was dan zoo: hier mede beschuldig niet andere / maar ik moet anders spreken / om dat van de zijde van 't Pausdom nu op een andere wijze als wel eer / en van sommige gesproken is en werd. Jaa wy zeggen in tegendeel / dat wy die argumenten krachtiger aandringen in haar rechte vigeur en leven opgevat. Ons argument is / de werken werden uitgesloten Rom. III: 28. 't Pausdom zegt de werken van Moses Wet / zoo de Joden die deden / zonder Christus en zijn Geest. Hier op zegge ik niet alleen dat beide / jaa alle werden uit gesloten / niet alleen Ceremoniele maar ook Morele / Ceremoniele alhier ende voorneemlijk / als waar in het de Joden buiten Christus sochten / dat het gemeene antwoord is der rechtsinnige / en na waarheid.

heid. Maar wy gaan een trap verder / en toegevende / dat zy hier begeeren / en wy na waarheid niet weigeren konnen ; zoo zeggen wy / dat even daarom vermits de Ceremonieele werden uitgesloten / de andere nog veel min te pas komen. Want voor I. Mozeele en waarlijk goede werken zijnder voor de genade niet. En II. Die der in in ons zijn / die zijn door Gods genade, en alzoo een bewijs der verzoening / om dat ons God zijn Geest gegeven heeft, daar de vruchten van zijn Eph. II: 8. 9. 10. dat men in zijn genade staat en blijven zal. Edog inde Wet der Ceremonien waren veel bloetstortingen geordonneert / wijzende na Christus bloed tot vergeving / 't welk gestort zijnde / houden die nu op / en heeft den mensch zonder die werken / dat bloed te omhelsen. Alleen door 't geloove / zonder dat ons nu yets werd opgeleid tot vergeving te moeten brengen / dewijl Christus het volbracht heeft / die in 't woord der verzoening den Zondaar werd aangeboden die dan door den geloove zulx deelachtig werd.

§. 80. Zeid men / datter belijdenis / bekeering / vergeving des naasten / liefde / 't gebod / ja 't geloove zelfs nodig is / dat immers werken zijn. Ik antwoord / niet om de versoening / vergeving / rechtveerding / leven of Zaligheid te verdienen : maar zig toe te passen / ende daar af te verzekeren / en waardig zoo grooten weldaad te gedragen.

§. 81. In alle geval men moet zien tegen wie dat Paulus of Jacobus spreken / en wat geschil zy verhandelen. Paulus heeft het tegen de Joden / die 't voorneemste der Wet nalatende / door een uitterlijk gedrach / en wachten van uitterlijk grove zonden / voorts door Besnijdenis en Ceremonien

nien zonder Christus en zijn Geest, meenden voor God te bestaan uit eigen krachten / steunende op hun voorrechten / boven de Heidenen; ende dit gaat hy in de Brief tot den Romeinen tegen. Of hy disputeert / tegen die hy het geloove in Christus noch noodsaakten tot Moses Ceremoniele-Zeden; dat tegen de genade van Christus strijd/ dat in de Brief aan de Galaters wederleid werd: Of hy wederleid menschen/ die Gods genade met recht erkenden / maar op hun zelfs roemden / en God de eer niet gaven / als Eph. II. gelijk Jacobus en Paulus ook beide die menschen tegen gaan/ die met een waar geloof, zonder werken / schoon zy Gods Wet bleven over treden/ ende na de zelve hun niet geheel richteden / meenden te bestaan/ dat de genade en vryheid was te misbruiken tot ontuchtigheid. Eindelijk Paulus sluit uit Ceremonieele werken / die hy 't geloof niet moeten zijn / Jacobus eischt werken der liefde / zonder welke geen goed geloof kan zijn.

§. 82. Ende aldus meenen wy / dat wy in dit hooftstuk hebben toegebracht/ dat tot bevordering der waarheid / nette bevatting der zelve / ende het beslechten der geschillen nodig is. Wil yemand efter ons blijven verdenken / van dat wy de werken te veel toeschrijven / en hier niet net spreken / wy betuigen voor God / dat wy dit in geen andere zin meenen noch verstaan / gelijk zoo veel groote God-geleerden voor ons hebben gedaan / als zy van de *Justificatio Pii*, in dit leven / ende ten Jonrten-dage spreken/ en Jacobus met Paulus/ of Paulus met zig zelf over een brengen. Gelijk van ons in 't Eewig Euangelium §. 21. aangetrokken zijn daar wy nu by doen Gommarus t. 2. p. 536. Lansman in p. 277. Turretin El. p. 2. p. 738.

& de

& de Concil. Pauli & Jacobi §. 31. 32. De Wit c. Soc. t. 2. in 4°. p. 280-285. en Catech. Vr. 62. Heid. Corp. Doct. de Justific. pag. 294--298. breed en uitvoerig. Ik weet wel dat Maresius dit geweldig tegen stond/ maar niemand heeft zig des gekreunt of zig daar aan gestooten.

§. 83. Immers het woord χωρὶς zonder, separeerd en sluit de werken uit/ en alleen zulke, die by 't geloof des Euangeliums niet moeten zyn, gelijk besnijdenis en schaduwen/ Rom. III. en IV. Gal. II. Of niet zijn te voren Eph. II. Rom. XI. maar geen, die uit het geloove, door liefde werkende/ daar na moeten gedaan werden. Die de taal verstaan/ konnen nazien Gatakeri Animadvers. in fol. over dit woord χωρὶς, die daar af zeer breed uit allerlei Griekische Schrijvers spreekt/ met de H. Schrift/ die vergelijkende en bewijzende/ dat het zoo een afscheiding beduid/ hoedanige geen Gereformeerde van de werken der liefde van 't geloof/ kan toestaan/ gelijk ook Paulus geen andere werken noemt/ als Besnijdenis, Joodsche wijs van leven, Feesten/ ende Moses heele Wet/ inzonderheid op zijn Joods/ zonder Christus en zijn Geest/ dat hier de deur sluit.

KAP.

KAP. III.

Vande Vryheid van Moses Wet onder het Euangelium. §. 1--6. In wat opsichten ook toepasselijk op de thien Woorden ende 't Verbond daar in begrepen. §. 7. De Wet nu geen Pædagoog. Galat. III: 25.

§. 1. DE orde scheen wel te vereischen / dat na de vergeving of rechtveerding / gesproken wierde vande voortgang der heiligmaking: maar dewijl wy dien aangaande weten moeten / dat deeze vryheid ook een vrucht is van Christus verdienste / ende dat die aanwijst het middel waar door / ende de regul waar na, die heiligmaking bewrocht word / zoo spreken wy hier af eerst en thoonen dat zulx nu niet en is Moses Wet, maar de Wet Christi, of de regul des Euangeliums. Ende overmits wy die bediening aanmerken / dat dezelve geschied Verbonds wijze, zoo verhandelen wy by elkander af / al 't geen van de Verbonden, verspreid is voorgekomen / daar wy dan eenige aanmerkinge over de Sacramenten of Verbond-tekens, by doen.

§. 2. Ik meene in dit derde Kap. zoo omsichtig gesproken te hebben / dat ik niet kan denken / dat zig yemand daar aan kan stooten. Andersints hebbe in 't leezen van allerlei Schrijvers / oude en latere / 't geen wy zeggen overvlodig gevonden / zoo my alleen de moeite luste / om die hier by te schrijven / dat voor als noch onnodig rekene.

§. 3. Mijn Leezer gelieve de moeite te nemen

om

om het maar na te zien; want nergens daar zoo op mijn hoede geweest ben: inde voor red. **. ** 2. pag. 54. 65. 148. 149. 169---171. 124. 195---197--200. &c.

§. 4. Evenwel werd dit noch zoo verkeert opgevat, om dat men 't zoo verkeert te vatten gewent is: maar 't is zoo ver daar van daan, dat ik yets soude zeggen tot nadeel van Moses Wet en zijn eewig duurende geboden, zoo die in zijn vijf boeken en inde thien woorden voorkomen, als of die geabrogeert en afgeschaft zouden zijn, dat ik in tegendeel doorgaans leere, dat die door Jesus Christus en zijn Geest meer klaarheid en luister gekregen hebben, wanneer de zelve zijn afgezondert van alle die geboden der insettingen en staatkunde, ende van al de verkeerde misduidingen der Pharizeen, en gebracht inde Schrift van 't N. T. als tot een Koninglijke Wet der vryheid, een *Corpus Juris Christi*, van Paulus uitdrukkelijk genoemt de Wet Christi, Gal. VI: 2.

§. 5. Ten welken opzicht hy zig aanmerkt, zonder Wet van Moses, maar onder de Wet van Christus 1 Kor. IX: 21. Zoo was ook de tale der Propheten, Jes. II: 3. XLII. 4. LI. 4. Jer. XXXI: 33---31. Hier van daan insgelijx de tale der oude Christen Leeraars, vande niewe Wet, die in 't Pausdom niet alleen, maar by de eerste Reformateurs ook is overgebleven. Zulx Molin tegen Bellarmin hevig uitvaart, als hy de onze nagaf, dat wy Christus niet erkennen als Wet-gever, gelijk in 't vervolg nader blijken zal. Alhier, moet van Christus in 't N. T. de proef gehaalt werden, wat eewig duurende Wetten zijn van Moses of niet.

§. 6. Want ick kan niet denken, dat yemand tot

tot een ander uitterste/ als dat van de Sosinianen, wel vervallen om staande te houden/ dat die Eewig duurende geboden zouden klaarder gevonden werden by Moses ende in 't O. T., als by Christus in 't N. T./ die met zijn verkiezing, uitleg en herstelling, en dan door zijn Geest en Apostelen geen klein licht toebrenght.

§. 7. En wel licht/ dat ik aan die vrage niet eens gedacht zoude hebben/ meenende dat daar over geen geschil was/ of konde zijn, onder de rechtsinnige, had ik niet gevonden/ dat dit zoo met opset en uitvoerig by een vermaard schrijver verhandeld wierd. Maar zoo/ dat als ik Musculus, Zanchius, en Rivet na zag/ my dezelve hier over meer genoegen gaven; als die deeze zaak zoo klaar en krachtig uitwerkten/ dat ik niet kan denken/ hoe daar over yets kan werden ingebracht/ jaa ik meende/ zoo men op 't woord abrogeeren niet wilde staan/ dat ik geerne en liever vermijde/ maar alleen op de zaake zelfs letten/ in die opzichten aangemerkt/ zoo als die van God door Moses, op die wijze van Israël is gegeven/ en aangedrongen, dat die Wet ons zoo niet voorkomt. Dat dunckt my/ dat zulx zoo klaar is/ als de Zon/ en onmogelijk/ om met eenige schijn tegen te spreken. 't Komt dan daar op aan/ of de Christenen van die opzichten vry zijn/ zoo verre, gelijk yder toestaat/ dat by voorbeeld de thien woorden *Schesi fœderali*, voor zoo veel God met Israël daar over een Verbond maakte/ en dat die belofte van Canaan/ en de weldaad der verlossing uit Egypten in hebben/ en Israël uit haar gemeene grond en kracht verbinden NB. tot de Ceremonieele en politijke geboden, van Moses, dat wy daar af vry zijn/ in al die opsichten/ dat zulx de

Christenen niet raakt, anders als een gedeelte van de H. Schrift, of een Goddelijke Historie, ons tot onderwijzing en leering na gelaten. Wie kan dit tegenspreken of hy moet louter Joods zijn?

§. 8. Die Heer is te bescheiden, en onze vrindschap ook niet van heden of gisteren, dat hy kwalijk zoude nemen, dat ik over zijn aanmerkinge, deezen aangaande, dan de vryheid neme. Zoo men anders zoo veel recht mag gebruiken over een levende, als zijn E. doet over de dooden, gelijk over den groten Zanchius, die hy noemt een *accu-*
" *ratissimus en profundissimus Theologus*, een aller-
" naaukeurigst en diepgrondigst God-geleerde,
" jaa en kan hy niet zeggen, hoe eerweerdigen
" gevoelen hy van dien groten Godgeleerde heeft,
" wiens uitleggingen hy oneindig verheft, bo-
" ven de hedendaagsche niewe uitleggingen, die
" de vernuften der Studenten zoo af trekken.
Oec. fœd. Lib. I. c. VI. §. XX. en over Musculus, waar van dat Zanchius in Epp. aldus spreekt. Uit de onze is my alleen Musculus genoeg, die allergeleerste en neerstigste ondersoeker der H. Schrift, wiens oordeel ik altijd hoog heb geacht en achte. Van wiens gemeene plaatsen Melchior Adamus in zijn leven getuigt, dat het een gantsch Goddelijk werk is, waar mede hy thien Jaren lang is besig geweest, gelijk dan ook den Heer Leidekker, den zelven inzonderheid prijst, wegens zijn uitnemende aanmerkingen over de thien Woorden. Waar by komt, de zeer vermaarde Rivet., die niet alleen oordeeld datter in der daad geen geschil is, dat Alting en Turretin ook zoo gevoelen, en neigt tot het gevoelen van Musculus en Zanchius, maar die het zelve volkomen verkiest. Want zoo spreekt hy Tom. I. p. 1336. Tot uitleg van ons gevoelen
zenden

zenden wy voor af / dat de thien Woorden / voor zoo veel die van Moses zijn overgelevert / aan de Israëliten / tot ons niet en gehooren ; maar in zoo verre alleen / als die met de Wet der Natuur over een komen / of door Christus / die onze Koning is / bevestigt zijn.

§. 9. Onze Heer en Vrind / die anders gewoon is / de namen der levendige inzonderheid te verswijgen / als hy haar wederleid / of uitschrijft / gaat deeze vermaarde God-geleerden met namen tegen / en is redelijk wijdloopig om dit te wederleggen / laatende tot dien einde eenige stellingen voor af gaan / op het welke wy dat alleen kort zullen zeggen. De 1. §. XXVII. konnen wy toestaan / gelyk die op de kant staat / de thien Woorden, voor zoo veel die de Wet der Natuur in hebben, verbinden altijd alle ende een yder, dits buiten kijf en geschil by alle. Edog daar is inde thien Woorden meer, als de Wet der Natuur, gelijk ons Alting en Turretin wel leeren onderscheiden. Wat de 2. stell. §. XXVIII. aangaat / weet ik niet waar toe die dient / want dat heeft plaats zelfs in alle Moses geboden, die ik moet gehoorzamen, om dat het God zeid. De 3. §. XXIX. heb niet tegen / want de Heidenen zijn niet verbonden, aande thien Woorden, maar aan 't geen geschreven en gegeven is in hunne herten, evenwel hoorende van die Wetgeving, zijn als dan ook daarom aan desselfs onderwijs verplicht geweest. De 4. §. XXX. dat de algemeene geboden alle menschen verbinden, tot welker kennis die komen, schoon dat die eerst aan d'een of ander Natie in 't byzonder gegeven zyn, om dat daar in een Openbaring is van Gods wil. De 5. §. XXXI. dat die ook konnen, met byzondere reden aangedrongen werden, 't gebod efter gemeen

zijnde, daar heb ick noch yemant tegen, ook niet Musculus, Zanchius, nog Rivet, maar inde 6. §. XXXII. komt hy wat nader tot de zaak.

§. 10. Overmits Israël de Kerk was in die tijd, aan de welke de Zone Gods als Koning van zijn volk de thien woorden heeft gegeven, zoo volgt, dat die zelve Wet in zijn volle kracht blijft, tot dat de Koning der Gemeinte die afschafte. De Kerke uit Joden en Heidenen werd door Christus een, en alzoo zijn rijk, derhalven de Wet, die Christus eens aan zijn Kerk heeft gegeven, verbind de algemeene Kerk altijd; NB. ten zy dat Christus zig anders verklaar. Dit most 'er by, zeg ik, of anders had al Moses Wet, nog zijn volle kracht, tot de minste Ceremonie toe: nu komt hy ter zake.

§. 11. Maar het is ongerijmt te denken, dat Christus de Morele Wet, voor zoo veel hy die door Moses aan Israël gegeven heeft, zoude hebben afgeschaft, en strax weder aan de Christelijke Kerke bevestight. Ik en zie niet, dat zulx van Musculus, Zanchius, of Rivet, gestelt werd, dat Christus eenige Morele Wetten heeft afgeschaft, jaa men doet hun seer groot ongelijk zulx van hun te denken, alzoo zy wel expresselijk onderscheiden, tusschen 't geen inde thien woorden is uit de Wet der Natuure, die alle menschen verbind, in zig zelf goed, ende tusschen 't geen daar in is, dat Israël eigen is, waarom zy aanmerken dat nu de zonden uit dien hoofde grooter en zwaarder zijn, als strijdende 1. niet alleen tegen de Wet der Natuur, en Moses, maar ook tegen Christus Wet en bevelen. Musc. L. c. p. 129. Rivet Supra. L. c. maar dat zie ik wel, dat hy die heeft bevestigt en van niews met aanhang of by-

voegsels en voorrechten vermeerd. Gelyk hy zelve spreekt.

§. 12. Edog waar mede bewijst nu die Heer / dat de thien woorden / op die wijze, gelijk die gegeven zijn door Moses, aan Israël, een eewig duurende regul zijn? De 1. reden is / om dat die gesproken zijn voor de ooren van al het volk. 2. En van God in steene tafelen met zijn hand geschreven. Ende ten 3. geleid in de Arke des Verbonds. §. XXXIII.

§. 13. Wat de eerste reden aangaat / die thoont Paulus dat ons niet raakt. Heb. XII: 19, 20. Wy zijn niet gekomen tot de stem der woorden, wy moeten den Berg niet naderen Exod. XIX. dat raakte Israël. En God zelve zeid daar van / dat hy zoo zoude spreken op dat zy in Moses zouden gelooven, Exod. XIX: 9. gelijk de Israëliten / dat versoeken. Deut. V. zie Oec. Fœd. L. IV: c. XIV. §. XII. Christus spreekt nu zelfs. Heb. I: I. II. 3. XII. 25.

§. 14. Alzoo weinig raakt ons de tweede reden, zoo wy wederom Paulus mogen gelooven 2 Kor. III: II. als dat schrijven in Steene tafelen mede brenght tot de bediening des letters / die te niet gedaan werd / immers de Heer Witsius heeft ons §. XVIII. leeren bedenken / aan onze steenachtige herten / daar toe Musculus en Joh. Gerard. aantrekt ende dat het Gods werk alleen is / die te schrijven in de tafelen onser herten §. XVI. door de bediening van de H. Geest.

§. 15. De derde reden bewijst noch minder / om dat die geleid is geweest in de Arke, want hier af heeft hy §. XXV. geleerd / dat dit geweest is voorneemlijk om te beduiden, dat Christus, het tegenbeeld der Arke, de Wet had in sijn binnenste

Ps.

Ps. XL: 9. ende dat hy die voor de zijne volbrengen zoude. Insgelijx dat by Christus niet alleen versoening is, maar ook de Wet, tot een regul van leven en dankbaarheid. Zoo dat Christus dan by hem ook præcepta heeft/en zijn Euangely der Versoening niet te begrijpen is/ als een ledige Arke des Verbonds zonder tafelen der Wet. Als ik hier by doe/ 't geen hy leert L. IV. c. XIX. §. XXXII. by ons aangetrokken §. 23. alwaar hy tegen de Joden bewijst uit de verwoesting van de Arke, de veroudering of vernieting van 't Verbond ende desselfs Wetten, die of nevens de Arke gelegen hebben, daar hy de twee Tafelen ende 't Wet-boek, als van een Natuur aanmerkt/ als zijnde alle Voorwaarden van dat Verbond van Moses.

§. 16. Dit aanmerkende/ konde ik niet anders zien/ of niet alleen deeze groote mannen/ maar ook de Catechist §. XXXIV. werd te scherp over gehaalt/ want ik zie geen andere gronden en redenen/ als die van 't vergaan der Tafelen en Arke gehaalt werden. Mag Essenius en Witsius daar uit besluiten/ de vernieting van de Joodtsche Godsdienst, het O. Testament, de Wet der Ceremonien, waarom mag die Catechist dat niet doen? en konnen zulke gevolgen gemaakt werden in aanmerking vande thien Woorden/ waarom ook niet vande Ceremoniele Wet? Of heeft die evenwel konnen duuren tot Christus/ waarom ook niet de thien Woorden? Wat valscheid/ ongesonde Theologie/ jaa by na Godloosheid is hier meer in/ 't geen uit die Catechist werd by gebragt/ als 't geen wy uit de Heer Witsius zelfs hebben aangetrokken? dog die Catechist heeft mijn verantwoording niet nodig/ als die in zijn toespijze onder de korte aanmerkingen (1) p. 50. thoont/

dat dit geen bewijs-redenen van zijn gevoelen / maar antwoorden op het tegen-bewijs / ende desselfs swakheid was. Wy gaan voort: men zeid/
„ de thien Geboden zyn gesproken met zoo groo-
„ ten toestel. Ergo van d'andere te onderscheiden?
„ d'antwoord is, 't Is geschied op des Volx ei-
„ gen versoek / dat d'ander zoo niet uitgesproken
„ zijn.

„ Maar die zyn geschreven in Steene Tafelen,
„ om haar duursaamheid te kennen te geven? de
„ Antw. is / geeft dat de duursaamheid te ken-
„ nen / zoo geeft het vergaan van de Tafelen ook
„ het vernietigen te verstaan. Die zijn gelegt inde
„ Arke? Zoo dan van een Natuur / men verge-
„ lijke de tweede druk. Zie ook aldaar Vr. 64.
„ 77. 78. en V. Hoofdst. Vr. 2--7. enz. over Math.
„ XXII: 38.

§. 17. Hier by komt §. XXXV. de ter Math. V: 17. Ik ben niet gekomen om de Wet te ontbinden, maar te vervullen. Dits maklijk te beantwoorden uit het geen wy leezen Lib. IX. c. XIV. §. XVII. Het is te zeggen, dat Christus niet gekomen is om Wet of Profeten, met zyn leer of leven leugenachtig te maken. Ook spreekt Christus niet alleen vande thien Woorden / maar als aldaar wel staat / *non tam de lege Ceremoniali*, niet alleen, of zoo zeer vande Wet der Ceremonien, als vande Wet der Zeden.

§. 18. Dat Christus en zijn Apostolen dezelve by brengen en aandringen / dat is 't geen Musculus en Rivet zeggen / dat wy even daarom die hebben te volgen. Paulus Eph. VI. trekt het gebod aan / en Christus trekt Moses / de Wet / Psalmen en Profeten aan / krijgen Christus woorden dan aansien van Moses / of geeft hy met zijn woorden aansien aan den zelve. Het leste dunkt my eerder.

§. 19. Ende

§. 19. Eindelijk valt hy wederom op de afschaffing, dat men daar af niet leest in Gods woord / en ik en lees daar van ook niet by Musculus, (Zanchius) en Rivet; of 't geen uit hun is by gebracht/ ik kan ook niet gelooven / dat zulx hun gedachten zijn geweest. In tegendeel/ zy erkennen dat Christus in zulken geval de Wet der Natuur / en van Moses niet afschaft/ maar bevestigt. Zoo spreekt Musculus, Zanchius, en Rivet uitdrukk'lijk. Over zulx is het eerder een *subrogatio*, als *abrogatio* te noemen / men zie hun zelfs.

§. 20. Nergens vind ik by Zanchius deeze stof met opset en zoo breed verhandeld/ als over den brief tot den Ephes. Loc. v. ex cap. II. 14. 15. p. m. 155. Zoo mede de Rel. Chr. of *Zanchii fidel.* p. 145. 146. en de Decal. l. I. c. XI. Thesis I. p. 287. in 4o. *Ut Politicæ & Ceremoniales, sic etiam morales leges, quæ decalogi nomine significantur, quatenus per Mosen traditæ fuerunt Israëlitis, nihil ad nos Christianos pertinent. Sed eatenus tantum* NB. *quatenus & cum lege Naturæ, omnibus gentibus communi consentaneæ sunt, & per Christum, quem pro rege nostro agnoscimus, confirmatæ fuerunt. Vide* p. 289. 293. & c. XXVII. XXVIII. in 4o. p. 1129. 1134.

Musculus p. 129. 130. & p. 74. *Interea tamen sciendum est, quæ in hoc decalogo continentur, quatenus in se sunt bona, justa, æqua & pia, & ad legem naturæ pertinent, hactenus enim observantia pertinet ad omnes...* en p. 75. *Quatenus Israëlitis per Mosen legaliter est traditus, solas Israëlitas legaliter constringit, quatenus vero cum lege naturæ justitia &c.*

Rivet hebben wy boven hooren spreken. Zoo sprak Melanthon. Zoo waren veele in 't Pausdom gewoon/ gelijk de Roomsche Catechismus van

van Pius de IV. dat gevoelen verkiest: *Certissimum enim est non propterea his præceptis parendum esse, quod per Mosen data sunt. Sed quod omnium animis ingenita, & per Christum Dominum explicata sunt & confirmata.* p. m. 396. -- 438. even zoo spreekt à Soto, by Bellarmin. de Justificat. lib. IV. c. VI. §. *Addunt aliqui.*

§. 21. Ondertusschen bekent hy §. XXXVII. dat ook de Wet van 't Verbond der Werken is afgeschaft, in aanmerking, dat zy een Verbond geweest is om daar door te leven, of vervloekt te werden; om over te slaan al de andere aanmerkingen die hier en daar verspreid zijn, als Godts schrijven in de Steene Tafelen §. XVI. XVIII. dat zy gelegt zijn in de Arke §. XXV. c. VI. §. XLI. n. 4. c. XIV. §. X. n. 3. 4. 5. 6. XX. en NB. conditien zijn van Moses Verbond §. XXXII. enz.

§. 22. Behalven dat hy zelve ook leert onderscheid maken tusschen de thien Woorden, net aangemerkt als een Wet, of als een instrument van 't Verbond. Als Wet zijn die een regul van natuur en leven, voorgeschreven van hem, die macht heeft te gebieden; ende dat zijnse geweest van den beginne, zijn 't en zullen 't blijven in alle Verbond, en staat des menschen. Nu vraag ik dan, of zy van den beginne verbonden hebben, als van God, door Moses, op Sinai gegeven? Als een instrument van een Verbond leert hy ons §. LIII. dat daar over is gemaakt een Nationaal Verbond c. XII. §. XXIV. *Fœdus typicum* tusschen God en Israël, waar in Israël aan God beloofde oprechte gehoorzaamheid aan al Gods geboden, ende inzonderheid der thien woorden. Ende God beloofde aan Israël, dat die gehoorzaamheid NB. hoewel niet volmaakt maar oprecht, hem zoude

aange-

aangenaam zijn / en hier en hier na eewig beloont werden. Op zulken wijze komt de Decalogus nu ook niet te pas / want God maakt nu zulken Nationalen Verbond niet. Wat my aangaat / ik heb boven getoont / dat de thien woorden genomen in haar geheele inhout / met voor-reden / beloften en beveelen / zijn voorwaarden / een forme of instrument van 't Verbond der Genade / den Israëliten vande zijde Gods voorgehouden / en by hun aangenomen / na de huishouding van die tijd / welke huishouding nu ophoudende / zoo houd ook op dat Instrument / by gevolg geen formelier van 't Verbond des N. T., voor de Heidenen want wy nu hebben Matth. XXVIII: 19. 20. Wy hebben nu geen *Fœdus typicum*, dat gestelt werd tegen het *fœdus spirituale* L. IV: c. XII. §. XXIV. Jer. 31. Heb. VIII. en X. ende dat by de Belofte / of 't Genade Verbond als by gekomen / dat ik met Paulus de Wet noem / de naam genomen zijnde van dat gedeelte.

§. 23. Tot het geene wy aangetrokken hebben / pag. 194. §. 36. zouden wy meenigte van God-geleerden konnen by doen / zoo ten op zicht van de afschaffing van Moses Wet in 't gemeen, als de thien woorden in 't byzonder. In die opzichten zoo zeid Voetius, dat de geloovige niet zijn onder de Wet 1. om het leven te bekomen onder beding van volmaakte gehoorzaamheid 2. of onder de Wet als hebbende magt om de begane zonde te verdoemen. 3. Of onder de heerschende macht door toeval der verdorventheid. Voet. disp. p. IV. p. 55. Altare Damasc. p. 502--515. De Woorden van Hoornbeek zijn aldus. Want wie en weet niet, dat met de Oude Wet van Moses, maar het Niewe Testament, by ons moet nagevolgt werden; dat wy niet

op zijn Joods moeten Sabbath houden, maar op zijn Christens, geestelijker wijze 's Heeren-dage heiligen. p. 306.

§. 24. Zeer breed is hier over Apollonius de lege Dei. Cap. x. *De abrogatione legis Moralis*, van p. 260. tot 304. (diens uitnement Tractaat van de Heer Leidekker zeer geprefen werd / en te recht) alwaar, na dat hy getoont heeft, dat de verbintenis blijft tot volkomen gehoorzaamheid, als een regul, waar na wy ons moeten uitstrekken. Zoo stelt hy verder, dat zy niet is, om daar door gerechtveerdigt te worden p. 275. Of om die in Christus zijn te verdoemen 278. Ook ten opzicht van desselfs gestrengheid en rigeur p. 282. Dat is, of wel haar goede werken besmet zijn, zy zullen daarom niet verdoemt werden, ende of wel dezelve gehoorzaamheid alleen begonnen is, en onvolkomen, zy is God aangenaam, ende hy wil die eewig beloonen. Gemerkt God bekeering toelaat, ende de swakheden en zonden vergeeft 286. Ook is die afgeschaft, ten opzicht van haar hard drijven, ende de slaafachtige vrees Rom. VIII. 15. p. 290. Insgelijx als in hebbende Godts Verbond voor de Val p. 294. daar hy by doet Moses dispensatie, voor de tijd der verbetering, ten opzicht van 't jok der Ceremonien, NB. uit kracht vande Morele Wet te houden enz. Verder segt zy, is de Wet geabrogeert, ten opzigt der omstandigheden en toevallen p. 297. Alleen der Joder eigen voor 1. de beweeg redenen van Canaan, en lang en wel leven in dan land. 2. De verlossing uit Egypten 3. dat die op zoo een byzondere wijze op Sinai is gegeven, en op Steene Tafelen geschreven, want die byzonderheden in Moses Wet-geving, raakten ons of den Heidenen niet in 't N. T. daarom gebruikt den Apostel die tegenstelling,

ling, dat wy Christus brief zijn, geschreven niet in Steene Tafelen, maar inde Vleesche Tafelen des herten, de eerste tafelen heeft Moses verbroken, en hoe lang de tweede geduurt hebben weet men niet, daarom die dingen gaan ons niet aan. Hy doet 'er ten 8. by, voor zoo veel de Wet door toeval de zonde werkt Rom. VII. Wy spreken niet anders.

§. 25. De vermaarde Turretin, die by Saldenus, jaa veele als een Man zonder weergaa te Boek staat/ spreekt 'er dus van. Men kan Moses aanmerken als een Leeraar vande algemeene Kerk, of als een Wetgever Israëls, ende in die laatste aanmerking gaat de Wet alleen de Joden aan. Theol. El. p. 2. p. 160. Even zoo had het H. Alting verklaart Probl. Nov. p. 525.

§. 26. Wat verder de thien Woorden aangaat/ behalven het geen reets is aangemerkt / de Professoren van Leiden in haar Synopsis, zeggen dien aangaande dit: Dat de thien Woorden, die alle gemeen zyn, de Joden alleen byzonder zyn toegepast, als uit de Voor-reden Exod. XX. vergeleken met Jer. XVI: 14. de reden vande Sabbath Deut. V. de belofte van 't V. Gebod te zien is. Waar by zy aanmerken / dat men onderscheidentlijk moet overwegen het algemeen, ende het byzonder, want het algemeen kan wel onveranderlijk zijn en blijven / niet tegenstaande het byzonder verandert werd disp. XXI. §. XLVIII. XLIX.

§. 27. De Professor Leidekker stelt doorgaans het zelve / want optellende de eige Characters en Printen van 't O. T., zoo de voornaamste Christus toekomst / als min Voorneme 1. de Offerhanden 2. 't Land Canaans / zoo stelt hy de derde, die zeer uit schijnt, de Wetgeving by de Belofte,

lofte, **want het heeft de Vader behaagt / anders stelt hy, dat Jesus Christus de Wetgever op Sinai geweest is.** Exerc. Pr. p. 10. **die in te stellen niet tot een Verbond der Werken /** *non in pactionem legalis fœderis*, **maar tot de** Oeconomie der Wet, **ten dienste van 't Verbond der Genade / met** een Euangelisch oogwit. Hierom, (NB) vermits de thien Woorden, het Instrument zyn van die Oeconomie, konnen die geen Formulier zyn van het suiver Genade-Verbond, verschillende de aart van Wet en Euangely te veel, dat van de Oeconomie van die beide, **een zelve Instrument** zoude zyn. **Waarom de Apostel maar gedenkt van een** Wetgeving Gal. 3: 20. 24. Ook is die niet gegeven om de belofte te niet te doen, maar te thoonen, dat die noodig was. Waarom zy ook is uitgesproken op zoo vreeslijken wijze, vermengt efter met veel getuignissen der genade, jaa een Euangelische Voor-reden; Op dat te gelijk blijke, dat die niet gegeven wierd, tot een Formulier, suiver van 't Genade-Verbond, ofte ook tot het oprichten van een Verbond der Werken, maar tot de Wettische Oeconomie ende Bediening, tot behulp van 't Genade-Verbond. Oec. Tr. Pers. L. II. c. IV. §. XXII. XXVI. waar af wy nu vry zijn §. XXXVII. als in plaats vande zelve nu gekomen zijnde de *Oeconomia Euangelica*. Zie ook L. IV. c. V. §. VII. en Exerc. Pract. I. a pag. 8. 9. Want wy hebben de Wet ontfangen, *ὠαγγελικῶς* zeid Nazianzenus. Hierom wierd die op Sinai gegeven met veel vrees Heb. XII: 19. 21. maar efter inde hand des Middelaars Gal. III: 19. om dat de Middelaar desselfs recht zoude voldoen, ende dat die een Pædagogus, Kinder-Meester zoude zyn tot de Messias. p. 22. **Dus verre de Hr.** Leidekker.

§. 28. Alleen dunkt het my vremt, dat men uit Paulus vande Kinder-Meester, ende uit Nazianzenus by brengt.

§. 29. Want dat vande Kinder-Meester past niet op de Morele Wet, en eewig duurende geboden, hoe men die ook aanmerkt. *a.* niet in zig selfs als een norma, regul van goed of kwaad. Want zoo weet die van Christus niet, gelijk ook niet *b.* als de voorwaarde van Adams Verbond voor den Val, om de zelve reden. Dien volgens ook niet *c.* voor zoo veel men de Decalogus aanmerkt als de repetitie van dat Verbond, zoo heeft de Decalogus niets van Christus. Verder merkt men de thien Woorden aan *d.* als een regul van dankbaarheid, van goed en van kwaad, ook voor ons Christenen. Zoo is die geen Kinder-Meester, want wy zijn geen kleine Kinders, alleen tot Christus, daar men na Christus tijd niet meer onder is. Wy zijnder niet onder, maar vry van. Zy was maar voor de kinder tucht en kerk in die staat, voor Christus tijt en komst dat Paulus dan maar toepast als opsichtig tot de Ceremonien Besnijdenis, dagen, Joodsche wijze van leven en thien geboden, ghy zult u naesten lief hebben Gal. v: 14. dat is niet tot Christus, maar nu noch na Christus, maar de thien Woorden als voorwaarden van 't O. T.; of Nationale Verbond, in hebbende de algemeene gronden om te moeten gehoorzamen, al Moses geboden, zoo Ceremoniele als Politijke, ende daar nevens gaande het onderwijs vande Messias, of Profeet, de Engel van Gods aanschijn, en Verbond, die de Wet zelfs spreekt, de Beloften doet, de schaduwen insteld, zijn komst voorzeid, in dat opsicht kan het gepast werden op de thien Woorden, ende dan is het waar, dat zy

zoo

zoo verre tot Christus toe/ dat Ampt van een Pœdagogus bekleede ; dog dat met Christus komst uit is. Want zoo verbinden die geboden ons niet/ Christus promoveert de Wet der liefde/ om Professor te zijn van volwasse en meerder-jarige/ en men maakter noch al een Pœdagoog van / dat waarlijk niet Professoraal is. p. 18. men laate dat voor de Wet der Ceremonien/ leerende de Rudimenta en eerste beginselen Gal. IV: 9.

§. 29. Ende dat meene ik dat Nazianzenus wil zeggen/ wy hebben de Wet ontfangen Euangelicoos, ik meen niet dat hy dat van ons/ wy Joden zeid/ gelijk die de Wet op Sinai ontfingen pag. 22. waar van wy Christenen/ gelijk wy die van Sion en Christus bekomen hebben Hebr. XII. 'k Heb niet konnen nazien waar ik die spreuk zoude vinden/ dog 't verstaat hem zelfs/ wy in tegenstelling der Joden. Of hebben de Joden de Wet Euangelisch bekomen in hunne Wettische bediening/ dat past niet/ dats Wet en Euangelium confunderen.

§. 30. Mijn Leezer denkt licht/ leerd dat een yder zoo/ als men net spreekt/ waarom hier dan zoo veel waters vuil gemaakt/ als of men hier wat na-las/ dat andere hadden laten vallen/ en wat byzonders stelde/ dat by andere was oversien? Ik antwoorde/ dat wy dat hier niet voor hebben/ maar om dat men zoo veel over de thien Woorden twist/ ende die dan eens als de Wet der Natuur/ van 't Verbond der Werken/ voor de Val maakt: dan weder een repetitie daar af by Moses/ sommige in tegendeel/ maken daar een Verbond der Genade van/ andere een behulp tot dat Verbond/ ook zouden zy na de zonde van 't Kalf een andere schijn gekregen hebben. Voorts

inde

inde disputen vande Sabbath, komt het al op de aart van dees thien Woorden aan. Hierom zijn deeze stellingen / om die disputen weg te nemen ende te beslechten / dat maklijk om doen is / als men maar by zulke stellingen blijft / daar in men in substantie met elkander eens is / wanneer men maar net ende onderscheidentlijk spreekt / en zoo verstaat het de Heer Spanheim ook / als uit zijn brief en d'Introd. ad Hist. Sacr. te zien is. Witsii Nationale Verbond is inder daat niet anders / als 't Genade-Verbond na de Huishouding van die tijd / aan 't Joodsche Volk bedient. Ik wil geerne leeren / maar dit kan niet anders bevatten / wat moeite ik ook aanwende / dog dit breed genoeg / ook heb het aangeroert in mijn Antw. §. 28--40.

Kap. IV.

De Wet en geboden van Christus in het Euangelium. §. 1-9. Gebruik der thien Woorden. §. 10. Het Euangelium is een Wet des geloofs en heeft geboden. §. 17. Jaa ook vloeken voor de ongeloovige. §. 8.

§. 1. HOe breed of eng het Euangelium genomen werd / men kan daar van niet afscheiden, de aanmerking en bediening van een regul Wet of geboden, van geloof en leven / namentlijk voor zoo veel met dat woord gemeent werd, een leere met verbintenis, gelijk het in Gods Woord zoo breeden beteekenis ook heeft / als boven gethoont is. Want dewijl het Euange-

ly

ly in die kracht genomen werd / dat het beduid de Vervulling der Belofte, en niet anders is / als de verkonding dat Christus gekomen is, en alles volbracht heeft / doorgaans daarom genaamt het Euangelium Christi; zoo moet dat ook aangemerkt werden in zijn geboden, voor zoo veel daar in en by is / de Wet van Christus, daar onder wy oock de thien Woorden begrijpen en 't geen daar toe gehoort. Niet alleen / voor zoo veel Christus als Godt, jaa als Koning van zijn Gemeente, op Sinai zelfs / die al gesproken heeft: maar ook verder / zoo verre hy in den N. Testamente, die aander / vernieuwt / ende ook aan de Heidenen toetrekt / past: gelijk het Euangelium vereischt ende by de Apostelen te zien is.

§. 2. Die hier verkiezen het gebruik van dit woord Euangely in zijn naauste betekenis / als maar verkondigende de Zaligheid in Christus / die en konnen hier niet ontkennen / dat dit een תורה thorah en Wet of leer des geloofs is / zelfs in die gemeene grond Adam voor de Val en alle menschen in 't hert geschreven. Te weten / als God dat openbaart, zoo moet ik dat gelooven, of ik maak God tot een Leugenaar. *Jus naturæ, effatum omni contradictione majus, æquum est, uti voluntas creata voluntati Creatoris in omnibus & semper obsequium præbeat.* Vogelz. comp. theol. disp. XV. §. VII. De Duivelen zelfs gelooven dat / en sitteren. Dat in Christus aan den Zondige mensch Zaligheid verkondigt werd / in en door 't Euangelium, dat is een woord / niet alleen aller aanneming weerdig / als een leere; maar daar leid ook in een verbintenis / gelijk 'er by komt een gebod, gelooft den Euangelio. Dat is een lex Euangelica. Want het algemeene is Wet / maar het byzondere

re op en van die byzondere Openbaring / dat is Euangelium en saamen d'Euangelische Wet. De Wet als dan genoemt zijnde / na het byzonder voorwerp en plicht daar omtrent / dieze gebied / gelijk altijd gebruikelijk en boven breed gethoont is. Hierom noemtse Paulus / de Wet des geloofs Rom. III: 27. dit is zijn gebod, dat wy gelooven inde name zijn Zoons 1 Joh. III: 23. Gelooft den Euangelio Marc. I. 15. XVI. 15. 16. Joh. III: 36. zoo dat niet waar is / heeft Adam de Belofte Gen. III: 15. niet behoeven te gelooven / en zoo zeid Moulin deftig. Even daarom, dat wy Christus erkennen de Auteur van 't Euangely, zoo erkennen wy hem als een Wet gever, want het Euangely is Christus Wet. Disp. Sedan. T. 1. pag. 576.

§. 3. Maar wil men het Euangelium ruimer nemen, voor de Verkonding vande leer der Zaligheid, ende al wat daar toe gehoort / zal de Zondaar tot die zaligheid geraken; altijd heeft dit Euangelium geboden, jaa ook Vloeken en dreigementen gehad. Zoo wel onder de Beloften van Adam tot Moses / als onder de Wet (want die naam krijgt hier de Leer der Zaligheid / onder de belofte om Moses Wet / hoewel die niet zonder Epangely, Belofte was) van Moses tot Christus / en eindelijk onder het Euangelium na Christus / dat een byzonder Voor-recht aan die naam heeft / als boven Kap. I. gethoont is.

§. 4. De geboden sedert Christus tijd / geven wy met het grootste recht vande wereld / de naam van de Wet en geboden Christi, de oude zeggen niewe Wet. Als die de zelve verniewt heeft / gezuivert heeft / uitgekosen heeft, met afschaffing van andere / ook vermeerdert heeft / met niewe bevelen, toepassingen, beweeg-redenen, van zyn en

en andere exempelen, en alles aanbevolen in zyn naam, als Koning der gemeente/ en als Wetten van zijn Hemelsch Koningrijk. Turretin Theol. El. p. 2. p. 433. 434.

§. 5. Dat wy niet verstaan/ op zijn Paapsch of Sosiniaans, als of Christus had volmaakter geboden en Euangelische raden gegeven/ en aangedrongen van Niews/ met de belofte van 't Eewig leven, door der zelve gehoorzaamheid te verdienen, zonder dat men Christus bloed, tot vergeving nodig hebbe of zijn Geest en genade, of wat voor suurdeessem daar nog meer mocht in zijn/ daar van hebben wy/ God lof, een heilige afkeer/ en weeten beter.

§. 6. Maar dat is de meening. Door I. Christus heeft veel geboden aangetrokken uit Moses, ende die verniewt, die voegende in zyn Wet, zoo door hem zelfs/ als door zijn Apostelen. Gelijk Math. XXII: 37. 38. vande liefde Godts ende des naasten Math. XIX: 17. 19. ende Luc. X: 27. 28. uit de thien Woorden/ zie Rom. XIII: 10. Gal. V: 14. Eph. VI: 1. 2. 1 Joh. II: 8. enz.

Ten II. Christus heeft die gezuivert, ende der zelver ware zin en meening gethoont/ tegen de Pharizeen en Schrift-geleerden. Math. V: VI, VII, XV. XXIII. enz. doorgaans/ ende wat de Polygamie aangaat/ voor en onder Moses Wet in swang/ dezelve heeft hy duidelijk afgeschaft, die Scheidbrief alleen om Hoerery toe gelaten. Zie Salden. Otia Theol. p. 350--364.

Ten III. Christus heeft zijn Apostolen macht gegeven, en door zyn Geest onderweesen/ van wat geboden van Moses het N. T. vry is, niet vande eerste en swaarste der liefde/ hoedanige hy heeft uitgekosen maar der Ceremonien. Zie 1 Tim. I: 8. Hand. XV.

Ten IV. De Heere Christus heeft veelerlei speciale niewe geboden gegeven, niet alleen Personele, na zijn believen Math. VIII: XIX. maar ook aan zijn Apostolen Math. X. en daar na Hand. I. te betrachten, tot aan 't Eind der wereld. Gelijk *a.* de Prediking van 't Euangelium in de wereld, *b.* de instelling van Herders, Leeraars, Ouderlingen ende Diakonen, *c.* Kerkelijke Orde ende tucht, *d.* den Heiligen Doop, *e.* het H. Avontmaal, *f.* den Dag des Heeren, immers na 't gevoelen van veele. Zoo insgelijk *g.* 't geloof in Christus, *h.* 't bidden in zijn naam, *i.* 't gebed des Heeren enz. Voet. disp. p.I. p. 343. 347. 351. 353. 359. 397. Turretin p. 434. 532. Zie Joh. IV. *k.* God over al te dienen, en bidden in Geest en waarheid Spanh. dissert. Hist. pag. 307--310.

Ten V. De niewe toepassingen op zijn Perzoon, (dat men de eerste en grootste Character van 't O. Test. maakt, zoo 't van 't N. werd onderscheiden.) aan de Heidenen, met zoo veel redenen, als van zijn Exempel, lijden, sterven, ende van de beloften van Godts Geest, klaarheid en kracht van 't Euangelium, lichtigheid van zijn Jok en geboden, meer gehaalt werden. Zoo bekent Witsius, dat die verbetert en vermeerdert is: *Novis accessionibus, novisque privilegiis aucta.* Oec. fœd. Lib. IV. c. IV. §. XXXII. dat pag. 202. in ons EEW. EUANG. van de kant op een verkeerde plaats geraakt is. Men zie ook Heid. C. D. p. 758. die daarom dit de naam vande Euangelische Wet gaf, als wy boven zagen. Als mede Salmas. de fœn. trap. pag. 306. &c.

§. 7. Alle deeze dingen zeker ende klaar zijnde, zoo komt het daar op aan, niet wat Moses, maar wat Christus ons beveelt, welke taal inde dispu-

ten over de Sabbath en Dag des Heeren dikmaal te pas komt. Gelijk wy uit Hoornbeek, Essenius, Lodenstein, en Koelman hebben aangetekent: inzonderheid werd dit uitvoerig gethoont in 't Altare Damascenum van Kaldenwood p. 502--515. In dat opzicht, en met dat inzicht, en verder niet, spreken wy vande Wet Christi Gal. VI: 2. de volmaakte en Koninglijke Wet die der vryheid is. Jac. I: 15. II: 8, 12.

§. 8. Men kan niet ontkennen, dat dit is na de tale Canaans, in 't Oude ende N. Test., dat de geboden en redenen zelfs spreken, dat de eerste en oudste Schrijvers die men de Out-Vaders noemt, genoegsaam alle eenparig zoo spreken, onderscheidende de oude ende Niewe Wet. Dat die Taal, by de Paapsche uitleggers en School-Leeraars, en alzoo by de Schrijvers der volgende tijden is gecontinueert, dat het ook aan geen Schrijvers na de Reformatie ontbreekt, maar efter vind men die tale gevaarlijk, om der Sosinianen, Wederdoopers, en Remonstranten wil, jaa om dat de Pausgesinden die zelfs ook misbruiken. Voet. p. IV. p. 53.

§. 9. Dit weet ik niet wel in te schikken. Ik staa dat wel toe, dat wy hier dan moeten spreken voorsichtig, maar niet nalaten te spreken met Gods woord. De Antinomi misbruiken de vryheid van de Wet, de Pelagianen 't woord vrye wille ende genade, en wat Ketter vind geen letter? Zullen wy daarom 't recht gebruik nalaten? Het was wat anders, zoo Gods woord niet voorging, ende dat het menschlijke woorden waren; maar nu de H. Geest soo spreekt, van Christus Leer, Euangely, Jok, Wet, geboden, niew Verbond en Testament, niew gebod, zoo kan men

men zulx niet nalaten, overmits wy van Gods Woord geen meester zijn. *Novus rex, nova lex* zeid Musculus daar op.

§. 10. Wat nu het gebruik der thien Woorden in het N. T. aangaat, ik heb met Musculus en onze Catechismus daar gantsch niet tegen. Want al de Schrift is van God in gegeven, tot leering en al de nuttigheden die Paulus aanmerkt 2 Tim. III: 15---17. alleen dat wy voorzigtigheid en eerbiedigheid daar omtrent gebruiken: want het is Gods Wet. Derhalven dat wy van onze eigen bevattingen geen geboden Gods maken, als of onze orde en wijze van begrip 't gebod Gods maakte? by ex. het II. gebod verbied Beelden te maken ende te eeren, dat is een soort van Afgodery, ergo het tweede gebod verbied alle Afgodery, by gevolg, 't gebied alleen den waren God en Godsdienst. Waar blijft nu het eerste gebod? Of noch eens, door beelden God eeren is van God lichamelijke gedachten maken, en aan dat uitwendige zig vergapen, hier tegen staat, God geestelijk en in waarheid kennen, zoo dan, dat is het tweede gebod. Een derde zeid, God door beelden dienen, is verboden Godsdienst, die den mensch uitvind; hier tegen staat Gods ingestelde Godsdienst, en uit kracht van dat gebod te gehoorzamen, in 't O. T. de ingestelde Godsdienst van Moses, in 't N. T. die van Christus, nu hier valt veel dispensatie en abrogatie, by gevolg ook omtrent en in het tweede gebod. Voet. p. I. p. 343. 347. 350. Een vierde zeide, het tweede gebod verbied beelden, om God daar door te dienen; maar gebied Christus het Beeld des onzienlijken Gods aan te merken, om door hem tot God te gaan, en zoo is Christus in 't tweede gebod, na de Hr. Leidekkers meening. Aa 2 §. 11. Op

§. 11. Op de zelve wijze gaat men te werk met de andere geboden. Het VII. gebod verbied Echtbreuke / Echtbreuk is een soort van onkuisheid / zoo dan / dit verbied alle onkuisheid. Noch eens Echtbreuk / is een zonde tegen het Huwlijk / zoo dan al wat het Huwlijk aangaat / hoort hier by gevolg het trouwen van Suster en broeder / van zijn broeders nagelate Weduwe / van twee of meer Vrouwen / van de Scheid-brief / Wet der yvering / en straf van 't Overspel / van de verbode maagschap / hier maakt men al het VII. gebod van / tot het begeeren toe. Math. v: 28. 29. 30. en disputeert dan breed / God heeft over dat gebod gedispenseert / zoo dan over de thien / daar het gebod eigentlijk spreekt van 't Overspel / al het overige gaat ons orde en begrip aan / die dat tot het VII. brengt / schoon zulx verder ziet en byzonder der is.

§. 12. 't IV. Gebod spreekt van 't gedenken, rusten en heiligen van den Sabbath ten sevenden dage. Dats een gebod vande tijd / vande Godsdienst / zoo dan hier hooren alle Feest-dagen en Sabbathen: de Sevende dag is een van Seven / zoo dan 't IV. gebod gebied een van Seven. Dat is nu de eerste dag, zoo dan 't IV. gebod gebied ons de eerste dag. Die ruste is geheiligt / met de oeffening van opentlijke en byzondere Godsdienst / zoo dan / die alhier geboden. In 't O. Test. waren 't dubbele Offerhanden / ende dit Ceremonieel / zoo dan al de Ceremonien hier, *quia Sabbathum præcipua ceremonia est*, zeide Melanthon. Godsdienst kan men niet Oeffenen zonder Leeraars / en die weder niet zijn zonder Scholen / Zie daar alles tot het IV. gebod. Dit loopt verre / want aldus komt I. en II. gebod weer tot het IV. en misschien dat wy daar groot abus begaan. §. 13. Zoo

§.13. Zo most men dan hier dat onderscheid wel waar nemen / dat van grote aangelegentheit is 1. van algemeene geboden / die de aller eerste zijn / 2. vande naaste besluiten uit dezelve de thien zelve / en dan 3. van verder byzondere geboden / dat wy boven breeder hebben uitgebreid. Die eerste algemeene konnen met de naaste besluiten wel geheel onveranderlijk zijn / uit Gods recht en natuur / daar het geheel anders is met de verdere en byzondere besluiten / of positive geboden, die enkelijk hangen van Gods wil ende daar door verandert zijn of worden.

§.14. De algemene hebben haar invloed en kragt in alle de byzondere / maar uit dezelve zijn de byzondere niet te halen / immers niet alle / ten zy Gods openbaring tusschen beide komt, door middel van welke speciale openbaring naast en eigentlijk de mensch verplicht werd / tot dat byzonder gebod, dat hy niet zoude mogen doen, jaa wel moeten niet doen, zoo die openbaring daar niet by kwam. Als by voorbeeld 't niet eten van de Boom der kennis van goed en kwaad, Abrahams offer van Isaac, Doop en H. Avontmael, dit moet eerst speciaal geboden werden / zal het algemeen God liefhebben boven al / en gehoorzaam zijn daar in eenige invloet hebben / om dat byzonder te ondersteunen.

§.15. Dewijl Gods Woord my die thien geboden niet telt / of daar in altijd dezelve orde houd / maar wel verwisselt ; dewijl daar niet staat / wat tot het een of ander gehoort : dewijl dat dit niet de zaak zelfs / maar alleen een poinct van ordre is; dewijl veel zaken naauwe gemeenschap hebben met elkander / en alzoo in verscheide geboden zouden konnen invloejen ; gelijck dronkenschap; de-

wyl wy zoo feilen konnen / moeten wy in deezen allen bescheiden en wys zyn / tot matigheid en vrede.

§. 16. Ook dunkt my dat de Heere Christus / behalven die algemeene geboden van gehoorsaamheid in alles / ende der liefde van God ende de naasten / als de grootste / dat inscherpt; dat de geboden aan een geschakelt zijn, ende dat men het niet mag nog kan alleen nemen zonder het ander, dat is men kan het VI. VII. en VIII. gebod niet alleen nemen / ten opzicht vande werken / of men moet daar het IX. vande woorden / ende het X. vande inwendige begeerten en gedachten by doen / op dat men de Geestelyke volmaaktheid vande Wet zie / ende niet scheide / dat God heeft saamen gevoegt / want die in eenen struikelt is schuldig aan alle Jac. II: 10. Joh. IV: 20. v. 1, 2, 3. ende de inwendige zonden werden zoo geschat by God / als de uitwendige daden en woorden voor de menschen / dat Christus Math. v. leert.

§. 17. Het isser dan zoo ver van daan / dat ik zoude derven zeggen / het Euangelium heeft geen geboden / dat het niet alleen in zyn gewoonlykste / ruime en brede zin / al Christus geboden aandringt, maar ook in zyn engste betekenis, zoo als 't Vr. 19. genomen is / en zelfs / de Wet ende 't Gebod des geloofs is.

§. 18. Wat meer is / inde meest gewoonlijke betekenis, heeft het ook Vloeken en dreigementen, zelfs jaa swaarder, als by Moses voorkomen / voor alle die het H. Euangelium naau genomen verachten, en niet aan nemen door den geloove: dat niemand moet vremt zyn. Het bewys hier van / is klaar en overvloedig Hebr. II: 1. 2. 3. X: 26--31. VI: 4--8. XII. 28. 29. 2 Thes. I: 8. 9. II Kor. II: 16. IV: 3. 4.

IV: 3. 4. Rom. I: 16--18. II: 5--16. 1 Kor. XVI: 22. Math. XI: 20--24. Joh. XV: 22. 24. XVI: 8. 9. Uit alle welke / en duisent plaatsen meer / men zien kan / hoe veel te swaarder straffe zal hy waardig geacht werden, die den Zone Gods niet zal gehoort hebben, na 't geen al by Moses gedreigt is Deut. XVIII: 15--18.

§. 19. Zelfs zijn in 't N. Test. schriklijker oordeelen / als in Ananias en Sapphira / Herodes en andere meer 1 Kor. II: 29. 30. Openb. II. en III. behalven de Apostolische Roede, ende dat overgeven aan den Satan, men leeze met aandacht 2 Pet. III. den brief Judæ ende de geheele Openbaring, waar uit men ziet, dat Christus schriklijk toornt / als men hem niet dient met vreugde en vreese Ps. II: 11, 12. en alzoo inden Zone gelooft.

§. 20. Dat dit nu gehoort tot de Prediking van 't Euangelium / na onze gemeene leer / zien wy uit de 83. 84. en 85. Vragen / daar geleert werd / hoe door het Euangelium ende de tucht na Christus bevel / het Koningrijk der Hemelen den ongeloovigen gesloten werd / en dat na dat getuignisse des Euangeliums / God hier en hier na zal oordeelen. Voet. p. IV. p. 18. n. 1. 6. en p. 52. 53. V. W. R. L. §. 35. 221. van Leewen over Rom. I. en II. pag. 219. 431. en doorgaans / als boven Kap. I. ook gethoont is.

§. 21. Alleen zal men zeggen / dat dit dreigementen zijn uit de Wet, ende 't verbond der werken afkomstig en voor de Zondaars overig? hier vloeit wederom een groot abus in / uit die oude Suurdeessem overig / dat men niet onderscheid / een vloek in 't algemeen, voor een overtreder gedreigt / of een vloek gehangen aan een particulier gebod, als dat werd overtreden. Dat algemeen,

is Gods recht, dat gemakkelijk van den mensch gepast werd by de algemeene geboden, dat hy weet die daar tegen aangaat dat hy des doods waerdig is Rom. I: 32. Maar, om dit te passen op byzondere geboden, die hem niet zonder Gods openbaring konnen bekent zijn, zoo moet hy die eerst weten, en hoe hoog de Wetgever hem dat aanbeveelt. Adam weet wel, dat God niet te gehoorzamen tijdelijke en eewige doot weerdig is, maar of het eten van den Boom der kennis van goed en kwaad zonde is, en zulx verdient, kan hy niet weten, zonder Gods openbaring, het dreigement aan zulken gebod gehangen, is dan ook de vloek van die speciale zonde, gelijk besnijdenis, Sabbathbreuk, Hoerery, Overspel, zoo ook 't wederbouwen van Jericho Jos. VI: 26. haar eigen straffen hebben, tot het bevestigen van die Wet gehoorende.

§. 22. Even alzoo is het ook met het Euangelium, dat heeft zijn vloek en swaarder straffe; want of men wel uit Gods algemeene Wet weet, dat men God, in al wat hy zeid, gelooven moet als d'eerste waarheid; zoo en kan ik geen Euangelium weten, als door de Goddelijke openbaring, van die verborgentheid; maar die gedaan zijnde met zulken pænael en vloek, zoo is die vloek de straf van 't niet gehoorzamen van 't Euangelium, gelijk aan 't onweerdig eten des Avontmaals, een oordeel gedreigd werd. Dit is de vloek van 't avontmaal, te misbruiken, ende dit heeft in alle Wetten plaats, daar boete of straf by gestelt is, dat zulcx gezecht werd dan te gehoren tot de speciale Wet, als der yvering, Overspeelders, Dieven en diergelijke, daar die straf aanhangt, die den overtreder dan werd aangedaan, uit zulken Wet

ex

ex lege Julia majestatis , adulterii enz. daar het vonnis over de misdadige na gevelt, en op gegrond werd.

§. 23. Men gelieve met onze tale nu eens te vergelyken 't geen sommige stellen, ende te overwegen hoe dat aan elkander hangt, *Euangelium non habet præcepta, decalogus non docet fidem, nec continet fidem in Christum,* en dan, *fides præcipitur primo præcepto.* Het Euangely heeft geen geboden, de thien geboden leeren nog begrijpen het geloof niet, ende het eerste gebod gebied het geloove. Hier met een distinctie uit te komen, van 't geloof aan te merken als een morele deugt, of als een middel van Gods Verbond aan te nemen tot rechtveerdiging doet geheel niet ter zake. Want de vrage is niet, over 't geloove in genere, als een natuurlijke Morele deugt, maar over 't geloove der beloften in Christus, Dit gebod, gelooft in Christus ende gy zult Zalig werden, aan de Stok-bewaarder; Hand. XVI: 32. Ik wilde wel eens weten wat voor een deugd dat was, of Morele of Ceremonieel of Politijk of Euangelisch? of is dit niet geboden? zoo is het dan geen zonde in Christus niet te geloven, is het zonde niet te gelooven, jaa verdoemelijk Joh. III: 36. zoo is het geloove geboden en 't is gehoorsaamheid te gelooven, is het geboden, waar? 't Euangely heeft geen geboden, zoo dan in de decalogus, of de niewe Wet Christi. In de decalogus of thien woorden niet; want die leeren noch hebben niet zeid men van 't geloof in Christus, dat een groote onvolmaaktheid zoude zijn, datter dat gebod niet in zoude zijn, dat zoo nodig is ter Zaligheid, een niewe Wet zeid men isser niet, zoo dan, nergens in Gods Woord een gebod om in Christus te gelooven, dat nochtans over al

voorkomt / met de vloek van verdoemenis / alsmen gelooft. Wat zijn dit groote abusen! dog dit is boven ook al aan geweezen pag. 115. 116.

§. 24. Om nu in dien doolhof niet om te swerven / zeggen wy rond uit, dat ja de thien Woorden ingewikkeld leeren / in hebben / beveelen / of begrijpen 't geloove inde Messias of Christus / die komen zoude. Want het is Christus die spreekt, ik ben de Heere uwe God / die præfatie is Euangelisch, en heeft in de belofte van genade en heerlijkheid. Hy belooft barmhertigheid, aan die hem lief hebben / nu dat is immers een belofte in Christus, 2 Kor. 1: 21. of kan God ons Barmhertig zijn zonder Christus? of kan God gelieft werden van een Zondaar buiten Jesus? Om vande Sabbath / het teken dat God heiligt / die bekende schaduw van Christus niet te spreken / ende dat de benaming אלהים een bewijs is der Drie-eenigheid / by die Heeren zelf?

§. 25. Daar by wederom / het Euangely heeft dat zelve gebod / maar zoo / gelijk God geopenbaart in het vleesch / zelfs tot ons spreekt / die in my gelooft, heeft het Eewige leven. Hier vloept alles maklijk en wel / zonder dat men van nooden heeft zig met uitvluchten en onderscheidingen te behelpen. In de Wet van Moses is dan het Euangelium belooft / en in het Euangelium is de Wet volbracht / ende 't geloove is dezelve deugt in 't gemeen / maar nu byzonder tot Christus / de Zoon van Marie / welke omstandigheid niew is / ende de voornaamste in onderscheiding van 't O. Test. / ende dat alzoo een niewe Wet, of niew gebod: Want God / zeid Voetius, kander van niews byzondere geboden by doen / gelijk NB. hy gedaan heeft inder daad, als hy beveelt / geloofd

in Christus, disp. p. 1. p. 351. 353. 359. 397. Op dusdanigen wijze, was 't geschil te vinden, als men maar zoo veel liefde had voor de waarheid, als voor zijn drijften, dat onder ons niet behoorde genaamt te zijn.

§. 25. Want by er. hoe is het mogelijk, dat men in een adem kan zeggen, inde thien Woorden wierd van Christus of de Zaligheid niet gerept, en dat men nochtans te gelijk zeid, dat niet alleen de Drie-enige God maar dat Christus in de thien Woorden zelfs spreekt? Zeid hy daar dan niet van zig zelfs, Ik ben de HEERE uw God, en ik zal barmhertigheid doen? Heeft dat geen vergeving en zaligheid in? Zoo word in de thien Woorden van God ook niet gesprooken, zoo is dat geen Euangelische Voor-reden. Noch, ik ben u God, en heeft die kracht niet die Christus daar uit haalt en thoont Math. XXII: 32. Maar hier van genoeg. Voor my is het Zonne-klaar. Ik had dit in mijn Na-reden aan D. K. in bedenken gegeven, maar die gaat dit stuk voor by.

KAP. V.

I. AFDEELING. Verscheide wijze van Voorstel §. 1. 't Gevoelen van Gommarus §. 2. Camero §. 3. Coccejus §. 4. J. Alting §. 5. Witsius, §. 6. Vogelzang §. 7. Eeniger Predikanten van Deventer. §. 8--14.

§. 1. Ik weet geen Hooft-stuk, inde gantsche God-geleertheid by na daar omtrent de Rechtsinnige niet alleen zoo zeer verschillen inde zaak

zaak zelve vande Joden, Pelagianen, Pausgezinden en Sosinianen, maar ook onder elkander, hoewel meer in woorden en verscheide wijze van voorstelling/ als in het Hooft-stuk der zake; daar men inde grond genoeg eens is / want aldus leid het alhier.

§. 2. Om een optelling te maken / veele begrijpen, na het Verbond Adams voor de Val/ dat men 't Verbond der Wet, der Natuur, Werken of eige gerechtigheid noemt/ een repetitie of herhaal van 't zelve, door Moses geschied op Sinai Exod. XIX. en XX. dat dan by hun het Oude Verbond genoemt werd / of ook wel de Wet, Moses voornaamste Bediening, die letter die dood, daar de thien Woorden de Hooft-som van zouden zijn / by dit Verbond erkennen dezelve een tweede, eenige Vernoemt het Oude Testament boven p. 46. Verbond der Genade in Christus de Middelaar / dat zy onderscheiden / in het O. Testament voor Christus / in Beloften / voorzeggingen / inzettingen en schaduwen die zommige by de Wet / andere by 't Genade Verbond / eenige by beide brengen / ende in 't N. T. na Christus / zijnde het Evangelium der Vervulling, dit vind ik zoo by Gommarus voorgesteld / in zijn Oratie in den Jare 1594. daar in hy wel zeer weinige voor hem heeft / en zoo in alles misschien niemand / maar efter is hy van zeer veele gevolgt. Zoo dat dit voor Coccejus tijd / ver het gemeenste gevoelen was / dat ook inde Voor-reden van 't N. Test. en veelsints inde Kanttekening werd gevolgt / inzonderheid ook vande vermaarde Voetius, en Cloppenburg voorgestaan / als die ook Discipulen waren van die vermaarde God-geleerde / zulx op die voetstappen daar na Hoornbeek, Essenius, Streso, en vervolgens veele met

met veel drift en yver gestreden hebben / als voor het oude en rechtsinnige, tegen alle schadelijke niewigheden, die men op de rekening van Coccejus stelde onder / de leste is ook Brink, in zijn Toetst. n. 43.

§. 3. Uit deeze duisternis is veel ligt verschenen. Camero gaf inden Jare 1608. te Heidelberg een verhandeling uit van het drieërlei Verbond Gods met den mensch. Voor af NB. erkennende een absolut Verbond der Beloften, (dit noemen andere het Testament der Genade) als dat van Noach en Jer. xxxi. met Heb. x. waar in God zelf/ belooft geloof, volharding aan de uitverkoorne; dan steld hy een Verbond of voorwaarde van belofte en wederbeding van geboden, en dit maakt hy drieërlei / der Natuur, genade en gedienstig. 't Verbond der Natuur verklaart hy genoegsaam op de alreeds gewoonlijke wijze / als van God aangegaan met Adam voor de Val / beloovende / na volkomen gehoorzaamheid / het leven/ eewig NB. in 't Paradijs te leven, welke inhoud der Belofte alleen van alle op die wijs niet verklaart werd. 't Verbond der Genade in Christus voor de gevalle Zondaar merkt hy aan/ als belooft, aan Adam/ de Patriarchen/ ende het Israëlitische Volk / ofte als Vervult, wanneer Christus niet meer zoo duisterachtig / en aan zo weinige wierd verkondigt / als na de Vervulling en Christus Hemelvaart en uitstorting vande Heilige Geest / en ook hier volgt hy den koninglijke weg: Maar 't Oude gedienstig Verbond (*fœdus subserviens*) noemt hy / 't Verbond dat God ingegaan heeft met Israël op Sinai, om haar te bereiden tot geloof, te ontfonken tot begeerte der Beloften van 't Genade Verbond / en Euangely / en hun zonden in te toomen /

men / zoo dat Moses aan Israël zoude hebben gerepeteert 't Verbond der Natuur met de Morele Wet, het Verbond der Genade en Beloften, ende het Verbond op Sinai, dat Camero om zijn verouderen door het Nieuwe het Oude noemt / en om dat het ten dienste is van 't Genade-Verbond, als Hagar aan Sara, de naam van het gedienstige geeft. Met een woord het oude Verbond is/'t geen God Israël voorsteld / eischende volkomen gehoorzaamheid van Moses Morele / Ceremoniele / en Politijke geboden / beloven die gehoorzamen alle zegen en leven in Canaan / dreigende den ongehoorzaamen dood en Vloek om haar tot den toekomende Messias te leiden. Amyraldus heeft van die drie Verbonden die gedachten gevolgt / in een disp. inter Salmur p. 1. p. 212. Ik zie hier wel dat hy hier van andere verschild / en ik vinde geen genoegen in dat Wettisch Verbond / hoewel meer in Camero als Amirald, die alhier veel stellingen in mengt die my niet gevallen / maar ik kan evenwel niet zien / waarom dat Camero van zommige zoo werd overgehaalt / inzonderheid van zulke, die het met weinig grond of reden doen / als die het niet veel netter en beter maken / want wat is hun O. T. met de repetitie der Wet, van 't Verbond der Natuur, ende den aanhang van der Ceremonien / Belofte van Canaan enz. tot en met een Euangelisch oogmerk, of het Nationaal Verbond op Sinai / of Moses Verbond alleen afgescheiden van 't Verbond der Vaderen / en alleen aangemerkt / al anders / als zoo een *fœdus subserviens* Oec. tr. L. II. c. IV. §. XXII. & lib. IV. c. V. men vergelijke maar de definitien met elkander / en men zal in de zaak weinig of geen onderscheid vinden / zoo ik het begrijpe.

§. 4. Na

§. 4. Na deeze heeft Coccejus inzonderheid zyn werk gemaakt / om deeze hooft-stukken op te helderen / en uit te halen / als die na het verbroken Verbond Adams / dat allenx en als by vijf trappen is vernietigt en geabrogeert / 't Verbond en Testament der genade in Christus onderscheid in Belofte / O. Test. of Wet / ende in het N. Testament of Euangelium. Dit is van veele gevolgt / en wonderlijk geprezen. Ende zoude het louter nijdigheid zijn / hem de lof / die hem hier over met recht toekomt / te disputeren / hoewel andere meenden / dat hy de Vaders voor Moses al te vry, ende onder Moses al te dienstbaar maakt; inzonderheid na de Afgodery met het Goude Kalf, ook weder invoerende / een herhaal des Wets / of van 't Verbond der Werken. Lev. XVIII: 5. en Deut. XXVII: 26. ten minsten in schijn / en hoedanige wy meenen dat zoo verre juist geen ongelijk hebben / dog 't zoude hem niet passen / aan die Splinter te peuteren / die hier zelfs een balk in 't oog heeft.

§. 5. De vermaarde Professor J. Alting, heeft de zaak noch wat anders begrepen; want niet erkennende voor de Val / eenig eigentlijk Verbond der Wet, Natuur / of Werken / zoo heeft hy evenwel van de thien Woorden en Moses Verbond die gedachten / dat het / wel niet na Gods oogmerk en voorstel / zoude zijn geweest een Verbond der Werken / of van verdienste, maar een Genade-Verbond in Christus de Messias; maar dat het zulx is geworden / en na de verkeerde opvatting van Israël / die onbedachtelijk zeiden / al wat God gesproken heeft, zullen wy doen, en zoo hun eigen gerechtigheid toe zeiden / als zoodanigen Wet-Verbond is gesloten, dat uit Rom. IX. hem

schijnt

schijnt waar te zijn. Maar 't schijnt my hard/ het Verbond de benaming te geven/ niet van Gods zijde ende den inhoud, zoo die na Gods meening werd voor gesteld/ maar gelijk het na de dwaalende meening van Israël wierd op genomen/ men zie hem hier over na/ inde 2de Pred. over de thien Geboden. pag. 19. en Voor-red. p. 8. &c. 19.

§. 6. De vermaarde Professor Witsius, die deeze stof met veel bescheidentheid/ inzonderheid ten opzicht van Coccejus heeft verhandeld/ maakter een Nationaal Verbond van/ als voor hem Hoornbeek gedaan had Theol. Pr. t. 11. p. 11. 12. met meer andere/ hier in bestaande/ dat God met het geheele volk maakt/ het welke voor af steld en alzoo in heeft, *a*. beide 't Verbond der Werken herhaalt/ ende *b*. 't Verbond der genade, of Oude Testament wederom daar in voor-gedragen. Dit zien wy ook niet hoe 't veel van Camero verschild/ als alleen in naam/ gelijk mede zeer weinig van Coccejus.

§. 7. Van alle deeze verschild eenigsints Vogelzang, die van Moses Verbond op Sinai/ een *fœdus typicum*, een byzonder voorbeeldend of schaduwachtig Verbond maakt, met belofte van Canaan en beding van Moses Wet, en al zijn geboden, met bedreiging van Vloek, voor de ongehoorzame, als waar in de Morele Wet, ende 't Werk-Verbond, verhalens en verwijtens wijze invloept/ dat het O. Test. van hem genoemt werd/ van het Verbond Adams, ende 't Verbond der Genade, als zijnde het N. Test. onderscheiden/ dat evenwel beide van Moses bediend is. Ook hier is geen verschil inde zaak/ maar alleen inde wijze van voorstel en benaming/ dewijl hier alleen wat meer scheidender wijs werd gegaan/ en twee onderschei-

de

de Verbonden gemaakt / daar andere maar een af maken / maar het zelve in t'ween deelende / 't geen Moses heeft uit en met de Vaderen / of dat eigen is aan zijn bediening / ook verschild dit niet veel van Camero.

§. 8. Eenige God-geleerden van Deventer voor deezen / meenden dat men hier aldus most spreken / datter maar alleen een Verbond der genade is tusschen God als Richter, en Christus als Borge. 't Verbond der genade / voor zoo veel het betekent een Verbond tusschen beide (of t'wee partyen) in welke de genade onder een vereischte voorwaarde toegezegt werd / ende op die voorwaarde, die volbracht zal moeten werden / belooft werd; ende alzoo een verdrag gesloten werd; dat aldus 't Verbond der genade niet en is gemaakt / als tusschen God als Rechter, en Christus als Borge, aan wie alleen gezegt is / als gy u Ziel tot rantsoen stelt, zuit gy zaad zien, die alleen daar op antwoord / zie hier ben ik. Ende dat is 't voornemen, en eigentlijk alleen / 't Verbond der genade. Maar om dat in dit Verbond / alle genade aan dat Zaad der Borge belooft werd / hier van daan / als God die genade / den mensch toezegt / werd hy gezecht met de menschen 't Verbond der genade in te gaan / zelfs als hy die uiterlijk en sterkelijk door zijn Dienaars tot zijn Volk aanneemt.

Na de verscheidentheid nu der bediening / die God gebruikt / om den mensch tot kennis en genot van zijn Verbond te brengen / onderscheiden zy dan de perioden van 't selve / 1. met Adam / ten 2. met Abraham / ten 3. met de Joden / ten 4. met de Christenen / dat derde aan 't geheele volk. Daar-en-boven / *Politice* en *Ecclesiastice*, van Gods zijde voorgedragen / van Israëls zijde aangenomen /

is dat vermaarde Verbond daar de Schrift zoo veel af spreekt / het welke van Israël is verbroken / daar op heeft God eindelijk / dat vierde als een niew uitwendig Verbond belooft: dat is een niewe wijs, om de menschen tot kennis vanden Middelaar ende de Zaligheid te brengen / beloovende in het Euangely van Christus aan Joden en Heidenen, de overvloedige mate van zijn Geest uit te storten / dat eigentlijk het inwendig Verbond der Genade is / en om dat in desselfs uitwendige bediening / God geloof en bekeering eischt / daarom werd het zelve van andere ook een Verbond / en wel het niewe genoemt / ten opsicht van dat oude, dat bedient wierd door al die schaduwen / die nu af zijn. Waarom dat men dat eerste zoude konnen noemen / *fœdus adjutorium*, *Pædagogicum* enz. het ander zuiver Euangelisch, alleen dat men 't inwendige aan en in Christus, van het uitterlijke, de Prediking van 't aangenaam Jaar des Heeren / onderscheide. In somma / die Heeren erkennen geen eigentlijk Verbond als met Christus / maar wat de verscheide bediening aangaat / dat zijn oneigentlijk Verbonden; deeze gedachten zijn wat singulier en seltsaam / zoo dat ik niet weet / dat yemand daar in zin heeft.

§. 9. De meeste verscheidentheid gelijk men zien kan / valt over Moses Verbond op Sinai, want in 't Genade-Verbond is men 't genoeg eens / ende zoo hebben wy inzonderheid vijfderlei wijse van voorstel aangemerkt. I. Van Gommarus, die daar een verhaal vande Wet of van 't verbroke Verbond Adams af maakt. II. Van Camero, die 't een gedienstig Verbond noemt / daar het Nationale van Hoornbeek ende het bysonder *typicum* afschaduwend van Vogelzang, niet veel van verschild.

schild. III. Van Coccejus, die 'er een Genade-Verbond des O. T. af maakt / daar / na d'Afgodery met het Kalf / Moses Wet by komt. IV. Van Alting, die 't een Werk-Verbond noemt / na de bevatting van 't Volk / anders een Genade-Verbond in zig zelfs. En ten V. Die van Deventer / die 'er geen Verbond in erkennen / ende alleen maar een wijze van bediening aan dat geheele Volk / genoemt het O. T. In al deeze verscheidenheid hebben wy getracht / uit Gods Woord licht en klaarheid te halen / en gemeent dat het zelve alhier most Richter zijn / de formulieren van eenigheid zulx voorby gaande.

§. 10. Hier vond ik dan geen voorstel of naam van een Verbond der Werken, of eenig herhaal desselfs / of een eenige tex nodig / daar door uit te leggen. Dit nam my veel verwerrinx weg / dewijl dit niet alleen voor de Val / maar over al in Moses Verbond in kwam / jaa dat dit Moses bediening zelfs gemaakt wierd / of ten minsten het voornaemste vande zelve / immers na het gulde Kalf.

§. 11. Dit Werk-Verbond dan niet in de weg / of voorkomende / zoo liet my Gods woord niet anders overig / als het Genade-Verbond in Beloften aan Adam, en Noach met uitbreiding der zelve aan Abraham, daar Moses Bediening der Wet en dreigementen is by gekomen / en eindelijk 't Verbond der Genade des Euangeliums verkondigende / dat Christus alles heeft volbracht / en ons vande Wet bevrijd.

§. 12. Alleen dat men aanmerke / dat die verscheide wijze van Bediening of voorstel / van den inhoud des Genaden-Verbonds, op verscheide wijze en met verscheide middelen, in Gods woord

de benaming van Verbonden ontfangt, daar in de mensch / die recht aannemende / ook als dan in der daad is. Wanneer saamen komen stof en conditien van 't Verbond / 't voorstel / ende de aanneming.

§. 13. Dit vond ik zeer eenvoudig / niet verward / maar onderscheiden en klaar / waar in door neerstig en opmerkend leezen van Gods woord / en zoo oude als voorneme Leeraars in den aanvang der Reformatie / dagelijx uittermaten gesterkt werde.

§. 14. Ende alhoewel ik dan met H. Bullingerus niet meer als een eenig en eewig Testament of Verbond Gods in Christus met zijn volk stelle / want zo is het opschrift van zijn vermaart Tractaat / dat ik onlanx bekomen heb / en met groot vermaak geleezen, ziende daer in over al mijn Naleezing over 't Eewig Evangelium / zoo make geen swarigheid te gebruiken het veelvoudig getal met de H. Schrift Rom. IX: 4. Gal. IV: 24. Eph. II: 12. ten opzicht van de verscheide Bedeelingen ende Bedieningen, die de zelve insgelijx drieërlei aanmerkt: Voor de Wet, onder de Wet, ende na de Wet, waar in hy Paulus en de ouden navolgt / ende wederom nagevolgt werd / van Musculus, Zanchius, Flaccius Illyricus, en zoo veel anders boven aangetekent. Zoo dat hy in weezen maar een Verbond stelt / aangegaan met de eerste Vaders voor en zonder zoo een Wet, als die van Moses was. Daar na heeft God inde Wet aan Israël de Hooft-stukken van dat zelve oude Verbond herstelt / overvloediger uitgebreid / en met eigen hand in Steene Tafelen geschreven / zoo dat het Verbond, wat de thien Woorden aangaat / daar uit spruit / en voor Gods Volk ook een Testament

stament is / dat by alle rechtsinnige maar een is in weezen / maar de verscheidentheid ontstaat uit eenige by gekomene omstandigheden. Ik moet bekennen geen Schryver na de Reformatie geleezen te hebben als Bullingerus, met welke de gedachten vande Hr. Coccejus doorgaans zo net over een komen / alleen datter niets in komt van een Verbond der Werken / daar men doen nog niet af wist / nog ook dat onderscheid der Wet voor of na het Kalf. Hier uit geloove ik zal Petrus Baro, niet weinig gevordert hebben / dat wy maar daarom aantekenen / op dat men dit voor geen aanstotelyk en schadelyk niew aan en merke / dat sommige met zulk een domme kracht bestormen. Alting probl. Nov. p. 545. merkt aan / dat Calvin, Martyr, Ursinus, Bucanus, ook maar een Verbond stellen. Zie ook Turretin. p. 256. men mag daar Bullingerus, Oecolampadius, Musculus, Zanchius, Fl. Illyricus, wel by doen / en al die hun gedachten volgen.

II. Afdeeling.

Geschillen *a.* over 't woord διαθήκη, *b.* of Gods eewig voor-nemen een Testament is. §. 18. *c.* Of'er veel zijn? §. 21. *d.* Of in 't Verbond der Genade condi-tien zijn §. 28. Of 't geloof alleen een conditie is §. 37. Of Moses Verbond afzonderlijk van 't Verbond der Belofte moet werden aangemerkt. 46---69.

§. 15. Maar men heeft het tegens Coccejus, die mee al strax geschil maakt over het woord διαθήκη,

Testament, als waar hy tot een ander uitterste overgeslagen / en daar Codurcus noit het woord Testament maar altijd/ zelfs Heb. IX. Verbond behoud/ daar zoude Coccejus het zelve noit Verbond maar altijd Testament oversetten/ jaa in 't N. T. inde Brieven Pauli / noit anders als een Testament aanmerken.

§. 16. Tegens dien Codurcus heeft Guisard zijn geleerde Vindic. Testament. geschreven / en tegen Coccejus Leidekker. Dog de vermaarde Turretin heeft deftig geoordeelt dat men hier vergeefs een storm in een bekken maakt/ die strax stilt/ als men maar saamen voegt / het opsicht van Testament, als het eerste en voorneemste / met het opsicht van Verbond/ als het tweede tot het eerste gehoorende of dienende/ want dus spreekt hy / *Frustra videtur de eo moveri controversia, quæ per se evanescit, si utraque hîc* σχέσις *Testamentaria & fœderalis attendatur, illa quidem ut præcipua & primaria, ista vero ut secundaria priori subserviens.* Theol. El. p. 2. p. 187. 188. Leid. Apologet. pag. 24. 25.

§. 17. Witsius oordeeld / dat 't Verbond der Genade / ten opsicht van ons meer een Testament als Verbond is. l. III. c. I. §. XVI. die tot een ander uitterste verder overslaat / geen Verbond, geboden en conditien, nog dreigementen in 't Genade Verbond erkennende / als die tot de Wet zouden gehooren. Zoo ver weet ik niet dat Coccejus gaat/ maar dat naderd de Deventerse boven aangetrokken.

§. 18. Een tweede geschil is / of Gods Eewig voornemen, wil ende raad der Genade / het Testament Gods is. Welk geschil daar op zal uitkomen of de texten / Heb. XIII: 20. daar gesproken werd van een Eewig Testament, en Openb. XIV: 6. dat'er ge-

gewag gemaakt werd van een Eewig Euangelium, in de benaming van Eewigheid / ook insluiten Gods besluit van Eewigheid, en voor de grondlegging der wereld. Onze uitleggers op die kant gaan die aanmerking over Heb. XIII. voor by / maar stellen die uitdrukklijk over Openb. XIV: 6. Zie boven pag. 1. 2.

§. 19. Ik kan niet begrijpen / waarom dit in 't gemeen werd tegen gesproken. Want zijn niet Gods werken alle / na zijn Eewige raad, voornemen en wil? en inzonderheid de erffenis der Saligheid in Christo? Eph. I: 5. 11. Heb. VI: 17. Math. XXV. Ten minsten is hier een Eewig voornemen en wil / die immers onveranderlijk is, altijd de zelve. Ook erkent men niet alleen / dat Christus voorgekent is geweest voor de grondlegging der wereld 1 Pet. I: 20. maar wat meer is / men steld een Eewig Verbond van de Vader met de Zone. Welkers Eewigheid Witsius breed toont Oec. fœd. Lib. II. c. III. als mede Leidekker Oec. tr. pers. L. II. §. XIV. Die daar toe Jes. XLIX: 8. LIII: 10. Math. XXVI: 26. Rom. VIII: 3. en NB. Heb. XIII: 20. by brengt / om de eewigheid van die onderhandeling te bewijzen. Altijd uit dat Verbond vloeyt / of op het zelve is gegrond het Genade Verbond met Gods Volk.

§. 20. Ende ten 3 den / even als Witsius in 't Verbond van de Vader met de Zoon, op de zelve wijse merkt Turretin drie Momenta aan in 't Verbond of Test. der Genade, in voornemen, Belofte en uitvoering Theol. El. p. 2. p. 195. en wie kan / die een gezond oordeel gebruikt / dit anders aanmerken? De raad en 't voornemen is Eewig / de Belofte die Gods Test. opent is geweest in den aanvang / ende Christus dood, die Gods Testament bevestigt / is

 is

is inde Volheid des tijds / ende daar na de verkonding van 't Euangelium enz. Hy moet een knoop in een bieze zoeken / die hier een geschil kan vinden / maar of die texten Hebr. XIII: 20. en Openb. XIV: 6. dat zeggen dats wat anders.

§. 21. Even alsoo dunkt my dat de questie wel is in te schikken / die men maakt / over de eenigheid en veelheid der Verbonden of Testamenten. Het zelve Genade Verbond is eenig ten opsicht van de zelve Middelaar, middelen, geloof, liefde, genade en heerlijkheid, een eewig leven, een Jesus, een geloof, als Witsius breed toont L. III. c. II. maar NB. Verscheide bedieningen, welke yder die benaming ontfangen van een Testament of Verbond der Belofte, des Wets ende des Euangeliums, welke bedieningen en bedeelingen van elkander verschillen / op die wijze/ als wy kort en klaar hebben ter neder gestelt / altijd de resp. wijzen van bedeelingen, onafscheidelijk gevoegt zijnde met het Testament en Genade Verbond, dat in de bediening of bedeeling werd voorgedragen ende aangeboden.

§. 22. Wy / in onse gedachten / yder alleen aanmerkende / soo sien wy daar dat onderscheid klaar ende driesints.

§. 23. Voor 1. ten opzicht van het Genade Verbond in de Belofte, die hier κατ' ἐξοχὴν in aanmerking komt / ende de benaming aan dit huishouden Gods geeft / namentlijk de belofte van 't Zaad der Vrouwe / ingewikkelt of in het dreigement aan de Slang begrepen Gen. III: 15. daar noch eenige nader zijn by gekomen / niet alleen in 't gemeen ten tijde Noë, maar specialijk in 't bysonder aan Abraham, *a*. 't vermeenigvuldigen van zijn Zaad in Isaac, *b*. de erffenis van Canaan,

ende

ende daar na *c.* den zegen van alle geslachten / in het beloofde Zaad uit zijn lendenen / dat Christus was. Uit die aanmerking werden dit genoemt de Verbonden der Beloften, die Abraham / ende de Vaders Isaac en Jacob / niet als in Beloften genoten hebben. Daar van men onder de Wet gesien heeft der Vervulling / *a.* het Zaad vermeenigvuldigt, *b.* uit Egypten verlost, *c.* na Canaan gebracht, ende onder het Euangelium *d.* alle de Beloften Gods in Christus *e.* met de roepinge der Heidenen jaa ende Amen. Zie Turretin p. 2. p. 188. 189.

§. 24. Ook is doen maal de Belofte meer bediend by overlevering / inde Huisgesinnen der Vaderen / zonder merkelijk onderscheid / van verkiesing of verwerping der Volkeren. Immers zoo niet als onder de Wet, als Israël alleen wierd Gods Volk en erffenis, dat in 't N. T. weder uit en af is.

§. 25. De Belofte had doenmaals wel by haar de verplichting tot geloof, liefde en al wat de natuur en Gods Openbaring in 't gemeen en byzonder vorderde / als Offerhande, Besnijdenis; maar niet / dat sware jok des Wets van Moses / in welken opzicht die staat der Vaderen eenige overeenkoming heeft / voor zoo veel de vryheid van Moses Wet aangaat / met de Kerke van 't N. Testament / als Kinderen van Sara / en van Abraham voor de Besnijdenis / waarom Augustinus gewoon is de zelve ook het N. Testament te noemen, als boven getoont is, dat Vogelzang prijst.

§. 26. De tweede Bedeeling van Gods huishouding krijgt haar benaming van Moses Wet en Wet-boek / dat by de Belofte komt / ende alzoo ons het Verbond der Genade doet aanmerken in

die saamen gevoegde leden. Het verschil vande Belofte is nu al aangeroert / maar komt hier als niew, die heele Wet van al Moses geboden Israël te onderhouden in Canaan (uit kracht van welke erffenis Israëls, hier de benaming hoort van 't O. Testament) om daar door tot Christus geleid te werden / die in 't Land Canaans onder hun zoude komen woonen / en vande Wet verlossen / dat wy het wettisch of Moses Genade Verbond der belofte, en O. Testament onder de Wet mogen noemen.

§. 27. In de derde Bedeeling / dat het Genade Verbond des Euangeliums is, zien wy de Beloften vervult met Christus komst, waar in dit N. T. of Verbond, vande twee voorgaande bedeelingen verschild / die dit maar hadden in Beloften. Ende ten anderen / zien wy de Wet vervuld, ende dat Euangelium vry zonder jok, middel-muur des afscheidsels / voor de Heidenen en Joden, zonder onderscheid / niet meer in Canaan de oude erffenis na 't O. T. / maar over al inde wereld, met groote klaarheid en kracht.

§. 28. Dit alles meenen wy dat geen tegenspraak heeft nog lijd / als men op de zaak ziet / en niet wil hairkloven / gelijk men schijnt te doen / als men hier disputeert / of het woord O. T. ook past en gebruikt werd voor de huishouding der Belofte voor Moses? dan of die eerst begint op Sinai? Coccejus meent het leste / zoo ook Vogelzang, andere konnen dat niet verdragen / ende beginnent in 't Paradijs / met de belofte. Inde zaak is geen verschil / maar de schrift schijnt het gemeenlijk te beginnen van Sinai / en van daar op een byzondere wijze aantemerken. Dog wegens het disput / of men twee / of drie leden der huis-

houding

houding Gods moet aanmerken/is boven gehandeld / zoo wy meenen overvloedig genoeg.

§. 29. Edog hier komt wederom een ander geschil voor / of het Verbond der Genade/ten opzicht van ons geen conditien vereischt? wy hebben dat sedig voorby gegaan / ende dat zoo verhandeld p.261. dat men met behoorlijk te onderscheiden/ elkander gemaklijk kan vereenigen. Evenwel dunkt my / dat het niet net nog welgepast gesproken is. Want 't is wat anders, een Verbond, gelijk het voorgesteld werd, dat alle leden bevat, van beloften ter eenre / en beding wederom ter andere zijde / met de bygevoegde vloek, voor die trouloos is / daar over men eens is geworden / *Capita fœderis singula conditionis vim habent*, Gr. de J. B. & P. L. 2. c. 15. §. 15. en het is wat anders, de belofte alleen. Heeft 't Verbond der Genade niet als beloften eigentlijk / waar om noemt men 't een Verbond? waar in immers twee deelen begrepen zijn / de belofte vande zijde Gods / ende de wederverplichting tot een niewe gehoorsaamheid / gelijk het formulier vande Doop net spreekt. Tot een Verbond is de bewilging van beide zijden nodig. Brakel over Ps. 8. p. 110.

§. 30. Men zeid / het Genade-Verbond is een Testament? wel gezeid/ en in die aanmerking kan ik toestaan / dat niet alleen de geluksaligheid / maar ook de genade / en al wat met de Saligheid gevoegt is / belooft werd / jaa ook Gods Geest daar toe; Maar zeg ik / dat Testament der genade heeft zijn conditien Inst. Lib. II. de Hæred. Inst. tit. XIV. §. 10. men zie Grot. over de titul van 't N. Testament / die zeer wel aanmerkt / dat een Testament, in welke yemand op conditie dat hem yets aanbevolen werd, erven zal, de aart van een

Verbond heeft, en zoo is 't ook een Verbond, en werd ons Verbonds-wijze voorgedragen, en dan zoo moet men / na die aanmerking / spreken vande Wetten van dat Verbond. Want / zeid Witsius anders wel / een Verbond, eigentlijk zoo genoemt, bestaat in een onderling beding over-eenkoming, en om dat de thien Woorden niet anders in hebben als het voorschrift van plicht, met dreigementen aan d'een, en beloften van 't Verbond der genade aande ander zijde, hierom, zeid hy / is het geen eigentlijk formulier van 't Verbond, om datter, dat men 't daar over eens is, niet in staat. De thien Woorden hebben wel de conditien van't Verbond in, maar niet 't Verbond zelfs, die *mutua pactio*, die staat, Exod. XIX: 5. 6. 8. Dit is buiten twijffel van een Verbond / net gesproken. Men noemt dat de conditien van 't Verbond / de wijze daar Partyen over eens werden / dat is / vande zijde Gods / dat hy de Saligheid in Christus belooft, met al watter toe gehoort / mits dat wy die aanbieding toestemmen, Christus aan nemen, ons weder aan hem over geven, God lief hebben, heilig wandelen: want zonder dat, dreigt God verdoemenis en Vloek. Dit laat God den Zondaar/ door de Leeraars in de Prediking van 't Euangely, voor houden / ende afvorderen / met belofte van zijn hulp, dat zijn de conditien en voorwaarden.

§. 31. Wanneer den mensch dat toestemt / ende daar over met God eens word / met een goede Conscientie dat ἐπερώτημα, die Vrage / of dat beding aan neemt/ en zig dat met gehoorzaamheid onderwerpt / dan werd en is hy Gods Bondgenoot en Vrind / en heeft dan verder de beloften en goederen van dat Verbond te verwachten. Zie 1 Pet. III: 21. en over die tex Wits. p. 673. 677. Even-

wel

wel D. Brakel stelt 'er vande zijde Gods / maar van onze zijde niet / gantsch geene p. 238. dat een wonderlijk Verbond is.

§. 32. Te zeggen, die plichten werden bevolen inde Wet, en die Vloek daar gedreigt, dat komt hier in 't Verbond der genade niet te pas. De Vrage is maar / zeg ik / of 't Verbond der genade die dingen aan den Bondgenoot / die dat worden ende zijn zal / niet voorstelt en van hem afvordert? Zeid men jaa / zoo zijn dat conditien / die van hem geëischt werden. Zeid men neen / zoo kan men zonder geloof, bekeering, liefde, en heiligheid, een goed Vrind Gods een Bondgenoot zijn / dat heel anders luid als Christus spreekt / Ik noem u Vrinden (dat is Bondgenoten) als gy doet wat ik u gebiede. Joh. XV: 14. Gaat doopt alle Volkeren, (dan wierden zy Bondgenoten) en leert hun onderhouden al wat IK u bevolen heb. Math. XXVIII: 19.

§. 33. Streso mijns bedunkens / heeft dit beter gevat / als hy zeid / dat geen Zondaar kan zalig werden als met saamen-voeging van Wet en Euangelium, die in 't Verbond met den Zondaar zoo zijn saamen gevoegt, dat zy maar een Verbond maken. ad Hebr. p. 393. 408. Jaa 't Verbond der genade van 't N. Test. uit Jer. XXXI. en Hebr. VIII: 10. Hy verstaat door de Wet / onse schuldige plicht of regul van dankbaarheid / na de beveelen der liefde.

§. 34. Hierom / Paulus hier van spreekende / zegt / dat dit betere Verbond in betere beloften bevestigt is, *In legis formulam redactum est*, tot een Wet geworden is, waar door de mensch verbonden is / Godts aanbieding van zijn Vrindschap / op zulke voorwaarden aan te nemen Heb. VIII: 6. zoo verklaart Witsius ook die ter L. I. c. I. §. XIII.

te weten / de inhoud of conditien van 't Verbond / by de Bondgenoten bedongen en aangenomen / zijn Partyen een Wet, en wederzijds is men verplicht / zig daar na te gedragen / immers dus valt de tale der Rechtsgeleerden, als zy van conditien, stipuleren / Verbonden, accoorden enz. spreken. Gr. de J. B. & P. lib. III. c. 19. §. 14. c. XX. §. 24. 26. Zie ook Oecolampadius over Jer. XXXI: 32.

§. 35. Het is wat anders te vragen / of 'er van te vooren wat in den zondigen mensch voor af geëischt werd te moeten zijn / al eer God hem zijn Verbond laat aanbieden met het Euangely / al eer God zijn hert brengt tot overweging en aanneming / hier is niet als Gods vrye genade. Ende het is wat anders te vragen na den inhoud van 't Verbond / wat God den Zondaar voor houd / en in zijn Verbond afvorderd tot zaligheid / dat is immers / wandeld voor mijn aangesicht en zijt oprecht, neem mijn aan tot u God en Hoogste-goed.

§. 36. Te zeggen / dat men door conditien verstaat, dat doen, dat recht zoude geven tot de prijs en belofte. Ik antwoorde waar staat / dat dit alleen conditien zijn? Ik meen dat men inde Verbonden moet door de conditien verstaan den geheelen inhoud, waar over dat men eens werd / al de articulen / van begin af tot den einde toe / alles wat Christus beveelt / ende den Bondgenoot afvorderd. *Capita fœderis singula conditionis vim habent.* Grot. L. c. Wits. L. I. c. I. §. I. goede werken en heiligmaking zijn / een *conditio sine qua non* Voet. Thersites p. 159--272. dat in der waarheid conditie genoeg is; als nodig / *necessitate præcepti & Medii* Leid. Med. p. 264.

§. 37. Ik verwondere my / dat mijn Heer en grote Vrind hier zoo veel werx af maakt / dat hy lieber

liever de geheele aanmerking van 't Genade-Verbond als Verbond, ten opzicht van ons, wil laten varen, en die voor Testament alleen plaats geven, het welk maar van een zyde komt. L. III. c. I. §. XVI. ende dan is het met het Verbond der Genade gedaan. Want dat Verbond, aangemerkt ten opsicht van de Middelaar, zoo is het gelyk een Verbond der Werken, als men zeid, met bykomende voldoening der verbeurde straf, welk Verbond Christus in onze plaats op neemt voor ons.

§. 38. Gelyk sommige in 't Verbond der Genade in Christus geen conditien altoos stellen, en niet als absolute beloften als in een Testament, zoo laten andere alleen 't geloof alhier als een conditie invloeyen, want, zegt men 't is ongerijmt een alsints volmaakte plicht met belofte van loon te eischen, van dien hy zelfs vande geboorte af bedorven verklaart, want dat strijd vande geboorte een Zondaar te zijn, en evenwel vande geboorte zonder zonde en volmaakt te zijn §. 35. Zoo dan, ten is geen volmaakte plicht die 't Verbond der Genade als een conditie vordert. Maar, zeid men verder, ook niet een Godvruchtigheid, gerechtigheid en heiligheid die onvolmaakt is: om dat die vergeving nodig heeft uit louter barmhertigheid, welke vergeving, de Zondaar steld als geen Zondaar volmaakt. Behalven dat de mensch, niet door eigen krachten, maar door Gods Geest, 't goede werkt, die inden Euangelio belooft werd, waar af God de eer toekomt. Zulx zelfs de H. Geest die werken vande rechtveerding uitsluit §. 36. Zoo dan NB. de Euangelische pligt is alleen gesteld inde conditie des Geloofs, dat is in die daad des gemoeds, waar mede wy den verlosser ons aangeboden

geboden waarlijk ende volstandig ontfangen. Edog door plicht verstaat men een voorgaande conditie, om welker wil de belooning of prijs vergolden werd. Want anders zig in zonden toe te geven, en onder den Euangelio te zijn is geheel tegenstrijdig en onmogelijk. Hier op was veel aan te merken / maar het komt al op het gezeide uit / dat men dat alleen als een conditie aangemerkt / dat voor gaat, om welker wil de prijs gegeven werd, daar ik meen / dat alles wat van ons by wege van plicht geëischt werd / en zonder het welke de volmaakte goederen des Verbonds hier na niet genoten werden, in dien opsicht de aanmerking van een conditie hebben moet. Daaren-boven hoe kan 't geloove na die gronden een conditie zijn? Want ook dat heeft Christus verdient, dat ons de Geest en gave om te gelooven gegeven werde. Behalven dat het geloove ook zijn swakheid, by gevolg vergeving nodig heeft. Jaa God door zijn Geest in ons 't geloove werkende / zoo is dat een bewijs DAT wy van hem in zijn Verbond zijn aangenomen; en niet een oorzaak WAAROM wy zijn aangenomen. DAT wy vergeving hebben / maar niet WAAROM, dat niet het geloove, maar Christus is in wien wy gelooven / zoo dat ook het geloove als voorgaande oorzaak en een werk zelfs voor de aanbieding der Justificatie des Godloozen niet in ons is / dat dan de liefde, en alle oprechte gehoorzaamheid moet by zig hebben / of 't is dood, en zonder kracht. Derhalven zoo 't geloove een conditie is / die in het Verbond vereischt werd / zoo is het ook de liefde ende de oprechte gehoorzaamheid / als die beide door Gods Genade om Christus wil gegeven in ons gewrocht / en efter genadig beloont

werden /

werden / gelijk beide te gelijk vande zijde Gods belooft / en als plicht van ons geëischt werd: Maar komt als een medegaande instrument of volgende vrucht.

§. 39. De vermaarde Essenius die maakt hier netter gedachten / en toont inde beschrijving van 't Genade-Verbond / dat God van de uitverkoornen stipuleert, bedingt de oeffening van geloof, bekeering, dankbaarheid en niewe gehoorzaamheid wederom te bewijzen, en zoo mede Witsius zelfs. L. II. c. I. §. I. & L. IV. c. IV. §. XIII. XLIII. L. I. c. I. I, IX, XV. Nu / 't geen men wederom stipuleert in een Verbond / hoort tot de artikulen / Wetten / voorwaarden en conditien, met wat naam dat men 't ook uit drukt. D'Heer Leidekker stelt alleen 't geloof tot het aangaan bedongen / maar de goede werken tot het bewaren. Oec. L. II. c. III. §. XX. XXIII. maar ook in 't aangaan is het geloof niet alleen / of het zoude geen kragt hebben Gal. v: 6.

§. 40. Wy zien hier niemand die ons hier in zoo naa voldoet / als H. Alting. El. Nova. p. 456. en Probl. Nova pag. 538. *Nos ultro fatemur, etiam promissiones Euangelii esse conditionales,* ende deeze werd in alles gevolgt van Turretin Theol. El. p. 2. p. 202. leerende niet alleen / hoe dit Verbond conditien heeft / hoe het geloof niet alleen, maar hoe ook de bekeering en een heilige wandel gehoort tot het ingaan ende het onderhouden van 't Verbond. Want het is wat anders / de vergeving der zonde en rechtveerding / en wat anders de Verbondmaking, daar heeft na zijn oordeel / alleen het geloove plaats / maar hier ook andere deugden. p. 207. Of gelijk wy zeggen / de geheele inhoud van 't Verbond / van 't begin der Genade tot de volmaaktheid der Saligheid. Maar nog immer zoo

net zijn de bevattingen van Vogelzang, die beide de aanmerkingen van Teſtament en Verbond ſaamen voegt / dat allerbeſt en nodigſt is in het Genade-Verbond.

§. 41. Maar dan meent men loopt de volmaaktheid vande Wet gevaar, zoo men niet alle deugden en plichten tot de zelve brengt, ende dat men het Verbond der Genade niet in ſuivere beloften ſtelt, dat niets voorſchrijft, noch eiſcht, noch beveelt, zelfs dat niet, geloof, vertrou, hoop op den Heer, maar dat verhaalt, boodſchapt, en maakt ons allen bekent, wat hy doen wil en zal. Alle voorſchrift van plicht hoort tot de Wet.

§. 42. Ik kan niet begrijpen / hoe dit tot dat geſchil te pas komt / men vraagt, of 't Verbond der Genade, ten opzicht van ons, eigentlijk conditien heeft, moet dan hier de volmaaktheid vande Wet als een conditie te pas komen / zoo kan niemand zalig worden / van die rigeur des Wets zijn wy vry / naa 't geen hier alle Rechtſinnige ſtellen Oec. L. IV. c. V. §. XVII. komt hier dan de volmaaktheid in alle deelen en trappen niet te pas / maar de oprechtigheid? *Deus ſtipulatur ſinceram obedientiam, uti conditionem fœderis* L. IV. c. IV. §. XLIII. LIII.? Waar toe hier dan zoo breed gewag gemaakt vande volmaaktheid vande Wet? in welke aanmerking die geen conditie van 't Verbond is, maar alleen een verklaaring van Gods recht en voorſtel van een regul van leven / om zig daar na uit te ſtrekken / ende ziende dat wy te kort komen / by God vergeving zoeken om Chriſtus wil, die NB. de Wet volmaakt volbracht heeft. Indien nu de volmaaktheid vande Wet vereiſcht om den menſch zulken geloof en gehoorzaamheid, na inhouden van 't Evangelium voor te ſchrijven / die

die

die onvolmaakt is / zoo moet de Wet / om dat zy volmaakt zoude zijn / onvolmaakt worden / in 't voorschrijven van geloof/en oprechte gehoorzaamheid / als een conditie, zonder welke men niet zalig word. Doet men dus doende de Wet niet een schoone dienst?

§. 43. Past dit eens op de Ceremonien voor Moses. Is dat de volmaaktheid vande Wet alles te beveelen / zoo is de Wet veel volmaakter geweest ten tijde dat zy zoo veel Ceremonien beval/ ende zoo veel te zeggen had / als nu, dat onze Heiland haar dat hooge woord benomen heeft / en maar toe-gelaten / dat zy niet meer mag gebieden/ als aan haar het Euangelium voorschrijft ende aanzegt. Want het Genade-Verbond, niet als een conditie eischende anders / als oprechte, hoewel onvolmaakte gehoorzaamheid, zoo mag dan nu de Wet niet anders eischen / of de Wet krijgt met het Euangely een onversoenlijk verschil/ gemerkt/ dat wy van die rigeur / tot Segen of Vloek / vry zijn Rom. VI: 14. als alreeds gezeid is.

§. 44. Ik wilde nog wel leeren/ zoo hier waarheid anders onder is / wat dat voor een Wet is / of was? Waar men die kan vinden / gegeven of geschreven / die het Genade-Verbond moet oppassen / ende te gevalle van dat Verbond / tegen den Zondaar zeggen / gelooft in Christus / en gy zult zalig worden. Is dat inde thien Woorden / zoo vind men daar Christus / is het daar niet / zoo is de Wet niet volmaakt. En zoo is dit/gelijk Voetius leert een niew gebod. Disp. t. I. 359. 359.

§. 45. Ik heb zeer hooge achting van die grote Godgeleerde / wiens onderwijs ook heb ontfangen / maar ik heb van hem geleert / dat hy niet wilde / dat men zijn schriften geloof gaf / om dat

hy het schreef / maar om dat hy 't bewees. Ik neem daarom de vryheid van te verkiesen zyn dispuut *de Justitia & Jure Dei*, als grondig uit gewrocht na zyn eigen belydenis p. 340. 341. boven dat / *de lege & Euangelio*, daar ik zoo veel genoegen niet in vinden kan. Wie is juist altyd op zyn scherpst.

§. 46. My dunkt / dat al deeze stryd ige en verwarde gedachten daar van daan komen / dat men een Wet begrypt / die God noit alleen aan den Zondaar heeft voorgesteld / afgescheiden van 't Verbond der Genade / alleen bestaande in een gantsch volmaakte eisch van gehoorzaamheid / of anders vervloekt om de minste zonde. Insgelyk dat men de raad van Gods welbehagen uitwerkende door zyn Geest / de beloften van 't Verbond en Testament der genade en Zaligheid / door middel van Woord / niet wel onderscheid / van 't uitterlyke voorstel en bediening van dat Verbond / daar dan wel veel geroepen zyn / maar de uitverkoornen alleen in waarheid 't voorstel en beding Gods met Amen te zeggen / aannemen / en alzoo in 't Verbond intreden of 't zelve tekenen / om hun als Bondgenoten Gods de Voor-rechten toe te passen en aan te matigen. God eischende oprechte wandel en gehoorzaamheid / en dat hy dan zal hun God zyn / dat is geen bediening van Wet / maar van 't Genade-Verbond / belofte of Euangely.

§. 47. Ik weet niet of nodig is nader verhaal en onderzoek van het gevoelen reeds vermeld / dat men van 't Verbond over de thien Woorden maakt een byzonder Verbond, een Nationaal met het geheel Volk / een typisch, of schaduwachtig Verbond / dat eigentlyk niet en is 't Verbond der Werken, of repetitie van 't zelve / ook niet 't Ver-

bond

bond der Genade, maar dat beide presupponeert/ beide in heeft / een voor af steld ende dat aan het geheele volk wierd aangeboden / van hun aangenomen en met hem vernieuwt.

§. 48. Dit komt my wat vreemt voor. Ten I. Om dat men dus doende een ongehoorde trichotomia invoert van 't Verbond der Werken / de genade/ende een nationaal vermengt Verbond. Ten II. Dunkt my het zelve geheel overtollig, 't is genoeg alleen die wijze van huishouding Gods te onderscheiden van 't Genade Verbond, na de wijze vande bediening van 't O. T., of Wet, daar de belofte mede uitgebreid is. Ten III. Of schoon de Bediening en voorhouding van 't Verbond nationaal is / en veel voorrechten de Joden uitterlijk alle in 't gemeen aangaan / Rom. IX. 4, 5. nochtans doen die alle geen verder nut / tot al den inhoud des Verbonds der Genade in dit O. T. / ten zy / na Gods Testament der Genade / de beloften krachtig werden toegepast, op de Ziele van Abrahams geestelijk Zaad, de ware Bondgenoten van die tijd even als ook nu / veel geroepen weinig uitverkoren Heb. IV. Ten IV. Men neme hier alleen weg de repetitie van 't Verbond der Werken, ende daar resteert dan niet als het Genade Verbond. Zeker de beschrijving van dat nationaal Verbond, dunkt my / dat tot het Genade Verbond gehoort / ten minsten na de bediening van 't O. T. / en dat het niet als van oprechte Israëliten en kan werden oprechtelijk belooft en ingegaan / zulx hier geen geschil is / dat men naam zoude mogen geven / want wat is dit anders als een vernieuwing van 't Verbond der Zaligheid na die tijd / met solemnele aanmerking des Volx. Zie Deut. XXIV. &c. en 't geen daar op

aangetekent heb pag. 245. dat dan geen ander Verbond maakt.

§. 49. De gedachten vande Heer Vogelzang, waarlijk een doorgeleerd en naaukeurig God-geleerde, op 't lest van zijn leven, in de Kerke en Schole van Deventer, zijn zoo bekend niet, dat ik weet, in onze tale, en om dat onder de oude Augustinus die inzonderheid heeft aangedrongen, zijn die wel overwegens weerdig.

§. 50. Hy noemt het Verbond met Israël ten tijde der uittocht een *fœdus typicum*, een voorbeeldend, of Mosaisch Verbond hebbende *a*. Moses tot Middelaar, *b*. Beloften van Canaan, als een teken en pand van een beter Vaderland, het Hemelsche, dan ook de Wet, zoo Ceremoniele als Politijke als 't verhaal vande Morele Wet, jaa van 't Verbond der Werken, tot verwijt der overtredingen, welker verzoening, eerst lang daar na, door Christus bloed verwacht wierd, waar af Moses zeid, de Heere onze God, heeft met ons een Verbond gemaakt in Horeb: met onze Vaderen heeft hy dat Verbond niet gemaakt. Ende dat is het, 't welk d' Apostel met het Oude Testament of Verbond verstaat Gal. III: 16, 21. Rom. X: 3. Deut. V. 2. 3.

§. 51. Derhalven moet men na zijn oordeel noodzaaklijk drie Verbonden onderscheiden, 't Verbond der Werken, 't Verbond der Genade of Niewe, dat al van Outs van Adam af, in kracht was, dog zoo dat het zijn vaste en volle sloth, kracht en bevesting eerst bekomen heeft in de dood van Christus, de Borg en Middelaar, eindelijk het schaduwachtig Verbond. Disp. I. de fœd. Gr. §. X. & XI. Ao. 1665. & Comp. Theol. Disp. XVIII. §. XCI.

§. 52. Met dat verstand evenwel / of schoon dat O. Testament, dat vernietigt most werden / eigentlijk geen geestelijke beloften toebracht / zoo volgd daar uit ester niet / dat die onder het O. T. niet waren. Want het O. T. of Verbond / heeft de geestelijke beloften, die tot het Genaden Verbond gehoorden / van ouds af gevonden / opgenomen / en met schaduwen en aardsche panden omringt. Deftig zijn hier toe Paulus woorden, dat zeg ik, dat de Wet die na vier-hondert- en dertig-jaar is bygekomen, niet te niet doet, het Testament van God te voren bevestigt in Christus om de belofte te vernietigen. Hy had aangemerkt / dat men door de Wet verstaan most de somma sommarum van al Moses Wetten, te weten Morele / Civile en inzonderheid Ceremonieele / en per-synecdochen het geheele Oude Testament, met al zijn Wetten omtuint / welkers Middelaar Moses geweest is §. XCII. dat een nodige aanmerking is.

§. 53. Dit oordeeld hy nest met de H. Schrift gesproken; het voorwendsel / NB. dat men krachtiger op de andere wijs de Sosinianen tegengaat dunkt hem / dat een slechte verf is / om daar mede 't afwijken vande H. Schrift te bestrijken / voornaamlijk daar 't seker is / dat men zoo doende 't geschil verward en duister maakt / en van d'eenvoudigheid en luister der Schrift afwijkt / konnende der Socinianen ongeloof / gemaklijk zonder de omswier ter grond toe uitgeroeit werden. XCVI.

§. 54. Dit dispuit van den 29. Juny 1678. is my eenige dagen geleden ter hand gesteld / van den Defendens, Winoldus Barselius S. S. Theol. Cand. zoude anders niet nagelaten hebben / my van die deftige bevattingen te dienen / en onder het aanzien van zoo vermaarden Man / en groten

ten God-geleerde te schuilen / wegens de kwaad-aardige afgunst van zommige / die juist willen / dat men by na / of men Paaps waar / en zy 't Vatikaan, hun blindeling volge / niet anders als of zy alleen de wijsheid hadden ingepacht / ende de rest voor dwaal-lichten passeerden.

§. 55. Hier mede / dunkt my dat gemaklijk over een komt / 't Verbond der Werken gebroken zijnde / is 't Genade Verbond gevolgt / dat hy maar een steld van 't Paradijs af / aanmerkende *a.* de delicate handeling Gods met de Vaders voor Moses als met kleene troetel-kinders, en dan *b.* dat Moses Verbond, daar bykomt / met Canaan en de Wet dat de vorige beloften zig ook eigent, de Kerk doe als een stoute Jongeling zijnde onder tucht en Kinder-Meester gestelt. Dan *c.* Christus met het N. Testament, of Verbond dat vast is in zijn dood, en vry van Moses Wet, dat O. T. begonnen op Horeb / vernietigt zijnde / God ons nu handelende als volwassen kinders. XCV.

§. 56. Alleen schijnt daar in te verschillen / dat inde Wet of O. Testament en onder 't selve / niet alleen bevat / 't geen ten tijde van Moses daar is by gekomen / maar ook 't Genade Verbond der Belofte / dat zijn E. niet van 't O. T. scheid / maar evenwel onder de benaming van Wet of Oude Testament niet begrijpt / dat in eenige plaatsen moet werden aangemerkt.

§. 57. Dit komt ten eenemaal over een met de leer van Augustinus / men zie alleen de Sp. & lit.

§. 58. Maar kan ik dat nog niet volkomen aannemen / dat het Verbond der Genade / van 't Paradijs af niew genoemt werd; in tegenstelling van 't verbroke Verbond der Werken, dat niet Schriftuurlijk is. Augustinus zag dit en trachte

het

het op te lossen. Maar gemerkt de tegenstelling van O. T. en N. T. Jer. XXXI: 32. 33. en Heb. VIII: en X. is tussen Moses en Christus, zoo ook Joh. I: 17. ende dat 't N. T. belooft werd in 't toekomende, dat dan te kennen geeft, dat het N. Testament of Verbond Jer. XXXI. ziet op het Genade Verbond, zoo als dat zoude bediend werden, na Christus, inde dagen van 't Euangelium der Vervulling: zoo is klaar, dat het niet een wel eer niew Verbond beduid, maar het eenige Genade-Verbond, met en op die Niewe wijze, niet als onder de Belofte, of met Wet, maar in vryheid. Want in het O. T. op Sinai, was de Wet met de erffenis van Canaan, gekomen by de Belofte der Vaderen. Vergelijk hier Oecolampadius Jer. XXXI: 31. 32.

§. 59. Zoo dan die bevatting zoude te prijsen zijn om haar eenvoudigheid en Schriftuurlijkheid wil, zoo behoord de onze niet onaangenaam te zijn, als die noch eenvoudiger en klaarder is, en netter by de Schrift blijft, die notoir maar drie Verbonden steld, na de Val 't Verbond met Abraham Gal. III. en dan de twee op Sinai en Sion Gal. IV. dat by Oecolampadius, Bullingerus, Musculus, Illyricus, en meer andere net is aangemerkt, daar ook geen voorwendsel altoos voor de Sosinianen in overig blijft.

§. 59. Het geen ik zeggen wil komt daar op uit, dat of wel in eenige plaatsen dat onderscheid der verscheide huishoudingen Gods als verscheide Verbonden werd aangemerkt; de meeste texten evenwel, merken Abrahams Verbond, met Moses O. T., of Verbond des Wets vereenigt, niet anders als een ende het zelve Genade-Verbond aan; om dat Moses het laat invloepen, met al

Abrahams beloften / by al zijn geboden. Ende zoo werd het vervolgens by de H. Schrijvers als een ende het zelve Verbond, en niet als twee verscheide aangemerkt. Hoewel het somtijds als tweeleedig voorkomt in aanmerking voor Abrahams Beloften te vooren / of Moses Wet en geboden daar na. Lev. XXVI: 9, 15, 25, 42, 44. 45. Deut. VII: 6---13. VIII: 18. XXIX: 12. 13. Jud. II: 1, 20. 1 Kon. VIII: 23. 2 Kon. XXIII: 3. Zie Ps. CV: 8. 9. 10. 42, 45. CVI: 45. CXI: 5. 9. en zoo doorgaans. Zie ook Luc. I: 72. Hand. III: 25. en Heb. IX. en X. over al gemeenlijk tot een Verbond gebracht ten tijde van Moses / in zoo een gecombineerde staat; dat behelsde de onderwijzing / hoe en op wat wijze men in of onder die Bediening was inde gunst Gods: zoo dat het ten tijde van Moses geen twee distincte Verbonden waaren / een niew Nationaal en een onder Genade-Verbond / een van Abrahams eerst / een van Moses daar na / maar die beide ten tijde van Moses niet anders als een / dat evenwel een groot onderscheid maakt van huishouding en Bedeeling voor en onder de Wet, hoewel van 't selve Genade-Verbond dat ook een is in 't N. T. maar weder met een ander bediening en bedeeling.

§. 61. De Heer Vogelzang verklaart zig zoo ook genoegzaam zelf / hebbende alvorens aangemerkt / dat God door het Verbond der Genade, het Verbond der Werken heeft geabrogeert, afgeschaft / het geen ook alreeds door de zonde was verbroken. (Want hy oordeeld het / wonderlijk en ongerijmt gesproken / te zeggen / dat het eerste door de zonde geabrogeert zoude zijn / dat alleen Gods werk is / een Verbond te ordineren en abrogeren / maar der menschen / het zelve te breken en

sig krachteloos te maken §. XXXIV.) dit alleen zoo ten opsicht der belofte is aan te merken/ blijvende Wet en Vloek in vigeur en kracht / voor den Zondaar / die door het Genade-Verbond / niet met God verzoent en vereenigt werd. §. XXXV. XXXVI.

§. 62. Zoo zegt hy / wegens de verkonding van 't Genade-Verbond / dat men daar vooral / drie onderscheide Momenta moet aanmerken. Ende alzoo komt voor drierley Oeconomia of Bedeeling van 't Genade-Verbond. De eerste werd gerekent van Adam tot Mose. De tweede strekt zig uit van Moses tot Christus. De derde van Christus des Heilands komste, tot den einde des werelds. Tot de eerste hoort de Belofte, by welke onder Moses is toegekomen het O. Testament. Ende hier op is gevolgt het Niewe Testament en Euangelium. §. XXXVII.

§. 63. Ik bevinde dat Yvon, de Herder der Labadisten/ byna op die wijze de zaak verklaart/ en niet alleen uit Justinus/maar ook uit Augustinus bevestigt/ in het Tractaatje vande ware Religie / makende van Moses Verbond / zoo een uiterlijk schaduwachtig Verbond met geheel Israël / 't gantsche Volk / hebbende alle die geboden van Moses / en uitterlijke belofte van Canaan te genieten/ door de uitwendige betrachting van die geboden / daar in hy al veel waarheden aanmerkt / en uit Justinus en Augustinus uithaalt / die aanmerking weerdig zijn / ende de Joodsche kerk en Godsdienst eigen / in vergelijking vande ware Religie voor de Wet onder de Belofte , die noch zijn loop behield onder de Wet / voor 't geestelijk Israël, dat zalig wierd maar niet door Moses, ende vande Religie na Christus. In welke aanmerking ik niet veel zie te berispen / boven

ven 't geen wy tegen Vogelzang hebben aangetekent / als alleen / dat hy dit tot een grond leid vande geestelijke staat der Kerke Christi, die dan alle geestelijk zijn door de Wedergeboorte, om leden te zijn van Jesus / dat de Joden door hun geboorte en na den vleesche waren / alle genietende de Voor-rechten van Canaan / ende de Segelen tot dat uitterlijke gehoorende / om alleen een Kerk van uitverkoornen in dit leven te erkennen / door de Joodsche afgeschaduwt / daar hy / gelijk hy op 't einde bekent / verre van Augustinus gedachten afwijkt; die dezelve over al in-stampt tegen de Scheuring der Donatisten, Leerende dat zoodanig de staat van Christus Kerke niet is.

§. 64. Anders is die bevatting zeer nut / om te onderscheiden, maar niet te scheiden, 't geen uit de Vaderen is / of uit Moses daar by gekomen / dat alleen, op die wijze aangemerkt / (zonder de Belofte 't Genade-Verbond / en Christus / daar Moses op zag en na toewees /) was een bediening des doods / en onvolmaakt / ook oorzaak vande naam / Wet, en O. Test., in tegenstel van 't N. Test. Edog noit is zulr alleen bediend en voorgedragen / maar altijd gegrond op- en gevoegt by de beloften / of de Beloften der Vaderen / gevoegt en gemengt in 't voorstellen van 't O. Test., en bygebracht tot het houden en betrachten van Moses Wet, zoo inde thien Woorden zelfs als doorgaans in Moses volgende Wetten / als een Leer der Zaligheid / voor het geestelijk uitverkoren Israël. *Moses perpetuum habet, ut fœdus suum cum fœdere Patrum commisceat, quo planum faceret unum fœdus gratiæ esse, quod ipse pangeret &c.* Oecolamp. L. c.

§. 65. De eenigste tegenwerping / die hier tegen werd ingebracht is / dat dit Verbond is gebroken,

en Israël daar in niet gebleven, als die God niet gegeven had een herte enz. Deut. XXIX. Dat in 't Genade-Verbond niet kan plaats hebben, zulx dit Verbond kan werden verbroken, behoudens het Genade-Verbond.

§. 66. Ik staa van herten toe / dat een waar Bondgenoot, die in Gods Verbond is ingetreden / ende dat in waarheid heeft aangenomen / die genade noit verlieſt, dat hy daar uit valt: edog daarom is die Bondgenoot niet vry van zondigen / en om zijn zonde van Gods straf en kastijding; men denk aan David en Salomon 1 Reg. XI: 11. Ps. LXXXIX: 29--40. hoewel Gods goedertierentheid blijft inde grond en wortel. Evenwel moet men onderscheid maken tusschen het uitwendig bedienen van 't Genade-Verbond / het voorstellen / de roeping / aanbieding / ende de inwendige bewerking en aanneming / en alzoo tusschen een aanneming uiterlijk, met den mond ende uitwendige betrachting / ende het aannemen geestelijk, in geloove / ziende door die schaduwen op Christus zelfs. By gevolg het is wat anders / dat gedeelte van 't Verbond-breken / dat uitterlijk maar was geschied / van die 't Verbond met den mond had aangenomen, of de verbreking van 't geestelijk Israël. Wederom het Verbond te gebreken met geheele afval, of alleen in zulk of zulken voorval, daar Moses of Aaron niet vry van waren. Zoo evenwel / dat zy door bekeering het zelve weder vernieuwden / makende hun Verbond wederom met Offerhanden en een verslagen hert.

§. 67. Gewisselijk inden N. Testamente blijft ook de Bondgenoot zoo niet in Gods Verbond / dat hy niet zoude ontrouw zijn / hoewel God getrouw blijft; Dog in vergelijking vande meerder

vry-

vryheid en genade / zoo schrijft God de Wet in 't hert en maakt dat hy in zijn wegen wandeld. Zulx daar uit blijkt / dat hy niet is onder de Wet/ die als Wet geen genade en als by haar hebbende 't Genade-Verbond en belofte, maar schaars en weinig genade gaf, maar nu in 't N. T. / zoo is hy by uitnementheid onder de genade, en alzoo bekwaamer tot het houden van Gods Verbond.

§. 68. Het zy dan hoe men 't op vatte / 't geschil is zoo klein en weinig / dat het zeer gemaklijk is in te schikken / en inde zaak op een uit komt. 't Verbond der Werken alleen aan een zijde gesteld als verbroken en onmachtig om levend te maken / blijvende Gods recht ende dood altijd in kracht over den Zondaar buiten 't Genade-Verbond.

§. 69. Dat het geschil onder de Rechtsinnige wegens 't Genade-Verbond klein is / blijkt / om dat alle het zelve in substantie een aanmerken / van Adam af na de zonde tot den einde des werelds toe. Dat Moses dit Verbond in en nevens zijn Wet ook geduurig heeft bediend / tot Saligheid aan 't geloovig Israël, voegende Abrahams Belofte, Verbond of Testament / altijd by zijn geboden, inzettingen en rechten / als de grond der Zaligheid die in Christus is / in welke / dat alle beloften zijn jaa ende Amen. Dit zijn de Rechtsinnige eens tegen die voor Israël niet als alleen een aardsch Verbond van tijdelijke beloften deezes levens stellen. Welk uitterste vermijd zijnde / ende het geestelijk Testament ende Verbond van Beloften van een eewig leven gesteld / is al het geschil van weinig en geen belang altoos. Jaa by na niet als een woordestrijd / over de woorden Verbond of Testament, ende hoe of in wat zin die genomen werden / in eenige weinige texten / daar Gal. IV: 21--31. de

minste niet af is / daar wy Hag. II: 5. zullen by doen.

III. AFDEELING.

Gal. IV: 21--31. Verklaart.

§. 70. Buiten twijffel isser tot verstand vande Verbonden of Testamenten veel aangelegen / Paulus wel te bevatten in zijn geheele reden / die hy heeft Gal. IV: 21---31. Waar toe voor af nut is / 't geheele oogmerk vande brief / en waar toe al zijn bewijsreden dienen / waar mede hy zelfs Petrus wederleid / klaar voor te stellen / dat wy pag. 113. enz. gedaan hebben / en getoont / daar in bestaan ; dat de geloovige uit de Joden, yveraars van de Wet, dezelve als nog ter Zaligheid noodig oordeelden, van de geloovige uit het Heidendom te betrachten. Aan welke zijde zig voegden een deel valsche Broeders ; die niet recht over haar yverden die haar ontroerden, enz. Gal. I: 7. II. 4. 5. IV: 17. V: 10. 12. VI: 12. 13. de vreeze van deeze / die uit de besnijdenis waren / deed ook Petrus met andere Joden hier struikelen / jaa Barnabas zelve II: 12. 13. tegens welke zig Paulus dan ook krachtig stelt. Inzonderheid / tegen de geloovige Galaters, van aan begin af Cap. I: 6. III: I. enz. en de zoo wederom hier van dit 21. vers af en vervolgens / eindelijk weder uit V. en VI. Kapp.

§. 71. Wanneer men eenige aandacht toebrengt / ziet men klaar / dat Paulus zijn reden eigentlijk heeft van Petrus ende tot die geloovige uit de Heidenen, die van de valsche Broeders verleid waren. Om hun weder van den doolweg te brengen / stelt hy het Euangelium der waarheid voor / met de

vry-

vryheid, waar mede ons Christus vry gemaakt heeft / van Moses Wet.

§. 72. Die hun overtreeden NB. verwaardigt hy niet eens toe te spreken, anders als van ter zijden, ende in de derde perzoon met zware bedreiging van Gods oordeel. Gal. V. 10--12.

§. 73. Hier uit zien wy dan / dat hy aanspreekende vers 21. de Galaters, daar tegen hy yverig had uitgevaren / Gal. I--5. die onder de Wet willen zijn, daar mede meent / de geloovige die hy zijn Kinderkens, zijn Broeders, jaa Kinderen Gods door het geloove in Christus noemt. Wat meer is / Kinderen Gods, over de welke God de Geest zijns Zoons uitgezonden heeft / die hun leerde bidden / Abba Vader, zoo dat zy niet meer of langer als een dienstknecht waren / maar als een Zone en erfgenaam. Tegen zulke, die zoo ver gebracht / maar door de valsche Broeders verVoert waren / zeid hy, ik ben in twijffel over u, zegt my, gy die onder de Wet wild zijn, en hoort gy de Wet niet.

§. 74. Onder de Wet te willen zijn, is de Ceremonien der Wet / als besnijdenis, feesten, onscheid van spijsen, en menschen, na de Wet, nog te willen betrachten / met dat oordeel, dat men zonder dat niet Zalig / noch gerechtveerdigt / kost worden / men zie Hand. XV. 1---5. zoo dat zy meenden / dat in deeze dingen / hun geloove / nog most werksaam zijn op die wijze / gelijk Abrahams met de besnijdenis, en Davids, met Moses gantsche Wet, waar mede dat zy hun vryheid te kort deden.

§. 75. Dit gaat Paulus uit de Wet tegen / dat is uit de boeken Moses / die de Joden / de Wet התורה noemden / als men zien kan Luc. XXIV: 27, 44. en

En niet zonder, reden want zelfs Moses eerste boek, is mede van hem hun Wet-gever beschreven, en 't heeft die gronden in, van Beloften en Wetten, die ten tyde van Moses gebracht zyn, tot zulken form, als God de Heer dezelve zyn Volk heeft believen voor te schryven. Zoo dat men uit dat eerste boek met de volgende vergeleken ziet, dat de Wet komt by de Belofte, ende dat dezelve Wet de Belofte bevestigt; jaa wat meer is, dat 't geen voorzeid en afgebeeld is in 't eerste boek, daar na inde Wet aanvangelyk uitgevoert is, zoo dat het om allen deezen, met recht Wet genoemt werd: Daar in is ook d'Insetting der besnijdenis, die Moses vande Vaderen brengt, als de band tot zyn geheele Wet. Gal. v: 3.

§. 76. Het geene Paulus tot haar overtuiging bybrengt, is Abraham, met zyn twee Zonen, ende de twee Moeders der zelve Hagar en Sara, en dan het onderscheid der geboorte, uit de dienstmaagt na den vleesche en uit de vrye, na de belofte vers 22. 23.

§. 77. Deze dingen die merkt hy aan dat haar beduiding gehad hebben, ende overslaande Abraham die de Vader is van alle Geloovigen, aan wie God de Belofte gedaan, zyn Testament Verbonds-wyze bevestigt heeft; den zelven daar in voorseggende Christus en noch tweërlei bedeeling, bediening, of huishouding, *a.* met zyn nakomelingen na den vleesche in Canaan, ende *b.* met alle geslachten der wereld, waar af genoeg gehandeld was in 't III. Kap.; zoo stelt hy hun voor, in dit sinnebeeld, die tweërlei huishouding, onder de naam van Verbonden, zeggende, deeze zyn de twee Verbonden, of Testamenten, dat met Jeremia XXXI: 31. 32. en Paulus inde Brief tot de Hebreen, inzonderheid overeenstemt, Dd §. 78. Het

§. 78. Het eerste Verbond werd vergeleken by Hagar de dienstmaagt, die eerst en na den vleesche baart Ismaël, de welke, vervolgende Isaac, met Hagar is uitgeworpen.

§. 79. Dit is 't Verbond op Sinai, want Hagar is Sinai, alwaar het is in gewyet. Exod. XXIV. daar is de Wet gegeven/ ende dat Jok der dienstbaarheid opgeleid/ om in 't Land Canaan, ende insonderheid te Jerusalem te betrachten. Deeze Hagar baarde Ismaël een Zoon van Abraham na den vleesche, dat zijn beduiding heeft op Abrahams Zaad na den vleesche en uit de besnijdenis, dat dienstbaar is onder de Wet te Jerusalem. Gelijk het geheele Joodsche volk was/ onder 't welk God ook waarlijk kinderen Abrahams had/ als blijkt uit Rom. IV: 12, 16. Rom. IX: 6. Joh. I: 48. het Israël Gods Gal. VI: 16. Dit volk/ is als Ismaël in Abrahams huis/ een geruime tijd aldaar geweest/ als 't eenige kind en Volk Gods/ ten tijde toe/ dat het God daar na behaagde/ Abraham uit Sara te geven den Zone der belofte, den welken Ismaël bespottende/ is hy uitgeworpen met sijn Moeder: alzoo is het Joodsche volk alleen Gods eerstgeboren volk geweest/ hoe wel dienstbaar/ en als na den vleesche, tot dat de volheid des tijds gekomen/ en Jesus/ die Zoon der belofte geboren is/ en de Heidenen zijn geroepen, die de Joden bespottende en vervolgende/ zoo zijn doe de Joden buiten geworpen/ zie 29. 30. dat dan duidelijk te kennen geeft/ de afschaffing en verwerping van Wet, en dienstbaarheid, waar toe het Paulus diende.

§. 80. Het ander Verbond, dat is Sara, die zoo lang onvruchtbaar/ daar na eerst gebaart heeft/ ende Isaac den Zone der Belofte voort brengt/ en

allenx

allenx een groot volk en zaad / dat erfgenaam werd van de Goddelijke beloften daar Ismaël daar na werd van uitgeworpen / na dat hy Isaac vervolgt en bespot had / gelijk gezeid is.

§. 81. Deeze Sara is 't Verbond op Sion, Jerusalem dat boven is / want Sion stond in de boven Stad, zie ook Heb. XII. uit Sion zal de Wet uitgaan, dit is onzer aller Moeder / verstaat der geloovige van 't N. T. waar af geprofeteert is Jes. LVI. dewelke na die belofte kinderen zijn / als Isaac, en alzoo erfgenamen in Christus / kinderen der vrye, die wel vervolging lijden hier / dog efter in Gods huis en erffenis blijven / ende dat is 't Verbond, dat gevolgt is / op dat eerste / ende dat zig zoo breed uitgebreid heeft onder de Heidenen, zoo dat de kinderen van de onvrucht bare Sara meerder zijn / als van Hagar die den Man / en eerst kinderen by den zelve gehad heeft / dat ons groot licht geeft over Jes. LIV.

§. 82. Hier uit besluit Paulus / staat dan inde vryheid met welke u Christus vry gemaakt heeft, ende word niet wederom met het jok der dienstbaarheid bevangen. Gal. V: 1. enz.

§. 83. Men moet in deezen allen wel toezien / dat men de voorbeelden niet verder uitbreide / als Paulus oogmerk is / en hy zelve doet / dat is de staat der Joodsche Kerke, als dienstbaar / in tegenstelling van de staat der Kerke Christi als vry / of kinderen onder Tucht-Meester en versorgers, tegen kinderen meerder jarig, niet eigentlijk uitverkoorne, wedergebooren kinderen tegen verworpene, Huichelaars en werk-heiligen. Want het Euangelium is niet zonder geveinsde, ende de Wet niet zonder ware Israëliten, daar op komt het niet aan / maar in wat staat de Joodsche kerk was / daar onder de

ware gelovige zelfs geweest zijn. Wy waren onder de Wet onze Tucht-meester, tot Christus komst toe, wy niet meer enz. Gal. III: 23. 24. 25. IV: 3. onder Sinai, in het Jerusalem voor Christus, ende in wat staat de Kerke Christi en daar in de geloovige nu zijn, na Christus, onder Sion NB. na dat de Joden Christus hebben vervolgt, en uit hun Land zijn uitgeworpen, dat ten tijde van Paulus te verwachten was, en door de uitwerping van Ismaël, als in een sinnebeeld te zien. Dit alles komt ons uittermaten klaar voor, zoo dat wy daar in volkomen konnen gerust zijn.

§. 84. Evenwel staat dit zommige gantsch niet aan, maar laat ons in des Heeren vreeze zien, of het is met reden, en of wat beters wert bygebragt.

§. 85. Ik vinde eenige aanmerkingen, die men tegen Coccejus inbrengt, die hier tegen eenigsints konnen gepast werden. Want anders raakt ons d'erffenis van Canaan, of Wet na 't Kalf, geheel niet, maar voor zoo verre hy hier verstaat 't Verbond op Sinai als 't Genade-Verbond, vereischende de Moses Wet en Ceremonien, 't geheele Jok der dienstbaarheid, gelijk de geloovigen daar door tot Christus ende tot de Zaligheid gebracht wierden. Immers verder nemen wy het niet aan, en zoo waren de Vaders en geloovigen onder het Jok en dienstbaarheid, mosten die geboden gehoorzaamen ende daar in wandelen, zouden zy 't getuigenis van rechtveerdig te zijn ontfangen, Luc. I: 6. Deut. VI: 25. hier Zalig en vry gesproken werden hier na maal, dat ik niet weet dat yemant lochent of lochenen kan; men zie alleen de N. overset. op de kant vers 25. n. 6. 7. als mede Beza, want zoo men de Ceremonien hier niet by neemt, hoe komt dit geheel discours te pas? en zijnder die by,

by, dat kan niet begrepen werden, anders als een Genade-Verbond, als welkers voornaamste oogmerk Christus is, dat de Heeren Broederen immers geduurig willen, waarom men de Ceremonien tot het Euangely en Genade-Verbond brengt, onder welke titul Essenius daar af han,deld, men ziet Saldenus in Otiis Theol. de typis. p. 263. en aldaar Turretin.

§. 86. Zoo yemand evenwel mocht zeggen, gelijk men tegen Coccejus ende die Heeren Broederen zeid, dat is niew, tegen de oude en hedendaagsche uitleggers, jaa Paapsch? Ik zoude hen konnen antwoorden 1. dat het recht Paapsch is zulken tale te gebruiken, dat geen Gereformeerd Leeraar past, 2. en met Saldenus, die met recht geprezesen werd vande Professoren van Utrecht. Daar is weinig aan gelegen, wat die Oude gezeid hebben, want wijs te zijn, dat is, zeid Lactantius, de waarheid te ondersoeken, is yeder ingeboren. Derhalven schijnen zy zig de wijsheid te benemen, die zonder oordeel, de vonden der Ouden goed keuren. Daar ik by doe, dat van Augustinus: In 't geen zeker is moet men de Vaders volgen, in het twijffelachtige vergelijken, in het donkere vermoeden, in 't geen valsch is sterk loochenen. Inzonderheid zeid Saldenus, verder moet men in de leer der Voorbeelden niet met hun staan, als waar in zy hun vryer plegen na haar welsprekentheid in te laten L. c. pag. 274. Ook mag men deeze uitleg niet beschuldigen van Paaps te zijn, of wel Lombardus, Bellarmin, Estius of sommige onder haar, hier eenige spreek-wijsen der Schrift gebruiken, want men moet op de zin zien, en hoe dat, met de alleen tijdelijke beloften, of 't voorburg der Vaderen over een komt, of verklaren zy zig wel, zoo is het wa-

ter op ons molen. Hy moet wel kinds zijn / die voor zulk een bullebak vervaert is.

§. 87. Al wat men verder met eenige schijn bygbrengt is / dat men / præsupponeerende, dat Paulus hier met en tegen Werk-heiligen spreekt / die hun eigen gerechtigheid zochten in die Ceremonien zelfs / dewelke Paulus met Ismaël, als een Onweder-geboren, die dienstbaar is aan de zonde / wil afschrikken / met de uit-drijving uit Gods huis ende Eewige Zaligheid.

§. 88. Edog men moet my ten besten houden / dat ik dat geensins zien kan / ik zeg Paulus heeft hier te doen met de geloovige Galaters, die hy altijd van hun verleiders onderscheid / hoewel hy over deselve in twijffel is / dat een weinig suurdeeg, groot kwaad zoude doen / en door-dringen / of was Petrus ook zulken Werk-heilige, met Barnabas, en al die yveraars Act. XI: 3. 18. XV: 1. en XXI: 20. 21. ? Dat zoude te ver gaan.

§. 89. Maar zoo zal Ismaël, die verworpene, een voorbeeld zijn, van Gods uitverkorene, die waarlijk vry en eewig erfgenamen zijn: Dit schijnt zoo wat / zeg ik / maar als men let / op 't geen wy geseid hebben / vervalt dit van zelfs. Ismaël is niet eigentlijk een voorbeeld van Gods uitverkorene ende de ware gelovige / ten opzicht van haar geestelijke staat / en gelijk zy vande zonde waarlijk vry en eewig zalig zijn geworden / maar alleen van 't Joodsche Volk in 't gemeen / ende der ware geloovigen alleen / ten opsicht van hun uitwendige staat / zoo als die onder de uitterlijke sterke en Gods Volk doe dienstbaar waren. Welk gros des Volx / daar na is uitgeworpen / God behoudende het overblijffsel na de verkiesing der genade.

§. 90. Ook ziet Paulus op Hagar, die als Moeder

der Kinderen baart/ die dienstbaar zijn/ dat men immers vande Vaders onder de Wet niet kan ontkennen. Ondertusschen konnen zulke Leeraars van Dr. Saldenus leeren/ dat het niet ongerijmt is/ dat de Godloose/ ook voorbeelden zijn. Want zegt hy/ wie en weet niet/ dat de opgehangene een voorbeeld van Christus was? Deut. XXI: 22. Gal. III: 13. En wie kan ontkennen/ voegt hy 'er by/ NB. dat Ismaël, waarlijk een Godlooze, is een voorbeeld geweest vande Wet, of liever die onder de Wet zijn, ende die uit de Wet haar gerechtigheid zoeken? *De typ. V. T. usu & abusu* pag. 283. Ik swijg vande zondigende Adam Rom. v. metale Slang/ Rotsteen/ bokken en Stieren etc.

§. 91. Jaa maar/ hoe kan vande geloovige onder de Wet geseit worden/ drijft de dienstmaagt uit met haar Zone, want die zal niet erven? De Heer Saldenus, in dat noit genoeg geprezen Tractaat onder zijn Otia, leert deftig/ dat men de voorbeelden niet juist in alles moet toepassen, wat ons vernuft, hier wel kan denken, maar dat men op het oogmerk vande H. Geest moet letten, en waar in dezelve de over-een-komst stelt. Wat heeft Paulus nu voor te thoonen? dat men niet meer onder de Wet moet zijn/ ende dat het met de Wet uit is. Maar dat verthoont Ismaël en Hagar zeer wel/ want na dat zy een tijd lang in Abrahams huis met haar Zoon/ hoewel dienstbaar, geweest is/ zoo werd zy daar uitgezet, en zoo heeft ook het O. Testament/ de Wet haar tijd gehad in Gods huis en Volk. Daar by/ eer Isaac (Jesus) geboren was/ en eer hem Ismaël vervolgde/ was Ismaël een kind en in Abrahams huis/ maar daar na bespottende en vervolgende Isaac/ (Jesus) is Ismaël uitgeworpen, dat ook zeer klaar op de

Joodsche Kerke past/ die Gods kind, en Zone was/ tot dat zy Christus hebben bespot en verwolgt/ waar op haar verwerpinge is gevolgt. Hagar de Wet/ met Ismaël het Joodsche Volk, zijnde uitgeworpen en afgeset. Ende dat is 't geen Paulus voor heeft.

§. 92. Edog laat ons eens besien/ of de gemeender uitleg (die de Heeren zoo prijsen/ niet veel beter is. Zy verstaan door de twee Verbonden, het eene een Verbond der Werken, als gy 't volmaakt gedaan zult hebben, zoo zult gy leven, anders vervloekt. Lev. XVIII: 5. Deut. XXVII: 26. ende het ander 't Verbond der Genade in Christus. Niet/ dat God dat Verbond des Wets op Sinai aan Israël heeft voor gehouden/ als zoo een Verbond, maar alleen als zijn recht en Wet, tot overtuiging/ om hun te noodsaken/ na Christus om te zien/ dat by de Joodsche Werk-heiligen verkeert is opgevat/ dewelke Paulus alhier wederleid.

§. 93. Wat my aangaat/ ik en weet niet/ dat na Adams Val, zulken Verbond oit inde Schrift voorkomt/ jaa voor kan komen, gelijk wy breed beweesen hebben boven. Maar genomen, wy geven dat toe/ en vattent eens op/ gelijk men het begrepen wil hebben/ zoo is het evenwel strijdig, en met Paulus/ en met de gronden der Broederen.

§. 94. Voor I. Want dat Verbond des Wets begint niet op Sinai, maar in 't Paradijs, voor de Val, en is en blijft/ schoon dit het verbroken is/ en de Belofte daar uit niet te verwachten/ het eewig duurent recht Gods/ voor de Wet/ onder de Wet/ en nu noch tegenwoordig/ zoo men anders zijn Catechismus verstaat Vr. 3. 9. 10. en 115. Hier van leert Paulus niet/ dat wy vry zijn Gal. V: 14. 21. maar wel/ van die Wet die na 430.

Jaar is gekomen by de belofte; van die Tuchtmeester, Voogden, en Verzorgers, zijn wy vry, Hagar is uitgeworpen met Ismaël haar Zoon. Edog de Wet ofte 't Verbond des Wets, in die aanmerking duurt nog Rom. VII: *6.* I: 32.

§. 95. Ten II. 't Genade-Verbond, dat begint ook niet op Sion, maar al in 't Paradijs / ende werd door de Wet niet te niet gedaan / maar bevestigt; maar dit Verbond op Sion, daar Paulus van spreekt / is het Euangelium, dat gepredikt en gelooft werd onder de Heidenen, daar Jesaia van Profeteerde / zingt vrolijk gy onvruchtbare Kap. LIV. dat Sion daar Paulus af spreekt Heb. XII. en daar Jesaia zoo dikmaal van zeid: Uit Sion zal de Wet uit gaan, de Heidenen zullen na zijn leer wachten, ô Jerusalem gy Verkondigster van goede boodschap enz. al het welke niet en past op het Verbond der Genade / in tegenstelling vande Wet of 't Verbond des Wets / maar wel / op 't Verbond der Genade, na de bediening van 't zelve in 't O. T. onder de Wet, ende in 't N. T. onder het Euangelium.

§. 96. Ten III. Genomen noch eens / Paulus sprak van die twee Verbonden / gelijk men 't verklaart / zoo zeggen wy / dat het Paulus zeer kwalijk zoude by brengen. Want zoude Petrus niet konnen zeggen met Barnabas, en al de geloovige Galaters, daar de valsche Broeders zouden hebben konnen onder roepen / hoe vaarje dus hevig tegen ons uit, of wy uitsinnig en betoovert waren, om dat wy besnijdenis, en dagen houden? dat strijd niet met het Verbond der Genade. Is Abraham niet besneden? hebben David en alle ware geloovige, gelijk Hiskia, Josia, de Feesten niet gehouden? waren die niet onder 't Genade-Verbond?

zijn die niet zalig geworden? antwoord Paulus/ maar die hebben die gehouden door het geloove, ziende op Christus, ende die hebben niet gemeent, dat zy daar door rechtveerdig waren/ gelijk Israël nu daar in zelfs buiten Christus hunne gerechtigheid zoekt. Zoude Petrus daar op niet zeggen/ wy houden die ook niet anders. Waar zie je ons voor aan? dat wy Christus zouden verloochenen en zijn Kruis te niet doen! Ziet mijn Leezer wel/ dat Paulus/ Petrus mond op die wijs niet kan wederstaan/ zoo hy zijn reden niet haalt/ van het N. Testament/ dat het Oude te niet doet/ en ons de Vryheid der Ceremonien aanbrengt/ als welke Wet God ende de H. Geest nu niet vorder ten meer af-eischt/ maar dat men staan moet inde Vryheid daar mede Christus ons vry heeft gemaakt. Gal. v: 1.

§. 97. Een ander zeer geleert man meent/ dat Paulus 't Verbond op Sinai niet aanmerkt/ zoo als dat was in zig zelfs/ ende gelijk het na Gods insicht de uitverkoornen wierd aangeboden/ maar zoo als het de vleeschlijke menschen en huichelaars misbruikten. Ende de Israëliten, in de Arabische Woestijn 't Land van Ismaël/ werden vergeleken by Ismaël, uit Hagar/ die 't Verbond is op Sinai/ dewelke dienstbaar geboren werden/ en die beroofr vande ware gerechtigheid, met Ismaël uit het huis hunnes Vaders/ eindelijk zullen uitgestoten werden. Zoo dat den Apostel alhier niet zoude leeren/ dat het Verbond op Sinai, niet anders als een Verbond der Werken zoude geweest zijn/ in tegenstelling van het Verbond des Euangeliums/ maar alleen dat de botte Israëliten/ Gods meening niet wel hebben opgevat/ en zijn Verbond misbruikt/ gelijk zy alle doen/ die gerechtigheid uit de Wet zoeken. §. 98. Zoo

§. 98. Zoo bloot zeggen goet bewijs is, zou men dit moeten aannemen. Maar behoudens goede Vrindtschap en liefde heeft dit niet zoo wel plaats, met het Verbond op Sion, heden ten dage, by alle die de Pelagianen navolgen, als met het Verbond op Sinai, wel eer? Zal men Gods Verbond noemen, 't geen de mensch, de vleeschlijken Israëlijt, daar af maakt? dat ziet verre. Is dat dan niet gesproken, *secundum erroneam opinionem vulgi*? In wat zin of Paulus dan hier spreekt van 't Verbond op Sion, dat vrye kinderen baart? of baarde 't Verbond op Sinai niet waarlijk kinderen onder 't Jok? hoe kan het Petrus dan zoo swaar maken? de Lezer zoude konnen nazien, 't geen van deese dienstbaarheid deftig geleert wert, by Witsi. L. IV. c. XIII. §. X--XXII. als mede de tegenstelling Jer. XXXI. met Heb. VIII. en X. waar af hy spreekt c. XII. §. XXIV. aanmerkende dat tegen elkander staan in die plaatsen, 't Genade-Verbond van het N. T. tegen 't Verbond op Sinai, met Israël, dat by Abrahams Belofte en Genade-Verbond by quam, dat hy gewoon is het Nationale of typische Verbond te noemen. Zie ook L. IV. c. IV. §. L. LIII. LIV. De zelve tegenstelling is ook hier, ende dat dient tot Paulus oogmerk, die ons de Christelijke Vryheid van de Ceremonien wil leeren. Het welke, hoe men besluiten kan uit 't Verbond op Sinai, zoo het de Werk-heiligen op vatten, ik niet weet te beginnen, misschien wil men 't in deeze form brengen.

§. 99. Het geene, dat ons zoude uitsluiten uit Gods huis, als Ismaël met Hagar, daar af zijn wy vry, ende dat moet men vermyden, maar Wet, of Werken, en daar in eigen gerechtigheid te zoeken, denkende dat zulx is na Gods

Ver-

Verbond, zoud ons als Ismaël en Hagar uitstoten, uit Gods huis. Zoo dan, nade Wet, of Werken, eigen gerechtigheid te zoeken, daar af zijn wy vry, ende dat moet men vermijden.

§. 100. Ik weet met al mijn Logica die gantsch weinig is, hier af geen beter sluit reden te maken, maar ik zie daar uit klaar, dat dit bewijs van een natuur is, voor, onder, en na de Wet, dat is algemeen. Maar Paulus besluit is dus: zoo dan, 't geen men wel eer most onderhouden, besnijdenis en dagen, daar af zijn wy nu vry, en door Christus van verlost, na dat die gekomen is.

§. 101. Al en wasser dan niet anders, als dat die uitleggingen, dat het Verbond op Sinai is 't Verbond der Werken, doet dat etc. of zoo als het God zoude gerepetert, of zoo het Israël zoude opgevat hebben, zoo verward zijn, en niet eens Paulus draad of reden raken, 't was genoeg, om die verdacht te houden, dat die niet konden goed zijn. Gelijk aan de ander zijde, dat alleen genoeg is, om onze uitleg aanneemelijk te maken, dat zy zoo wel en vast blijft, op het spoor van Paulus, verstaande door het Verbond op Sinai, het O. T. of 't Verbond der Genade, onder de huishouding van Moses, door zoo veel de Wet is gekomen by de belofte, ende door 't Verbond op Sion, het N. T. oft Verbond der Genade na Christus, die de Belofte vervult ende ons vande Wet bevrijd, als die met Christus komst uit heeft: men vergelijke hier by de deftige uitleg van Vogelsang disp. comp. Theol. XVIII. §. LXXIV. waar af weinig inde zaak zelfs verschille.

§. 102. Die tegenstelling komt hier niet alleen klaar te pas, maar die vinden wy als gezeid is

meermaal Jer. XXXXI. Heb. VIII: X. enz. zoo dat wy hier in gemakkiyk konnen gerust zijn.

IV. AFDEELING.
Hab. II--5. 6--10. Verklaart.

§. 103. Ik weet niet waarom de plaats Hagg. II: 5. 6. niet te pas is gebracht na pag. 172. in fine Cap. IV. in 't vermaarde geschil / of over de thien Woorden 't Verbond der Genade gemaakt is, zulx die Steene Tafelen, de Tafelen zijn van 't Verbond des eersten Testaments der Zaligheid in Christus, voor 't geloovig Israël? dan of die Tafelen zijn de Tafelen der Wet, van Adams Verbond voor den Val, om door eigen gerechtigheid te leven? of Tafelen van Gods Genade-Verbond van Israël als een Werk-Verbond opgevat? of eindelijk / of het zijn Tafelen geweest van een Nationaal Verbond met Israël 't geheele Volk, dat Adams Verbond van eigen gerechtigheid, en Abrahams Verbond in Christus met Israël verniewt Exod. XIX. en voor af steld. Gelijk sommige willen / die daar dan een derde Verbond afmaken / hoewel zy anders maar twee erkennen. Wits. Oecon. fœd. L. I. §. XV. en lib. IV. c. IV. §. LIII. het geen zy een *fœdus sinceræ pietatis*, een Verbond van oprechte Godvruchtigheid noemen / die de mensch van zijn zyde Gode belooft, in verwachting van Gods hulp en bystand der genade. Gelijk God wederom verklaart, dat die gehoorzaamheid, hoewel onvolmaakt / hem zal aangenaam zijn / zulx hy dezelve in dit en in 't toekomende leven na Ziel en Lighaam zal beloonen. Dat ik niet als in Christus ende alzo als 't Verbond der Genade begrijpen kan / ende niet als een gevolg, maar als een

weezentlijk deel der artikulen en voorwaarden of ingredienten / zonder welk dat Verbond niet is / zijn kan / of kan werden uitgevoert / gelijk zonder heiligmaking ende oprechte Godzaligheid niemand God zal zien. Hier heb ik dan / wat de zaak aangaat / niet tegen ; maar dit is het dat alsints in 't O. en N. T. zoo krachtig aandring.

§. 104. Het komt dan op het eerste en tweede deel der Vrage aan / ende dat meene ik / dat de vermaarde plaats uit Haggai ook beslecht / ten minsten zal uit de uitleg van vermaarde Mannen blijken, dat dit geen van Coccejus schadelijke niewigheden zijn, of van hen uit de Pelagianen of P. Baro herkookt en opgewarmt.

§. 105. Wanneer wy de Nederduitsche niewe oversetting en uitleg volgen / zoo is dit de oversetting ende de uitleg. Want ik ben met u, spreekt de HEERE der Heirscharen. Met het woord in het welke ik met u l. (een Verbond) gemaakt heb, als gy uit Epypten uittrokt, ende mijnen Geest staande in 't midden van u enz. De uitleg op de kant zeid, dat hier een klaar bewijs is vande drie Persoonen vande H. Drie-eenigheid Num. II. Derhalven vast stellende / dat de Vader hier spreekt en zeid / ik ben met u, zeid Jehova der Heirscharen; zoo verklaaren de uitleggers hun van 't Woord aldus: Met dat WOORD, door het welke de Hemelen gemaakt zijn Ps. XXXIII: 6. dat is met Christus, door welke ik een Verbond met u l. gemaakt heb, daarom Christus Mal. III: I. de Engel des Verbonds genoemt werd: Ende de Apostel zeid 2 Kor. I: 20. dat de belofte in Christus alleen jaa en Amen is. Deeze uitleg staat inde eerste plaats / en werd n. II. nader bevestigt / als door mijnen Geest de Heilige Geest, en derde persoon vande H. Drie-

Eenig-

Eenigheid verstaan werd/ als tegenwoordig met zijn krachtige werking.

§. 106. Als nu de Vader zegt/ dat hy met ende door zijn Zoon, en medewerking van zijn Geest een Verbond gemaakt heeft/ als ghy uit Egypten trokt/ gy ten opsicht van uw Vaderen N. 10. Hand. VII: 53. Hebr. VII: 9. als gy uit Egypten trokt/ gelijk staat Jer. XXXI. 32. al strekte men dit uit van den aanvang des uitganx uit Egypten/ tot de intrede in Canaan/ 1 Kon. VIII: 9. 21. en alzoo tot het Verbond inde velden Moabs vernieuwt met hun en hunne kinderen/dat is van Exod. XIX. tot Deut. XXIX. Evenwel dat Verbond kan niet anders begrepen werden/ als van het oude of eerste Testament, dat Verbond der Genade, na de bediening van die tijd, gelijk de kant-tekening/ by Jeremias net spreekt. Want van dit Verbond is het Woord de Zoone Gods geweest de Engel des Verbonds, de Heere dien zy zochten/ die tot zijn Tempel snellijk komen zoude/ waar af Johannes de voorlooper zoude zijn/ om desselfs weg te bereiden Mal. III: 1. Wanneer dan de thien Woorden, geschreven op Tafelen genoemt werden de Tafelen des Verbonds, ende de Arke daar die in leggen/ de kiste of Arke des Verbonds, 't Boek daar dit Verbond ingeschreven is/ met zijn herhalingen/ uitbreidingen en nader bevestingen/ 't Boek des Verbonds: Of als Paulus het zelve in zijn inwying/ om de bloedstorting noemt een Testament ende het eerste, hoe kan dit anders werden begrepen/ als van het Genade-Verbond des Ouden Testaments, na de uitleg onser Overzetters.

§. 107. En zeker/ deeze uitleg werkt Coccejus krachtig uit/ thoonende dat de Profeet de reden van

van Gods bijzijn, want ik ben met u verklaart ende bevestigt. Verklaart door de openbaring ende de gedachtenis vande verborgentheid der H. Drie-Eenigheid. Want God zegt dat hy met hun is met zijn Woord en met zijn Geest. Waar uit te verstaan is, dat dit de woorden zijn van God de Vader, vande H. Geest maakt de H. Schrift dikmaal gewag, dat hy een Persoon is, onderscheiden van den Vader, bewijst genoeg de plaats Jes. XLVIII: 16. Ende nu de Heere HEERE, ende zijn Geest, heeft my gezonden, in welke plaats vande Zone geopenbaart in 't vleesch gesproken werd, die zijn eewigheid, door deeze zending inde gestalte van een dienstknecht, aldaar bevestigt. Waar uit klaar is, dat dit een groot getuignis, vande Drie die getuigen is.

§. 108. Dat men את moet overzetten, met eischt de draat. Ik zal met u zijn met het Woord ende Geest, anders zoude alles afgebroken en verdraait zijn.

§. 109. Dat nu het Woord Persoonlijk moet genomen werden, leert het gebruik van 't N. T., als mede 2 Sam. VII: 20. 21. om uwes woords wil. 1 Chron. XVII: 19. om uwes knechts wil. De kragt van welke spreek-wijs breed werd uitgeleid. Zie de Kant-tek. 2 Sam. VII. n. 39.

§. 110. אשר כרתי (vergelijk 1 Sam. XXII: 8. XX: 16. 1 Kon. VIII: 9. 2 Chron. V: 10. 1 Chron. XVI: 15. Ps. CV: 8. Neh. IX: 38.) Leid Coccejus aldus uit: *Quod promisi vobis*, dat ik u belooft heb, van welke, ten opsicht van welke Joh. I: 46. Exod. XXXIII: 1. Ps. XCV: 11. Ecc. XII: 1. 2 Sam. II: 22. waar toe dan by gebracht werd Exod. XXIII: 20. 21. Ik zende mijn Engel voor u aangezicht: want mijn Naam is in 't binnenst van hem.

§. 111. De

§. 111. De bevesting van de toezegging ik zal met u zijn, is / 1. in de gedachtenis des Verbonds met Israël gemaakt, ten tijde der uittogt uit Egypten. Want zoo meenigmaal / als hy zig noemt hun God, zoo dikmaal is bevestigt / dat Gods Zoon de Verlosser Israël is. Derhalven als men met twistgierige te doen heeft / het zal genoeg zijn te zeggen / dat de Zoone Gods met de beste reden 't woord genoemt werd / voor zoo veel God altijd van hem gesprooken heeft / ende dat behalven, of buiten hem geen woord is van zegening, of gemeenschap met God. Ten 2. In de werkinge vande H. Geest, mijn Geest staande in 't midden van u / die na Gods woord in hun wrocht gehoorsaamheid, ende getrouwe Profeten verwekte.

§. 112. Ik weet wel / datter een ander uitleg is op de kant / Na het woord, dat ik met u gehandeld heb, gecontracteert heb. Diodati, Na de beloften die ik u Vaderen en u l. gedaan heb, dat ik woude zijn hunne God ende hunnes Zaads God na hun. Gen. xv: 18. Maar dits al weder de belofte, vande Verbonden der belofte der Vaderen / dat geen ander als 't Genade-Verbond is / het welk als het gemaakt en belooft is / doe zy uit Egypten gingen / zoo is doe / het Genade-Verbond en eerste Testament gemaakt / geaccordeert / gecontracteert / of belooft / dat dan op een uit komt.

§. 113. Coccejus raakt deeze uitleg ook aan / §. 11. gelijk noch een andere / daar את een Nominativus is / aanwijzende of zoo veel als זה die men by de Dieu vind over Haggai, ende Hand. x: 36. §. 7. als mede de verdraaijingen der Joden van Abenesra, Kimchi en Abarbanel. Edog prijst de gestelde boven de andere / hoewel die tweede evenwel daar op uit komt / dat de gedachtenis ende

volbrenging van dat woord, is het aanschouwen van den Zoon als Middelaar / om het gezichte te laten duuren / ende desselfs gifte te zijner tijd. Uit Jerem. VII: 23. zijn die woorden aanmerkelijk / maar dit is het Woord dat ik hen geboden hebbe, zeggende, hoort mijn stemme ende ik zal u tot een God zijn, ende gy zult my tot een Volk zijn. Zie daar / nevens de plicht ook de belofte geboden, als mede Jer. XI: 3--8. dat met 1 Pet. II: 9, 10. en Gen. XV: XVII. vergeleken / niet anders als van 't Genade-Verbond van 't eerste of oude Testament te verstaan is.

§. 114. De uitleg van Calvin is ten eenemaal klaar / krachtig en breed / gepast op het Genade-Verbond / dus zijn de woorden: Want de Profeten plegen den geloovige in geheugenis te brengen het Eewig Verbond, om meer aansien te geven aan hunne bysondere voorzeggingen. Want wy weten / wat God oit den Joden belooft heeft / dat zulx in die eerste aanneming is gegrond geweest. Als dan de Profeten voorstellen het Aloude Verbond, zoo is het even / of zy den Joden de bron zelfs aanweezen / om dat de beloften, die nu en dan voor komen / gelijk beekjens zijn uit die eerste oorspronk, namentlijk uit het Genadig Verbond spruitende. Zoo zien wy dan / waarom dat uitdrukklijk gewag werd gemaakt van 't Oude Verbond, dat God gemaakt had met zijn uitverkoren Volk in d'uittocht uit Egypten. Ondertusschen moet men ook aanmerken / dat God met die Wet *ea lege*, geweest is de Verlosser zijns Volx, op dat hy hun eewige Vader ende geduurige bewaarder hunner Saligheid zy. Hier toe strekt het woord vande Profeet / dat de Vaders wel eer daarom niet verlost zijn / op dat hy de Kinderen verwerpen

werpen zoude; maar op dat hy zyn genade ten einde toe / aan zyn Volk volbreng. Het einde dat is de Volmaaktheid werd in Christus gevonden/ want als doen heeft God niet opgehouden zyn uitverkoren Volk wel te doen / maar heeft voller en overvloediger volbracht/ 't geen te voren afgeschaduwt was. Want wat hy ook te vooren aande oude Kerk gedaan heeft / is als een voorspel geweest van die oneindige goetheid / die eindelyk geopenbaart is inde komste van Christus. Zoo zien wy nu klaar/ wat de Profeet wilde. Want hy verwyd de Joden hun domheid, dat zy niet denken / dat de Vaders wel eer daarom verlost zyn uit Egypten / om hun te beschermen ten einde toe. Des bevalt hy te overwegen / welke de aart en kracht des Verbonds zy / dat God eenmaal gemaakt heeft inde uittocht uit Egypten; namentlyk dat eindelyk de Verlosser verschijne, ende de volheid aller goederen mede brenge. Dewyl dat zoo zy/ zeid hy/ dan is de tijd na by, dat God volbreng, dat doe met de Vaders gemaakt is. Ende daarom wat ondervinding gy tot noch toe gehad hebt van Gods getrouheid, gy moet die tot dit einde brengen, dat gy vast steld / dat gy met dit beding *ea lege*, in 't Vaderland gekeert zijt, dat hy zyn Kerke volkomen herstelle, en dat die niet blyve in deeze slechte toestand, die u nu kleinmoedig maakt: Om dat gy dan hoopen moet op de volmaaktheid des heils/ dat God eertyds belooft heeft: Of zyn Verbond zoude vernietigt en hy bedrieglyk zyn / of gy moet lustig en rustig met het werk (en niet vreesen) voortgaan. Zie ook Junius en Tremellius, Diodati, Piscator, Vatablus, Drusius, ende aldaar Hieronymus, die hier ook NB. het *Sacramentum Trinitatis* aanmerkt / ende het Testament, gemaakt

maakt na de uit-tocht uit Egypten / jaa ook Grotius.

§ 115. Zulx niet ouder noch gemeener is / als Israëls Verbond na d'uittocht aan te merken / als een Genadig Verbond, des eersten en ouden Testaments; zoo mede / dat niemand aan een repetitie van een Adams Verbond, om door eigen gerechtigheid te leven / eens gedacht heeft. Dat wy de Heeren / die zoo op de Rant-tek. en Oversetting staan / en hier zoo van niewigheid en navolging van onrechtsinnige klagen / hebben willen in bedenken geven / om zoo onbedachtsaam niet te yveren / sonder te denken / dat men de Oudheid, de eerste Reformateurs, jaa Kant-tekening, die de zelve volgt / tegen gaat; als men in Coccejus berispt / 't geen hy met en uit de Oude heeft / navolgt / krachtiger uitwerkt en bevestigt.

§. 116. Inde volgende woorden is de vermaarde Profetie, van het naderen van het Koningrijk der Hemelen. Hebr. XII: 25. 29. de Huishouding van 't Niewe Testament, de komste van Christus, ende de uitstorting van den H. Geest, ende de roeping der Heidenen, ende 't geven van de Vrede, door het afbreken vande middel-muur, Gods heerlijkheid in den tweeden Tempel. Mal. III: 1. Luc. XXIV: 53. Hand. II: 2. 46. Alle welke dingen van een breede uitbreiding zijn / dat wy nu van stuk tot stuk niet zullen aanmerken.

§. 117. 't Is genoeg / dat wy hier klaar de twee Verbonden zien / Hagar en Sara, het eerste, Oude en tweede, Niewe, ende het merkelijk onderscheid van die beide, inde wijze van bediening / veroudering van het eerste / aanvang van 't tweede / Christus komst, zending van zijn Geest, en roeping der Heidenen / en 't geven van die Vrede,

dat

dat de voornaamste goederen van het Niewe Testament en Verbond zijn / in vergelyking van 't eerste met Israël / welkers aanvang NB. gebracht werd tot de Verlossing uit Egypten / Sinai of Horeb.

§. 118. Zoo dat deeze plaats de voornaamste geschillen die men hier gemaakt heeft / beslecht / waarom wy die wat nader hebben willen aanmerken / als tot ons oogmerk ende de Vrede der broederen dienende.

KAP. VI.

Bediening vande Kinder-doop. §. 1. Judas ook aan 't H. Avontmaal §. 2. De Maaltijd Joh. XIII. een gemeene voor het Feest §. 10. Redenen uit Ligtfoot. §. 16. De Leeraar gevende de tekenen verzegeld de vergeving der zonde na de Leer des Euangeliums, niet aan yder Lidmaat in 't byzonder, maar in 't gemeen, veele, u lieden. §. 29. 't Heilige niet voor de Honden §. 33. De Confessie Art. 35.

§. 1. OM dat de Labadisten, en die noch meer de Brouwnisten volgen / zoo sterk dryven / dat niet alleen den Doop aan geen Kinderen mag werden bediend / welker Ouders beyde / of ten minsten een der zelve, niet geoordeelt zoude werden / met groote verzekertheid te zijn wedergebooren; waarom de Herder zijn sterk verliet: maar verder / dat Doop en Avondmaal niet be-

hoorde te werden uitgedeeld / als aan zoodanige / waar van men die tekenen zag / en dat oordeel konde vellen. Waarom 't geselschap by Yvon nu aanprijsen / als rechtmatiger en betamelijker den Doop der Kinderen uit te stellen, als die aan hun te bedienen / in een staat zoo jong / als men ordinaris doet.

§. 2. Zoo docht ons dat het bewijs zeer aanmerkelijk was / te weten / dat Judas van de twaalve een was / die niet alleen met Christus heeft omgegaan en verkeert / van hem tot Apostel is verkoren / soo veel lessen en werken heeft gehoort en gesien / en al wat aan dat ampt voor die tijd aanhangig was heeft waargenomen en bediend: maar dat ook geweest was met onse Heiland aan zijn laatste Pascha en Avondmaal; gelijk dit daarom ook vande Oudheid, tegen de Donatisten, gemeenlijk is aangedrongen. Als mede ter waarschouwing / dat het niet genoeg is / te eeten het brood des Heeren, dat ook een Judas wel doet / als men niet eet het brood den Heere, dat alleen het werk is van een ware Geloovige. Dit vinden wy zoo aangemerkt in de Nederlandsche Confessie, die Labadie altijd aanbood wel te willen tekenen. Als mede in de Fransche Catechismus.

§. 3. Hoewel wy toestaan / dat dit geschil onder de Rechtsinnige Problematijk geoordeelt is / en wederzijds het ja en neen gedreven / vryelijk en behoudens vree en vrindschap; als mede / dat noch Oudheid / noch Confessie en Catechismus / zulk een soort van vryheid konnen besnoepen of weg nemen / als zijnde dit eigentlijk geen punct des Geloofs en levens, van die nootsakelijkheid / of dat gewicht / dat het tegendeel niet zoude mogen werden zedig geleert en voorgedragen / als of het een

poinct tegen 't Euangely en Iskariots kettery was / het selve te loochenen Sald. p. *376.* als sommige der Ouden en ook à Soto oordeelde. Gelijk dat by Hoornbeek en Saldenus wel is aangemerkt. Waarom wy die bewijzen, uit het aansien der Confessie of Catechismus genomen / niet eens willen aanroeren / maar laten in haar waarde / ons genoeg zijnde / dat wy het gemeenste gevoelen voorstaan en beschermen met Gods woord, 't verhaal der Euangelisten, ende dat voor het tegen gevoelen geen bewijs noch reden altoos is / van eenige schijn of kracht.

§. 4. Ik meene niet / dat wanneer yemand de drie Euangelisten, Matheus, Marcus en Lucas alleen leest / dat hem in gedachten kan komen / dat Judas niet zoude geweest zijn, zoo wel aan de maaltijd van 't Heilig Avondmaal als by het Pascha, gemerkt geen van drie rept / van eenig uitgaan van Judas na het Pascha / voor het H. Avondmaal; dat hier eigentlijk 't geschil is: want dat hy mede ter maaltijd van 't Pascha is geweest / dat lijd geen tegenspraak. *Ut apud omnes in confesso est; uno forsan Gilles pro excepto* Sald. p. 375.

§.5. Laat ons een aanvang maken met Math., die verhaalter omstandig dit van. Ende de Discipulen deden gelijk Jesus haar bevolen hadde ende bereiden het Pascha. Ende als het avont geworden was, sat hy aan met de twaalve. Ende doe zy aten zeide hy, dat een van u my zal verraden... Die de hand met my inde schotel indoopt. Ende Judas, die hem verriet, antwoorde en zeide, ben ik 't Rabbi? Hy zeide tot hem, gy hebt het gezegt. Daar op volgt/. Ende als zy aten nam Jesus het brood, ende gezegent hebbende brak hy het, en gaf het den Discipulen ende zeide neemet, etet, dat is mijn Lichaam.

Ende hy nam den drinkbeker, ende gedankt hebbende gaf haar die, zeggende drinkt alle daar uit: want dat is mijn bloed, het bloed des N. Testaments, het welk voor veele vergoten werd, tot vergeving der zonden enz. XXVI: 19. 20. 21. 23. 25. 26. 27. 28. 't besluit is vers 30. Ende als zy den Lof-zang gezongen hadden, gingen zy uit na den Olijf-berg. Men moet maar acht geven/ op dat aansitten met de twaalve, daar onder Judas met Jesus indoopende. Ende als zy aten ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν. Die zelve dan etende of als die zelve aten vers 26. dat volgt op dat woord van Jesus tot Judas. Hoe kan het nu werden begrepen / daar Matheus zoo omstandig verhaalt / Judas onder die twaalve de hand indoopende en byzonder vragende, ben ik 't Heere en Jesus, dat zeggende gy hebt het gezegt, zoo hy daar op was opgestaan en weg gegaan dat Mattheus het zelve niet zoude hebben aangeroert: maar zijn reden vervolgt / als die zelve dan aten, met zulken nadruk / voorts dat Christus het Brood den Discipulen gaf en den drinkbeker met die woorden drinkt alle daar uit / zonder Judas uit te sonderen/ van welke / als vands Verrader, zoo byzonder gesproken was.

§. 6. Zulx het waarschijnlijk is / dat Judas eerst 't gezelschap zal hebben verlaten / na dat hy alles wel zekerlijk had bespied / misschien tot voor en omtrent den Hof toe / en zoo behendig dat het van hun niet is gemerkt / en daarom niet verhaalt / dog dat zy hoe het wil; zoude Matheus niet hebben moeten aanmerken / dat uitgaan? op dat men zoude mogen zien / dat Jesus onderscheid maakt / tusschen het uit-deelen van 't Pascha, dat alle Israëliten / die niet na de Wet onrein waren / mosten eten / op straffe van uitroeping Num.

IX: 13. ende het H. Avontmaal, daar zulken straf niet zoo zeer opstaat, of gesteld is, als men 't laat, maar wel als men 't niet wel doet 1 Kor. XI:27,29. met onderscheid van 't Lichaam des Heeren en zelfs beproeving, hoewel ook hier, alle versuim uit verachting, een verdoemlijke ongehoorzaamheid is. Geeft niet dat verzuim van 't verhaal, oorzaak tot die gedachten, als of Jesus hier geen behoorlijke disciplijn gebruikt had? maar het Heilige den Honden gegeven? gewisselijk dat misnoegen moeten zulke menschen hier tegen opvatten, die uit zulke inzichten alleen, zoo yverig zijn, om tegen Mattheus, jaa alle de drie Euangelisten aan te drijven, dat Judas, by het H. Avontmaal, niet zoude zijn present geweest; zoo zy dat verhaal gedaan hadden, gewisselijk zy zouden dit niet hebben overgeslagen, als Matheus met de andere Euangelisten.

§. 7. Want by Marcus is geheel het zelve verhaal, dat Mattheus doet, Kap. XIV: 16. 26. alleen datter dat niet in is, 't geen Mattheus verhaalt van Judas, ben ik 't, vers 25. Ende dat Marcus, in plaats van 't bevel, drinkt alle daar uit, zegt, ende zy dronken alle uit den zelve, zulx het bewijs geheel het zelve is, werdende van Judas uitgaan niet gerept.

§. 8. Edog by Lucas is noch wat nader, want die verhaald, dat zy het Pascha bereiden, ende als de uure gekomen was, zat hy aan, ende de twaalf Apostelen met hem, ende hy zeide tot haar, ik heb grootelijx begeert dit Pascha met u te eeten, ende daar op voort gaande, tot de Instelling van 't H. Avontmaal, zoo staater, na 't nemen van Brood, en Drinkbeker. Doch ziet, de hand des genen die my verraad is met my aan dees

Tafel. Luc. XXII: 13--21. Hoe kan klaarder ge-
ſproken werden / na alles / doch ziet πλὴν δὲ : zal
Lucas zoo naaukeurig verhalen eerſt t eten van 't
Paſcha daar na de drinkbeker van 't Paſcha /
dat Matheus en Marcus niet aanroeren / daar op
van 't H. Avontmaal, eerſt van 't Brood, daar
na van den drinkbeker, dan doch ziet, als wat
wonders en ſeltſaams / by het vorige aan te
merken / dat Chriſtus lankmoedigheid / en Ju-
das onbeſchaamtheid zoo groot geweeſt is / en
dan ook / dat het H. Avontmaal uitwendig te ge-
nieten / geen bewijs is vande ware gemeenſchap
met Chriſtus zelfs / dewijl de hand van Judas
ook was aan die tafel / en zoude Lucas niet daar
by doen / een eenig woord, dat zulx te verſtaan
ware vande tafel van 't Paſcha, maar niet van 't
H. Avontmaal? hoe kan zulx in gedachten komen?
en gewiſſelijk dat moet men erkennen / dat nie-
mand / om zulken uitgaan voor 't H. Avontmaal /
zoude hebben gedacht / zoo niet Johannes zulx ſcheen
te zeggen / hy dan de bete genomen hebbende gink
terſtont uit Joh. XIII: 30.

§. 9. Ik beken geerne / dat Johannes veel aan-
merkingen heeft laten gaan / op 't geen vande an-
dere Euangeliſten is overgeſlagen; by gevolg /
dat zy alle vier eerſt een volle Hiſtorie geven. Of
ſchoon Johannes dan alleen zeide / dat Judas aan 't
H. Avontmaal niet geweeſt was / ſo zoude ik moe-
ten denken / dat dit tot die geſchiedenis mede ge-
hoorde ende dat Judas wel geweeſt was aan 't Pa-
ſcha / maar niet aan 't Avontmaal / waar door dan
alle ſtrijd was weg genomen / en Lucas met een
ὕστερον πρότερον uit te leggen om met Johannes eens
te zijn: Maar als Johannes dit maar twijffelachtig
of donker verhaalt / ſo dat zijn woorden niet noot-
ſakelijk

sakelijk zulken uitleg vereischen / dan ist wat anders, en niet meer als redelijk / dat het geen' donker, is uitgeleid werde door het geen' klaar is; of dat een / die donkerachtig spreekt verklaart werde / door drie, die onderscheidentlijk de zaak verhalen.

§. 10. Wat dan Johannes aangaat / men leest by hem / dat Jesus ses dagen voor het Pascha kwam te Bethanien Joh. XII: 1. des daags nu was hy Leerende in den Tempel, maar des nachts gink hy uit, ende vernachte op den berg genaamt den Olijfberg; Bethanien nu was na by Jerusalem omtrent XV. stadien Joh. XI: 18. en lag aan de Olijf-berg / voorts dat Jesus voor het Feest van het Pascha, aan een maaltijd is geweest, καὶ δείπνου γενομένου, een maaltijd geschiedende, let wel / zonder Artikel, daar de Griekische Tale die vereischen zoude / zoo dees maaltijd sloeg op 't Pascha, gelijk men die gebruikt ziet / vers 4. daar weder gesproken werd van dees maaltijd / daar het tweede vers van sprak. Van die maaltijd opstaande / wascht hy der Discipulen voeten, waar van dat de andere Euangelisten geen gewag altoos maken. Na dit voetwassen, sit hy wederom aan vers 12. en heeft verscheide reden / daar insgelijx niets van voorkomt / by de andere Euangelisten. Voorts maakt hy den Verrader bekent / dien ik de bete, als ikse ingedoopt hebbe, geven zal, die ist, en hy gaf die Judas, die daar mede terstond uit gink; waar op dan verder van van geen Brood, of Beker gesproken werd.

§. 11. Hier uit reden-kavelen wy aldus.

§. 12. Voor eerst eens voor afgesteld zijnde / dat die maaltijd is te verstaan vande zelve / daar de drie andere Euangelisten van spreken / ende dat voor het voetwassen, Christus 't Pascha heeft genoten / en daar na het Heilig Avontmaal ingesteld /

steld/ welke maaltijd vers 12. aanvangt. Zo volgt dan/ dat Judas mede geweest is aan die maaltijd, ende van Christus de ingedoopte beete heeft ontfangen 26. na de welke hy is uitgegaan vers 30. of men moest stellen/ dat na vers 30., en Judas uitgaan, Christus het Avontmaal heeft ingesteld/ maar dan verhaald Johannes van het H. Avontmaal niet een woord/ met wat apparentie kan dezelve dan ingebracht werden/ tegen de andere Euangelisten/ die zoo duidelijk van 't Avontmaal spreken/ en van Judas tegenwoordigheid by 't zelve?

§. 13. Behalven dat/ zoo heeft dat terstond uitgaan, (slaande op 't zeggen van onze Heiland/ dat gy doet, doet haastelijk) zijn ruimte, vers 26. staat/ dat Jesus hem de bete gaf, dan vers 27. dat na de bete de Satan in hem voer, hem ingevende dat boven vers 2. staat/ hier nu/ vers 30. staat/ hy dan de bete genomen hebbende, gink terstond uit, waarom dat niet verstaan vande bete des Avontmaals? ofte dat terstond met die ruymte genomen/ na het Avontmaal, daar niet veel tijds toe nodig was/ zulx ook gesteld zijnde/ dat Johannes spreekt van de maaltijd van 't Pascha, ende van 't H. Avontmaal, soo isser efter geen bewijs/ dat Judas niet aan die H. Tafel zoude zijn geweest/ maar veel eer het tegendeel.

§. 14. Maar ten tweeden, ist uit veel redenen niet onwaarschijnlijk/ dat Johannes in 't geheel/ niet van dezelve tijd en maaltijd spreekt, maar van een andere gemeene maaltijd te Bethanien misschien gehouden. Dit heeft Lightfoot, en uit hem Bynæus, Omius, en andere aangemerkt.

§. 15. Want ten 1. Johannes spreekt van een maaltijd voor het Feest van Pascha vers 1. Ten 2. van

van een gemeene maaltijd, maar niet die vermaarde van 't Pascha. Ten 3. verhaald / dat de Discipulen meenden / dat hy wat soude koopen voor het Feest, dat niet wel zoude passen / op die nacht die de Feest-nacht was; of dat hy den Armen wat geven zoude, waar vond men doe Armen, anders als tegen de Paasch maaltijd. Alle het welke op die maaltijd niet past van 't Pascha, daar Jesus den Verrader opentlijk had bekent gemaakt, op zijn eigen vragen. Ten 4. het uitgaan voor het eindigen van de geheele actie / dat geheel ongerijmt soude zijn geweest. Ten 5. dan laat ons van hier gaan Joh. XIV: 31. onderscheiden van dat uitgaan Joh. XVIII. 1. Ten 6. 't Verhaal van Lucas XXII: 1-3., dat het Pascha na by zijnde / twee dagen te voren, NB. de Duivel in Judas voer; vergelijk daar by Johannes XIII: 2. 27. met Matheus en Marcus. Ik vergeet ten 7. noch het voet wassen, dat insgelijx by de Paasch maaltijd ongehoort was. Daar op gaat Judas na de Overpriesters en Hooftmannen, na die maaltijd in 't huis van Simon den Melaatschen gehouden; daar na volgt de dag van 't Pascha te bereiden: In somma, dit kan verstaan werden van een maaltijd voor het Feest, en gevoeglijk van die in 't Huys van Simon de Melaatsche.

§. 16. De geleerde Lightfoot is seer yverig en breed om dit uit te werken / die de taalkundige konnen nasien. Sommige van sijn redenen hebben wy kortelijk aan geroert / en om dat sijn over-eenkomst der Euangelisten in dit poinct / seer eenvoudig en klaar is / sullen wy die voor onse landsluiden / die Lightfoot niet hebben of verstaan / hier by doen.

§. 17. Voor het Feest Joh. XIII: 1. twee dagen Matth.

Matth. XXVI. Jesus te Bethanien ten Avondmaal, werd van een Vrouw gezalft, en wascht daar op zijn Discipulen de Voeten, ende daar na wederom aansittende, maakt weder gewag van sijn Verrader. Johannes hem dit heimelijk vragende, geeft Jesus daar op het teken, van die hy de bete geven zoude, maar aan Johannes bedekt, de Satan daar op, varende in Judas, zoo gaat deeze uit, en Jesus zeid hem, te haasten, dat sommige verstonden, van wat te koopen voor 't Feest, dat over twee dagen zijn zoude, dat zijn toestel vereischte, zoo dat zy meenden, dat hy daarom na Jerusalem gink, om alles te besorgen, de nacht over zijnde, spreekt Judas 's morgens of daags daar aan, met de Overpriesters, sluit het verraad, ende hun benemende de vreeze wegens 't Feest, eischt maar, dat zy ter bestemder tijd, met hun bende en geselschap gereed zijn. Jesus vernachte die nacht te Bethanien, en heeft des daags daar aan, veel redenen met zijn Discipulen, tot hun onder-recht en vertroosting. Judas, 't godloos verraad beschikt hebbende, keert weder; en op den dag, dat 's avonts 't Pascha zoude geslacht en geëeten werden, zeide onse Heiland, staat op laat ons van hier gaan, ende vertrekt alsoo van Bethanien na Jerusalem, Joh. XIV: 31. en zoo vervolght de Historie van de Paasch-maaltijd, ende het H. Avontmaal, dat is, zoo de stoffe van zijn gedachten.

§. 18. Ik meene, dat Ligtfoots opset is, te thoonen, dat Joh. XIII. de zelve maaltijd is, van Math. XXVI: 6. te Bethanien p. 283. tot 287. maar toe hy ook een bewijs haalt, van Judas uitgaan Joh. XIII: 30. en 't geen de Discipelen daar af oordeelen, tegen die uitleggers, die Joh. XIII. vande Paasch-maaltijd verstaan, gelijk men zien kan p. 299. 301. op Math. XXVI: 27. in fine. §. 19. Het

§. 19. Het bewijs van Ligtfoot moet dan niet gesteld werden in deeze forme, zoo Judas niet, als na alles verricht was, wat tot het Pascha hoorde, is uitgegaan, zoo is hy geweest by 't H. Avontmaal, maar het eerste is waar, zoo dan ook het tweede. Ende dat hy daar op soude voort gaan, om dat te bewijsen, dat Judas niet, als na dat alles van 't Pascha verricht was, was uitgegaan. Om dat Jesus buiten twijffel, de Joodsche gewoonten hier in gevolgt heeft. Om dat men dan niet uit het een geselschap tot het ander ging. Om dat zulx den Discipelen geweest zoude zijn een aanstoot. Ik beken geerne, zoo Ligtfoot zoo redenkavelde, dat zijn gebouw, op een lichte voet soude staan. Want wat apparentie? Judas konde licht uitgaan, na verrichting van 't Pascha, eer het H. Avontmaal was in gesteld, daar eenige tijd konde tusschen beide zijn gekomen, wat dwaaser gevolg zoude dat zijn aldus te besluiten!

§. 20. Neen, dit is zijn bewijs, indien van Judas verhaald werd, dat hy uit gink om te koopen yets voor het Feest, wat te geven aan den Armen, te spreken met de Hoogepriesters, zoo is die maaltijd, Joh. XIII. met de maaltijd van het Pascha, by gevolg, ook niet van 't H. Avontmaal: maar dat eerste is zoo. Zoo dan ook het lest. Ende aldus komt dat van Judas, of hy aan 't H. Avontmaal geweest is, maar van ter zijden in, zijnde Ligtfoot niet eens van die gedachten, om zoo te besluiten, veel min uit Joh. XIII. te willen bewijsen, dat Judas aan 't Avontmaal geweest was, als of hy hier een niew argument bedacht had. Want hy heeft te vooren 283. met wel acht bewijzen soeken te thoonen, dat by Johannes XIII. van geen Pascha of H. Avontmaal gesproken werd, ende na een

breede

breede beschrijving van der Joden Pascha / zoo vraagt hy hun pag. 300., die meenden dat Johannes in 't XIII. van de Paasch-maaltijd spreekt/ waar dat zy schikken sullen 't Voet-wassen? ende dewijl Judas present was / hoe Judas voor dat alles verricht was zoude hebben konnen uitgaan/ sonder aanstoot / om wat te koopen / by de Hoogepriesters enz.? dat by gevolg zulx wel past op een gemeene maaltijd te Bethanien, maar op geen Paasch-maaltijd te Jerusalem. p. 300. 301. Ondertusschen staat hy dat met een woord toe / dat Judas aan 't H. Avontmaal is geweest uit Luc. XXII. 20. 21. tot dat alles verricht was / ook de Lofsang: Weg gaande, in 't opstaan en uitgaan van Jesus met zijn Discipelen / uit de Zale na den Olijfberg. Zijn besluit dan is / dat het de zelve Paasch-maaltijd niet was / daar 't Avontmaal op volgde.

§. 21. Hier uit is dan wel te zien / dat uit Joh. XIII. geen bewijs kan werden gehaalt / tegen de andere Euangelisten, als die van een geheel andere maaltijd spreken / als Johannes doet / maar verder niet. Het welke / of het als niew, van Ligtfoot is bedacht / wy in zijn waarde laten en niet verder aannemen / als al zijn redenen kracht hebben te bewijsen / dat wy den verstandigen aanbeveelen nader te ondersoeken / ende te weder leggen. Ons ist genoeg / dat Joh. XIII. niets voor komt, om te besluiten / dat Judas soude zijn uitgegaan / voor de instelling van 't H. Avontmaal.

§. 22. Daar is dan niet overig / als na te zien / of 'er in de andere Euangelisten yets is / als mede / of 'er redenen zijn die onze stelling ontzenuwen / of 't bewijs krachteloos maken / om te besluiten / dat Judas aan 't H. Avontmaal niet geweest zoude

zijn.

zijn. Na Musculus en veel andere / insonderheid Gommarus, hebben Hoornbeek en Saldenus hier af met opset werk gemaakt / en meenen dat neen / dog wy zien niet / dat hunne bewijsen / by die van 't gemeenste gevoelen / in vergelijking konnen komen / welke wy dan met de vryheid / die dezelve Heeren nemen tegens andere / wat nader onzijdig zullen overwegen.

§. 23. Ik zie dat het oogmerk / waar toe dit werd by gebracht en van eenig gewigt gemaakt / tweërlei is / Musculus en Gommarus vatten 't eerst en voornemlijk op / tegen de Ubiquitisten, dewelke hier uit drijven willen / dat Judas ook het Lichaam en Bloed des Heeren genoten heeft, en zy merken wel tegen hun aan / dat Judas dat zelve alsoo weinig bewijst / als of een ander Godlooze aan 't H. Avontmaal ging / die wel het Brood des Heeren geniet / maar niet het Brood / de Heere zelf. Het tweede oogmerk ziet meer op de discipline, ende dat het niet waarschijnlijk is / dat Christus een bekende Verrader, die nu openbaar was, zoude hebben tot het H. Avontmaal geadmitteert, tegen de Erastianen Hoornb. §. 8. waar op het Hoornbeek en Saldenus inzonderheid nemen. Het sal dan hier alles daar op aankomen / wie het meeste gewicht van reden by brengt. Want dat bekent Gommarus, soo het aan de meenigte soude hangen / dat dan 't proces verlooren waar; dog de redenen meent hy / van de meenigte zijn de swakste.

§. 24. Wy sullen voor af tot ons voordeel aannemen / 't geen bekent en toegegeven werd. Voor I. Dat men toestaat / dat de questie is problematijk, onder de Rechtsinnige / ende dat de bewijsredenen niet zijn demonstrativ overtuigend. Ten

II. Dat men maar twee maaltijden erkent / *a* van 't Pascha, voor 't voet-wassen / ende *b* van 't Avondmaal daar na / tegen die hier drie maaltijden of veranderingen stellen / als Scaliger ende die hem volgen. Ten III. Dat Judas geweest is aan de Tafel van 't Pascha. Ten IV. Zoo hy present geweest is by het instellen van 't H. Avondmaal / dat men dan toestaat / dat hy het ook heeft genoten. Want / segt Hoornbeek §. 4. p. 580. hy konde van 't H. Avondmaal genoten en ontfangen hebben / sonder hindernis van Christus, of het Sacrament, gelijk hy tot noch toe / in Christus alderheiligste gezelschap was verdragen; hoewel Christus noit is onkundig geweest / dat hy de Verrader zoude werden. Ten V. nemen wy dat al mede tot ons voordeel / dat het punct van 't geschil / genoegsaam aan komt en op de spil drait / van dat woort van Johannes dat hy na 't nemen van de bete terstond is uitgegaan, ende het was nacht. Want zo erkent men / dat alle andere bewijsen en redenen te swak zijn / ende men is genootsaakt toe te staan / dat Johannes van 't H. Avondmaal niet spreekt, ende datter een derde tafel is die niet en is 't Pascha / noch het H. Avondmaal. Dat men Scaliger niet wil toegeven / om dat die ingedoopte bete vers 26. is na het Pascha en voet-wassen / en evenwel NB. niet het Avondmaal zeid men / soo dan een derde gericht tusschen beide / na 't welke Judas terstond soude zijn uitgegaan / en doe het H. Avondmaal ingestelt / dat de andere Euangelisten beschreven.

§. 25. Dit voornaamste bewijs hebben wy boven breed genoeg beantwoord; Voor 1. dat hier van geen Pascha, noch Avondmaal gesproken werd / maar van een gemeene maaltijd voor het

Feest /

Feest/ daar mede is het uit/ andere doen wy daar by. Ten 2. Schoongenomen het zag op Christus laatste maaltijd/ Johannes rept niet van 't H. Avontmaal. Ten 3. Dat terstond uitgaan kan eenige ruymte hebben/ of met bepaling werden verstaan/ immers 't kan niet opgenomen werden/ als strijdig tegen al de drie Euangelisten.

§.26. Alhoewel de Heer Hoornbeek dit 't voornaamste bewijs erkent/ evenwel schijnt hy meer werk te maken daar van/ dat het ongevoeglijk schijnt, dat de Heer Christus/ hebbende niet zonder onsteltenis van hem ende de Dicipulen/ Judas als den Verrader ontdekt/ ende den zelven geopenbaart/ noch ester evenwel Judas zoo onbeschaamt zoude zijn geweest/ dat hy zoude langer zijn gebleven in Christus geselschap/ ende Christus zoo lankmoedig en toegevend/ dat hy nu zijn tegenwoordigheit het H. Avontmaal zoude hebben ingesteld/ ende aan hem ook uitgereikt.

§.27. Het is zoo/ onze gedachten en zijn niet als des Heeren gedachten, dit komt ons wonderlijk voor; edog heeft men niet toegestaan boven/ schoon hy het genoten had/ dat zulx/ zonder prejuditie van Christus, of het Sacrament, zoude zijn geweest? hoe groot Judas onbeschaamtheid was/ blijkt uit dat vragen/ ben ik 't Heere? soo heeft hy gemeent/ zijn schelm-stuk te bedekken en wat Jesus langmoedigheid aangaat/ of zijn toegeventheid en verdraagsaamheid tegen Judas, die ziet men in zijn verkiesing tot het Apostel-ampt, geduurig verkeeren in zijn geselschap/ voetwassen/ Pascha/ 't geven vande bete/ jaa kussen in den hof. Eindelijk stelt men vast/ dat Johannes spreekt van 't ontdekken van Judas opentlijk, daar zulx kon zijn op het wenken van Petrus, aan Johannes, die

het zachtjes konde vragen alzoo hy op Jesus borst lag/ stil konde ontfangen hebben uit Jesus mond/ en weder met een wenk te hennen geven aan Petrus, dat dan tot zoo verre noch bedekt bleef.

§. 28. Daar is noch een ander reden / ende die men dan daar by doet / dat de woorden van 't Sacrament ende 't besluit desselfs op Judas niet passen / te weten: Dit is mijn Lichaam, dat voor u gegeven werd, de Drinkbeker is het niewe Testament in mijn Bloed, dat voor u word uitgestort tot vergeving der zonden, en verder / ik zal vande vrucht des Wijn-stoks niet drinken, tot dat ik die met u niew zal drinken in 't Koningrijk mijns Vaders. Luc. XXII: 19. 20. Math. XXVI: 29.

§. 29. Met deeze reden willen de Luthersen, dat ook de onwedergeboorne Christus Lichaam eten en Bloed drinken, andere besluiten daar uit Christus bloed vergieten, voor de ongeloovige, en alsoo voor alle menschen / en om deeze zelve reden / willen de onze daar tegen aan / om de kracht van die tegenwerpingen te ontwijken / dat Judas aan 't H. Avontmaal niet geweest is. Musculus in loc. com. Hoornb. §. 8.

§. 30. Ik meene niet / dat Gommarus ongelijk heeft / wanneer hy oordeeld / dat dit bewijs inzonderheid zijn kracht heeft / ende dat hy zig verwonderd / dat dit zoo niet was aangedrongen. Dog evenwel oordeelen wy het van dat gewicht niet, dat het ons redenen zoude overhalen, of niet te beantwoorden zijn.

§. 31. Te weten men moet wel aanmerken / dat die woorden / dat voor u lieden gegeven werd, niet in 't eenvoudig, maar veelvoudig getal staan/ zoo dat Christus / uitdeelende Brood en Beker / tot en tegen alle in 't gemeen en niet elk in 't byzonder

derzeid / voor u Petrus, voor u Johannes, maar u lieden alle. Ten tweeden / dat hy dikmaal Judas heeft uitgezonderd, als al te zien is Joh. VI: 64. 70. en XIII: 10. en wel by dees gelegentheid aan 't Pascha / zoo moeten die spreek-wijzen altijd met die Limitatie verstaan werden / voor u lieden die in my gelooft, uitgezonderd Judas, even als Joh. XVII: 12. Alwaar Christus doorgaans in 't gemeen spreekt / van die hem God gegeven had / sijn naam bekent / sijn woord bewaart hadden / en van hem uit de wereld uitverkoren waren / even wel eens maakt hy dat onderscheid / dat op al die algemeene spreuken moet gepast werden / zoo hier mede / hier werd wel in 't gemeen gesproken tot de twaalve, jaa van veele, dat voor veele vergoten werd zeid Matheus / verstaat die gelooven en het aannemen, dat dan op Judas niet past. Gelijk dat / ik heb grotelijx begeert, dit Pascha met u lieden te eten Luc. XXII. 14. 15. past ook op Judas niet. Daar-en-boven ten derden is dat gemeen inde Euangelisten en Apostelen / de Beloften des Euangeliums, niet alleen zoo algemeen voor alle voor de wereld, voor veele, voor u l. die dan toehoorders waren / soo mede voor de twaalve, voor de tseventig, zoo breed voor te dragen / dat die bepaling / voor de geloovige / met uitsondering der ongeloovigen, altijd moet werden verstaan daar in begrepen / alhoewel die niet uitgedrukt is / zie Math. V: 11--14. VI: 9. X: 1. 5. 17. 18. 30. 31. Luc. VI: 13, 20--24. Luc. X: 1. 17. 20. 23. 24. met Math. XIII: 16. 17. Luc. II: 10. 11. 31. 32. Math. XX: 28. Hier mede vervalt dan van zelfs / 't geen de Ubiquitisten en dryvers vande algemeene Genade willen besluiten / dewijl Judas zoo doende wel ontfangt het Brood des Heeren / het teken / maar

niet den Heere / gelijk hy uitterlijk het Pascha is deelachtig geweest / en ook de voetwassing, dat Jesus toepaste op de geestelijke reining / gy zijt rein, dog niet alle.

§. 32. Het welke daar-en-boven nodig is aangemerkt tegen die Donatisten, Anabaptisten, Separatisten, die dit soo verkeerd op vatten / dat de Bedienaar van het Sacrament / dien hy het zelve uit reikt, versekert de vergeving der zonden en Zaligheid van den Communicant in 't bysonder / daar hy in deezen niet verder gaat / als geschied inde Prediking van 't Euangelium / waar aan het Sacrament gelijk een Segel vast is. Geloof en zelfs beproeving moet niet alleen in 't hooren, maar ook in 't Sacrament de toepassing maken. Ende alzoo antwoorde Brakel seer wel op die Vrage: Of een Predikant de Sacramenten toe dienende, als dan den Communicant verzekert, op de beloften des Euangeliums? Hy antwoord wel / de Beloften des Euangeliums aan den Communicant.

§. 33. Eindelijk brengt men by / en geeft het Heilige den Honden niet Math. VII. dit dunkt my hangt niet wel aan een / met het geene men te voren heeft toe gegeven / als nu al meermaal is aangemerkt / dat hy alzoo wel sonder prejudicie van Christus, ende het H. Avontmaal, konde mede gecommuniceert hebben / als hy van onze Heiland was toegelaten in zijn geselschap / gekoren tot Aposteel enz. hoewel hem Jesus van den beginne kende Hoornb. §. 4. die spreuk vereischt voorsichtigheid inde bestraffing / ende die heeft de Heere omtrent Judas niet na gelaten / hebbende als noch opentlijk die aanmerking niet / van zoo een Hond of Swijn. Behalven dat zijn fout noch niet bekent / of in 't werk gesteld was / overzulx deselve noch

niet

niet tijdig, om met censure tegen te gaan. Want dat het Jesus wiste, was uit zijn alwetende Godheid; en Judas drong zig al mede aan / gelijk hy gewoon was. De Heere Jesus instellende yets niews, hun alle onbekent, dat zy alsoo weinig doe verstonden als 't Voet-wassen, daar na souden zy door Gods Geest die verborgentheid verstaan. Hier komen wel veel dingen voor te verwonderen / Jesus eigen / maar niet na te volgen, immers in soo een zin als de Erastianen willen Hoornb. §. 8.

§. 34. Ende dit zijn de Bewijs-redenen / daar men mede meent te bewijsen / dat Judas aan 't H. Avontmaal niet geweest is / dewelke men erkent / dat niet *demonstrativ* zijn / maar evenwel die van 't gemeen gevoelen overhalen. Voorts meent men die gemaklijk weg te nemen / daar mede / dat Johannes wat speciaals verhaalt / dat de drie andere overslaan / ende dat / dog ziet de hand van die my verraad, is met my aan de Tafel, dat Lucas na 't Pascha en H. Avontmaal heeft / met een ὑστερολογία, een reden die 't eerste lest verhaald / dat men met veel exempelen bewijst / het welk geheel onnodig was / als yder bekent / ende zouden wy zulx geerne plaats geven / zoo het nodig was, om een schijn-strijd weg te nemen / d'Euangelisten over een te brengen / of diergelijke. Maar hier ziet men Judas aan de Tafel onder de twaalve, men ziet niet dat hy opstaat of uitgaat / tusschen Pascha en H. Avontmaal. Na het Avontmaal zegt zulx de Heer Jesus nog / dog ziet, waar toe dan die uitvlucht? om dat van Johannes hy gink terstont uit? dat is de zelve maaltijd niet / en al was het die / Johannes rept van 't H. Avontmaal niet / of soo hy daar van te verstaan is / zoo heeft Judas ook die bete ontfangen / dat terstont

kan ook zijn ruimte hebben / en de strijd niet maken.

§. 35. De uitvlucht van Saldenus, dat Judas ook terstond konde wederom gekomen zijn / is niet nodig / ook te swak / dat Saldenus wel aanmerkt p. 381.

§. 36. Maar het bewijs / uit den 35. Artikul der Confessie, als het gemeen gevoelen / dat men met handteekening heeft aangenomen / werd van Maresius hoog en ver genoeg getrokken / om daarmede / die Gommarus volgen te beswaren / als of zy tegen de zelve / en hun ondertekening aangingen / daar Hoornbeek kort / en hertelijk op antwoord: Dat zulx is of van een onervarene of onverstandige, gemerkt de Confessie niet verhandeld / *Problemata Theologica*, maar *dogmata fidei*, geschillen onder de Rechtsinnige / maar Leerstukken des geloofs.

§. 37. Saldenus evenwel / hoewel hy Hoornbeek prijst / ende inde Confessie onderscheid maakt / tusschen de Leerstukken, der zelver gronden en steunsel / ende bykomende Historien en uitbreidingen / ende dat hy omtrent dit laatste ook die Vryheid soude toelaten / om te mogen verschillen: Zoo doet hy nochtans eerst zijn vlijd / om te thoonen / dat ten minsten / de woorden vande Confessie, niet noodzakelijk te verstaan zijn van 't H. Avontmaal, maar misschien vande Sacramenten in 't gemeen / en alsoo vande Doop, of 't Pascha. Edog om dat de Fransche Catechismus het zelve uitdrukkijk heeft Dim. LV., en men dit in den Artikul van 't H. Avontmaal vind / gelijk men ook inzonderheid tragte met de Walsche Kerken eens te zijn, zoo zoud ik liefst gelooven / dat de Schrijvers der Confessie, om dat geschil niet gedacht hebben /

om Judas van 't H. Avontmaal uit te sluiten / met die naaukeurigheid / gelijk hun de Heer Saldenus wil doen spreken : maar dat de zelve de Voorbeelden van Simon en Judas, tot uitbreiding van hun oogmerk hebben bygebracht / zoo gelijk men vande zelve gemeenlijk sprak / ende gevoelde. Laatende 't geschil dien aangaande / in zijn waarde ende ongedecideert : Want het zy Simon, het zy Judas, of wie het wil / de Godlooze ontfangen noit, met het teken de betekende zake, maar alleen de geloovige. Dats de stelling / om dat nu Judas en Simon, bekende Huichelaren zijn geweest / die Doop, Pascha of ook Avontmaal ontfangen hebben tot hun verdoemenis, wel de tekenen, niet de zaak; Zoo diende dit bekende paar tot verklaring van die stelling en waarheid. Ende daarom soude ik het ook voor onervarentheid en kwaad-aardigheid rekenen / mijn Mede-broederen / die hier in van my verschilden / met zulke onderschrijving van Confessie te beswaren. Alleen dat men niet vergete / 't geen men voor zig zelfs / hier in zulken voorval bedingt / ook aan een ander in diergelijke weder toe te laten.

KAP. VII.

Beproeving dagelijx nodig §. 1. Of een bekommerd Christen die aan zijn Christendom twijffeld mag ten H. Avondmaal gaan §. 5. Voorbereiding §. 16. Betrachtingen in 't naderen en aanzitten §. 17. Naa betrachting. §. 24.

§. 1. OOk dit Hooft-stuk heeft de censure ende misvatting van verscheidene niet konnen ontgaan / alleen om dat men niet gelet heeft

op het geene §. 7. Zoo uitdrukkelijk stelle/ vande beproeving onzes zelfs, soo wel dagelijx, als omtrent het H. Avontmaal, wat aangaat de staat van ons Christendom, of wy in den geloove zijn, dat wy ons beneerstigen moeten/ edog/ die beproeving is niet eigen alleen aan 't Avontmaal, maar nodig dagelijx, jaa en is niet anders/ als de bewustheid van zijn Christelijke wandel, die hem vrymoedigheid geeft/ om God te dienen, bidden, zijn woord leezen, om vergeving zijner dagelijxe struikelingen aanhouden, in vrede slapen en nederliggen/ tegen de dood die ons alle uur kan treffen/ gemoedigt te zijn/ en tegen 't geene daar na gezet is/ het oordeel. Alle deeze dingen stellen vast/ dat wy ons bewust zijn van ons Christendom/ of zoo wy anders de oeffening van 't H. Avontmaal in geloove ende wel zullen doen/ in geval wy daar aan twijffelen/ dat wy ons daar toe dan beproeven moeten/ of te dit dagelijx onderzoek dan ook verniewen.

§. 2. Gewisselijk een verstandig, gezet en geoeffent Christen, weerdig wandelende den H. Euangelio, in een welgegronde versekertheid, heeft niet nodig naaukeurig en bekommerlijk te onderzoeken/ 't geen hy zig gemaklijk en klaar bewust is/ sijn gestadig dagelijx en waar berouw, zijn levendig geloof, zijn gehoorsaamde liefde: maar efter zoo een moet nochtans/ zig daar en boven onderzoeken, of hy de vereischte devotie en voorbereiding toebrengt/ nodig tot dees hoogwaardige oeffening, na den aart en 't vereisch van des Heeren H. Avontmaal/ tot Christus gedachtenisse van zijn lijden en dood ingesteld in zijn gemeente te betrachten tot dat hy komt; hier haperde het de gelovige Korinthers, die schuldig waren aan dat gebrek/

gebrek/ dat Paulus zo yverig tegen gaat/ zie 8. §. Van zulke sterk geloovige/ en hun beproeving van staat/ handelen wy niet in dat Hooft-stuk.

§. 3. Noch ook niet van waan geloovigen, die hun zelfs bedriegen, hoedanige wel het grootste getal des naam en mond Christenen maken / die van noden hebben de ware bekering / 't geloof en geestelijk leven zelfs / ende die onderzoeking en beproeving / sonder welke dat dit bevonden werd en is / gelijk hun bidden / hooren en aalmoessen / zoo ook het Avontmaal gaan / altemaal is het Gode onaangenaam / jaa maar blinkende zonde / op zijn best genomen ; gemerkt het geestelijk leven ontbreekt / dat als het beginsel is / waar uit dat eerst / en voor al nodig is / om het alles wel te doen.

§. 4. Erger efter zijn de zulke / die daar en boven hun zelf wel bewust zijnde / van hun onheilig en ongodsdienstig gemoed, met een Atheistisch hert / puur uit wereldsche insichten, tot dat heilige naderen en hun verdoemenis schriklijk verswaren.

§. 5. Edog ons oogmerk was / om bekommerde zielen te onderrichten, die in 't geloof swak / of bestreden / aan hun zelfs Christendom en geestelijke staat, na gedane onderzoek twijffelende / 't zy uit eenige swaarder vallen en zonden / of andersints / meenende dat zy geen ware Christenen zijn / ende daarom niet mogen naderen : Vande welke nochtans een Leeraar, of verstandige, geoeffent inde wegen des Heeren / geheel anders oordeelt / als zoo een van zig zelfs doet / het oordeel bedwelmt zijnde. Van deeze is 't geschil en en vrage : of men zal raden, dat zoo een het nalate, of doe ; wat raad aan dezelve te geven ?

§. 6. Ik meen / men moet hun thoonen / dat zy dit tot Christus gedachtenis moeten doen, en stelle dan voor de soodanige die gedachten ter neder / die uit de instelling of het H. Avondmaal zelfs konnen werden gehaalt / aangedrongen en gethoont / dat hy hun goede gronden hier toe zijn; ja dat selfs die bekommering van des Heeren H. Avondmaal te misbruiken / en daarom af te blijven / om sijn oordeel niet te versWaren / een overleg is, dat een vreeze Gods, om hem niet te vertoornen / ende een hoogachting van 't H. Avondmaal in heeft; hoedanige Paulus 1 Kor. XI. niet voor heeft soo te waarschouwen: maar met sulke heeft Paulus te doen / die omtrent het H. Avontmaal geringe gedachten hadden / ende daar toe als tot een gemeene maaltijd naderden.

§. 7. Verder soeken wy die treurige en bekommerde zielen moed te geven / en op te rechten uit die gedachten ende hun voornemen omtrent het H. Avondmaal / om Christus lijden en sterven daar te willen gedenken, dat als het voorneemste geeischt werd / waar toe het ingesteld is / om hier af een levendig begrip te hebben / ende te maken dat zy ja daar moeten gaan / als die dit behulpmiddel voor sig insonderheid nodig hebben.

§. 8. Ende dat een bekommerde Ziele daar soo gaande ende dit betrachtende / soo gestelt zijnde / in dat geval niet tot versWaring van haar oordeel gaat; gemerkt dat Christus deese H. maaltijd ook aan haar laat bedienen: zoo dat zy aan Christus en sijn Tafel deel heeft / gelijk zy moet, zucht, en wenscht te hebben. Zoo moet dat / levendig betracht / gaande maken de bewegingen van berouw, geloof en liefde, die men te vooren soo niet vond / ende door deese gedachten onder Gods

gena-

genade uitgebonden werden; dat dan niet anders als maar een andere wijze van beproeving is, en alleen zoodanige voorgeschreven.

§. 9. Gewisselijk al onse daden en oeffeningen van geloof en liefde zijn veel krachtiger, ja van een andere aart als zy uit dat vast stellen konnen, dat Christus ook de mijne is, met al zijn weldaden, dat hy voor my geleden heeft, en sijn Avondmaal ingesteld, dan dat ik dat in twijffel trek, dat de grootste ongerustheid van de wereld maakt.

§. 10. Edog ik mogt my zoo doende bedriegen en Christus toe-eigenen daar ik geen part noch deel voor als noch aan had? Dese tegenwerping of bekommering heeft sommige wel opgehouden en is hun hinderlijk geweest; maar 't is mogelijk die steen ook van het graf te wentelen. Ik seg dan voor 1. Genomen alles was tot noch toe niet goet geweest, maar alleen in tegendeel bedrog of geveinstheid, dat in dit geval het aller ergst is, dat men soude konnen denken of stellen; niet dat wy dat stellen, maar genomen niet gegeven. Het is zeg ik nu noch niet te laat, Jesus staat noch en klopt, roept en nodigt, ja die verwekt in u die zorge, bekommering, verlegentheid en begeerte, honger en dorst; tot hoedanige hy zeid, komt tot my, die wil kome en neme die Wateren des levens om niet, beloovende den geenen die tot hem komt, niet te zullen uitwerpen; op die nodiging en beloftte moet men toegaan, om dat Gods woord zeid, dat hy aan sulke toehoort.

§. 11. In alle geval, daar moet geresolveert zijn, men kan niet hinkende blijven tusschen twee gedachten, of twee Heeren dienen. Gaat men niet na Jesus toe, zoo blijft men in de wereld, onder Gods toorn ende het zeker verderf. Is het dan

dan niet best na Jesus te gaan, hem te omhelsen, en om daar in gesterkt te werden, ook zijn H. Avondmaal te gebruiken, daar behoudenis is? Kan een kind sig ook bedriegen, dat het sig verlaat op zijn Vader, of toevlucht neemt tot zijn Moeder? Heeft Jesus oit yemand af-geweezen? Waarom dan niet toegegaan met vrymoedigheid?

§. 12. Maar ik kan ook dit mijn zelf niet geven, en moet het immers hebben, eer het Avondmaal gebruike; dewijl het Avondmaal geloof en genade die 'er is wel versterkt, maar niet geeft? Het is zo, en alleen Gods genade die dat werkt; maar die het werkt in een redelijk mensch, door 't woord der vermaning/ kracht te doen hebben in onse gedachten/ als wy dan die resolutie en zoo een overleg op nemen, en vrymoedigheid daar door gebruiken/ dan heeft de Heilige Geest zulx gewrocht, dat wy namentlijk op de vermaning acht geven, ende dat het woord werd aangenomen. Zoo een heeft dit geloof dan ook eer hy aan 't Avontmaal gaat; om dat hy uit dat insicht/ daar na toegaat/ om dit in zig opgewekt ende gesterkt te krijgen: Men kan de wortel der zaak wel hebben/ zonder dat men 't gevoel heeft. Die staat en zeekerheid mag door het Verbond-teken/ wel nader, klaarder en verder van ons gesocht werden/ waar toe wy die mediatie hebben opgesteld/ in hoedanigen geval wy niet zien/ dat soo een bekommerde Ziel/ sig schuldig soude maken aan profaniteit/ of oneerbiedigheid omtrent die H. oeffening.

§. 13. Wat meer is, wy halen de beproeving van ons Christendom uit het einde zelfs, dat men in het H. Avontmaal moet voor hebben, dat maar een verandering van orde is/ en op het zelfde uitkomt/ dog onses bedunkens wat gemak-

lijker

lijker te vatten ende te bevinden / voor zulken soort van swak geloovige / ende bekommerde herten. Door hoedanige alleen het selve op gesteld is / naa 't oogmerk van Paulus / ende zoo als eigen is aan 't heilig Avontmaal.

§. 14. Ondertusschen dunkt my / dat Christus aller eerste Avontmaal / meer een Instelling van 't zelve als een oeffening is te achten / die men in alles een regel zoude maken ter navolging in dees tijd. Gemerkt de heilige Apostelen doenmaal hier van onkunding / geheel onbereid hebben ontfangen / dat zy naderhand door Gods geest eerst hebben verstaan ende recht betracht. Zie Joh. XII: 16. XIII: 7. met Joh. II: 22. dat wy daarom aanmerken / op dat niemand dit tot verschoning van zijn onwetentheid voorwende, overmits nu wat anders vereischt werd als doen.

§. 15. Misschien zal 't niet onaangenaam zijn, dat wy hier een woord van het behoorlijk voorbereiden, aanzitten en de dankbaarheid of na betrachting by doen, met zoo een kortheid, die den swakke behulpsaam zy ende niet verwerre.

§. 16. Wat de Voorbereiding aangaat/ na het onderzoek der nodige kennis, en Beproeving van het Christendom in ons zelfs / dunkt my dat de Voorbereiding en beproeving tot het eten van 't H. Avontmaal in een recht Christen nodig / tot de bysondere Actie deeze is. Door I. Aandachtige aanmerkingen over des Heeren Instelling omstandig overwegen. De tijd, van wie, aan wie, wat ende tot wat einde het was. De gedachtenis van zijn dood, de bevesting van Gods Testament en Genade-Verbond, soo lang tot dat hy komt ten oordeele / dat verwacht werd/ wanneer de volle bruiloft zijn zal van het Lam. Ten II. Dat God die

maaltijd by de bediening van het H. Euangelium onder ons noch bereid / ende my ook die Tafel dekt en tot de selve laat nodigen ; Zoo in 't gemeen inde Prediking / als in de bysondere aanspraak des Bedienaars en Voorgangers van 't H. Euangely inde Kerke. Ten III. Dat men zoo gewillig als verplicht is / Christus dit beveelende / te gehoorzaamen , zig daar toe gereed te maken / alle beletsels weg te doen / ende tot die oeffening te schikken. Ten IV. Dat men in die oeffening zijn geestlijk aanwas van geloof / heiligmaking / vertroosting ende 't geheele niew leven beooge. Gelijk het Gods oogmerk is / ons daar toe de liefde-panden by het woord te geven / om door die zigtbare Zegelen onse swakheid te hulp te komen / ende ons te versterken / zoo in 't geestelijk leven zelfs / als inde zekerheid van 't selve / ende inde hoope der eewige erffenis die Christus zal geven in zijn toekomst. Ten V. Vermaning van voornemen en beloften , in des Heeren vreeze / om getrouwer te zijn en sullen blijven van onze zijde in het Godlijke Verbond / dat van Gods zijde werd aangeboden / en vande onze kant omhelst en aangenomen. Ten VI. Devote Meditatien, aandachten / zielzuchten en ernstige gebeden ; Om die Goddelijke genade / hulpe / bystand in allen deeze / dat hy geve 't geen ontbreekt / sijn instelling met zegen achtervolge / en ons de bekwaamheid geve / dien zegen door die tekenen deelachtig te werden / zonder welke die tekenen / zegelen souden zijn zonder kracht en leven. Alle welke dingen / van andere breed uitgebreid / een geoeffent Christen niet nodig heeft / uit geheele tractaaten te zoeken / maar in de verstandige overdenking van het H. Avontmaal / ende de instelling zelfs ; het is genoeg dit maar kort te noemen /

men / om te thoonen / dat wy zelfs yets bysonders boven de gemeene beproeving van berou / geloof en liefde vereischen.

§. 17. Tot ende in het naderen aan de Heilige Tafel / zijn nodig deese gestaltenis en betrachtingen: Een graage honger na Jesus / het Zielevoetsel ten leven / nedrige eerbiedigheid, beleefde vrymoedigheid, devote opmerking, aandachtige gebeden en Zielzuchtingen, met een bewaring van zinnen en betamelijk Cieraat / of gestel des Lichaams / soo in Gods gemeente en aan die Tafel nodig is / voor Christus oogen. Om dat dit zoo gemeen niet is sullen wy het kortelijk verklaren.

§. 18. My dunkt niet / dat hier yets zoo eigen is / als grage honger en dorst. Zalig die hier hongeren en dorst na de gerechtigheid: want zy zullen verzadigt worden. Math. v: 6. Jes. LV: 1. Hongerige heeft hy met goederen vervuld Luc. I: 53. Indien men de gave Gods kende, men zoude van hem begeert ende hy zoude gegeven hebben Joh. IV: 10. Hier hoort / zoo yemand dorste, die kome tot my ende drinke Joh. VII: 37. Zal Jesus zeer begeerig zijn tot zijn laatste Pascha / ende souden wy het niet zijn tot zijn laatste Avondmaal? Deese Begeerte moet zijn na Jesus ende zijn Genade / tot versterking van ons geestelijk leven selfs / door de werking van zijn Geest / ende na dit H. Avontmaal, als na een pand en teken / daar door God Almachtig / als zijn instelling wil werken; vernieuwende in ons de gedachtenis van Christus lijden. Het is geen gesonde gestalte hier na niet graag te zijn / of hier tegen te vreesen. De smaakelijkheid van die spijse / daar in te proeven / is / dat de Heere goet en soet is. Zijn vrindelijke nading / onse groote nood om gesterkt te worden /

moeten alles aan een zijde zetten / en ons begeerig en hongerig doen naderen. Die dorst heeft kome, ende die wil neme de Wateren des levens om niet Openb. XXII: 17. Wie is slecht, hy keere zig herwaarts, tot den verstandeloozen zeid zy: komet ende Etet van mijn brood, ende drinket vande wijn die ik gemengt heb Verlatet de slechtigheden ende levet, ende tredet in den weg des verstands. Spr. IX. 4, 5, 6. De aanmerking van die honger uit het gebrek en tot het voetsel leert ons dat.

§. 19. Hier moet by zijn / nedrige eerbiedigheid, uit de aanmerking vande heiligheid der oeffening / en onse onweerdigheid ontstaande. Hier toe is niet nodig / de voorstelling van Transsubstantiatie, Broods verandering der Roomsgesinden / nog overalheid van Christus lichaam der Luthersen: maar de Overdenking van Christus instelling in zijn laatste nacht en belofte / dat hy den zijnen hier zijn lichaam en Bloed geeft / in zijn ware kracht tot ons geestelijk leven / dat hy is in 't midden van zijn Gemeente / en dat hy daar zijn sal / tot dat hy komt. Ziende op het gedraag en gestalte van zijn aansittende gasten. Dit alles moet ons eerbiedig maken / ende de aanmerking van onse onweerdigheid die soo verfoepelijk is / moet ons doen weg sinken in onse nietigheid / tot stof en asch. Want wat is men / een doode Hond om te sitten aan Jesus Tafel, in 't midden van zijn Kinderen, om onthaald te worden met Jesus zelf / zijn lichaam en Bloed. Voor en in tegenwoordigheid van zijn Alsiende oog. 't Is God die de nedrige vertroost ende verhoogt. De Offerhanden Gods zijn een gebroken Geest, een gebroken ende verslagen herte en zult ghy, ô God niet verachten. Ps. LI: 19. Hy woont in de hoogte ende in 't Heilige, ende by dien,

die eenes verbrijselden ende nedrigen Geestes is, op dat ik levendig make den Geest der nedrigen, ende op dat ik levendig make het herte der verbrijselden. Jes. LVII: 15.

§. 20. Deese nedrige eerbiedigheid moet evenwel geen boerse blooheid, botte beschaamtheid / of moedeloose neerslachtigheid zijn / maar met een beleefde vrymoedigheid getemperd. Waar door wy eerbiedig omhelsen 't geluk / dat ons God laat aanbieden / wel zijnde in onse schik met des Heeren vrindelijkheid t'onswaart / die soo genadig voor heeft mijn swakheid te hulp te komen / mijn gebrek te vervullen met zoo een krachtige en levende gedachtenis na te laten van zijn laatste Avondmaal. Gewisselijk / dat goedertieren oogmerk onses Gods en Saligmakers / die dit in zijn liefde nalaat voor ons / tot gedachtenis van zijn dood / om onser zonden wil uitgestaan / moet ons dat pand doen naderen ter liefde van hem / die 'er ons zijn grootste liefde in verthoont en versegelen wil / zal Christus konnen sterven voor ons / een liefdepand ter gedachtenis van zijn dood nalaten / en zal ons dat niet soo vrymoedig maken / dat wy beleefdelijk ontfangen / 't geen hy soo vrindelijk aanbied / en hem soo aangenaam is / dat wy het ontfangen / als het ons nodig is om te leven? Wat zijt gy bevreest, de Heere komt niet om u te dooden, maar 't leven aan te bieden. Jaa nodigt u selfs / tot het geen gy van nooden had zelfs van hem te bidden.

§. 21. Hier moet ook by verselt gaan / innige opmerking van geloovige devotie, en werksaamheid der gedachten / om 't Lichaam nemen en eten, smaken en proeven, des Heeren wel te onderscheiden, bestaande in een verstandige geoeffentheid /

om de ziele te zetten / op de groote verborgentheid der Zaligheid / van Gods Verbond ende N. Testament der genade / om den verloozen Zondaar door zijn Zoon zalig te maken. Die in 't H. Avontmaal / ons sijn Bloedstorting erinnert / ende de dood / dewelke dat Testament bevestigt / daar ons de vergeving der zonden / ende 't Eewig leven in genade en heerlijkheid ingemaakt / en met dit zegel verzegelt werd / soo op den drinkbeker te letten/dat men ziet op't bloet des Niewen Testaments, dat door veele, niet alleen Joden, maar ook Heidenen, vergoten is / tot vergeving der zonden ende verzoening des wereldts / daar een yegelijk die gelooft, soo zeker deel aan heeft / als een yeder hier 't brood eet ende de drinkbeker drinkt ende smaakt; want zoo waarachtig is Christus ook de spijs ende drank der ziele/ alwaar sig 't gelove inzonderheid met heilige overleggingen oeffent / ende door middel der tekenen door dringt / tot Christus in den Hemel zelfs / ende tot de kracht vande verborgentheid der vereening/waar door Christus in ons leeft en woont/ ende wy in Christus sijn ende door den geloove leven.

§. 22. Alle dese Oeffeningen hebben haar besigheid met aandachtige opheffingen, en zielzuchtingen tot God, om de invloeping van zijn Geest / op dat het herte mocht bekwaam en gezet zijn / sonder afswerven op 't geene hun te verrichten staat / om Jesus onder haar dak te ontfangen/ en waardig te genieten. Dat de Heere dog believe weg te nemen / dat hem mishaagt / te werken dat hem is aangenaam / te geven / dat het geheele hert vereenigt met Jesus / en Jesus met het hert / om in zijn liefde getrouw sy tot de dood / ende hier na de overneming inde Bruiloft des Lams/inde verzading

zading der vreugde / voor sijn aangesicht eeuwig en altoos; dat de hoogste en eenigste dorst is van de ziele / daar sy na schreewt, als een gejaagt hert na de wateren, alwaar men niet in tekenen, maar Jesus zien zal en genieten / en wy in Gode en God in ons zijn sal alles ende in allen.

§. 23. Ende of wel ons Lighaam verre is het min voorneem deel / nochtans om dat de ziele daar nu in woont en werkt / ende dat desselfs zinnen en gestalte de werktuigen van de Ziel zijn / door welkers goede gestalte deselve geholpen of schade verhindert werd; gelijk dan de tekenen zelfs door 't gezicht en andere zinnen werksaam zijn, soo is het nodig die zinnen ook wel te bewaren / dat de oogen niet te veel omswerven op andere / dat ons mocht doen affswerven in ons gedachten; maar als voor ons en recht uit zien, dat wy ook geen uitterlijke gesten of gebaar en vertooning maken, die meer na huichelerye, als een stille besigheid met God gelijken; dat ons aangaan en aanzitten uitaasseme een zedige deftigheid, het oog van Jesus / ende de gemeente in soo Heilge actie gevoeglijk / die soo plechtig en statelijk werd geoeffent / niet dat juist het knielen vereischt werd voor een altaar, of dat het den Communicant in den mond ontfange: maar een eerbiedig staan, zedig aansitten, zelfs nemen is genoeg. Alwaar / gelijk slorsigheid geen heiligheid is, alsoo weinig ook een hoveerdig, dertel en oneerbaar gewaat en gestalte past; en boven al een Ziele vereischt werd / welker verçiersel is een stille ende een zachtmoedige geest die kostelijk is voor God. Dit alles wenschten wy dat onsen Dischgenoot niet soo in zijn boekke las / onder het gezangh en leezen der Gemeente / maar in sijn herte had / en sig gewend had zelfs veerdig

te oeffenen en betrachten. Zoo een ſmaakt waarlijk dat de Heere goed is.

§. 24. Laat ons hier ook yets vande nabetragting by doen; ende alhier meenen wy / dat onderſcheidentlijk yder Lidmaat van Jeſus moet beſigh zijn / na dat hy zig bevind, ende de goede hand Gods in zegen over hem geweeſt is.

§. 25. Want het is wat anders / wat hier vereiſcht werd als plicht en dankbaarheid uit de natuur der ontfangene weldaad / ſoo als God die in genade ons heeft mede gedeelt ende laten gebruiken: ende het is wat anders / hoe wy ons zelfs daar door opgewekt / geſterkt ende getrooſt bevinden. Verwijdert of benauwt. Vervrolijkt of beſwaart. Neerſlachtig of opgericht. Geruſt of bevreeſt. Of ook wel / ſonder merkelijke inkeer tot ons zelfs / jaa met overtuiging van een onheilig en profaan gemoet / in deeſen alle.

§. 26. Gewiſſelijk / na het nu onder ons veel al toegaat / ſeer veele hebben nodig beducht te zijn, hun ſelfs te onderzoeken, ende te veroordeelen, eer zy van den Heere geoordeeld werden / ende met de wereld verloozen gaan 1 Kor. XI: 27--32. Ik meen de zoodanige / die met een onheilig gemoet, dat noch vereenigt ende vaſt is aan de zonde / wereld en Satan / en dat geen opſet of voornemen met ernſt gemaakt heeft / om die te verlaten / en ſig aan Jeſus in zijn dienſt over te geven; ja dat ſig hier van ook wel bewuſt is / en efter die hun verſtouten voor Gods aangeſichte / aan Jeſus Tafel onder zijn Kinderen te komen. Die dan ook ſonder voorbereiding en heilge hoogachting van deſe plechtige inſtelling, ſoo maar uitwendig ende na de ſleur de gewoonte navolgen; zoo dat zy hunne Ziel niet eens met opmerking / tuſſchen ſig

zelfs

zelfs en God alleen gebragt hebben / tot een overdenking / wat dese Heilige actie in heeft / wat dat te verrichten staat / waar op dat het siet ende ons verbind om uit Jesus dood, in zulken liefde aangeset te werden / dat wy verplicht zijn ons leven ten dienste van Jesus over te geven / soo ons de zaligheid der Ziele, anders oit recht is ter herte gegaan. Edog dewijl zy sig zelfs dit niet met de nodige ernst hebben erinnert ende voorgesteld / gaan zy zonder vrucht en vreugd aan en af. Indien het herte maar soo Atheistisch niet is / dat het die Heilige handeling veracht en bespot. Zulke hebben meer van nooden aangeset te werden tot vreeze en naberouw, als tot dankzeggingh en vreugde.

§. 27. Een ander geslachte isser / dat zig beklaegt / dat het niet meer verwyderd en aangeset is; maar zoo vol twijffeling en ongeloof / soo vol beklemtheid en zorge. Dat men geen voordeel heeft gedaan met toe te treden / geen vriendelijkheid heeft gesmaakt / daar andere van Gods kinderen wel van roemen en God vrolijk prijsen. Met een woord / 't is hun als een gezonde vaste spijs, maar in een slappe en swakke maag, aan deeze hebben wy een woord gesproken tot hun nabericht §. 14. pag. 253. 254. daar wy niet veels hebben by te doen als dit navolgende.

§. 28. Voor I. moet zoodanig een bedenken / dat deese beswaartheid puur ontstaat uit de ongestalte vande ziel, ende niet uit de aart van 't H. Avontmaal, dits een goed voedsaam middel / maar de ziel is niet wel gesteld / niet recht kundig van Gods handelingen met den armen Zondaar om hem zalig te maken / of van zig zelfs, ende de genade die men ontfangen heeft / die somtijds werd onder-

gehouden van aanklevende verdorventheden, tegens de welke men niet genoeg waakt en op zijn hoede is/ om die te ontwortelen ende te boven te komen/ dat zoo een/ gelijk als onderdrukt, en klein houd/ dat hy nog groejen nog bloeyen kan. Ten II. 't Gebeurd ook wel/ datter noch een overblijffel vande suurdeessem van 't Pausdom is, daar men vande uitwendige tekenen te grooten werk maakt ende een verkeerd begrip heeft/ de genade aande zelve ende aande tijd van 't genot/ te zeer bind/ soo dat men sig daar zoo yets en extraordinaris van inbeeld/ daar de ordinaire oeffeningen niet by te vergelijken zijn/ te weten het woord, geboden, en diergelijken oeffening van gemeenschap met Jesus, die door het geloove woont in de herten. Daar niet weinig toe helpt/ om dat men de andere middelen dagelijx, ende dit zoo zelden gebruikt/daar het ondertusschen tekenen en zegelen zijn van het woord des geloofs/ende niet anders als een sichtbaar woord, zulx dat het woord/ 't eerste en voornaamste is/ ende wy daarom vande werktuigen moeten af zien/ op den Heere de werker der genade zelfs. Ten III. Ook kan een vroom en waar Christen aande ander zijde slof en nalatig geweest zijn/ inde nodige voorbereiding en Betrachting, die zijn zondige of bekommerde ongestalte vereischte/ specialijk ook omtrent die Heilige actie, hier moet dan na gedaan werden of beklaegt/ dat te vooren verzuimt was/ ende dan efter nog 't hert daar toegebracht/ om Gods goedheid ende langmoedigheid dankelijk te erkennen/ dat wy die zoo verdraagt/ en noch niet verworpen heeft/ van zijn aangezicht. Voorts verwachtende dat hy efter/ hoewel wy zoo onweerdig zijn/ verzoening zal maken voor hem, die zijn
hert

hert gericht heeft, om de God zijner Vaderen te zoeken; hoe wel zulx niet geweest is na de reinigheid des heiligdoms 2 Chron. xxx: 18. 19.

§. 29. Edog de geene / welke hier des Heeren vriendelijkheid hebben gesmaakt / aan zijn heilige Tafel / de zulke zijn zelfs vol van 't geene hun te betrachten staat / sulx alhier het willige paerd een spoor gegeven werd om te doen 't geen zy geerne doen / jaa zoo eene wekt sig zelfs op / tot dat Looft den Heere mijne ziele enz.

§. 30. De plichten die uit de aart van deese H. actie / insonderheid zijn te betrachten / zijn voornamentlijk deeze. I. Een levendige nagedachtenis van Christus lijden / Verbond of Testament / ende zijn gemeenschap aan het zelve / met het vrindelijk onthaal / dat men van Jesus heeft genoten / om sulks met genoegen dankelijk te erkennen. II. Een heilige en geestelijke vreugde in den Heere / over die vrindelijkheid van dat onthaal / aan deese Voor-Bruiloft des Lams. III. Getrouwheid om ons genomen opset en voornemen volstandig uit te werken tegen alle onse zonden. IV. Jaa bysonder om in onse geestelijke staat kennis, heiligheid, en vertroosting dagelijx te voorderen ende toe te nemen. V. Door al een vrindelijke liefde, oeffening tegen die den Heere lief hebben / ook om andere tot des Heeren liefde en vrindelijkheid aan te lokken / als mede leden van dat selve lichaam. VI. Eindelijk / 't verlangen na de komst in Heerlijkheid, gemerkt dat wy dus lang zijn dood moeten verkondigen tot dat hy komt. 1 Kor. xi. Openb. xxii. dat dog is van de Bruiloft des Lams daar boven / in volle versading der vreugde ende heiligheid der gelukſaligheid.

KAP. VIII.

Het Euangelium, de bediening des Geestes, is de kracht Gods tot Zaligheid. Keten der Zaligheid in al zijn Schakels en Zegeningen van begin tot den einde, voor, onder, en na de Wet. Zekerheid der Zaligheid, 't getuignis van Gods Geest met onze Geest.

§. 1. Tegen dit Kapittel is my niets voorgekomen. Ik heb het dan zelf eenmaal en andermaal nagezien, om te ondersoeken of daaromtrent my niet wat naarders en klaarders voorgekomen was, daar door gevorderd had, om mijn zelfs te verbeteren, waar op dit maar sal aantekenen.

§. 2. Wat de zaken aangaat, die in dit Hoofdstuk verhandeld werden, de selve zijn veel meer als het Opschrift van 't Capittel belooft. Want sy zijn de Hooftsom van alle geestelijke Zegeningen in Christus aangemerkt, onder het Euangelium niet alleen, maar in alle Huishoudingen. Bysonderlijk werd de zekerheid der Zaligheid aangemerkt, soo als die is in zig zelfs van God vast gesteld, en in ons gemoed door den geloove uit de onfeilbare proeven ende het getuignis van Gods Geest, niet der dienstbaarheid wederom tot vreeze, maar der aanneming tot Kinderen, met onse Geest. Rom. VIII: 14. 15. 16. Zoo dat den inhoud van 't Kapittel soo most zijn veranderd, gelijk nu gedaan heb. Zoo der dan een Capittel is, dat ik met opmerking heb op gesteld, voor een Zaligheid

ligheid zoekend Leezer; of om Gods zegeningen dankelijk aan te merken, uit een geruste en vrolijke Ziel; of om zig zelfs tot versterking in zijn swakheid te beproeven, of hy in den geloove is, ende zijn Ziele aan die Keten der Zaligheid geschakeld: Het is dit Hooftstuk, dat gelijk de Hooftsom en optelling, de toepassing en kracht is, van al het geen verhandeld heb.

§. 3. Daar-en-boven is dit Hooftstuk, wel aangemerkt zijnde, mijn bewijs en verantwoording van rechtsinnigheid inde Leere der genade, tegen de hoogmoed van eigen krachten en verdiensten der werken, van alle Werk-heiligen. Waarom ik bidde, dat, die my elders over d'een of ander uitleg van texten, of aanmerking over Gods huishouding verdenken, of verdacht maken, hier eens de moeite te willen nemen, om ten scherpsten na te speuren, of 'er yets is, of kan zijn, dat *a.* de eere van Gods genade in Christus verkort, *b.* de krachten van de vrye wil des menschen, met de weerdigheid of verdiensten der goede werken, die gebreklijk zijn en vergeving nodig hebben verheft, *c.* de kracht der Godzaligheid nadeelig is of ontseenuwt, *d.* of eindelijk de troost des Zondaars in God door Christus ontrust, met haar gronden en tekenen te ondermijnen.

§. 4. Wat meer is, hy besie, of niet met deeze gronden alle, de zake Gods en leer der Genade kort, klaar, ordentlijk werden vast gesteld, die by andere in geheele Tractaten wel breeder maar daarom niet rechtsinniger zijn verhandeld. Alleen wensch ik een geoeffend Leezer in de kennis van Gods wegen in 't gemeen, en inde bevinding van Gods goedheid t'sijnwaarts in 't byzonder.

§. 5. Behalven dat hier niet als leere der waar-
heid

heid na de Godsaligheid is, soo zijn ook de wegen aangeweesen tot vrede, wegens woorde en schijnstrijd onder rechtsinnige over de namen Verbond en Testament, ende der zelver voorwaarden en conditien/ en in wat rang en orde alhier de werken eerst niet, ende daar na al te pas komen / ende dan te wegen of waardeeren zijn. Dat groot licht toe brengt inde leere der rechtveerdigmaking des Zondaars, ende des geloovigen en rechtveerdigen, als mede der Christelijke vryheid onder het Euangelium / zonder die te misbruiken tot een oorzaak voor het vleesch. Eindelijk om de troost der swakke niet te kort te doen / door de verheffingen en blijdschap der sterken, of die tot louter Geest-dryvery te maken / buiten de regel-mate van Gods woord / dat zeer gevaarlijk is. Mijn Leezer neme zoo veel moeite maar / om het te zien / en hy zal bevinden 't geen wy zeggen.

§. 6. Het uitschrijven lust ons niet / of het selve te laten herdrukken. Maar tot u gerief om te thoonen dat wy hier by volherden / sullen wy hier ter neder stellen alleen de zelve Keten, maar met weinig byvoeging / en andere uitdrukkingen van de zelve saken tot nader verklaring / en om te bewijzen / dat en hoe uit God door hem, en tot hem, alle dingen zijn, en hem de heerlijkheid zy tot in Eewigheid Amen.

De eerste Schakel dan van deeze Keten is.

§. I. DE HEERE onse God / de eerste en laatste / Vader / Zoon / en H. Geest / is de algenoegsaame in zig zelfs / niets behoevende van yets buiten hem / konnende niets sijn als door hem en sijn vry believen. Want by hem is een almachtigheid

tigheid van al wat mogelijk is onwederstandig, een wetenschap van sig zelfs en al wat kenlijk is onfeilbaar; een heilge wil en liefde in en tot zig zelfs, van volkomen vergenoeging in sijn oneindige volmaaktheid, soo dat hy niets behoeft van buiten, jaa niets is, of werd, of kan zijn, of werden, als door hem, en zijn vry believen, raad en wille, de eerste oorzaak die, en waar na hy alles werkt.

§. II. Naa de aanmerking van 't geen God is, en soo is dat hy niet anders is noch sijn kan, zonder zig te verloochenen; komt in bedenken 't geen God, na zijn raad, besluit, of wil vryelijk is na sijn welbehagen, door Gods almacht is alles wel mogelijk, door sijn wetenschap alles wel kenlijk, maar NB. door de wil krijgt uit al het mogelijke en kenlijke, alleen het zullen zijn, al 't geen Gods raad bepaalt en vast steld, dat dan in zijn voor-wetenschap daarom van Eewigheid door gekent is, ende uit die almachtige wil in der tijd uitvloeit of geschied, om zoo sig self het geen God is, door de schepselen aan de redelijke kenlijk te maken, en te verheerlijken, als die alles werkt om zig zelfs wil.

§. III. Hier toe behoort Gods besluit over des Menschen eewige staat (want vande Engelen spreekt de Schrift maar kort) dat is, Gods vrye voornemen, om de heerlijkheid van zijn Barmhertigheid te openbaren inde Zaligheid der Zondaren die hy verkiest in Christus: Ende zijn toorne in het straffen der Zondaren, die hy verwerpt.

§. IV. In deeze verkiezing ter Zaligheid in Christus, is begrepen, wat yder persoon der H. Drie-Eenigheid op neemt, als op zijn naam uit te werken, tot deeze Zaligheid, na die raad des

Wil-

willens / waar na God alles doet inder tijd / dat de *Oeconomia Trinitatis*, huishouding der H. Drie-Eenheid genoemt werd / want zoo dit inder tijd geschied / is het van Eewigheid vast gesteld. Ende hier na bekleed en bewaart de Vader de Godlijke Majesteit / gerechtigheid / liefde en volmaaktheden in de werken vande Schepping / onderhouding / en Saligheid des Zondaars. De Zoon neemt het uitwerken der Saligheid op / tot openbaring van de volmaaktheden en wil des Vaders / ende de H. Geest eigent toe / dat de Zoone heeft verworven Joh. XVI: 13, 14, 15.

§. V. Alhier moet dan acht gegeven werden op het Verbond des Vaders met den Zoone, in het welke de Zoone aanneemt / alles wat Gods hand en raad bepaalt heeft / dat hy werden, doen en lijden zal, om de Zaligheid der uitverkoorene Zondaren te verwerven / ende de verworvene door zijn Geest toe te passen en mede te deelen / in alle Bedeelingen der tijden / van den aanvang der wereld af / onder de belofte aande Vaderen / daar na onder de Wet van Moses aan Israël / beide voor zijn komste in het vleesch: maar komende inde volheid des tijds / door het Euangelium, dat hy gekomen is en alles volbracht heeft / aan Joden en Heidenen.

§. VI. Hier uit is het / dat God de Vader van den beginne der wereld af / door den Zoone het woord des Vaders / zijn raad openbaart / dat de Zone Gods van den beginne spreekt en verschijnt / als d'Engel van Gods aanschijn en des Verbonds / in menschlijke gedaante / tot een voorspel van zijn mensch-werding. Ook dat hy heen ging inden Geest, om te Prediken door de Profeten / Offerhanden en andere schaduwen instellende / die

op

op zijn Persoon en Ampt/ staat en gehoorsaamheid/ en desselfs vruchten zagen. Gelijk van den beginne af/ onder beloste en Wet, tot de volheid des tijds toe geschied is/ om alsoo de zijne in die tijd inde Heerlijkheid te leiden/ op zoo een wijse/ als voor die tijden van God is bepaalt. Zoo dat de Vaderen zijn zalig geworden/ omhelsende de Beloften/ en ziende door de Schaduwen op Christus toekomste die alles zoude volbrengen en voldoen.

§. VII. Maar inde volheid des tijds is het woord/ Gods Zoone/ vleesch geworden/ onder de gestalte van een dienstknecht/ zijn Vader gehoorsaam tot den dood des kruises/ alles volbrengende/ wat in Gods raad met zijn hand bedongen en bepaalt was/ ook voor alle, die voor deese komst en 't lijden in heerlijkheid waren in gegaan. Om als dan daar om verheerlijkt te werden aan Gods Rechterhand,' en alle macht te ontfangen/ tot het Salig maken van uitverkoren Joden en Heidenen/ soo en op die wijse/ als bedongen en geschikt is/ voor de laatste tijd, het Euangelium of N. T./ van de Hemelvaart af/ tot zijn wederkomst ten oordeele toe.

§. VIII. Met deeze gehoorzaamheid van Christus tot de dood, is de toerekening van onze zonden, tot straffe aan Christus voldaan en volbracht/ na het geen Gods wil/ van den Zoone/ voor onse zonden te volbrengen/ had bedongen; ende uit dien zelfden hoofde heeft hy eerst voor sich recht en gerechtigheid, tot het geen de Vader daarom aan hem belooft/ en, na dat hy 't volbracht heeft/ ook vervult heeft en gegeven/ als zijn recht, dat hem toekomt/ en hy mogt eisschen; daar na ook heeft hy voor de zijne hierom insgelijx alle recht en macht ontfangen/ om die hem gegeven zijn/ vol-

komen

komen Salig te maken / gelijk hy alreeds van begin der wereld af veel Kinderen onder deeze cautie / dit beding / inde Heerlijkheid had ingeleid / waar door dan hier mede ook is voldaan ende die cautie afgedaan en betaalt.

§. IX. Hier van is al dadelijk het bewijs de dienst der Engelen / de zending van zijn Geest over de Apostolen / en vervolgens over Herders en Leeraars tot den einde der wereld toe / om het Evangelium te verkondigen / als de kracht Gods tot Zaligheid / van een yder die gelooft / het zy Jode of Heiden inde gantsche wereld.

§. X. Deeze Geest, ons van Christus verdiend / mede werkende met en door dat woord inde herten / maakt den Zondaar een niew schepsel, dat geestelijk leeft / geeft het geloove in God door Jesus Christus met de hoope der Zaligheid / stort in desselfs herte de liefde tot God / haat tegen de zonde / lust tot de deugd en gehoorzaamheid van zijn beveelen / na de Wet Christi. In het eerst alles te gelijk in zijn kracht en wortel / wel wat donker en verward / maar allenx bescheidentlijker ende klaarder.

§. XI. Door deeze werking vereenigt de H. Geest den Zondaar met Christus / en Christus met den Zondaar / zoo dat Christus door het geloof inde herten woont. Jaa past al zijn gerechtigheid, den Zondaar in der daad toe / en maakt die den zelve deelachtig / eerst hier in dit leven in aanvang / noch onvolmaakt / maar aanwassende; daar na in volkomentheid / na dit leven / zoo volmaakt als het Christus heeft verworven en goed gevonden mede te deelen.

§. XII. Ende aldus is hier de grond / waar uit hy bevind / naa het geen God getuigt in zijn woord /

woord / dat Christus recht of gerechtigheid hem eerst al in Christus toegerekent, nu in der daad werd mede-gedeeld. Zoo dat hy om Christus gehoorsaamheid tot de dood, van den zelven door sijn Geest ontfangt en heeft / 't geen hier de Zaligheid ende 't Eewig leven is in begin; ende dat hy verder ontfangen zal, desselfs aanwas en volherding, en na dit leven de volmaaktheid: eerst voor de Ziel, daar na voor Ziel en lichaam inde opstanding ende 't laatste oordeel. Zoo dat NB. deeze toerekening van Christus recht, zijn opsicht heeft, op alles, wat den Zondaar uit genade om Christus wil ontfangt, uit zijne volheid, dat gevoegt is met de Zaligheid / of daar toe gesegent / alle tijdelijke, geestelijke, ende Hemelsche zegeningen.

§. XIII. Het heeft Christus / na Gods raad / niet believt / al wat hy den Zondaar verdiend heeft / te gelijk, t'effens en op de zelve tijd en wijze, volmaakt toe te passen; gelijk de Engelen in hunne volkomentheid t'effens bevestigt zijn in hunne heerlijkheid. Maar lanx die weg en loop-baan / die wy met lijdsaamheid moeten loopen / roepende sommige vroeg / andere later; werkende niet in alle op de selve wijze / bekeering / droefheid / geloove / vreugde; noch gevende de zelve mate van gaven en geloof: maar alles / gelijk hy wil / na de verscheide Huishoudingen. Aldus is Christus alles ende in allen / dat niet alleen is aan te merken in de heiligmaking, maar ook in de vergeving of weg-neming der straf / waar van de laatste vyand eerst te niet gedaan werd inde Opstanding / ende het leven toegeweezen in 't laatste Oordeel.

§. XIV. Om dat al dese weldaden die in Christus gerekent zijn als zijn recht, wat nader in 't bysonder aan te merken / zoo die om Christus wil

werden toegerekent en aan ons daarom gegeven; zoo komt voor aan/ dat reeds is aangemerkt/ dat Christus/ den zalig werdende Zondaar/ is geworden tot verlichting en wijsheid, door het Euangelium en zijn Geest, waar door hy ziet/ dat in Christus alle de schatten der wijsheid Gods zijn/ ende dat alles schade is by de uitnementheid van die kennis, daar in sig 't geloove ende de liefde besig houd/ om die toe te stemmen en zoo hoog ende dierbaar te achten boven alles.

§. XV. Ook is hem Christus geworden tot gerechtigheid, want Christus recht is en werd het zijne/ om van God gerechtveerdigt te worden en vry gesprokeu van de zonden ende der selver straf/ om dat Christus lijdende ook dit verworven heeft/ dat wy vry gesproken souden werden: Jaa met God verzoent/ in sijn liefde aangenomen/ met God in Verbonden bevredigt/ als zijn Vrinden en Bondgenoten; die hy niet alleen de voorlede zonden/ voor en in de staat van sijn bekeering heeft verdragen en is voorby gegaan: maar die zulx ook zal doen in 't toekomende/ sonder die te willen toerekenen of straffen in eewigheid. Waar in de verlossing en vryheid is door Christus bloed/ ende de vergeving der zonden/ of vryheid van straf en eewige verdoemenis, of verdoemenis der toekomende eewe.

§. XVI. Dese weldaad/ aangemerkt onder de benaming van rechtveerdigmaking, of liever/ rechtveerdig-spreking, is een oordeel en vonnis Gods/ over den mensch/ in Christus aangemerkt/ waar in hy vry gesproken werd van beschulding en verdoemenis. Waar van werd aangemerkt/ hoe dit oordeel Gods in sijn raad is bestemt, in den aanvang belooft, in Christus uitgeweezen, inder

inder tijd uitgevoert over yder geloovige/ ende ten Jongsten dage sal uitgesproken en uitgevoert werden/ over alle in 't gemeen/ en yder in 't bysonder/ zoo als is geopenbaart en geschreven in Gods woord/ Leerende/ dat Gods oordeel altijd na waarheid is. Hoornb. S. C. p. 705.

§. XVII. Voor zoo veel God den uitverkoren Zondaar dan aanmerkt/ voor zijn bekeering, als Godloos en verdoemelijk in sig zelfs; ende dat hy den zelven niet verdoemt heeft/ maar verdragen in zijn Langmoedigheid/ en nu sijn genade aanbied/ belooft/ jaa 't geloove in Christus door sijn Geest geeft, sonder datter eenige werken voor af in den Zondaar zijn/ dit begin is alleen Gods vrye voorkomende genade/ die roept. Ende hier openbaart sig het rechtveerdigen van den Godloozen/ ofte de vergeving der zonden van den Godloozen/ dat God/ met het geven van zijn Geest ende 't geloof/ en alzoo in der daat bewijst/ dat hy den Zondaar lief heeft en vergeeft. Want hier af is geen extraordinaire openbaring/ maar dese dadelijke bewerking in 't herte des Zondaars/ is het document of bewijs van zijn *Justificatie* in den Hemel: dat is de *Justificatio impii* Rom. IV.

§. XVIII. Dese Genade-gave van 't geloof der uitverkoornen, welk geloof omhelst Christus en door hem God en al Gods beloften, uit genade in Christus gedaan. Dit geloof werd ook gerekent tot gerechtigheid, en gekroont met het eewig leven, dat is/ de geloovige werd niet alleen gerechtveerdigt/ uit of door den geloove/ maar zijn geloof zelfs, als God hem oordeeld en vry spreekt/ dat hy niet meer is in den staat der zonde/ onder Gods toorne/ of in ongeloove buiten Christus; maar dat hy is een waar-geloovige/ die waar-

lijk Christus heeft aangenomen / tot verzoening; die in Vrede is met God / die 't eewig leeven heeft in aanvang / met de hoop van desselfs volmaaktheid / ende dat is de *Justificatio fidei*, in welke 't geloof gerechtveerdigt en tot gerechtigheid gerekent werd. Rom. IV.

§. XIX. Ende om dat Christus ook geworden is tot heiligmaking, zoo is aan te merken / dat wy uit Christus recht en gerechtigheid ook ontfangen de genade / waar door wy hier heilig zijn, en blijven, in heiligheid vorderen, tegen alle ons gebreken. Aldus is ons geloove levend door liefde werkende / ende de Zondaar geworden een niew schepsel / doende gerechtigheid / ende onderhoudende Gods geboden: hoewel niet zonder struikelen / vallen / strijd / en weder opstaan / dat het leven / de oeffening / en genade der heiligmaking is / zoo een die rechtveerdigheid doet die is rechtveerdig.

§. XX. Derhalven vermits God altijd oordeeld na waarheid / zoo prijst en oordeeld hy rechtveerdig / die van hem door zijn Geest / zoodanig is geworden en gemaakt / wel noch niet volmaakt; maar evenwel / levend en oprecht. Hy rekend dan die goede werken, als zoodanig hem toe, na de schatting van zijn genadige beloften / vergevende het gebrek / en rekenende het goede / als goed / in den geloove gedaan / na zijn wil / en hem in Christus aangenaam. Verklarende in zijn woord / dat hy 't wil beloonen / dat de rechtveerdiging uit de werken is, daar Jacobus van spreekt / welk vonnis (NB) geveld is of word / nu, zoo in den Hemel / als het ten Jonxten-dage zal uit gesproken worden in de Wolken. Dit noemen sommige de tweede / andere de *Justificatio pii*, Rechtveerding

der

der Vromen / in welk vonnis de goede werken de documenta of bewijzen zijn / waar uit en na het vonnis geveld is en zal uit gesproken werden.

§. XXI. Gelijk ook zelve die goede werken / voor ons de bewijzen zijn / van de goedheid van het geloof ende de zekerheid der Zaligheid; maar om dat het geloof ende desselfs werken zoo onvolkomen zijn / jaa dikwils swaare zonden en vallen voor komen / daar op dan Gods oordeelen en kastijdingen plegen te volgen / zoo geestelijke, als twijffelingen, verlatingen/ verberging van Gods aangesicht / als lichamelijke: Hierom is nodig geduurige verniewing van geloof, berou, gebeden om vergeving van die kastijding, of weg-neming van de verdiende straffen die ons treffen / of die wy verder vreezen / dat de *remissio quotidiana*, de daaglijkse vergeving, of verniewde na swaare vallen is / daar de verniewing vande zekerheid der Zaligheid mede toe gehoort / de welke / verswakt zijnde / alzoo moet werden weder verkregen.

§. XXII. Eindelijk is ons Christus ook geworden tot verlossing en heerlijkmaking, hier na. Want het behaagt God / zoo lang wy hier zijn / ons niet volkomen toe te passen vryheid van alle straf, en van alle zonden; maar die volkomentheid is eerst na dit leven / strax voor de Ziel / in volmaakte vryheid van zondigen en van straf/ jaa in volmaakte heiligheid en vreugde / over de genieting Gods / alwaar hare volmaakte rechtveerding is in der daad / ende ten Jonxten-dage verder zijn zal voor Ziel en Lichaam / samen vereenigt / geheiligt en verheerlijkt / inde zalige Opstanding.

§. XXIII. Ende alhier geschied dan de rechtveerdig-spreking ten Jonxten-dage / van alle uitver-

koozenen in 't gemeen en van yder in 't byzonder / dewelke bestaat in een vry-verklaring van alle zonde en straf / ende toewijzing van heerlijkheid en leven, als een Genade-gifte Gods / en een recht van Christus verdiend / ende ook als een vergelding der werken / door Christus genade en Geest in dit leven gedaan / jaa na de werken. Want het is alles uit Gods genade in Christus / vande eewige verkiesing af / tot het laatste oordeel der eewigheid toe. Om dat het God zoo heeft goed gevonden / ons sonder ons of aanmerking van yets in ons / vryelijk te verordineren ende volkomentlijk in al sijn deelen toe te passen: ook is het Christus recht en gerechtigheid, die heeft verworven / om door zijn gehoorsaamheid volkomen Zalig te maken / die hem gehoorzaam zijn. Maar het is evenwel een belooning en vergelding, om dat God beliest heeft / de beginselen en onse werken door zijn genade gedaan / hier niet om haar weerdigheid, maar om zijn belofte, en Christus verdienste, te kroonen hier na / en met die kroone hier den mensch aan te moedigen tot zijn plicht. Wat meer is / na de mate van zijn genade en oeffeningen der goede werken / hier is het verheerlijken hier na / alles uit zijn vrye schikking / Christus alzoo toepassende zijn recht in genade en heerlijkheid gelijk 't God en hem belieft heeft in den raad des willens / ende 't Verbond met zijn Vader vast te stellen.

§. XXIV. Ende aldus / gelijk alles is uit God / zoo is alles door hem / en tot hem: Hem zy de heerlijkheid over 't geheele werk der Zaligheid / tot in Eewigheid Amen. Mijn Leezer overweeg dit / en onderzoeke vry vlijtig en naau / ik meen niet / datter schuilhoeken voor Werk-heiligen zullen gevonden werden / dat wy nu alleen wilden bewijzen.

KAP.

KAP. IX.

Verloochening van zig zelve §. 1. Waar omtrent §. 8. En hoe ver die gaan moet ten opsigt der heiligmaking §. 11. Loon en straf. §. 13. Verdoemenis en eewige Zaligheid §. 14. Moses voorbeeld §. 23. Paulus wensch §. 27. Achans ban. §. 29. Weg gaande Bok. §. 30. Op-offering van Kinderen en menschen. §. 31.

§. 1. UIt de aanmerkingen van het eerste en grootste gebod / van God lief te hebben boven al / daar dat tweede by komt van zijn Naasten lief hebben als zig zelfs / moet grondig verklaard werden / en de liefde tot de zaligheid ende verlochening van ons zelfs, in onse eigen liefde, dat wel een der eerste, maar niet der minste lessen in de schole van Christus zijn.

§. 2. Om dat wy hier omtrent veel volx dwalingen zagen / ook veel verwarde bevattingen, die dikmaal een swak gemoet ontrusteden / hebben wy hier over eenige naleezing gemaakt / inzonderheid vermits die / onder den dekmantel van eigen zelfs verloochening schuilen / met de welke 't Pausdom ook oneindige oeffeningen van eigenwillige Godsdienst of by-gelove wonderlijk weten aan te prijzen.

§. 3. Als men eenige aandacht toebrengt / by welke gelegentheid dat woord gebruikt werd / zal men haast zien / dat het slaat op zulke gevallen, daar een van twee moet werden achter gesteld en verworpen; als men beide niet kan saamen hebben

ben of voegen. Dat is / als men geen twee Heeren dienen kan, om dat die strijdig zijn van wil en geboden / over zulx verloochenen is niet verkiesen, niet liefst hebben maar minst agten en verwerpen. Barabbas verkiezen is Christus verloochenen, Hand. III:14. in welke verkiezing, om dat men dan thoont dat men het zelve kent en bemint, als beter zulx belijd en bekent staat; zo is verlochenen, 't geen men verwerpt, als niet te kennen / sig te schamen, niet te achten, niet te belijden, of niet bekent te willen staan. Als Petrus die uit liefde tot zijn leven, en vrees voor de dood den Heere verloochende. Of gelijk Christus, die hem niet belijden ten jongsten dagen / zal verloochenen, dat is niet willen kennen en verklaren voor de zijne, die hy dan zal oordeelen en verwerpen.

§. 4. Men moet dan aanmerken / gelijk als tegen elkander gestelt / God en de Mammon, Christus en Belial, of tegen Gods wil en zijne eige wille. Al wat ons zoude aflokken van God of van zijn believen. Vader, Moeder, Suster, Broeder, ja zelfs ons wil en begeerte, tot leven, goederen, eer, staat, rijkdom, gezondheid, &c. Als ons Gods wil en believen blijkt / moet die boven ons wil en lust / liefde en genegentheid werden gekoozen. Neemt dat men de geheele wereld mochte winnen / met neder te vallen voor den Satan / of met verloochenen van Christus, en alzoo / tot schade en verlies der ziele, zoo moet de zaligheid der ziel gekoozen / ende de geheele winst der wereld verloochent werden / om dat men God en zijn wil, moet liefhebben boven al, en boven onse eigen wil, ingeval beide niet konnen saamen gaan / maar strydig zijn / in welken gevalle verloochening zijns zelfs alleen plaats heeft.

§. 5. Al

§. 5. Al wat ons God almachtig in zijn Heilig Woord belieft te gebieden, te belooven, te veroorloven, dat mag en moet niet verloochent werden / maar verkoren, bemint en danklijk aangenomen, erkent of gebruikt / ende zoo lang moet ik mijn voegen na de wil van Gods bevel, om die te willen tot dat de uitkomst my doet zien / de wil van sijn besluit, als in Abrahams offeren van zijn Zoon, en Davids wil om de Tempel te bouwen klaar te zien is.

§. 6. Over zulx wanneer de Goddelijke voorzienigheid inde uitkomst der zake ons doet zien / wat van zijn believen is / schoon genomen het ons vrystond te vooren anders te willen wenschen / jaa dat wy zoo mosten willen; zoo moet nochtans als dan, een verloochening van ons wil zijn / om de Goddelijke voor de onze te verkiezen / als best, met een stille onderwerping, de Heere doe zoo goed is in zijn oogen. Met dat verstand evenwel / dat wy in die uitkomst ons al weder zoo gedragen / als Gods woord in zulke voorvallen leert en voorschrijft. Bedroeft / verheugt / verlangende en begerig / altijd na voorval van zaken.

§. 7. Uit deeze gronden is lichtelijk te besluiten / dat alle zelfs verloochening moet afgemeeten worden / na de strijdigheid die zig openbaart in 't geen wy verloochenen tegen het Goddelijke believen. Noit moet daarom den mensch zijn eigen verstand, bevatting, wijsheid, oordeel, en dat hy dan daar na liefkoost, verkiesen boven de Goddelijke wijsheid en openbaring: maar hy moet / dat verstand gevangen leiden, tot gehoorzaame onderwerping der Goddelijke waarheid, niet te rade gaande met vleesch en bloed / maar opnemende / dat God opleid, en zoo komt Petrus voorbeeld Math. XVI: 23. 24.

23. 24. ons te pas / op welk vleeschlijk vernuft Christus deeze les past.

§. 8. Insgelijx / noit moet hy voor zijn vermaak, profijt, eer, gemak, eigensinlijkheid, of wat het weezen mag / yets willen / dat tegen Gods beveelen strijdig is; of hem tot het betrachten der zelve soude onbekwaam maken. Noit moet hy wenschen / dat Gods Wet zulx niet gebood of verbood, of dat het jammer is / dat zulx zonde is. Jaa noit moet hy wenschen uit kruis en lijden verlost te werden / of van het zelve vry te werden / zijn en blijven / door zondige wegen en middelen; om dat hy in deezen alle / zijn zelfs wil verkiezen zoude voor en boven God en zijn wil des bevels.

§. 9. De meeste bekommeringen schijnen te vallen over drieerley soort van zaken: 1. die meer indifferent zijn, en ons door haar gebruik of genot niet goed en door haar missen en ontbeeren niet kwaad, of zondig maken, en daar omtrent God de Heer een soort van vryheid heeft vergunt en voorgeschreven / gelijk als eten, drinken, kleding, waken, slapen, staten, van getrout of ongetrout te zijn / beroepingen, goederen, eer, vermakingen, vrinden te hebben of missen enz. hier omtrent gematigde begeerten te hebben / om die wel tot Gods eer in geloove en liefde / ook tot stigting van andere / en eigen wel zijn of best zijn na ziel en lichaam aan te leggen / te hebben / gebruiken / bezitten of niet; of in sulke minder of meerder mate na Gods believen. Hier zoekt het / by voorbeeld 't Pausdom meest in haar klooster leven, beloften van ongetrout blijven, blinde gehoorzaamheid, gewillige armoede, sulken soort van kleding, onthouding van spijs, slaap, geesselingen en beevaarden enz. Als of het niet even groote

zonde

zonde waar / niet te ontfangen dat God geeft / om het danklijk te erkennen / als het zelfs overdadig te verkwisten / daar dan de middel weg van mildheid en spaarsaamheid te verkiezen is / en altijd plaats moet hebben te zien / wat hier waarlijk 't geen is / dat God van ons handen eischt / na voorval van 't geen zijn voorsienigheid vergunt / geeft / of neemt.

§. 10. Daar is een tweede soort van zaken / of goederen / die goed zijn als gaven, of ons goed maken als ware genade, die daarom ook begeerlijker zijn en boven de vorige te achten. Hier omtrent zoude de mensch wel meer willen en begeeren / als God hier geeft / sulx uit de uitkomst blijkt / wat God dien aangaande wil. Te vooren is het yver 't na de beste gaven, meest dat gy moogt profeteren, en nog na uitnemender weg de liefde. Ik bevinde efter in my weinig gaven, minder kennis, minst liefde. Hier is de verloochening in een stil zijn, ten opsicht van dat tegenwoordig NU, waar in en voor zoo verre daar in Gods albestierende wil zie: maar dat neemt niet weg de plichten van vernedering, schaamte, droefheid over mijn verzuim, wegens dat voorleden; en om my al weder geduurig als van vooren aan uit te strekken tot het toekomende, met begeerte, gebeden, neerstigheid, en betrachting van alle middelen. Hier valt de oeffening der zelfs verloochening wat swaarder bescheidentlijk te betrachten / om dat men ten opzicht van 't voorlede en toekomende, soo veel te doen heeft, mag en moet hebben / dat het tegenwoordig nu, daar de tijd mede voort vloeyt / ontglipt.

§. 11. Ook en zijn deeze soort van saken en staten niet al even eens / by voorbeeld / men mag en moet

moet yveren na de beste gaven, insonderheid kennis / profety en wijsheid. Edog ik heb en vinde maar by my een klein begrip, weinig bekwaamheid en vordering. Hier vind ik stof van stil zijn met mijn talent / maar van droefheid over mijn yverloosheyt en versuym, dat het kleine talentje niet beter heb uitgeset. Ik moet my vernederen / en aanbidden Gods bestier en believen / en 't blijft my geoorloft; ja ik moet in 't toekomende yveren 1 Kor. XII: 31. Hebr. V: 12. en VI: 1.

§. 12. Noch veel meer is dit nodig / ten opsicht van die oefeningen waar in de ware heiligmaking, liefde Gods en des naasten bestaat / en al die plichten / die ons tot het opwekken van die Genadegaven werden aanbevolen / zoo dat dit als een onveranderlijke regel blijft / waar na wy onze wille moeten uitstrekken. Edog genomen / dat de ziele in die geestelijke betrachtingen en oeffeningen van plichten bevind / of haar dorheid, laauheid, lusteloosheid, veelvoudig gebrek, voor zoo verre daar in / als inde uitkomst, Gods hand en bestiering moet werden aangemerkt / waar onder wy ons vernederen moeten om die te kussen / en ons met David te onderwerpen moeten wy stil zijn. Efter/ om dat het voor het toekomende ons onbekent is / hoe en wanneer God de Heer zulx soude mogen veranderen, ende dat het altijd goed is en blijft, jaa ook mijn plicht en bevolen / soo moet ik my uitstrekken tot het toekomende om daar na te jagen Phil. III: 14. niet stilstaan / maar voortgaan / zoo dat onder de ware verloochening van sig zelfs niet te rekenen is / op te houden van een heilige gierigheid na Gods goederen en gaven / of van droefheid over de aanmerking der verdorventheden noch overig. Eucl. p. 209. of nalatigheid van alle zulke

zulke betrachting van indifferentheid, of 't geen van ons gedaan is / wel of kwalijk is geschied. Sald. pag. 38. 46. 47.

§. 13. Het is geweest de misslag der Stoische Philosofen, dat men de deugd om haar selfs wil moet beminnen / Epicurus dit tegenstaande / is tot een ander uitterste vervallen: de deugd zeid hy / most men beminnen om haar genoegen, dat het betrachten van deselve by haar heeft / daar een derde soorte van verschilde, die van laager gedachten waren / de deugd maar aan te merken als gewin. Deese menschen scheiden dat God saamen voegt 1 Tim. VI. want de Godsaligheid is een groot gewin met vergenoeging. Van dees misverstanden zijn de sulke niet vry / die ook dit verloochent willen hebben / ende de deugd niet anders aangemerkt / als voor soo veel / die God verheerlijkt, als of dat niet konde en moeste saamen gaan en onder geschikt zijn / dat God en zijn liefde, de eerste en hoogste plaats had / die ook / door de mindere aanmerkingen van tijdelijke zegeningen zelfs / en van geestelijke, ons als met zoo veel meerder spoore wil aandryven om in zijn dienst gewillig te zijn.

§. 14. Geen minder misslag is gesproten uit de Schole van Antigonus, op wiens rekening die spreuk gestelt en getelt werd. En zijd niet als huurlingen die den Heere dienen om loon en vergelding. Dit zoude by Tsadok en Baithus zijn leerlingen soo verkeert zijn opgevat / dat zy alle loon en straf zouden hebben ontkent. David Ganz. p. 67. en Vossus p. 255. Spanh. introd. p. 100. voor Christus omtrent 226. jaar. Het is bekent / dat men in't Pausdom ook diergelijke extravagante expressien heeft / my gedenkt by de Jesuit Drexelius *de recta intentione*

gelee-

geleezen te hebben / 't gesicht van den H. Ivo, die een maagt ontmoete, met een fakkel en water kruk, om den Hemel te verbranden ende de Hel uitteblusschen, om dat de menschen God om niet zouden dienen. Hoedanige inzichten men op het register der overtollige werken moet tellen / die God niet geeischt heeft. 't Best hier in is dat zulke dan de verdienste der werken loochenen.

§. 15. Het was te wenschen dat sommige Practisijns aan die sorgelijke klippen niet hadden aangestooten; want lieve! wat is dat voor een taal? Dat een waar weder gebore geensints vermag de Hemelsche geluksaligheit te begeeren voor zig zelfs als zijn goed / dat sig aangenaam en zoet is / maar alleen als een goed, dat Gode eerlijk en heerlijk is. Dat zoo hy anders dede / soude 't zelve met de zelfs liefde en verloochening strijden / dat Saldenus uit een geleerd rechtsinnig en uitstekend Godsalig Schrijver aantrekt / Otior. p. 47. Ook gevalt my die tale niet / dat men zeggen en meenen zoude / soo God verdoemen wilde / dat hy niet alleen wel dede / om dat wy 't weerdig zijn; maar al woude hy u inde Hel werpen / gy hem des niet tegenstaande woud loven en zingen / ende dat is een teken van een levend Christen pag. 277. zoo verre ook / dat men daar by sig daar toe gereed toont. Zijt gy met mijn doen gediend, zoek u eer ik hebt verdiend. Sulke meesters laten somtijds Discipulen na / als Tsadok en Baithus, die dat zeer verkeerd opvatten / en tot ontrusting van vrome gemoederen toepassen / die beducht daar henen wandelen / of zy noch wel eens tot de ware verloochening gekomen zijn / om dat misschien al haar laten van 't kwaad is uit vreeze der straf en toorn / en al haar doen van 't goed is / uit liefde / om dat men

men geerne zalig waar, en wie was dat niet? Bygevolg alles noch niet verloochent, maar slaafsche vreeze of huurling-dienst, niet veel beter als die van 't Pausdom.

§. 16. Edog zulke hebben zoo doende / alsoo verkeerden begrip van Hel en Hemel, gelijk zy hebben en maken vande zelfs verloochening, ware eigenselfs liefde, ende de liefde Gods boven al. En nog veel erger vande Goddelijke Glorie en eer, om welke wil God alles doet en wy alles doen moeten.

§. 17. Want wat is zijn eere anders / als de openbaring en mededeeling van zijn algenoegsaamheid en Zaligheid aan het redelijk schepsel, dat daar mede bestraalt en beschenen, die gelukzaligheid ontfangt, en God die algenoegsaame met een volmaakt genoegen beschoud en eewig verheerlijkt, over en om dat zalig gezicht van God gegeven / dat sig volmaakt en verzadigt / waar voor hy God in vreugde eewig prijst, al Gods eer en Glorie is in die mededeeling van zig zelfs aan ons, en zoo is hy ons een God van een volkomene Zaligheid. Alsoo weinig als de Zon, schijnende inde Maan het water op een spiegel, niet kan naaten haar schijnsel te geven en wederom te geven, alsoo weinig konnen wy duister zijn / zonder ligt stralen / en warmte wederom te geven tot Gods verheerlijking. Ik moet dan / sal ik hem in de Zaligheid volmaakt verheerlijken / even daarom de Zaligheid eerst ontfangen, als het hoogste goed, in welkers genot ik Gods Glorie smakende, als zodanig ook eewig roeme, gelijk ik die ontfangen heb en geniete.

§. 18. Ook werd van zulke een wonderlijke bevatting van de Hel gemaakt / als of men daar, gelijk een Kind Gods hier, buiten pijn en banden /

den / Gode soude konnen zoo beminnen / dat men in ons eigen rampsaligheid sijn eere van gerechtigheid soude konnen prijsen. Dat is / dat wy hem souden konnen liefhebben, om dat hy ons eewig van zijn aangesicht verstoot in een desperate staat van hem oit vrindelijk te aanschouwen. Dat inde Hel alsoo gemaklijk sal te doen zijn / als vande Hel den Hemel zelfs / en van Gods toorn zijn vrindelijkheid te maken.

§. 19. Behalven dat sulx geensints met de volmaakte liefde tot God, die ons zoo hoog werd aanbevolen / bestaan kan: die zeeker niet kan geoeffent werden tot God, sonder de kennis van't geen hy is / ende wil zijn / aan die hem lief hebben; haar God, haar deel / haar goed. Kan de Ziel wel beter in haar element en schik zijn / als met die liefde / dat genoegen en behagen in God / die sig ook aan my / als mijn Ziele-Bruidegom openbaart? Eer kan de Zon sonder licht / het ys sonder koude zijn / als die liefde kan weezen / sonder het genoegen vande Ziele in God / jaa men zoude God niet lief hebben / zoo men dat Hoogste-goed niet in hem merkte / ende de liefde als het omhelsen van het selve goed / dat God zelve is dien wy verheerlijken / gelijk de Liefde de genieting / waar mede wy zalig zijn en waar door wy hem verheerlijken.

20. Te denken / dat men dan sijn eigen liefde noch niet volkomen verloochent heeft / is noch Schriftuurlijk, noch na waarheid. Waar spreekt de Schrift zoo / dat men dat soo doen moet? Leert ons die niet / in tegendeel / dat wy ons zelfs moeten lief hebben? Is die liefde niet het exempel van de liefde des naasten? moet ik mijn Naasten niet zoo lief hebben dat ik wensch dat hy God geniete?

niete? en in God zalig zy? Of is het my ongevorloft, dat mijn liefde tot God haar uitstrekke, en dat met genoegen? Jaa gewisselijk, hoe de Ziel in God lief te hebben meer genoegen heeft, hoe haar liefde volmaakter is, en zy gelukzaliger. 't Is dan onmogelijk, te scheiden, dat hier onafscheidelijk is samen gevoegt. Mijn eigen liefde is dan eerst net gereguleert, als ik mijn zelfs zoo bemin, dat ik mag eewig bezig zijn God te verheerlijken. En mijn liefde Gods is dan volmaakt, als dat is en blijft het hoogste van mijn liefde, en begeerte, dat ik in God ruste, dat is, dat hy mijn deel zy tot in eewigheid.

§. 21. Gewisselijk, die menschen eischen volmaakter en hooger verloochening, als God doorgaans vordert, afschrikkende van 't kwaad, door bedreiging van straf, inzonderheid de eewige, en aanlokkende tot het goed door alle belofte, inzonderheid van zijn genieting. Zelfs Adam in 't Paradijs, de Heere Christus in den vleesche, jaa de Engelen, noch Zalige in den Hemel, komen ons niet voor met sulken verloochening van hun zelfs. Wanneer over al hun zalige staat beschreven werd, als een versading van vreugde, aan Gods Rechter-hand eewig en altoos. Jaa God zelfs, bemint sig selfs niet als met het aldervolmaakste genoegen.

§. 22. Het staat ons dan vry, na die staat te verlangen, om verlost te sijn van 't kwaad, dat ons kweld, en te genieten, 't goed dat daar belooft werd: maar met een onderwerpinge onder 't Goddelijk believen; wanneer daar op zag Moses en Paulus Heb. XI: 26. 2 Tim. IV: 8. Phil. I: 23. ja die tot God komt, die moet gelooven dat hy is, en een belooner werd der geene die hem soeken Heb. XI: 6.

§. 23. Het geene met eenige schijn hier tegen ingebracht werd is het voorbeeld van Moses Exod. XXXII: 32. en dat van Paulus Rom. IX: 3. Als waren die inde verloochening van hun zelfs soo ver gekomen / dat zy om de Godlijke eere te vorderen / gereed souden sijn geweest / jaa aangeboden hebben / hun zelfs Ziele en Zaligheid te verliezen. Wy hebben de exempels / die seer uitnemend en bysonder zijn / aangeroert p. 281. 282. Ende gelijk de uitleggers eens zijn / dat de vervloekte staat der verdoemde / als verharding, wanhoop, haat, afkeer en afschrik van God / met eewige smerten niet kan werden gewenscht / dat is / verdoemd te zijn en afgescheiden van Gods liefde. Zulx / dit in soo een gevalle al gestelt werdende / gelijk eenige doen; zoo begrijpen 't die evenwel niet anders / als (a) ten opsicht van't verlies, *de Pœna domini*, en niet *de Pœna sensus*, de straf van pijn / (b) en dan noch al niet verder / als onder beding, indien 't mogelijk is, met onderwerping / (c) jaa door een Heroïke Geest en onnavolgelijke yver, Burm. p. 501. 502. (niet vry van alle gebrek) doen der eenige by (in een hooge optrekking, dat zy hun selfs als voor by zien en verliezen / weg gerukt zijnde / inden yver voor de Goddelijke eere. Dog maklijker meenen veel vermaarde God-geleerden / dat dit niet van een uitdelging uit het boek der Zaligheid, of eewige dood en Vloek / maar alleen vande Tijdelijke te begrijpen is / daar van soo hyperbolice zoude werden gesprooken / of niet anders als inde volgende zin gethoont werd.

§. 24. Het voorbeeld van Moses is hier toe klaar. Vermits de H. Geest ons leerd / dat hy sig zelfs verloochenende met verkiesing vande smaatheden Christi / en zijnes Volx / gesien heeft op de vergelding

ding des loons Heb. XI: 26. **jaa** hy hield zig vast, als ziende den onzienlijken 27. want die tot God komt, die moet gelooven dat hy is ende werd een belooner der gene die hem zoeken vers 6. **tegen die geduurige practijk strijd niet / dit ernstig gebed;** indien gy haar zonde vergeven zult, zoo niet, delg my uit u boek dat gy geschreven hebt.

§. 25. **De rechtsinnige zijn 't eens / dat Gode** oneigentlijk een boek, **of boeken werden toe geschreven. Om sijn onfeilbare wetenschap / en onveranderlijke besluiten uit te drukken. Ook** daar in **dat die verscheiden zijn** / des levens **en** der verkiezing, **der** Schepping en Voorsienigheid Ps. CXXXIX: 16. **der** H. Schrift **ende des** oordeels, **gelijk waar** na zal **gericht werden. Zie** Openb. XX: 12. **En eindelijk / dat het** boek des levens **geen** klad-boek is, **daar men inschrijft en uitwist. Hoewel sommige hen souden konnen inbeelden / daar in geschreven te zijn / na de** meening **van** andere, of hun zelf, **die 't niet zijn. Tulx die dan na die meening / soo souden uitgewischt werden / dat is / het bedrog soude openbaar werden. Dit is men eens.**

§. 26. **Edog wat het boek** des tijdlijken levens **aangaat** / Job XIV: 5. Ps. XXXI: 6. en CXXXIX: 16. **daar valt inschrijven en uitdelgen** / leven en sterven. Ecc. III: 1, 2. **Ende dat** uitdelgen was gedreygt Exod. XXXII: 10. Deut. IX: 9. Ezech. XX: 13. **ende daar op ziet God als hy zeid** / die zoud ik uit mijn boek delgen, die tegen my zondigt, **dat is / met de** dood straffen, **welke antwoord slaan moet op Mosis versoek. Zoo is dan ook dat versoek niet verder te begrijpen / als van dat** gedreigde oordeel, **dat hy afbid / dat** hun God vergeven **wil / biedende sig zelfs daar toe aan / om met sig zelfs uitroeping hunne straf af te wenden / en God te versoe-**

versoenen. Gelijk David 2 Sam. xxIv: 17. Num. xxv: 4, 8. Vergelijk ook Num. xIv: 12, 15. daar God ook het Volk dreigt te dooden, als een eenige man, Moses bid om vergeving, gelijk God gedaan had van Egyptenland af tot daar toe: Gods antwoord is, ik hebse vergeven na u woord. Edog soo, dat zy alle, uitgesondert Josua en Caleb inde Woestijn souden vallen, te weten, al de getelde. ibid. 29.

§. 27. Al dat Volk waren als getelde in Gods boek, die van God dagelijx onderhouden wierden, als uit zijn hand, met het Manna: maar wanneer van hun stierven of gedood wierden, waren die niet meer onder de getelde, maar uit dat Register en boek uitgedaan of uitgedelgt. Dat wenscht Moses, diergelijk als dat gebed, dood my doch slechts, indien ik genade gevonden heb in u oogen, ende en laat my mijn ongeluk niet aansien Num. xI: 15. alleen dat hy hier meer verdrietig is onder den last, en daar krachtiger aandringt om de vergeving van straf, doch de zin van sijn versoek is een, delg my uit u boek, of dood my slechts.

§. 28. Wegens de wensch van Paulus, zeggen wy als Joseph van Pharoos droomen, de zin en uitleg is een. Men moet maar aandachtig acht geven, eerst op die plechtige betuiging die hy doet. Ik zegge de waarheid in Christo, ik liege niet, mijn Conscientie my mede getuignis gevende door den H. Geest, dat het my een groote droefheid, ende mijn herte een geduurige smerte is. Waar uit wy konnen af nemen, dat het geen' volgen zal, niet alleen waarheid sal zijn, maar een gewichtige, van aangelegentheid, ende die wel te vooren overdacht was. Niet soo een haastige verrukking, niet vry, misschien zeid men van onbedachtsaamheid, van als

als yets / dat alles wel begrepen en beseft / niet mogelijk is te wenschen. Gelijk daar is de rampsalige staat der verdoemde, die van God eewig verbannen, maar wenschen verborgen te zijn van 't aangesicht des Lams, ende des geenen die op den Throon zit, knauwende haar tong van pijn, in de buitenste duisternis en poel die brand van Sulpher en Vyer, in 't midden en onder de Vyanden Gods, die hem van wanhoop en pijn eewig haten en lasteren. Dit en kan van geen Godsalige gewenscht werden / zie de Stant-test. n. 6. Want 1. zoo had Paulus alreede gezegt / dat wy van die liefde niet konnen gescheiden worden. Rom. VIII: 39. 2. Die zoo een staat zoude wenschen / op dat zijn Broederen en maagschap Christus Salige gemeenschap zouden genieten / zoo een zoude zijn maagschap na den vleesche liever hebben als Christus, die Vader of Moeder lief heeft boven my, jaa niet en haat, die is mijns niet weerdig, zie Math. X: 37. Luc. XIV: 26. Math. XIX: 27. Ten 3. Het hoogste / dat de liefde voor de Broeders eischt / is 't leven. Niemant heeft meerder liefde dan dat hy zijn leven stelle voor zijn Vrinden. Joh. XV: 13. 1 Joh. III: 16. Ten 4. Men moet zijn naasten lief hebben als zijn zelven, maar niet liever, die nu met verlies van Zaligheid zonde lief hebben / zoude liever hebben zijn naasten als zig zelfs / dat tegen de natuur en Wet is. Ten 5. Zoo een zoude grooter liefde hebben in zeker opsicht als de Heere Christus na zijn menscheid / die zijn leven voor ons gestelt heeft / 1 Joh. III: 16. niet in zulken staat / als die der verdoemde is, maar wel voor in 't korte onder de anxte der Hellen en verlating Gods voor een weinig tijd, minder dan de Engelen, maar daar na / met eer en heerlijkheid gekroont / hoedanig de staat der

verdoemde Godloozen niet is/ maar een eewig afgrijsing. Zoo dat men genoodsaakt is / na een ander uitleg om te zien / of men moest eerst van de Hell' den Hemel maken, ende dat men daar in staat konde zijn van God lief te hebben / te verheerlijken over zijn gerechtigheid / ende zig te vergenoegen in dien lof; dat strijdige dingen zijn.

§. 29. Wy en komt van alle uitleggingen geen gemaklijker voor als die Hieronymus heeft, ad Algasiam qu. x. die wy pag. 282. hebben voorgesteld / als men op het gebruik van 't woord en de spreekwijs maar naaukeurig let.

§. 30. Inde grond-tex staat niet / ἀνάθημα, dat Luc. XXI: 5. een gifte beduid, maar ἀνάθεμα. Budæus meent dat dit onderscheid moet werden waargenomen / en Heinsius geeft Beza ongelijk / dat hy meent dat zulx niet altijd geschied / welk geschil wy het onse niet maken / dat is zeker dat ἀνάθημα in 't N. Test. maar eens en by de LXX. voor חרם maar driemaal gevonden werd / inde plaats Lev. XXVII: 28. 29. Doch gemeenlijk voor het zelve hebben de LXX. ἀνάθεμα. Waar uit is af te nemen / wat van dat onderscheid te oordeelen is / gemerkt inde grond-tex een en het zelve woord / met dese twee werd overgeset. Zie ook Spanheim de Voto Jephtæ p. 149. 150. Judith XVI: 23. ἀνάθεμα een gifte / 2 Mach. 2: 13. en IX: 16. dog by Judith hebben sommige ἀνάθημα. Zoo dan ἀνάθεμα een Verbanning, werd anders overgezet vervloekt Gal. I: 8. 9. of vervloeking / Hand. XXIII: 14. I Kor. XII: 3. XVI: 22. Hier uit kan men af nemen / dat de vervloeking moet werden verstaan / na voorval van zaken. De Joden vervloekten haar / dat zy niet zouden eten noch drinken voor dat zy Paulus gedood hadden, dat werd uitgeleid / dat zy

haar

haar met een vervloekt en vervloeking verbonden hadden, en waar toe? Niet te zullen eten noch drinken Hand. XXIII: 12. 14. 21. Edog 1 Kor. XVI: 22. is het wat anders te zeggen / die den Heere Jesum niet lief heeft die zy een vervloeking Maranatha. 1 Kor. XVI: 22.

§. 31. De Syrische oversetting heeft hier חרמה, dat der Hebreen Cherem is / van החרים, dat een zaak, geweſt, Stad, menſch of volk zoo vervloeken is, dat alle gebruik daar van benomen en verboden zy / in 't Arabisch beduid het ook verbieden, bannen, te land uit te zetten / de LXX. gebruiken voor 't ſelve meermaal het woord ἀνάθεμα, gelijk Lev. XXVII: 28. 29. Num. XXI: 3. Deut. VII: 26. XIII: 15. 16. 17. XX: 17. Joſ. VI: 17. 18. VII: 1. 11. 12. 13. 15. 1 Chron. II: 7. Zach. XIV: 11. en het leſte woord vande Profeet Malachias is / op dat ik niet kome ende de aarde met de ban ſlaa. Waar uit overvloedig af te nemen is / wat in Gods Woord met en door een ban of vervloeking te verſtaan is / zoodanigen vernieting, verwoeſting, dooding, dat men geen gebruik daar van behoude. Evenwel niets dat verbannen is, dat yemand den Heere zal verbannen hebben, van al wat hy heeft, menſch of beeſt enz. Al wat verbannen is, dat vande menſchen zal verbannen zijn, zal niet geloſt werden, het zal zekerlijk gedood werden Lev. XXVII: 28. 29. Zoo wierd Achan, die van 't verbannene genomen had tot een ban na Gods Wet Joſ. VI: 18. VII: 12. 13. 25. 26. door 't lot van den Heere geraakt zijnde 14. een voorbeeld dat zeer klaar is tot ons tex. Gods toorn was ontſteken tegen de Kinderen Iſraëls, ſulx zy de nederlaag kregen en geſlagen wierden voor Ai, ſoo dat het herte des volks verſmolt tot water / waarom Joſua

ende de outste haar kleederen scheuren / stof op haar hooft wierpen / en Gods aansicht zochten. De Heere openbaart datter een ban in Israël was, zo dat hy niet soude met haar zijn / ten zy / dat de ban uit het midden van haar verdelgt werde: daar op werd het selve uitgevoert / Achan van den Heere geraakt, die zijn zonde belijd, gesteenigt en verbrand werd / met al het zijne / en alzoo wierd Gods toorn gekeert. Daar ziet men / wat een verbanning is / en wat werking die heeft. Even alsoo by na kan dit begrepen werden in Paulus wensch / Israël was onder Gods oordeel der verblinding en verharding / dat Paulus zal gaan verhandelen / op dat zy nu niet denken mochten / dat hy in 't voordragen van die wegen Gods / in hun verderf vermaak nam / als waar zijn hert van hun afgekeert / soo betuigt hy die liefde te hebben tot haar / dat hy wenscht / dat Christus hem raakte / inde ban dede, om daar door Gods gramschap af te keeren, dat hy de Jonas mocht zijn / die overboort geworpen wierd / om de Zee te stillen. U hand zy tegen my en mijn huis seide David. 2 Sam. XXIV. Gelijk Zauls kinderen mosten opgehangen werden 2 Sam. XXI: 3. 9. Zie diergelijke Num. XXV: 4. 8. Deut. XXI: 21. 22. 23.

§. 32. Insgelijx kan hier by vergeleken werden den weg-gaanden Bok op den verzoendag Lev. XVI. op welke Aaron al de zonden der Kinderen Israëls leide/die dan wierd als verbannen en versonden Azazel / in de Woestijn / om de ongerechtigheden weg te dragen in een afgesondert land. Konde Paulus met zulk een verbanning te worden, haar oordeel weg dragen / dat zoude hy wenschen / dat Christus hem daar toe verbande / als God Achan / Jericho en de Cananiten dede / of gelijk

men meent dat Jephta / zoo na zijn gelofte / zijn Dochter verbannen heeft / en den Heere geoffert.

§. 33. Hier toe gehoort de aanmerking / hoe zeer gemeen die wijse van doen was / dat men zelfs zijn kinderen / de eerst-gebore des buix gaf voor de zonde van zijn ziele, als de Koning der Moabiten dede 2 Kon. III: 27. Van hoedanige soorten van Anathemata de Heidensche geschiedenissen / ook der Griekenende Romeinen vol zijn / als uit dat naaukeurig Syntagma, de Lustr. Ver. Gent. van mijn waarde Collega de Professor Lomeyer te zien is / daar alles wat tot die stof gehoort / met grote vlijtigheid is by een gesaameld / en doorgaans meenigte van zulke Anathemata en de καθάρματα en περιψήματα, zie 1 Kor. IV: 13. inzonderheid kap. XXII. Die geen Latijn verstaan / konnen de Mei over deeze plaats hier by vergelijken.

§. 34. Datter staat van Christus / ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, dat VAN beduid of de werkende oorzaak, de persoon die de verbanning doet, gelijk van Gommarus, Morus, Spanheim de Voto Jephtæ p. 147. 149. werd aangemerkt. Zie Mal. IV: 6. en Lev. XXVII: 28. 29. Jac. I: 17. De wijsheid is gerechtveerdigt VAN hare kinderen Math. XI: 19. Luc. VII: 35. Christus moet eerst veel lijden en verworpen worden VAN dit geslachte. XVII: 25. Phil. I: 28. Openb. XII: 6. ofte van wegen de reden waarom; Luc. XXII: 45. XXIV: 41. Gelijk inde sake Christi Hand. XXI: 13. XX: 23. 24. Phil. I: 29. Gal. VI: 12. 17. Ofte zoo men dat VAN wilde opnemen / voor een afscheiding van Christus / gaat weg van my, kan Paulus zien op de verbanning en versending en buiten leiding, gelijk met sulke Anathemata pleeg te geschieden als in Achan, de weg-gaande Bok te zien is. Waarom het sommige gelijk Chrisosto-

mus en Photius, van soo een kerkelijke ban uitwerping uit de Synagogen/ te zijn als een Heiden en Tollenaars, hebben verstaan / als by Beza, Gommarus, de Mei, en andere te sien is; doch het eerste dunkt ons 't eenvoudigst / en daar heeft Christus zijn hand in / gelijk God in al Christus lijden.

§. 35. Ook weten wy / dat Paulus van zijn dood sprekende / meermaal in zoodanigen gelegentheid/ die een offerhande noemt / men zie 2 Kor. XII: 15. Ik zal geerne voor u E. zielen te koste gegeven werden Phil. II: 17. Indien ik ook tot een drank offer geoffert werde, over de offerhande en bedienig uwes geloofs 2 Tim. IV: 6. Col. I: 24. Nu dit wenscht hy te ondergaan / om zijn Broederen wil/ die zijn maagschap zijn na den vleesch / konde dat Gods toorne ende de verharding maar afwenden / dat dan van hem gewenscht werd / met de onderwerping/ daar van hy gewag maakt Rom. XI: 33. 36. soo dat dit by die hooge extravagante verloochening geensints te passe komt. Men vergelijke verder Salden. Otia. dat wy voor hadden te bewijzen.

KAP. X.

Wat door de Wet der Werken, ende Wet des Geloofs te verstaan is. Rom. III: 27. Geen van beide eischen volmaaktheid om Zalig te worden. §. 5. *a.* Om dat het conditien zijn van 't O. en N. T. of Genade-Verbond. *b.* De wijze om zalig te worden is maar een. §. 7. *c.* De gemeene uitleg strijdig met de texten zelf.

zelf. *d.* Zoo is de aart der vryheid van Gods Kinderen §. 9. *e.* De Beloften aan oprechte zijn volbracht. §. 10. *f.* Heb. v: 9. *g.* Het geen God eischt in't Verbond der Genade mogelijk. §. 12. *h.* Voorbeelden. §. 13. *i.* Zonder dat kan men geen swakke troosten. §. 14. *k.* Lev. xx: 7. 8. en 1 Petri 1. §. 15. *l.* Num. xv: 37--41. §. 16. *m.* Coccejus verstaat het zelfde over Lev. xviii: 5. §. 19. *n.* En Deut. xxvii: 26. §. 24. *o.* Jer. xi. 1--5. §. 30. *p.* 2. Kon. xxiii. 3. §. 34. Vloek van Jericho niet te bouwen. §. 35. *q.* Vergelding na de werken. §. 36. *r.* Lof des Wets §. 37. tegenreden beantwoord. *s.* Gal. vi: 16. verklaart.

§. 1. NErgens daar ik zommige soo buiten spoor schijne, als in dit Capittel wegens de verklaring vande Wet der Werken, ende de Wet des Geloofs, om dat ik door de Wet der Werken verstaa, die Wet van Moses, gebiedende Werken tot verzoening der sonden, daar de Joden van sonden overtuigt hun toevlucht toe namen; waar onder de verzoendag was en hunne schuld en zond-offers. Die Wet, alleen den Joden gegeven, geestelijk betracht, gaf hun niet alleen te roemen in God, maar ook te roemen, tegen en boven de Heidenen. Welke laatste roem de Wet des geloofs uitsluit. Dat is de leere des geloofs, het Euangelium de kracht Gods tot Zaligheid

een yder die gelooft, eerst den Jode dan ook den Griek. Die Leere geeft de Joden geen roem meer boven de Heidenen / specialijk niet op Wet en besnijdenis, en dat God hun God alleen zy Eph. II: 11. Rom. IX. Niet alleen der vleeschelijke Joden valsche, het voorneemste der Wet niet doende / op de Ceremonien vertrouwende en roemende / zonder te zien op Christus / ja sig in Christus ergerende / maar zelfs der vromen Joden roem op hunne gegeve voorrechten, die sluit het geloof of Euangelium / dat de Wet en Leer des geloofs is uit; om dat Christus de waarheid is van die schaduwen / ende die nu niet meer nut / maar schadelijk en doodelijk zijn.

§. 2. De geheele saamenhang der rede die voorgaat ende volgt eischt noodzakelijk die uitleg / maar al de swarigheid is / zoo neemt men een bewijs weg tegen 't Pausdom / en is men de werkheiligen gunstig / jaa spreekt men de oude Godgeleerden tegen, die geheel andere bevattingen hebben gemaakt / vande Wet der Werken en Wet des geloofs. Want door Wet der Werken verstaan die den eisch van eigen volmaakte gehoorzaamheid / ende door de Wet des geloofs / de Leer die ons na Christus gehoorsaamheid wijst / om daar door voor God te bestaan. Hier andere bevattingen van te maken / is loutere verwaantheid en wat al niet. De Wet der Werken is de Wet Lev. XVIII: 5. Doet dat en gy zult leven, dat men ook het Verbond der Werken noemt / ende dats een eisch van een volmaakte gehoorsaamheid in alles, altijd volkomen, sonder de minste zonden / of vervloekt. Deut. XXVII: 26. Dit drijft men soo stijf tegen 't Pausdom / dat men vergeet dat dit water is op de meulen van Sosinus, de welke zeid /

Paulus

Paulus sluit uit de Werken der Wet, dat is geheel volmaakte, maar niet oprechte, die God in 't Euangelium aanneemt of men schoon niet volmaakt is, met zoo een eigen gerechtigheid, zonder die van Christus / kan men voor God bestaan.

§. 3. Het is Joods en Sosiniaans te zijn met eigen gerechtigheid zonder Christus voor God te willen bestaan / ende te nemen / dat de Wet der Ceremonien de zonden selfs weg nam / hoewel niet alle. Het is Paaps te zijn / in de werken verdienstige weerdigheid te stellen / als sommige onder haar doen / eigen krachten te verheffen / overtollige werken, ook uit eigen wil, na traditien gedaan aan te prijsen / op eigen volodeningen en Vagevier te vertrouwen: maar 't is rechtsinnig, dat men met Paulus leert de vryheid van Moses Wet der Ceremonien en schaduwen, die Christus afbeelden. Immers het is rechtsinnig te leren de vryheid van een volmaakte eisch des Wets, om door soo een eigen volmaakt doen te leven / vryheid van andere vervloekt te zijn, een vryheid van 't Paradijs af tot de openbaring in 't Patmos toe. Want Christus is 't Lam dat geslacht is vande grondlegging der Wereld Openb. XIII: 8.

§. 4. Ziet men op de Wet als een volmaakte regel om na haar zede-lessen te wandelen / sy is nu immer soo volmaakt als oit; maar ziet men op de zelve / als een voorwaarde ten leven, dan werd zy begrepen geweest te zijn door Adam voor de Val; maar na de Val heeft zy / by haar hebbende de Belofte / dat opsicht niet / als die God niet aan volmaakte maar oprechte verbult / 't gebrek vergevende om Christus wil. *De Schesis fœderalis in fœdere operum*, het opsicht tot de belofte in 't Werk-Verbond (soo men zeid) bekennen al dat

zy nu niet heeft / blijvende de eewigduurende geboden alleen in sig selfs een norma regul / ende in 't Genade-Verbond opsichtig tot de Beloften / *de Schesis in fœdere gratiæ*, die is niet voor alsints volmaakte maar oprechte betrachter die na haar regul wandelen.

§. 5. Dit soo onwedersprekelijk klaar zijnde / heb my derhalven meenigmaal verwonderd / hoe het mogelijk is / dat het sommigen vermaarden Leeraars niet alleen selfs vremt is voorgekomen / maar als noch by na onrechtsinnig toeschijnt / te weten: Dat Moses, Lev. XVIII: 5. en Deut. XXVII: 26. welke plaatsen uit Neh. IX. Ezech. XX: 11. Rom. X. en Gal. III. zeer vermaart zijn, aldaar niet zoude eischen volmaakte gehoorzaamheid in deelen, trappen, en tijd, van alle de geboden Gods, op de allervolmaakste wijze van gantscher herten, in ende tot alle tijden tot den einde des levens toe, aan welke volbracht zijnde, het leven zoude werden belooft in eewigheid, of het allerminste ontbrekende, de eewige Vloek gedreigt: maar dat ik in tegendeel dan eisch, tot de genieting der Belofte des levens, stel in een oprechte betrachting, die God om Christus wil ten leven aangenaam is, als om wiens wil de zonden en gebreken vergeven worden, ende het goede dat Christus door zijn Geest in ons werkt, om desselfs verdiensten wille Gode aangenaam is, als die een volmaakte gehoorzaamheid tot de dood des kruices voor ons en in onze plaats Gode tot een welaangename reuk op geoffert heeft. Dat het eenige fondament is / dat Gods woord leid; Waar alle deelen van Gods woord op- en mede moeten over een komen / saamen stemmen en gebout werden 1 Kor. III. Heb. XIII.

§. 6. Ik weet wel / dat het ingewortelde vooroordeel,

oordeel, van 't Verbond Adams, eischende soodaanigen gehoorzaamheid ten leven, hoewel van Adam verbroken of overtreden/ ende daarom niet meer in staat/ om daar uit het leven te hoopen/ maar alleen de dood en Vloek te verwachten/ hier af de oorzaak is, voor soo veel men daar af aldus oordeeld/ dat Moses inde Oeconomie, of Bedeeling van 't Verbond Gods des ouden Testamentes, den inhouden van dat Verbond Adams meenigmaal zeer scherp zoude hebben voorgehouden aan Israël, dat men zijn Bediening des letters, des doods, ende der verdoemenis noemt/ ofte *de rigida inculcatio fœderis operum*, de scherpe instamping van 't Verbond der Werken, daar wy in 't N. T. van souden vry zijn/ daar dan de texten Lev. XVIII: 5. en Deut. XXVII: 26. op gepast werden/ dat men gewoon is de Wet, Wet der Werken, 't Verbond der Werken, 't Wettisch Verbond en oude Verbond te noemen. Dit is men soo gewoon te bevatten/ dat/ 't geen daar tegen aangaat/ om dat *non ens* aan te wijsen/ niet wel in wil/ ja dat de waarheid zelfs/ die men anders wel vat en verklaart/ als men hier aan niet denkt/ haar kracht verliest/ om hier voor te swichten/ of gebonden staat om niet door te breken.

§. 7. Maar men lette aandachtig op het navolgende/ voor eerst/ men staat alles toe, dat God zoo een Verbond met den Zondaar om door eigen gerechtigheid te leven/ niet wederom kan ingaan, alsoo onmogelijk/ als dat hy soude konnen maken/ dat de zonde/ na dat die begaan is/ niet begaan soude zijn/ of 't gedaane ongedaan maken. Cocc. ad 83. qu. 65. waar toe dan dat instampen? tot overtuiging/ zeid men/ om desperaat vande Wet, om te zien na Jesus. Maar daar toe zeg ik

is

is 't voorſtel vande Vloek, en Gods recht aan den Zondaar genoeg, maar de Belofte des levens onnodig, onnut/ jaa ſtrijdig. Ook heeft die overtuiging in 't N. T. geen minder plaats/ als in het oude Joh. XVI: 9. als dewelke de weg ter bekeering baant/ zulx wy daar van nu niet vry zijn: Maar veel eer die krachtiger/ nu in 't N. T. ontfangen/ door de prediking van 't Euangelium/ dat Gods toorn ook openbaart/ en hoe veel ſchrikkelijker oordeel de verachters deſſelfs te verwachten hebben/ die op zoo grooten Zaligheid geen acht geven Heb. II: x. Rom. I: en II. Met deeze waarheid/ recht bevat/ kan onmogelijk plaats houden/ de inſtamping van Adams Werk-Verbond met zijn Beloften, ende en is daar uit niet anders overig/ als de inſtamping van Gods recht, ende den vloek voor de Zondaar, die Gods heerlijkheid derft/ en verdoemelijk is geworden/ door zijn zonde. Vorder na Chriſtus te wijzen, is niet het werk van Adams Verbond/ maar van 't Genade Verbond dat alleen Chriſtus voorſteld, daar Adams Verbond geen kennis altoos af heeft.

§. 8. Even zoo ſtrijdig is hier mede ook deeze tweede algemeene aangenomene waarheid. Dat na de Val Adams, niet anders als eenerlei middel en wijze van God is voorgeſteld, aan den armen Zondaar, waar door hy ſal behouden en ſalig worden. Te weten door Chriſtus, als Borge en Middelaar, die giſteren en heden de zelve is ende inder eeuwigheid. De eenige oorzaak der Zaligheid/ van allen die hem gehoorzaam zijn, met een geloove door liefde werkende, na den inhouden van Gods Teſtament en Verboud/ werkende 't geen hy zelfs vereiſcht/ het willen en volbrengen na zijn welbehagen.

gen. Is dit de eenige weg ten leven ende ter Zaligheid, zoo moet alles daar mede over een stemmen / soo kan niets geeischt of gevorderd werden ten leven; als in opsigt tot dat Verbond en Testament in Christus, daar geen volmaakte gehoorsaamheid plaats heeft / die nu niet gevonden werd / maar alleen oprechte, hoedanige God in sijn kinderen werkt / erkent / en met de gifte van 't Eewig leven kroont. Zo zeid Spanheim net / als men de Wet zo breed aanmerkt / dat dan ook in de zelve geopenbaart is geweest de gerechtigheid Gods Dub. p. III. p. 545. Zie ook Burm. Wet en Gen. pag. 792. Cocc. Rom. II: 13. §. 44. ende III: §. 91. en aldaar Deut. VI: 25. deftig uit geleid / zoo ook Wittichius ad Rom. p. 149. 150. Wits. Oec. L. IV. c. IV. §. 43.

§. 9. Daar-en-boven ten derden, dit had achterdocht moeten baren / dat men over al glossen maakt / rechtdraats strijdig met de ter / want dese zeid / doet dat en gy zult leven, ende de uitleg / gy kond het niet doen, gy zult niet leven. Men ziet wel / dat die yets belooft, op een voorwaarde die onmogelijk is, dat die daar mede verklaart, dat hy die belofte niet geven wil, Heid. Corp. Doct. t. 2. pag. 3. Dat dit Gode onbetamelijk is ende dat dit op de beloften Gods / die alle in Christus Ja ende Amen zijn, niet past / dat Partyen dese leer lasteren; zulx men meenigte uitvluchten / ende onderscheidingen nodig heeft / om hier met eenige schijn uit te komen. Men onderscheid Wet en Verbond; ende de Wet weder als een regul of als een Voorwaarde: men staat toe / als boven §. 4. gezeid is / dat men de Wet in *schesi fœderali, sc. fœderis operum*, als een Voorwaarde van 't Werk-Verbond, niet moet brengen in 't Verbond der Genade, als een Voorwaarde van 't zelve / maar alleen als

een regul, een norma van overtuiging en van dankbaarheid. Wat is dit anders, als dat gebruik des Wets stellen, 't geen wy bevestigen, ende daar by thoonen, datter geen ander gebruik is, als die *schesis normalis*, en dan *in fœdere gratiæ*, vermits de *schesis fœderalis, fœderis operum Adami*, door Adams zonde te niet is. Daar mede vloeit alles makklijk en wel, ende zijn sulke strydige glossen met de tex onnodig, alle texten uitgeleid na den aart van 't Testament ende Verbond der Genade in Christus, die ons ook geworden is tot heiligmaking, daar Gods heiligheid, en heilig gebod, altijd de regul is en blijft tot kennis der zonde en deugd, ende een volmaakste Voorschrift, waar na wy ons, om dankbaar te zijn, geduurig moeten uitstrekken; dog voor soo veel by die regul de belofte is die werd toegezeid aan oprechte betrachters en daders, hoewel onvolmaakt. Dits de draad van Gods woord, de geduurige regelmate van 't geloof, 't begrip van de Catechismus, en een waarheid, die eenvoudig en klaar is; boven p. 100.

§. 10. Of dit alles niet genoeg waar, zie daar ten IV. noch een plaats, daar men gewoon is dezelve waarheid te zien en te bevestigen, die wy stellen en uitwerken, namentlijk de Leere vande vryheid der Kinderen Gods. Meest alle Godgeleerden onderscheiden die, in een Voorneme en Min-Voorneme. De Voorneme is dat Voorrecht, daar Gods Kinderen, van alle tijden, bedieningen, ende Bedeelingen, voor, onder, ende na de Wet, in Christus deel aan hebben. De Min-Voorneme is de vryheid des N. Test. in vergelijking van 't Oude Testament. Tot de Voorneme vryheid der Kinderen Gods brengt men dan vry-

heid

heid van verdoemenis en Vloek, ende vryheid om niet door de Wet gerechtveerdigt te moeten werden en leven: ofte vryheid van't Verbond der Werken, om door eigen gerechtigheid te leven. Laat ik met Voetius spreken: I. *Fideles* a. *non sunt sub lege ratione imperandi Juris ad vitam æternam, sub conditione perfectæ legis obedientie, juxta formulam, hoc fac & Vives:* b. *nec sunt sub lege, quoad peccati potestatem vi legis per se damnantem,* & c. *quoad potestatem vi legis (sed per accidens) Dominantem.* II. *Quia vetus illud fœdus operum irritum est & abolitum quod ad fideles: non sunt ergo sub fœdere operum & consequenter non sunt sub lege, quæ fœderis illius instrumentum est & quasi tabulæ.* Voet. disp. p. IV. p. 55. Wil mijn Leezer dit in 't Neerduids by Witsius zien / hy zal 't daar aldus en seer naaukeurig vinden in dese zin.

„ Het V. goed is de Christelijke vryheid: welke Paulus / der selver neerstigste uitlegger en „ heevigste voorstander / aldus pleeg aan te merken / NB. dat hy dezelve by na steld in de vryheid „ der dienstbaarheid, die de Joden onderhevig waren: ende dat hy zelden van dezelve spreekt / „ NB. als wanneer hy Christenen met Joden vergelijkt / ende de Oude Bedeeling tegen de Niewe „ stelt. Nochtans hebben de Godgeleerden voorsichtig uit Paulus selfs aangemerkt / dat de „ Christelijke vryheid kan aangemerkt werden / „ of voor soo veel zy gemeen is den geloovigen van „ allen tijden / of voor soo veel zy byzonder is een „ Voorrecht der Kinderen Gods / onder de Bedeeling van 't Niewe Testament levende.

„ De gemeene vryheid bestaat in de *Manumissio* vrymaking I. Vande Tyrannye des Sathans/ „ welkers vernieting in 't Paradijs belooft is.

„ Kol. I: 13. 2. **Van der** zonden heerschende en-
„ de verdoemde **macht**. Rom. VI: 14. VIII: 1.
„ 3. Vande strengheid der Wet, **voor soo veel die**
„ **staat tegen de genade**. Rom. VI: 14. **Want in**
„ **soo ver is die aan den Zondaar een** Wet der
„ zonde ende des doods, **in tegenstel vande** Wet
„ des Geestes des levens in Christus Jesus. Rom.
„ VIII: 2. **Voorts bestaat die strengheid** (**waar**
„ **af wy vry zijn**. NB) A. In een volkomen eisch
„ van gehoorzaamheid, zonder belofte van gena-
„ de der heiligmaking B. In een eisch van een NB.
„ allervolmaakste heiligheid, van den mensch,
„ zelfs te betrachten, als een voorwaarde ten ee-
„ wigen leven C. In een ophef van Vloek over 't al-
„ lerminste delict. Want tot hier toe gehoort de
„ Wet tot het Verbond der Werken, dat ten op-
„ sicht der geloovige veroudert is, door 't invoe-
„ ren van 't Genade-Verbond. Oec. fœd. L. IV.
„ C. XV. §. XVI. XVII. **Wil men dit liever met** Coc-
cejus **woorden** / *Decalogo Israëlitis injunctam perfe-
ctam Justitiam, nempe infactis, per nego*, Indign.
p. 306. **of met die van** Burman, over de Wet. Wy
„ zijn nu onder de genade der rechtveerdigmaking
„ en heiligmaking Rom. VI: 14. van welke genade
de Wet nu een Dienaresse is, als die met de onge-
veinsde werken der wedergeboornen, hoewel die
onvolmaakt zijn, te vreden is, **enz.** p. 411. *& sic ad-
mittitur etiam imperfecta, modo sit sincera*, Turretin
Elench. pag. 203. 207. Zie ook Cocc. Rom. III.
§. 91.

Is dit het Voorrecht **der Kinderen Gods/ van** alle tijden, **soo is hun dan soo een allervolmaakste gehoorzaam**/ zonder de minste zonde, met Belofte **van leven of bedreiging van** Vloek, **in den O. Test. niet af gevordert**/ **of daar most een** Wet

zijn door Moses gegeven / die Gods Kinderen hun Voorrecht en vryheid benam / die hun God in 't Testament der genade en Verbond der Zaligheid vergunde. Na de gronden dan / die alle rechtsinnige God-geleerden stellen / vande vryheid der Kinderen Gods, daar na zijn de uitleggingen van de voornoemde ende duisend gelijk luidende texten / by Moses inde Psalmen en Profeten, in d'Euangelisten en Apostelen van ons geschikt / om daar mede over een te stemmen / op de klaarste en eenvoudigste wijze / en evenwel knibbelt men daar tegen. Men kan 't niet beschuldigen van onrechtsinnigheid / want 't is na de uitleg der Christelijke vryheid / 't is na waarheid / ook is het gemaklijk en klaar inde letter vande Text / maar *veritas odium parit.*

§. 11. Noch eens / ten V. Als men op de Beloften van Moses let / gelijk die gevoegt zijn by Gods geboden, rechten en insettingen. Het zy tijdelijke van 't Land Canaan / hun lang leven en welvaren in dat land / of geestelijke naa 't Verbond der Vaderen / dat hy hun God zal zijn, hun Heil-meester, dat hy zal onder hun woonen / hun zonden vergeven / weldoen / zegen en leven zijn / of dat zy dan sullen leven. Dese alle werden voorgesteld / soo zy die niet, in, door, na, en op die betrachtingen souden bekomen / Exod. XV: 26. XIX: 5. 6. Deut. XI: 13. 14. 22. 23. gelijk zy die hun oprechtelijk kwijtende ook bekomen hebben. Zoo dat het geen onmogelijk eisch was / daar de belofte aan hing / maar een bevel van 't Genade-Verbond, eischende een gehoorzaamheid / met die der niet was, noch konde zijn, maar die door Gods goedheid in hun gewrocht wierd, en waar op de vervulling der Belofte volgde. Zie Jos. XXIII: 5-8. 14.

14. (om niet te zeggen / dat der vleeschlijke Israëliten uitwendige Godsdienst / bekeering ende gedrag / zelfs geen belooning in Canaan miste.) gelijk ook sulx Zonne-klaar uit de Belofte van 't tweede gebod blijkt. Ende doende weldadigheid aan duisenden der gener die my lief hebben ende mijn geboden onderhouden. Zie ook Deut. VII: 9. Neh. I: 5. Luc. X: 25. Ps. CIII: 17. 18. I Kon. VIII: 23. is dat niet / als aan volmaakte onderhouders en liefhebbers / soo isser niet een / die voor zig, ik laat staan voor duisenden zijner nakomelingen / die weldadigheid te verwachten heeft / gelijk wy dat in onse Antw. §. 56. gethoont hebben / alwaar evenwel niet onderscheiden heb / de onderhouders ende liefhebbers der geboden Gods / vande duisenden hunne nakomelingen, aande welke God de weldadigheid belooft / als om hunnen 't wil / daar de kracht van 't bewijs juist niet in was / dat ester in zijn geheel blijft maar wy verbeteren geerne ons selfs.

§. 12. Op de selve wijze ten VI. merk aan / dat Christus is een oorzaak der Zaligheid allen die hem gehoorzaam zijn Hebr. V: 9. Christus nu eischt onderhouding van alles wat hy hun geboden had, Math. XXVIII: 19. daar 't groote gebod der liefde, 't eerste af is. Math. XXII: 37. 40. Moet dat volmaakt zijn / eer men zalig is / in dat zijn doen Jac. I: 25. of eer men recht heeft tot den Boom des levens. Openb. XXII: 12. 14. Zoo gaat niemand in 't Koningrijke Gods. Zoo is Christus een Koning sonder Volk. Maar werden veele door Jesus heilig en zalig / soo is dat geen volmaakte gehoorsaamheid die geeischt werd ten leven / maar een oprechte gehoorzaamheid en liefde geweest, een geloof door liefde werkende. Gal. V: 6. Een

Niew schepsel. Gal. VI: 15. De onderhouding van Gods geboden 1 Kor. VII: 19. Gelijk hy een vervloeking Maranatha is, niet, die Jesus niet volmaakt lief heeft, want dan souden alle sulk een vervloeking zijn: maar die hem niet waarlijk en oprecht lief heeft, dat Gods kinderen eigen is.

§. 13. Alhoewel men dit mocht genoeg rekenen, wy konnen hier, ten VII. byvoegen een wijdloopige verhandeling van Rob. Baronius, een groot Schots God-geleerde over deeze vrage, Of God onder 't Verbond der Genade, zoo een gehoorzaamheid zijner geboden, als nodig ter zaligheid afvorderd; die ons onmogelijk is? ofte, of de onderhouding der Wet, die God onder 't Verbond der Genade, als precijs nodig ter Zaligheid eischt, ons mogelijk zy? dat hy staande houd, ende I. uit meenigte God-geleerden van grooten name, bevestigt, die zulx uitdrukklijk stellen, inde geschillen tegen het Pausdom. Ten II. Uit de NB. gemeene leere vande vryheid van de strengen eisch der Wet. Ten III. Uit de leere vande volmaaktheid der deelen, die men inde goede werken, als nodig vereischt, ende dat God dezelve, hoewel onvolmaakt, in Christus aanneemt. Ten IV. Uit Math. XI: 30. ende 1 Joh. V. 3. ende de Beloften Rom. VIII: 1. 4. 13. Eindelijk ten V. met deeze sluit-reden. Of men moet zeggen dat geen gehoorzaamheid des Wets ter Zaligheid nodig is, of dat een geheel volmaakte nodig is, of een oprechte, na 't Verbond der Genade, gelijk die Gods kinderen mogelijk is, en van hun betracht werd. Van deeze drie kan men 't eerste niet stellen; want dan zouden geen goede Werken nodig zijn. Ook niet het tweede, want dan zoude niemant hoope der Zaligheid hebben, als volkomen volmaakte,

hoedanige daar niet zijn / nog gevonden werden. Zoo dan / is alleen overig het derde, na welke gewoonlijke wijze / naa 't Verbond der Zaligheid en door de gewoonlijke bedeeling der genade / die gehoorzaamheid Gods kinderen mogelijk is / en van hun werd betracht / waar na zy ook zalig werden. *In Appendice Disp. Theol. de pecc. Mort. & Veniali*, eerst uit gegeven in 't jaar 1633. ende tot Amsterdam herdrukt in 12. by Joh. Schulperoort in 't jaar 1649. welke Schryver van Voetius en Hoornbeek hier en daar geprezen werd / gelijk hy t' onzen tijde was / ende ik weet niet beter / als noch is in groote achting wegen zijn nette en klare bevattingen / hoewel zijn Schriftuurlijk bewijs hier maar in achting komt / dat zien wy nochtans / dat onze uitleg niet alleen niet niew is / maar oud / noodwendig ende tot het verstand van veel andere deelen der God-geleerdheid vereischt werd. Het is my dan genoeg / dat de stelling rechtsinnig en de uitleg niet alleen na de regel-mate des geloofs, en van zeer veel texten is / maar dat die ook voldoet / klaar en krachtig / de nadruk van de tex, nu zijn oogwit, saamenhang en spreekwijs begrepen: 't geen het al is / dat men tot een goede uitleg kan vereischen; daar de andere uitvlugten en glossen aanhaalt / tegen de letter strijdig en Gode onbetamelijk / dat de partyen de mond opent tot lasteren / alle 't welke hier geen plaats heeft. Men zie / 't geen wy in een Brief aan N. N. ende dankzegging aan A. Mark, voor het Tractaat van de Sabbath en Heere-dag, reets hebben aangemerkt. Waar uit wy te gemoet zien / dat onder Gods zegen / deeze waarheid gemaklijker ingank zal vinden / ten zy men meer lust tot eikels als goede tarwe had. Zie ook onze Kant-tek. der

N. O.

N. O. Kol. II: 14. n. 52. alwaar gezeid werd / dat wy verlost zijn door Christum vande vloek en scherpe onderhouding vande Wet der zeden 1 Tim. I: 9. n. 25. Jac. II: 12. n. 36. met I: 25. vergeleken.

§. 14. Laat ons hier ten VIII. by doen al de exempelen en voorbeelden daar God zoo loflijk en breed van getuigt / als den inhoud van zijn eisch en Wet ten leven vorderd / als Israël, Job I: 1. 2. Jos. XXIII: 6. 8. David, 1 Kon. III: 14. 1 Kon. XI: 6. 34. 38. XIV: Hiskia, 2 Kon. XVIII: 6. 2 Chron. XXX: 19. XXXI: 21. Josia, 2 Kon. XXIII: 3--25. 2 Chron. XXXIV: 31. XXXV: 26. Zacharias en Elizabeth, Luc. I: 6. die als oeffenaars van al zijn geboden geprezen werden, dat wy in 't Eew. Euang. pag. 103. hebben aangemerkt.

§. 15. Ik kan ten IX. ook niet begrijpen / hoe men een verlege bekommerde Zondaar / die al zijn onvolmaaktheden, struikelingen en zonden bevind / die ook daar van overtuigt is / ende dezelve met een droefheid na God beklaagt, in geval van twijffeling aan zijn staat / of hy wel, als een waar Christen, inden geloove is, en namaals zal zalig werden, sal onderwijzen ende te recht helpen; zoo men de zelve niet bericht / dat het Genade-Verbond in plaats van volmaaktheid alzints, te vrede is met oprechtigheid in bekeering, gelove ende liefde en na-trachting tot dagelijx aan was en toe nemen.

§. 16. Ook komt nu ten X. dat geheel vreemt voor / dat men zoo strijdig is in zijn bevattingen / en op de eene plaats zoo wel, en op de ander zig soo kwalijk verklaart / te weten / als men Lev. XVIII: 4, 5. voor heeft / denkt men niet als op een Wet-Verbond, eischende volmaaktheid / en gerechtigheid der werken / zonder te belooven Genade en mede-werking / maar alleen beloovende

het leven / op die werken / die gewrocht zouden zijn / door eigen krachten. Maar leest men Lev. xx: 7. 8. Daarom heiligt u ende weest heilig, want ik ben de Heere uwe God. Ende onderhoud mijne inzettingen ende doet dezelve: Ik ben de Heere
„ die u heiligt, dat werd aldus verklaart. Ik hei-
„ lige u, ik zondere u af vande wereld uit Genade,
„ door Messias verdiensten, u rechtveerdigende
„ ende tot een heilig leven, u door mijn geest ver-
„ niewende. Alsoo is dit woord ook te nemen Ezech. xxxvii: 28. zie ook Lev. xxii: 31. 32. en vergelijkt daar by de vermaning van Petrus in sijn geheele saamenhang; Maar gelijk hy die u geroepen heeft heilig is, zoo word ook gy zelve heilig in al u wandel, daarom datter geschreven is, zijt heilig want ik ben heilig. Ik meen niet / dat yemand die vermaning van Petrus anders kan aanmerken als Euangelisch, gelijk Phil. 1: 27. Wandeld weerdig den Euangelio Christi. Zoo dat men God tot een Vader aanroept / om genade en bystand van zijn geest / tot soo grooten werk / waar van God zonder aanneeming des persoons sal oordeelen. Wetende dat wy door Christus dierbaar bloed verlost zijn / ende dat de ziele gereinigt werd / in de gehoorsaamheid der waarheid / door den Geest/en wedergeboren door het woord. 1 Per. 1: 14–23. Zoo heiligt God door Christus bloed, Geest en Woord, maar is die heiligheid hier volmaakt? en moet die soo zijn / soo dat men zonder deselve geen geloove en hoope op God kan hebben, om te verkrijgen het einde des geloofs, de zaligheid der zielen, die by Moses ende alle de Profeten ondersocht / geleert en aangeweezen is; jaa moet men zoo heilig zijn, gelijk God heilig is; zoo kan niemand zalig werden: om dat niemand hier

zoo

zoo is, noch zijn kan, waar toe dan gebeden vergeef onze schulden? Edog kan men dit by Petrus soo verklaren, gelijk het in den staat der Genade in die uitverkorene kinderen Gods plaats heeft, na Gods Genade-Verbond, dat wel een volmaakt voorschrift van heiligheid geeft en eischt, maar 't gebrek vergeeft, de oprechtigheid aanneemt, en soo een yegelijk beloont na zijn werk; jaa kan men dat Lev. xx: 7. 8. zien. Waaom ook niet Lev. xviii: 4. 5. en Deut. vi: 25. xxx: 15--20? Daar Ezechiel en Nehemia, dat woord soo prijzen, gelijk wy in onse Zegen en Vloek demonstreren! ende is dat Gods meening Lev. xviii. soo is het deselve over al, en soo ook by Paulus Rom. x. en Gal. iii.

§. 17. De plaats Num. xv: 37--21. is uittermaten aanmerkelijk, als eischende, NB. om Gode heilig te zijn, al de geboden door de snoerkens te gedenken ende doen, op die grond en reden. Ik ben de Heere uwe God, die u uit Egyptenland uitgevoert heb, om u tot een God te zijn; Ik ben de Heere uwe God. Dat hier toe een grond gesteld werd is de Belofte van 't Genade-Verbond en Oude Testament; de geboden, die te doen geeischt werden, sijn die alle, dat in 't Verbond Adams geen plaats kan hebben, ende die te doen, is Gode heilig zijn, te weten gelijk een Zondaar Gode betamelijk heilig is, door Christus offerhande, daar de offerhanden der Wet op sagen met al de schaduwen, jaa ook die snoerkens, om door dezelve daar aan te denken. Dit al wederom is geen volmaakte onderhouding, want dan zoude God niemands God zijn, maar soo een gehoorzaamheid, in welke God vergevende 't gebrek in Christo, efter betoont dat hy des Zondaars en eenes zondig-volkx God is. §. 18. Mis-

§. 18. Misschien sal yemand dit liever van Coccejus willen verstaan / als vande Kant-tekenaars/zie daar dan hoe die dat Woord van Moses en Petrus uitleid; vast stellende / dat de heilige/ die hun geroepen hadde Christus is/ §. 160. zo besluit „ hy met een woord. Dat Gods Woord by Moses „ is van die kracht, als of hy gezeid had: Gelijk ik „ heilig ben, ende met den Zondaar geen gemeen- „ schap heb, zonder een offer, dat mijn heiligheid „ betaamt: zoo zijt gy ook heilig; belijd, bemind, „ en volg na, deeze mijne heiligheid. Gelijk het „ dan der heiligheid was, door onderhouding van- „ de Wet, van 't onderscheid der spijzen, te belijden de heiligheid Gods; ende dat die niet voldaan was, ofte dat God niet geheiligt was, door gerechtigheid en verhoogt door recht. Jes. v: 16.

§. 19. Is dat bevel zoo te verstaan? ik vrage dan/ of men daar door niet leeft op dezelve wijze/ als Paulus den stok-waarder antwoord Hand. XVI: 31. 32.? of dat niet is Gods Verbond maken met offerhanden? Ps. L: 7. ende of dit niet onder de insettingen Lev. XVIII: 4. 5. is begrepen? men wil immers / dat die ter ziet / op geboden die tot de Wet der liefde gehooren / die men moreele noemt / hoedanige Adam most waarnemen / om Gods beeld uit te drukken ende na te volgen; is dat niet heilig zijn, gelijk God heilig is, gelijk Petrus nu eischt / nu wy van Moses jok vry zijn? Laat dat zoo zijn / *dato non concesso.* Ik zeg / is dit by Petrus Evangelisch in Christus / waar om niet by Moses? en is het by Moses Lev. XX. zoo te verstaan / waarom niet Lev. XVIII.? want die woorden zien immer op geboden, die Gods heiligheid en zijn beeld uitdrukken / die de lof hebben, dat men daar door leeft, of geleeft zoude hebben / als

als men die volkomen betracht had / of kan Lev. XVIII. noch volmaakter eisch in hebben / als zijt heilig, want ik ben heilig? ende de God die u heiligt, of als Num. XV: 37--41.

§. 20. Maar laat ons bezien / of niet zelfs die vermaarste man / Lev. XVIII: 4. 5. zoo verklaart / gelijk wy het begrijpen / ten minsten / of in zijn uitleg ook niet begrepen is / 't geen wy stel-
„ len. Aldus zijn zijne Woorden: Hy (Moses) of
„ God / raad aan de onderhouding van al Gods
„ inzettingen / namentlijk ook van die in welke
„ men niet leeft, (dat zijn de niet goede, Ezech.
„ XX: 25. Eph. II: 15. Kol. II: 14. Hebr. VII: 16. 18.
„ IX: 10. die te onderscheiden zijn van de Konink-
„ lijke Wet der vryheid, de liefde Gods ende des
„ naasten / en vergelijking van slacht- en brand-
„ offers) met deeze reden. Dat die onderhouding
„ hen zal zijn de weg tot de ware bekeering, ende
„ de liefde Gods ende des naasten... Ofte dat zy /
„ door die onderhouding zullen vorderen inde wa-
„ re heiligmaking, dat zoo niet sijn zoude / soo zy
„ maar alleen de uitterlijke Kerk-gewoonten en
„ gebeerden zouden waar nemen: Maar soo zy
„ GODS INSTELLINGEN ALS WAARLYK
„ SACRAMENTEN, ende alsoo UIT DEN GE-
„ LOOVE, DAT DIE LEERDEN, zouden
„ doen. Want het geloove is inden Zondaar de
„ wortel der liefde Gods ende des naasten / als
„ wy even te vooren uit Jer. VII: 23. aantekenden. Zoo dan deeze spreuk NB. zeid dat niet,
„ 't geen zy schijnt te zeggen. Dat de mensch / als
„ hy alles zoude gedaan hebben / dat hy dan zou-
„ de rechtveerdig zijn ende leven / ende dat hy uit
„ dat doen de gerechtigheid zoude moeten ver-
„ wachten / maar zy (die spreuk Lev. XVIII: 5.)

„ meende

„ meende veel eer NB., dat men de gerechtigheid
„ uit de werken moet verloochenen. Dat was
„ een raadsel Ps. LXXVIII. §. 4.

§. 21. Ik ben zoo ongeluk kig / dat ik zijn meening niet vat / zoo dat de zin niet is dat Lev. XVIII. het NB. 4. vers, is een bevel tot al Moses beveelen, maar het 5. vers, is een belofte of reden vande vrucht genomen / of immers vande voortreffelijkheid van die geboden / die men voor alle andere moet gehoorzamen die om die algemeene gehoorzaamheid soude bevat zijn. Namentlijk / als sy al Gods geboden waarnamen / dan souden zy ook die geboden betrachten / die de grootste ende voornaamste waren / de liefde Gods ende des naasten / geloof en bekeering; zoo dat de Oversetting moet zijn / niet *imperative* maar *indicative & observabitis*, ende, of / zoo zult gy onderhouden ook de geboden der liefde. Jaa / door de onderhouding der inzettingen, offerhanden, verzoendag, enz. Zult gy in geloove / bekeering en heiligmaking vorderen / zoo dat de spreuk / dat niet en zeid 't geen zy schijnt, doet dat en gy zult leven; maar veel eer verloochen u eigen gerechtigheid, zoek door offerhande te vorderen in geloof vande waare Messias en op dezelve zien / dat die offerhanden als Sacramenten leeren / in bekeering van u zonden / en ware heiligmaking ende zelfs in dat / zijt heilig, want ik ben heilig.

§. 22. Hier was veel tegen te zeggen / gelijk wy in de Zegen en Vloek thoonen; dog aanmerk nu dit alleen: Zoo zeg ik / spreekt dan die spreuk niet van een Werk-Verbond, maar zuiver van 't Genade-Verbond des O. T. / en prijst die alleen de geboden aan / waar aan *in statu integro*, voor de Val / de belofte gehecht was / dog zoo / gelijk die na

na de Zonde voor den Zondaar gepast zijn/ eischende bekeering van zonde/ geloove van vergeving/ en op die gronden de liefde Gods, dat al de insettingen leerden, en insonderheid de openbaring Gods in Christus/ ende die groote grondreden: Ik ben de Heere uwe God. Derhalven welke die gedaan zal hebben zal leven, is maar een *elogium*, een titul/ beschrijving van die geboden/ edog geen eisch van, of geen belofte voor volmaakte gehoorsaamheid/ ter contrarie/ een verloochening vande zelve, als inde waarneming der insettingen/ Schuld- en Zond-offers blijkt. Is dit voor Israël geweest een deksel, een raadsel, een schijn? Hebben zy 't verkeerd verstaan? Maar isser dit de ware zin van? Zoo is het geen Wet, of Wet der Werken, gelijk men die uit leid/ in tegenstel van 't Genade-Verbond/ of Euangely der belofte ende der Vervulling, en soo kan het sulx by Paulus ook niet zijn Rom. x. en Gal. III.

§. 23. Daar-en-boven/ als zy al Gods insettingen zouden waarnemen/ dan souden zy ook de geboden der liefde die onder die alle de voornaamste zijn/ betrachten. Dit kan niet begrepen werden van een volmaakte betrachting; want dan was hen geen Versoendag nodig/ noch ook Schuld- of Zond-offers, en soo veel geboden/ die niemand mocht verachten/ of nalaten/ wilde hy leven of zalig werden/ ende niet schuldig aan de Vloek. Voet. aantek. over Bailly. 259. Zoo dat de uitleg van Coccejus ons wonderlijk versterkt/ dat om te leven, Moses geen volmaakte gehoorzaamheid eischt, maar alleen soo eene als God in 't Verbond/ dat in Christus is/ toelaat ende aanneemt. Zie ook zijn aanteekeningen over Lev. XVIII: 3-5. daar dat noch by komt/ dat die vermaning en reden/

den/ een verwijt in heeft/ dat zy die niet gehouden/ende alsoo vergeving en bekeering nodig hadden/ en daar toe dan 't onderhouden vande Wet der geboden en insettingen/ alle welke aanmerkingen de eisch en beschrijving van een Wet-Verbond, door eigen gerechtigheid geheel weg nemen/ waar aan der Joden dwaasheid te zien is/ die Paulus aanmerkt. Rom. IX: 31. Zie Zegen en Vloek. §. 107--118.

§. 24. Ik ben dan geheel van die inbeelding/ dat ik ploegende met Coccejus kalf/ niet ittwalijk dat raadsel geraden heb/ ende dat Lev. XVIII: 4. 5. een beschrijving is van de gerechtigheid, zoo die na en uit de Wet geeischt wierd van Moses, ende voor het geloovig Israël, dat die recht zocht, niet als uit de werken, maar uit het geloove der belofte, dat is inde beloofde Christus, die was, met en zijn komste, is en maakt, het einde der Wet. Latende de schijn varen/ houd ik met dit zijn in waarheid.

§. 25. Het tweede raadsel/ Deut. XXVII: 26. en dan Coccejus uitleg versterkt dit insgelijx krachtig. Want is Lev. XVIII. vers 4. een eisch om al Moses geboden te gehoorzaamen/ soo Ceremonieele als Moreele, zoo hy welke men niet leeft als die, welke als men die gedaan zal hebben/ dat men dan in dezelve leeft. Zoo dat men al Moses insettingen en rechten/ waarnemende dan ook die goede geboden waarneemt/ hoewel dat die in 't 5de vers niet geeischt werden om te leven, gelijk men geduurig aandringt: zoo is aan de andere zijde/ die Vloek even algemeen, zoo dat niemand/ een eenig gebod of inzetting van Moses Wet met opzet mag voornemen te laten niet te doen, of niet te bevestigen. Ende soo is het al wederom niet anders toepasselijk als op den inhouden van de

gant-

gantsche Wet / al de geboden en insettingen dat by gevolg dan op zoo een volmaakte eisch niet toepasselijk is. Laat ons Coccejus selfs hooren:
„ De andere spreuk vervloekt een yegelijk enz. die
„ algemeener spreekt / moet niet gescheiden wor-
„ den van de voorgaande (Lev. XVIII: 5.) Want
„ indien deeze met die vergeleken werd, soo werd
„ verstaan: Voor eerst dat die geene wel onder
„ den Vloek is / die niet gedaan heeft dese gebo-
„ den / in welke het leven is; maar daar na dat
„ die nagelaten sal hebben 't bevel des geloofs tot
„ bekeering onder die Vloek blijft: in tegendeel
„ dat van de Vloek vry is die gelooft en sig be-
„ keert zal hebben, op dat hy doe de geboden die
„ naa 't Verbond der Werken rechtveerdigen en
„ levendig maken. Dit is wederom een raadsel.
„ Ende om die uitterlijke schijn ende dat gedeelte
„ der reden Gods / werd dat woord door Moses
„ voorgesteld / WET genoemt. In welke NB.
„ de Israëliten De Wet der gerechtigheid, dat is,
„ de WET DES GELOOFS hebben moeten zoe-
„ ken, maar de meeste hebben die niet gevonden.
„ Rom. IX: 31. Cocc. Ps. LXXVIII. §. 4. Want
„ dat is openbaar / dat de Joden in Moses ende
„ de Profeten / De Wet der gerechtigheid, ver-
„ klarende de wijze der rechtveerdiging, hebben
„ moeten zoeken en na speuren, ende dat zy de-
„ zelve aldaar konden vinden, zoo zy hun aan-
„ stoot niet voor hunne oogen gesteld hadden / dat
„ is / Christus heeft hun niet aangestaan. Ad
„ Rom. IX. §. 83. 84. 85.

§. 26. Ik beken dat dit raadsels zijn, hoedanige Moses niet gedacht heeft Israël voor te stellen: dat de woorden ook niet eerst en recht uit meenen / maar eerst by gevolg / na de begane zonden: maar

 even-

evenwel / wy vinden daar in nog onze naakte waarheid, niet gekleed met zulke raadsels. Te weten: Voor I. dat met die Vloek Israël sig most onderwerpen aan al de geboden van Moses Wet / sonder dat yemand / met opgeheven hand / een eenig gebod soude mogen uitzonderen / om niet te doen of na te laten / als Besnydenis / Schuld- en Zond-offer / Reining / Verzoendag / Hoogtyden. Vergelyk Jos. VIII: 34. 35. Neh. VIII: 19. Lev. XXVI: 14. 15. met vers 1--tot 13. Zoude wel een eenig Israëlyt / de Vloek hebben ontgaan / en konnen zalig werden / zoo hy willens wetens ongehoorzaam was gebleven / ende die geboden sig niet had willen onderwerpen? Waren die voor Christus tyd / Moses in stand zynde / niet nodig ter Zaligheid? Hand. XV. Gal. II. gelyk zy in tegendeel / na Christus, zyn geworden schadelyk / jaa doodelyk? Is dit een Zon-klare waarheid / die alle toestaan / en geen raadsel / soo is daar uit ten II. klaar, dat onder die geboden sulke waren / die in 't Verbond Adams geen plaats konden hebben / als de oeffeningen vande Versoendag, de geboden van bekeering, en besnijdenis des Heeren / God aan te hangen ende lief te hebben, als de God des Zondaars, die de zonden vergeeft en sig zoo aan Israël geopenbaart heeft door den Engel des Verbonds, die de beloofde Profeet is / daar Moses van getuigt / dat gelooft en gelieft most worden. Zoo dan de Vloek hangt aan alle Moses geboden in 't gemeen, en yeder derzelve in 't byzonder, zoo is die Vloek dan niet toepasselyk by een Verbond der Werken / gelyk het voor Adam en voor de Val werd begrepen / welk Verbond immer van geen geboden van Verzoening, bekeering / geloove van vergeving en diergelyke wist / veel min van sig af en na Christus te wyzen.

§. 27. Ik

§. 27. Ik weet wel / dat Gods recht in 't algemeen leert / dat die hem niet gehoorzaamt, dood en Vloek weerdig is. Rom. I: 32. als in 't eten van den Boom der Kennis van goed en kwaad blijkt. Ik weet / dat ik dat ook uit Deut. XXVII: 26. leeren kan / en na begane zonde daar uit besluiten / dat hy om de zelve onder de schuld is / ende Vloek en straf weerdig of daar in vervallen / gelijk ook uit 1 Kor. XVI: 22. in de algemeene aanmerking / dat als men Christus niet lief heeft, men daarom vervloekt is, NB. om dat men God niet gehoorzaamt, die ons dat in 't bysonder zoo beveeld / jaa die 't waardig is: maar dat en is het niet al / dat hier in 't bysonder / als eigen aan die plaatsen beoogt werd / dat is yets algemeens by yder speciaal bevel ook aan te merken. 1 Sam. XV: 22. Het eigene dan Deut. XXVII: 26. dat met die Vloek des Wets aldaar gemeent werd / is de *Sanctio totius Legis*, de bevesting der geheele Wet, dat Israël met dat Amen deede / dezelve aanneemende / of sig zelven die onderwerpende in 't toekomende, om die te doen / of zoo niet onder de Vloek / straf en toorne Gods te zijn / die de ongehoorsaame weerdig zijn na Gods recht. Num. V: 22. Jer. XI: 3. 4. 5.

§. 28. Hier in dan is ten III. klaar begrepen / 't geen Coccejus net heeft aangemerkt. Zoo yemand sig aan overtreding der Goddelijke Wet schuldig ende alzoo onder de Vloek der zonde vond / waar af de Vloek des Wets de kracht is / ende dat hy dan naliet 't gebod van geloof en bekeering (met al de middelen van Offerhanden en Verzoendag) te betrachten / dat die onder de Vloek bleef. Edog geloovende, sig bekeerende, ende de geboden van 't Verbond der Werken betrachtende /

(die van Adam volmaakt betracht / hem gerechtveerdigt en levendig gemaakt zouden hebben) dan zoo was hy vande Vloek vry.

§. 29. Wat meer is ten IV. met die Vloek des Wets wierd hy tot de betrachting van deze geboden gedreven ende aangeset. Gelijk Paulus met Maranatha doet tot de liefde aan Christus; Zoo doet Moses met die Vloek des Wets / ook tot die geboden / waar af het einde is Christus / daar van de Wet de schaduwen had en een Pœdagoog was / om dat te onderwijzen. Zoo dat die Vloek hangt aan 't Genade-Verbond met Israël Exod. XIX. aangevangen / Deut. XXVII. besloten / als duidelijk blijkt uit Jer. XI: 3. 5. waar af dadelijk.

§. 30. Is dit voor 't verkeerde Israël een raadsel en bedekt geweest / dat het die daarom inde Werken der Wet gezocht heeft / en niet in geloove en hoope der Beloften, gelijk hun Christus een steen des aanstoots was / dat en doet de waarheid ende 't geloove Gods niet te niet. 't Euangelium is een dwaasheid / zelfs bedekt, en een reuk des doods voor die 't verwerpen en verlooren gaan. Men moet Gods zin en ware meening zelfs aanmerken: niet hoe Israël of Pharizeen die duiden / verkeerd opvatten ende tot haar verderf verdraijen. Men denk zelfs heden aan Socinianen / Pausgesinden / ende allerlei Werk-heiligen. Gods meening is inzonderheid nu klaar aan ons / die 't licht van 't N. T. en Gods Geest genieten. Wy vinden dan onse klare uitleg zelfs onder de duistere raadsels van die vermaardste Uitlegger / ja over die plaatsen / die men hier de scheering en inslag had gemaakt / van dat vermaarde *non ens*, het *Fœdus operum* na de zonde voor den Zondaar / die *Schesis fœderalis*, *fœderis operum*, of herhaling van 't

van 't Verbond der Werken aan Israël/ of schijn des zelfs/ na de zonde van Afgodery met het kalf. Blijkende onder die schijn alleen / onze klaar schijnende waarheid. Dat Moses Verbonden der beloften in Christus ende des Ouden Testaments, gewettigt met Moses geheele Wet, welke in haar oogmerk, in geloove en liefde, die in Christus is oprechtelijk betracht, de eenige weg des Eewigen levens ende der Zaligheid was: tot welken einde, God wel een voorschrift gaf dat geheel volmaakt was, om te onderwijzen, zig daar na uit te strekken, en steeds te vorderen in ware heiligmaking. Edog dat de beloften, in en by die volmaakte regul in Christus / Jaa en Amen zijn / vervult/ gegeven/ of genoten werden van gebreklijke en oprechte betrachters en bevlijtigers van die Wet, God om Christus wil vergevende 't gebrek, en aannemende d'oprechtigheid en goede werken, die door de genade van Christus Geest in hun gewrocht zijn, om Gode welbehagelijk te dienen, gelijk wy §. 1. gezegt hebben. Welke waarheid ik meen dat fundamenteel is / of noit is yemant uit Israël zalig geworden / of het is geweest na die weg en regul. Ende zoo veele alsser na die regul wandelde / over dezelve was Vrede als over het Israël Gods.

§. 31. Ik ben verwonderd / dat geen meer aanmerking genomen werd / op die woorden Gods tot Jeremia ende zijn antwoord met Amen. Kap. XI: 1--5. Het Woord dat tot Jeremia geschied is van den HEERE, zeggende: Hooret gy lieden de woorden deezes Verbonds, ende spreekt tot de mannen van Juda, ende tot de inwoonders van Jerusalem, zegt dan tot hen, zoo zeid de HEERE de God Israëls, vervloekt zy de man die niet en hoort de woorden deezes Verbonds, dat ik uwen Vade-

ren geboden hebbe, ten dage als ikſe uit Egypten-land, uit den yſeren oven uitvoerde; zeggende, Zijt mijner ſtemme gehoorzaam, ende doet dezelve, na alles dat ik u lieden gebiede: zoo zult gy my tot een volk zijn, ende ik zal u tot een God zijn. Op dat ik den eed beveſtige, dien ik uwe Vaderen geſworen hebbe, hen te geven een land vloeijende van Melk ende Honig, als het is te deezen dage: Doe antwoorde ik, ende zeide, Amen ô HEERE.

§. 32. Ik wilde wel eens weten I. of dit anders kan werden verſtaan / als van 't Genade-Verbond der Beloften, aan de Vaderen ende het Oude Teſtament, zeker onze Kant-tek. wijſt n. 9. op Jer. VII:23. ende aldaar op Gen. XVII: 7. alwaar wy n. 13. dit leezen. Om u te zijn tot een God enz. Dat is tot uwen Saligmaker, door den toekomende Meſſias. Deze manier van ſpreeken begrijpt de goederen, die dat Verbond der Genade medebrengt. Lev. XXVI: 12. Pſ. XXXIII: 12. CXLIV: 15. Jer. XXXI: 33. Men doe daar by 't Formulier van den Kinder Doop. Ten II. Of de woorden des Verbonds ten dage der uitvoering / Zijt mijner Stemme gehoorzaam en doet dezelve, na alles dat ik u gebiede, zoo zult gy my tot een volk zijn ende ik zal u tot een God zijn, niet zijn de woorden Exod. XV: 26. en XIX:4.5? gewiſſelijk zoo begrijpent de uitleggers/ en dat brengen de woorden mede men leeze Calvin, en insgelijx Coccejus, zo dat daar het Verbond of T. der Beloften aan Iſraël werd aangeboden. Ten III. De woorden en geboden eiſchen alles, zie vers 8. De Kant-tek. zeid der Wet Gods, Jer. VII: 23. al de weg die ik u gebieden zal. In wat zin en met wat meening? vraegt Calvin, want de letter dood 2 Cor. III: 6. zijn antwoord is zeer aanmerkelijk.

kelijk. De gelovige zeid hy, wisten dat hen God den geest der wedergeboorte op hunne gebeden niet zoude weigeren, zoo dat het hun schuld was, dat de Wet niet geschreven wierd in hunne herten. Daar kwam by de belofte van vergeving uit genade, want waar toe offerhande en verzoening, en zo veel ceremonien daar toe gericht om 't volk te verzekeren, dat hun God genadig zoude zijn, alhoewel zy de Wet niet volbrachten. Wat dunkt u leezer, is dat een Werk-Verbond, of Wet van een Werk-Verbond? en konnen in 't selve zulke dingen plaats hebben? zoo heb ik groot misverstand. Coccejus is nog veel klaarder, alles passende op 't Genade Verbond ende de Wet des geloofs ende der liefde, gelijk hy dan Exod. XIX: 5. 6. §. 7. bybrengt, en niet en spreekt als 't geen tot het Genade-Verbond zuiver gehoort. J. Alting is ook waard hier over met aandacht geleezen. Tom. I. p. 742. 743.

§. 33. Hier uit ten IV. moet nu ook de aart vande Vloek verstaan werden. Hy moet weinig aanmerking toebrengen, die niet ziet, dat dit oogt op Deut. XXVII: 26. ende dat de Profeet met zijn Amen doet en zeid, 't geen al het volk, die vloek des Wets hoorende, als dan zeggen most. Onse uitleggers brengen daar op by Deut. XXVII: 26. Gal. III: 10. Calvin insgelijk. Coccejus wijst ons op Joh. III: 36. en Rom. II: 5. en verstaat het van een vloek voor een ongeloovige, die de genade verwerpt, en Gods stemme inde aanbieding van 't Verbond der Genade, niet omhelst; hy doeter by Deut. XXX: 15. 19. 20. §. 4--8. Wel aan is Jeremias zoo te verstaan, gelijk het alleen maar kan plaats hebben in 't Genade-Verbond? ziet Jeremias op Moses? en wil hun God uit

Moses overtuigen? zoo dat hy den berg Ebal op klimt, en van daar de vloek dondert/ daar al 't volk met hem moet op seggen/ Amen? Hoe kan men dan Deut. XXVII. zulke wonderlijke bevattingen maken/ die met Jeremia noch met Paulus niet konnen vereenigt of ingeschikt werden.

§. 34. Deeze aanmerking is van meer gewicht en nadruk/ als men in 't gemeen wel bedenkt; de Vloek des Wets is/ voor die de zelve niet zal bevestigen om te doen/ of als Jeremia zeid/ die niet zal hooren. Paulus volgt de LXX. die niet blijft. De Sirische die niet zal doen. Het is geen vloek over alreeds bedreve afwijking. Vervloekt die 't niet bevestigt of gedaan heeft/ die niet gebleven is/ maar die in 't toekomende niet blijven zal. De Arabische werd aldus vertaalt: Vervloekt die de woorden deezer Wet niet zal bevestigen, om de zelve uit te voeren/ zo dat 't volk Amen daar op zeggende/ die geheele Wet aannam in 't toekomende, met een voornemen des herten om die te doen, dat niet anders is als het aannemen van 't gebod of van de Wet, met het bygevoegde dreigement voor de Overtreder; het welke wanneer zy in oprechtigheid betrachteden/ soo trof hen die Vloek alzoo weinig als een onschuldige Vrou de Vloekdrank Num. V. Jaa maar zy hadden roem en verwachting van zegen/ als te zien is Deut. XXVI: 13. 19. want hadden zy/ schoon genomen/ de roem niet van niet gezondigt te hebben/ zy konden echter zeggen/ wy hebben de Verzoendag met verootmoedigde zielen gehouden/ onse zonden/ over onse zond- en schuld-offers beleden/ na alle uwe geboden en insettingen. Het is dan een Vloek des Wets: maar niet der sonde en over de begaane zonden. Edog om den mensch tot gehoorzaamheid

en

en niet zondigen te verbinden, ende niet om een Vloek-vonnis over begaane afwijking uit te spreken, of al het volk aan en onder de zonde Vloekschuldig te verklaren: een Vloek om met Amen hun voornemen des herten, om by al Moses Wet te blijven, te belyden en te verklaren: maar niet om hun zelfs de verdiende Vloek over begane overtreding met Amen toe te wenschen, of alsoo hun eigen vonnis te vellen, dat met de belijdenis der zonden over de offerhande geschiede.

§. 35. Geheel vande zelve sin als Jer. XI. is 't Verbond van Josia en den Volke. 2 Kon. XXIII: 3. Bevestigende de woorden des Verbonds, die in dit boek geschreven zijn, zie Deut. XXVII: 26. met Gal. III: 10. ende 't gantsche volk stond in dit Verbond. Kan men van Josia die gedachten maken, dat hy God belooft volmaaktheid na den eisch vande Wet, als Adam schuldig was voor de Val? was het niet een Verbond van bekeering Reformatie? zie 2 Kon. XXII: 13. 19. 24. 25. 2 Chron. XXXIV: 24--28. 30--31. Gelijk 't Verbond van Asa. 2 Chron. XV: 12--15? Of soude Josia van die verwaantheid geweest zijn, dat hy zoude belooven en sweeren, Gods Wet volmaakt te doen? 2 Chron. XXXIV: 31. na haar eisch als een voorschrift en regel des levens? waar toe dan Paasch-offers, verzoendag, bekeering, schuld- en zond-offers, die schrijft de Wet ook voor om te doen, gemerkt geen mensch goed doet en niet zondigd. Het is dan te verstaan van oprechtigheid en niet van een alsints volkomene volmaaktheid, sonder de minste sonde van nalatigheid ende overtreding.

§. 36. Ik weet dit niet beter te verklaren, als met dat voorbeeld by Josua, ter selver tijt beswoerse Josua, zeggende, vervloekt zy die man voor het

 aan-

aangesicht des HEEREN, die zig opmaken ende de Stad Jericho bouwen zal, dat hyze grondveste op zijn eerst gebore, ende hare poorten stelle op zijn jonxten Zoone. Die besweering vereischte ook een Amen uit haar aart. Hier uit leer ik wel *a*. dat het bouwen van Jericho verboden is/ en over zulx zonde, *b*. datter ook een sware Vloek en straf toestaat/ daar onder soo een zulx doende verualt/ maar dit treft tot nog toe niemand niet/ voor dat de zonde begaan is. Geheel Israël werd beswooren van Josua/ en alle man is onder die vloek, want niemand vermocht/ sonder die Vloek en straf te verwachten/ Jericho bouwen. Maar als nu soo veel honderden van jaren daar na Hiel de Betheliter ten tijde van Achab Jericho bouwde, soo verviel hy onder die Vloek van Josua gesproken/ als het woord des Heeren. Zoo dat hy niet alleen met de sonde is subreatu, schuldig en straf weerdig/ maar de straf in de Vloek vermeld heeft hem getroffen: want op Abiram zijn eerst gebooren heeft hy haar gegrondvest ende op Segub zijn jonxsten heeft hy haar poorten gesteld; en op soo een wijs was tot noch toe niemand uit Israël onder die Vloek, en misschien na die tijd geheel Israël vande Vloek vry. Zulx dat men Jericho sonder de Vloek of straf te vreesen/ daar na heeft mogen bouwen: immers Christus op hem nemende onse zonden en straf/ die dragende op het hout/ verlost ons van die Wet en Vloek/ wegnemende de verbintenis door die straf/ soo datter geen verdoemenis is in Christus, ende de Vloek en straf zelfs om der zonden wil/ zijnde de Wet voldaan en volbracht weg-genomen/ zulx wy nu van Moses Wet/ eischende Ceremonien/ offerhanden/ dagen/ schaduwen vry zijn/ verlost vande Vloek/

op welke men doe Amen op moest zeggen/ en een yegelijk sig toe verbinden om te doen.

§. 37. Ik zoude hier by konnen doen dat woord dat zoo dikmaal voorkomt, ende 't geen Paulus Rom. II: 7. zoo krachtig uitwerkt / dat God een yegelijk zal vergelden na zijn werken, Jooden en Grieken / niet alleen 't kwaade, maar ook na het goede dat hy gedaan heeft; dat immers niet een belooning na schuld van een volmaakte, maar van oprechte en volstandige gehoorzaamheid is. Dat men doorgaans over al vind / van 't begin van Genesis tot het einde van Apocalypsis, van Moses eerste tot Johannes leste boek. Gewisselijk niet een van al de boven bygebrachte redenen / of die is van genoegsaame kracht / om al wat daar tegen kan werden gezeid af te keeren. Maar dat die zoo veel zijn geeft 't gewicht / en noodwendigheid van dit Hooft-stuk te kennen / welkers waarheid elk wel gesien heeft / maar juist niet over al t' huis gebracht / inzonderheid niet in Moses Wet / en in de plaatsen Lev. XVIII: 45. en Deut. XXVII: 27.

§. 38. Ende gewisselijk zoo dit in Moses Wet niet was / wat is dan geweest de voortreflijkheid van dezelve / die hun God voorschreef? Hos. XIII: 12. de Erffenis van Jacobs gemeente Deut. XXXIII: 4. daar andere Volkeren van uitgesloten waren/ Ps. CXLVII: 19. 20. om welkers overdenking nacht en dag men zalig werd geroemt Ps. I. die gepreezen werd / als zoo volmaakt, bekeerende de Zielen, den slechten wijsheid gevende, verblijdende het herte, verlichtende de oogen, bestaande in eewigheid, begeerlijker dan goud, zoeter dan Honig, zo zijnde in 't houden van dien grooten loon Ps. XIX: 8--12. want de daders der Wet zullen gerechtveerdigt worden. Rom. II: 13. Het zijn Schriften, die

wijs

wijs konnen maken tot Zaligheid, op dat de mensche Gods volmaakt zy, tot alle volmaakt werk volmaaktelijk toegerust: Zoo is de Wet goed, wettelijk gebruikt, en ik most den geheel CXIX. Ps. uitschryven / met duisend plaatsen meer / uit Moses Psalmen en Profeten / zouden wy den lof / van dit voor-recht der Joden / ende die roem op en van de Wet naa behooren uitbreiden.

§. 39. Zegje Paulus Taal valt hier en daar ook anders / men moet zien 1. wanneer / 2. tegen wie. Dat is boven reeds beantwoord / en 't komt hier op aan 3. in wat zin en 4. vergelyking zulx geschied. Want I. na Christus tijden ist wat anders als te voren? de besnydenis die Abraham een Zegel des geloofs en ten leven was / is na Christus / dood en doodelyk. Zoo mede de Wet. Zoo is ook ten II. de Wet in zig zelfs zonder de Belofte, zonder Christus verdienste / bloed en Geest (gelyk de Joden zulken Wet in 't hooft hadden) zonder leven, een doode letter en bediening der verdoemenis, swak en krachteloos. Ten III. Moses Wet alleen sonder het ander deel / dat is / zonder de belofte aan de Vaderen / voor een gedeelte der zelve genomen / kan niet levend maken, maar wel gevoegt te saamen by de belofte / en door de zelve: hoewel na de Vervulling der belofte / die Pœdagoog gedaan heeft / en zyn dienst uit is. Eindelyk ten IV. is de geheele Wet ook niet te vergelyken by het Euangelium der Vervulling, zonder welke de zelve maar een schaduw is: wat zyn beloften sonder vervulling? schaduwen sonder lichaam, en niet anders / als woorden sonder waarheid / donkerheid sonder licht / schyn sonder zyn / doode werken sonder leven. 't Euangely heeft Vervulling der beloften / waarheid der schaduwen / jaa

de

de waarheid sonder schaduwen en jok / licht sonder donkerheid / het zijn / kracht / Geest en leven / sonder de doode werken. Ende daarom / in die vergelijking is het als of de Wet niets, en't Evangelium alles alleen had, daar de zelve Wet in die tijd in zig zelfs aangemerkt / wel en in haar oogmerk betracht / de ware weg des leevens en genoegzaame / jaa volmaakte Leer der Zaligheid was. Maar het einde der Wet is Christus tot Zaligheid voor een yegelijk die gelooft.

§. 40. Zoodanige dan die na deezen regul (canon) wandelen, over dezelve Vrede ende Barmhertigheid, ende over het Israël Gods. Gal. VI: 16.

§. 41. Paulus maakt voor I. onderscheid tusschen het Israël Gods ende die na deezen regul wandelen. Door het Israël Gods verstaat hy niet het vleeschlijk Israël, maar de Kinderen der Beloften, voor en onder de Wet Rom. IX: 6--8. Joh. I: 48. zie ook Rom. IV: 12. 16. II: 28. 29. Door die na deezen regul wandelen, verstaat hy de Christenen uit de Heidenen / wandelende na de waarheid des Evangeliums / inde Vryheid / waar mede Christus vry gemaakt heeft / gelijk hy van begin tot den einde deezes briefs geleerd heeft / hoedanig vande Heidenen komende tot het Christendom vereischt wierd / ende dat de geloovige uit de Joden mosten weten en betrachten / om hun niet aan Christus te stooten op eigen gerechtigheid en Moses Wet te staan / als nodig ter Zaligheid / maar door de genade des Heeren Jesu zalig te werden, gelijk als ook zy. Hand. XV: 11. Gal. II: 16. Phil. III: 16--20.

§. 42. Ten II. Hy spreekt van het wandelen na deezen regul, στοιχήσουσι in fut. zullen wandelen. Het is een wandelen net na een regul Rom. IV: 12.

wande-

wandelen in Abrahams voetstappen. Phil. III: 16--20. Gelijk de Soldaten net moeten treden na haar rye en gelederen/ gelijk zonder uit te wijken achter te blijven en voor uit te gaan/ dat is na een regul canon/ gelijk die werk-lieden dewelke Lijn/ rye/ pasloot/ waterpas en winkelhaak gebruiken/ om recht en inde winkelhaak te werken/ zoo na een regul te wandelen wiskonstig. Zie de Dieu ad Rom. IV: 12.

§. 43. Deeze regul is 't voorschrift van Paulus in deeze Brief voorgesteld: zijn Euangelium van Christus Gal. I: 6. 7, 8, 9. Phil. I: 27. 't geloove, Gal. I: 23. Wet des geloofs, Rom. III: 27. de waarheid des Euangeliums/ Gal. II: 2, 5, 14. de Wet der Vryheid 't geloove door liefde werkende/ in tegenstelling van na Moses Wet te wandelen Hand. XXI: 20. 24. dat gy alzoo wandeld dat ghy de Wet onderhoud, te weten, Moses Wet van besnijdenis, ende de andere Zeden van Moses, daar de Heidenen vry af waren vers 21. 25. gelijk van reining en offer/ om in den Tempel te gaan/ ende te brengen/ dat geen Heidenen of onbesnede was toegelaten. Zie ook van 't wandelen der besnijdenis inde voetstappen des geloofs van Vader Abraham, inde voorhuid. Rom. IV: 12. en 16. Dat was de Wet Moses/ van welke zy niet mosten afwijken ter rechter noch ter slinkerhand. Deut. V: 32. 33. daar tegen steld Paulus nu deeze regul, de Wet van Christus Gal. VI: 2. de Koninglijke Wet der Vryheid. Jac. I. en II. waar na wy als volmaakte na den zelven regul moeten wandelen Phil. III: 16. 17. in tegenstel van 't geen hy in 't begin van dat Kapittel had voorgedragen vers 1-- tot 6. en in 't verbolg 18. 19. 20.

§. 44. Door ende over beide die soorten van

wandelaars zeid hy Vrede en Barmhertigheid toe.

§. 45. Vrede dat is alle geestelijke/ tijdelijke/ en Hemelsche zegeningen gerust te genieten/ inzonderheid de Vrede met God/ ende inde gemeente Gods. Eph. 11. Kol. 1. waar van de Heidenen te voren Vyanden waren / maar nu mede-borgers der Helligen en huisgenoten Gods/ door Christus de Middelaar / die dees twee een gemaakt heeft. Welke Vrede onveranderlijk en eewig is/ die hier wel begint maar die noit eindigt.

§. 46. Daar by Barmhertigheid, dat is Gods liefde om den ellendinge Zondaar te helpen uit zijn elende/ soo die alles begint/ geduurig vervolgt/ over al onze swakheden/ struikelingen en zonden/ Ps. CIII: 8--18. en eindelijk volmaakt voleindigt 't groote werk der zaligheid om te vergeven/ heiligen en volkomen zalig te maken.

§. 47. Dese vrede en barmhertigheid, is van outs geweest, over de Vaderen/ wandelende in oprechtigheid/ voor de Wet als Henoch/ Noach/ Abraham/ Isaac ende Jacob/ die God Israël noemde en van doe af de naam Israël en Israël Gods. Daar na in de Wet van Moses Exod. xx: 6. ende die was ook in Paulus tijd, over het Israël Gods, Rom. XI: 1. 5. die toevlucht namen tot Christus, hoewel noch yveraars vande Wet, dat een swakheid was/ die voor een tijd noch verdragen wierd. Ende onder het Euangelium Hand. xv. xxI. zal die voor alle geloovige uit de Heidenen zijn; ende als de volheid der Heidenen zal ingegaan zijn/ zal geheel Israël zalig werden Rom. XI: 25. 26. Door die/ ende die na Paulus regel en voetstappen des geloofs wandelen; Gal. I: 8. hoewel niet volmaakt, maar oprecht. De Godlijke Barmhertigheid

tigheid sig ontfermende over de gebreken van sijn kinderen / ingevolge van den CIII: Psalm 10. 11. 13. en 1 Joh. II: 1–6. en alsoo wierd haar gezeid: Salig zijnze die zijne geboden bewaren, op dat hare macht zy aan den Boom des Levens / ende zy door de poorten mogen ingaan / in de Stad / die fondamenten heeft / welker Timmermeester God is. Den welke zy eere en heerlijkheid in alle eewigheden Amen.

EYNDE.

WEDER-

WEDER ANTWOORD,

Op den Brief van

D. JACOBUS KOELMAN,

Voor zijn Wederlegging van het Boek vande SABBATH en DAG des HEEREN.

DOOR

JOHANNES VLAK,

Predikant tot Zutven.

Tit. 1: 13.

Dit getuignis is waar, daarom bestraftze scherpelijk.

KRACHT DER WAARHEID.

DE *Waarheid, als de Zon verdrijft door 't helder flonk'ren*
De dampen van bedrog, van veinſery en liſt.
Straalt met haar eigen ſchoon klaarſt, na ze is betwiſt;
Hy ſteroogt d' oogen blind die haar glans wil verdonk'ren.

J. V.

DEN HEERE

JACOBUS KOELMAN, L. A. M.

Wenſcht JOHANNES VLAK
betere gedachten.

Vermaarde Heer en Meeſter.

§. 1. At gy my zoud antwoorden, op 't geene in mijn Boek vande Sabbath ende Dag des Heeren, tegen U E. Boeken van die ſtof had aangemerkt, heb ik wel verwacht. Ook verlangde ik daar na, uit de oude liefde tot u, ende 't gevoelen altijd van u gehad, dat gy God vreesde.

§. 2. Dit wankelde uittermaten by my, door dat ſcherp ſchrijven, niet zoo zeer, als wel door dat kunſtig aantrekken, van oude en latere Leeraars, ſpecialijk de Witte, ende dan, 't geen gy zecht vande bekende regulen der Poſt-Acta, als uit de mond van de vermaarde Voetius. Ik zag hier uitlatingen, verſetting van woorden, veranderingen, verdraajing van zin, nalaating en verſetting van diſtinctien, terwijl men een ander, in de zelve Adem een miſlag verwijd over dezelve woorden en van die zelve ſoort.

§. 3. Ende dat my met ontſteltenis en verbaaſtheid voor kwam, was, dat Voetius zoude gezeid hebben, van die Regulen der Poſt-Acta, datſe GEENSINTS *zijn artikulen vande Synode geſtelt ende geapprobeert; jaa datſe zelfs zijn tegen geſproken ende geimprobeert.* (ſc. vande Synode, of 't heeft

 geen

geen zin.) Gy had even te vooren, beriſpende den Overſetter, om dat die met zijn Overſetting te kennen gaf, dat die Regulen vande Synodale vergadering zouden zijn geapprobeert, rond uit gezeid, *'t welk zoo niet is.* En wegens Voetius verklaring, citeert gy zijn *Lachrymæ Crocodilli Abſterſæ pag.* 19. Daar ſtaat NB. *hoe zy van alle zijn geapprobeert.* Ik meende, dat gy Voetius hier mede, tegen alle waarheid, afgrijſſelijk verongelijkte, dat ik niet kon begrijpen, hoe dat in een Godvruchtig gemoed kon vallen. Immers 't heeft my zeer van u vervremt.

§. 4. Ondertuſſchen leerde ik noch al 't een en ander uit u boek, dat tot verſterking van mijn korte hiſtorie diende, ende daar wat ſtigting in was. Weshalven nodig oordeelde, dat, terwijl de pers aan 't drukken was, daar by te doen.

§. 5. Ik doe twee dingen, eerſt ontdek u miſſlagen. Ten anderen ik zeg en vel mijn oordeel over de zelve. Het eerſte om de waarheid op te helderen: het ander om u te overtuigen, ende den Leezer te waarſchouwen, dat het niet al goud is datter blinkt. Dit gaat niet zonder jok en ernſt toe, na voorval van zaken; die beuſelachtig of van gewicht zijn.

§. 6. Mijn oordeel is altijd over u werk, niet over u gemoed: want dat ſchorte ik op, om te zien, hoe gy u zoud uitredden, en my, en de wereld beter onderrichten, dit heb ik dan verwacht en geoordeeld nodig.

§. 7. Voorlede donderdag ;, Auguſtus heb ik het ontfangen, ingeſien, en hier en daar wat doorbladerd. Ik zie het over al zoo vol *Vlakken* alſſer mijn naam in komt. Maar het zijn *Swarte* Vlakken, en mijn naam is van een roode in het aangezicht van mijn Over-Groot-Vader, dat ik tot u beter bericht aan roer, op dat gy ziet, dat u aardigheid van *Swarte*

te

te Vlakken niet te pas komt. Ten zy gy daar mede te gelijk op Dr. Swart dacht, ende te kennen wilder geven, dat gy met Vlakken en Swarten te doen hebt, een Moorman en Luipard, nu dat over geslagen.

§. 8. Het eenigste, van eenig belang, is mijn misvatting van u oogmerk, wegen de citatien uit de Oude. Hist. Cap. II. §. v. van pag. 14. af. Ik meende, dat gy die getuignissen aantrokt voor de geheele zaak, en al de geschillen, om u gevoelen uit de Oudheid te thoonen, ende het tegengevoelen te wederleggen, als *niew*, ende *inde voorgaande* Eew noit zoo geschied; volgens u belofte, in't besluit vande *Methode*. Tegen dat besluit is mijn *historie* op gesteld en gedrukt, eer u groot boek uit was; denkende dan, gy hield woord en volbracht u belofte; als mede, ziende, hoe gy in u historie pag. 3., vande Sabbath begint, ende daar uit tot pag. 12. vervolgt, zag ik niet, dat gy van daar af vervolgens, al die getuignissen aantrokt, alleen voor den dag des Heeren, om dessels Oudheid te bewijzen uit kracht van 't IV. Gebod, en instelling van Christus ende zijn Apostelen. Want zoo had Hoornbeek en Coccejus niet gedaan, als dewelke die getuignissen op *al de geschillen* passen, zoo verre die strekken konden. Voor zoo veel dan uit die getuignissen yets besluite tegen u oogmerk, zoo beken ik mijn misvatting, en verzoek kwijting. Maar voor zoo veel uit die getuignissen yets bewijze, strijdig met u, en dienstig voor mijne stellingen, ende het tegengevoelen, zoo thoon ik klaar, dat dit niet is *niew*, maar voor *deeze eew* ook zoo gesteld, geleert en beleden, dat gy in u *Methode* ontkend had. Ik wenschte dat gy ook zoo oprecht gingt.

§. 9. Tot noch toe heb ik in u wederlegging niets

gevonden, wat de zaak zelfs aangaat, daar ik u van beſchuldig, dat tot wederlegging diend van my; maar in tegendeel, dat my helpt en verſterkt.

§. 10. Het bedroeftſte is, u laatſte dwaling is erger als de eerſte. Want ik zie nu, dat het niet alleen misvatting is, maar opſet, ſtijfſinnigheid, eerzucht ende bedekſelen der ſchande. Want gy geeft u Leezer de waan, dat gy 't volkomen wint, wanneer gy 't hoopeloos verlieſt, in plaats van met *candeur* of een blank hert ſchuld te bekennen, my te bedanken, voor de waarheid te ſwichten, en God de eer te geven.

§. 11. Ik moet God danken, dat ik bevinde, dat hy my gegeven heeft bedachtſaamheid, 't voornemen om alles voor te brengen met oprechtigheid, vreeze voor zijn Alziende oog, en d'afkeer die hy heeft van leugen ende den man des bedrogs. Ik ben my niet bewuſt, noch zie het als noch uit u boek niet, dat ik met opſet yets heb nagelaten, veranderd, verſet of by gebracht, dat ter zake nodig was, niet na waarheid en met ontrouw. Ik heb daar twee getuigen toe, die my meer als duizend, jaa als alle zijn.

§ 12. Wat de ſcherpheid, of jokkerny aangaat. Ik mag lijden dat die nevens de uwe geleid werd in de weegſchaal, noem ik uw gevoelen 't Brouniſte, het zachtſte dat ik wiſt te kiezen, gy noemt dat van Gommarus, Coccejus en Heidanus, het gevoelen der Godlaſterlijke Soſinianen, de ſnootſte der Ketteren, en halve Turken. Jaa gy leert de gemeene Chriſtenen zoo diſputeren, dat u parthye vechten met de wapenen van die Ketters. Zeid men tegens u raka, gy zegt gy dwaas. Kaſtijd men u met roeden, gy ſlaat met Scorpioenen. U kleinſte vinger is dikker als mijn lendenen. Ik miſprijs dat ten weder-

zijden,

zijden, inde Voorred. §. 15–18. als Scheidsman en Vredemaker.

§. 13. Gy lacht misschien en denkt, dat heb ik aan u niet beweezen, dien u de oorlog heb aangedaan. Ik zeg, de Vrede geraden, geboden en u raasen en tieren verboden en gestraft, zoo scherp als nodig was, hoewelder wel een loopje of kwinkslag onder liep. Onzer beider Vrind van Halen, die mijn zaak prijst, misprijst die scherpigheid. Nu het te laat is, zie ik, dat ik my ende de zaak schade, maar u voordeel heb gegeven.

§. 14. My schade, want men oordeeld, ik had dat konnen laten, en ik gaf u occasie tot zoo wederom. Ende gy zijt hier zulken meester in dees vrye konst, dat ik te kort zoude schieten. Dat bevind ik, en derhalven ik geef het verlooren. Insgelijx is het nadeelig voor de zaak, om dat het den Leezer walgt, ende van 't pad brengt, om een boek te leezen; of de zaak zeedig te bevatten, en onzijdig van 't geschil te oordeelen.

§. 15. Maar u heb ik, dat ik my beklaag en u benijde, een voordeel gegeven zonder weêrgaâ. Voor eerst, is het voor u d'occasie om u geheele boek met zulke fraajigheden, gelijk u eigen zijn, te confijten, of liever te vergallen: Zoo dat, al wat men proeft bitter smaakt. Ten II. breng ik u van de zaak, tot wijdloopige digressien. Daar gy anders zoud stom gemaakt zijn. Ten III. moet ik u in dit veld, d' eere der overwinning geven, en roepen, *Io Triumphe*! Victori!

§. 16. Evenwel D. K. moet ik u verzeekeren, valt mijn pen scherp, mijn gemoed ist niet. Ik ben wel toornig en haastig geweest, maar noit hatig of bitter. 'k Heb wel gelagchen, maar meer geschreid. Ik nam en neem geen pen inde hand, of bid God,

dat hy ze ſtiere in zijn waarheid, tot Vrede en ſtigting, dat ik my niet bezondig tegen u, ende God ons feilen vergeeve. Zie daar het bitter gemoed van u Ellendige Vlak, die dit weenende ſchrijve, ziende, dat gy zoo verkeerde bevatting van my hebt.

§. 17. Gy doet een voorſlag van Vrede, daar luiſter ik geweldig na. Voor I. Verdraagſaamheid der geenen, die zoo veel licht niet hebben, om te zien inde aart van 't vierde Gebod, ende de inſtelling van 's Heeren dag, van u zijde. Ten II. Vande ander zijde, dat u Parthy, dewijl zy de Godlijke verbintenis toeſtaat, tot een ſevende dag, den dag des Heeren, geheel tot Godsdienſt en ruſt te beſteden, wederom verdroeg, 't gebruik van de verder redenen van u zijde, zonder daar tegen aan te gaan.

§. 18. Dat mijns Heeren toorne niet ontſteeke, als ik daar op dit maar zegge, dat ik niet alleen van over lang die bevattingen gehad heb, inzonderheid uit het Temperament van Saldenus, maar dat ik dit met mijn Mede-Broederen tot Purmerende ende alhier, volkomen gepractiſeert heb; noit op den Predikſtoel tegenſprekende de bewijzen van en voor den dag des Heeren, ook uit kracht van 't IV. Gebod, gelijk ik die ook zelfs gebruike, ik beroep my op hun getuignis. Wat de Practijk aangaat, de gemeente weet, dat ik in leer en leven, niet minder doe, als de andere; die met my van gevoelen verſchillen, ende dit naauwer ſchijnen te willen binden. Wat meer is, ik vley my daar mede, dat dit van vooren vande Toe-eigening af, tot het beſluit der Nareeden toe, mijn *eigen werk is*, waar voor ik ſcheep kom. Ende ik verwondere my, dat gy 't hebt over 't hooft gezien.

§. 19. Ik bid u, waar toe zoek ik de zachtſte paſſagien uit beide de Parthyen? waar toe be ſtraf ik de ſcherp-

ſcherpheid, dat men ſcheld met Joodſch aan d'een, dat men weêrſcheld met Sociniaans, aan de ander zijde. Dat men ſchreewt, dat is profaan, en voor de loſſe bende, een ſpoor tot Atheiſtery. Ende weer ſchreewt, dat is ſuperſtitieus, viesheid, geveinſtheid en eigenwillige Godsdienſt.

Iliacos intra muros peccatur & extra.

Ik houde daar niet af, dat men zeid, 't is Engelſch: noch prijs niet, dat men antwoord, beter Engelſch als Duivelſch.

§. 20. Het is een verkeerde bevatting, D. K., dat gy my oordeeld volkomen vande zijde van Coccejus en Heidanus, en dat ik de zijde van Voetius of Hoornbeek mijn zeer Eerwaarde Meeſters heb verlaten. 't Is miſverſtand, zeg ik, zoo gy 't hooren wild. Ik geloove, dat ik meer en nader aan deezer zijde ben, als gy.

§. 21. Het geen van Moſes werd verhaald, *dat hy ziende twee Hebreën twiſten, de zelve tot Vrede drong, zeggende, mannen gy zijt broeders, waarom doet gy elkander ongelijk. Ende die zyn naaſten ongelijk dede, valt Moſes aan ende verſtiet hem, zeggende wie heeft u tot een overſte over ons geſteld.* Vergun me dat ik een gelijknis gebruik, in't geene my van u wedervaart. Ik zag twee twiſtende Broederen, de Heeren Swart Theol. & Phil. Doctor en Predikant omtrent Embden, ter eenre: ende u D. Koelman Philoſophiæ Doctor of L. A. M. geweezen Predikant tot Sluis in Vlaanderen, aan d'andere zijde, als Dan van Berſeba. Ik neem de pen inde hand en dring tot Vrede, zeggende, Mannen, gy zijt Broeders, waarom doet gy elkander ongelijk. Gy D. K. gelijkt die man, die zijn naaſten ongelijk dede, ten minſten daar in, dat gy my op 't lijf valt, klaagt dat ik eenzijdig ben, u in 't ongelijk ſtel, en vraagt wie heeft u tot een over-

overſte over ons geſteld. En verwijd my, dat ik ú zoek te *dooden*, dat is zulken miſdaad, die in mijn herte niet is op geklommen, alzoo weinig als dat Moſes opſet was, zijn Broeder te dooden, die hy tot Vrede drong. Ik ben zoo veracht in uw oogen, als Moſes by dien Broeder, zoo klein van geleertheid, ſober verſien, door mijn ſchrifjes in druk, een Beroerder der Kerke, en ſchier of morgen een ſchand-Vlak daar toe, en duizend zulke beleeftheden meer, te lang te verhalen. Als of gy my met Pharaos toorne dreigde, ende 't land te bang wilde maken, dat ik met Moſes zoude vluchten moeten na Midian.

§. 22. Moſes was bevreeſt, neemt de vlucht, bewuſt dat in 't oog was, en dat het dooden des Egyptenaars een voorwendſel te Hoove zijn zoude, om hem te dooden. Voor my, hoewel de tijden boos zijn, ende de paſſien hevig. Ik ben my niets bewuſt, waarom zoude vreezen, maar wel verzekerd van een goede zaak, en vol hoop, van gewenſchte uitkomſt.

§. 23. Om Vlak uit te ſpreeken, in mijn ſtellingen val ik aan de zijde, daar my dunkt, dat de klaarſte ende de zeekerſte waarheid is, uit Gods woord. Ende ik kies die zijde, die zig daar aanhoud, ende dat de gemeente voordraagt, ende 't onſeker inhoud, na de raad van *Voetius*, die met zijn aantekeningen op en tegen Bailly, 't boekje de Oeffeningen der Godſaligheid, de goede gemeinte waarſchout, tegen de loſſe redenen van die Schrijver, op 't ſtuk vande Sabbath en dag des Heeren. Hier ben ik met hem Voetiaans.

§. 24. Maar aan de ander zijde, de afveeging van Crocodille tranen, voor zoo veel de ſchamperheid aangaat, van begin tot den einde, gevalt my niet:

niet: maar uittermaten wel de ſtellingen van dat boek,als uit mijn tweede brief aan A. M. §. IV-XIII. te zien is. Dit is het, dat ik in yeder van mijn ſtellingen thoon. Eerſt dat het ſchriftuurlijke waarheden zyn. Ten anderen onpartijdig voor en tegen, of beide naderende. Ten derden, tot Vrede aanneemlijk, zoo wel voor d'een, als ander zijde.

§. 25 Hierom is ook alles gebouwt en uitgewerkt op wiskundige wijze,als de kortſte,klaarſte en beſte, tot het eindigen van geſchillen, die daarom daar niet vallen. Ik moet u dit erinneren, want gy hebt dat niet gemerkt, hoe alles uit elkander vloeyt en aan een hangt.

§. 26. Mijn *definitiones* uitbeeldingen, om geen woorde-ſtrijd te hebben zyn deeze.

a. De Thien woorden zyn alle ende alleen de woorden die van God geſproken zyn op Sinai, en geſchreven inde twee ſteene tafelen, waar toe gebracht werden alle geboden in Gods woord voorkomende.

b. Het vierde Gebod is't Gebod, dat de Sabbath beveeld te gedenken, te heiligen, ende te ruſten van dagelijx werk, waar toe onder die naam gehoort, al wat in Gods woord vande Sabbath voorkomt.

c. De Sabbath is de ſevende dag der week, by de Joden geviert:

d. De dag des Heeren, of Heere-dag; is de eerſte dag der week die de Chriſtenen vieren.

§. 27. De *Axiomata* of gemeene waarheden, by alle aangenomen, zyn deeze. 1. Sommige geboden vloeyen uit Gods heilig weezen, andere uit zyn vry believen. 2. Geboden uit Gods Natuur vloeyende, zyn onveranderlijk en van natuuren kenlijk. 3. Geboden die uit Gods vry believen zyn, die zyn veranderlijk, en niet bekent als door Openbaring, aan ons.

ons. 4. Byzondere geboden eifchen ook byzondere openbaring. 5. 't Vierde Gebod is uit Gods vry believen, ende daarom van natuuren niet bekent, daarom dan veranderlijk 6. Alle ſchaduwachtige geboden om Chriſtus, zyn Kerke, geeſtelijke, zedelijke en eewige dingen te beduiden, zyn veranderlijk: maar niet alle veranderlijke geboden zyn ſchaduwachtig. 7. 't Vierde Gebod is veranderlijk ten opſicht vande bepaling van een van ſeven dagen te heiligen. 8. Het vierde Gebod houd op en is veranderd, ten opſicht vande bepaling der leſte of ſevende dag. 9. Behalven en buiten 't IV. Gebod zijnder in Gods woord verſcheide geboden, ſprekende van de Sabbath, 't ruſten, offeren, waar toe gegeven, *tot een teken*, de ſtraf des doods voor d'ontheiligers enz. 10. Men is gewoon tot een Gebod der thien te brengen, alles wat daar toe in Gods woord voor komt, en gevoeglijk gebragt kan worden, dat men dan de naam van dat Gebod geeft. 11. Ende alzoo is de Sabbath van 't vierde Gebod ook ſchaduwachtig. 12. De Chriſten-Kerke is buiten twijffel uit aanmerking, vande practijk der Joden van 't 4. Gebod, van Chriſtus en zyn Apoſtelen geoeffent, gebleven binnen de kring der weeke, en een van ſeven dagen te heiligen tot den Godsdienſt. 13. Inde week is een ander als de ſevende gekoozen, om van de Joden te verſchillen. 14. De eerſte dag der week is geoeffend en gekoozen, inzonderheid om Chriſtus opſtanding.

§. 28. Mijn *Hypotheſis* is, dat Gods woord ook hier de regul is van geloof en leven, boven alle Leeraars en Synoden, van Dordrecht of Weſt-Munſter. Het *poſtulatum* dat ik verzoek, is dat ik beſtaan mag met zoo te ſpreken vande Sabbath en dag des Heeren, als de Schrift doet, ende niet gehouden werde tot verder bepaling, als alleen uit orde en ver-

verdrag. Welk verzoek my van niemand kan werden geweigerd.

§. 29. Hier uit volgen deeze *porismata*, om dat men niet hoeft te bepalen 't geen God in zyn woord niet heeft bepaald, als (a) 't begin vande Sabbath, als van God in gestelt, en weekelijk geboden, (b) van een Sabbath der Patriarchen, (c) 't gebruik der woorden ceremonieel en moreel, niet, als uit accoord, ende dan in dezelve zin, overeenstemmende met Gods woord. (d) Dat een van seven te heiligen eewigduurend is. (e) Zoo mede de instelling vanden dag des Heeren. (f) Ook staat in Gods woord niet, dat de thien woorden eewigduurend en van een morele aart zyn, uit Goddelijk bevel, behalven 't bevel vande Sabbath.

§. 30. Zie daar D. K. op zulke demonstratien zyn gegrond mijn stellingen, hebje hier wat tegen, of zyn we hier eens. Ik ben verzekert jaa, dat gy my niet kond tegen spreken, maar gy eischt van my meer. Ik antwoord na mijn *hypothesis*, *postulatum* en *porismata*, na die gronden ben ik niet meer gehouden.

§. 31. Ik wenschte dan, dat gy net, het geschil dat gy tegen my hebt, op stelde, met de woorden in zulken zin als in de definitien verklaart is, anders spreekt gy my niet tegen. Gy wederlegt niet my, maar u eigen verkeerde bevatting. Och of gy dat gedaan had op yeder stelling!

§. 32. Had ik over dit poinct parthy willen kiezen en houden (zo swaar wierd dit gewogen) 't had my overlang aan geen vordering ontbroken, door die hun 't bestier der zaken aanmatigden, aan wederzijden, gelijk ik even hierom ook mijn Portie van verdrukking gedronken hebbe, van d'Academie af tot Zutyen toe. Daar, God-lof, Vrede en vryheid geve en geniete.

§. 33. Het

§. 33. Het tweede deel van u Voor-reden ſpreekt van mijn andere ſchrifjes ; het Eewig Euangelium, ende de Zegen en Vloek. Mijn goede man, ik beklaag u, dat u hooft zoo bedwelmt is door bittere galle tegen my, dat gy die klare Schriftuurlijke waarheden niet zien kond.

§. 34. Het is een aardige gelijkenis, ik moet u prijzen daar gy 't verdient, dat gy mijn Boekjes by Copernicus niew Syſtema des werelds vergelijkt. My gedenkt nog D.K., dat gy in dat niew Syſtema, vry groote zin had. Ende dat gy daar af zeidet *Mathematici fere omnes hodie Capernicanum tuentur*. By na alle *Mathematici*, wiskundige, houden heden ſtaande 't gevoelen van *Copernicus*. Ook wiſt gy al de Schriftuur-plaatſen, de Zon genomen voor haar Stralen en ſchijnzel, gelijk wy zeggen, de Zon komt te 8. of 9. uuren in de Kamer, daar mede te accorderen, daar u eenigſte ſwarigheid lag. Ik hoop dat gy hier van mijn Boekjes een Profeet zijt. Want mijn Eewig Euangelium is ook uitgewerkt met Mathematiſche demonſtratien. Luiden die de wiskonſt verſtaan, die weten van wat kracht die zijn, ende daarom valt daar geen Diſpuit. Zoo doe ik inſgelijx met mijn ſtellingen, waarom ik verwacht, dat alle, die hunne Theology uit Gods woord, gelijk Mathematici uit vaſte beginſelen, uitwerken, zullen toeſtemmen.

§. 35. Gy kent de hand in de Brief aan N. N. §. 28. ende daar ik §. 38. af ſpreek, is D. Knibbe. Die, zie je wel, zijn van een ander oordeel als gy zijt. Van de Profeſſor A. Mark tot Groeningen, ende de zeer geleerde D. H. Teelman, zal ik ſwijgen. Dr. Bekker is u verdacht, anders zie zijn Nareden aan Brink pag. 25. Maar gy ſchijnt my te willen verplichten, met my bekent te maken, dat mijn ge-

gevoelen oud is, ende te waarschouwen, dat het is veroordeeld.

§. 36. Edog gy zoud my meer dienst doen, dat gy my aanwijzing deed, waar ik de boeken van Petrus Baro konde bekomen. Ik bedank u evenwel, voor u goed hert. Maar ik moet u zeggen, dat gy te los daar over heen loopt, in 't leezen van mijn Schriften. Want gy had konnen zien, in mijn Voorreden van 't Eewig Euangelium, **. 3. Verso. Dat ik die man eenigsints kende, ende dat ik hem aantrek, om te bewijzen, dat mijn bevattingen *oud* zijn. Waarom heet gy ze dan niewigheden. Maar hy is zeg je veroordeeld. Hier op heb ik al geantwoord, in mijn Antw. §. 51. en met een, dat ik dat boek van de Hr. Leidekker, en Brink daar by, al geleezen heb. Ten derde maal noem ik P. Baro, nevens de Brief aan u, voor de Nareden. Ik had eêr verwacht, dat gy my hier 't verwijd over *Hezychius* zoud toegepast hebben, dat is, dat ik te dikmaal met P. Baro op 't Toneel kom. Ik zeg, en zal 't bewijzen, *het is onwaarachtig*, dat P. Baro hierom is veroordeeld. Ende ik rade u, zijt dog zoo licht gelovig niet. In de artikelen van Lambeth niet een letter hier af.

§. 37. Dat *mijn* gevoelen, door mijn Meesters en andere, in Dr. Bekker zoude zyn veroordeeld, is al mede onwaar. Ik roer dit aan inde Voorreden van het Eew. Eu. ** 3. ende inde Antw. §. 8. &c. Ende stel het insgelijx inde brief aan N. N. §. 1-26. Daar zoud gy, met een opslag van u oog, hebben konnen zien, dat ik noit ontkent heb, dat Adams staat voor de Val Verbonds-gewijs kan werden aangemerkt. 't Woord zoo genomen zijnde als van u, gepast op bevel, dreigement, en ingewikkelde Belofte, maar dat meenen andere is niet genoeg, zoo

der

der geen aanneming en toeſtemming is ten wederzijde, daar Adam hier geen zeggen in had. Ondertuſſchen geloof ik, dat hy 't heeft opgenomen en toegeſtemt, uit het geen Eva tegens de Slang zeide, van het niet te mogen eten, van den boom der kennis van goed en kwaad, ende dat Adam de ſchuld op Eva leide, behalven dat hem Gods beeld leerde zyn Schepper in alles te moeten gehoorzaam zyn, hoe veel te meer, als hy door het dreigement des doods van de zonde is afgeſchrikt, ende door de belofte, tot de deugd is aangelokt. Maar dit is alleen 't geen aandring, dat de plaatſen Lev. XVIII: 5. Deut. XXVII: 26. Rom. III: 27. Gal. II: 16. III: 10. 12. ende diergelijke, niet zien op de Wet, van Adam voor de Val in 't Paradijs: maar op Moſes Wet, onderwijzende Iſraël tot bekering en leven, door de afgeſchaduwde en beloofde Meſſias. Luſt het u, thoon daar mijn miſlag, gelijk die Schrijver doet, zedig en uit liefde tot de waarheid, en ik zal u antwoorden, en voor beter bericht bedanken. Nu doet gy verloren arbeid.

§. 38. Ik ſtaa beſchaamt wegen uw beuſelachtige concepten over Rom. X: 5. Paulus ſpreekt daar immers van Moſes Wet, die een Tuchtmeeſter was tot Chriſtus, het einde der Wet, uit Lev. XVIII. hoe komt dat te pas in Adams Verbond voor den Val. En wat zyn dat voor kinderachtige gedachten, *de Wet is niet uit den geloove*, dat is, de *eerſte Wet* vereiſchte geen geloof, als de conditie van dat Verbond. Ik zeg ja, maar niet alleen. Moſt Adam aan en in God niet gelooven, in al wat hy openbaarde, beloofde, dreigde? eiſcht dat de Wet der Natuur niet? Waar zyn u gedachten? Paulus zeid uit Moſes, *de menſch die deeze dingen doet, zal door de zelve leven.* Jacobus zeid dat ook. Kap. I: 25. Zie je

niet,

niet, dat Paulus van Moses Wet spreekt? Nu heeft diergelijke plaats van Christus Wet. Gal. VI. 2. Geloof door liefde werkende. Gal. V: 6. Zonder welke niemand God zal zien. Heb. XII: 14. Christus is ons zoo wel geworden tot heiligmaking, als tot rechtveerdigmaking.

§. 39. Dat gy my eindelijk broederlijk en getrouwelijk waarschouwt, zoo gy zegt, daar voor bedank u, als mede voor de vermaning. Maar van mijn vierde boek in te houden, des ben ik niet gezind, jaa ik werde door u ook daar toe genoodsaakt, om tot stigting te thoonen, dat hier geen dwalingen aan vast zyn, inzonderheid niet de dwaling van de rechtveerdigmaking door de Werken. Zie by provisie de Antw. §. 68. Ende de Brief aan N. N. het eerste deel.

§. 40. Dat ik maar een *curta suppellex* heb, is waar, en my mijn armoede verweten, maar daarom kan ik mijn de Wit wel vinden, zoo dat niet hoog hoef te klimmen, noch lang te zoeken, of uit een boek van Essenius, om tijd te winnen, de Wit zoo konstig vertalen. Ook heb ik 't boek van Rijssen niet, daar gy zoo ellendig door misleid zijt, Swart heb ik ook niet, en zoo veel Engelsche, die gy aantrekt. Dog u Groote Boek, zouw mijn boekkas zeer vermeerderen, kon ik op u citatien staat maken. *Liberos multos, libros paucos*. Veel kinderen, weinig boeken, en noch heb ik 'er meer als nut en nodig zyn, en die ik geleezen heb, of zal.

§. 41. Ik ben ook *weinig van geleertheid* voorsien, gelijk gy wel aanmerkt. Zoo dat ik by na niet weet wat geleertheid is, in vergelijking van mijn onwetenheid, *quantum est quod nescimus!* Mijn roem van geleertheid is, dat ik Christus kenne, dat ik die zuiver Predike, ende dat ik zyn woord onderzoeke.

Ik dank God, dat ik daar luft en liefde toe heb. Ik bevlijtige my dagelijx, wie weet wat noch zal krijgen. Na Gods belofte, die ze geeft en niet verwijd. Houd het dan mijn ongeleertheid ten goede, zoo ik u zoo geleerdelijk niet voldoe, als u geleerde boek en geleertheid vereifcht. Ik weet niet beter. Evenwel, *fcribimus indocti doctique Poëmata paffim*, kreupel wil mêe danffen.

§. 42. Nu heb ik u brief by na geeindigt, op de *fchand-vlak* na, die ik mocht werden. Wat gy zijt weeten wy, ende tot wat een eere voor de Kerke van Nederland. Namentlijk een uitgezet Predikant uit Sluis, gebannen uit Zeeland, verboden te Prediken, en Sacramenten te bedienen, lidmaat der Schotfe Kerke (zoo mijn memorie niet feilt) Proponent in 't heimelijk, waar tegen de Predikanten na orde der Synoden moeten waken, om de fchade die gy de Publijke dienft doet. Verachter van zyn Moeder, over haar formulieren en vier of vijf Feeftdagen van gedachtenis. Deeze man roemt in al dit geluk, en fpreekt tegen my vande Kerk te beroeren, en een *fchandvlek* te worden. Het is, of de pot die alle daag te vier is, een fchoone ketel die zelden te vier moet, verweet dat zy fwart is.

§. 43. Maar laat ik my met de belofte die gy aan Dr. Swart doet trooften. Zy ftaat in u Hiftorie p. 370. met deeze woorden. Evenwel gedachtig zynde,
„ het woord van Salomon, dewelke zegt, Spr. 26. 5.
„ *Antwoord een Zot na zijn dwaasheid, op dat hy in*
„ *zijn oogen niet wijs zy*: Zoo heb ik voorgenomen,
„ om zoo de Heere wil, *binnen korten* te thoonen,
„ hoedanig deezen Schryver in zyn fwarte verwen
„ zy. Waar in hy zig heeft afgemaalt: ende hoe-
„ danig zyn fchrift zy, ende ik ben niet zonder ver-
„ wachting, dat niet alleen deeze *hoovaardige*

Paau

„ *Paau haar vederen zal laten vallen, ziende na haar*
„ *swarte pooten*, maar dat ook elk bescheiden Lee-
„ zer zal voelen en tasten, dat *deeze Swart, wegens*
„ *zijn hoogmoed, vinnige passieusheid*, en *lasterlijke*
„ *tong vande Hel aan gesteken*, niet in staat noch
„ postuur is, om met *een eerlijk man reden te voeren*,
„ ende daarom ook niet capabel is, zulke questien,
„ als die vande Sabbath zyn, te behandelen. Zoo
„ dat hy apparent, door dit zyn Schrift, zig zoo
„ stinkende in Nederland zal hebben gemaakt, dat
„ hy zig voor zyn leven in *dat Dorp*, *hoe geerne hy*
„ *'er ook van daan was*, zal moeten houden. D. K.,
Verte folium & canta. Zoo zoo Dr. Swart, dat heb jer
voor. Maar is dat zedig, bescheiden, beleeft, zacht-
moedig, dan weet ik 't niet.

§. 44. Dog dat heeft Dr. Swart noch te wachten, zoo ik niet anders weet, ende ik verwacht van hem, dat hy 't my dank weete, dat ik die roede van zyn, op mijn rug gehaald heb; nu zal hy misschien vry gaan. Daar deze roê voor de schoorsteen stond, behoorde ik wyzer geweest te zyn, om my voor stoutigheid te wachten. In somma, ik heb D. K. wel hertelijk te bedanken, dat ik 'er zoo genadig af kom. Zoo ik noch jong was, en geerne van Zutven, ik kreeg noch wel een plaats in Holland, en misschien wel Amsterdam of Leiden, daar ik noch onlanx in consideratie en op nominatie, die geapprobeert was, stond: maar ik ben te oud, en, God lof, hier wel te vrede. Dat ik aan Groeningen beweezen heb.

§. 45. Maar wat is dat te zeggen, van *Swarte pooten*? Als ik dat las kwam my een loopje van een gedeporteert Predikant, Kamminius van Overschie, te binnen, die op het getuignis van Vlak, Kalf en Poot, inzonderheid afgeset is. Op zijn ziek en

dood bed gevraagt, of geen begeerte tot wat etens had? antwoorde, ja, als 't van een *Gevlakte-Kalfs-Poot was*. Ik zeg niet, dat D. K. hier ter plaats op die Poot denkt, maar ik gedenk, dat hy in zijn Historie van D. Poot gewag maakt, en vind het pag. 299. Om dat het mijn Buurman is geweest, ende de Historie vereischt, dat men zoo wel het een als ander verhale, moet ik u wyzen tot Allinga, zijn zedige verdediging pag. 200--223. Die zake is door de Heeren Correspondenten gebragt in de Synodus van Friesland pag. 205. Ende 't besluit is, dat de *E. Synodus vande Broederen Correspondenten zoodanige Notariale Acten vande Oude en Nieuwe Kerkenraad van Pynakker zijn geëxhibeert, dat zijn E. als een getrouw Leeraar, gezond inde gantsche Leer, ook in deezen deele, is bevonden geweest, waar in de E. Synodus heeft genomen volkomen satisfactie wedersijds; ende is hier mede gehouden deeze zaake geassopieert en afgedaan.* Ende dit komt overeen met die deftige Classicale getuignis, door D. Goedhals als Præses geteekent. Alleen is D. K. noch niet te vrede, en verhaalt het geen D. van Poot tegen gaat, verswijgende zyn verontschulding en justificatie van een geheel Classis en Synodus. Doch hy heeft het misschien niet geweten, als zyn Boek herdrukt wierd, of dat hy Swart of my nader antwoord, mag dit in een tweede aanhangsel komen.

§. 46. Neem het niet kwalijk, dat ik Salomons raad Spr. XXVI: 4. niet involg; noch ook de uwe, die gy geeft wegens mijn Boekjes, oordeelende dat de beste wederlegging is, zulke ongegronde niewigheden (die gy uit Baro, net hondert Jaar oud, maakt) stoutelijk en verwaandelijk de Kerk op gedrongen *(arrige Aures Pamphile)* met geen weder-

legging t' ontmoeten: maar *den Autheur met zijn Schrijven te verachten.* Ik moet my dan wel grootelijx vereert achten, dat gy my met zulken indignatie niet hebt bejegent, ende ik zoude geen wedervergelding doen, zoo ik zoo met u en met u niewigheden dede. Geneesmeester help u zelve.

§. 47. Maar, dat wil ik u wel belooven, dat ik zoo doen zal, met al die eere en bescheidentheid die gy my zoo averechts bewijst. Gelijk uit het vervolg zal blijken. Dat ik dan daar-en-boven in u Boek zoo veel overslaa, daar in volg noch u raad, na de Wet, *Quod quisque juris in alterum statuerit, ut ipse eodem jure utatur*, Tit. 11. π. lib. 11. Het recht, dat gy gebruikt tegen my, heb ik tegen u.

Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimavit esse, sic existimet,
Responsum, non dictum esse, quia læsit prior,
Qui bene vertendo & eadem describendo male, ex
Græcis bonis Latinos fecit non bonas:

§. 48. Kort om gy veegt al die Vlakken af. Ik denk aan die Kwakzalver, die geweldig van zyn zalf en Vlakballen swerste, en Dr. Luther voorby gaande toe riep, *mundus vult decipi*, ist niet waar Heer Doctor? die daar op knikte, jaa jaa, en hy vat het op, hoor je wel, Doctor Luther zeid, dat mijn zalf of Vlakballen goet zyn. Neen Mr. K. al wiest gy u met Salpeter, en naamt u veel zeepe, 't helpt niet. 't Is Teer en wagensmeer, het slaat weer uit. 't Is in etende melaatsheid, het zyn Luipaards vlekken. 't Is een Moorjaans huid. Die de Moorjaan wil wassen, doet verlooren arbeid, een blanke schuld bekentenis, en D'ysop van Christus bloed, wascht wit als snee, en reinigt van zonde.

§. 49. Maar tot mijn droefheid, beven en ont-

fetting heb ik bevonden, dat gy het in deeze wederlegging onvergelijkelijk erger maakt. Ik beroep my op het oog van de Leezer, dat hy eens een preuve neem met mijn vijfde ftelling vande Sabbath, pag. 79. ende dat hy daar nevens eens legge D. Koelmans wederlegging §. 57. pag. 30. Mijn ftelling is. *Het IV. Gebod is van een ander aart als de andere negen, als in hebbende nevens het morele dat altijd verplicht, ook yets den Joden eigen; dat Pofitiv of veranderlijk, Ceremonieel of fchaduwachtig, ende tot hunne Politie of Staatkunde gehoorde, alles aangemerkt, gelijk als de Heere Ifraëls God hun geboden heeft.* Deut. v: 12. Van dees fchoone, beminlijke en vreedfame waarheid maakt gy dit afgrijffelijk Monfter. Zyn vijfde ftelling is: *Datter in't vierde Gebod wat ceremonieel of fchaduwachtig is, den Joden eigen, Pofitiv, veranderlijk.* Als of ik niet anders in die ftelling had als het ceremonieel fchaduwachtige alleen, van welke men met waarheid zeggen kan, dat het den Joden eigen, Pofitiv, veranderlijk is, zonder dat ik in 't IV. Gebod yets anders aanmerkte, daar die ftelling ordentlijk dit alles in heeft. א Het IV. Gebod onder de thien aangemerkt, dat het is van een ander aart als de andere negen. Daar na ב het IV. Gebod of Sabbath in de geheele Schrift van Mofes, ende vervolgens. In die zin merke aan 1. Het morele dat altijd verplicht. Ten 2. 't geen den Joden eigen is. Dit wederom dat den Joden eigen is, dat is drie ledig, (a) het Pofitiv of veranderlijke. (b) Het ceremoniele of fchaduwachtige. (c) Het Politijke of Staatkundige, by 't Gebod, zeg ik, vande Sabbath gedaan zynde, al wat vande Joodfche Sabbath voor komt.

§. 50. Dit alles laat gy na, verfet het voorfte achter, en maakt, van al die diftincte, een verward con-

concept, een Chaos, een swarte schaduw: zoo afgrijsselijk monstreus, als eenig spooksel kan werden verdicht: en dan vecht gy daar mede, met u eigen schaduw, of droom van u onstelde herssenen, die aan't-hollen schijnen, gelijk of dat mijn vijfde stelling was. Hapert het u in het bovenhuis, zijt gy uitzinnig of betoovert, dat gy de waarheid niet gehoorzaam zyt Gal. IV: 1. heb ik meelijden. Anders heb ik dit met toorne en droefheit aangemerkt, gelijk Christus de Pharizeen aanzag, wegens haar superstitieus gevoelen vande Sabbath Marc. III: 1-5. De Heer Christus, volmaakt zonder zonde, dat ik niet zeggen kan. Is dat de Swarte Vlakken niet schoon afgewasschen? even of gy u met slijk en inkt wischte. Is dit ook een tong uit de Hel? het doen van een eerlijk man? of past hier op de Print van Swart, na de swarte kunst gedaan, als boven getoont is? Oordeel zelve. Ik thoon dit op zyn plaats breeder, maar scheide daar af, met indignatie om verder voort te gaan. Want gy wederlegt nergens mijn boek, maar u valsche herssenbeelden, dat den Leezer gemaklijk zien kan, als hy de moeyte wil nemen, om uw wederlegging, nevens mijn stellingen na te zien.

§. 51. Het geen ik niet machtig ben, u te overtuigen en betere gedachten te geven, doe de Heere; wiens Genade zy, met u Amen. Zutven den 18. Aug. 1686.

EYNDE

i. Gl. 1. st.

Bl: Hos. Gecollationeert